

พระสงฆ์กับการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน
กรณีศึกษา ชุมชนตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง
Monks and Community Mobilization of Natural Resources and
Environmental Management : A Case Study of Tamot Community,
Tamot Sub-district, Tamot District, Phatthalung Province

พระมิ่งศิษฐ์ สังข์บริสุทธิ์
Phra Mingsit Sangborisut

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Degree of Master of Science in Environmental Management
Prince of Songkla University

2561

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

พระสงฆ์กับการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน
กรณีศึกษา ชุมชนตะโหนด ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง
Monks and Community Mobilization of Natural Resources and
Environmental Management : A Case Study of Tamot Community,
Tamot Sub-district, Tamot District, Phatthalung Province

พระมิ่งศิษฐ์ สังข์บริสุทธิ์
Phra Mingsit Sangborisut

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Degree of Master of Science in Environmental Management
Prince of Songkla University

2561

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อวิทยานิพนธ์ พระสงฆ์กับการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน
 กรณีศึกษา ชุมชนตะโหนด ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง
 ผู้เขียน พระมิ่งศิษฐ์ สังข์บริสุทธิ์
 สาขาวิชา การจัดการสิ่งแวดล้อม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

คณะกรรมการสอบ

.....ประธานกรรมการ
 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เยาวนิจ กิตติธรรกุล) (รองศาสตราจารย์ ดร.อุมาพร มุณีแนม)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

.....กรรมการ
 (ดร.ศันสนีย์ จันทร์อนุภาพ)

.....กรรมการ
 (รองศาสตราจารย์ ดร.ลือชัย ศรีเงินยวง) (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เก็ตถวา บุญปรากฏ)

.....กรรมการ
 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พระมหาฉัตรชัย มูลสาร) (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เยาวนิจ กิตติธรรกุล)

.....กรรมการ
 (รองศาสตราจารย์ ดร.ลือชัย ศรีเงินยวง)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็น
 ส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม

.....
 (ศาสตราจารย์ ดร.ดำรงศักดิ์ ฟาร์รุ่งสา)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้มาจากการศึกษาวิจัยของนักศึกษาเอง และได้แสดงความขอบคุณบุคคลที่มีส่วนช่วยเหลือแล้ว

ลงชื่อ.....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เยาวนิจ กิตติธรรกุล)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ลงชื่อ.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.ลือชัย ศรีเงินยวง)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ลงชื่อ.....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พระมหาฉัตรชัย มูลสาร)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ลงชื่อ.....

(พระมิ่งศิษฐ์ สังข์บริสุทธิ)

นักศึกษา

ข้าพเจ้าขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้ไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งในการอนุมัติปริญญาในระดับใดมาก่อน และ
ไม่ได้ถูกใช้ในการยื่นขออนุมัติปริญญาในขณะนี้

ลงชื่อ.....

(พระมิ่งศิษย์ สังข์บริสุทธิ์)

นักศึกษา

ชื่อวิทยานิพนธ์	พระสงฆ์กับการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนตะโหนด ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง
ผู้เขียน	พระมิ่งศิษฐ์ สังข์บริสุทธิ์
สาขาวิชา	การจัดการสิ่งแวดล้อม
ปีการศึกษา	2560

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ความสัมพันธ์ระหว่างวัดตะโหนดกับชุมชน ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง และการทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนในช่วงปี 2510 – 2560 2) บทบาทของพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน รวมทั้งปัจจัยเอื้อและอุปสรรคในการขับเคลื่อนงานดังกล่าวในช่วงปี 2538 – 2560 และ 3) ผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนงานดังกล่าว วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง การสังเกตแบบมีและไม่มีส่วนร่วมในชุมชน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลจำนวน 65 คนประกอบด้วยพระสงฆ์ แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ ผู้อาวุโสและชาวบ้านในชุมชน เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่น และนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย

ผลการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์วัดตะโหนดกับชุมชนมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) ความสัมพันธ์บนพื้นฐานความเชื่อและวิถีปฏิบัติตามประเพณีทางพุทธศาสนา และ 2) ความสัมพันธ์จากบทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นการเพิ่มพูนศรัทธาที่ชุมชนมีต่อพระสงฆ์ ส่งผลให้เกิดการทำงานร่วมกันทั้ง 2 ด้าน คือ การพัฒนาชุมชน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งพระสงฆ์มีบทบาทเป็นผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ ปัจจัยเอื้อได้แก่ 1) คุณสมบัติของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำ ได้แก่ คุณธรรม วิสัยทัศน์ ความอดทน ความเสียสละ วาทศิลป์ในการติดต่อสื่อสาร และการลงมือปฏิบัติกร่วมกับชุมชน 2) การมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน สถาบันการศึกษา และชุมชนอื่นๆ เข้าร่วมเป็นเครือข่ายสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งกระบวนการเรียนรู้และการทำวิจัย ตลอดจนมีเครือข่ายภายในชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และ 3) นโยบายบางส่วนของรัฐและกระแสสังคมที่ส่งเสริมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน ส่วนอุปสรรคในการดำเนินงานของพระสงฆ์ในยุคหลังๆ คือ ภาระหน้าที่ทางศาสนาและวัยที่เพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้การเข้าร่วมปฏิบัติการกับกลุ่มอนุรักษ์ลดน้อยลง ส่วนผลลัพธ์การขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพบว่า ศรัทธาที่ชุมชนมีต่อพระสงฆ์ ได้เอื้อให้พระสงฆ์ทำงานพัฒนาและขับเคลื่อนทุน 5 ด้านของชุมชน ดังนี้ พระสงฆ์เป็นผู้ขับเคลื่อนทุนทางสังคมทั้งแกนนำชุมชนและชาวบ้านซึ่งมีความสัมพันธ์แบบระบบเครือญาติ ให้ร่วมกันพัฒนาทุนกายภาพ ซึ่งเป็นระบบโครงสร้างพื้นฐานภายในชุมชน รวมทั้งพัฒนาทุนมนุษย์โดยส่งเสริมระบบการศึกษาสำหรับเยาวชน โดยท่านทำหน้าที่ระดมทุนเงินตราและแรงงานของชุมชน และเชื่อมโยงเจ้าหน้าที่รัฐให้มาร่วมสนับสนุนการพัฒนาดังกล่าว ต่อมาท่านได้เชื่อมโยงทุนทางสังคมโดยยกระดับการทำงานชุมชนเป็นองค์กรชุมชนในนามสภาลานวัดตะโหนด ซึ่งเป็นองค์กรหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนในมิติต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธธรรมชาติทั้งป่าและน้ำ นอกจากนั้น พระสงฆ์ได้ใช้ทุนเงินตราซึ่งเป็นรางวัลจากผลการ

ทำงานอนุรักษ์ในการดำรงรักษากลุ่มอนุรักษ์ของชุมชน ส่วนการขยายทุนทางสังคมให้ออกไปเชื่อมโยงกับภายนอก ชุมชนส่งผลให้เครือข่ายหน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมทั้งสถาบันการศึกษาต่างๆ เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันดังกล่าว ส่งผลต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งพระสงฆ์ แกนนำ ชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ เด็กและเยาวชนในชุมชนตะโหนด

คำสำคัญ : การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตะโหนด ทุน 5 ด้าน พัทลุง พระสงฆ์

Thesis Title Monks and Community Mobilization of Natural Resources and Environmental Management: A Case Study of Tamot Community, Tamot Sub-district, Tamot District, Phatthalung Province

Author Phra Mingsit Sangborisut

Major Program Environmental Management

Academic Year 2017

ABSTRACT

The objective of this qualitative research was to study 1) dynamics relationship between monks and Tamot villagers in Tamot Sub-district, Tamot District, Phatthalung Province during 1967 – 2017; 2) the monks' roles in mobilizing natural resources and environmental management with the villagers during 1985 – 2017, as well as their contributive and obstructive factors; and 3) the outcomes of their mobilization. The qualitative research methodology included semi-structured and unstructured interviews, and participant and non-participant observations in the community. The number of sixty-five informants was comprised of monks, core-team members of environmental conservation groups, community senior citizen and villagers, local officials and related academic from academic institutes. Analytic induction was used for data analysis.

The relationship between the monks and the community could be classified into the following two types: 1) the relationship based on Buddhist beliefs and traditional practices, and 2) the one based on their community development roles, which enhanced community faith to them. These led to cooperation between the monks and villagers in both aspects: community development and natural resources and environmental management in which the monks played the role of informal leaders. Contributive factors entailed: 1) the monks' leadership attributes: morality, visions, toleration, devotion, articulate capabilities, and taking all actions shoulder-to-shoulder with the community members; 2) support from outsiders, ranging from government and private sectors, academic institutes, and other communities, as networks for promoting various activities, including learning processes and research, together with inside networks, particularly conservation groups 3) Some government policies and social pressures were supportive to the promotion of community-based natural resources and environmental management. Obstructions of the monks' actions in the last few years were due to increases in their religious duties and ages, leading to their declines in field activities with the groups. In terms of the outcomes of their

mobilization, the community faith was significant capital contributing to their roles in developing and mobilizing five capital of the community: Their mobilization of social capital - core-team community members and villagers within kinship networks led to village cooperation in developing physical capital – village infrastructures. This also resulted in developing the community human capital, as the monks mobilized financial capital and labor from the villagers, as well as connecting government officials to promote educational systems for the village youth. Thereafter, social capital was promoted for establishing a community organization - Tamot Temple Ground Council. It has been the key organization mobilizing community development in different dimensions, particularly conservation and restoration of natural capital, forest and water. Moreover, the monk used financial capital, award of the conservation outcomes, to sustain the conservation groups. As the monks broadened the social capital to include outside agencies, networks of government offices, business sectors, and academic institutes came to work with the community. As such, the collaborative learning processes have been consistently significant to the development of Tamot human capital, including the monks, core-team members, conservation group members, as well as children and the youth.

Key words : five capitals, monk, natural resources and environmental management, Phatthalung, Tamot,

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภทบัณฑิตศึกษา จากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปี 2559 ขอขอบคุณที่เห็นความสำคัญ ซึ่งทุนนี้ทำให้ผู้เขียนเกิดปีติยิ่งนัก เมื่อทราบข่าวว่าได้รับทุนดังกล่าว และขอขอบคุณทุนการวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ประจำปี 2558 ได้สนับสนุนในช่วงของการพัฒนาโครงการวิจัย

งานชิ้นนี้สำเร็จได้ ต้องขอขอบคุณอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ผศ.ดร.เยาวนิจ กิตติธรรกุล ที่คอยปรับแก้ไข กลั่นกรองเนื้อหาและอ่านงานของผู้เขียนทุกหน้า และตั้งเตือนผู้เขียนทุกๆ ครั้งในความผิดพลาดของการเขียน แต่ท่านยังเมตตาคอยปรับแก้ไขการเขียนอยู่เสมอ ซึ่งท่านได้ทำหน้าที่ของคำว่า “ครู” อย่างเต็มที่ในการสอนทำงานวิจัยชิ้นนี้ ตั้งแต่กระบวนการเริ่มต้นจนถึงขั้นตอนสุดท้าย ด้วยความทุ่มเทเอาใจใส่ช่วยเหลือให้ผู้เขียนได้เกิดการพัฒนาปัญญา รวมถึงช่วยเหลือเรื่องของภาษาอังกฤษที่ผู้เขียนไม่มีความถนัดทางด้านภาษา อีกทั้งได้ให้โอกาสในความผิดพลาด กระทั่งมีเหตุการณ์กับคำพูดที่น่าตกใจซึ่งยื่นคำขาดในการทำงาน แต่คำพูดนั้นทำให้งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จเป็นเล่มได้ นี่คือเมตตาที่อาจารย์ได้มอบให้แก่ศิษย์ ช่วยติดตามความรู้ทางปัญญาอย่างเต็มที่

บุคคลต่อมาผู้เขียนขอขอบคุณ รศ.ดร.ลือชัย ศรีเงินยวง ซึ่งทำให้มีปีติที่สุดเมื่อท่านรับเป็นที่ปรึกษาร่วม อาจารย์เป็นผู้ฝากกลีโไว้ในใจผู้เขียนเสมอว่า “วิจัย ในภาษาบาลี คือ วิ-จะ-โย หมายถึง ปัญญา” ยิ่งในช่วงของการสอบป้องกันและแก้ไขงานหลังสอบ เนื่องจากภาระหน้าที่อาจารย์มีมากในตำแหน่งคณบดีคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล แต่ยังมีเมตตามาร่วมเป็นกรรมการสอบด้วยตนเอง และสละเวลาในการอ่านงาน แนะนำเพื่อปรับปรุง ในเวลาที่ผู้เขียนมีให้อย่างจำกัด เป็นผู้มอบความรู้อันมีค่าให้แก่ศิษย์ กราบขอบพระคุณ ผศ.ดร.พระมหาฉัตรชัย มูลสาร ที่เมตตาได้รับเป็นที่ปรึกษาร่วมเช่นกัน

ขอขอบคุณคณะกรรมการและผู้ทรงคุณวุฒิที่เมตตาสละเวลามาร่วมสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ รศ.ดร.อุมาพร มุณีแนม ผศ.ดร.เกตุฉวา บุญปรากฏ และดร.ศันสนีย์ จันทน์อานูภาพ ซึ่งได้ให้คำแนะนำ และปรับแก้ไขข้อบกพร่องให้งานวิจัยชิ้นนี้มีคุณค่ามากยิ่งขึ้น และขอขอบคุณประธานกรรมการบริหารหลักสูตรและคณบดีที่เมตตาให้ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญตามที่อาจารย์ที่ปรึกษาเสนอไว้มาร่วมเป็นกรรมการสอบ ทำให้กระบวนการสอบป้องกันวิทยานิพนธ์นี้เต็มไปด้วยปัญญาครั้งสุดท้ายของการเรียน ขอขอบคุณ พี่นาคยา จึงเจริญธรรม (นาต) พี่รัตนา ทองย้อย (ปุก) สถานวิจัยสารสนเทศภูมิศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม ได้สละเวลาช่วยตัดพื้นที่การดูแลรักษาและน้ำของชุมชน และแนะนำการใช้โปรแกรมเพื่อสร้างแผนที่ให้กับผู้เขียนด้วยความเมตตา และขอบคุณพี่แอนฝ่ายไอทีของคณะการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ช่วยเหลือแนะนำแก้ไขปัญหาต่างๆ ในการรวบรวมข้อมูลจัดทำเล่มวิทยานิพนธ์

งานวิจัยชิ้นนี้คงไม่สำเร็จหากขาดผู้ให้ข้อมูลทุกๆกลุ่ม ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้เขียนได้เรียนรู้การทำงานในชุมชนผ่านงานวิจัยชิ้นนี้ ขอขอบคุณชาวบ้านชุมชนตะโหมดทุกคน (ดังมีรายชื่อในภาคผนวก ก) ขอขอบคุณ ลุงวรรณ ลุงสวาท อติตกำนันสม พี่เม่น พี่อตุลย์ พี่ศักดิ์ พี่ฉัตร ลุงเส้น และอีกหลายๆท่านในชุมชนตะโหมดที่ผู้เขียนไม่ได้เอยนามไว้ ซึ่งทุกคนมีส่วนช่วยเหลือผู้เขียนจนงานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จ กราบขอบพระคุณหลวงพี่แก้ว หลวงพี่สี หลวงพี่สงค์ หลวงหนู และพระใหม่ที่ได้จำพรรษาในปี พ.ศ.2558 ทุกๆรูป รวมถึงหลวงชายและหลวงหนูน (ได้ลาสิกขาแล้ว) ทุกคนได้มอบมิตรภาพที่ดี คอยช่วยเหลือผู้เขียนเสมอเมื่ออยู่ในวัดตะโหมด และที่สำคัญกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง พระครูสุนทรกิจจานุโยค (หลวงชาย) และพระครูประยุตธรรมธัช (หลวงเพี้ยง) ได้เมตตาช่วยเหลือผู้เขียนในการเก็บข้อมูลในชุมชนเป็นอย่างดี

นอกจากนี้หากขาดปัจจัยสนับสนุนซึ่งเป็นทุนการศึกษาและเป็นค่าใช้จ่ายระหว่างทางของการศึกษา กราบขอบพระคุณพระอาจารย์ทั้ง 2 รูป คือ พระเทพสังวรญาณ (จิรพล อธิจิตโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร) พระครูวิสุทธิธรรมภาณ (สาโรจน์ ปิโยโรจน ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร) ที่เมตตาให้ทุนการศึกษา ขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งสำหรับ พ่อ แม่ ยา พ่อเฒ่า ป้าเยาว์ อาแอ็ด น้ำหนูย ลุงซ่า ป้ากะ และญาติพี่น้องอีกหลายๆคนที่ไม่ได้เอยนามไว้ ได้ให้การช่วยเหลือทุนการศึกษาและค่าใช้จ่ายอยู่เสมอเมื่อมีความจำเป็น ขอขอบคุณคณะญาติโยมวัดบวรนิเวศวิหารได้เมตตาสนับสนุนช่วยเหลือปัจจัยในบางครั้งเช่นกัน ขอขอบคุณกิจนิมิตรต่างๆที่ได้รับในช่วงที่กำลังศึกษา และที่สำคัญขอขอบคุณความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาซึ่งทำให้พระรูปนี้ (ผู้เขียน) ได้รับความเมตตาระหว่างทางของการศึกษาอยู่เสมอ อีกทั้งขอบคุณกำลังใจจากทีมลูกเปิดทั้ง พี่เบส พี่เปิ้ล พี่แจ๊ด พี่เหล็ก พี่ไผ่ พี่ก้า พี่จอย เอ๊ย ที่ให้คำแนะนำ คอยให้กำลังใจเป็นที่ปรึกษา คอยช่วยเหลือกัน ถือว่าเป็นมิตรภาพที่สวยงามภายในกลุ่มของอาจารย์ที่ปรึกษา ขอใจมิตรภาพของเพื่อนนักศึกษาสาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัย รหัส 56 ทุกคน ขอใจพระเอิร์ท (พฤษ ติปานแก้ว) ที่คอยเตือนสติให้มุ่งมั่นตั้งใจทำงานอยู่เสมอ และกราบขอบพระคุณ พระครูสิริญาณวิมล (เจ้าอาวาสวัดน้ำขาวนอก) ที่เข้าใจการทำงานในช่วงของการศึกษา ขอใจน้องแทน น้องชายที่คอยรับ-ส่ง และคอยซื้อข้าวมาถวายที่คณะ ในช่วงเวลา 2 ปีแรกที่ต้องเข้าเรียนทุกๆวัน ขอขอบคุณอาจารย์หลายๆท่านในคณะที่ได้เมตตาและได้ถวายภัตตาหารเพลเมื่อมีเรียนภาคเช้า ขอขอบคุณกำลังใจสำคัญที่สุดจาก พ่อและแม่ ที่มอบให้อยู่เสมอ เมื่อรู้สึกท้อและเหนื่อยล้ากับการทำงานวิจัยชิ้นนี้

กราบขอบพระคุณงานเขียนของ พระอาจารย์พระไพศาล วิสาโล และขอบคุณงานเขียนของอาจารย์อรศรี งามวิทยาพงศ์ เนื่องจากผู้เขียนได้ใช้อ้างอิงในการอภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ แม้ว่าผู้เขียนไม่ได้รู้จักเป็นการส่วนตัว แต่่างานของทั้งสองท่านช่วยเติมเต็มงานของผู้เขียนได้เป็นอย่างดี

ฉะนั้น ระยะเวลา 5 ปี กับการเรียนและทำงานวิจัยชิ้นนี้ ไม่เคยคิดเสียเวลาที่ผ่านมาผ่านไป เนื่องจากผู้เขียนได้มากกว่าการทำวิทยานิพนธ์ 1 เรื่อง เพื่อเสนอจบการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้เขียนได้เรียนรู้และได้รับประสบการณ์ระหว่างทางที่เป็นนักศึกษามหาบัณฑิต ทำให้ผู้เขียนค่อยๆเติบโตและได้พัฒนาปัญญาอย่างต่อเนื่อง เหมือนพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “สุขุ ปญญาปฏิลาโภ ความได้ปัญญา ให้เกิดสุข”

งานวิจัยชิ้นนี้ไม่ได้สมบูรณ์หรือดีที่สุด แต่ว่าผู้เขียนมีความตั้งใจและมุ่งมั่นทำงานอย่างเต็มที่เท่าที่สติปัญญา ความสามารถและความเข้าใจของผู้เขียนสามารถทำได้ หากมีข้อผิดพลาดต่างๆ รวมถึงการพบเห็นคำที่พิมพ์ผิดหรือพิมพ์ตกหล่นในงานเขียนเล่มนี้ ผู้เขียนขออภัยในความผิดพลาดและขอน้อมรับคำติชมมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ผู้เขียนขอมอบวิทยานิพนธ์เล่มนี้ถวายไว้เป็นพุทธบูชาในพระพุทธศาสนา ตามความตั้งใจในการทำงานวิจัยชิ้นนี้ตั้งแต่เริ่มต้น ซึ่งหวังว่าจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาและทำให้คณะสงฆ์ (มหาเถรสมาคม) เห็นคุณค่าของพระสงฆ์ที่พัฒนาในด้านต่างๆ หันกลับมาให้ความสำคัญกับบทบาทเดิมที่เคยมีในอดีต เข้ามาช่วยสนับสนุนและส่งเสริมอย่างจริงจังเพื่อให้บทบาทเช่นนี้กลับคืนสู่สังคมอย่างมีคุณค่า ท่ามกลางกระแสสังคมสมัยใหม่ที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้เขียนมีความเชื่อมั่นว่า ยังมีพระสงฆ์ที่อยู่ในชุมชนและสังคมพร้อมที่จะทำงานอุทิศตนถวายเพื่อพระพุทธศาสนา และทำงานช่วยเหลือชุมชนและสังคมในมิติต่างๆ ซึ่งคณะสงฆ์และสังคมได้ละเลยการให้คุณค่าและให้ความสำคัญกับพระสงฆ์กลุ่มนี้ ดังนั้น การพัฒนาที่ดีต้องทำควบคู่ไปกับการพัฒนาปัญญาที่กำกับด้วยคุณธรรมและศีลธรรมอันดีงาม

สุดท้ายนี้ หากบุญกุศลและอานิสงส์ใดเกิดขึ้นจากงานวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขออุทิศบุญกุศลทั้งหลายให้แก่พ่อและแม่ ผู้เป็นพรหมของผู้เขียนทุกประการ

พระมิ่งศิษฐ์ สังข์บริสุทธิ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(5)
Abstract	(7)
กิตติกรรมประกาศ	(9)
สารบัญ	(12)
รายการตาราง	(17)
รายการภาพประกอบ	(18)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
คำถามวิจัย	3
วัตถุประสงค์	3
ขอบเขตการวิจัย	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย	6
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	7
บทบาทพระสงฆ์กับสังคมไทย	8
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	15
กรอบแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ	20
กรอบแนวคิดเครือข่ายทางสังคม	30
กรอบการวิเคราะห์ความเข้มแข็งของชุมชน องค์กร	37
กรอบแนวคิดทุน 5 ด้าน	40
งานวิจัยที่ศึกษาในพื้นที่ชุมชนตะโหนด	43
กรอบแนวคิดการวิจัย	55

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	56
ประเภทของงานวิจัย	56
วิธีการเก็บข้อมูล	56
ผู้ให้ข้อมูล	57
วิธีการได้มาของข้อมูลภาคสนาม	58
การเข้าถึงข้อมูลการพัฒนาชุมชน	63
การเข้าถึงข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างวัดตะโหมดกับชุมชนตะโหมด	65
การเข้าถึงข้อมูลการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	65
การสร้างความสัมพันธ์และความไว้วางใจ	66
การเปิดเผยตัวตนผู้วิจัย	69
ปัญหาและอุปสรรคของการวิจัย	72
ภาษา	72
ความไม่มีวินัย	73
จงฟังที่ชาวบ้านเล่า	74
เมื่อเครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลเสียหาย	74
ความเป็นพระมีข้อดีและข้อเสีย	76
เมื่อผู้วิจัยปฏิเสธข้อมูล	78
ผู้วิจัยถูกมองว่าเป็นพระเรียไร	80
การตรวจสอบข้อมูล	81
การวิเคราะห์ข้อมูล	81
บทที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดตะโหมดกับชุมชนตะโหมด	82
สภาพทั่วไปของตำบลตะโหมด	83
ชุมชนตะโหมดและวัดตะโหมด	84
เจ้าอาวาสและพระสงฆ์วัดตะโหมด	87
พระช่วย อินทสโร	87
พระหมุน ธมมปาโล (พระครูพิมลชยานุรักษ์)	89

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดตะโหมดกับชุมชนตะโหมด (ต่อ)	
พระจ๋วน อตมโน (พระครูอุทิตกิจจาทร)	90
งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุทิตกิจจาทร	93
พระครูสุนทรกิจจานุโยค	96
พระครูประยุตธรรมธัช	101
บทบาทและความสำคัญของวัดตะโหมดที่มีต่อชุมชนตะโหมด	107
บทบาทด้านศาสนาและวัฒนธรรม	107
ประเพณีการบวชเรียน	108
ประเพณีการตักบาตรในวันสำคัญ	111
ประเพณีวันสงกรานต์	112
ประเพณีสวดมนต์ฟังธรรม	114
ประเพณีทอดผ้าป่าข้าวเรียง	116
บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนตะโหมด	117
สาธารณูปโภคในชุมชน	119
การจัดตั้งหน่วยงานราชการในชุมชน	121
การส่งเสริมการศึกษา	124
การจัดตั้งองค์กรเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน	130
บทสรุปบทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนตะโหมด	132
อภิปรายผลการศึกษา	135
บทที่ 5 การขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์	138
พลวัตทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนตะโหมด	138
จุดเริ่มต้นของบทบาทการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ	146
การจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ	148
ป่าชุมชนเขาหัวช้าง (พ.ศ. 2543)	148
การจัดการทรัพยากรน้ำ “ธนาคารน้ำ” (พ.ศ. 2545)	152
โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง (พ.ศ. 2546-2549)	158
ความเป็นมาของโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง	158

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 การขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ (ต่อ)	
วิธีการต่อสู้เพื่อยับยั้งโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง	160
รางวัลท่ามกลางกระแสโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง	166
จุดเปลี่ยนในการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำของชุมชน	169
การสร้างพื้นที่ป่าใหม่ของชุมชน	174
โครงการปลูกไม้ร่วมยาง (พ.ศ. 2553)	176
กิจกรรมบุซารุกเทวา (พ.ศ. 2555)	178
การจัดการป่าชุมชนเขาหัวช้างครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2555)	182
เครือข่าย รูปแบบ และผลลัพธ์ของการจัดการทรัพยากรน้ำ	188
ความภาคภูมิใจและรางวัลลูกโลกสีเขียวในการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ	190
กิจกรรมเชิดชูเกียรติชุมชนตะโหนด “คนตะโหนด ๙ อย่างตามทางพ่อ ดิน น้ำ ป่า”	194
การระดมทุนจัดตั้งกองทุนขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ป่าและน้ำ	195
หน่วยงานองค์กรภายนอกที่เข้ามาส่งเสริมชุมชน	197
พลวัตของสังคมไทย (ก่อนปี พ.ศ. 2538 - 2560)	200
รัฐธรรมนูญไทย	201
นโยบายของภาครัฐ	203
การร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน	206
อภิปรายผลการศึกษา	210
บทที่ 6 สรุปผลและข้อเสนอแนะ	217
บทสรุปผลการวิจัย	218
ความสัมพันธ์ระหว่างวัดตะโหนดกับชุมชนตะโหนด	219
การทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนในช่วงปี พ.ศ. 2510-2560	221
บทบาทพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	222
ปัจจัยที่เอื้อและอุปสรรคในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติฯ	226
ผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์	227

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 6 สรุปผลและข้อเสนอแนะ (ต่อ)	
ข้อเสนอแนะ	230
ข้อเสนอแนะจากชุมชนตะโหนด	230
ข้อเสนอแนะจากผู้วิจัย	232
การศึกษาวิจัยที่ควรดำเนินการต่อไป	233
แนวทางการส่งเสริมพระสงฆ์	233
การส่งเสริมภูมิความรู้ของพระสงฆ์ให้เกิดขึ้นทั้งทางธรรมและทางโลก	233
การส่งเสริมพระสงฆ์ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	237
กลไกการส่งเสริมพระสงฆ์ในระดับนโยบายจากบนลงล่าง (Top-Down) ของหน่วยงาน	238
กลไกการส่งเสริมพระสงฆ์ในระดับแนวราบ (Horizontal) ของชุมชน	240
บรรณานุกรม	243
ภาคผนวก	253
ภาคผนวก ก รายชื่อผู้ใช้ข้อมูลการสัมภาษณ์	254
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้เข้าร่วมในการคืนข้อมูลผลการวิจัย	260
ภาคผนวก ค ตารางประเพณีกิจกรรมของวัดตะโหนด ฯลฯ	263
ภาคผนวก ฉ เอกสารการจัดตั้งป่าชุมชนบ้านป่าพงส์ (ป่าชุมชนเขาหัวช้าง)	277
ภาคผนวก ง การสร้างธนาคารน้ำ	286
ภาคผนวก จ เอกสารการขอจัดสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง	292
ภาคผนวก ฉ รางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ 17 ประจำปี พ.ศ. 2558	297
ภาคผนวก ช รัฐธรรมนูญไทยฉบับที่ 18 (พ.ศ.2550) และฉบับที่ 20 (พ.ศ.2560)	300
ภาคผนวก ซ งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุทิศกิจจาทร	307
ภาคผนวก ฌ ภาพประกอบการเก็บข้อมูลและกิจกรรมในชุมชน	310
ภาคผนวก ฎ เอกสารโครงการสภากาชาดวัดตะโหนด	319
ประวัติผู้เขียน	323

รายการตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	18
2.2	ปัจจัยเกื้อหนุนของชุมชนตะโหนด	52
4.1	สายพิณทบาทช่วงเช้าพรรษาของวัดตะโหนด	109
4.2	ประเพณีกิจกรรมของวัดตะโหนดใน 1 ปี	264
4.4	แผนงานและการดำเนินงานป่าชุมชนเขาหัวช้าง	269
4.6	หน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนและทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน	272

รายการภาพประกอบ

ภาพที่		หน้า
2.1	การเชื่อมโยงเครือข่ายของปัจเจกบุคคล	32
2.2	กรอบแนวคิดเรื่องทุน 5 ด้าน	40
4.1	แผนภาพสรุปบทบาทผู้นำการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ (พ.ศ. 2510-2537)	137
5.1	แผนภาพสรุปบทบาทผู้นำการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ป่าและน้ำของพระสงฆ์ (พ.ศ. 2538-2560)	215
5.2	แผนที่แสดงพื้นที่การอนุรักษ์ป่าและน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ชุมชนตะโหนด	216
6.1	แผนภาพสรุปบทบาทการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์	218
6.2	แผนภาพกลไกการส่งเสริมพระสงฆ์ในระดับนโยบายจากบนลงล่าง (Top-Down) ของหน่วยงาน ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม	239
6.3	แผนภาพกลไกการส่งเสริมพระสงฆ์ในระดับแนวราบ (Horizontal) ของชุมชน ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	241
1	คืนข้อมูลผลการวิจัยให้กับชุมชนตะโหนด ณ วัดตะโหนด	262
2	แผนที่แสดงที่ตั้งป่าชุมชนบ้านป่าพงค์ (ป่าชุมชนเขาหัวช้าง)	282
3	แสดงพื้นที่ป่าบริเวณเขาหัวช้างก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง	284
4	โล่รางวัลชมเชยในการประกวดป่าชุมชนดีเด่น ปี พ.ศ. 2544	285
5	ได้รับพระราชทานธงพิทักษ์ป่า ปี พ.ศ. 2547	285
6	เกียรติบัตรครุภูมิปัญญาไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	285
7	แสดงพื้นที่และตำแหน่งการสร้างธนาคารน้ำของชุมชนตะโหนด	287
8	รูปแบบการสร้างธนาคารน้ำของชุมชนตะโหนดโดยถูกระสอบทราย	289
9	แผนที่อ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง	296
10	รับรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ 17	298
11	กิจกรรม “คนตะโหนด ๘ อย่างตามทางพ่อ ดิน น้ำ ป่า”	298
12	แบบฟอร์มการขอรับบริจาคสหทบ “กองทุนป่าต้นน้ำ”	299

รายการภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
13	การประชุมเตรียมข้อมูลนำเสนอต่อคณะกรรมการระดับภาคใต้ รางวัลลูกโลกสีเขียว	299
14	นำเสนอผลงานการจัดการป่าและน้ำต่อคณะกรรมการระดับภาคใต้ รางวัลลูกโลกสีเขียว	299
15	งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุทิศกิจจาทร	308
16	กิจกรรมการฟื้นฟูป่าชุมชนเขาหัวช้างและการตัดฟันต้นยางพารา	311
17	ป้ายแสดงการตรวจยึดคืนพื้นที่ป่าเขาหัวช้าง (บางส่วน) ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้	312
18	สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จช่วยลำตาครน ทอดพระเนตร “การสร้างธนาคารน้ำ” ของชุมชนตะโหนด	312
19	รางวัลในด้านการพัฒนาชุมชนของพระครูอุทิศกิจจาทร	312
20	พระครูประยุตธรรมธัช อบรมคุณธรรม จริยธรรมเยาวชน	313
21	ชาวบ้านนอนเป็นสะพานมนุษย์ให้เจ้าอาวาสเดินบนหลังในวันสงกรานต์	313
22	ชาวบ้านร่วมเวียนในวันสำคัญทางศาสนาพุทธ	314
23	ชาวบ้านร่วมกิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี	314
24	ชาวบ้านร่วมทำบุญฟังธรรมถวายเพลพระสงฆ์ในวันพระ	314
25	จับฉลากผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนสายบิณฑบาตในชุมชนช่วงวันเข้าพรรษา	314
26	กิจกรรมวันแม่ 12 สิงหาคม	315
27	ประเพณีทอดกฐินวัดตะโหนด	315
28	ประเพณีแห่เทียนวันเข้าพรรษา (แรม 1 ค่ำ เดือน 8)	315
29	กิจกรรมฟังเทศน์ทศชาติชาดกในพรรษากาล 2558	316
30	พระสงฆ์วัดตะโหนดช่วยกันทำน้จ้ำร้านชิงเปรตในประเพณีงานบุญเดือน ๑๐	316
31	ชาวบ้านร่วมสวดมนต์ประจำวัดเกิดในวันออกพรรษาเพื่อสะเดาะเคราะห์	316
32	รูปเหมือนพ่อท่านช่วย	317
33	การเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ของผู้วิจัย	317
34	การสร้างตัวตนด้วยการเทศน์ของผู้วิจัยที่วัดตะโหนด	318
35	พระครูสุนทรกิจจานุโยครับถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	318

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัดถือเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นสถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่ในหลายรูปแบบในสมัยโบราณ อาทิ โรงเรียน โรงพยาบาล สถานสโมสร ที่พักพิงคนเดินทาง สถานบันเทิง พิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น โดยที่พระสงฆ์ยังคงเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และทางสังคมควบคู่กันไป อีกทั้งต้องช่วยเหลือชาวบ้านให้พ้นจากทุกข์ โดยให้ปัญญาและสร้างคุณธรรม ขณะที่วัดกับพระสงฆ์ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่เป็นรูปธรรม มีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนแบบชนบทที่วัดและพระสงฆ์ยังคงมีอิทธิพล มีบทบาทในวิถีชีวิตของชาวบ้าน (พระราชวรมณี, 2527, น.8-196; สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2530, น.28)

เนื่องจากวัดและพระสงฆ์ถูกลดทอนบทบาทลงในกิจกรรมระดับสังคม เหลือเพียงแต่บทบาทด้านธรรมะ และพิธีกรรมเท่านั้น (พระไพศาล วิสาโล, 2552, น. 92-95) ถึงพระสงฆ์จะสูญเสียบทบาททางสังคมไปมิใช่น้อย แต่พระสงฆ์ยังมีประโยชน์ต่อชุมชนแบบชนบท เพราะมีความเข้าใจในวิถีชีวิต ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมในชุมชน อีกทั้งวัดกับชุมชนยังคงความสัมพันธ์ที่มีอยู่บนพื้นฐานความเชื่อของศาสนา และค่านิยมการบวชเรียนในพระพุทธศาสนา จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนยังคงมีลักษณะจำเพาะ มีคุณค่าต่อสังคมไทย จนทำให้พระสงฆ์สามารถเป็นผู้นำชุมชน นำพาความเจริญเข้าสู่ชุมชนได้โดยวิถีทางที่เหมาะสม (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2549, น. 22-23; พระราชวรมณี, 2527; สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2530)

แม้ว่าพระสงฆ์ได้สูญเสียบทบาททางสังคมไป แต่ยังมีพระสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทต่อการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน จนมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว อาทิ หลวงพ่อประจักษ์ ธรรมปทีโป วัดกุลังกา อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดหนองคาย เป็นผู้นำในการบวชป่าและนำแนวคิดให้คนอยู่กับป่า พระครูถาวรพัฒนกิจ เจ้าอาวาสวัดนวมาราม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เป็นผู้นำในการปลูกป่าอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกใหญ่ และพระพุทธิญาณมุนี วัดพระธาตุผาเงา อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ เป็นผู้นำในการฟื้นฟูป่าดอยจันจนสามารถสร้างความตระหนักให้กับชุมชนและเยาวชนให้เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น (สถาบันลูกโลกสีเขียว, 2560)

นอกจากนั้น ยังมีพระสงฆ์วัดตะโหมด ทางภาคใต้ในจังหวัดพัทลุง พื้นที่อำเภอตะโหมด ที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนมาอย่างยาวนานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 – 2561 ผลลัพธ์เชิงประจักษ์ของพระสงฆ์วัดตะโหมดในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน คือ ปี พ.ศ. 2544 ได้รับโล่รางวัลชมเชยจากอธิบดีกรมป่าไม้ โครงการประกวดป่าชุมชนดีเด่นระดับประเทศใน ปี พ.ศ. 2547 ได้รับพระราชทานธงพิทักษ์ป่าจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และการที่พระสงฆ์เป็นผู้นำขับเคลื่อนทำให้ปี พ.ศ. 2548 ได้รับการประกาศเกียรติคุณยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญา ภาคใต้ รุ่นที่ 4 ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากคณะกรรมการเลขาธิการสภาการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา อีกทั้งทำให้ชุมชนตะโหมดได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 17 ประจำปี พ.ศ. 2558 ประเภทชุมชน และในปี พ.ศ. 2561 พระสงฆ์ได้เข้ารับการถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน จากมหาวิทยาลัยทักษิณ

ชุมชนตะโหมดตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาบรรทัด มีสภาพพื้นที่ลาดต่ำไปทางทิศตะวันตก เป็นพื้นที่ราบสลับเนินเขา มีพื้นที่ป่าติดกับป่าเทือกเขาบรรทัด และป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเขาหัวช้าง ป่าเขาตีนป่า ป่าเขาหลักไก่อและป่าเขาพระ มีครัวเรือนอาศัยอยู่ 3,133 ครัวเรือน ประกอบด้วยหมู่บ้านทั้งหมด 12 หมู่บ้าน โดยมีวัดตะโหมดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งนี้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนตะโหมดได้ลดจำนวนลงไปจากนโยบายของภาครัฐและการบุกรุกป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำกินของชาวบ้านในอดีต เช่น การนำไม้มาใช้เป็นเชื้อเพลิงในการเดินรถไฟ พ.ศ. 2459 นโยบายออกเอกสารสิทธิถือครองที่ดิน พ.ศ. 2497 และ พ.ศ. 2520-2522 นโยบายให้สิทธิทำกิน (ส.ท.ก.) พ.ศ. 2525-2527 และการเปิดสัมปทานไม้ในป่า พ.ศ. 2505 และ พ.ศ. 2513 เป็นต้น ขณะที่ชุมชนเริ่มเข้าไปขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในปีพ.ศ. 2538 เมื่อมีองค์กรที่เรียกว่าสภาลานวัดตะโหมด โดยมีพระสงฆ์เป็นประธานขับเคลื่อน แบ่งการทำงานเป็น 4 ฝ่าย คือ ฝ่ายสังคม ฝ่ายเศรษฐกิจ ฝ่ายการศึกษาศาสนาวัฒนธรรม และฝ่ายสิ่งแวดล้อม (สภาลานวัดตะโหมด, 2543)

เนื่องจากพระสงฆ์วัดตะโหมดมีบทบาทสำคัญกับชุมชนเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งสาธารณสุข โภค ถนน ไฟฟ้า และการศึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา ส่งผลให้พระสงฆ์ได้รับความไว้วางใจและเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านในชุมชน อนึ่ง การที่ชุมชนตะโหมดมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ทำให้มีงานวิจัยเข้าไปศึกษาในมิติต่างๆของชุมชนในช่วงปี พ.ศ. 2541-2557 จำนวน 19 ชิ้น อาทิ การศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของป่าชุมชน ทูทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ผู้หญิงกับการจัดการสิ่งแวดล้อม การบูรณาการหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าของชุมชน เป็นต้น (รายละเอียดนำเสนอไว้ในบทที่ 2) แต่ทว่าพระสงฆ์วัดตะโหมดกับชุมชนตะโหมดมีพลวัตของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาอย่างยาวนาน แต่งานวิจัยหลายชิ้นที่ลงไปศึกษาในพื้นที่ ไม่ได้มีการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งที่พระสงฆ์ได้แสดงบทบาทร่วมกับชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง

สืบเนื่องจากการที่พระสงฆ์วัดตะโหนดมีบทบาทสำคัญมากในฐานะผู้นำกระบวนการพัฒนาของชุมชนตะโหนดมาเป็นระยะเวลายาวนาน ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาบทบาทพระสงฆ์วัดตะโหนด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านของการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

คำถามการวิจัย

พระสงฆ์มีบทบาทอะไรในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน และมีเหตุปัจจัยอะไรบ้างที่เกื้อหนุนและเป็นอุปสรรค รวมถึงผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างชุมชนกับพระสงฆ์ในช่วงปี พ.ศ. 2538 - 2560 เป็นอย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์

1.2.1 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัดตะโหนดกับชุมชนตะโหนด และการทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนตะโหนดในช่วงปี พ.ศ. 2510-2560

1.2.2 เพื่อศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนตะโหนด รวมถึงปัจจัยที่เกื้อหนุน และเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในช่วงปี พ.ศ. 2538-2560

1.2.3 เพื่อศึกษาผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างชุมชนตะโหนดกับพระสงฆ์ในช่วงปี พ.ศ. 2538-2560

1.3 ขอบเขตการวิจัย

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาพระสงฆ์กับการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในครั้งนี้นี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นการศึกษาตามวัตถุประสงค์ 3 ประเด็น คือ

1) ความสัมพันธ์ระหว่างวัดตะโหมดกับชุมชนตะโหมด และการทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนตะโหมดในปี พ.ศ. 2510-2560

2) บทบาทพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนตะโหมด รวมถึงปัจจัยที่เกื้อหนุน และเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปี พ.ศ. 2538-2560

3) ผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างชุมชนตะโหมดกับพระสงฆ์ในปี พ.ศ. 2538-2560

ผู้วิจัยศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมาซึ่งเป็นช่วงการดำรงตำแหน่งของเจ้าอาวาสรูปที่ 3 คือ พระครูอุทิศกิจจาทร (จ้วน อุตตมโน) ผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน และศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนในช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ซึ่งเป็นช่วงที่พระสงฆ์มีการก่อตั้งสถานานวัดตะโหมดและเริ่มเข้ามาทำงานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจนถึงปี พ.ศ. 2560

1.3.2 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

วัดตะโหมด และพื้นที่หมู่บ้าน จำนวน 7 หมู่บ้านในชุมชนตำบลตะโหมด (ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 12 หมู่บ้าน) ที่ได้รับผลประโยชน์จากการทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน ได้แก่ หมู่ที่ 2, 3, 4, 5, 6, 9, 11 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง มีรายละเอียด ดังนี้

พื้นที่ หมู่ที่ 2, 4, 6, 9, 11 เป็นพื้นที่เข้าร่วมการจัดการป่าชุมชน

พื้นที่ หมู่ที่ 4, 11, 9 เป็นพื้นที่เข้าร่วมการจัดการธนาคารน้ำ

พื้นที่ หมู่ที่ 3, 4, 9, 11, 5 เป็นพื้นที่เข้าร่วมโครงการปลูกพืชร่วมยาง

1.3.3 ขอบเขตระยะเวลาทำการวิจัย

ผู้วิจัยลงพื้นที่ทั้งหมด 4 ครั้ง ดังนี้

ครั้งที่ 1 เดือนสิงหาคม 2557

ครั้งที่ 2 เดือนมิถุนายน – ธันวาคม 2558

ครั้งที่ 3 เดือนสิงหาคม 2560

ครั้งที่ 4 เดือนมีนาคม 2561

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ

พระสงฆ์ หมายถึง พระสงฆ์ในวัดตะโหนดที่มีบทบาทผู้นำในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนร่วมกับชาวบ้านในช่วงปี พ.ศ. 2510-2560 โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทผู้นำในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่า ดิน น้ำ ร่วมกับชุมชนในช่วงปี พ.ศ. 2538-2560

การขับเคลื่อน หมายถึง การทำงานด้านการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ในระดับปัจเจกบุคคล และ/หรือ กลุ่ม องค์กร เครือข่าย ทั้งที่อยู่ภายในชุมชน และภายนอกชุมชน ในช่วงปี พ.ศ. 2510 - 2560 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงของการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่า ดิน น้ำ ในช่วงปี พ.ศ. 2538 – 2560

การขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่า ดิน น้ำ ร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนในเชิงของการอนุรักษ์ การจัดการแก้ไขปัญหา และการดำเนินกิจกรรม โครงการต่างๆ ในด้านการจัดการทรัพยากรป่า ดิน น้ำ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมถึงเครือข่ายที่มีอยู่ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ทั้งบุคคล ภาครัฐ เอกชน และนักวิชาการ ในช่วงปี พ.ศ. 2538-2560

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย

1.5.1 ประโยชน์เชิงวิชาการ ได้รับความรู้เกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน

1.5.2 ประโยชน์เชิงนโยบายและแผน ได้แนวทางในการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.5.3 ประโยชน์เชิงสาธารณะ เป็นข้อมูลและแรงบันดาลใจให้กับพระสงฆ์รูปอื่นๆ ในการร่วมขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยมุ่งทบทวนความรู้เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นประโยชน์และเป็นแนวทางในการศึกษาพื้นที่สนาม และพัฒนาเครื่องมือในการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยทำการศึกษารอบแนวคิด ดังนี้

1. บทบาทพระสงฆ์กับสังคมไทย
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. กรอบแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ
4. กรอบแนวคิดเครือข่ายทางสังคม
5. กรอบวิเคราะห์ความเข้มแข็งของชุมชน องค์กร
6. กรอบแนวคิดทุน 5 ด้าน
7. งานวิจัยที่ศึกษาในพื้นที่ชุมชนตะโฮมด
8. กรอบแนวคิดการวิจัย

2.1 บทบาทพระสงฆ์กับสังคมไทย

คำว่า บทบาท ในทางสังคมวิทยานั้น หมายถึง การกระทำหน้าที่หรือพฤติกรรมที่สังคมกำหนด และคาดหวังให้บุคคลกระทำ พระสงฆ์นั้นเป็นส่วนหนึ่งในพระรัตนตรัย อันหมายถึง ผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์แล้วสอนให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ถูกต้องตามพระวินัย เป็นผู้เผยแพร่หลักธรรมคำสอน เป็นศาสนทายาทสืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์ของความดีงาม เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เป็นผู้นำในการพัฒนาท้องถิ่น เป็นครู เป็นผู้รักษาโบราณวัตถุศิลปกรรมภายในวัด (บุญเรือง บุรณิกดิ์, 2527, น. 36-37) ซึ่งบทบาทหน้าที่หลักของพระสงฆ์ นั้น พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต) (2527, น. 128-129) ได้กล่าวไว้ว่า

“...บทบาท ตามหน้าที่ของพระสงฆ์ ก็คือ ธรรมทาน แปลว่าการให้ธรรม การให้ธรรมนั้นมีความหมายกว้างมาก เพราะคำว่า ธรรม หรือ ธัมมในภาษาบาลี เป็นคำที่มีความหมายกว้าง แต่ถ้าแยกประเภทใหญ่ก็มี 2 อย่างคือความจริง กับความดีงาม เป็นเรื่องของปัญญาอย่างหนึ่ง คุณธรรมอย่างหนึ่ง การให้ธรรมจึงหมายถึงการให้ความรู้ความเข้าใจและหลักแห่งคุณความดี หรือให้หลักการที่จะให้มนุษย์เข้าถึงสัจธรรมและได้ประสบแต่สิ่งที่ดีงาม คือทำให้คนเกิดความเข้าใจสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้องตั้งแต่ความรู้ขั้นสูงสุดเข้าใจในชีวิตนี้ว่าคืออะไร สภาวะที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลายเป็นอย่างไรลงมาถึงความเข้าใจทุกอย่างไปเกี่ยวกับจริยธรรมในการดำรงชีวิต เป็นแง่ของสัจธรรมอย่างหนึ่ง จริยธรรมอย่างหนึ่ง รวมความคือ ช่วยประชาชนในทางปัญญา และในทางคุณธรรมอันนี้เป็นบทบาทหลัก...”

แม้แต่พระพุทธองค์เองได้ทรงกำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์มีหน้าที่ผูกพันกับสังคม ทั้งหน้าที่ภายในคือสังคมของพระสงฆ์ และภายนอกคือสังคมชาวบ้าน ซึ่งในสังคมของพระสงฆ์นั้นเห็นได้จากบทบัญญัติในทางพระวินัย ที่ให้อยู่ร่วมกันภายในวัด มีการกำหนดเขตสีมา อุโบสถ ปวารณาอยู่จำพรรษาและกิจการต่างๆ ที่พระสงฆ์ต้องทำสังฆกรรมร่วมกัน เป็นต้น ในส่วนสังคมของชาวบ้าน พระพุทธองค์ได้กำหนดให้พระสงฆ์ฝากชีวิตการเป็นอยู่ด้านปัจจัยสี่ไว้กับชาวบ้านในทางพระวินัย (บุญเรือง บุรณิกดิ์, 2527, น. 37) จึงทำให้หน้าที่ทางสังคมของพระสงฆ์ เกิดขึ้นเพราะความผูกพันในด้านของความเป็นอยู่เป็นสำคัญ เมื่อเกิดความสัมพันธ์กันในลักษณะเช่นนี้ขึ้น พระสงฆ์ย่อมต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยอาศัยเมตตาและกรุณาธรรมของตน ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ตรัสสอนให้พระสงฆ์สำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคม โดยมีใจความว่า

“...ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์ และความสุขของชนหมู่ มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เกื้อกูลและสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย... ภิกษุทั้งหลาย พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย เป็นผู้มื่ออุปการะ มากแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารแม้เธอทั้งหลายก็จงเป็นผู้ มื่ออุปการะมาก แก่พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรม อੰงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศแบบ การครองชีวิตอันประเสริฐ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่พรหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด... ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลาย ต่างอาศัยกันและ กัน ด้วยอามิสทาน และธรรมทาน อยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้เพื่อ ต้องการสลัดโอฆะ เพื่อทำความสิ้นทุกข์โดยชอบ ด้วยอาการอย่าง นี้...ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ ว่า เราบริโภคจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัช บริขารของชนเหล่าใด (เราจักทำให้) ปัจจัยของชนเหล่านั้น เป็น ของมีผลมาก มีอานิสงส์มาก และการบรรพชาของเราจักไม่เป็น หนัน จักมีผล มีกำไร เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล...อนึ่ง เธอ ทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของตน ควรแท้ที่เดียว ที่จะทำประโยชน์นั้นให้สำเร็จด้วยความไม่ ประมาท เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของผู้อื่น ก็ควรแท้ที่เดียว ที่ จะทำประโยชน์นั้น ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทหรือพิจารณา เห็นประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายก็ควรแท้ที่เดียวที่จะทำประโยชน์ ทั้งสองฝ่ายนั้นให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาท...ดูก่อนคฤหบดี บุตร สมณพรหมณ์เป็นทิศเบื้องบน พึงได้รับการบำรุงจาก กุลบุตร โดยฐานะ 5 คือ ด้วยกายกรรมประกอบด้วยเมตตา ด้วย วชิกรรมประกอบด้วยเมตตา ด้วยมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู (คือเต็มใจต้อนรับ) ด้วยจัดหาอามิส ทานถวาย...สมณพรหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน เมื่อได้รับการบำรุง จากกุลบุตรโดยฐานะ 5 อย่างแล้ว ย่อม อนุเคราะห์กุลบุตรโดย ฐานะ 6 คือ สอนให้ละเว้นจากความชั่ว แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม สอนสิ่งที่ยังไม่เคยได้สดับเล่าเรียน ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจน ในสิ่งที่ได้สดับเล่าเรียนแล้ว บอกทางสวรรค์ ให้ (แนะนำวิถีครองชีวิต ให้ได้รับผลดีและความสุข)...” (พระราชนิพนธ์, 2527, น. 196-199)

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว หน้าที่และความผูกพันทางสังคมของพระสงฆ์ นั้นเกิดจากองค์ประกอบ 3 ประการ คือ (1) การดำรงชีวิตของพระสงฆ์ ที่ต้องพึ่งพิงปัจจัยสี่จากชาวบ้านถวาย (2) สภาวะและเหตุการณ์ในสังคม ย่อมมีผลเกี่ยวข้องต่อการบำเพ็ญสมณธรรม และ (3) โดยคุณธรรมที่ว่าด้วย เมตตา กรุณา ที่จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ (พระราชวรมนี, 2527, น. 200)

แต่สภาพที่เกิดขึ้น ในสังคมปัจจุบัน คือ พระสงฆ์มีบทบาทเพียงเป็นผู้ให้บริการด้านพิธีกรรม เช่น การทำบุญบ้าน ฉลองงานแต่ง ทำบุญอายุ และพิธีกรรมเกี่ยวกับศพ หรือแม้แต่การวางศิลาฤกษ์ เปิดป้าย เปิดกิจการ พุทธาภิเษก เป็นต้น พิธีกรรมเหล่านี้ล้วนเสริมสร้างความสัมพันธ์กับประชาชน หรือเรียกว่าบทบาทการบำรุงขวัญ เป็นเรื่องของศาสนาที่ผสมเข้ากับวัฒนธรรม ประเพณี สังคม บริการด้านนี้มีความสำคัญและมีผลต่อความเจริญ และความเสื่อมของพระศาสนาอยู่ไม่น้อย และปัจจุบันนี้ถือได้ว่าพิธีกรรมดังกล่าวนี้มีความเฟื่องฟู ทำให้บทบาทที่คนจำนวนมากเห็นก็คงเหลืออยู่เพียงแต่ด้านพิธีกรรมที่ปรากฏเห็นเด่นชัดขึ้น ทำให้บทบาทในการช่วยเหลือสังคมในด้านอื่นๆ นั้นลดน้อยถอยลง หายไป หรืออาจจะคงเหลืออยู่บ้างในสังคมชนบท ที่ความเจริญยังเข้าไปไม่ถึง แต่เมื่อเทียบกับสังคมเมืองคงกล่าวได้ว่าแทบจะหมดไป คงเหลือเพียงบทบาทของพิธีกรรม (พระราชวรมนี, 2527, น. 44-45)

2.1.1 บทบาทพระสงฆ์ในอดีต

หากมองย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์จะเห็นว่าพระสงฆ์นั้นมีบทบาทสำคัญอยู่ไม่น้อย ซึ่งสามารถแบ่งบทบาทของพระสงฆ์ออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้ (พระมหาสุภา อุทโท, 2542, น.45-51)

1) บทบาทพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัย พ.ศ. 1820 สมัยพ่อขุนรามคำแหงขึ้นครองราชย์บทบาทของพระสงฆ์ในสมัยนี้เป็นบทบาทที่เกี่ยวกับการพัฒนาศีลธรรม และจิตใจแก่ประชาชน ซึ่งได้รับความพึงพอใจและศรัทธาจากประชาชนเป็นอย่างมาก ต่อมาใน พ.ศ. 1897 พระเจ้าลิไทกษัตริย์สุโขทัยองค์ต่อมา พระองค์ได้ออกผนวชเป็นพระภิกษุ ณ วัดอรัญญิก และได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเตภูมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง พร้อมทั้งสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนด้วยพระองค์เอง ซึ่งบทบาทพระสงฆ์ในสมัยนี้จะเน้นหนักไปทางวรรณกรรม พัฒนาศีลธรรมและจิตใจของประชาชน ตลอดจนมีการก่อสร้างวัดวาอาราม เจดีย์ต่างๆ

2) บทบาทพระสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระมหาภักษัตริย์ ขุนนางข้าราชการ ราษฎร มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก มีความนิยมทำบุญ สร้างวัดเป็นจำนวนมาก ตลอดจนการสร้างธรรมเนียมที่ถือว่าลูกชายจะต้องบวชเรียนอย่างน้อย 1 พรรษา เพื่อเป็นการอบรมจากพระศาสนา และเป็นการสนองคุณบิดามารดา ดังนั้น วัดจึงเป็นทั้งโรงเรียน ให้การศึกษาอักษรศาสตร์ วิชาซีพ แก่กุลบุตร เป็นที่พบประสังสรรค์ในวันทำบุญ หรือเทศกาลนักขัตฤกษ์ ตลอดจนวัดยังเป็นทั้งโรงพยาบาล และเป็นทั้งระงับคดีพิพาทของชาวบ้าน ซึ่งชีวิตของชาวไทยสมัยอยุธยา มีวัดและพระสงฆ์เป็นที่พึ่งพำนัก ดังนั้นบทบาทพระสงฆ์ในสมัยอยุธยาตอนต้นนอกจากบทบาทในการอบรมศีลธรรมตามปกติ สันนิษฐานได้ว่ายังมีบทบาทหน้าที่ในการสอนวิชาการทางโลกแก่ชุมชน

บทบาทในการประสานความขัดแย้งในชุมชน และบทบาทในการสงเคราะห์ชุมชน พอเข้าถึงช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย บ้านเมืองเกิดสงครามกับพม่า พระสงฆ์จำนวนหนึ่งไม่สนใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่นำไปสู่ความผันทุกข์ แต่ให้ความสนใจการบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อให้บรรลุอิทธิปาฏิหาริย์ และสนใจการปฏิบัติทางไสยศาสตร์ ทำให้คนไทยมีความหมกมุ่นเรื่องไสยศาสตร์ ทำให้บทบาทพระสงฆ์ในสมัยนี้เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์และความหลังเพิ่มขึ้นมา ทั้งนี้เพื่อเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงปลอดภัยให้แก่ประชาชน ในภาวะสงคราม

3) บทบาทพระสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ บทบาทพระสงฆ์ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมากในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางตะวันตกพระองค์ได้ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้มีความทันสมัย โดยมีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้มีพระอาจารย์สอนหนังสือภาษาไทย และสอนเลขทศกัณฐ์ โดยให้พระสงฆ์รับภาระช่วยการศึกษาของชาติ ต่อมาในปี พ.ศ. 2427 โปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวงตามวัดต่างๆ จึงทำให้โรงเรียนมีชื่อวัดนำหน้า และใน พ.ศ. 2441 ประกาศให้พระสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร เอาใจใส่สั่งสอนคุณธรรม จริยธรรมแก่ประชาชน และฝึกสอนวิชาความรู้ต่างๆ แก่กุลบุตร ดังนั้นบทบาทพระสงฆ์ในสมัยนี้นอกจากบทบาทการพัฒนาศีลธรรมและจิตใจยังมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนวิชาการสมัยใหม่แขนงต่างๆ แก่ประชาชน

ในสังคมสมัยโบราณ ถือว่าพระสงฆ์นั้นเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน และก็เป็นที่เคารพนับถือขององค์พระมหากษัตริย์ โดยบางท่านอาจเป็นครูอาจารย์ของพระมหากษัตริย์มาแต่เดิม ทำให้พระสงฆ์นั้นมีบทบาทเป็นพระอาจารย์หรือเป็นที่ปรึกษาด้วย นอกจากพระสงฆ์จะเป็นที่เคารพนับถือ ก็ยังเป็นที่ตั้งแห่งความละอาย ช่วยยับยั้งการกระทำบางอย่างขององค์พระมหากษัตริย์และผู้มีอำนาจ และเป็นผู้นำเสียงของประชาชนเข้าถึงผู้บริหารประเทศเมื่อพิจารณาถึงความเป็นมาในอดีตที่พระสงฆ์นั้นได้บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม จนทำให้วัดวาอารามกลายเป็นศูนย์รวมจิตใจ และศูนย์กลางทางสังคม เป็นส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้ในชุมชน กล่าวได้ว่าวัดได้ทำหน้าที่เป็นสถาบันทางสังคมครบทุกรูปแบบ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล สภามัสยิด ที่พักคนเดินทาง สถานบันเทิง พิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น โดยที่พระสงฆ์นั้นมีฐานะเป็นผู้นำทั้งทางจิตใจและทางสังคม จนได้รับความเคารพนับถือ บูชา มีความน่าเชื่อถือสูงสุด (พระราชวรมณี, 2527, น. 8-208)

สมบูรณ สุขสำราญ (2530, น. 30-31) ได้สรุปถึงบทบาทของพระสงฆ์และวัดในอดีตไว้ ดังนี้

- 1) เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้านที่ส่งบุตรมาอยู่รับใช้พระเพื่อรับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่างๆ
- 2) เป็นสถานสงเคราะห์ บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัย และศึกษาเล่าเรียน
- 3) เป็นสถานพยาบาล ที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิความรู้ของคนสมัยนั้น
- 4) เป็นที่พักคนเดินทาง
- 5) เป็นสโมสรของชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์
- 6) เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาล และมหรสพต่างๆ
- 7) เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท
- 8) เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม
- 9) เป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่างๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานวัด หรือยืมไปใช้ในการงานต่างๆ
- 10) เป็นศูนย์กลางบริหารหรือปกครอง ที่จะเรียกลูกบ้านมาประชุมกัน
- 11) เป็นที่ประกอบพิธีกรรม

2.1.2 การลดทอนบทบาทพระสงฆ์

บทบาทพระสงฆ์เริ่มถูกลดทอนลงเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางรากฐานการศึกษาใหม่ โดยให้แยกการศึกษาออกจากศาสนาในทางของโครงสร้างหรือสถาบัน หรือแยกการศึกษาออกจากวัด และให้รัฐรับเอาภาระการศึกษาสำหรับประชาชนไปทำแทน อีกทั้งมีการเปลี่ยนแปลงชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ถือว่าเป็นการแสดงสัญลักษณ์อย่างชัดเจน ว่าการศึกษาได้กลายเป็นเรื่องของรัฐแต่เพียงผู้เดียว มิใช่หน้าที่ของวัดอีกต่อไป การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการแยกศาสนาออกจากสังคม และวิถีชีวิตของผู้คน หลังจากที่โรงเรียนของรัฐตั้งการศึกษาออกไปจากวัดได้ไม่นาน รัฐก็ตั้งการดูแลรักษาสุขภาพออกไปจากวัดด้วยเช่นกัน จากเดิมที่กิจกรรมทางสังคมที่วัดและพระสงฆ์เคยมีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางของชุมชน ได้ถูกสถาบันต่างๆ ดึงไปทำเสียเกือบหมดสิ้น ตามคตินิยมสมัยใหม่ของโลกวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีจากตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในนามของความทันสมัย หรือความสมัยใหม่ (Modernity) เมื่อประเทศไทยเริ่มเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ ก็ทำให้พระพุทธศาสนาได้เสื่อมอิทธิพลลงไปตามลำดับ เป็นการนำไปสู่การจำกัดเขต

หรือลดทอนบทบาทของศาสนาในกิจการระดับสังคม จนในที่สุดวัดและพระสงฆ์เหลือเพียงแต่บทบาททางด้านธรรมและพิธีกรรมเท่านั้น เมื่อวัดแยกห่างจากชุมชนมากขึ้นผลที่ตามมาคือความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านได้ลดน้อยลง เมื่อความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดเกื้อกูลกันระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านเริ่มห่างเหินกัน วัดก็อ่อนแอลง ส่งผลให้ชุมชนนั้นอ่อนแอตามไปด้วย เพราะวัดและพระสงฆ์ไม่สามารถช่วยเหลือแนะแนวให้สัมพันธ์กับอิทธิพลจากโลกภายนอกที่มาพร้อมความทันสมัย อีกทั้งพระสงฆ์ก็จำกัดบทบาทอยู่แต่ในวัดไม่มีการรับรู้ และไม่มีโอกาสเรียนรู้โลกสมัยใหม่ในแง่ที่จะเชื่อมโยงเข้ากับธรรมะหรือความถูกต้องดีงามได้ (พระไพศาล วิสาโล, 2552, น. 92-95)

นอกจากมูลเหตุของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อบทบาทของพระสงฆ์ จากการที่มีสถาบันต่างๆมารับหน้าที่แทน อีกสาเหตุหนึ่งนั้นเกิดจากตัวพระสงฆ์ซึ่งไม่สนใจศึกษาความรู้เทคนิควิทยาการสมัยใหม่ ทำให้ไม่สามารถเข้าใจถึงสภาพปัญหาและโครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ จนกระทั่งต้องสูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญา ประชาชนหันไปพึ่งสถาบันอื่นแทน ยิ่งทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนห่างเหินกันออกไปอีก (สมบุญ สุธาสาราย, 2530, น. 31-32)

2.1.3 บทบาทพระสงฆ์ในปัจจุบัน

ถึงแม้ว่าพระสงฆ์จะสูญเสียบทบาททางสังคมไปไม่น้อย แต่พระสงฆ์ยังมีประโยชน์ต่อชุมชนแบบชนบท เพราะพระสงฆ์นั้นสามารถที่จะเป็นผู้นำชุมชนชนบทไปสู่ความเจริญได้โดยวิถีทางที่เหมาะสม และมีหลักเกณฑ์ เนื่องด้วยความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนยังมีลักษณะจำเพาะ และมีคุณค่าสำคัญต่อสังคมไทย คือพระยังเป็นผู้ที่เข้าถึงชาวบ้านอย่างแท้จริง ชาวบ้านมีความยำเกรง เชื่อฟังพระ แต่ความยำเกรง เชื่อฟังนั้นเกิดจากความเคารพเลื่อมใสศรัทธา ไม่ได้เกิดจากการเกรงกลัวในอำนาจ ดังนั้นการกระทำตามของชาวบ้านจึงเต็มไปด้วยความเต็มใจ และเต็มกำลัง ได้ผลสำเร็จของงาน และผลสำเร็จทางด้านจิตใจ ของผู้ทำงานด้วย หรือแม้แต่ด้านทุนทรัพย์ ก็ได้มาด้วยความเสียสละจากการทำบุญของผู้มีจิตศรัทธา ถือว่าเป็นการได้มาด้วยความเต็มใจของผู้บริจาค ไม่มีการบีบบังคับ หรือ กระทบกระเทือนฐานะการครองชีพของเขา ซึ่งทุนเหล่านี้ได้สะท้อนกลับไปเป็นผลประโยชน์ส่วนร่วมของประชาชน และเป็นวิธีเฉลี่ยกระจายทรัพย์ไปในสังคม (พระราชวรมนี, 2527, น. 43)

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางกระแสของการสูญเสียบทบาททางโลกของพระสงฆ์ ยังมีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งที่เข้าไปมีบทบาทในการขับเคลื่อนและทำงานพัฒนาชุมชนในส่วนต่างๆ หรือแม้แต่การเข้าไปช่วยเหลือสงเคราะห์ ซึ่งแทนที่พระสงฆ์กลุ่มนี้จะจำกัดตนอยู่แต่เพียงการเทศน์การสอนและการสวดมนต์เท่านั้น โดยการเข้าไปของพระสงฆ์กลุ่มนี้ไม่ได้เข้าไปเพราะถูกหน่วยงานของรัฐชักนำ หรือเป็นการสนองนโยบายของภาครัฐตามโครงการแต่อย่างใด แต่เป็นการเข้าไปเพราะพระสงฆ์พบเห็นความทุกข์ยากเดือดร้อนของชาวบ้านบริเวณรอบวัดจึงเกิดเป็นความเมตตาสงสาร จึงคิดหาทางออกเพื่อช่วยเหลือ ซึ่งแรกเริ่มในการเข้าไปของพระสงฆ์นั้น ก็เป็นเพียงเข้าไปช่วยเหลือชาวบ้านด้วยกิจกรรมแบบเรียบง่าย เช่น การจัดตั้งศูนย์เด็กภายในวัด การอบรมเยาวชน และต่อมาได้ขยายไปสู่การช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจ หรือความเป็นอยู่ เช่น ทำโครงการฝึกอาชีพ ธนาคารข้าว

ธนาคารควาย สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มออมทรัพย์ หรือแม้แต่การเข้าไปส่งเสริมทางด้านสุขภาพอนามัย เช่น การส่งเสริมการแพทย์พื้นบ้าน ให้คำแนะนำด้านสุขอนามัย หรือรักษาผู้ป่วยโรคเอดส์ ตลอดจนมีการส่งเสริมในเรื่องของการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน (พระไพศาล วิสาโล, 2545)

ดังกรณีตัวอย่างที่เห็นได้ในสังคม เช่น พระครูพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน) จังหวัดสุรินทร์ที่จัดตั้งสหบาลข้าว พระอาทรประชานาถ (พระอลงกต) วัดพุทธบาทน้ำพุ จังหวัดลพบุรี ที่ให้การช่วยเหลือเยียวยารักษาผู้ป่วยโรคเอดส์ พระปพนพัชร วัดคำประมง จังหวัดสกลนคร ที่จัดตั้งอโรคนยศาล หรือสถานอภิบาลพักฟื้นผู้ป่วยโรคมะเร็งด้วยสมุนไพร พระพยอม กลยาโณ วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี ได้ทำโครงการการฝึกอาชีพสำหรับคนตกงาน พระสุบินปณิต วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด ได้จัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น (พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, 2554, น. 336-337)

การเข้ามาของพระสงฆ์กลุ่มนี้ทำให้สังคมเห็นและตระหนักว่าพระสงฆ์นั้นไม่ได้มีบทบาทเฉพาะพิธีกรรม หรืออยู่อาศัยทำกิจแต่ภายในวัดเท่านั้น แต่เป็นการแสดงศักยภาพให้ทุกคนได้เห็นและเป็นที่ยอมรับ ซึ่งอันที่จริงบทบาทที่เกิดขึ้นกับตัวพระสงฆ์ที่กำกับชุมชนนั้นถือว่าไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่เสียทีเดียว แต่เป็นเรื่องปกติธรรมดาเพราะการพัฒนาชุมชนหรือหมู่บ้านในอดีต เช่น การขุดบ่อน้ำ ตัดถนน จะมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ในฐานะที่ท่านเป็นผู้นำชุมชนควบคู่กับผู้นำทางจิตใจ แต่บทบาทดังกล่าวนี้ได้เลือนหายไปในเวลาต่อมาอันเนื่องมาจากหน่วยงานของภาครัฐและสถาบันต่างๆ เข้ามาทำหน้าที่แทน

ดังนั้น พระสงฆ์ที่เรียกว่าพระนักพัฒนาปัจจุบันได้รื้อฟื้นบทบาททางสังคมของพระสงฆ์ให้กลับคืนมา โดยมีการปรับปรุงให้เข้ากับยุคสมัย ซึ่งจากเดิมที่ชาวบ้านจะเป็นฝ่ายเข้าวัด และแต่เดิมนั้นกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนในอดีตล้วนเกิดขึ้นภายในวัด โดยที่วัดนั้นเป็นศูนย์กลางของคนในชุมชน แต่ปัจจุบันกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนล้วนเกิดขึ้นภายนอกวัดเสียเป็นส่วนใหญ่ ทำให้พระสงฆ์กลุ่มนี้เป็นฝ่ายออกไปหาชาวบ้านแทนที่จะรอให้ชาวบ้านเข้าวัดมาหาพระสงฆ์แต่ฝ่ายเดียว จึงถือได้ว่าเป็นการปรับบทบาทอย่างสำคัญของพระสงฆ์ และอีกประการหนึ่ง การที่พระสงฆ์ทำงานพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ นั้น คือเพื่อเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกันในการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน โดยแต่เดิมพระสงฆ์รุ่นแรกๆ เป็นผู้ตัดสินใจขับเคลื่อนโครงการต่างๆ และเป็นผู้บริหารจัดการเพียงฝ่ายเดียว โดยที่ชาวบ้านเป็นเพียงผู้ช่วยสนองงาน หรือเป็นฝ่ายรับประโยชน์จากโครงการดังกล่าว ซึ่งการเป็นผู้นำในลักษณะเช่นนี้ ทำให้โครงการทั้งหลายขึ้นอยู่กับพระสงฆ์เพียงผู้เดียว โดยที่ชาวบ้านไม่สามารถพัฒนามาเป็นผู้นำได้ ดังนั้น เมื่อพระสงฆ์ยุติลงก็ทำให้โครงการเป็นอันต้องสิ้นสุดด้วย

ในระยะหลังมีพระสงฆ์จำนวนมากที่เปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้กระตุ้นชักชวนให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันจัดกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง โดยพระสงฆ์ทำหน้าที่ปรึกษาให้ข้อคิดความเห็นในการทำงาน หรือช่วยประสานให้เกิดความสามัคคีภายในกลุ่ม ตัวอย่างเช่น สถานานวัดตะโหนด จังหวัดพัทลุง ซึ่งมีพระครูสุนทรกิจจานุโยค เป็นประธาน แต่การดำเนินกิจกรรมต่างๆ จัดทำโดยคณะกรรมการซึ่งแบ่งความรับผิดชอบกันเป็นฝ่ายๆ และมาจากชาวบ้านที่มีความถนัดและสนใจในการทำงานด้านนั้นๆ ส่วนทางภาคเหนือกรณีของ พระครูพิทักษ์นันทคุณ วัดอรุณญาวาส จังหวัดน่าน

ซึ่งเป็นผู้นำในการจัดตั้งกลุ่มฮักเมื่องน่าน ซึ่งประกอบไปด้วยตัวแทนจากกลุ่มชาวบ้าน รวมทั้งประชาชนอีกหลายฝ่ายที่มาจากภาครัฐและเอกชน เป็นต้น (พระไพศาล วิสาโล, 2545)

สรุป บทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนาในด้านต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม ถึงแม้ว่าอาจจะไม่มากนัก แต่การที่พระสงฆ์กลุ่มนี้เข้ามามีบทบาทขับเคลื่อนงานร่วมชุมชน หรือทำงานสังคมสงเคราะห์ร่วมกับชาวบ้านถือว่าเป็นผลดีและมีความสำคัญยิ่งกับสังคมไทย

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่าในช่วงปี พ.ศ. 2535-2554 มีจำนวน 13 ชิ้น โดยงานวิจัยทั้งหมดสามารถสรุปบทบาทพระสงฆ์ได้ทั้งหมด 5 บทบาท ดังนี้

2.2.1 บทบาทของผู้นำ

พระสงฆ์มีฐานะในบทบาทผู้นำของการทำงานร่วมกับชาวบ้าน และผู้ริเริ่มการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ผ่านการลงมือปฏิบัติเป็นแบบอย่างให้กับประชาชนในท้องถิ่น จนประชาชนได้รับประโยชน์จากการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสงฆ์

2.2.2 บทบาทการสร้างจิตสำนึก

พระสงฆ์สามารถดึงการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เข้ามาทำงานด้านอนุรักษ์ร่วมกับพระสงฆ์ผ่านการเทศนา อบรมสั่งสอน บรรยายธรรม โดยใช้หลักธรรมเข้ามาประยุกต์เชื่อมโยงกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้น ตลอดจนเห็นถึงคุณค่าประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้ ทั้งนี้ได้อาศัยความเชื่อ พิธีกรรมทางศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้ เช่น

งานของอนุดิษฐ์ สมฤทธิ์ (2542) ที่ศึกษา การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ใช้แบบสอบถามสำรวจข้อมูลจากพระสงฆ์จำนวน 110 รูป ซึ่งให้เห็นว่าพระสงฆ์สามารถโน้มน้าวจิตใจ ของประชาชนให้มีส่วนร่วมต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้ แต่การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่างๆ ส่วนหนึ่งเกิดจากความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ ขณะที่งานของพระมหาธีระวุฒิ ธีระธมโม (2543) ที่ศึกษา บทบาทของพระสงฆ์ต่อบุคคลในการชี้แนะและปลูกจิตสำนึกประชาชนเพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งใช้แบบสอบถามสำรวจพระสงฆ์ระดับเจ้าอาวาส ในจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 200 รูป ซึ่งให้เห็นถึงปัจจัยที่เกื้อหนุนที่ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดความศรัทธาเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ของพระสงฆ์นั้นคือ คุณลักษณะพิเศษ อาทิ จริยวัตรบุคลิกภาพอันงดงามของพระสงฆ์นำเคารพ ความสุขุม ความมีเมตตา ความสุภาพอ่อนโยน และความมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี

อีกทั้งมีงานของพระอุปกรณ ชูเชื้อ (2544) ที่ศึกษาบทบาทของหลวงพ่อคำเขียน สุวัฒน์ วัดป่าสุคะโต จังหวัดชัยภูมิ พระครูสุภาจารวัฒน์ วัดท่าลาด จังหวัดยโสธร ในการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้ งานของเกษริน สุขตัว (2545) ที่ศึกษาบทบาทพระครูมานัสพิทักษ์ในการจัดการ ป่าต้นน้ำ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา และ งานของพระปลัดชูศักดิ์ สุทิจิตโต (2549) ที่ศึกษาบทบาท การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของ พระครูไพบูลย์พัฒนารักษ์ วัดพระธาตุแม่เจดีย์ใหม่ จังหวัดเชียงราย งานที่กล่าวมานี้ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า พระสงฆ์ได้ประยุกต์หลักความเชื่อทางศาสนา ประเพณี พิธีกรรม อาทิ การบวชป่า ฝึปปูย่า เจ้าป่าเจ้าเขา ศาลพระภูมิ การสืบชะตาแม่น้ำ การทำบุญทอดผ้าป่า ต้นไม้ และการปลูกต้นไม้ หรือถวายกล้าไม้เพื่อเป็นบุญกุศล เป็นต้น เข้ามาเป็นกลไกในการควบคุม พฤติกรรม กระตุ้นเตือน สร้างธรรมเนียมปฏิบัติ และช่วยส่งเสริมในการทำกิจกรรมของการอนุรักษ์ ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน

ในการทำงานร่วมกันกับชาวบ้านในกิจกรรมต่างๆ พระสงฆ์ต้องสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นกับตัวชาวบ้านในสิ่งที่ชาวบ้านกำลังลงมือกระทำด้วย เห็นได้จากงานของพระปลัดชูศักดิ์ สุทิจิตโต (2549) ที่ศึกษาบทบาทการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของ พระครูไพบูลย์พัฒนารักษ์ วัดพระธาตุแม่เจดีย์ใหม่ จังหวัดเชียงราย จากคำกล่าวบางประโยคที่พระครูไพบูลย์พัฒนารักษ์ (อ้างถึงใน พระปลัดชูศักดิ์ สุทิจิตโต, 2549, น. 53) ได้สะท้อนประสบการณ์การทำงานกิจกรรมของการอนุรักษ์ร่วมกับชาวบ้านว่า

“...การที่เราจะให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ นั้น เราต้องสร้างศรัทธาในตัวเขาก่อน ถ้าชาวบ้านไม่มีความศรัทธากิจกรรมใดนั้น ย่อมสำเร็จได้ยาก แต่ถ้าชาวบ้านมี

2.2.3 บทบาทการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์

พระสงฆ์มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ และกลุ่มทำงานในพื้นที่ เพื่อที่สามารถจัดการดูแล ทรัพยากรป่าไม้ของตนเองได้

2.2.4 บทบาทการสร้างเครือข่าย

พระสงฆ์ยังคงมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากบุคคล กลุ่มหรือองค์กรต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก ทั้งภาครัฐ เอกชน ให้เข้ามาสนับสนุน ช่วยเหลือการทำงานของ พระสงฆ์กับชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

2.2.5 บทบาทในการระดมทุนทรัพย์

พระสงฆ์ยังคงทำหน้าที่ในการช่วยระดมทุนทรัพย์ และทรัพยากรต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ จากบุคคล กลุ่มหรือองค์กรต่างๆ ทั้งภายใน ภายนอก หรือแม้จัดตั้งกองทุนเพื่อใช้ในการดำเนินโครงการ กิจกรรมของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

นอกจากนั้น ยังมีงานของประสพสุข พันธุ์ประยูร (2535) ที่ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือโดยคัดเลือกพระสงฆ์จำนวน 6 รูป จากจังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา น่าน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ และการสังเกต พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า คือ (1) ศรัทธา (2) บารมี (3) ปฏิปทา (4) สามัคคีธรรม (5) กิจกรรมที่ก่อผลต่อการอนุรักษ์ (6) ทุนจารีตประเพณี (7) มีกลุ่มอนุรักษ์ในพื้นที่ (8) ดึงองค์กรต่างๆ เข้ามาช่วย (9) หน่วยงานราชการ (10) วิธีการออกแบบในการอนุรักษ์

อีกทั้งงานของประกิจ ศรีมันทยามาต (2542) ที่ศึกษา บทบาทของพระสงฆ์จังหวัด ลำปางในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยใช้แบบสอบถามสำรวจพระสงฆ์จำนวน 310 รูป ที่อยู่ในอำเภอเมืองลำปาง พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ มีความสัมพันธ์กับการรับรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สอดคล้องกับงานของดุสิตา กระวานชิต (2543) ที่ศึกษา บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของพระสงฆ์ในจังหวัดนครราชสีมา โดยใช้แบบสอบถามสำรวจพระสงฆ์ระดับเจ้าอาวาสจำนวน 297 รูป พบว่า จำนวนพรรษา (ระยะเวลาบวช) มีผลต่อบทบาทในการทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รวมถึง บทบาทการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์นั้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของการเรียนรู้ การรับรู้ถึง ปัญหา ความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งมีความสัมพันธ์กัน

อนึ่ง มีงานของพระมหาวิระชัย น้ำแก้ว (2555) ศึกษาวัดกับการจัดการสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาวัดป่ายาง หมู่ที่ 4 ตำบลท่าจี้ว อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นการศึกษาพระวินัยและศาสนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีการนำพระวินัยและศาสนธรรมเข้ามาประยุกต์ใช้ในกระบวนการฝึกอบรมด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม พบว่า การนำหลักธรรมเข้ามาประยุกต์ใช้ในการฝึกอบรมนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมต่อสิ่งแวดล้อมในเชิงบวกได้

สรุป งานวิจัยที่ได้มีการศึกษา พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลักๆ 5 บทบาท คือ บทบาทของผู้นำ บทบาทการสร้างจิตสำนึก บทบาทการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ บทบาทการสร้างเครือข่าย และบทบาทในการระดมทุนทรัพย์ ดังนั้น แม้ว่ามีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งมีการศึกษาไว้ทั้งหมดจำนวน 13 ชิ้น แต่ทว่าผลการวิจัยในส่วนของบทบาทพระสงฆ์ใน 5 บทบาท ดังที่กล่าวไว้เบื้องต้น มีอยู่จำนวน 11 ชิ้น ดังแสดงไว้ในตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ประเด็น / นักวิจัย		บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้				
		บทบาทของผู้เฒ่า	บทบาทการจัดสำนัก	บทบาทการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์	บทบาทการสร้างเครือข่าย	บทบาทในการระดมทุน
1	ประสพสุข พันธุ์ประยูร (2535) ศึกษา บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือ ของประเทศไทย	√	√	√	√	-
2	ณัฐชยา สัมเขียวหวาน (2541) ศึกษา บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากร ป่าไม้ใน จ.ราชบุรี	√	√	-	-	-
3	พระมหาธีระวุฒิ ธีระมโธ (2543) ศึกษา บทบาทของพระสงฆ์สื่อบุคคลในการชี้แนะ และปลูกจิตสำนึกประชาชนชนบทเพื่อการมีส่วนร่วม ร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ศึกษากรณี พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส จ.อุบลราชธานี	-	√	-	-	-
4	ดุสิตา กระวานชิต (2543) ศึกษา บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทางธรรมชาติของพระสงฆ์ใน จ.นครราชสีมา	-	√	-	-	-
5	พระอุปกรณ ขูเชื้อ (2544) ศึกษา บทบาทของพระสงฆ์และการมีส่วนร่วม ของประชาชนในการจัดการป่าไม้บริเวณภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ	√	√	-	√	-
6	เกษริน สุขตัว (2545) ศึกษา บทบาทพระสงฆ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ กรณีศึกษาการจัดการป่าต้นน้ำ อ.แม่ใจ จ.พะเยา	√	√	√	√	-
7	พระหล้า กำคำ (2547) ศึกษา บทบาทของพระสงฆ์เพื่อส่งเสริมการมีส่วน ร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้	√	√	-	-	-

ตารางที่ 2.1 บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ต่อ)

ประเด็น / นักวิจัย	บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้				
	บทบาทของผู้เฝ้า	บทบาทการจัดสำนึก	บทบาทการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์	บทบาทการสร้างเครือข่าย	บทบาทในการระดมทุน
8 พระปลัดชูศักดิ์ สุทธิจิตโต (2549) ศึกษา บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ศึกษากรณี พระโพนุลย์พัฒนาภิรักษ์ วัดพระธาตุแม่เจดีย์ใหม่ อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย	✓	✓	-	✓	✓
9 พระมหาพยนต์ สุนตจิตโต (2550) ศึกษา บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรณีศึกษา ป่าชุมชน บ้านปะอ่าว ต.ปะอ่าว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี	✓	✓	-	✓	-
10 เฉลิมเกียรติ แก้วหอม (2552) ศึกษา บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ชายแดน ไทย-กัมพูชา บริเวณเทือกเขาพนมดงรัก กรณีศึกษาพุทธอุทยานวัดเขาศาลาอตุลฐาระจาโร อ.บัวเขต จ.สุรินทร์	✓	✓	-	✓	✓
11 พระครูใบฎีกาถาวร (2554) ศึกษา บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ศึกษากรณีบทบาทของพระนิภากรโสภณ (ไกร ฐานิสโร) วัดหนองกล้วย อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์	✓	✓	✓	✓	✓

ฉะนั้น จากการที่ได้ทบทวนวรรณกรรม พบว่า พระสงฆ์นั้นไม่ได้มีเพียงบทบาทหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนในทางธรรมเท่านั้น แต่ยังมีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งที่ยังคงทำงานด้านพัฒนาร่วมกับชุมชนของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เมื่อพิจารณาถึงงานวิจัยที่ศึกษามาจะพบว่า บทบาทที่เกิดขึ้นจากการทำงานของพระสงฆ์ คือ การเป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรมที่ทำร่วมกับประชาชน ทำให้ผู้วิจัยมีการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ เพื่อนำไปใช้วิเคราะห์บทบาทผู้นำของพระสงฆ์ในพื้นที่สนาม ดังที่จะได้อธิบายในหัวข้อถัดไป

2.3 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ

2.3.1 ความหมายของคำว่าผู้นำ

มีผู้อธิบายความหมายของคำว่า “ผู้นำ (Leader)” ไว้ว่า หมายถึง บุคคลในกลุ่มที่ได้มอบหมาย หรือได้รับการแต่งตั้งหรือเลือกตั้ง มีอิทธิพลและบทบาทต่อการทำกิจกรรมต่างๆ ทำหน้าที่ประสานงานและสามารถจูงใจชักนำหรือชี้แนะให้สมาชิกของกลุ่มรวมพลังเพื่อปฏิบัติการกิจของกลุ่มให้บรรลุตามเป้าหมายเกิดผลสำเร็จ ทั้งนี้ผู้นำนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับ (Fiedler, 1976 , Dejnozka, 1983 อ้างถึงใน สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2548 ; จิราภรณ์ แซ่หลี, 2549 ; สาธิต ไหมเกตุ, 2552) ทั้งนี้ อานันท์ ปันยารชุน (2542) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การเป็นผู้นำไม่ใช่จะนำคนอื่นได้ แต่ต้องเป็นผู้นำที่คนอื่นอยากเดินตามและผู้คนมีความศรัทธาเห็นว่าบุคคลนั้นมีความเป็นผู้นำ อีกทั้งผู้นำต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรม

สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ (2542) ได้สรุปสาระสำคัญของผู้นำไว้ 2 ประการ ดังนี้

1) ผู้นำ คือ ผู้ที่มีอำนาจหรืออิทธิพลสามารถทำให้ผู้คนเดินตาม หรือทำตามในสิ่งที่ผู้นำพยายามจะนำไปทำ ซึ่งการเดินตามผู้นำนั้นไม่ได้เดินตามเฉพาะในขณะที่ผู้นำมีอำนาจ แต่เมื่อไม่ได้อยู่ในอำนาจ ผู้คนก็ยังเดินตามทำตามในสิ่งที่ผู้นำนั้นได้พูดไว้ หรือปฏิบัติไว้เป็นแบบอย่าง

2) ผู้นำ คือ ผู้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ผลสำเร็จ ซึ่งผู้นำที่จริงอาจไม่ใช่ผู้นำที่อยู่ในตำแหน่ง มีชื่อเสียงหรือเป็นที่รู้จัก แต่ผู้นำนั้นสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นได้โดยคนทั่วไปไม่มีความรู้สึกที่ผู้นำดังกล่าวกำลังแสดงอาการนำอยู่ ดังนั้นผู้นำจะวัดกันด้วยผลจากการนำ ไม่ได้วัดกันที่ตำแหน่งหรืออาการที่แสดงว่ากำลังนำอยู่

สรุป ผู้นำ (Leader) คือ ผู้ที่มีสติปัญญา มีความรู้ความสามารถเฉพาะทางนั้นๆ เข้ามาบริหารจัดการแก้ไขปัญหา สามารถทำให้ผู้คนคล้อยตามหรือปฏิบัติตาม เกิดความศรัทธา หรือเข้ามาประสานให้เกิดความร่วมมือ ซึ่งผู้นำต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรม มีความตั้งใจจริงที่จะทำงานเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวม และผู้นำสามารถที่จะฝึกผู้คนให้เกิดการเรียนรู้ มีการพึ่งพาตนเองพร้อมทั้งแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง เพื่อให้สำเร็จบรรลุจุดมุ่งหมายในทางดีงาม

ส่วนผู้นำชุมชน หมายถึง เครื่องมือหรือสื่อกลางที่สำคัญในการช่วยประสานให้คนทั้งหลาย มาร่วมมือร่วมใจเป็นกำลังแรง และสมองในการทำงานร่วมกันพากันไปในทางที่ดี บรรลุเป้าหมาย เพื่อประโยชน์สุขที่เป็นธรรมของชุมชนซึ่งต้องอาศัย “ผู้นำชุมชน” เพราะผู้นำชุมชน ถือว่าเป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถที่สามารถระดมทรัพยากรในด้านต่างๆ เพื่อใช้ในกิจกรรม และทำให้การทำงานของชุมชนนั้นไปสู่เป้าหมาย (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2552, น. 330-331)

ทั้งนี้ ได้มีผู้อธิบายความหมายของคำว่าผู้นำชุมชนไว้ว่า หมายถึง ผู้ที่มีอำนาจหรือมีอิทธิพล มีความรู้ มีทักษะในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ชุมชนต้องการ สามารถชักจูงคนในชุมชนให้ร่วมคิดพิจารณาปฏิบัติตาม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Change agent) ที่เป็นประโยชน์ในชุมชน โดยเป็นผู้ทำหน้าที่ประสานงาน วางแผนการทำงาน ลงมือปฏิบัติ และนำความช่วยเหลือด้านวิชาการ วัสดุ อุปกรณ์ เทคโนโลยี ข้อมูล ข่าวสารจากภายนอกเข้ามาสู่ชุมชน (ณัฐนรี ศรีทอง, 2551 ; เกษตรชัย และหิมา และคณะ, 2555)

เศกสรรค์ ยวงวิชัย และวีระศักดิ์ จารุชัยนิวัฒน์ (2553) ได้อธิบายต่อว่า ผู้นำชุมชนนั้นต้องเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากชุมชน และคนในชุมชนให้การเคารพนับถือ เชื่อฟัง เมื่อมีเรื่องเดือดร้อน หรือปัญหาต่างๆ ก็จะเข้าไปขอความช่วยเหลือ หรือปรึกษาขอคำแนะนำ ตลอดจนสามารถให้ขวัญกำลังใจคนในชุมชนได้

2.3.2 องค์ประกอบของผู้นำ

อานันท์ ปันยารชุน (2542, น. 27-28) ได้อธิบายว่า ผู้นำควรมีองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ

- 1) ผู้นำต้องเป็นผู้ที่สามารถทำให้คนอื่นคล้อยตาม หรือเป็นผู้ที่บุคคลอื่นให้ความศรัทธา อยากประพฤติตัวเป็นแบบอย่างเดินรอยตาม
- 2) ผู้นำสามารถพูดสื่อสารให้คนอื่นเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน และต้องเป็นความจริง
- 3) ผู้นำต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของ สิปปนนท์ เกตุทัต (2542, น. 32-33) ที่เห็นว่า ผู้นำต้องเป็นบุคคลที่มีวิสัยทัศน์มีทรรศนะกว้างไกล และสามารถทำให้ผู้ร่วมงานยอมรับ ยินดีร่วมปฏิบัติตามได้

พระธรรมปิฎก (2542, น. 3-4) ได้อธิบายถึง องค์ประกอบของผู้นำไว้ 6 ประการ คือ

- 1) ตัวผู้นำ จะต้องมียุทธสมบัติภายใน คือ ความดี ความงาม ความบริสุทธิ์ของตนเองเป็นจุดเริ่มต้น และเป็นแกนกลางไว้
- 2) ผู้ตาม โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับผู้ตาม ในพุทธศาสนาไม่นิยมใช้คำว่าผู้ตามอาจจะใช้คำว่า “ผู้ร่วมไปด้วย”
- 3) จุดมุ่งหมาย โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับจุดหมาย เช่น จะต้องมีความชัดเจน เข้าใจถ่องแท้ และแน่วแน่ในจุดหมาย เป็นต้น
- 4) หลักการและวิธีการ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับหลักการและวิธีการที่ทำให้สำเร็จผลบรรลุจุดหมาย
- 5) สิ่งที่ทำ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสิ่งที่ทำ

6) สถานการณ์ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมหรือสิ่งที
 ประสบซึ่งอยู่ภายนอก ว่าทำอย่างไรจะผ่านไปได้ด้วยดี ในท่ามกลางสังคม สิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที
 ประสบ เช่น ปัญหา เป็นต้น

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2552, น. 336-337) อธิบายว่า ผู้นำควรมีองค์ประกอบ
 ดังนี้

จะใช้ความรู้ นั้นด้วย

- 1) มีความรู้ ความสามารถอันเป็นคุณสมบัติภายในตัว และมีความสามารถที่
- 2) มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- 3) มีผู้ตามที่ดี
- 4) มีจุดหมายในการทำงาน
- 5) ต้องมีหลักการ และวิธีการเพื่อการทำงานให้บรรลุจุดหมายที่วางไว้
- 6) มีความมุ่งมั่นในการทำงาน
- 7) มีสถานการณ์ให้ได้ใช้ความสามารถของตน

2.3.3 ประเภทของผู้นำ

สำหรับผู้นำในชุมชนนั้นสามารถจำแนกประเภทได้ ดังนี้

สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ (2542) ได้แบ่งประเภทผู้นำ
 ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ผู้นำที่มีอำนาจแต่ไม่มีอิทธิพล คือผู้นำที่มีตำแหน่ง เช่น
 ประธานาธิบดี นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นายพล ฯลฯ มีอำนาจตามฐานะของ
 ตำแหน่ง แต่อาจจะไม่มียอิทธิพลในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ เมื่อหมดอำนาจลง คนทั่วไปไม่มี
 การกล่าวขวัญหรือมีประวัติศาสตร์ที่สร้างอิทธิพลให้ผู้คนอยากจะทำตามหรือเดินตาม

กลุ่มที่ 2 ผู้นำที่มีอิทธิพลแต่ไม่มีอำนาจคือ ผู้นำที่ไม่ได้อยู่ในตำแหน่งใหญ่โต
 แต่เป็นผู้นำทางความคิด ผู้นำทางปัญญา ผู้นำที่มีเครือข่ายกว้างขวาง ฯลฯ ผู้นำเหล่านี้ยังสามารถ
 สร้างผลสะท้อนได้กว้างขวางก็ยิ่งทรงอิทธิพลที่ทำให้ผู้คนเดินตามหรือทำตามเป็นจำนวนมาก เป็น
 ผู้นำที่สร้างการเปลี่ยนแปลงได้มากกว่า และยังยืน

ณัฐนรี ศรีทอง (2551, น. 36) อธิบายว่า การแบ่งประเภทของผู้หน้านั้นจะขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ที่ใช้แบ่งเป็นสิ่งสำคัญ อาทิ การแบ่งแบบใช้อำนาจของผู้นำ ประสิทธิภาพ ลักษณะวิธีการของการทำงาน บทบาทที่แสดงออก รูปแบบพฤติกรรม การปฏิบัติงาน ลักษณะพฤติกรรม ลักษณะการบริหารงานและอำนาจที่ได้รับ เป็นต้น ซึ่งแต่ละเกณฑ์ก็มีความแตกต่างกัน

ประเวศน์ มหารัตน์สกุล (2558) ได้อธิบายอีกว่า ผู้นำนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

- 1) ผู้นำที่มีบุคลิกลักษณะติดตัวมาตั้งแต่เกิด หรือรับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ (traits) เช่น กษัตริย์ มกุฎราชกุมาร หรือลูกเจ้าของบริษัท
- 2) ผู้นำที่เกิดจากการเรียนรู้ หรือผู้นำแบบธุรกิจ (Transactional leader) เช่น ผู้บริหารในองค์กร กรรมการผู้จัดการ ผู้อำนวยการ หัวหน้างาน
- 3) ผู้นำจิตวิญญาณ (Inspiration leader) เช่น ศาสตราของศาสนา นักบวช พระ

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2552, น. 341-342) ได้ทำการสรุปแบ่งประเภทของผู้นำชุมชนออกเป็น 8 ประเภท ดังนี้

- 1) การแบ่งตามสถานะในชุมชน ได้แก่ ผู้นำที่เป็นทางการ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ
- 2) การแบ่งผู้นำตามความสามารถเฉพาะตัวของผู้นำ ได้แก่ ผู้นำทางความคิด ผู้นำทางศีลธรรม ผู้นำด้านอาชีพ ผู้นำด้านการพูด ผู้นำที่สามารถประยุกต์งานราชการเข้ากับเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านได้ และผู้นำทางการประสานทรัพยากรภายในชุมชนและภายนอกชุมชน
- 3) การแบ่งผู้นำตามลักษณะการปฏิบัติงาน ได้แก่ ผู้นำตามกฎหมาย ผู้นำที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว และผู้นำที่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์
- 4) การแบ่งผู้นำตามลักษณะของพฤติกรรม ได้แก่ ผู้นำที่มุ่งแต่งงานเป็นสำคัญ และผู้นำที่ตระหนักถึงผลงานและความพอใจของทุกฝ่าย
- 5) การแบ่งผู้นำตามลักษณะการบริหารงาน ได้แก่ ผู้นำแบบอัตตาธิปไตย ผู้นำแบบเสรี และผู้นำแบบประชาธิปไตย
- 6) การแบ่งผู้นำตามทฤษฎี 3 มิติ ของเร็ดดิน ได้แก่ ผู้นำแบบเอาเกณฑ์ ผู้นำแบบเอางาน ผู้นำแบบสัมพันธ์ และผู้นำแบบประสาน

7) การแบ่งผู้นำโดยคำนึงถึงสถาบันทางสังคม ได้แก่ ผู้นำในระบบเศรษฐกิจ ผู้นำในระบบเครือญาติ ผู้นำในระบบการปกครอง ผู้นำในระบบศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรม และ ผู้นำในระบบการศึกษา

8) การแบ่งประเภทของผู้นำตามลักษณะของการเกิดผู้นำ ได้แก่ ผู้นำที่เกิดจากการพัฒนาชุมชน และผู้นำการต่อสู้

ผู้นำชุมชนแบ่งออกเป็น 2 ประเภท (ณัฐนรี ศรีทอง, 2551; เศกสรรคัยยวงนิชัย และวีระศักดิ์ จารุชัยนิวัฒน์, 2553; เกษตรชัย และหิมา และคณะ, 2555) คือ

1) ผู้นำชุมชนแบบทางการ (Formal leader) เป็นผู้นำชุมชนที่มีตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบเป็นลายลักษณ์อักษร การดำรงตำแหน่งต้องมีการคัดเลือกหรือเลือกตั้ง อาทิ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล สารวัตรกำนัน คณะกรรมการสภาตำบล กรรมการหมู่บ้าน ตลอดจนข้าราชการประเภทต่างๆ รวมทั้งพัฒนากร เป็นต้น

2) ผู้นำชุมชนแบบไม่เป็นทางการ (Informal leader) เป็นผู้นำตามธรรมชาติที่เกิดจากการมีสัมพันธ์ภาพที่ดีกับชาวบ้านมาเป็นระยะเวลานาน ได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน หรือสมาชิกอาวุโสของครอบครัว พระภิกษุ บุคคลผู้ที่มีฐานะมั่นคง ตลอดจนผู้ที่มีความรู้ความสามารถพิเศษจนได้รับการยกย่อง มีความเชี่ยวชาญในอาชีพที่ตนทำอยู่ เช่น หมอแผนโบราณ ฯลฯ ผู้นำชุมชนแบบไม่เป็นทางการถือว่าเป็นผู้นำที่มีอิทธิพลในด้านความคิด และการกระทำของชาวบ้าน อีกทั้งชาวบ้านให้ความเคารพยกย่อง ศรัทธา และมีความเชื่อถือ ซึ่งหากชาวบ้านมีปัญหาเดือดร้อน ก็จะเข้าไปพูดคุยขอความช่วยเหลือ หรือขอคำแนะนำ อีกทั้งยังเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพที่ช่วยเชื่อมโยง ประสานความช่วยเหลือต่างๆเข้าสู่ชุมชน หรือเป็นตัวแทนติดต่อประสานกับผู้นำแบบทางการ

ผู้นำตามธรรมชาติ

มีผู้อธิบายความหมายของคำว่า “ผู้นำตามธรรมชาติ (Natural Leader)” ไว้ว่า หมายถึง เป็นบุคคลผู้ที่ไม่มีความเป็นทางการ เป็นผู้ที่มีสัมพันธ์ใกล้ชิดสนิทสนม เป็นผู้มีความสามารถ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีทักษะในการมองเห็นปัญหาต่างๆ และเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับและความไว้วางใจจากคนในชุมชนให้เป็นแกนนำในการพัฒนาชุมชน และแก้ไขปัญหาต่างๆ ภายในชุมชน และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นได้ในชุมชน ทั้งนี้ผู้นำตามธรรมชาติต้องประกอบไปด้วยคุณธรรม เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชุมชน และทำงานเป็นที่ประจักษ์แก่คนในชุมชน และสังคมภายนอก (อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์, 2536; จิราภรณ์ แซ่หลี่, 2549; ปาริวัตร เปลี่ยนศิริ, 2555)

วีระวัฒน์ ปันนิตามัย (2544, น. 128-129) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ผู้นำตามธรรมชาตินั้นมีบุคลิกภาพที่โดดเด่น (Charisma) สามารถนำเสนอความคิดของตน ให้คนในชุมชนมองเห็นภาพอนาคตร่วมกัน โดยอาศัยทักษะการสื่อสาร ในการนำเสนอความคิด ความเชื่อ และปรัชญา เพื่อโน้มน้าวผู้ที่เกี่ยวข้องให้เห็นความสำคัญกับแนวคิดและวิสัยทัศน์ของตน จนนำไปสู่การปฏิบัติและขับเคลื่อน

ดังนั้น ผู้นำตามธรรมชาติ จึงเป็นบุคคลที่มีอยู่แล้วในชุมชน เป็นผู้มีความรู้ และเข้าใจสภาพความกดดันต่างๆ ที่มีอยู่ภายในชุมชน โดยที่ผู้นำตามธรรมชาติจะต้องมีวิสัยทัศน์ (Vision) คือมองเห็นภาพในอนาคตข้างหน้า มีทั้งความรู้ และความเข้าใจกับสภาพปัญหาของชุมชน ตลอดจนนำทักษะความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่ตนเองมี เข้าไปจัดการแก้ไขกับปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้ผู้นำมีอำนาจบารมีเพิ่มขึ้น (Power) จนกระทั่งคนในชุมชนมีความเชื่อถือ ขณะเดียวกัน ผู้นำตามธรรมชาติจะต้องกล้าคิด กล้าแสดงออกและลงมือปฏิบัติ และต้องมีความรับผิดชอบต่อผลประโยชน์ส่วนรวม จนทำให้คนในชุมชนเกิดความศรัทธาและเข้าร่วมต่อกระบวนการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ ทักษิณี ลักษณะอภิชนัชช (2558) กล่าวไว้ว่า สิ่งสำคัญของผู้นำ คือ ต้องมีวิสัยทัศน์ มีความสามารถในการบริหารวิสัยทัศน์ของตนเอง ด้วยจิตสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness) และมีความรับผิดชอบต่อสังคม (Social responsibility)

ประเวศ วะสี (2544, น. 18-20) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ผู้นำตามธรรมชาตินั้นจะปรากฏตัวขึ้นก็ต่อเมื่อมีเหตุการณ์ หรือสถานการณ์ที่มีกระบวนการทำงานร่วมกันภายในชุมชน ซึ่งบุคคลนั้นได้แสดงศักยภาพออกมาให้เห็นเด่นชัด หรือจะกล่าวได้ว่ากระบวนการทำงานนั้นก่อให้เกิดผู้นำปรากฏออกมา (Emerge) และกระบวนการทำงานของชุมชนนั้นสามารถส่งผลให้เกิดผู้นำตามธรรมชาติได้หลายคนเป็นได้ทั้งชายหญิงขึ้นอยู่กับธรรมชาติของความเหมาะสม ซึ่งผู้นำตามธรรมชาติจะมีลักษณะเด่นๆ อยู่ 4 อย่าง คือ (1) ฉลาด (2) เป็นคนเห็นแก่ส่วนร่วม (3) เป็นคนติดต่อสื่อสารกับผู้คนรู้เรื่อง (4) เป็นที่ยอมรับของสมาชิกโดยอัตโนมัติ

อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540, น. 28-31) ได้อธิบายต่อว่า กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติถือว่าเป็นกลไกรูปธรรมไปตามค่านิยม ความต้องการของชุมชน และช่วยแก้ไขคลี่คลายวิกฤตการณ์ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น อีกทั้งโครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบของชุมชน ช่วยทำให้กลุ่มผู้นำเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่มีความหลากหลายเพิ่มขึ้นอยู่กับกิจกรรม ถึงแม้กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติจะมีความสามารถทักษะที่แตกต่างกัน แต่มีสิ่งหนึ่งที่เหมือนกันและเป็นคุณสมบัติพื้นฐานตามค่านิยมของชุมชนนั่นก็คือคุณธรรม อาทิ ความเสียสละอดทน ซื่อสัตย์ เมตตากรุณา ฯลฯ เนื่องจากชุมชนยอมรับให้คุณธรรมเป็นแหล่งกำเนิดหรือฐานของอำนาจ มากกว่าความรู้ความร่ำรวยหรือทรัพย์ ซึ่งจะเห็นว่าผู้ที่มีอำนาจในการนำชุมชนจึงมักเป็นผู้นำทางศาสนา เช่น พระ อีหม่าม หมอผี เป็นต้น หรือแม้แต่ผู้สูงอายุ (ผู้อาวุโส) หรือผู้มีความรู้ที่ชุมชนยกย่องให้เป็นผู้นำ เพราะถือว่าผู้สูงอายุหรือผู้มีความรู้นั้นมักเป็นบุคคลที่แสดงตนให้ชุมชนมั่นใจว่าเป็นผู้มีคุณธรรม อีกทั้งโครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบและค่านิยมจากศาสนธรรม ส่งผลให้วิธีการทำงานของกลุ่มผู้นำ ไม่ว่าจะเป็นด้านบริหาร นิติบัญญัติ ตลาการ จะอยู่ในลักษณะของการปรึกษาหารือ แสวงหาความร่วมมือ และแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยความอะลุ่มอล่วยคำนึงถึงความสัมพันธ์ของบุคคล คุณธรรมมากกว่าการใช้อำนาจ หรือแม้กรณีที่จะต้องใช้อำนาจ เพื่อกำหนดข้อบัญญัติของชุมชน หรือเพื่อการอื่นๆ ก็ย่อมเกิดขึ้นด้วยการสนับสนุนและมีความเข้าใจของสมาชิกเป็นส่วนใหญ่ มิใช่เป็นการใช้อำนาจสั่งการเพียงฝ่ายเดียว

ผู้นำตามธรรมชาติยังมีอิทธิพลอยู่ ถึงแม้รัฐจะมีการแต่งตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน ให้เป็นตัวแทนในการปกครองระดับหมู่บ้านและตำบล หากชุมชนนั้นยังมีความเข้มแข็ง ก็ส่งผลให้ผู้นำทางการเมืองนั้นมีบทบาทจำกัด หรือต้องแสดงบทบาทร่วมกับกลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ ดังนั้นผู้นำตามธรรมชาติก็ยังคงมีบทบาทสำคัญมาก เนื่องจากระบบค่านิยมของชุมชนยังเข้มแข็ง ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่การช่วยเหลือกันในชุมชนยังคงดำรงอยู่ และการพึ่งพาตนเองในชุมชนก็ยังคงเป็นปัจจัยสำคัญของวิถีชีวิตชุมชน

สรุป ผู้นำตามธรรมชาติ คือ ผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ เป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อความคิด ระบบการทำงาน ซึ่งนำพาให้ชาวบ้านช่วยกันทำงานแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนร่วมกัน และยังเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือยกย่องให้เป็นผู้นำของชุมชน มีหน้าที่ให้คำปรึกษา ประสานความร่วมมือ และช่วยเหลือแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน อาทิ ผู้นำศาสนา พระ นักบวช อีหม่าม ผู้อาวุโส ผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขา

หากพิจารณาถึงความหมายของผู้นำตามธรรมชาติ พระสงฆ์ คือ ผู้นำตามธรรมชาติกลุ่มหนึ่งที่มีอยู่ในชุมชนตะโหนด ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องนี้ ใช้ในการพิจารณาถึงการทำงานในความเป็นผู้นำของพระสงฆ์ในบทบาทการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.3.4 คุณลักษณะของผู้นำ

คุณลักษณะของผู้นำ ถือว่า เป็นคุณสมบัติที่ผู้นำแต่ละคนมีอยู่ในตัว โดยที่ไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน ซึ่งมีผู้กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้นำไว้ ดังนี้

พระธรรมปิฎก (2542, น. 4-21) กล่าวว่าในตัวของคุณบุคคลที่จะเป็นผู้นำจะต้องมีคุณสมบัติ ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักสัปติธรรม 7 ประการ ในทางพระพุทธศาสนา คือ

1) รู้หลักการ “ธัมมัญญตา” เมื่อดำรงตำแหน่ง มีฐานะ หรือจะทำอะไรก็ตาม ต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กฎเกณฑ์กติกาที่เกี่ยวข้อง

2) รู้จุดหมาย “อัตถัญญตา” ผู้นำถ้าไม่รู้จุดหมายก็ไม่รู้ว่าจะนำคนและกิจการไปไหน นอกจากรู้จุดหมาย มีความชัดเจนในจุดหมายแล้ว จะต้องมีความแน่วแน่มั่นคงที่จะไปให้ถึงจุดหมาย

3) รู้ตน “อัตตัญญตา” คือ ต้องรู้ว่าตนเองคือใคร มีภาวะเป็นอย่างไร อยู่ในสถานะใดมีคุณสมบัติ มีความพร้อม มีความถนัด สติปัญญา ความสามารถอย่างไร มีกำลังแค่ไหน มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ซึ่งจะต้องสำรวจตนเองและเตือนตนเองอยู่เสมอ ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงตัวเองให้มีคุณสมบัติ มีความสามารถยิ่งขึ้นไป

4) รู้ประมาณ “มัตตัญญตา” คือ รู้จักความพอดี หมายความว่า ต้องรู้จักขอบเขตความพอเหมาะการดำเนินงานในเรื่องต่างๆ และในความพอดีนั้น จะต้องทำให้เกิดความสำเร็จที่แท้จริง

5) รู้กาล “กาลัญญตา” คือ รู้จักกาล เช่น รู้ลำดับ ระยะเวลา จังหวะ ปริมาณ ความเหมาะสมของเวลาว่าเรื่องนี้จะลงมือตอนไหน เวลาไหนจะทำอะไรอย่างไรจึงจะเหมาะสม แม้แต่จะพูดจาก็ต้องรู้จักกาลเวลา ตลอดจนรู้จักวางแผนงานในการใช้เวลา เช่น วางแผนว่าสังคมมีแนวโน้มจะเป็นอย่างไรในเวลาข้างหน้า และเหตุการณ์ทำนองนี้จะเกิดขึ้น เราจะวางแผนรับมือกับสถานการณ์นั้นอย่างไร

6) รู้ชุมชน “ปริสฺสัญญตา” คือรู้สังคมตั้งแต่ในขอบเขตที่กว้างขวาง คือ รู้สังคมโลก รู้สังคมของประเทศชาติ ว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มีปัญหาอะไร มีความต้องการอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าจะช่วยเหลือเขาหรือช่วยเหลือชุมชน ก็ต้องรู้ปัญหา รู้ความต้องการของเขา เพื่อสนองความต้องการได้ถูกต้อง หรือแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด

7) รัฐบาล “บุคคลัญญาตา หรือ บุคคลปโรปรัชญาตา” คือ รัฐบาลบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่มาร่วมงานไปด้วยกัน และคนที่เราไปให้บริการตามความแตกต่างเฉพาะตัวเพื่อปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้องเหมาะสมและได้ผล ตลอดจนสามารถบริการให้ความช่วยเหลือได้ตรงความต้องการ รู้ว่าจะใช้วิธีสัมพันธ์พูดจาแนะนำติชม หรือจะให้เขายอมรับได้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการใช้คน ซึ่งต้องรู้ว่าคนไหนเป็นอย่างไร มีความถนัด อหยาศัย ความสามารถอย่างไร เพื่อใช้คนให้เหมาะกับงาน นอกจากนั้นก็รู้ประโยชน์ที่เขาพึงได้ เพราะว่าการทำางานนั้นไม่ใช่ว่าจะเอามาเป็นเพียงเครื่องมือทำงานให้ แต่จะต้องให้คนที่ทำงานทุกคนได้ประโยชน์ ได้พัฒนาตัวเอง ผู้นำควรรู้ว่าเขาควรได้ประโยชน์อะไรเพื่อความเจริญงอกงามแห่งชีวิต

หลักการสัปปริสธรรม ในพระพุทธศาสนานั้น กล่าวเป็นธรรมของสัตว์บุรุษ คือ คุณธรรมของผู้นำ ที่จะต้องรู้เหตุ รู้ผล รู้ประมาณ รู้กาลเวลา รู้ชุมชน รู้บุคคล และเลือกใช้คุณธรรมอย่างเหมาะสม เมื่อผู้นำรู้จักสภาพการณ์ที่เหมาะสมย่อมสามารถที่จะนำพาไปสู่ความดีงาม

พระธรรมปิฎกได้ยกตัวอย่างเพิ่มเติมเกี่ยวกับความเป็นผู้นำของพระพุทธเจ้าเพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของความเป็นผู้นำในทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ

ประการแรก พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “เราเป็นกัลยาณมิตรของสัตว์ทั้งหลาย อาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร สัตว์ทั้งหลายก็พ้นไปด้วยจากทุกข์ทั้งปวง” พุทธพจน์ข้อนี้ ในคำว่า ความเป็นกัลยาณมิตร คือลักษณะสำคัญที่เด่นของความเป็นผู้นำ ซึ่งผู้นำนั้นเป็นผู้ทำเพื่อประโยชน์แก่เขา โดยเฉพาะพระพุทธเจ้าคือ ผู้ทำประโยชน์แก่สรรพสัตว์หรือมนุษยชาติทั้งปวง ดังนั้นผู้นำเป็นผู้ที่ตั้งใจทำเพื่อประโยชน์แก่หมู่ชน แก่ญาติมิตร เพื่อนร่วมชุมชน เพื่อนร่วมชาติ เพื่อนร่วมสังคม หรือแก่องค์กรนั้นๆ

ประการที่สอง พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ค้นพบมรรคา คือทางที่ไปสู่จุดหมาย และช่วยบอกกล่าวชี้แนะหรือบอกทางให้ และสามารถนำพาผู้คนที่มาร่วมสมทบหรือร่วมเดินทางไปสู่จุดหมายได้ หมายความว่า ผู้นำจะต้องรู้จุดหมายชัดเจน และรู้ทางที่จะดำเนินไปสู่จุดหมาย

ประการสุดท้าย คือ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ช่วยให้คนทั้งหลายได้ศึกษาเรียนรู้หรือฝึกฝนตนเอง จนกระทั่งเขาสามารถที่จะข้ามพ้นความทุกข์หรือปัญหาไปถึงจุดหมายได้ หมายความว่า ผู้นำไม่ได้มาเหยียบย่ำอะไรให้แก่ผู้อื่นโดยตรง แต่มาช่วยให้คนอื่นได้ฝึกตน ได้เรียนรู้ จนสามารถพึ่งตนเองได้ และช่วยตนเองให้พ้นปัญหา หรือสำเร็จบรรลุมรรคจุดหมาย

รงค์ บุญสวยขวัญ (2558) ได้แบ่งคุณลักษณะหรือบุคลิกภาพของผู้นำออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

ประเภทแรก ผู้บวชเรียนมานาน เป็นผู้ที่มีมนุษยธรรม หรือมี “ธรรมะ” จึงมีทักษะในการปราศรัยบนเวที

ประการที่สอง ผู้นำรุ่นหนุ่มสาว 30 – 45 ปี ที่ผ่านการทำงานนอกบ้านมาก่อนเห็นโลกภายนอกมากกว่าคนอื่น จบการศึกษาอย่างน้อยประถมศึกษา มีประสบการณ์ มีความกล้าหาญ เมื่อกลับสู่ท้องถิ่นเดิมก็สามารถเป็นผู้นำในการต่อสู้กับโครงการของภาครัฐหรือหน่วยงานอื่นๆ

ประการที่สาม ผู้นำที่ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน มักมีการทำงานเป็นระบบในลักษณะการร่วมงานและร่วมโครงการ

ประเภทที่สี่ ผู้นำที่เกิดจากประสบการณ์ในการต่อสู้ในพื้นที่มาอย่างยาวนาน

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2552, น. 337) อธิบายสรุปว่าผู้นำชุมชนนั้นมีลักษณะที่ไม่แตกต่างจากลักษณะของผู้นำโดยทั่วไป เพียงแต่ผู้นำชุมชนจะมีความเป็นกันเองกับชาวบ้าน มีความใกล้ชิดและเป็นระบบเครือข่าย โดยที่องค์ประกอบของผู้นำชุมชน คือ (1) มีความรู้ความสามารถในกิจกรรมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นอย่างดี (2) มีคุณธรรม เช่น ความโอบอ้อมอารี เป็นที่ยอมรับได้ในชุมชน (3) มีความมุ่งมั่นในการทำงาน (4) สามารถประสานต่อเรื่องต่างๆ ได้ (5) มีฐานะค่อนข้างมั่นคง และ (6) มีความเป็นกันเองสูง หรือมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี

สมยศ พุ่มหว่า (2534 อ้างถึงใน เกษตรชัย และหิม และคณะ, 2555, น.17) ได้สรุปบทบาทของผู้นำชุมชนมีอยู่ 3 อย่าง คือ (1) เป็นผู้นำความคิด ความรู้และวิทยาการแผนใหม่จากนักพัฒนาสู่ชาวบ้าน (2) เป็นผู้นำที่เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ชาวบ้าน มีความกระตือรือร้น ซื่อตรง กล้าหาญ คิดกว้างไกล มีสัมมาคารวะ มีใจเป็นกุศล ทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งบุคลิกภาพที่ดีเหล่านี้ก่อให้เกิดความศรัทธา เชื่อถือและเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน และ (3) เป็นผู้รวบรวมปัญหาความต้องการของชาวบ้านและเป็นผู้ช่วยผลักดันงานให้มีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ เศกสรรค์ ยงวณิชย์ และวีระศักดิ์ จารุชัยนิวัฒน์ (2553, น. 13) ได้ อธิบายถึงบทบาทของผู้นำชุมชนเพิ่มเติมอีกว่า ผู้นำชุมชนมีบทบาทในการเป็นแกนนำในการพัฒนา เป็นผู้ให้คำแนะนำในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ หรือสร้างกลุ่มกิจกรรม และเป็นผู้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่รัฐกับประชาชน และทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการต่างๆ ในชุมชน

2.4 กรอบแนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social Network)

สรรพสิ่งในตัวเราและสิ่งรอบข้างนั้น เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบต่างๆ ที่มาบรรจบกันแล้วก่อรูปและสร้างกระบวนการจนเป็นข่ายใยชีวิต (Web of life) ที่ปรากฏเป็นอัตลักษณ์หรือภาพแห่งความเคลื่อนไหวที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ดังนั้น สรรพสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นล้วนเกิดขึ้นด้วยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทุกสิ่งมีที่มา มีที่ไป มีเหตุ มีปัจจัย เมื่อเหตุปัจจัยเกิดขึ้นพร้อมกันอย่างเกื้อกูลย่อมเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ พร้อมทั้งสิ่งใหม่ก็สร้างเส้นทางการเชื่อมโยงกับสิ่งเก่าและสรรพสิ่งอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทุกอย่างเป็นกระบวนการที่โยงใยสลับซับซ้อน เป็นเครือข่าย (Network) ที่เชื่อมโยงกัน (พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, 2548, น. 2)

ในทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงสถานะความเป็นจริงตามธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์ต่อกันว่า “อิทัปปัจจยตา” (อิทะ แปลว่า นี้ ส่วน ปัจจยตา แปลว่า ความเป็นปัจจัยให้เกิด หรือปัจจัยการ) หมายถึง อากาโรและเวลาที่สรรพสิ่งต่างก็พึ่งพาอาศัยกันเกิดขึ้น โดยต่างฝ่ายต่างเป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน เป็นกระบวนการที่มีความเกี่ยวพันกันอย่างลึกซึ้งและเป็นองค์รวมเสมือนห่วงโซ่ที่ร้อยรัดและผูกพัน กล่าวตามลักษณะที่ว่า “เพราะมีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น” หรือจะกล่าวได้ว่า ความเป็นกระแสนของเหตุปัจจัยที่ผลักดันกันต่อๆ ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดสิ้นสุด แต่เป็นกระแสที่มีความต่อเนื่องเป็นธรรมชาติ และธรรมชาติของความจริง คือ การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตามกระแสของเหตุปัจจัยที่หมุนนำอยู่ต่อเนื่องอย่างไม่ขาดสาย ไม่มีตัวตนคงที่ตายตัว (อนัตตา) เมื่อทุกอย่างไม่มีตัวตนที่คงที่ตายตัว ทุกอย่างจึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็นพลวัต (Dynamic inter-connectedness) เหมือนกับความเป็นชุมชนหรือการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำก็เป็นไปตามหลักอิทัปปัจจยตาแห่งความสัมพันธ์ธภาพของคนทั้งหมด (ประเวศ วะสี, 2554, น. 44-51)

ดังนั้น แท้ที่จริงแล้วการดำรงอยู่ของสิ่งต่างๆ ล้วนอยู่กันเป็นกลุ่มก้อน เป็นสายใยแห่งความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงเครือข่าย มีความสลับซับซ้อนนับตั้งแต่ตัวเราในระดับปัจเจกบุคคล ไปจนถึงหน่วยของสังคมมนุษย์ รวมทั้งสิ่งที่เป็นธรรมชาติ เทคโนโลยี ความคิดเห็นและหรือสิ่งอื่นๆ ซึ่งอาศัยเชื่อมโยงโดยความเป็นเครือข่าย และความสัมพันธ์ที่มีต่อกันของสรรพสิ่งนั้นๆ หรือแม้แต่เครือข่ายในสังคมมนุษย์ (Social network) ที่ตัวเรามีความผูกพันใกล้ชิดกับบุคคลต่างๆ เช่น พ่อ แม่ ญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง เพื่อนร่วมงาน รวมทั้งเครือข่ายที่เกิดจากระบบเทคโนโลยีที่มีความเกี่ยวข้องกับตัวเรา ล้วนพึ่งพาอาศัย สร้างข่ายใยแห่งชีวิตที่ต่อเนื่อง (พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, 2548, น.4)

แนวคิดของเครือข่ายทางสังคม (Social Network) มีพัฒนาการมาจากพื้นที่ของ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) มีนักคิดคนสำคัญ คือ Richard Emerson ซึ่งต่อยอดความคิดมาจาก George C. Homans โดยมีฐานคติ (Assumption) คือ เครือข่ายทางสังคม จะมี บุคคลหรือตัวแสดง (Actor) ที่มีความสัมพันธ์ (Relation) ซึ่งกันและกันในบทบาทหน้าที่ของแต่ละ บุคคลซึ่งมิได้มีเพียงบทบาทเดียว แต่ว่ามีหลากหลายบทบาทที่จะต้องแสดงในการดำเนินชีวิตของตน โดยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของเครือข่ายทางสังคม อาจเป็นไปตามทฤษฎีของการแลกเปลี่ยน เนื่องจากบุคคลไม่ได้มีเพียงบทบาทหน้าที่ที่สังคมมีความคาดหวังหรือได้รับการสืบทอดมาเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจะมีพื้นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจต่อการแลกเปลี่ยนกัน ระหว่างคู่สัมพันธ์ ทั้งด้านจิตใจและวัตถุ ขณะที่ปัจจุบันสถานภาพองค์ความรู้ของแนวคิดเช่นนี้ ได้ถูก ใช้ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis) ในการ สร้างตัวตนของเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเชิงบูรณาการ (Integrated Exchange Forming) และ การศึกษาในเชิงอำนาจของการพึ่งพาอาศัย (Power and Dependence) ภายในเครือข่าย (ธนพฤษก์ ชามะรัตน์, 2558)

2.4.1 ความหมายของเครือข่ายทางสังคม (Social Network Meaning)

มีผู้อธิบายความหมายของคำว่า เครือข่ายทางสังคม ไว้ดังนี้

Boissevain (1974 อ้างถึงใน ธนพฤษก์ ชามะรัตน์ 2558) อธิบายว่า เครือข่ายทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลที่มีการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ซึ่งกันและกัน

นฤมล นิราทร (2543) อธิบายถึง เครือข่ายว่า เป็นการทำงานที่เป็นรูปแบบของ ความร่วมมือหรือพึ่งพาอาศัยกันและกัน ดังนั้น เครือข่าย จึงหมายถึง การประสานงานของกลุ่มคน หรือองค์กร ที่มีความสมัครใจในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน การทำกิจกรรมช่วยเหลือ ร่วมกัน ทั้งนี้การติดต่อสื่อสารสามารถทำได้โดยผ่านศูนย์กลางแม่ข่าย หรือการติดต่อโดยตรงระหว่าง กลุ่ม ซึ่งมีการจัดรูปแบบ จัดระเบียบที่คงความอิสระในรูปแบบการรวมตัวแบบหลวมๆ ตามความ จำเป็น หรือเป็นโครงสร้างที่มีความชัดเจน ซึ่งสิ่งสำคัญในการทำงานแบบเครือข่าย คือ การแสวงหา รูปแบบขององค์กรที่มีความยืดหยุ่น มีโครงสร้างแนวราบ มีความเป็นอิสระต่อกัน สามารถตอบสนอง ต่อโลกที่มีปัญหา มีความสลับซับซ้อน เปลี่ยนแปลง และมีการแข่งขันสูง

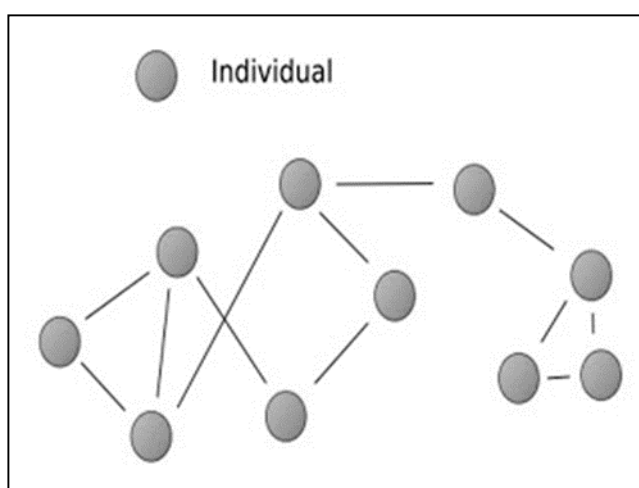
พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2548, น.6) อธิบายว่า เครือข่ายทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ในสังคมของมนุษย์ในระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม กลุ่มกับ เครือข่าย เป็นการอธิบายถึงพฤติกรรม ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ ฯลฯ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีทั้งโครงสร้าง และรูปแบบที่มีความหลากหลาย

ปิยรัตน์ ปันลี (2555, น.30) อธิบายว่า เครือข่ายทางสังคม คือ โครงสร้างสังคมของปัจเจกบุคคล (หรือองค์กร) ที่มีการเชื่อมโยงในรูปแบบต่างๆ อย่างเฉพาะเจาะจง มีความสัมพันธ์ที่มีการใช้เครือข่ายเป็นไปตามสถานการณ์ที่แตกต่างกัน เชื่อมโยงขยายออกไปสู่กลุ่มคนที่ไม่ใช่เครือญาติหรือชุมชนในท้องถิ่น ซึ่งการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมจะมีปัจเจกบุคคล (หรือองค์กร) เป็นแกนหลัก

ธีรวุฒิ กายแก้ว (2556, น.8) อธิบายว่า เครือข่ายทางสังคม คือ รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของปัจเจกบุคคล กลุ่ม ผ่านรูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยการทำกิจกรรมร่วมกัน ตลอดจนมีเป้าหมายเดียวกัน

พลเดช ปิ่นประทีป (2556) อธิบายว่า เครือข่ายทางสังคม หมายถึง การประสานงานในรูปแบบที่มีการโยยการทำงานของกลุ่ม (องค์กร) หลากๆ กลุ่ม ซึ่งมีทั้งทรัพยากรเป้าหมาย และมีสมาชิกที่มีความต้องการในเรื่องเดียวกันหรือคล้ายๆ กัน มาร่วมประสานงานเพื่อดำเนินงานอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาหรือต้องการจัดการกับปัญหาในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยต้องยึดหลักการในการทำงานที่มีความเท่าเทียมและมีความเคารพซึ่งกันและกัน

ธนพฤษช์ ชามะรัตน์ (2558) อธิบายว่า เครือข่ายทางสังคม หมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม (Pattern of social relationship) ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร ผ่านรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะต่างๆ อาทิ กิจกรรม การพึ่งพาอาศัย การสื่อสาร การสร้างความร่วมมือระหว่างกัน การแลกเปลี่ยนและการเรียนรู้ ถือว่าเป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่มีความหลากหลายที่มีเป้าหมายเดียวกัน

ภาพที่ 2.1 การเชื่อมโยงเครือข่ายของปัจเจกบุคคล

ภาพจาก: วารสาร Spatial policy makers (“การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม,” 2558)

ดังนั้น เครือข่ายทางสังคม ซึ่งหมายถึง โครงสร้างทางสังคมระหว่างคนหรือองค์กร ที่มีการเชื่อมโยงระหว่างกันทั้งแบบหลวม และแบบแน่นแฟ้น ในทางทฤษฎีแล้วเครือข่ายทางสังคมจะเป็นการนำเสนอความสัมพันธ์ในความหมายของ Node (คนหรือองค์กร) และ Tie (ความเชื่อมโยง) ซึ่งมีการ Tie หลายแบบระหว่าง Node เครือข่ายทางสังคม ถูกนำมาใช้ประเมินค่าสิ่งต่างๆทางสังคม โดยการดูเป็นแผนผังโดยใช้การแทนค่า Node ด้วยจุดและแทนค่า Tie ด้วยเส้น รูปร่างของเครือข่ายทางสังคมช่วยบอกว่าเครือข่ายนั้นมีประโยชน์มากน้อยแค่ไหนได้ เครือข่ายที่เล็กและแน่นจะมีประโยชน์น้อยต่อสมาชิกในเครือข่าย ในทางตรงข้ามเครือข่ายที่หลวม (Weak ties) เชื่อมโยงออกนอกสมาชิกมาก เป็นเครือข่ายเปิด มักจะมีประโยชน์ในการได้รับความคิดใหม่ ได้รับโอกาสใหม่แก่สมาชิกในเครือข่ายมากกว่าเครือข่ายปิด ตัวอย่างเช่น กลุ่มเพื่อนสนิทซึ่งทำสิ่งๆที่เหมือนกันจะมีการแบ่งปันความรู้และโอกาสระหว่างกันน้อย แต่กลุ่มที่มีการเชื่อมต่อกันจะได้รับข้อมูลมากกว่า จึงเป็นเหตุให้ได้รับความสำเร็จมากกว่า จะเห็นได้ว่า เครือข่ายทางสังคมมีความจำเป็นอย่างมากสำหรับการเป็นทุนทางสังคมที่จะเพิ่มความสำเร็จให้กับตัวบุคคลและองค์กร (“การวิเคราะห์เครือข่าย,” 2558)

ทั้งนี้ พลเดช ปิ่นประทีป (2556) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า หัวใจสำคัญของเครือข่ายทางสังคม อยู่ที่กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันเป็นประจำ และพัฒนาไปสู่การสานความสัมพันธ์ในเชิงคุณภาพ การวางแผนดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน โดยที่เงื่อนไขสำคัญในการรักษาและพัฒนาเครือข่าย คือ ต้องมีการติดต่อสื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างสมาชิก อาจมีผู้ประสานที่เป็นบุคคล กลุ่ม องค์กร ทำหน้าที่ประสานงาน ผู้ประสานเป็นผู้เชื่อมโยงและเอื้ออำนวยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาไปด้วยกัน เป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และเป็นผู้สร้างเสริมให้เกิดความเป็นเครือข่ายต่อกัน

สรุป เครือข่ายทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร ที่เชื่อมโยงกันทั้งภายในและภายนอก เพื่อการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกัน เดินทางไปสู่เป้าหมายเดียวกัน หรือผลประโยชน์ที่ตนต้องการ ตลอดจนจนถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นทั้งการสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยน และการเรียนรู้ โดยขึ้นอยู่กับความต้องการของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร

2.4.2 ประเภทของเครือข่ายทางสังคม (Type of Social Network)

สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537) ได้แบ่งประเภทของเครือข่ายออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1) เครือข่ายความคิด เป็นเครือข่ายที่เน้นการทำงานด้วยความคิด ความรู้ หรือเทคนิคต่างๆ เป็นเครือข่ายที่ผู้นำได้มีโอกาสเผยแพร่ความคิดของตน และได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เครือข่ายความคิดมักจะเน้นเครือข่ายของกลุ่มคนที่อยู่บนสถานภาพที่คล้ายคลึงกัน แต่อยู่ต่างถิ่นกันได้ร่วมตัวกันสร้างเครือข่ายขึ้นเพื่อที่จะได้มีเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เช่น เครือข่ายกลุ่มครู เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

2) เครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือร่วมมือกันในการทำกิจกรรม ส่วนมากมักจะเป็นเครือข่ายภายในชุมชนที่สมาชิกของเครือข่ายมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือในการทำกิจกรรมร่วมกัน

3) เครือข่ายสนับสนุน เป็นเครือข่ายที่ให้การสนับสนุนทุนแก่เครือข่ายอื่นๆ ในการดำเนินงาน ซึ่งอาจเป็นทั้งกลุ่มทุนภายในเครือข่าย และมาจากภายนอกเครือข่าย

นฤมล นิราทร (2543, น. 18-21) ได้แบ่งการจำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคมไว้ ดังนี้

1) จำแนกตามพื้นที่ดำเนินการ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ

2) จำแนกตามกิจกรรม หรือประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็ก สตรีสาธารณสุข เศรษฐกิจ พัฒนาชุมชน สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม

3) จำแนกตามอาชีพ หรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายด้านแรงงาน เครือข่ายกลุ่มพระสงฆ์ธรรม เครือข่ายครูพิทักษ์สิทธิเด็ก เครือข่ายसारวัตรนักเรียน

4) จำแนกตามรูปแบบโครงสร้าง หรือความสัมพันธ์ ซึ่งเกิดเครือข่ายในสองลักษณะ คือ เครือข่ายตามแนวตั้ง เป็น เครือข่ายที่มีโครงสร้างเป็นช่วงชั้น ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายไม่เท่ากัน และ เครือข่ายตามแนวนอน เป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายเท่าเทียมกัน

นอกจากนี้ Kilduff และ Tsai (2003 อ้างถึงใน ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์, 2558) ได้แบ่งประเภทของเครือข่ายตามระดับของการศึกษาวิเคราะห์เครือข่าย (Network Analysis) ซึ่งแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ (1) เครือข่ายระดับปัจเจกบุคคล (Individual Level Network) (2) เครือข่ายระดับหน่วยธุรกิจ (Business Unit Level Network) (3) เครือข่ายระดับองค์กร (Organization Level Network) และ (4) เครือข่ายระดับอื่นๆ (Other Level Network) หรือระดับระหว่างองค์กร

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (2548, น. 84-90) ได้แบ่งประเภทเครือข่ายออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

ประเภทแรก เครือข่ายเชิงพื้นที่ (Area) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่ม องค์กร เครือข่ายที่อาศัยพื้นที่รูปธรรมหรือพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงาน ซึ่งสามารถจัด ลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์ได้หลายระดับตามพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้น เช่น (1) การแบ่ง เครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ อาทิ เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล และเครือข่ายระดับ อำเภอเครือข่ายระดับจังหวัด เครือข่ายระดับภูมิภาค เครือข่ายระดับประเทศ เครือข่ายองค์กร ระหว่างประเทศ และ (2) การแบ่งพื้นที่ตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ เครือข่าย กลุ่มน้ำปิง เครือข่ายอ่าวปัตตานี เครือข่ายป่าเขาสก ฯลฯ

ประเภทที่สอง เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (Issue network) ได้แก่ เครือข่ายที่มี ประเด็นกิจกรรม หรือเกิดจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักของการรวมกลุ่มองค์กร โดย มองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ เป็นมุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้นๆ อาทิ เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน เครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายด้านคุ้มครอง ผู้บริโภค เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายสิทธิมนุษยชน เครือข่ายสุขภาพ ฯลฯ

ประเภทที่สาม เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการ อาศัยภารกิจของกิจกรรม การก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคม เป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ทั้งนี้อาจแบ่งเป็นเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กร พัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายต่างๆ นั้นมุ่งเน้นการดำเนินงานภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์รวมถึงมีเป้าหมายหลักของหน่วยงาน มีโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้นๆ

2.4.3 การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis)

Boissevain (1974 อ้างถึงใน พชรินทร์ สิริสุนทร, 2550) และธนพฤกษ์ ชามะรัตน์ (2558) ได้เสนอถึงลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่นำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดของการศึกษาวิเคราะห์ เครือข่ายทางสังคมไว้ 4 ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะที่ 1 ความสัมพันธ์อันหลากหลาย เป็นบทบาทที่มีอยู่ในสังคม ในลักษณะ ความสัมพันธ์เชิงซ้อน (Diversity of Linkage: Multiplexity) ซึ่งความสัมพันธ์ลักษณะเช่นนี้ จะ อธิบายด้วยทฤษฎีบทบาท (Role Theory) เนื่องจากเครือข่ายทางสังคม จะมีบุคคลที่มีความสัมพันธ์ ซึ่งกันและกันตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคล หรือมีความสัมพันธ์ระหว่างกันอยู่ก่อนแล้ว ทั้งนี้ บุคคลดังกล่าวมิได้มีบทบาทเดียวเท่านั้น หากมีอยู่หลายบทบาทที่ต้องแสดงอยู่เสมอในการดำเนินชีวิต เช่น บทบาทของลูก บทบาทความเป็นพ่อแม่เป็นแม่ บทบาทครูอาจารย์ บทบาทของนักศึกษา บทบาท ความเป็นเพื่อน เป็นต้น ดังนั้น บุคคลสองคนจะมีความสัมพันธ์ทั้งในบทบาทเดียว (Single Role) หรือหลายบทบาทประกอบกัน (Multiple Roles) เรียกว่าเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะเชิงเดี่ยว

(Uniplex or Single-Relation) และความสัมพันธ์ในลักษณะเชิงซ้อน (Multiplex or Multi-Relation) ตามลำดับ โดยแต่ละบุคคลจะมีบทบาทที่มีบรรทัดฐาน (Norms) มีความคาดหวัง (Expectation) เป็นตัวชี้แนะแนวทางที่ส่งผลต่อพฤติกรรมให้บุคคลจะต้องปฏิบัติตนด้วยกันอย่างไรเมื่ออยู่ร่วมกัน

ลักษณะที่ 2 ความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีพื้นฐานของการแลกเปลี่ยน (Transactional Contact) เนื่องจากบุคคลไม่ได้แสดงบทบาทหน้าที่ที่สังคมมีความคาดหวัง (Expect Role / Functions) หรือเป็นไปตามบรรทัดฐาน (Norms) ที่ได้รับการสืบทอดมาเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจ เมื่อต้องการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านจิตใจและวัตถุ เช่น เงิน ทอง หรือความช่วยเหลือที่ทำให้เกิดบุญคุณระหว่างกันที่ต้องมีการตอบแทนกันในภายหลัง ทั้งนี้บุคคลเป็นผู้ตัดสินใจที่จะเลือกแสดงพฤติกรรม หรือต้องการจะแลกเปลี่ยนอะไรกับบุคคลนั้นๆ เช่น ความเป็นเพื่อนกันระหว่างนายปีกับนายเอ เป็นไปได้ทั้งเรื่องของความซื่อสัตย์ระหว่างกัน ความสนิทสนมที่แนบแน่น ตลอดจนการให้ของกำนัล การให้ยืมเงินทองสิ่งของต่างๆ และการมีความรักระหว่างกัน ซึ่งทั้งคู่อาจเลือกที่จะแลกเปลี่ยนเพียงบางสิ่งบางอย่างระหว่างกันเท่านั้น โดยมีการคำนึงถึงความเหมาะสม ความพึงพอใจในการแลกเปลี่ยนร่วมกัน

ลักษณะที่ 3 ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เท่าเทียมกันและไม่เท่าเทียมกัน (Directional Flow) ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลที่อยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยน ที่ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะของความร่วมมือ (Cooperative) หรือการแข่งขันระหว่างกัน (Competitive) มีผลทำให้การแลกเปลี่ยนนั้นมีความสมดุล (Balance Reciprocity) และความไม่สมดุลกัน (Negative Reciprocity) เกิดขึ้นได้ ในที่นี้ หมายถึง การได้รับผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายมีความเท่าเทียมกันและความไม่เท่าเทียมกัน เหมือนลักษณะว่าฝ่ายหนึ่งอาจจะได้รับผลประโยชน์มากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง

ลักษณะที่ 4 ความถี่และระยะเวลาความสัมพันธ์ (Frequency and Duration of Relationship) ความถี่ของความสัมพันธ์ (Frequency of Relationship) เป็นปัจจัยที่นำไปสู่คุณภาพของลักษณะความสัมพันธ์เชิงซ้อน ซึ่งความถี่ของความสัมพันธ์เป็นผลสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์เชิงซ้อน ที่มีความผูกพันและมีอิทธิพลระหว่างกันในด้านของพฤติกรรมนั้นๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับความถี่และความต่อเนื่องในการเข้าไปพบปะสัมพันธ์ร่วมกัน รวมไปถึงระยะเวลาของความสัมพันธ์ ทั้งนี้หากบุคคลทั้งสองมีความสัมพันธ์ร่วมกันอย่างต่อเนื่องและมีระยะเวลาของการรู้จักกันมาอย่างยาวนานยิ่งส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั้งสองมีอิทธิพลกำหนดพฤติกรรมของกันและกันมากขึ้นเท่านั้น เพราะว่ามี ความผูกพันร่วมกันมาอย่างยาวนาน

อนึ่ง นอกจากลักษณะความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายทางสังคมทั้งสี่ข้างต้น Boissevain (1974 อ้างถึงใน พิชรินทร์ สิริสุนทร, 2550) และธนพฤกษ์ ชามะรัตน์ (2558) ยังเสนอต่อว่า สิ่งที่ต้องคำนึงและวิเคราะห์พร้อมด้วย คือ ลักษณะของโครงสร้างเครือข่ายทางสังคมประกอบด้วย (1) ขนาดของเครือข่าย (2) ความหนาแน่นภายในเครือข่าย (3) การเกี่ยวพันกันภายใน

เครือข่าย (4) ตำแหน่งของบุคคลภายในเครือข่าย และ (5) กลุ่มของความสัมพันธ์ของบุคคลภายในเครือข่าย

สรุป ผู้วิจัยนำแนวคิดเครือข่ายทางสังคมมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน รวมถึงเครือข่ายที่ทำงานร่วมกันภายในชุมชนทั้งบุคคล กลุ่มหรือองค์กร และเครือข่ายจากภายนอกที่มีความสัมพันธ์กัน และยังนำมาใช้วิเคราะห์กิจกรรมที่เคยดำเนินการผ่านมาเพื่อให้เห็นถึงเครือข่ายในการทำงานร่วมกันนั้นอยู่ในลักษณะใดบ้างที่ช่วยขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่า ดิน น้ำ และผลลัพธ์ของกิจกรรมที่เกิดขึ้นส่งผลมากน้อยเพียงใดต่อชุมชน

ทั้งนี้เครือข่ายความสัมพันธ์ในพื้นที่นั้นผู้วิจัยมองทั้งรูปแบบเครือข่ายการทำงานที่เป็นเครือข่ายของพระสงฆ์ และเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากชาวบ้าน โดยพิจารณาความสัมพันธ์ผ่านปรากฏการณ์ที่พบเห็นในพื้นที่สนาม และเหตุการณ์ กิจกรรม โครงการต่างๆ ที่พระสงฆ์กับชุมชนได้ทำงานร่วมกันมา

2.5 กรอบการวิเคราะห์ความเข้มแข็งของชุมชน องค์กร

กรอบแนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน และองค์กร พัฒนามาจากแนวคิดของ Norman Uphoff นักวิชาการซึ่งดำเนินการวิจัยกรณีศึกษาในภูมิภาคต่างๆ ของโลก เกี่ยวกับการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรท้องถิ่น ผลของการศึกษาเขาสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นกรอบการศึกษาองค์กร และกลุ่ม โดยทั่วไปได้ด้วย ทั้งนี้ Uphoff สรุปว่า ความเข้มแข็งขององค์กร สถาบัน ชุมชน กลุ่ม ฯลฯ ทั้งหลาย มีปัจจัยที่สำคัญ 4 ประการ คือ ทุน กระบวนการเรียนรู้ ความรู้ การจัดการ และจิตวิญญาณ (ออร์ศรี งามวิทยาพงศ์, 2551, น. 44-45) ดังนี้

ประการแรก ทุน ครอบคลุมทั้งทุนที่เป็นเงินตรา ความรู้ ข่าวสารข้อมูล บุคลากร ทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางสังคม (Social Capital) ฯลฯ ทุนดังกล่าวเป็นปัจจัยพื้นฐาน (Necessary Condition) ที่เอื้อให้องค์กรสามารถดำเนินการได้อย่างเข้มแข็ง

ประการที่สอง กระบวนการเรียนรู้ ความรู้ กลุ่ม องค์กร ชุมชนที่มีระบบการถ่ายทอดความรู้ทั้งเพื่อผลิตซ้ำและสร้างสรรค์ใหม่อยู่ภายในองค์กรอย่างต่อเนื่อง โดยมีทุนความรู้ของตนเองเป็นพื้นฐานและมีการจัดการความรู้ การแสวงหาองค์ความรู้ใหม่ ฯลฯ เอื้อให้องค์กรนั้นเกิดความเข้มแข็งภายใน เนื่องจากมีความรู้ของตนเอง ที่สำคัญคือความรู้นั้นได้ส่งเสริมศักยภาพและความสามารถของบุคลากรจากกระบวนการเรียนรู้ไปด้วย เป็นการพัฒนาทุนด้านบุคคล (ทรัพยากรมนุษย์) อย่างสำคัญ ที่มีผลต่อความเข้มแข็งยั่งยืนขององค์กร

ประการที่สาม การจัดการ การจัดการด้านต่างๆ ที่มีประสิทธิภาพ (เช่น การจัดการทุน การจัดการกระบวนการเรียนรู้ การส่งเสริมจิตวิญญาณ) โดยมีปัจจัยย่อย เช่น กลไกการจัดการ (ผู้นำ กลุ่มผู้นำ) ระบบบริหารจัดการ โครงสร้างการจัดการ กฎระเบียบ ฯลฯ ที่เหมาะสม จะเอื้อให้ปัจจัยอื่นๆ ได้พัฒนา และส่งเสริมให้กลุ่ม เกิดความเข้มแข็งด้วย (โดยเฉพาะหากมีความรู้เชิงยุทธศาสตร์ ย่อมเอื้อให้องค์กรสามารถบริหารจัดการในเชิงรุก มีวิสัยทัศน์ในการบริหารจัดการกับปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ได้อย่างดีด้วย)

ประการที่สี่ จิตวิญญาณ กลุ่มซึ่งมีระบบคุณค่า ความเชื่อ ค่านิยม ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องทางจิตวิญญาณ หรือ ศาสนธรรม พระเจ้าหรือสิ่งสูงสุดอื่นๆ ฯลฯ ย่อมเอื้อให้ปัจจัย “การบริหารจัดการ” ต่อ “ทุน” ทั้งทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ เงินตราและ “กระบวนการเรียนรู้” ดำเนินไปอย่างพึ่งพาอาศัยกัน มีความเอื้ออาทร แบ่งปันเอื้อเฟื้อต่อกันได้เกิดความยืดหยุ่นในการเผชิญสถานการณ์ต่างๆ และมีความสมานฉันท์ภายในกลุ่ม องค์กร มากกว่าแข่งขันชิงดี หรือปัจเจกนิยม (ตัวใครตัวมัน)

จะเห็นได้ว่าปัจจัยทั้ง 4 ประการมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (เป็นองค์รวม) กล่าวคือความยั่งยืนของทุนย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถในการจัดการที่มีระบบคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามจากความเชื่อทางจิตวิญญาณกำกับอยู่ด้วย ในขณะที่เดียวกันกระบวนการจัดการดังกล่าวก็ต้องมีกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ผู้เกี่ยวข้องทั้งด้านเนื้อหาการจัดการ จิตวิญญาณไปด้วยเช่นกัน

2.5.1 ปัจจัยความเข้มแข็งของชุมชน

แนวคิด “ข่ายใยชีวิต” ให้ความสำคัญกับการศึกษา “สัมพันธ์ภาพ” (Relationship) ของระบบที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้อง โดยเชื่อว่า ระบบที่บูรณาการสัมพันธ์ภาพในระดับต่างๆ อย่างมีสมดุล จะเอื้อให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุล และมีพลวัตตลอดเวลา ทำให้เกิดชุมชนเข้มแข็งที่มีคุณลักษณะสำคัญ (อรศรี งามวิทย์ทางค์, 2551, น. 46-47) ดังนี้

ลักษณะที่ 1 ชุมชนที่มีความเป็นปึกแผ่นรวมกันอย่างแน่นแฟ้นทั้ง 2 มิติ ได้แก่ ทางกายภาพหรือรูปธรรม กล่าวคือสมาชิกในชุมชนทั้งบุคคล ครอบครัว มีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งของส่วนตนและส่วนร่วม ทั้งด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การพัฒนาชุมชน การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ฯลฯ ทางนามธรรมหรือจิตวิญญาณ กล่าวคือ สมาชิกในชุมชนมีค่านิยมความเชื่อต่อสิ่งสูงสุดอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความผูกพันกับชุมชนและสมาชิกในชุมชน ตลอดจนมีความรักใคร่สามัคคีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความช่วยเหลือแบ่งปัน ไม่ทอดทิ้งกัน

ลักษณะที่ 2 ชุมชนมีศักยภาพและความสามารถในการจัดการตนเอง (Self Organization) ได้ โดยมีทุนแรงงาน ทรัพยากร เพื่อการยังชีพพื้นฐานทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ถึงแม้จะมีการพึ่งพาทันทีก็อยู่ในลักษณะที่ชุมชนมีอำนาจในการจัดการ การเลือกสรร การตัดสินใจ การมีส่วนร่วมสูง ทั้งด้านอาชีพ การศึกษา การกินอยู่ ประเพณี การรักษาพยาบาล ฯลฯ

ลักษณะที่ 3 ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหา (Self Regulation) อันเกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยอำนาจ ความรู้ และกลไกภายในของชุมชน มีการกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาโดยอาศัยความร่วมมือ หรือความสัมพันธ์ภายในชุมชนเป็นหลัก ทั้งที่เป็นปัญหาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ

ลักษณะที่ 4 ชุมชนที่พัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้สร้างภูมิปัญญาของตนเอง ทั้งเศรษฐกิจ การบริหารจัดการ การปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี ฯลฯ ส่งผลให้ชุมชนมีความรู้และสามารถที่จะพัฒนาตนเองถ่ายทอดความรู้ได้อย่างต่อเนื่อง

ฉะนั้น ลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนที่กล่าวมา เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบคุณค่าที่เป็นนามธรรมอย่างชัดเจน ดังนั้น การมีส่วนร่วมในการทำงานอย่างต่อเนื่องของชุมชนอย่างแข็งขัน การเอื้อเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การแสดงความเคารพนับถือ ศรัทธาในอุดมคติ หรือค่านิยมร่วมกัน และมีการถ่ายทอดสืบเนื่องต่อกันต่อไป อีกทั้งการปฏิบัติตนยอมรับขนบธรรมเนียมประเพณี และข้อบังคับของชุมชนในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เป็นต้น

ดังนั้น กรอบความคิดของการศึกษาชุมชนด้วยการประยุกต์แนวคิด ชายโยชีวิต คือ การศึกษาปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการพัฒนา สัมพันธภาพ (Relationship) ในระดับต่างๆ ได้มากเท่าใด (ครอบครัว ชุมชน เครือข่ายชุมชน ระบบนิเวศ บริบทการเมืองการปกครอง ฯลฯ) ชุมชนนั้นย่อมสามารถที่จะแสดงลักษณะแห่งความเข้มแข็งได้มากหรือน้อย ย่อมขึ้นอยู่กับจำนวน และระดับคุณภาพของปัจจัยความเข้มแข็งที่ชุมชนนั้นมีอยู่ ซึ่งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสัมพันธภาพตามแนวคิดชายโยชีวิต มีดังนี้

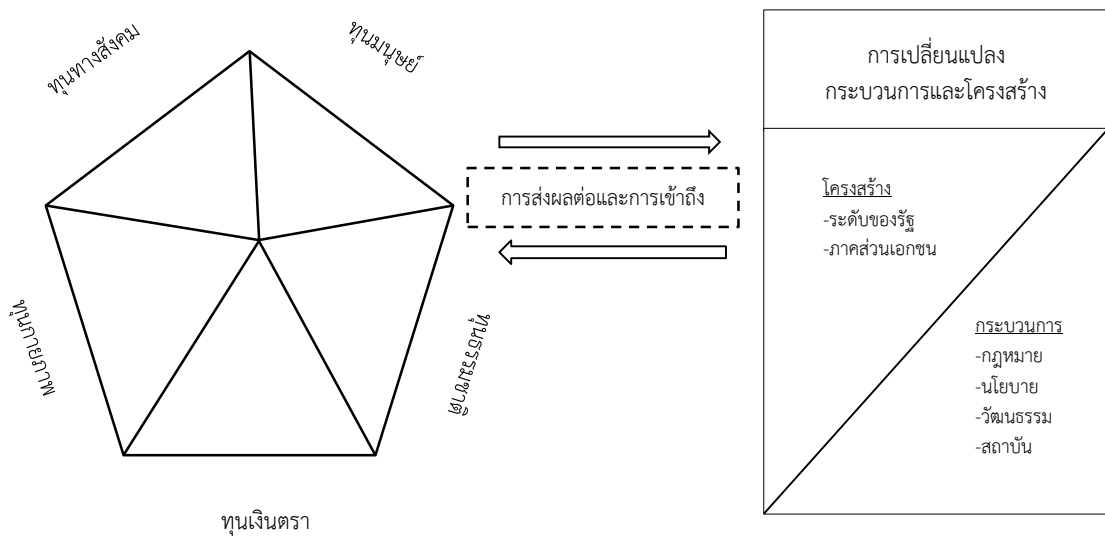
- 1) โครงสร้างทางสังคมแบบแนวนราบ (Horizontal)
- 2) ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง
- 3) ค่านิยมจากศาสนาธรรม
- 4) กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต
- 5) ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคม (Social Relations) ที่แน่นแฟ้น
- 6) ผู้นำตามธรรมชาติ
- 7) กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลา

ปัจจัยแต่ละประการนี้ มีความเกี่ยวเนื่องกัน มีผลกระทบเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน อีกทั้งมีการเคลื่อนไหว (Dynamic) อยู่ตลอดเวลา เพื่อสร้างให้ชุมชนเกิดสัมพันธภาพที่เข้มแข็ง

สรุป ผู้วิจัยใช้มุมมองกรอบแนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน และองค์กร ในการมองชุมชนที่พระสงฆ์อาศัยอยู่ และใช้วิเคราะห์ปัจจัยความเข้มแข็งที่ชุมชนในพื้นที่มีอยู่ ซึ่งเป็นทุนที่ช่วยส่งเสริมให้การทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนนั้นไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ และใช้อธิบายความเป็นเครือข่ายของคนในชุมชน รวมถึงการมองพลวัตที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ตลอดระยะเวลาที่พระสงฆ์กับชุมชนนั้นทำงานร่วมกัน

2.6 กรอบแนวคิดทุน 5 ด้าน

ทุนเป็นสิ่งที่อยู่ในชุมชนไม่ว่าจะมีขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ ซึ่งความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างทุนด้านต่างๆ ทำให้เกิดผลลัพธ์ในด้านบวกของการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ดังสาระสำคัญเกี่ยวกับทุน 5 ด้านของ Livelihoods approach (1999 อ้างถึงใน เยาวนิจ กิตติธรรกุล และคณะ, 2557 ,น.8-12) มีดังนี้

ภาพที่ 2.2 กรอบแนวคิดเรื่องทุน 5 ด้าน

ที่มา : ปรับบางส่วนของกรอบแนวคิด (Department for International Development (DFID) 1999 อ้างถึงใน เยาวนิจ กิตติธรรกุล และคณะ, 2557, น.9)

2.6.1 ทุนมนุษย์ (Human capital) เป็นทุนที่เกิดจากทักษะ ความรู้ ความสามารถ ซึ่งเป็นศักยภาพของผู้นำที่ขึ้นอยู่กับสุขภาพที่ดี ทำให้สามารถใช้กลยุทธ์ เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นไปทั้งในระดับครัวเรือน ชุมชน โดยที่ทุนมนุษย์เป็นปัจจัยที่กำหนดปริมาณคุณภาพของ คนในชุมชนที่ทำงานอยู่ทั้งในระดับครัวเรือน ชุมชน และการสนับสนุนเพื่อให้เกิดการสร้างทุนมนุษย์ เป็นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม คือ โดยตรง ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐาน บุคลากรด้านฝึกอบรม การศึกษา สุขภาพ การพัฒนาความรู้และทักษะความสามารถ ส่วนในทางอ้อม (โดยการเปลี่ยนแปลง กระบวนการและโครงสร้าง) ได้แก่ การปฏิรูปนโยบายและองค์กร การฝึกอบรม สุขภาพ การศึกษา รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของสถาบันในท้องถิ่น (วัฒนธรรมและบรรทัดฐาน) ซึ่งจำกัดการเข้าถึงการ ฝึกอบรม การศึกษาและสุขภาพ

2.6.2 ทุนทางสังคม (Social capital) เป็นทรัพยากรทางสังคมที่มีกระบวนการ 3 ส่วนที่เกี่ยวข้องกัน ได้แก่

1) เครือข่ายและการเชื่อมโยง (Networks and connectedness) ใน แนวตั้ง (ระบบอุปถัมภ์) แนวนราบ (ระหว่างบุคคลผู้มีผลประโยชน์ร่วมกัน) เป็นการเพิ่มความไว้วางใจ ซิดความสามารถในการทำงานร่วมกัน และเพิ่มโอกาสการเข้าถึงสถาบันในวงกว้าง

2) การที่สมาชิกในกลุ่มที่เป็นทางการ ได้ยึดถือกฎเกณฑ์ บรรทัดฐาน และ บทลงโทษที่ยอมรับร่วมกัน

3) ความสัมพันธ์บนพื้นฐานของความไว้วางใจ การตอบแทน และการ แลกเปลี่ยน เอื้อให้เกิดการประสานความร่วมมือระหว่างกัน

ในทุนทั้ง 5 ด้าน ทุนสังคมมีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงและกระบวนการใน ลักษณะที่เป็นเหตุและผลของกระบวนการและโครงสร้างดังกล่าว โดยทุนทางสังคม โดยตรง ได้แก่ การปรับปรุงการทำหน้าที่ภายในของกลุ่ม (ภาวะผู้นำและการจัดการ) และการขยายความเชื่อมโยง ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในท้องถิ่น ส่วนการส่งเสริมทางอ้อม ได้แก่ การสร้างเครือข่ายและกลุ่ม การพัฒนา สิ่งแวดล้อมด้านนโยบายที่เปิดกว้าง และเชื่อถือได้มากขึ้น (ธรรมาภิบาล)

2.6.3 ทุนกายภาพ (Physical capital) เป็นโครงสร้างพื้นฐานเป็นการ เปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ช่วยให้ผู้คนสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐาน เช่น การ ขนส่ง แหล่งน้ำ พลังงานสะอาด และเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร (โทรคมนาคม) ซึ่งเป็นสินค้าสาธารณะที่ใช้ โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายโดยตรง ส่วนการส่งเสริมทุนกายภาพโดยตรง ได้แก่ การจัดสรรบริการและ โครงสร้างพื้นฐาน และการส่งเสริมทางอ้อม ได้แก่ การปฏิรูปหน่วยงานจัดการ การส่งเสริมกลยุทธ์ ระดับภาคส่วนและกรอบข้อบังคับ การพัฒนาทางเลือกโดยเอกชน และการพัฒนาขีดความสามารถใน การก่อสร้างและการจัดการระดับชุมชน

2.6.4 ทุนเงินตรา (Financial capital) เป็นกองทุนและเงินไหลเวียนเอื้อให้การบริโภค และการผลิต ซึ่งมีที่มา 2 ส่วน คือ กองทุนที่มีอยู่เดิม เช่น เงินออม ในรูปแบบของเงินสด บัญชีเงินฝาก ทรัพย์สินที่แปรเป็นเงินได้ ทั้งสัตว์เลี้ยง เพชรพลอย หรือเงินกู้ที่ได้จากแหล่งทุน และเงินไหลเวียนที่เข้ามาอย่างสม่ำเสมอ เช่น เงินบำนาญ บำนาญ เงินรายได้ที่ส่งเข้ามา เป็นต้น โดยที่การส่งเสริม คือ การส่งเสริมการพัฒนาองค์กรทางอ้อมที่ให้บริการด้านการเงิน (เงินออม เงินกู้ ประกัน) การขยายโอกาสการเข้าถึงองค์กรด้านการเงิน การส่งเสริมให้การพัฒนาการตลาด

2.6.5 ทุนธรรมชาติ (Natural capital) เป็นแหล่งของทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นที่มาของทรัพยากรและบริการต่างๆ มีความจำเป็นต่อการทำมาหากิน มีหลากหลายประเภทตั้งแต่ทรัพยากรร่วมที่มองไม่เห็น เช่น บรรยากาศ และความหลากหลายทางชีวภาพ จนถึงทรัพย์สินที่จัดสรรได้ที่ใช้เพื่อการเกษตรโดยตรง (ต้นไม้ ที่ดิน เป็นต้น) ซึ่งการส่งเสริมทุนธรรมชาติโดยตรง ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพ การจัดการบริการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนการส่งเสริมโดยอ้อม เป็นการปฏิรูปองค์กรจัดสรรบริการ การเปลี่ยนแปลงสถาบันการจัดการและการบริหารการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ การบัญญัติกลไกการบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อม

สรุป ผู้วิจัยนำแนวคิดทุน 5 ด้านมาใช้ เพื่อการพิจารณาถึงทุนที่มีอยู่ในชุมชนส่งผลต่อการขับเคลื่อนการทำงานของพระสงฆ์อย่างไร หรือทุนนั้นๆ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรเมื่อเกิดการขับเคลื่อน

2.7 งานวิจัยที่ศึกษาในพื้นที่ชุมชนตะโหนด

เนื่องจากงานวิจัยที่ศึกษาในมิติต่างๆ ของชุมชนตะโหนดมีอยู่หลายชิ้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการจัดกลุ่มของงานวิจัยไว้ทั้งหมด 6 กลุ่ม คือ (1) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2) การประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ (3) การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (4) การสร้างหลักสูตรท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ (5) ด้านศาสนา และวัฒนธรรม (6) ปัจจัยการรวมกลุ่มของกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหนด โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.7.1 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีดังนี้

คำนวน นวลสนอง (2543) ศึกษา ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติศึกษากรณีการจับฝิ่งของชาวบ้านตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง พบว่า งานชิ้นนี้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และภาคสนามที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตโดยการเข้าร่วมกิจกรรม ผลคือ ระบบนิเวศชุมชนเป็นพื้นฐานสำคัญของการก่อเกิดภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และมีปัจจัยที่เกื้อกูลต่อการเกิดภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คือ (1) การถ่ายทอดการเรียนรู้จากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งและมีการพัฒนาองค์ความรู้และประสบการณ์อย่างต่อเนื่องควบคู่ไปกับการพัฒนาทางสังคมของชุมชน (2) ระบบนิเวศของชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นปัจจัยที่สำคัญที่เกื้อกูลต่อการเกิดภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีการพัฒนาขั้นตอนวิธีการที่เหมาะสมกับสภาพทางภูมิศาสตร์และบริบททางสังคม (3) การที่คนในชุมชนมีความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าป่า เจ้าเขา เทพารักษ์ ก่อให้เกิดการปฏิบัติที่นอบน้อม ระมัดระวัง ในการกระทำสิ่งใดที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ และมีการนำทรัพยากรธรรมชาติไปใช้ตามความจำเป็น ดังนั้นการพัฒนาใดก็ตามที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ควรที่จะทำความเข้าใจในวิถีชีวิตของชุมชน ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม รูปแบบธรรมเนียมปฏิบัติที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพราะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระบบนิเวศหนึ่งๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ

ชยุต อินพรหม (2547) ศึกษา ทูทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน กรณีศึกษาสถานาวัดตะโหนด ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง พบว่า มีวัตถุประสงค์ในการศึกษากระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของสถานาวัดตะโหนด และทูทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ จัดสนทนากลุ่มย่อย การสังเกต และรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ผลคือ สถานาวัดตะโหนดมีการบูรณาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า โดยอาศัยทุนที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งทุนมนุษย์ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนความรู้และภูมิปัญญา ซึ่งปัจจัยภายในที่สำคัญในกระบวนการของทูทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คือความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ประเพณีวัฒนธรรม วัดและผู้นำชุมชน นอกจากนี้ปัจจัยภายนอกส่งผลให้เกิดกระบวนการทำงานและเกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ถ่ายทอดให้แก่คนในชุมชน คือ การเข้ามาศึกษาดูงานขององค์กรต่างๆ และการเข้ามาศึกษาวิจัยของหน่วยงานต่างๆ

ธรรมศาสตร์ โสตถิพันธ์ (2548) ศึกษา กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง พบว่างานชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชน ใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต โดยมีผู้ให้ข้อมูลจำนวน 60 คน จาก 3 กลุ่ม คือ ผู้นำและผู้นำอาวุโสชุมชน กลุ่มวัยกลางคน และกลุ่มหนุ่มสาว ผลคือ ชุมชนมีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในการใช้ประโยชน์จากป่ามาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐานจนถึงก่อตั้งป่าชุมชน และพบปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดการป่าชุมชนเขาหัวช้างมีอยู่ 4 ประการ คือ (1) ฐานทรัพยากร เนื่องจากชุมชนตะโหมดมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์อีกทั้งชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งมีความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรน้ำเป็นส่วนสำคัญ ทำให้ชุมชนต้องมีการบริหารจัดการป่าให้มีสภาพที่สมบูรณ์ไม่ให้เกิดการทำลายเพื่อให้ป่ายังคงเป็นแหล่งต้นน้ำที่หล่อเลี้ยงชุมชน (2) เครือข่ายทางสังคม ชุมชนตะโหมดมีสายสัมพันธ์เป็นแบบเครือญาติ มีความเคารพนับถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ ทวดหัวช้าง รวมทั้งมีศูนย์กลางของการทำกิจกรรมต่างๆอยู่ที่วัดตะโหมด มีการระดมความคิดเห็นไขพัฒนา เป็นศูนย์กลางการประสานงานกับองค์กรต่างๆ ที่มีอยู่ภายในชุมชน เชื่อมโยงเครือข่ายจากภายนอก เข้ามาช่วยสนับสนุนการทำงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน สถาบันการศึกษา ผ่านสถานีวิจัยวัดตะโหมด ที่มีการรวมตัวกันอย่างเป็นระบบ (3) ระบบความรู้ เกิดจากการสะสมประสบการณ์เรียนรู้ในแต่ละช่วงเวลาในชุมชนตะโหมดจากแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐานชุมชนมีการพึ่งพาทรัพยากรจากป่าเป็นหลักในแง่ของการเก็บผลผลิตจากป่าในการหล่อเลี้ยงชีวิตและประกอบอาชีพ ต่อมามีการพัฒนาในการทำเกษตรกรรมที่ราบเชิงเขา ทั้งทำนา สวนผลไม้ สวนยางพารา มีการเรียนรู้การเลือกพืชสมุนไพรในป่ามาเป็นยารักษาโรค การรักษาแหล่งต้นน้ำด้วยการสร้างฝายชะลอน้ำที่ชุมชนเรียกว่า ธนาคารน้ำ การทำนบแม่ว เป็นต้น ดังนั้นชุมชนตะโหมดมีการพัฒนาชุดความรู้อย่างต่อเนื่องโดยอาศัยฐานความรู้เดิมรวมกับความรู้ใหม่ที่มากับปัจจัยภายนอกที่เข้ามาปฏิสัมพันธ์กับชุมชน มีการเชื่อมโยงเข้าสู่คนรุ่นใหม่และเยาวชนที่จะโตขึ้นมาเป็นผู้นำและพัฒนาชุมชนต่อไป (4) ระบบคุณค่าความเชื่อ เกิดจากที่คนในชุมชนมีความเคารพศรัทธา ทั้ง ทวดหัวช้าง พ่อท่านช่วย ตำนานดินหลุม และความเชื่อเกี่ยวกับการเก็บน้ำผึ้ง อีกทั้งยังมีกลุ่มผู้นำอาวุโส พระสงฆ์สถานีวิจัยวัดตะโหมด และประเพณีประจำชุมชน ที่เป็นกลไกขับเคลื่อนชุมชน ถ่ายทอดระบบคุณค่าความเชื่อที่สั่งมาให้คงอยู่ เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้ยังคงมีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต

นฤมล สุขพันธ์ (2549) ศึกษา วัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กรณีศึกษาธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง พบว่า งานชิ้นนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์ การสังเกต โดยมีผู้ให้ข้อมูลจำนวน 85 คน และสำรวจข้อมูลจากเอกสาร ผลคือ วัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย (1) ระบบการผลิตชุมชนตะโหมดมีระบบการผลิตที่มาจากอาชีพเกษตรกรรม จำเป็นต้องพึ่งพาทรัพยากรน้ำเป็นหลัก จึงมีความจำเป็นที่จะเข้าไปบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อให้คงมีใช้ตลอดทั้งปี (2) ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ชุมชนตะโหมดมีพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติมาตั้งแต่อดีต อีกทั้งยังมีความช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างชาวไทยพุทธ และชาวไทยมุสลิมเป็นอย่างดี ส่งผลดีต่อการดำเนินกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นภายในชุมชน (3) ระบบศาสนา ชุมชนตะโหมดมีความเคารพเลื่อมใส ศรัทธา ต่อพระสงฆ์ ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนมาตั้งแต่อดีตเจ้าอาวาสรูปแรก ของวัดตะโหมด และจุดเริ่มต้นของการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเกิดจากพระสงฆ์ในวัดตะโหมดเป็นผู้ริเริ่มช่วยกันดูแลบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในเขตพื้นที่ป่าเทือกเขาบรรทัด ทำให้ชาวบ้านได้รับประโยชน์จากการเข้าไปดูแลจัดการทรัพยากรน้ำของพระสงฆ์ ก่อให้เกิดความร่วมมือของชาวบ้านเข้ามาช่วยเหลือในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวและมีการขยายพื้นที่จัดการทรัพยากรน้ำตามแหล่งต้นน้ำอีกหลายสาย (4) ระบบคุณค่าความเชื่อและพิธีกรรม ชุมชนตะโหมดมีความเคารพยำเกรงต่อทวดหัวช้าง และเจ้าป่าเจ้าเขา ที่คอยดูแลรักษาผืนป่า ความเชื่อเกี่ยวกับการจับผึ้ง ดังนั้นการกระทำใดที่เกิดขึ้นในป่า จะมีพิธีกรรมการขอขมาลาโทษไหว้เจ้าที่เจ้าทางเสียก่อน (5) ภูมิปัญญา ชุมชนตะโหมดมีการสะสมความรู้ประสบการณ์ต่างๆ มาตั้งแต่อดีต ทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นมีการประยุกต์ใช้ความรู้พื้นฐานดั้งเดิมรวมเข้ากับความรู้สมัยใหม่ เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม ผลที่เกิดขึ้นต่อการนำวัฒนธรรมชุมชนเข้ามาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นมีอยู่ 3 ประการ คือ (1) เกิดวิถีคิดและองค์ความรู้ (2) ทรัพยากรธรรมชาติมีความยั่งยืน และ (3) ชุมชนเข้มแข็ง

มนทา จันทมาศ (2549) ศึกษา ผู้หญิงในกลุ่มพัฒนาชุมชนกับการจัดการสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาชุมชนตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง พบว่า งานชิ้นนี้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล และสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยมีกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้หญิงจำนวน 15 คน และผู้ให้ข้อมูลจำนวน 20 คน ผลคือ ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน 2 รูปแบบ คือ (1) การจัดการสิ่งแวดล้อมทางกายภาพซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และ (2) การจัดการสิ่งแวดล้อมทางสังคม เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งนี้พบว่า ปัจจัยและเงื่อนไขที่เอื้อต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน คือ เงื่อนไขชีวิตของผู้หญิง การส่งเสริมประสบการณ์การทำงานในชุมชนของผู้หญิง ความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือการมีบุคคลใกล้ชิดเป็นผู้นำในชุมชน การแบ่งงานกันทำระหว่างเพศ และการสร้างการยอมรับของคนในครอบครัวและชุมชน

เยาวนิจ กิตติธรรมกุล และคณะ (2557) ศึกษา การจัดการความรู้โครงการเพิ่มศักยภาพการปรับตัวของชุมชนชายฝั่งที่เสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พบว่าโครงการดังกล่าวทำการศึกษาในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดพัทลุง จังหวัดตรัง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการความรู้ วิเคราะห์ ประเมินประสิทธิภาพ ถอดบทเรียน สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และให้การสนับสนุนในการวางแผนเพื่อลดความเสี่ยงที่เกิดขึ้นต่อปัญหาดังกล่าวกับชุมชน มีการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกต และสำรวจข้อมูลจากเอกสารพบว่า ในส่วนของจังหวัดพัทลุงมีการศึกษาในพื้นที่ของตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด ผลคือ ชุมชนตะโหมดนั้นเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง และมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาอย่างยาวนาน รวมถึงการที่ชุมชนนั้นมีกลุ่มองค์กรเครือข่าย ที่ช่วยดำเนินการทำงานอาทิ กลุ่มเครือข่ายของชุมชนบริเวณต้นน้ำ และกลุ่มสถานานวัดตะโหมด โดยมีการดำเนินโครงการ คือ (1) โครงการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ และทักษะในการเตรียมความพร้อมในการจัดการภัยพิบัติ ผ่านกิจกรรมการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ความเสี่ยงต่อการเกิดภัยพิบัติธรรมชาติของชุมชน การจัดทำเครือข่ายวิทยุเพื่อเฝ้าระวังและประสานงานขณะเกิดภัยพิบัติ และการจัดทำแผนที่ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ผลที่เกิดขึ้น คือ กลุ่มแกนนำชุมชน และชุมชนมีความรู้ความเข้าใจ สามารถเรียนรู้ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง มีการวางแผนเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และภัยพิบัติ มีการทำงานประสานความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการขับเคลื่อนการทำงานร่วมกันในชุมชน และ (2) โครงการปลูกพืชร่วมยาง ซึ่งโครงการนี้มีศูนย์กลางของการทำงานอยู่ที่วัดตะโหมด ซึ่งเป็นกลุ่มสถานานวัดตะโหมด และมีพระครูสังฆรักษ์วิชาญ ช่วยขับเคลื่อนกิจกรรม ผลที่เกิดขึ้น คือ โครงการนี้สามารถช่วยลดค่าใช้จ่ายในการใช้สารเคมีในการปลูกยางพารา แต่เป็นการสร้างความหลากหลายของพันธุ์ไม้ให้กับพื้นที่ปลูกยางพารา ที่ช่วยสร้างความอุดมสมบูรณ์ ให้ความชุ่มชื้นกับหน้าดิน อีกทั้งยังช่วยลดความเสี่ยงต่อการพังทลายของหน้าดินในพื้นที่ลาดชัน

2.7.2 การประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ มีดังนี้

เสาวลักษณ์ รุ่งตะวันเรืองศรี (2549) ศึกษา การประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง พบว่า งานชิ้นนี้ดำเนินการวิจัยเชิงสำรวจ และการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยมีการประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์รวมทั้งสิ้น 8 ด้าน ผลที่ได้คือ (1) มูลค่าปริมาณไม้ ประกอบด้วย ไม้ใหญ่ ไม้หนุม ลูกไม้ และกล้าไม้มูลค่าเนื้อไม้ทั้งหมด 1,239,472,778.6 บาท ประกอบด้วย มูลค่าสุทธิของเนื้อไม้ทั้งหมดในป่า 1,132,730,423.39 บาท มูลค่าไม้หนุมในป่ามีค่า 52,636,851.54 บาท มูลค่าลูกไม้และกล้าไม้ทั้งหมดของป่ามีค่า 54,105,50376 บาท (2) มูลค่าผลผลิตในรูปของป่า พิจารณาจากการใช้ประโยชน์ของการเก็บหาผลผลิตในป่ามีค่า 2,420,325.93 บาท/ปี (3) มูลค่าการใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยว ทักษศึกษา การอบรมดูงานและจัดกิจกรรม 40,418.08 บาท/ปี (พ.ศ.2546) (4) มูลค่าการใช้ประโยชน์เพื่อการศึกษาวิจัยมีค่ารวม 811,591.35 บาท (พ.ศ.2547) (5) มูลค่าการเป็นแหล่งต้นน้ำสำหรับการอุปโภค บริโภคและการเกษตร มีค่ารวม 3,928,713.96 บาท/ปี ประกอบด้วยมูลค่าของประโยชน์เป็นแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค มีค่า 160,786.96 บาท/ปี มูลค่าประโยชน์เพื่อการเกษตร มีค่า 3,767,927 บาท/

ปี (6) มูลค่าการบำบัดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ (CO₂) มีค่า 2,308,096 บาท (พ.ศ.2547) (7) มูลค่า
 เมื่อจะใช้ประโยชน์ในอนาคตสำหรับประชากร 14 จังหวัดภาคใต้ มีค่า 247,008,300.80 บาท/ปี และ
 (8) มูลค่าการคงอยู่สำหรับประชากร 14 จังหวัดภาคใต้ มีค่า 139,286,548.80 บาท/ปี

ทิพย์ทิวา สัมพันธมิตร (2550) ศึกษา การประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของ
 ศักยภาพการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอดงระหวง จังหวัด
 พัทลุง พบว่า งานชิ้นนี้ดำเนินการวิจัยเชิงสำรวจโดยทำการรวบรวมองค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์ของ
 พืชสมุนไพรตามภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ สันทนาการ และการสังเกตจากหมอ
 พื้นบ้านและครูภูมิปัญญาท้องถิ่น และสำรวจข้อมูลราคาของยาแผนปัจจุบันเพื่อนำข้อมูลราคามาใช้ใน
 การประเมินมูลค่าด้วยวิธีราคาตลาดทดแทน (market price approach) ผลคือ พบพืชที่สามารถใช้
 ประโยชน์ จำนวน 149 ชนิดมีศักยภาพของพืชสมุนไพรที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อรักษาโรคมะ
 มีมูลค่าเท่ากับ 1,117,135,906.40 บาท/ปี และในกลุ่มของยาแผนปัจจุบันมีมูลค่าเท่ากับ
 1,755,706,571,56 บาท/ปี

2.7.3 การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีดังนี้

วิระศักดิ์ อนันตมงคล (2545) ศึกษา เสริมสร้างความเข้มแข็งประชาสังคมตำบล
 เพื่อกำหนดมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลตะโหมด อำเภอดงระหวง จังหวัด
 พัทลุง พบว่า งานชิ้นนี้เป็นการศึกษาวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ซึ่ง
 มีทั้งทีมวิจัยหลัก และนักวิจัยสนามที่เป็นบุคคลภายในชุมชนทั้งพระสงฆ์และชาวบ้านจำนวน 12
 คน เป็นการศึกษาภายใต้หัวข้อคำถามหลัก คือ ความสัมพันธ์กับระบบธรรมชาติในวิถีชีวิต
 ชนบทธรรมนิยมประเพณีของชาวตะโหมด รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสม ความ
 เข้มแข็งของชุมชนตะโหมด และการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยใช้กรอบแนวคิด
 ของความเป็นประชาคมตำบล ผลคือ กรอบแนวคิดดังกล่าวสามารถใช้เป็นตัวขับเคลื่อนในการ
 เสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาตำบล เพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของตำบลตะโหมดได้ และผล
 การศึกษาพบว่า วิถีชีวิตชนบทธรรมนิยมประเพณีของชาวตะโหมด มีความสัมพันธ์กับระบบธรรมชาติ
 คือ ระบบธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญในการประกอบอาชีพ เพื่อดำรงชีวิตของชาวตะโหมด วิถี
 พฤติกรรมของชาวตะโหมด และรูปแบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับท้องถิ่น

ธฤชวรรณ นนทพุท (2545) ศึกษา การพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง พบว่า งานนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และมีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้แก่ชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตั้งแต่การอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงาน การจัดเวทีชาวบ้าน และทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลคือชุมชนตะโหมดสามารถที่จะจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนได้ โดยอาศัยทุนของชุมชนที่มีอยู่เดิมประกอบไปด้วย ทุนระบบนิเวศ ทุนคน ทุนระบบสังคมและวัฒนธรรม ทุนสติปัญญา และทุนเงินตรา ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ปาริฉัตร วงศ์พานิช (2546) ศึกษา การจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษา ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง พบว่างานชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงาน การทดลองใช้เส้นทางศึกษาธรรมชาติ ผลคือ การที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมช่วยจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เป็นเพราะชุมชนตะโหมดนั้นมีผู้นำตามธรรมชาติที่เป็นทั้งพระสงฆ์ และฆราวาส การที่เป็นสังคมแบบเครือญาติ การมีกลไกกิจกรรมประเพณีต่างๆที่เอื้อให้คนในชุมชนต้องมีการปฏิสัมพันธ์ทำงานอยู่ร่วมกัน และการที่กลุ่มองค์กรภายในชุมชนมีจิตสำนึกเห็นว่าป่าชุมชนเขาหัวช้างเป็นสาธารณสมบัติที่ต้องช่วยกันดูแลรักษา อีกทั้งยังมีเงื่อนไขจากภายนอกที่ช่วยส่งเสริมการทำงานของชุมชน ทั้งหน่วยงานภาครัฐ การเข้ามาศึกษาดูงาน และการเข้ามาศึกษาทำวิจัย

2.7.4 การสร้างหลักสูตรท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ มีดังนี้

สนทญา เมืองสุข (2546) ศึกษา การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น กรณีศึกษาเรื่องป่าของชุมชน ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง พบว่างานชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) ใช้วิธีการจัดเวทีระดมความคิดแบบมีส่วนร่วม และทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่นผลคือ การสร้างหลักสูตรเรื่องป่าชุมชนเมื่อนำมาทดลองใช้กับนักเรียน พบว่า นักเรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ มีทัศนคติที่เปลี่ยนไป เห็นคุณค่าความสำคัญ และประโยชน์ของการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้คงอยู่ อีกทั้งเกิดจิตสำนึกที่ดีของความสัมพันธ์ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชุมชนกับป่า

นางลักษณ์ รักเล่ง (2547) ศึกษา การพัฒนาป่าชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง พบว่า งานชิ้นนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปริมาณที่ใช้เครื่องมือแบบทดสอบวัดความรู้ความเข้าใจ แบบทดสอบเจตคติและแบบสอบถามความคิดเห็นและความพึงพอใจ โดยคัดเลือกกลุ่มนักเรียนมัธยมปลายของโรงเรียนประชาบำรุงและมีผู้เข้าร่วมดำเนินการวิจัยจำนวน 33 คน ผลคือ เยาวชนมีความรู้ ความเข้าใจและเจตคติที่ดีเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 และมีความพึงพอใจแหล่งเรียนรู้อยู่ในระดับมาก

จริยาภรณ์ มาสวัสดิ์ (2548) ศึกษา การบูรณาการหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียน กรณีศึกษาโรงเรียนประชาบำรุง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง พบว่า งานชิ้นนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ แบบทดสอบวัดความรู้ความเข้าใจ แบบประเมินความพึงพอใจ แบบสอบถามความคิดเห็น พบว่า ผลของการบูรณาการหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าชุมชน คือชุมชนและโรงเรียนมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าชุมชน นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าชุมชนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05

สุนทรภรณ์ มะโน (2552) ศึกษา การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้จริยธรรมสำหรับเยาวชนโดยวัดและชุมชน กรณีศึกษาสถานวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง พบว่า งานชิ้นนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และปริมาณ โดยศึกษากลุ่มเยาวชนที่มีความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 28 คนอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 13 – 17 ปี ทำการศึกษาอยู่ที่โรงเรียนประชาบำรุง ผลคือ การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้จริยธรรมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติและพฤติกรรมของเยาวชนอยู่ในระดับเพียงเล็กน้อยปัจจัยที่เอื้อในการวิจัยคือ ทุนของชุมชน

อรสา จิตสวัสดิ์ (2553) ศึกษา การพัฒนาหน่วยงานเรียนรู้ท้องถิ่นเรื่อง Tamod a Land of Paradise กลุ่มการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง พบว่างานชิ้นนี้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถาม ทั้งแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แบบสอบถามความพึงพอใจ โดยเก็บข้อมูลจากนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนตะโหมด จำนวน 40 คนและเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง ผลคือ ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง เห็นความสำคัญและต้องการให้มีการพัฒนาหน่วยการเรียนรู้ท้องถิ่น ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการเรียนด้วยหน่วยการเรียนรู้ท้องถิ่น ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด และการสร้างหน่วยการเรียนรู้ท้องถิ่นมีองค์ประกอบสอดคล้องและเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด

2.7.5 ด้านศาสนา และวัฒนธรรม มีดังนี้

คำนวน นวลสนอง (2546) ศึกษา การวิจัยและพัฒนาศูนย์วัฒนธรรมชุมชน ศึกษากรณีชุมชนตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง พบว่า งานชิ้นนี้มุ่งศึกษาปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมชุมชน ใช้วิธีการศึกษาและพัฒนาโดยการสำรวจและศึกษาจากข้อมูลเอกสาร ผลคือปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมชุมชนตะโหนด คือ (1) การมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่ยาวนาน (2) การที่ชุมชนมีแหล่งมรดกทางทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น (3) ชุมชนมีภูมิปัญญาและเทคโนโลยี ที่ได้มีการพัฒนาส่งเสริมประสบการณ์อย่างต่อเนื่อง (4) ชุมชนมีเอกลักษณ์ท้องถิ่นทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม (5) ชุมชนมีบุคคลสำคัญ และ (6) ชุมชนมีกิจกรรมทางสังคมและการทำงานแบบมีส่วนร่วม

มานะ ขุนวิช่วย (2552) ศึกษา ประเพณีสองศาสนาความกลมกลืนบนความแตกต่างทางศาสนาของชุมชนตะโหนด จังหวัดพัทลุง พบว่า งานชิ้นนี้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และใช้วิธีการสัมภาษณ์จากชาวบ้านในชุมชน การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมผลคือประเพณีสองศาสนา (ทำบุญบนควน) เป็นประเพณีการทำบุญร่วมกันให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วของศาสนาพุทธและอิสลาม มีขึ้นทุกวันที่ 15 เมษายน ทุกปี ซึ่งใช้สถานที่เดียวกันคือ เนินควนโต๊ะละหมาด ซึ่งเป็นพื้นที่ฝังศพของชุมชนทั้งสองศาสนา ถือว่าประเพณีดังกล่าวส่งผลดีต่อความเข้มแข็งของชุมชน ความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวไทยพุทธ-ไทยมุสลิม และถือว่าเป็นการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนตะโหนด ทั้งนี้การคงอยู่ของประเพณีสองศาสนา ส่วนหนึ่งก็มาจากการที่ผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพซึ่งผู้นำส่วนใหญ่ประกอบด้วยผู้นำตามธรรมชาติ ประกอบด้วยพระสงฆ์ โต๊ะอิหม่าม และกลุ่มแกนนำชาวบ้านในแต่ละช่วงวัย ตลอดจนการที่มีองค์กรชุมชน อย่างสถานาวัดตะโหนด ที่เป็นแกนกลางของการระดมความคิดในการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน อีกทั้งการที่ชุมชนมีระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ระบบอาวุโส ระบบการผลิตกึ่งยังชีพ ระบบศาสนาและความเชื่อที่สืบทอดคุณค่าอันดีงามไปยังคนรุ่นใหม่ มีการผลิตซ้ำและผลิตใหม่ มีการปรับเปลี่ยนให้มีความสอดคล้องกับยุคสมัยใหม่ แต่ก็ยังคงคุณค่าของเนื้อหาและเป้าหมายที่แท้จริงของกิจกรรม และประเพณีต่างๆให้คงอยู่ตลอดจนการมีเครือข่ายทางสังคมที่เป็นทั้งสถาบันการศึกษา และหน่วยงานราชการ

2.7.6 ปัจจัยการรวมกลุ่มของกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหนด มีดังนี้

อมร สุวรรณรัตน์ (2541) ศึกษา ปัจจัยการรวมกลุ่ม และการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหนด ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง พบว่างานชิ้นนี้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต กลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหนด ผลคือปัจจัยการรวมกลุ่มของกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหนด ได้แก่ ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านเทคโนโลยี และปัจจัยด้านโครงการพัฒนาของรัฐ

ฉะนั้น งานวิจัยที่ศึกษาในมิติต่างๆ ของชุมชนตะโหนด สามารถอธิบายเรื่องราว เป็นข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่และแสดงให้เห็นภาพรวมบริบทของชุมชนผ่านงานวิจัยที่ได้ศึกษามา แม้ว่างานวิจัยได้ศึกษาในชุมชนตะโหนด จำนวน 19 ชัย แต่มีเพียงจำนวน 13 ชัย ดังแสดงไว้ในตารางที่ 2.2 ที่พบปัจจัยเกื้อหนุนในการทำงานของชุมชนตะโหนด ประกอบไปด้วย (1) ทรัพยากรธรรมชาติ (2) พัฒนาการของชุมชนวิถีชีวิต ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา (3) โครงสร้างทางสังคม ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ การรวมกลุ่มของคนในชุมชน (4) ผู้นำตามธรรมชาติ (5) หน่วยงานองค์กรภายนอกเข้ามาทำกิจกรรมร่วมและศึกษาดูงาน และ (6) ประสบการณ์การเรียนรู้ การทำงานด้านต่างๆ ของชุมชน

ตารางที่ 2.2 ปัจจัยเกื้อหนุนของชุมชนตะโหนด

ประเด็น / นักวิจัย	ปัจจัยที่เกื้อหนุนของชุมชนตะโหนด					
	ทรัพยากรธรรมชาติ	พัฒนาการของชุมชน วิถีชีวิต ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญา	โครงสร้างทางสังคม ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ / การรวมกลุ่มของคนในชุมชน	ผู้นำตามธรรมชาติ	หน่วยงานองค์กรภายนอกเข้ามา ทำกิจกรรมร่วมและศึกษาดูงาน	ประสบการณ์ การเรียนรู้ การ ทำงานด้านต่างๆ ของชุมชน
1 คำฉ้วน นวลสนอง (2543) ศึกษา ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติ ศึกษา กรณีการจับฝิ่งของชาวบ้าน ต.ตะโหนด	√	√	-	-	-	-
2 วิระศักดิ์ อนันตมงคล (2545) ศึกษา เสริมสร้างความเข้มแข็ง ประชาสังคมตำบลเพื่อกำหนด มาตรฐานคุณภาพการจัดการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต.ตะโหนด	√	√	√	√	-	-
3 ธฤชวรรณ นนทพุทธร (2545) ศึกษา การพัฒนากระบวนการ เรียนรู้โดยชุมชนในการจัดการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษาป่า ชุมชนเขาหัวช้าง	√	√	√	√	√	√
4 ปาริฉัตร วงศ์พานิช (2546) ศึกษา การจัดทำเส้นทางศึกษา ธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิง นิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง	√	-	√	√	√	-
5 สนทนา เมืองสุข (2546) ศึกษา การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน ในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น กรณีศึกษา เรื่องป่าของชุมชน	√	√	√	-	√	-

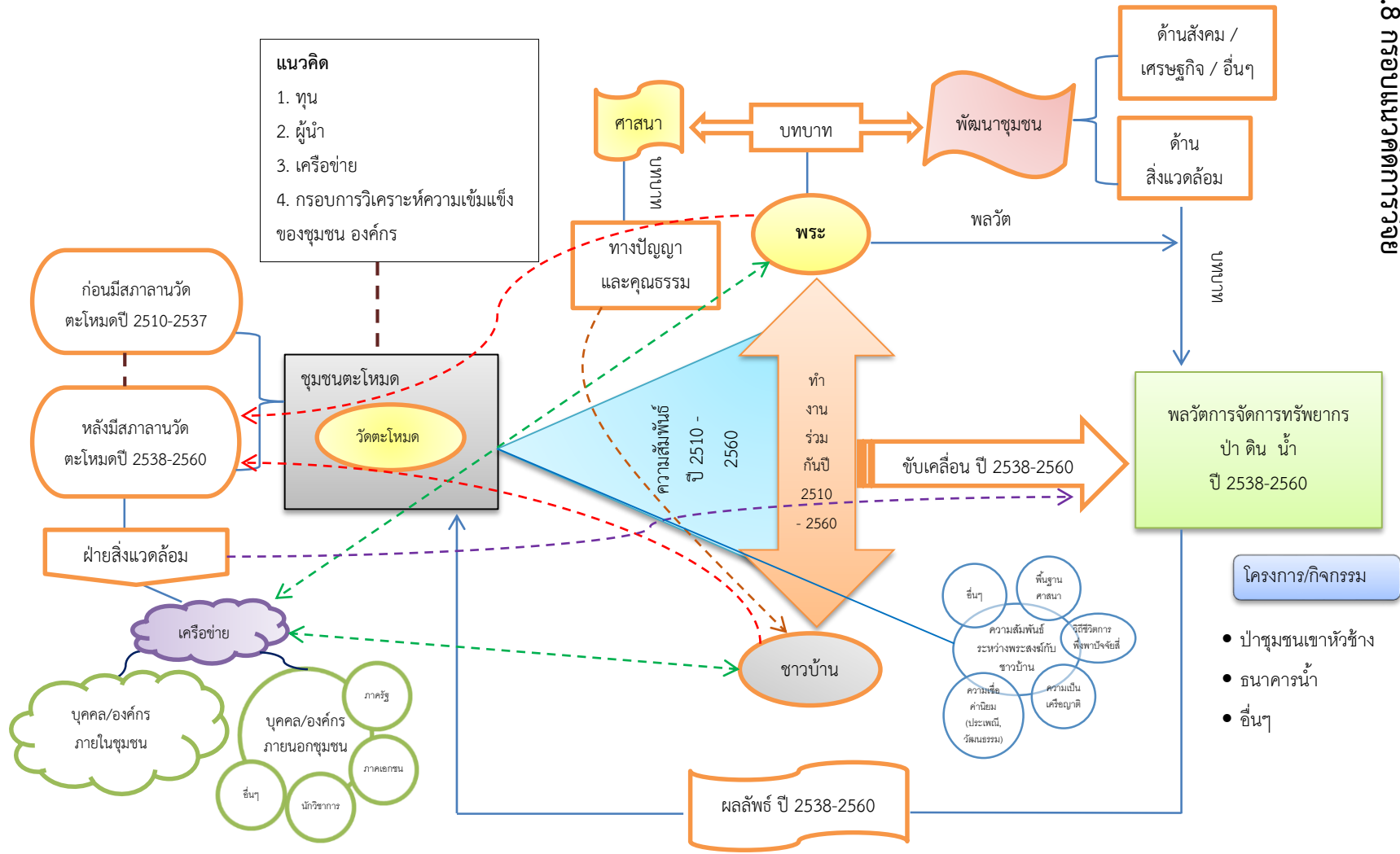
ตารางที่ 2.2 ปัจจัยเกื้อหนุนของชุมชนตะโหมด (ต่อ)

ประเด็น / นักวิจัย	ปัจจัยที่เกื้อหนุนของชุมชนตะโหมด						
	ทรัพยากรธรรมชาติ	พัฒนาการของชุมชน วิถีชีวิต ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญา	โครงสร้างทางสังคม	ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ / การรวมกลุ่มของคนในชุมชน	ผู้นำตามธรรมชาติ	หน่วยงานองค์กรภายนอกเข้ามา ทำกิจกรรมร่วมและศึกษาดูงาน	ประสบการณ์ การเรียนรู้ การทำงานด้านต่างๆ ของชุมชน
6	นางลักษณ์ รักเล่ง (2547) ศึกษา การพัฒนาป่าชุมชนเป็นแหล่ง เรียนรู้สำหรับเยาวชน โดย กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง	√	-	√	-	√	√
7	ชยุต อินพรหม (2547) ศึกษา ทูตทางสังคมในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน กรณีศึกษาสถานีวิจัยวัดตะโหมด	√	√	√	√	√	-
8	ธรรมศาสตร์ โสทธิพันธ์ (2548) ศึกษา กระบวนการเรียนรู้ของ ชุมชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง	√	√	√	√	√	√
9	จริยาภรณ์ มาสวัสต์ดี (2548) ศึกษา การบูรณาการหลักสูตร ท้องถิ่นเรื่องป่าของชุมชน	√	-	√	-	√	-
10	นฤมล สุขพันธ์ (2549) ศึกษา วัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ กรณีศึกษา ธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมด	√	√	√	√	√	√
11	มนทา จันทมาศ (2549) ศึกษา ผู้หญิงในกลุ่มพัฒนาชุมชนกับ การจัดการสิ่งแวดล้อม	√	-	√	√	√	√

ตารางที่ 2.2 ปัจจัยเกื้อหนุนของชุมชนตะโหนด (ต่อ)

ประเด็น / นักวิจัย	ปัจจัยที่เกื้อหนุนของชุมชนตะโหนด					
	ทรัพยากรธรรมชาติ	พัฒนาการของชุมชน วิถีชีวิต ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญา	โครงสร้างทางสังคม	ความสัมพันธ์แบบเครือข่าย / การรวมกลุ่มของคนในชุมชน	ผู้นำตามธรรมชาติ	หน่วยงานองค์กรภายนอกเข้ามา ทำกิจกรรมร่วมและศึกษาดูงาน
12 มานะ ชุนวิช่วย (2552) ศึกษา ประเพณีสองศาสนาความกลมกลืนบนความแตกต่างทางศาสนาของชุมชนตะโหนด	√	√	√	√	√	-
13 ยาวนิจ กิตติธรรกุล และคณะ (2557) ศึกษา การจัดการความรู้ โครงการเพิ่มศักยภาพการปรับตัวของชุมชนชายฝั่งที่เสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ	√	-	√	-	-	√

2.8 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาพระสงฆ์กับการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบวิธีวิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 ประเภทของงานวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้การศึกษาเฉพาะกรณี (Case study approach) ของชุมชนตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง โดยพาตนเองเข้าไปอยู่ในพื้นที่ชุมชนตะโหมดและพักอาศัยที่วัดตะโหมด เสมือนว่าเป็นพระสงฆ์รูปหนึ่งภายในวัดตะโหมดซึ่งอยู่ในฐานะของ “คนใน” (insider) มีส่วนร่วมกับกิจกรรมของทางวัด ตะโหมดกับชุมชน อีกทั้งต้องเล่นบทในฐานะของคนนอก (outsider) ด้วยเช่นกัน (ชาย โพธิ์สิตา, 2556)

3.2 วิธีการเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยแบ่งการเก็บข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน คือ

3.2.1 ข้อมูลทุติยภูมิ

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลทุติยภูมิ จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร ตำรา หนังสือ งานวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ที่ค้นคว้าจากแหล่งห้องสมุดมหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์ และเครือข่ายห้องสมุดมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หอสมุดแห่งชาติ ห้องสมุดชุมชน ตะโหมด เว็บไซต์ของหน่วยงานราชการและเอกชน ซึ่งมีแนวคิดของการศึกษา คือ บทบาทพระสงฆ์ กับสังคมไทย งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ แนวคิดเครือข่ายทางสังคม กรอบวิเคราะห์ ความเข้มแข็งของชุมชน องค์กร แนวคิดเรื่องทุน 5 ด้าน ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนตะโหมด งานวิจัยที่

ศึกษาในพื้นที่ชุมชนตะโหนด และบันทึกบอกเล่าทางประวัติศาสตร์ของวัดตะโหนดและชุมชนตะโหนด รวมถึงข้อมูลบันทึกต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนตะโหนดขณะที่ผู้วิจัยอยู่ในพื้นที่

3.2.2 ข้อมูลปฐมภูมิ (สิงหาคม 2557 , มิถุนายน - พฤศจิกายน 2558 , สิงหาคม 2560 , มีนาคม 2561)

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากการศึกษาในพื้นที่สนาม (field study) เน้นวิธีการศึกษาจากการสัมภาษณ์ เป็นหลัก เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล เก็บรวบรวมข้อมูลขณะที่อยู่ในพื้นที่สนาม โดยใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interviews) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (unstructured interviews) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interviews) รวมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation)

3.3 ผู้ให้ข้อมูล

เนื่องจากผู้วิจัยมุ่งเน้นทำความเข้าใจพระสงฆ์กับการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน มีผู้ที่เกี่ยวข้องในการให้ข้อมูล จำนวน 65 คน ดังนี้

- พระสงฆ์	จำนวน 7 รูป
- ผู้อาวุโสชุมชน	จำนวน 2 คน
- กลุ่มแกนนำและกลุ่มอนุรักษ์	จำนวน 20 คน
- กลุ่มชาวบ้านชุมชนตะโหนด	จำนวน 25 คน
- กลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาล)	จำนวน 3 คน
- หน่วยงานราชการ	จำนวน 4 คน
- อาจารย์มหาวิทยาลัย	จำนวน 4 คน

ทั้งนี้ ในประเด็นการให้ข้อมูลการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยเน้นกลุ่มเป้าหมายชาวบ้านที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ส่วนพระสงฆ์เน้นกลุ่มเป้าหมายที่มีอายุพรรษาอย่างน้อย 5 พรรษา โดยอ้างอิงรายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ไว้ที่ ภาคผนวก ก

ดังนั้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิธีการได้มาของข้อมูลจากพื้นที่สนาม รวมถึงตัวตนของผู้วิจัยมีผลกระทบต่องานวิจัยขึ้นนี้อย่างไร ผู้วิจัยจึงอธิบายวิธีการเข้าถึงข้อมูล และปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่สนามของผู้วิจัย ดังนี้

3.4 วิธีการได้มาของข้อมูลภาคสนาม

การเข้าถึงความจริงเรื่องนี้ ผู้วิจัยพาตนเองเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่จำนวน 4 ครั้ง และได้จำพรรษาที่วัดตะโหมดเป็นระยะเวลา 6 เดือน (มิถุนายน-พฤศจิกายน) ในปี พ.ศ. 2558 ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

ครั้งที่ 1 ผู้วิจัยลงพื้นที่สนามก่อน 1 สัปดาห์ ในเดือน สิงหาคม 2557 เพื่อทำความรู้จักผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ พระครูประยุตธรรมธัช (หลวงเพี้ยง) โดยการมาครั้งแรกมีอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก (ผศ.ดร.เยาวนิจ กิตติธรรกุล) พามาฝากไว้กับหลวงเพี้ยงเพื่อได้สร้างความรู้และความไว้วางใจจากหลวงเพี้ยง รวมถึงการเห็นสภาพแวดล้อมของพื้นที่สนาม ซึ่งการอยู่ในพื้นที่สนาม 1 สัปดาห์ ได้มีโอกาสติดตามหลวงเพี้ยงถึง 2 ครั้ง คือ การประชุมกับกลุ่มอนุรักษ์น้ำตกท่าช้าง เพื่อเตรียมงานปลูกป่าในวันแม่แห่งชาติ (พ.ศ. 2557) ต่อมา พาเข้าไปพื้นที่อ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง เพื่อดูสภาพป่าหน้าเขาหัวช้างหลังจากที่อ่างฯ สร้างเสร็จ และถ่ายรูปลงสถานที่หน้าเขาหัวช้างเพื่อนำภาพกลับมาใช้ทำป้ายประชาสัมพันธ์เชิญชวนปลูกป่าในวันพ่อแห่งชาติ (พ.ศ. 2557) ที่ใช้ชื่อว่า “รุกฆาต” หมายถึง การทวงคืนผืนป่าเขาหัวช้างให้กลับเป็นป่าชุมชนที่สามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน ครั้งต่อมา คือ การเข้าไปร่วมปลูกป่าในกิจกรรมวันแม่แห่งชาติร่วมกับชาวบ้าน กลุ่มอนุรักษ์ในชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีนายอำเภอตะโหมด (นายทศพล สวัสดิสุข) เป็นประธานในการปลูกป่า และทวงคืนพื้นที่จากการบุกรุกพื้นที่ป่าจากการปลูกยางพาราของชาวบ้าน เมื่อกลับออกมาจากการปลูกป่าผู้วิจัยได้นั่งสนทนากับหลวงเพี้ยงถึงประเด็นต่างๆเกี่ยวกับกิจกรรมปลูกป่า และก่อนออกจากพื้นที่ได้มีโอกาสนั่งสนทนาเพื่อสอบถามการทำงานที่ผ่านมาของหลวงเพี้ยง โดยมีการจดบันทึกเรื่องราว พร้อมขออนุญาตบันทึกเทปเพื่อนำข้อมูลกลับมาพัฒนา โครงร่างวิจัย รวมถึงค้นคว้าข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ที่ได้ศึกษาในพื้นที่ชุมชนตะโหมด และออกแบบระเบียบวิธีวิจัยในขั้นต้น

ต่อมาช่วงปลายเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2558 ผู้วิจัยได้มีโอกาสติดตามลงพื้นที่สนามก่อนกับรุ่นพี่นักศึกษาปริญญาเอก จากสถาบันทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ซึ่งได้นัดแกนนำชุมชนตะโหมดราว 4-5 คนเพื่อพูดคุยข้อมูลเรื่องภัยพิบัติธรรมชาติของชุมชนตะโหมด เป็นโอกาสที่ผู้วิจัยได้ทำความรู้จักแกนนำกลุ่มนี้ พร้อมทั้งแจ้งว่าผู้วิจัยจะลงมาอยู่ในพื้นที่ ราว 5-6 เดือน เพื่อเข้ามาศึกษาข้อมูลด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน และมีการฝากผู้วิจัยไว้กับกลุ่มแกนนำอีกด้วย การไปครั้งนั้นทำให้ผู้วิจัยทราบถึงกลุ่มเป้าหมายที่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง

ครั้งที่ 2 การลงพื้นที่ครั้งนี้ เป็นไปตามแผนงานวิจัย เป็นการเข้าไปอยู่ในพื้นที่สนาม อย่างเป็นทางการ เป็นระยะเวลา 6 เดือน (มิถุนายน - พฤศจิกายน) ในปี พ.ศ. 2558 ครั้งนี้ผู้วิจัยมีความตื่นตัว และความหวั่นวิตกภายในใจลึกๆ อยู่พอสมควร วิธีการเอาชนะความกลัว ความตื่นตัว และความประหม่าในใจเป็นการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยต้องฝึกฝนมาตลอดเพื่อให้เกิดความผ่อนคลาย

การปรับตัวให้เข้ากับพระสงฆ์ในวัดตะโหนดเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยต้องเรียนรู้ รวมถึงสร้างกัลยาณมิตรและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันภายในวัดตะโหนด ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญแรกเริ่มเมื่อเข้ามาอยู่ในพื้นที่สนาม

หลังจากที่ผู้วิจัยเข้ามาในสัปดาห์แรก (เดือนมิถุนายน) มีโอกาสได้สนทนากับหลวงพี่เพียง เพื่อบอกกล่าวเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่ชัดเจน ด้วยการสนทนาที่มุ่งสอบถามหลวงพี่เกี่ยวกับกลุ่มที่ทำงานร่วมกับหลวงพี่มีใครบ้าง อยู่ที่ไหน เพื่อที่ผู้วิจัยจะได้หาวิธีการในการไปสัมภาษณ์ แต่หลวงพี่เพียง กล่าวว่า

“...อยากสัมภาษณ์ใครสามารถสัมภาษณ์ได้เลย
จัดการเลย คนในวัดต่างๆ สามารถพูดคุยได้หมด...” ซึ่งทำให้
ผู้วิจัยผิตกใจและไม่กล้าถามต่อ

เนื่องจากผู้วิจัยคาดหวังว่าจะได้คำตอบเกี่ยวกับกลุ่มต่างๆ ที่จะเข้าไปศึกษา ผู้วิจัยจึงต้องถอยหลังกลับไปเพื่อเริ่มตั้งต้นใหม่ คิดทบทวนว่าจะทำอย่างไรต่อหากไม่ทราบเป้าหมายว่ากลุ่มเหล่านั้นคือใคร อยู่ที่ไหน ส่งผลให้ช่วงหนึ่งผู้วิจัยรู้สึกมีดราม่าไปชั่วขณะ ทำให้ประมาณ 1 สัปดาห์หลังจากนั้น ทุกเช้าเมื่อฉันภัตตาหาร (รับประทานอาหาร) เสร็จ ผู้วิจัยได้เดินเท้าออกไปไล่เกาะตามตรอกซอกซอยของชุมชนที่เคยบิณฑบาตยามเช้า รวมถึงพื้นที่โดยรอบชุมชนที่ผู้วิจัยสามารถเดินเท้าไปได้ เพื่อดูสภาพพื้นที่ของชุมชนตะโหนดแทน (การเดินเท้าแบบไร้จุดหมายในช่วงเช้า และช่วงบ่ายมีสายตาดูหลายคู่จากชาวบ้านที่จ้องมองด้วยความสงสัย) บางครั้งผู้วิจัยได้เลือกนั่งอยู่ภายในห้องพัก มองผ่านหน้าต่างลงมาด้านล่าง เห็นพระลูกวัด รวมถึงช่างที่กำลังทำงานก่อสร้าง และบางครั้งได้ลงไปช่วยทำงานในสิ่งที่สามารถช่วยได้

การที่ผู้วิจัยไม่ทราบกลุ่มเป้าหมายแน่ชัดว่ากลุ่มอนุรักษ์ที่มีอยู่นั้นเป็นใครบ้าง และอยู่ที่ใด เป็นการเพิ่มความกลัวลึกๆ ภายในใจอยู่พอสมควร เมื่อคิดทบทวน ตั้งสติขึ้นได้ ผู้วิจัยจึงมีการปรับเปลี่ยนแผน จากเดิมที่ตั้งใจเก็บข้อมูลกลุ่มอนุรักษ์ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อต้องการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่เมื่อไม่สามารถเดินไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่ตั้งใจได้ จึงปรับเปลี่ยนแผน เป็นการทำความเข้าใจเรื่องราวของการพัฒนาชุมชนในสมัยอดีตเจ้าอาวาส พระครูอุทิศกิจจาทร (ตาหลวง) ก่อน โดยมุ่งเป้าหมายไปที่ผู้อาวุโสชุมชน จึงมีการ

สอบถามชาวบ้านที่พอรู้จัก คือ พี่ศักดิ์ (ศักดิ์ เพชรสุข) ลูกฉัตร (วิรัตน์ ช่วยชุมชนชาติ) ซึ่งมีความรู้จักตั้งแต่ลงพื้นที่สนามครั้งแรก (สิงหาคม พ.ศ. 2557) จนทราบว่า ลูกวรรณ ขุนจันทร์ อายุ 84 ปี ลูกสวาท ทองรักษ์ อายุ 88 ปี เป็นบุคคลผู้ใกล้ชิดตาหลวง เป็นผู้อาวุโสชุมชนที่คนในชุมชนนับถือ เป็นเป้าหมายสำคัญที่ผู้วิจัยต้องเข้าไปแนะนำตัวอย่างเป็นทางการ เพื่อทำความรู้จัก และพูดคุยประเด็นของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกสวาท ทองรักษ์ ผู้วิจัยเคยพบหน้าพูดคุยกันแล้วครั้งหนึ่ง ในการเข้าพื้นที่ครั้งแรก ครั้งนั้นลูกสวาท ทองรักษ์ นั่งร่วมวงสนทนาด้วยในช่วงที่ผู้วิจัยนั่งสัมภาษณ์หลวงเพียงเพื่อสอบถามถึงความเป็นมาของการทำงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ในครั้งนั้นผู้วิจัยยังไม่ทราบว่าลูกคนนี้เป็นใคร (บันทึกภาคสนาม, วันที่ 5, 8, 9, 11, 26 มิถุนายน 2558)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอสัมภาษณ์ ลูกวรรณ ขุนจันทร์ และลูกสวาท ทองรักษ์ ตามแนวคำถามที่เตรียมไว้ แต่ในสถานการณ์จริงกลับพบว่า กลับไม่ได้ใช้คำถามที่ผู้วิจัยเตรียมไว้เท่าที่ควร เพราะผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้รายละเอียดแล้ว ซึ่งผู้อาวุโสทั้งสองคนได้ให้ความเมตตาโดยให้ใช้เวลายาวนานกว่า 3 ชั่วโมง ซึ่งการสัมภาษณ์ครั้งนี้เป็นจุดเริ่มต้นของความกล้าหาญที่ส่งผลให้ผู้วิจัยสามารถเดินเข้าไปแนะนำตัวเพื่อขอสัมภาษณ์บุคคลภายในชุมชนต่อไป

ครั้งที่ 3 การลงพื้นที่สนามครั้งนี้เกิดขึ้นในช่วงวันที่ 16-20 สิงหาคม พ.ศ. 2560 มีสาเหตุจากการที่ผู้วิจัยไม่สามารถเขียนรวบรวมข้อมูล เพื่อสรุปประเด็นวิเคราะห์ให้แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2559 ทำให้ปี พ.ศ. 2560 ส่งผลให้ผู้วิจัยต้องลงพื้นที่สนามอีกครั้ง เพื่อทำความเข้าใจกับพื้นที่สนามที่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลง รวมถึงการสัมภาษณ์ประเด็นรายละเอียดเพิ่มเติมในช่วงระยะเวลาที่หายไปกับผู้ให้ข้อมูลอย่างพระสงฆ์ และทำการสนทนากับพี่อดุลย์ (อดุลย์ แก้วคงธรรม) พี่เม่น (สมเกียรติ ปัญญาพัฒนาศักดิ์) เพื่อประกอบการพิจารณาในการวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากระยะเวลาที่ผู้วิจัยได้ออกไปจากพื้นที่สนาม อาจารย์ที่ปรึกษาได้เข้ามาอบรมชาวบ้านในชุมชนตะโหนดในหลักสูตรซึ่งเกี่ยวข้องกับการปลูกพืชร่วมยางกับชาวบ้านในชุมชนตะโหนด ที่วัดตะโหนดอยู่หลายรุ่น ทำให้ชาวบ้านบางรายได้ถามถึงผู้วิจัยว่าเป็นอย่างไรบ้าง เมื่อพบกับอาจารย์ที่ปรึกษาในช่วงระยะแรก

เมื่อผู้วิจัยลงพื้นที่สนามในครั้งที่ 3 และได้พบเจอกับชาวบ้านจึงมีการถามไถ่ถึงผู้วิจัยมีที่ที่ผู้วิจัยเข้าไปพักทนาย และชาวบ้านที่เข้ามาพักทนายผู้วิจัยเพราะจำได้ ขณะที่บางราย (ผู้ชาย) เข้ามาสวมกอดผู้วิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2560 ที่ชาวบ้านเข้ามาร่วมงานและขายผลิตภัณฑ์ของแต่ละหมู่บ้าน เมื่อพบเห็นผู้วิจัยเข้าไปถ่ายรูปตามซุ้มต่าง ๆ บางรายไม่แน่ใจว่าเป็นลูกหลวงที่เคยจำพรรษาที่วัดตะโหนดหรือไม่ ได้จับกลุ่มพูดคุยกันด้วยความสงสัย ซึ่งบางคนบอกว่าใช่ จนกระทั่งผู้วิจัยได้เข้าไปพักทนายและทุกคนพนมมือไหว้ โดยต่างมีคำถามเกิดขึ้นทุกครั้งเมื่อพบเจอถามว่า

“...หายไปแล้วนานเลย ไปอยู่ไหนมา...บางรายก็มีพูด
ว่า...นี่กว่าลูกหลวงสึกไปแล้ว...นี่กว่าลืมนะโหมคไปแล้ว...
จะกลับมาจำพรรษาที่โหมคอีกบ้างไหม...”

ครั้งที่ 4 การลงพื้นที่ชุมชนครั้งนี้เกิดขึ้นเมื่อ 26 มีนาคม พ.ศ. 2561 ผู้วิจัยต้องนำ ข้อมูลผลการวิจัย และข้อค้นพบเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลับคืนสู่ชุมชนตะโหมคตามความตั้งใจของผู้วิจัยและอาจารย์ที่ ปรึกษาหลัก โดยมีผู้เข้าร่วมพูดคุยและรับฟัง ประกอบไปด้วย พระครูประยุตธรรมธัชและแกนนำ ชุมชนรวมจำนวน 14 คน (รายชื่อและภาพประกอบภาคผนวก ข) และมีอาจารย์ที่ปรึกษาเป็น ผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมกลุ่มในการสนทนา และได้ช่วยจดบันทึกจับประเด็นสำคัญไว้ รวมถึงมีรุ่นพี่ นักศึกษาปริญญาเอก (วารภรณ์ ทนงศักดิ์) ที่ช่วยเหลือจดบันทึกข้อมูลและเก็บบันทึกภาพการทำ กิจกรรมเช่นกัน

ผู้วิจัยได้เข้าไปในพื้นที่ก่อนวันประชุมในวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2561 เพื่อเตรียม ความพร้อมเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนัดหมายแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ที่จะเข้าร่วม ซึ่งผู้วิจัยได้มี การนัดหมายติดต่อกับหลวงเพียงไว้ล่วงหน้า และขอความช่วยเหลือแกนนำคนหนึ่ง คือ พี่เป้ (นาม สมมติ) ให้ช่วยเหลือติดต่อประสานงานแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ต่างๆ ไว้ล่วงหน้า เนื่องจากผู้วิจัยไม่มีเบอร์ ติดต่อแกนนำทุกคน

เมื่อเข้าไปถึงวัดตะโหมค เด็กๆกำลังเล่นน้ำในลำคลองตะโหมคซึ่งไหลผ่านกลางวัด กันอย่างสนุกสนาน เนื่องจากเด็กกลุ่มนี้ได้เข้ามาพักอยู่ภายในวัดเพื่อเตรียมซ่อมขานนา และ ได้เรียนรู้ ปรับตัวพร้อมที่จะบวชสามเณรภาคฤดูร้อนในวันที่ 2 เมษายน รวมไปถึงมีการบวชเนกขัมม นารี (เด็กผู้หญิง) รวมจำนวน 40 คน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นทุกๆปีในช่วงเดือนเมษายน อีกทั้ง บรยากาศภายในวัดยังอบอุ่นไปด้วยความโศกเศร้าเนื่องจากมีงานศพ ในวันนั้นบรรยากาศของวัด ตะโหมคดูอุ่นวยเต็มไปด้วยผู้คน

ผู้วิจัยได้เข้าไปพบกับหลวงเพียงซึ่งกำลังนั่งพักผ่อนอยู่บริเวณด้านล่างของกุฏิของ ท่าน และได้เข้าไปกราบพูดคุยกับท่านในเรื่องของการจัดเวทีคืนข้อมูลจึงได้ทราบข่าวว่า พี่เป้ ยังไม่ได้ ประสานงานนัดหมายแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ที่จะเชิญเข้าร่วม หลังจากนั้น หลวงเพียงก็สอบถามว่า ต้องการแกนนำคนไหนเข้าร่วมบ้าง แล้วท่านได้เป็นธุระจัดการติดต่อประสานงานให้ รวมถึงผู้วิจัยได้ พบเจอกลุ่มเป้าหมายซึ่งมาร่วมงานศพจึงได้เชิญชวนและฝากช่วยประสานงานเพิ่มเติม อีกทั้งผู้วิจัยได้ ไปติดต่อประสานงานด้วยตนเองเท่าที่ทำได้

นอกจากนั้น ผู้วิจัยได้เข้าไปกราบ หลวงชาย (เจ้าอาวาส) และได้ร่วมแสดงความยินดี ในโอกาสที่ท่านได้รับการถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน จาก

มหาวิทยาลัยทักษิณ (วันที่ 8 มีนาคม 2561) ซึ่งชุมชนได้จัดงานมุทิตาให้กับท่าน ในวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2561 การได้พบเจอท่านทำให้ผู้วิจัยได้แจ้งข่าวที่ว่าได้ทำงานสำเร็จลุล่วงจนสอบจบแล้ว และการมาในครั้งนี้เป็นการคืนข้อมูลผลการวิจัยให้กับชุมชน และกล่าวขอบพระคุณท่านที่เมตตาผู้วิจัยเสมอ ในช่วงของการเก็บข้อมูลในชุมชน

เช้าของวันคืนข้อมูล (26 มีนาคม 2561) บรรยากาศเย็นสบายท่ามกลางวิวทิวทัศน์ที่มองเห็นแนวเทือกเขาบรรทัดซึ่งมีหมอกกลืนในตอนเช้า เป็นบรรยากาศที่มองเห็นได้จากภายในวัดตะโหมด ซึ่งผู้วิจัยไม่ได้สัมผัสมานานหลังจากออกไปจากชุมชน กิจกรรมในยามเช้าภายในวัดยังคงเกิดขึ้นปกติ ในการทำงานกิจของสงฆ์ออกไปรับบิณฑบาตตามบ้านเรือนในสายต่างๆ และเมื่อกลับมาพระสงฆ์จะช่วยกันเก็บกวาดใบไม้ที่ร่วงหล่นลงบนพื้นดินภายในวัด เพียงแต่ในครั้งนี้นับบรรยากาศที่เห็นเพิ่มเติม คือ มีเด็กๆที่จะบวชสามเณรสวมใส่ชุดขาวร่วมนำบาตรไปรับอาหารจากชาวบ้านนำมาถวายพระด้วย

แม้ว่าเช้านี้บรรยากาศแจ่มใส แต่ต่อมาได้มีความโศกเศร้ามาเจือปนด้วย กล่าวคือ ในขณะที่พระสงฆ์กำลังฉันเช้า ชาวบ้านได้มาแจ้งข่าวกับเจ้าอาวาสว่าคุณยายมี (นามสมมติ) เป็นลมสิ้นใจ และจะนำศพมาไว้ในวัด ทำให้ความวุ่นวายจึงเพิ่มขึ้นจากเดิมที่มีผู้คนจำนวนมากภายในวัดอยู่แล้ว เมื่อผู้วิจัยฉันเช้าเสร็จสิ้นได้กลับมานั่งเตรียมข้อมูลที่แนะนำเสนอที่กุฏิ ซึ่งสามารถมองเห็นชาวบ้านกำลังวุ่นวายจัดเตรียมสถานที่รดน้ำศพบริเวณด้านหน้าศาลาโรงธรรม และเห็นการเคลื่อนย้ายศพเข้ามาภายในวัด จนเมื่อเวลา 10.00 น. ผู้วิจัยเริ่มไปจัดเตรียมสถานที่ที่อาคารเรียนพระปริยัติธรรมชั้นล่าง ทั้งปิดกวาดเช็ดถู จัดเตรียมเก้าอี้วางเป็นลักษณะครึ่งวงกลมให้มีความพร้อม และได้นำข้อมูลบางส่วนไปติดไว้บริเวณฝาผนัง ต่อมาเมื่อถึงเวลา 12.00 น. พื่อดุลย์ แก้วคงธรรม แกนนำชุมชนได้นำเครื่องเสียงมาช่วยติดตั้งให้ จนกระทั่งใกล้เวลา 13.00 น. เริ่มมีแกนนำที่นัดหมายไว้เดินทางมาถึงผู้วิจัยได้ให้ลงทะเบียน และชวนพูดคุยทักทายพร้อมทั้งกล่าวขอบคุณที่ได้มาร่วมและขอให้นั่งรอสักครู่ จนกระทั่งอาจารย์ที่ปรึกษาพร้อมกับรุ่นพี่ได้มาถึง และได้นำน้ำหวานและขนมมาให้บริการกับแกนนำที่เข้าร่วม และได้กล่าวทักทายสร้างบรรยากาศอย่างเป็นกัลยาณมิตร ระหว่างรอการเตรียมโสตทัศนอุปกรณ์ของผู้วิจัย

การนำเสนอได้เริ่มขึ้นในเวลา 13.40 น. เริ่มต้นด้วยการกล่าวแนะนำตนเองอย่างเป็นทางการอีกครั้งของอาจารย์ที่ปรึกษาเป็นสำเนียงภาษาไทย จนได้ส่งต่อมอบให้กับผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้เวลาประมาณ 15 นาที (เนื่องจากในวันนั้นมีแกนนำบางท่านต้องไปร่วมนำเสนอข้อมูล ในการประชุมเรื่องการปลูกพืชร่วมยาง แต่ด้วยความเมตตาจากผู้วิจัยท่านจึงได้มาร่วมเวทีของผู้วิจัยก่อน)

โจทย์ที่ผู้วิจัยตั้งท้าวไว้เมื่อจบการนำเสนอ เพื่อต้องการให้แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ได้แลกเปลี่ยน มีดังนี้ (1) ทิศทางการขับเคลื่อนของชุมชน (2) การส่งเสริมพระสงฆ์รุ่นใหม่ให้เข้าร่วมทำงานกับชุมชน และ (3) หากไม่มีพระสงฆ์ร่วมขับเคลื่อนชุมชนจะเป็นอย่างไร เมื่อผู้วิจัยได้นำเสนอจบ หลวงเพียงซึ่งได้เดินทางกลับมาจากการเทศน์ได้เข้ามาร่วมตามที่ได้สัญญาไว้กับผู้วิจัย (ณ วินาทีนั้นความรู้สึกของผู้วิจัย ใจชื้นขึ้นเมื่อเห็นหลวงเพียงเข้าร่วม เพราะท่านเป็นบุคคลสำคัญของงานวิจัยชิ้นนี้) หลวงเพียง ได้ร่วมนั่งฟังชาวบ้านบางคนนำเสนอ และได้ร่วมแลกเปลี่ยนในมุมมองของท่านก่อน และได้ขออนุญาตไปร่วมในการประชุมอีกเวทีหนึ่งที่ท่านต้องรับผิดชอบ การแลกเปลี่ยนได้สิ้นสุดลงเมื่อเวลา 15.40 น. และได้นำเสนอผลการประชุมไว้ในบทที่ 6 (ข้อที่ 6.2.1 ข้อเสนอแนะจากชุมชนตะโพมด)

ท้ายที่สุดในฐานะผู้วิจัย (นักศึกษา) เป็นเพียงผู้มาเรียนรู้ประสบการณ์ที่ชุมชนได้สร้างไว้เท่านั้น และกลับออกไปนำเสนอสู่ภายนอกชุมชนให้คนอื่นได้รับรู้ในวงกว้างผ่านสิ่งที่เรียกว่า “งานวิชาการ” ทำให้ผู้วิจัยมีการเติบโตทางปัญญาที่เพิ่มขึ้นจากการเรียนรู้งานวิจัยในชุมชน

การคืนข้อมูลให้กับชุมชนสำเร็จได้ เพราะความช่วยเหลือจากหลวงเพียงได้ติดต่อกับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ให้เข้าร่วม สุดท้ายก่อนผู้วิจัยจะกลับออกจากชุมชนในวันเดียวกันพร้อมกับอาจารย์ที่ปรึกษา ได้ไปกราบลาหลวงชาย และเข้าไปกราบลาหลวงเพียงซึ่งนั่งร่วมอยู่ในการประชุมอีกเวทีหนึ่ง และท่านได้กล่าวถามด้วยความห่วงใยว่า

“...งานเรียบร้อยสมบูรณ์ครบทุกอย่างแล้วใช่ไหม (ใบหน้ามีรอยยิ้ม แสดงถึงความเมตตาเอ็นดู) (ผู้วิจัยตอบกลับว่า)...เรียบร้อยแล้วครับ เหลือเพียงหน้าที่ของผม ที่ต้องกลับไปเขียนงานปิดเล่ม แล้วจะนำกลับมาถวาย ขอขอบคุณอาจารย์มากครับที่เมตตาผม (ก้มกราบลาท่ามกลางชาวบ้านที่ร่วมในเวทีปลูกพีชร่วมยางในวันนั้น)...”

3.4.1 การเข้าถึงข้อมูลการพัฒนาชุมชน

ขั้นตอนต่อไปของผู้วิจัยคือการเก็บข้อมูลกับผู้เฒ่าผู้แก่ เพื่อทำความเข้าใจในการพัฒนาชุมชนสมัยพระครูอุทติกิจจาทร (ตาหลวง) อดีตเจ้าอาวาสวัดตะโพมด ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น รวมถึงเป็นการตรวจสอบเรื่องราว ดังนั้น โจทย์ที่ผู้วิจัยต้องขบคิด คือ จะเดินทางไปสัมภาษณ์ใคร ที่ไหน อย่างไร ทำให้ผู้วิจัยต้องเรียนรู้ในการหาวิธีการที่จะได้มาของกลุ่มเป้าหมาย

ในช่วงเวลาที่อยู่ในชุมชนผู้วิจัยได้เริ่มรู้จักกลุ่มคนบ้างแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่มานั่งพูดคุยกับหลวงเพียงทุกเช้าค่ำ จะทราบดีว่าผู้วิจัยนี้มาทำอะไรที่วัดตะโหมด ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะเข้ามาทักทายพูดคุยทำให้ผู้วิจัยได้รู้จักหน้าตา แต่ผู้วิจัยไม่เคยถามชื่อขณะที่ได้พูดคุยด้วย ซึ่งจะทราบชื่อบุคคลนั้นเมื่อได้ยินผู้อื่นเรียก ในขณะที่การสนทนาทุกครั้ง ผู้วิจัยมักเรียกแทนชาวบ้านทุกคนว่า

“...โยมพี่ โยมลุง โยมน้า โยมป้า เป็นส่วนใหญ่ (ยกเว้นกลุ่มคนที่ต้องไปสัณเภาฯ) ผู้ที่มาทักทายหากอายุราวประมาณ 60 ปี ขึ้นไป มักเรียกผู้วิจัยว่า ‘ลูกหลวง’ ส่วนคนที่อายุราวประมาณ 30 ปี ขึ้นไป จะเรียกว่า ‘น้องหลวง หรือ หลวง’ หรือเรียกผู้วิจัยว่า ‘หลวง’ แล้วตามด้วยชื่อเล่นของผู้วิจัย...”

พี่ศักดิ์ (ศักดิ์ เพชรสุข) เป็นบุคคลเข้ามานั่งพูดคุยกับหลวงเพียงอยู่เป็นประจำ เมื่อพี่ศักดิ์เข้ามาทักทายถามไถ่ผู้วิจัยว่าเป็นอย่างไรบ้าง ได้อะไรบ้าง ผู้วิจัยบอกไปตามตรงว่า

“...ไม่ได้ทำอะไรนอกจากการไปสัณเภาฯ ลุงวรรณ กับลุงสวาท และเห็นสภาพแวดล้อมของชุมชน เพราะได้ไปเดินสำรวจชุมชนมา เพราะไม่รู้จะเข้าไปสัณเภาฯใคร เพราะไม่มีรายชื่อชาวบ้าน ไม่รู้ว่าบ้านไหนที่เคยทำงานพัฒนาร่วมกัน และอยู่ในเหตุการณ์กับตาหลวงบ้าง...”

พี่ศักดิ์ ถามว่า “...มีอะไรให้พี่ช่วยไหม...” ผู้วิจัยตอบไปว่า “...พอมีก่อนเป้าหมาย ชาวบ้าน ที่อายุราว 60 ปีขึ้นไป หรือซัก 70 ปีขึ้นไป สามารถจำรายละเอียด เคยร่วมการพัฒนา กับตาหลวง ที่พระพ่อไปพูดคุยได้บ้างไหม...”

หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงได้รายชื่อมาจากพี่ศักดิ์ รวมถึงบอกเส้นทางการเดินทางไปบ้านแต่ละหลังว่าจะต้องเดินทางไปทางไหน

เมื่อได้รายชื่อแล้ว ผู้วิจัยเริ่มออกเดินทางไปสัณเภาฯในวันรุ่งขึ้นหลังจากฉันภัตตาหารเช้าเสร็จ โดยได้สร้างคำถามจากเรื่องราวที่ได้ฟังมาจาก ลุงวรรณ ขุนจันทร์ และลุงสวาท ทองรักษ์ เป็นประเด็นนำเรื่องในการถาม ดังนั้น การเดินทางไปสัณเภาฯชาวบ้านตามบ้านหลังต่างๆ

วนไปมาภายในชุมชน ซึ่งวางแผนตามรายชื่อที่อยู่ในโซนหมู่บ้านเดียวกัน เพื่อไม่ต้องเดินอ้อมไปอ้อมมา แต่การไปสัมภาษณ์ชาวบ้านบางครั้ง ไม่ใช่ว่าจะได้สัมภาษณ์ทุกครั้ง เพราะชาวบ้านบางรายไม่อยู่

ทั้งนี้การเดินทางสัมภาษณ์ชาวบ้านตามรายชื่อกลุ่มนี้เป็นการเดินเข้าไปเรียกขานชื่อตามบ้านต่างๆ ผิดบ้าง ถูกบ้าง บางครั้งการเดินทางเท้ามีระยะทางไปกลับประมาณ 5 กิโลเมตรก็มี ส่งผลให้ชาวบ้านที่ไม่รู้จักผู้วิจัย มองว่าเป็น “พระเรียไร (กล่าวไว้ในข้อที่ 3.6.7)” ในบางครั้งถ้าโชคดีเมื่อสัมภาษณ์ชาวบ้านหลังดังกล่าวเสร็จสิ้น หากมีลูกชาย หลานชายอยู่ในบ้าน เขาได้อาสาช่วยขับรถไปส่งผู้วิจัยบ้านหลังต่อไปซึ่งมีระยะทางห่างกันพอสมควร

3.4.2 การเข้าถึงข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างวัดตะโหมดกับชุมชนตะโหมด

ข้อมูลส่วนนี้ผู้วิจัยได้มาจากการทำความเข้าใจเรื่องราวจากสิ่งที่สังเกตเห็นผ่านกิจกรรมประเพณีต่างๆ ในขณะที่อยู่ในพื้นที่สนาม 6 เดือน (มิถุนายน-พฤศจิกายน 2558) และการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการกับเจ้าอาวาส พระสงฆ์ ผู้อาวุโสชุมชน ชาวบ้าน เพื่อทำความเข้าใจกิจกรรมประเพณีที่เกิดขึ้น และเชื่อมโยงเหตุการณ์เข้ากับความสัมพันธ์ในช่วงของการพัฒนาชุมชนสมัยอดีตเจ้าอาวาส พระครูอุทิศกิจจาทร และการสังเกตบรรยากาศในงานพระราชทานเพลิงศพ ที่เกิดขึ้นของอดีตเจ้าอาวาสระหว่างวันที่ 24-26 กรกฎาคม พ.ศ. 2558 และการรวบรวมกิจกรรมประเพณีที่เกิดขึ้นตลอดทั้งปีของวัดตะโหมด การค้นคว้าบันทึกจากเอกสารในชุมชนตะโหมดที่มี และความสัมพันธ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในพื้นที่ภาคสนาม เชื่อมโยงสิ่งต่างๆเข้าด้วยกัน ผนวกกับแนวคิด ทฤษฎีเพื่ออธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างวัดตะโหมดกับชุมชนตะโหมดอยู่ในลักษณะเช่นไร

3.4.3 การเข้าถึงข้อมูลการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการที่ศึกษาว่ามีกลุ่มใดบ้างที่ขับเคลื่อนงานร่วมกับพระสงฆ์ และกลุ่มเหล่านี้เกิดขึ้นได้อย่างไร ผู้เชื่อมโยงกลุ่มคือ พระครูประยุตธรรมธัช (หลวงเพ็ญ) เนื่องจากท่านเป็นกลไกหลักที่คลุกคลีทำงานด้านสิ่งแวดล้อมมาโดยตลอด ดังได้กล่าวไว้แล้วว่าผู้วิจัยไม่ได้คำตอบเกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมายจากท่าน ผู้วิจัยจึงต้องปรับแผนใหม่ด้วยการเริ่มต้นจากบุคคลที่รู้จักและทำงานด้านนี้ร่วมกับหลวงเพ็ญ 2 คน คือ พื่อดุลย์ (อดุลย์ แก้วคงธรรม) พี่เม่น (สมเกียรติ บัญชาพัฒนาศกดา) ซึ่งได้ทำงานขับเคลื่อนประสานงานระหว่างภายในและภายนอกชุมชน ในฐานะคณะกรรมการของสมาคมคนรักกลุ่มน้ำพัทลุง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื่อดุลย์ เป็นอุปนายกสมาคม เมื่อได้รายชื่อกลุ่มต่างๆที่มีอยู่ในชุมชน และตัวบุคคลที่สามารถไปตามสืบต่อได้แล้ว ผู้วิจัยจึงเริ่มไปสัมภาษณ์ตามกลุ่มต่างๆ เพื่อเก็บรายละเอียดในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

นอกจากนั้น ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อาทิ กิจกรรมรวมพลคนรักกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาจัดขึ้นที่วิทยาลัยภูมิปัญญาชุมชน มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดพัทลุง ของสมาคมคนรักกลุ่มน้ำพัทลุง การสำรวจชุมชนของคณะกรรมการรางวัลลูกโลกสีเขียวภาคใต้ ซึ่งลงพื้นที่เพื่อรับฟังข้อมูลจากชุมชนตะโหมด กิจกรรมรวมพลคนลูกโลกสีเขียวภาคใต้หนึ่งเดียวครั้งที่ 8 จัดขึ้นที่วัดตะโหมด การเข้าร่วมสร้างฝายชะลอน้ำและการเดินป่ากับนักศึกษาที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้ และการร่วมกิจกรรมปลูกป่าในวันแม่แห่งชาติบริเวณท้ายอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง และร่วมกิจกรรมปล่อยสัตว์คืนสู่ป่าของหน่วยพิทักษ์ป่าบ้านตะโหมด เป็นต้น

3.4.4 การสร้างความสัมพันธ์และความไว้วางใจ

ผู้วิจัยใช้เวลาในการสร้างความรู้จักกับพระสงฆ์ด้วยการเข้าไปทำกิจกรรมร่วมกัน แต่ผู้วิจัยไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรในช่วง 2 เดือนแรก เพราะกิจกรรมของคนในวัดส่วนใหญ่ที่ทำคือ งานช่าง ซึ่งผู้วิจัยไม่มีความถนัดเพราะช่วงที่ลงพื้นที่ชุมชน วัดตะโหมดมีการเตรียมสถานที่ เตรียมงานพระราชทานเพลิงศพของอดีตเจ้าอาวาสพระครูอุทิศกิจจาทร (ตาหลวง) (วันที่ 24 - 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2558) พระลูกวัดจึงมีหน้าที่เป็นเสมือนช่างก่อสร้าง ทั้งงานไม้ งานปูน งานเชื่อมเหล็ก และงานทาสี ไปด้วยในตัว อีกทั้งพระบางรูปที่บวชใหม่และพระเก่าที่อยู่มานาน ส่วนใหญ่มีความรู้ด้านงานช่าง แม้แต่ พระครูสุนทรกิจจานุโยค (หลวงชาย) เจ้าอาวาสก็มีความถนัดงานช่างเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่างไม้ ทำให้ช่วงก่อนที่จะถึงวันงานพระราชทานเพลิงศพอดีตเจ้าอาวาสนั้นบรรยากาศภายในวัดตะโหมดค่อนข้างมีความวุ่นวายตลอดทั้งวัน ยิ่งในช่วงสัปดาห์สุดท้ายก่อนมีงานพระราชทานเพลิงศพวัดมีความวุ่นวายเป็นพิเศษ ด้วยญาติโยมชาวบ้าน ตำรวจ ครู นักเรียนต่างเข้ามาช่วยกันพัฒนาสถานที่ภายในวัดกันอย่างคึกคัก เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนถึงวันงาน ทำให้ผู้วิจัยงดกิจกรรมการไปสัมภาษณ์ชาวบ้านชั่วคราวเพื่อช่วยงานวัด อีกทั้งเพื่อสร้างความสนิทสนมกับญาติโยมที่เข้ามาวัดรวมถึงพระที่อยู่ภายในวัดตะโหมด

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกในชุมชนเริ่มพัฒนาดีขึ้นเรื่อยๆ ทั้งพระสงฆ์และชาวบ้าน เมื่อทุกคนทราบว่าผู้วิจัยอธิษฐานเข้าพรรษาอยู่ที่วัดตะโหมด ดังนั้นกิจกรรมประเพณีในช่วงวันเข้าพรรษาเป็นสิ่งที่พระทุกรูปต้องทำกิจกรรมร่วมกัน จึงส่งผลดีต่อความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างผู้วิจัยกับพระภายในวัด และชาวบ้านเริ่มมองว่าผู้วิจัยเป็นพระรูปหนึ่งของวัดตะโหมดในช่วงเข้าพรรษากาล 2558 เริ่มได้เห็นเริ่มได้รู้จักชื่อเสียงเรียงนามตัวตนผู้วิจัยชัดเจนขึ้น

สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยสามารถสร้างความประทับใจ การชื่นชมและการจดจำได้ คือ การเทศน์ในช่วงค่ำตลอดทั้งพรรษาเนื่องจากทุกคืนจะมีชาวบ้านประมาณ 100 คน (ยกเว้นสัปดาห์แรกของการเข้าพรรษาที่มี 200 กว่าคน) ในช่วงที่มีการเทศน์ 3 เดือนของการเข้าพรรษามีชาวบ้าน

ประมาณ 100 คน อย่างน้อยสุดไม่ต่ำกว่า 50 คน ที่มาร่วมสวดมนต์ทำวัตรค่ำพร้อมกับพระสงฆ์ และร่วมฟังเทศน์ ซึ่งการเทศน์นั้นจะมีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันขึ้นเทศน์ โดยเรียงตามลำดับพรรษา เริ่มจากเจ้าอาวาสหลวงชายเป็นกัณฑ์แรกในวันเข้าพรรษา จนไปถึง 2 สัปดาห์สุดท้ายก่อนออกพรรษา จะเป็นการให้พระใหม่ในพรรษากาลนั้นได้ขึ้นเทศน์คนละ 1 กัณฑ์

การเทศน์ช่วงเข้าพรรษาผู้วิจัยมีโอกาสได้เทศน์เป็นจำนวน 5 ครั้ง ก่อนขึ้นเทศน์ทุกครั้งผู้วิจัยต้องกราบพระประธาน และเข้าไปกราบเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสก่อนขึ้นเทศน์ ตามธรรมเนียมปฏิบัติ การไปกราบครั้งแรกที่ขึ้นเทศน์นั้น หลวงชายกล่าวว่า “...พระเทศน์หน้าใหม่...” หลวงเพียงกล่าวว่า “...โชคดี...” ณ วินาทีนั้นของการขึ้นเทศน์ครั้งแรกที่วัดตะโหมดผู้วิจัยรู้สึกตื่นเต้นเนื่องจากก่อนหน้านั้นมีพระที่อยู่ภายในวัดบอกว่า “...โยมฝากมาถามว่าหลวงพี่ขึ้นเทศน์ใหม่ ชาวบ้านอยากฟังหลวงพี่เทศน์...” ทำให้การเทศน์ ณ วินาทีนั้นตื่นเต้นจนใจสั่น แม้แต่มือที่จับตาลปัตรเพื่อให้ศีลก็ยังสั่นเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม การเทศน์ที่เกิดขึ้นมีทั้งหมด 5 ครั้ง ได้สร้างการจดจำและการกล่าวถึงของชาวบ้าน ทั้งในแง่ของความแปลกที่ไม่เคยได้ยินสำเนียงการเทศน์ สาระที่สอดแทรก มีการชื่นชม น้ำเสียงที่ไพเราะ รวมถึงสร้างความรู้สึกลึกซึ้งในเวลาเดียวกัน จนมีการกล่าวถึงจากชาวบ้านหลังมีการเทศน์จบว่า

“...เทศน์ไม่น่าเบื่อ เพราะสนุก...ดีใจเหมือนได้เพชร
เม็ดงามมาอยู่จำพรรษาที่ตะโหมด...เหมือนพระมหามาเทศน์
ให้ฟัง...ออกพรรษาแล้วนิมนต์อยู่ต่อ...แหล่แบบนี้ฟังได้นาน
ชอบ...ไพเราะน่าฟังมากเจ้าคะ...”

อีกทั้งสำเนียงการสวดมนต์ที่ชาวบ้านไม่เคยได้ยินการสวดเป็นทำนองภาษามคร (มะ-คด) ที่มีการเปลี่ยนอักขระอักษรบางพยางค์ ดังนั้น เวลาให้ศีลก่อนเทศน์ ผู้วิจัยมักจะให้ศีลแบบภาษามคร ซึ่งเป็นความเคยชิน แต่กลับเป็นการสร้างความงุนงงให้แก่ชาวบ้าน จนเกิดเป็นเสียงพูดกันระหว่างชาวบ้านว่าลูกหลวงออกเสียงตัวนี้ไม่ชัด เช่น คำว่า “พุทฺธ อานแบบสังโยค พุด-ธัง อานแบบมคร บุต-ธัง” คำนี้เองที่ชาวบ้านจะได้ยินการออกเสียงชัดเจนกว่าคำอื่นๆ จนเป็นที่มาของการพูดถึงผู้วิจัยไปโดยปริยาย และมาทราบความจริงหลังจากพระรูปอื่นมาเล่าให้ฟังว่า “...ชาวบ้านไปถามผมว่าทำไมลูกหลวงท่านนั้นสวดเช่นนั้น...” ทำให้เมื่อผู้วิจัยได้มีการเทศน์อีกครั้งจึงได้อธิบายชี้แจง ดังนั้นการขึ้นเทศน์ของผู้วิจัยจึงสร้างการรู้จัก และการกล่าวถึงของชาวบ้านกว้างขวางออกไปได้อีกในระดับหนึ่ง

นอกจากนั้น ผู้วิจัยได้รับความไว้วางใจจากหลวงเพียงให้กล่าวต้อนรับนักเรียน นักศึกษา และร่วมทำกิจกรรมถึง 3 ครั้ง กล่าวคือ ในครั้งแรกได้กล่าวต้อนรับน้องนักศึกษาจากคณะ ทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในฐานะรุ่นพี่ และได้กล่าวถึงชุมชนในด้านการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ครั้งที่ 2 มอบหมายให้ไปช่วยดูแลน้องนักศึกษาจาก มหาวิทยาลัยทักษิณ ที่เข้ามาสร้างฝายชะลอน้ำ และเมื่อกลับมาจากการสร้างฝายชะลอน้ำผู้วิจัยได้รับ มอบหมายให้ทำการสรุปถึงกิจกรรมของการสร้างฝายให้กับน้องๆว่าได้เรียนรู้อะไรจากการสร้างฝาย ชะลอน้ำบ้าง ต่อมาครั้งสุดท้ายเป็นการมอบหมายโดยไม่ทันตั้งตัวที่สุดของผู้วิจัย เมื่อหลวงเพียงได้ไป อบรมคุณธรรมเด็กนักเรียนระดับประถมศึกษาโรงเรียนแห่งหนึ่งในจังหวัดพัทลุง เนื่องจากทุกครั้ง ที่หลวงเพียงไปอบรมนักเรียนและนักศึกษา ผู้วิจัยได้ขอติดตามไปสังเกตการทำงานด้วยเสมอ ครั้งนี้ เช่นกัน ต่างเพียงครั้งนี้หลวงเพียงได้กล่าวเชิญผู้วิจัยมาอย่างกะทันหันเพื่อพูดคุยทำกิจกรรมกับน้องๆ โดยที่ผู้วิจัยไม่ทันได้ตั้งตัว แต่เหตุการณ์นั้นก็ผ่านไปได้ด้วยดี

ตลอดระยะเวลาที่อยู่ในวัดตะโหมด กิจกรรมที่ทุกคนต้องช่วยกันผลิตเปลี่ยนกันทำ คือ เวิร์กในการจัดเตรียมสถานที่ฉันภัตตาหาร ทั้งเตรียมจานข้าว ช้อน แก้วน้ำ นำถุงใส่รองกระโถนไว้ และเตรียมน้ำใส่เหยือกไว้สำหรับล้างจาน รวมถึงช่วยกันแยกอาหารที่ได้รับมาจากการบิณฑบาต ทั้ง ของคาวของหวานไว้อย่างละเอียด จัดไว้หลายๆชุด แล้วนำไปวางเรียงไว้ตรงกลางเป็นจุดๆ เรียงยาว ตลอด ซึ่งพระจะนั่งฉันหันหน้าเข้าหากัน ฉะนั้น เมื่อฉันเสร็จทุกคนจะต้องล้างจานช้อนด้วยน้ำเปล่าที่ เตรียมไว้เสมอ และเวิร์กที่มีหน้าที่รับผิดชอบจะเก็บจานทำความสะอาด เก็บถุงขยะในกระโถนซึ่งมีเศษ อาหารและถุงแกงต่างๆที่ได้รับประทานแล้ว โดยการฉันเช้าของพระวัดตะโหมดถือว่าเป็นช่วงเวลา ที่ดีที่สุด เนื่องจากพระทุกรูปจะต้องขึ้นฉันเช้า หากมีพระรูปใดหายไปเจ้าอาวาสจะมีการถามไถ่ อีกทั้ง การฉันเช้าทำให้เจ้าอาวาสได้มีโอกาสพบปะพูดคุย หรือมอบหมายงานต่างๆให้กับพระลูกวัดได้ ดำเนินการ รวมไปถึงเจ้าอาวาสจะมีการสนทนาพูดคุยเรื่องราวต่างๆในวงฉัน ทำให้การฉันเช้าของ ผู้วิจัยจึงต้องใช้ประสาทสัมผัสในการตั้งใจฟังเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในวงสนทนาการหว่างการฉันเช้า อยู่เสมอ รวมถึงจะต้องสนทนาพูดคุยกับพระรูปอื่นๆ ที่ท่านได้ชวนผู้วิจัยพูดคุย แม้แต่หลวงเพียงจะ เดินทางไปอบรมเด็กนักเรียน หรือไปที่ใดก็ตามท่านได้ใช้โอกาสในช่วงเวลาฉันเช้าแจ้งผู้วิจัยด้วย เช่นกัน

3.5 การเปิดเผยตัวตนผู้วิจัย

เนื่องจากระยะเวลา 2 เดือนในพื้นที่ ยังมีชาวบ้านที่รู้สึกสงสัยเกี่ยวกับผู้วิจัย การมีพระที่ไม่ได้รู้จักเดินไปสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนจึงเป็นเรื่องแปลกสำหรับชาวบ้าน บางครั้งระยะในการเดินทางกลับไปรวมประมาณ 5 กิโลเมตร ในบางครั้งโชคดีมีชาวบ้านที่คอยถามไถ่อาสาไปส่งยังเป้าหมายหรือมาส่งกลับวัด ทั้งนี้สุดแล้วแต่จังหวะโอกาสซึ่งมีน้อยมาก แต่ด้วยการเดินเท้าไปรอบๆ ชุมชนตามตรอกซอกซอยในเวลาช่วงเช้าและช่วงบ่ายในแต่ละครั้ง เป็นการสร้างความสงสัยให้กับชาวบ้าน ทั้งนี้ เนื่องจากผู้วิจัยยังไม่ได้ถูกแนะนำตัวอย่างเป็นทางการต่อสาธารณชน ส่งผลให้ระยะเวลา 2 เดือน ของการเก็บข้อมูลในพื้นที่ของผู้วิจัย จึงสร้างความสงสัยให้กับชาวบ้านที่พบเห็น แม้ว่าชาวบ้านบางคนเข้าวัด อาจเคยเห็นหน้าผู้วิจัยเมื่อจะต้องทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ในวันพระ หรือการไปรับบิณฑบาตตอนเช้า แต่ไม่เคยทราบที่มาที่ไปอย่างชัดเจน อีกทั้งยังสร้างความสงสัยมากยิ่งขึ้นด้วยน้ำเสียงการพูดคุยกับชาวบ้านและพระด้วยตนเอง เป็นสำเนียงภาษากลางอย่างชัดเจนไม่ได้ ออกทองแดง (การพูดภาษากลางที่ติดสำเนียงใต้) ทำให้ชาวบ้านมักจะเข้าใจว่า “หลวง” (คำใช้เรียกแทนพระของคนใต้) รูปนี้มาจากกรุงเทพฯ ลงมาพักอาศัยที่วัดตะโหนด

หลังจากเสร็จสิ้นงานพระราชทานเพลิงศพของอดีตเจ้าอาวาส ผู้วิจัยจึงเข้าไปพบหลวงเพียง เพื่อบอกเหตุผลว่าในระยะเวลาเกือบ 2 เดือนนี้ มีชาวบ้านสงสัยผู้วิจัยอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่ผู้วิจัยไม่ได้ไปสัมภาษณ์พูดคุยมาก่อน

แม้ว่าผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมช่วยงานพระราชทานเพลิงศพของอดีตเจ้าอาวาสที่มีชาวบ้านเข้ามาวัดมากมาย รวมถึงชาวบ้านที่ผู้วิจัยเคยไปสัมภาษณ์ได้ช่วยเป็นกระบอกเสียงบอกต่อว่าผู้วิจัยเป็นใคร เมื่อมีการสนทนาพูดคุยด้วยตนเองระหว่างชาวบ้าน แต่ก็ไม่สามารถสร้างการรับรู้ตัวตนของผู้วิจัยได้ในวงกว้าง ผู้วิจัยจึงตัดสินใจปรึกษาพูดคุยกับหลวงเพียงเพื่อขอให้ช่วยแนะนำผู้วิจัยกับชาวบ้านในชุมชนอีกทางหนึ่ง หลังจากนั้นตัวตนของผู้วิจัยได้ถูกเปิดเผยชัดเจนเมื่อได้รับการแนะนำให้ชาวบ้านได้รู้จักอย่างเป็นทางการ ในช่วงค่ำของวันอธิษฐานเข้าพรรษา (31 กรกฎาคม 2558) ซึ่งผู้วิจัยขอบรรยายบรรยายภาคในวันนั้น ดังนี้

เมื่อพระอาทิตย์เริ่มตกดินราวเวลา 17.30 น. ของวันเข้าพรรษาผู้คนเริ่มทยอยหลั่งไหลมิ่งเดินเท้าและขับมอเตอร์ไซค์เข้ามาจอดภายในวัด ผู้คนต่างสวมใส่เสื้อผ้าสีขาว ค่อยๆเดินเข้าไปในศาลาทั้งเป็นกลุ่มบ้าง คนเดี่ยวบ้าง จูงมือเด็กมาบ้าง บางกลุ่มได้นั่งสนทนาพูดคุยกัน เด็กหนุ่มสาว วัยรุ่น วัยทำงาน ยืนรอพูดคุยสนทนาอยู่รอบนอกศาลา บางกลุ่มนั่งเล่นโทรศัพท์มือถืออยู่บนท้ายรถมอเตอร์ไซค์ เมื่อเวลา 6 โมงครึ่ง (18.30 น.) เสียงเคาะระฆังในศาลาค่อยๆดังขึ้นเรื่อยๆ เป็นจังหวะพร้อมกับเสียงหมาที่หอนรับตามเสียงระฆังที่ดังกังวานไปทั่วภายในวัด เพื่อเป็นสัญญาณเรียกพระสงฆ์เมื่อเสียงระฆังที่ดังขึ้นนั้นทำให้พระใหม่ต่างรีบเร่งห่มผ้า ทุกคนต่างมุ่งหน้าเดินเท้าไปยังศาลา ขึ้นนั่ง

บนแท่นไม้อาสน์สงฆ์ยาว ความกว้างพอดีสำหรับพระสงฆ์นั่งได้สามรูป และในขณะที่บางรูปเมื่อมาถึงก็ได้มีการปลงอาบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระใหม่ได้นั่งคุกเข่าเข้าหากันแล้วกล่าวคำปลงอาบัติเป็นภาษาบาลี (การปลงอาบัติเป็นเหมือนการกล่าวบอกโทษของตนเองให้ผู้อื่นรับรู้ว่าตนได้ล่วงละเมิดพระวินัยโดยไม่รู้ตัว เป็นการปลงอาบัติเฉพาะพระวินัยที่ได้อนุญาตไว้บ้างข้อเท่านั้น) ทั้งนี้พระใหม่ต้องการให้ศีลของตนบริสุทธิ์ก่อนที่จะได้ร่วมทำวัตรสวดมนต์ หลังจากนั้นได้นั่งเรียงหน้ากระดานตามลำดับพรรษา แถวละ 3 รูป เรียงไปจนสุด ทั้งหมด 29 รูป ภาพที่เห็นภายในศาลา มีชาวบ้าน วัยกลางคน วัยรุ่นหนุ่มสาว ผู้สูงอายุ และมีเด็กเล็กเด็กโตปะปนบ้างเล็กน้อย ต่างสวมใส่เสื้อผ้าสีขาวนั้งบนพื้นพรม สีแดงที่ปูไว้ตั้งแต่มีงานศพตากลาง และผู้สูงอายุที่นั่งบนพื้นไม่สะดวกได้นั่งบนเก้าอี้ที่เรียงไว้ด้านข้างของศาลา บางคนได้นั่งหันหน้าสนทนาระหว่างกัน บางคนนั่งสงบนิ่งทำสมาธิมองไปด้านหน้าพระประธาน บางคนก็กวนวายอยู่กับเด็กเล็กที่นำพามาด้วย และทุกคนต่างมีดอกไม้ธูปเทียนมาด้วยคนละ 1 ชุด ทั้งนี้ชาวบ้านที่นั่งรออยู่ในศาลาซึ่งมีอยู่ประมาณ 300 คน ยังไม่รวมชาวบ้านที่นั่งรออยู่นอกของศาลา ที่นั่งตามใต้ต้นไม้ ตามบันไดอาคารเรียนพระปริยัติธรรม นั่งบนท้ายรถมอเตอร์ไซด์ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นกลุ่มวัยรุ่น หนุ่มสาม และมีวัยกลางคนปะปนกันบ้าง ต่างจับกลุ่มพูดคุยสนทนากันอยู่อีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งกระจัดกระจายอยู่โดยรอบศาลา ตามความสะดวกของแต่ละคน เมื่อเจ้าอาวาสเดินเข้ามาถึงในศาลาเป็นคนสุดท้าย พระที่กำลังนั่งสนทนาได้เจีบสงบลอง และต่างลุกนั้งคุกเข่าขึ้น ก้มลงกราบพระประธานพร้อมกัน แล้วกล่าวคำอธิษฐานเข้าพรรษาว่า ‘อิมัสมี อาวาเส อิมิ เตมาสั วสสั อูเปมิ’ เรียงลำดับตามพรรษาจนครบทุกรูป ยกเว้นพระใหม่พรรษากาล 2558 ที่มีจำนวน 13 รูป ได้ว่าพร้อมกันตามเสียงนำของพระรุ่นพี่ หลังจากนั้น เริ่มสวดมนต์ทำวัตรคำพร้อมกันทั้งพระสงฆ์และชาวบ้าน เมื่อสิ้นเสียงสวดมนต์แล้ว พระสงฆ์พร้อมทั้งชาวบ้านได้นั่งคุกเข่ากราบพระประธานพร้อมกัน เมื่อกราบเสร็จ พระสงฆ์ได้ทำการกราบเจ้าอาวาส (หลวงชาย) หลังจากนั้นนั่งพับเพียบลงหันหน้าไปทางชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านได้หันมากราบพระสงฆ์พร้อมกัน เมื่อกราบเสร็จ หลวงชายได้กล่าวพูดคุยกับชาวบ้าน บอกกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของวันเข้าพรรษา และธรรมเนียมต่างๆของพระใหม่ให้รับทราบโดยทั่วกัน และพูดคุยชี้แจงกิจกรรมที่วัดจะดำเนินการในพรรษา 2558 นี้ หนึ่งในนั้น คือ เรื่องของการจัดเทศน์ทศชาติชาดกขึ้นเป็นครั้งแรก มีขึ้นเฉพาะวันพระ และได้จัดแบ่งให้แต่ละหมู่บ้านรับผิดชอบกันเป็นเจ้าภาพในแต่ละกัณฑ์ และเรื่องที่ได้ชี้แจงมีเรื่องของผู้วิัจยรวมอยู่ด้วย หลวงชายได้บอกกล่าวกับชาวบ้านในศาลา ด้วยน้ำเสียงทุ้มหนักแน่นดังกังวานว่า

“...ช่วงเวลาที่ผ่านมา โยมคงสงสัยว่า มีพระพุทกลาง
อยู่รูปหนึ่ง ที่เห็นอยู่ภายในวัด ท่านมาจากไหน ทำอะไร คือ
ท่านเป็นพระนิสิตของ มอ.หาดใหญ่ (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์)
กำลังศึกษาปริญญาโท มาอยู่ที่นี่เพื่อศึกษาเกี่ยวกับสังคม การ
พัฒนาของชุมชนตะโหมด เพื่อเอาข้อมูลไปทำวิทยานิพนธ์ ให้
คนอื่นได้ศึกษาต่อ ฝากโยมกันไว้ด้วย...”

เมื่อได้พูดคุยชี้แจงทุกเรื่องจนครบแล้ว หลวงชายได้ลุกจากแท่นไม้อาสน์สงฆ์เดินขึ้นไปนั่งบนธัมมาสน์ เพื่อทำการเทศน์กัณฑ์แรกในวันเข้าพรรษา เมื่อลงท้ายด้วย “เอวี่ ก็มีด้วยประการ
ฉะนี้” พระสงฆ์ได้อนุโมทนาคาถา ชาวบ้านได้กล่าวคำกรวดน้ำเปล่งเสียงพร้อมๆกัน ไปทั่วศาลา และ
ในมือหนึ่งมีเทียนอยู่หนึ่งเล่มที่จุดเป็นแสงสว่างถือไว้ใกล้ๆที่กรวดน้ำ พร้อมกับค่อยๆรินน้ำลงไปอย่าง
ช้าๆ พร้อมกับคำกรวดน้ำที่กล่าวอยู่ (การจุดเทียนถือไว้ใกล้ๆในขณะที่กำลังรินน้ำลง ชาวบ้านให้
ความหมายมีความเชื่อว่า แสงสว่างนั้นจะนำพายุบุญกุศลไปถึงผู้ที่ต้องการอุทิศให้) เมื่อจบเสียง
พระสงฆ์ให้พร และเสียงชาวบ้านก็กล่าวบทกรวดน้ำจบ หลังจากนั้น พระสงฆ์เริ่มสวดพาหุง (บทชัย
มงคลคาถา) ทำให้ชาวบ้านต่างเริ่มทยอยเดินออกจากศาลา จุดธูปเทียน ดอกไม้ที่นำติดตัวมา เดิน
เวียนรอบศาลา พระได้สวดบทพาหุงวนไปเรื่อยๆจนชาวบ้านเดินเวียนครบสามรอบ แล้วต่างแยกย้าย
กันเดินทางกลับบ้าน (บันทึกภาคสนาม, วันที่ 31 กรกฎาคม 2558)

การบอกกล่าวของหลวงชายกับชาวบ้านที่มาร่วมกิจกรรมในวันเข้าพรรษา เป็นการ
แนะนำตัวผู้วิจัยอย่างเป็นทางการ ให้ชาวบ้านได้รับทราบถึงที่มาที่ไป หลังจากวันนั้น ชาวบ้านที่พบ
เห็นผู้วิจัยเดินอยู่ภายในชุมชนจึงเข้าใจ และมีความคุ้นเคยกับภาพที่เห็นผู้วิจัยมารับบิณฑบาตซึ่งเดิน
ตามหลังหลวงพี่หรือพระรูปอื่นๆ ซึ่งส่งผลดีกับผู้วิจัยเมื่อเดินไปสัมผัสภาพชาวบ้านในระยะเวลา
ต่อมา ด้วยชาวบ้านได้รับรู้เจตนาและที่มาของผู้วิจัย ทำให้มีความเต็มใจที่จะสนทนามากขึ้น อีกทั้งยัง
มีการทักทายผู้วิจัยเมื่อพบเห็นระหว่างทาง แต่ทว่ายังมีชาวบ้านบางรายไม่รู้จักผู้วิจัย ทำให้ผู้วิจัยต้อง
แนะนำตนเองทุกครั้ง และมีการอ้างถึงหลวงพี่เพื่อที่ผู้ให้ข้อมูลนั้นมีความไว้วางใจในระดับหนึ่ง

3.6 ปัญหาและอุปสรรคของการวิจัย

การอยู่ในพื้นที่สนามของผู้วิจัยมีปัญหาและอุปสรรค ในการเข้าถึงความจริง ปัญหาบางอย่างเกิดขึ้นจากความบกพร่องของผู้วิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นของการทำงานวิจัยไว้ดังนี้

3.6.1 ภาษา

ตลอดระยะเวลาของการอยู่ในชุมชน ผู้วิจัยใช้การสื่อสารเป็นภาษาภาคกลางอยู่ตลอดเวลา แม้ผู้วิจัยเป็นคนใต้ แต่ผู้วิจัยไม่ได้ใช้ภาษาภาคใต้ในการสื่อสารมากนัก ดังนั้น หลวงเพี้ย หลวงชาย และพระสงฆ์ในวัดตะโหมด รวมถึงชาวบ้านที่มาทำบุญภายในวัด ผู้วิจัยใช้การสนทนาพูดคุยเป็นภาษาภาคกลางเสียส่วนใหญ่ ด้วยการที่ผู้วิจัยพูดภาษาภาคกลางจนทำให้ชาวบ้านที่ไม่ได้รู้จักผู้วิจัยมาก่อน คิดว่าผู้วิจัยเป็นพระสงฆ์มาจากกรุงเทพฯ ด้วยซ้ำ แม้แต่พระใหม่ในวัดบางรูปถ้าผู้วิจัยไม่บอกกล่าว ก็นึกว่าผู้วิจัยพูดภาษาภาคใต้และฟังภาษาภาคใต้ไม่ได้ แต่เมื่อบอกกล่าวความจริงว่าเป็นคนใต้สามารถฟังภาษาใต้เข้าใจทำให้ทุกคนที่สื่อสารมีความเข้าใจมีการพูดสื่อสารในภาษาถิ่นเป็นปกติ แต่บางครั้งพระใหม่ก็มีการพูดสื่อสารเป็นภาษาภาคกลางเพราะด้วยความต้องการฝึกพูดภาษาภาคกลางไปด้วย

ดังนั้น การพูดภาษาภาคกลางของผู้วิจัยขณะอยู่ที่วัดตะโหมด ได้สร้างจุดเด่น ความสนใจ และความสงสัยกับผู้ที่พบเห็นผู้วิจัยอยู่พอสมควรในช่วงสองเดือนแรก (มิถุนายน-กรกฎาคม 2558) ของการอยู่ในชุมชน และมีการรับรู้ความจริงไปเรื่อยๆ เมื่อผู้วิจัยได้ทำงานร่วมกับพระสงฆ์ภายในวัด และเริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้าน ทั้งในแง่ของการเก็บข้อมูลภายในชุมชน การร่วมกิจกรรมต่างๆของทางวัดตะโหมด

อย่างไรนั้น การพูดภาษาภาคกลางของผู้วิจัย เป็นผลเสียต่อการสัมภาษณ์พอสมควรในช่วงแรก โดยที่ผู้วิจัยไม่ได้สงสัยต่อคำตอบที่ได้มา เพราะไม่ได้คิดไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วน ด้วยขาดประสบการณ์ ความประหม่า จนมาเจอเหตุการณ์ในการสัมภาษณ์กับชาวบ้านในคราวหลังที่สงสัยว่าทำไมชาวบ้านถึงไม่มีความสับสนในการตอบคำถาม ทำให้ผู้วิจัยต้องปรับเปลี่ยนตนเองในขณะนั้นโดยใช้การถามเป็นสำเนียงใต้ และขอให้ผู้ให้ข้อมูลตอบเป็นภาษาถิ่น (ภาษาใต้) ได้เลย โดยชี้แจงว่าผู้วิจัยสามารถฟังภาษาถิ่นได้ ทำให้การเล่าเรื่องราวของชาวบ้านนั้นมีความสับสนเป็นธรรมชาติมากขึ้นจากคราวแรกที่สอบถาม (การพูดใต้ของผู้วิจัย เป็นการพูดภาษากลางใส่สำเนียงใต้เพื่อที่ผู้ให้ข้อมูลนั้นรู้สึกเป็นกันเอง) พอในระยะหลังของการเก็บข้อมูล ชาวบ้านเริ่มทราบแล้วว่าผู้วิจัยเป็นคนใต้ ถึงแม้จะถามภาษาใต้ผสมกับการถามภาษากลางอยู่บ้าง แต่ผู้ให้ข้อมูลได้ตอบเป็นภาษาถิ่น

3.6.2 ความไม่มีวินัย

การเก็บข้อมูลขณะอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งการเก็บข้อมูลทุกอย่างต้องมีการกลับมาทบทวนวิเคราะห์ตรวจสอบข้อมูลทุกครั้ง ทั้งที่ได้มีการจดบันทึกการสัมภาษณ์ และถอดเทปที่ได้จากการบันทึกไว้เพื่อทบทวนสรุปอีกครั้งในรายละเอียดย่อยที่ไม่ได้มีการจดบันทึกไว้ เพื่อให้ได้ทราบถึงข้อมูลที่ได้มาอยู่ในระดับใด มีข้อสงสัยอย่างไรต่อคำตอบที่ได้มา และยังสามารถสร้างประเด็นคำถามในข้อสงสัย หากคำตอบในสิ่งนั้นไปได้ทันทีในขณะที่อยู่ในชุมชน โดยยึดคำถามการวิจัยเป็นตัวตั้งเพื่อให้เข้าถึงความจริงของเรื่องราวให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญกับประเด็นนี้เป็นสำคัญ โดยในช่วงแรก (2 เดือน) ผู้วิจัยมีการสรุปตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาทุกครั้งหลังจากการสัมภาษณ์เสร็จ แต่ในระยะหลังต่อมา การเก็บข้อมูลขณะอยู่ในชุมชน ผู้วิจัยไม่ได้สรุปตามที่ได้วางแผนไว้เท่าที่ควร ทำให้ข้อมูลที่ได้มาถูกตั้งกองรวมกันไว้ แต่มีบางครั้งหากไม่เข้าใจ หรือต้องการไปสัมภาษณ์บุคคลที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน ได้หยิบข้อมูลที่ได้มาจากการจดบันทึกมาทบทวนเป็นบางครั้งเท่านั้น จนส่งผลให้ข้อมูลนั้นขาดความต่อเนื่องเชื่อมโยงกันมากพอสมควร จึงเป็นข้อบกพร่องที่เกิดจากความประมาทและไม่มีวินัยของผู้วิจัยที่ไม่ได้มีการสรุปวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละวันเมื่อได้ข้อมูลกลับมาจากการสัมภาษณ์

ความไม่มีวินัยนี้ในบางครั้งเกิดความเหนียวล่าช้าจากการเดินเท้าเก็บข้อมูลกลางแจ้งแดดในชุมชน หรือร่วมกิจกรรมกับทางวัด อย่างไรก็ตามสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เหตุผลที่จะเป็นข้ออ้างที่จะไม่ทำการวิเคราะห์จัดแยกข้อมูลออกเป็นประเด็นทุกครั้ง เมื่อได้มาจากการสัมภาษณ์หรือจากการบันทึกเทปในแต่ละวัน ซึ่งเหตุการณ์เช่นนี้ไม่ควรเกิดขึ้นต่อการทำงานในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ต้องใช้ทักษะความสามารถและการทำความเข้าใจรายละเอียดต่อข้อมูลที่ได้มาทุกครั้ง

อนึ่ง ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการบันทึกข้อมูลวิจัยในแต่ละวันที่ไปสัมภาษณ์มา โดยได้เขียนรายละเอียดจากการไปสัมภาษณ์มานั้นว่ามีเหตุการณ์เป็นอย่างไร และบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างวันตามที่ได้รับรู้มาทั้งตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ การสังเกตในกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในวัดตะโหนดและชุมชนตะโหนด รวมทั้งบรรยายบรรยายากาศที่เกิดขึ้น บอกความรู้สึกที่เกิดขึ้นในขณะนั้นว่าผู้วิจัยมีความพร้อมต่อการเก็บข้อมูลมากน้อยเพียงใด

3.6.3 จงฟังที่ชาวบ้านเล่า

การอยู่ในพื้นที่ชุมชน บางครั้งผู้วิจัยไม่ได้ให้ความสำคัญกับข้อมูลที่คิดว่าไม่น่าเกี่ยวข้องกับงานวิจัย ส่งผลให้มีการฟังแบบผ่านไม่ให้ความสำคัญหรือสนใจในข้อมูลนั้นๆ แต่เมื่อเวลาผ่านไป การอยู่ในพื้นที่นานขึ้นทำให้ได้รับรู้เรื่องราวกับข้อมูลอีกชุดหนึ่ง ที่ได้ยินได้ฟังมากขึ้น จึงสามารถเชื่อมโยงกับเรื่องที่เคยได้ยินมาก่อนหน้าแต่ไม่ได้ให้ความสนใจ จึงเกิดความเข้าใจว่าข้อมูลชุดนั้นเป็นข้อมูลที่ต้องนำมาใช้ประกอบกับเรื่องราวที่เราต้องทำความเข้าใจเหตุการณ์ที่ได้รับรู้ในช่วงระยะหลังอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากเวลาที่อยู่ในชุมชนที่มากขึ้นทำให้เรื่องราวต่างๆ ย่อมปรากฏมาให้เห็นชัดขึ้น จากสิ่งที่คิดว่าไม่น่าจะเกี่ยวข้อง เมื่อเวลาผ่านไปกลับพบว่าเป็นข้อมูลที่เชื่อมโยงเรื่องราวระหว่างกันและมีความเกี่ยวข้องกัน

3.6.4 เมื่อเครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลเสียหาย

การเก็บข้อมูลวิจัยสนามบางครั้ง เมื่อมีการสัมภาษณ์เชิงลึกซึ่งมีการเล่าเรื่องที่มีความยาวในหลายๆเรื่องประกอบกัน จึงมีความจำเป็นที่ต้องขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลบันทึกเสียง เพื่อให้มีความหมายหรือเรื่องราวที่นึกฝันไปจากความเป็นจริง ทำให้เมื่อลงสนามเครื่องบันทึกเสียงจึงมีความจำเป็นสำหรับการทำงานในพื้นที่ชุมชน ในปัจจุบันโทรศัพท์มือถือสามารถเป็นได้ทั้งกล้องถ่ายภาพที่มีความคมชัดและสามารถใช้บันทึกเสียงได้ในตัวเดียวกัน ทำให้ในการลงพื้นที่ทุกครั้ง โทรศัพท์มือถือของผู้วิจัยนอกจากจะทำหน้าที่ในการบันทึกภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ยังเป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับการบันทึกเสียงสัมภาษณ์ควบคู่กับการจดบันทึกเรื่องราว การแสดงสีหน้าอารมณ์ บรรยากาศรายละเอียดที่อยู่บริเวณรอบสถานที่ของผู้ให้สัมภาษณ์เพื่อประกอบการพิจารณาเช่นกัน

เมื่อการเก็บข้อมูลในพื้นที่ปี พ.ศ. 2558 ในช่วงระยะเวลา 6 เดือน และออกมาจากพื้นที่เพื่อสรุปผล และทำการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งดำเนินการล่าช้าไม่สามารถเขียนเรียบเรียงข้อมูลต่างๆ ได้ทันตามกำหนดเวลาที่ตั้งเป้าหมายไว้ ทำให้ข้อมูลในช่วงระยะเวลา 2 ปี (พ.ศ. 2559 - 2560) เมื่อออกมาจากพื้นที่นั้นขาดหายไป ส่งผลให้เมื่อต้องการวิเคราะห์ข้อมูลจึงจำเป็นต้องกลับเข้าพื้นที่อีกครั้ง เพื่อทำความเข้าใจกับพื้นที่สนามว่ามีอะไรที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่ และการลงพื้นที่ครั้งที่ 3 จึงเกิดขึ้นตั้งแต่วันที่ 16 - 20 สิงหาคม พ.ศ. 2560 ที่สำคัญในช่วงเวลาดังกล่าววัดตะโหมดมีงานเชิดชูเกียรติชุมชนตะโหมด ในฐานะที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ 17 ประจำปี พ.ศ. 2558 โดยมหาวิทยาลัยทักษิณเป็นเจ้าภาพร่วมจัด มีขึ้นในวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2560

เป็นโอกาสที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ เพื่อไปสังเกตการณ์ในกิจกรรมที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งเก็บข้อมูลสัมภาษณ์เพิ่มเติม รวมถึงสังเกตการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นภายในวัดตะโหมดและชุมชนในช่วงระยะเวลา 2 ปีที่หายไป ทำให้การลงพื้นที่จึงต้องเตรียมความพร้อม และเตรียมเครื่องมือ เช่น

คอมพิวเตอร์โน้ตบุ๊ก โทรศัพท์มือถือที่จะใช้สำหรับบันทึกภาพและบันทึกเสียง แต่ว่าบังเอิญผู้วิจัยโชค ร้ายเนื่องจากในเช้าวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นวันสำคัญของการเตรียมงาน และมีหน่วยงาน ชุมชนอื่นๆจากภายนอก และหมู่บ้านต่างๆภายในชุมชนได้เข้ามาจัดเตรียมสถานที่ในชุมชนของตน เพื่อ นำผลิตภัณฑ์สินค้าของชุมชนมาแสดง และจัดจำหน่ายของดีประจำกลุ่มหมู่บ้านให้กับผู้ที่เข้ามา ร่วมงาน

เมื่อตื่นมาในตอนเช้ากลับพบว่าสภาพหน้าจอของโทรศัพท์มือถือมีรอยแตกกร้าวและ ดำมืดสนิทไปบางส่วน แต่ยังสามารถใช้งานได้บ้างเล็กน้อย จนในที่สุดเมื่อเข้าสู่ช่วงเวลา 10.00 น. พบว่าสภาพหน้าจอค่อยๆ มีดหายไปทีละนิดและมีจุดจนดับสนิทในช่วงเวลาใกล้เที่ยง (12.00 น.) ส่งผล ให้ผู้วิจัยมีความกังวลเป็นอย่างมากในช่วงวินาทีนั้น จนต้องเร่งหาวิธีการแก้ไขกับปัญหาที่เกิดขึ้น โดย พยายามสอบถามพี่ผู้นำในชุมชนที่ผู้วิจัยสนิทสนม เพื่อขอยืมกล้องถ่ายรูปรวมถึงเครื่องบันทึกเสียง ใน ที่สุดสามารถหยิบยืมกล้องถ่ายรูปได้จากพระครูประยุตธรรมธัช แต่น่าเสียดายที่ไม่สามารถยืมหรือหา เครื่องบันทึกเสียงจากใครได้เลย

หลังจากที่เครื่องมือไม่สามารถใช้งานได้ในการลงพื้นที่ครั้งนี้ ส่งผลให้ผู้วิจัยมีความ กระทบกระวายเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เพราะความบกพร่องที่ไม่ได้เตรียมอุปกรณ์สำรองไว้ ซึ่งไม่ คาดคิดมาก่อน ทำให้ผู้วิจัยมีความกังวลหมดหวังไปทันที แต่ยังมีโชคดีที่สามารถยืมกล้องถ่ายรูปนำมา เก็บบันทึกภาพไว้ได้ ทำให้เมื่อมีการสัมภาษณ์ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้วิจัยต้องใช้ทักษะ ของการจดจำรายละเอียดไว้ให้ได้มากที่สุด ซึ่งเมื่อแยกตัวออกไปจากผู้ให้สัมภาษณ์จะต้องรีบกลับไป จดสิ่งที่ได้รับรู้มาทันที ขณะเดียวกัน ในกรณีที่สัมภาษณ์อย่างเป็นทางการซึ่งใช้ระยะเวลาในการ สทนนานกว่า 1 ชั่วโมงกับพระสงฆ์ (พระครูประยุตธรรมธัช) ซึ่งส่วนใหญ่ผู้วิจัยก้มหน้าก้มตาจด บันทึกรายละเอียดในสิ่งที่ได้ยินให้ได้มากที่สุด จนการสังเกตสีหน้า อารมณ์ของผู้ให้ข้อมูลได้ถูกละเลย ไปมากในช่วงเวลาดังกล่าว ด้วยความเป็นกังวลว่าจะจดบันทึกเรื่องราวได้ไม่ครบ จึงมีความพยายาม จดทุกคำพูดในช่วงแรก และต่อมาเริ่มมีการปรับเปลี่ยนจุดเป็นโค้ดไว้เฉพาะคำสำคัญหลักๆ แล้ว ปรับเปลี่ยนบทบาทในการมองผู้ให้สัมภาษณ์บ้างแต่ไม่บ่อย และเมื่อเสร็จสิ้นจากการสัมภาษณ์จึงต้อง รีบไปนั่งเรียบเรียงเขียนเนื้อหาที่ได้ยินมาอีกครั้ง เพื่อไม่ให้เรื่องราวที่ยังจดจำได้นั้นเลือนหายไป

แม้ว่าผู้วิจัยพยายามจดบันทึกทุกคำพูดให้ได้มากที่สุด และพยายามมองหาเพื่อ สังเกตสีหน้าในการเล่าข้อมูลอยู่เป็นระยะ และเว้นช่วงการถามไปบ้าง เพื่อจะได้เขียนเรียบเรียง เรื่องราวในช่วงเวลาสั้นๆ แล้วรีบดำเนินการสัมภาษณ์ต่อให้เร็วที่สุด เพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง แต่ ยังคงเหลือเว้นช่วงการถามที่เสียบหายไปนานบ้าง เพราะกำลังมึนงงจนจดบันทึกให้ได้ครบทุกคำพูด

ดังนั้น ข้อมูลที่ได้มาจากการลงพื้นที่สนามในครั้งที่ 3 จึงเป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยต้องใช้ ทักษะในการจดจำและการบันทึกเป็นสำคัญ ซึ่งอาจมีผลต่อความผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปจากข้อมูลที่ ผู้ให้สัมภาษณ์ต้องการนำเสนอ ซึ่งผู้วิจัยพยายามรวบรวมเรื่องราวให้มีรายละเอียดที่สำคัญให้ได้มาก

ที่สุด เพื่อที่จะสื่อความหมายไม่ให้ผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริงของข้อมูลที่ได้รับรู้มา แต่ว่าการจดบันทึกเช่นนี้ในการสนทนาเป็นระยะเวลาาน อาจมีความคลาดเคลื่อนของข้อมูลไม่มากก็น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้วิจัยที่ยังขาดทักษะประสบการณ์ในการรับฟัง การจับประเด็น และการจดบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์

3.6.5 ความเป็นพระมีข้อดีและข้อเสีย

การทำงานวิจัยในฐานะพระสงฆ์ มีทั้งส่วนที่ข้อดีและข้อเสียในการเข้าถึงข้อมูลเช่นกัน เพราะผู้วิจัยนั้นสวมบท 2 อย่าง คือ (1) พระสงฆ์ในบวรพระพุทธศาสนาที่ชาวบ้านมีความเลื่อมใสศรัทธา ต้องทำหน้าที่ของพระสงฆ์และสังคมมีความคาดหวังที่มองพระสงฆ์ในมุมมองที่เขารับรู้ว่าเป็นเช่นนี้ และ (2) นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่ต้องทำหน้าที่ศึกษาเรียนรู้

เนื่องจากพื้นที่ชุมชนตะโหนด ไม่เคยมีผู้วิจัยหรือนักศึกษาที่เป็นพระสงฆ์เข้ามาทำงานวิจัยมาก่อน ส่งผลให้ชาวบ้านมีความแปลกตา แต่ด้วยความที่ผู้วิจัยเป็นพระสงฆ์ ชาวบ้านจึงมีความอ่อนน้อมและยินดีต้อนรับ และรู้สึกยินดีที่จะตอบคำถาม แต่ต้องแจ้งที่มาที่ไปให้ชัดเจน ทั้งนี้ความเป็นพระสงฆ์ของผู้วิจัยจึงมีผลต่อการได้ข้อมูลจากชาวบ้านพอสมควร เพราะไม่กล้าที่จะกล่าววาจาเท็จต่อหน้าพระสงฆ์ ด้วยกลัวบาป ทั้งนี้ชาวบ้านมีความเชื่อใจว่าพระสงฆ์ไม่ได้นำเอาข้อมูลที่ได้ไปใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตน เหมือนที่ชาวบ้านในชุมชนเคยมีประสบการณ์กับหน่วยงานราชการที่เข้ามาสัมภาษณ์ชาวบ้าน

อย่างไรก็ตาม การเป็นพระสงฆ์ก็ส่งผลให้ผู้วิจัยไม่สามารถเข้าถึงชาวบ้านมุสลิมได้ โดยเฉพาะพื้นที่ หมู่ที่ 6 โหล๊ะจันกระ ซึ่งส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ถึงแม้ว่าชุมชนตะโหนดเป็นชุมชนสองศาสนา ซึ่งมีกิจกรรมประเพณีทำบุญสองศาสนาร่วมกันมาตั้งแต่สมัยอดีตเจ้าอาวาสพระครูอุทิศกิจจาทร (ตาหลวง) จวบจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2561) สมัยพระครูสุนทรกิจจานุโยค (หลวงชาย) แต่การที่พระสงฆ์จะสร้างความไว้วางใจให้กับชาวบ้านมุสลิมได้นั้นต้องใช้เวลาพอสมควร เพราะผู้วิจัยไม่ใช่พระสงฆ์ในพื้นที่ จากการสังเกตของผู้วิจัย พบว่า พระสงฆ์ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำศาสนาอิสลาม (โต๊ะอิหม่าม) คือ หลวงชาย เป็นบุคคลที่คลุกคลีกับผู้นำโต๊ะอิหม่ามเป็นอย่างดี โดยได้สืบทอดเจตนาตามตาหลวง ซึ่งหลวงชายได้ทำงานร่วมกันมา ได้สร้างความสัมพันธ์และความไว้วางใจกันมาอย่างยาวนาน และสังเกตได้ว่าแม้ในงานพระราชทานเพลิงศพของตาหลวง หลวงชายได้มีการเปิดโรงครัวแยกออกไปต่างหาก 1 วัน (25 กรกฎาคม 2558) เพื่อให้พี่น้องชาวบ้านมุสลิมที่มีความใกล้ชิด เคยได้รับความช่วยเหลือจากตาหลวงได้มาร่วมงานและรับประทานอาหารร่วมกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร เป็นการให้ความสำคัญกับพี่น้องชาวบ้านมุสลิมเช่นกัน และในวันนั้นผู้วิจัยได้เดินไปเยี่ยม

โรงครัวของพี่น้องชาวบ้านมุสลิมในขณะที่หลวงชายนั่งสนทนาร่วมกับผู้เฒ่าโตะอิหม่าม จนหลวงชายมีการแนะนำผู้วิจัยให้ผู้เฒ่าโตะอิหม่ามทราบว่าเป็นพระนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้เข้ามาทำงานศึกษาชุมชน หลังจากนั้น พี่น้องชาวบ้านมุสลิมได้ต้กน้ำหวานมาถวาย และถามไถ่ผู้วิจัยอย่างเป็นกันเอง

ฉะนั้น ในงานชิ้นนี้จึงขาดมิติเสียงสะท้อนของพี่น้องชาวบ้านมุสลิม ซึ่งอาจมีมุมมองต่อการทำงานของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนมิติต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นข้อจำกัดของผู้วิจัยไม่สามารถเข้าไปสร้างความสัมพันธ์ได้สะดวก รวมถึงการเดินทางเข้าไปในหมู่บ้านที่มีพี่น้องชาวบ้านมุสลิมนั้นมีระยะทางอยู่ห่างไกลจากวัดตะโหนด ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถเดินเท้าไปได้ อีกทั้งต้องพึ่งพาคนในชุมชนที่มีความคุ้นเคยพาเข้าไปเท่านั้น ดังนั้น ทำให้มิติเสียงสะท้อนจากความคิดเห็นของพี่น้องชาวบ้านมุสลิมในพื้นที่ชุมชนตะโหนดจึงหายไป ทั้งๆที่ชุมชนตะโหนดเป็นชุมชนที่มีประเพณีสองศาสนา

สรุป บทบาทพระสงฆ์ของผู้วิจัยมีผลดีต่อการเข้าถึงชาวบ้านที่ไม่กล้าพูดเท็จ ด้วยกลัวบาป และมีความไว้วางใจในระดับหนึ่งเพราะเห็นว่าเป็นพระสงฆ์ ซึ่งชาวบ้านในชุมชนตะโหนดนั้นมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระสงฆ์ ซึ่งได้สร้างคุณประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน แต่ว่าพระสงฆ์ต้องวางตนให้เหมาะสมในการเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์ทั้งช่วงเวลาและสถานที่ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ในทางที่เสียหาย อาทิ นั่งสัมภาษณ์กับชาวบ้านจนมีดคำ สนทนาในที่อับคนไม่มีใครพบเห็นเป็นการส่วนตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้หญิง เป็นต้น และในขณะเดียวกันความเป็นพระสงฆ์ทำให้ไม่สามารถเข้าไปเก็บข้อมูลจากพี่น้องชาวบ้านมุสลิมได้สะดวกมากนัก

การวิจัยในหัวข้อ พระสงฆ์กับการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน บทบาทของผู้วิจัยในฐานะพระสงฆ์ย่อมส่งผลดีต่องาน กล่าวคือ สามารถเก็บข้อมูลกับพระสงฆ์ด้วยกันได้ตลอดเวลา หากเวลานั้นเป็นเวลาที่ผู้ให้ข้อมูลมีความสะดวกที่สุด ไม่มีกิจนิมนต์ หรือมีความวุ่นวายใดเข้ามารบกวนผู้ถูกสัมภาษณ์ อีกทั้งผู้วิจัยสามารถมองพิจารณาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้จากทั้งสองสถานะ คือ ทั้งคนนอกและคนใน รวมทั้งสามารถร่วมเดินทางไปกับพระสงฆ์ได้ตลอดเวลา

3.6.6 เมื่อผู้วิจัยปฏิเสธข้อมูล

การอยู่ในชุมชนของผู้วิจัยในช่วง 6 เดือน (มิถุนายน-พฤศจิกายน 2558) บางครั้งผู้วิจัยเสียโอกาสที่จะเข้าถึงข้อมูลด้วยวิธีการอื่น ซึ่งเป็นการยึดติดในแบบแผนวิธีการของการสัมภาษณ์ที่ตายตัวจนเกินไป และการขาดประสบการณ์ ทักษะ รวมทั้งมีอาการคิดไม่ทันในสถานการณ์ช่วงเวลานั้น ทำให้กลับต้องปล่อยข้อมูลให้หลุดมือผ่านไปอย่างน่าเสียดาย ดังเหตุการณ์ทั้ง 3 เรื่อง ดังนี้

เหตุการณ์ ที่ 1

เมื่อผู้วิจัยไปสัมภาษณ์พี่โมทย์ (ปราโมทย์ พลเพชร) มีประเด็นสนทนากการปลูกพืชร่วมยาง โดยที่ผู้วิจัยสงสัยว่า ตอนนั้นพระสงฆ์กับชุมชนทำอะไรให้ชาวบ้านเข้าร่วมโครงการ โดยการสัมภาษณ์ของผู้วิจัยเป็นไปตามประเด็นที่สงสัยด้วยคำถามที่ได้จัดเรียงลำดับก่อนหลังที่ละเอียด แต่ทว่าการถามที่เกิดขึ้นตอนนั้นคือต้องการให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้เล่าเรื่องตอบไปที่ละประเด็นตามคำถามของผู้วิจัย เมื่อผู้ถูกสัมภาษณ์อยากหยิบยกประเด็นอื่นมาพูดคุยก่อนซึ่งก็อยู่ในสิ่งที่ผู้วิจัยสงสัยเช่นเดียวกัน แต่ด้วยขณะนั้นผู้ถูกสัมภาษณ์ยังเล่าเรื่องเหตุการณ์ของอีกเรื่องหนึ่งค้างอยู่ยังไม่จบ ทำให้ผู้วิจัยต้องขอหยุดการพูดของผู้ถูกสัมภาษณ์เอาไว้ก่อน และขอสัมภาษณ์ในประเด็นเหล่านี้ให้ครบก่อน ทั้งๆที่วินาทีนั้นสีหน้าของผู้ถูกสัมภาษณ์ดูมีความสุข ใบหน้าอ้อมยิ้มในการบอกเล่าในเรื่องที่ต้องการอยากพูดกล่าวก่อน แต่เมื่อถูกขอให้หยุดพูดประเด็นดังกล่าวก่อน ส่งผลต่อความรู้สึกกระตือรือร้นในการบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลนั้นหายไปเมื่อมีการถามในประเด็นที่ต้องการให้เล่าซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นความบกพร่องที่ผู้วิจัยยึดติดกับแบบแผนที่เตรียมไว้จนเกินไป

เหตุการณ์ที่ 2

ครั้งนี้ผู้วิจัยไปสัมภาษณ์ครูที่โรงเรียนประชาบำรุง ซึ่งเป็นครูที่ปรึกษาของกลุ่มเยาวชนต้นหญ้า คราวนั้นผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า

“...น่าจะให้หลวงพี่ได้ทำกิจกรรมกับเด็กสักครั้ง ดี
ใหม่ ครูจะได้นัดเด็กกลุ่มนี้ให้...”

แต่ผู้วิจัยปฏิเสธไปว่าไม่เป็นไรเพราะด้วยเหตุผลที่คิดว่าตอนนั้น คือไม่รู้จะทำกิจกรรมอะไรกับเด็กๆ ทำให้ได้พลาดโอกาสที่เขาได้หยิบยื่นให้ ซึ่งเมื่อกลับออกมาจากการสัมภาษณ์

แล้วคิดทบทวนอีกครั้งมันเป็นการดีที่สุด เพราะอย่างน้อยได้สนทนากับเด็กกลุ่มเยาวชนต้นหญ้า และ อาจจะได้ข้อมูลในบางประเด็นที่สะท้อนให้เห็นบางมุมของพระสงฆ์ เช่นกัน

หลังจากสัมภาษณ์เรื่องราวต่างๆ กับครูโรงเรียนประจำบรูจเรียบร้อยแล้ว ต่อมา ผู้วิจัยได้นั่งสนทนาเรื่องราวของกลุ่มเยาวชนต้นหญ้างับหลวงพี่อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งหลวงพี่ได้เสนอว่า

“...ลองทำกิจกรรมกับเด็กดูไหม จะได้สร้างแรงบันดาลใจให้กับเด็ก ได้เป็นตัวกระตุ้น...”

ขณะนั้น ผู้วิจัยกลับยิ้มไม่ตอบรับอะไร เพราะคิดว่าผู้วิจัยคงไม่มีความสามารถพอในการทำกิจกรรมกับเด็กๆ และไม่กล้ารับปาก จึงทำให้ผู้วิจัยสูญเสียโอกาสถึง 2 ครั้ง กับการสัมภาษณ์กลุ่มเยาวชนต้นหญ้า

เหตุการณ์ที่ 3

ผู้วิจัยได้โทรศัพท์ไปติดต่อพี่อดุลย์ (อดุลย์ แก้วคงธรรม) เพื่อนัดสัมภาษณ์ในช่วงค่ำของวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2558 บริเวณชั้นล่างของห้องสมุดเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้า เพื่อสอบถามถึงกลุ่มอนุรักษ์ที่หลวงพี่สร้างขึ้นและทำงานร่วมกัน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน และวางแผนการสัมภาษณ์กลุ่มต่างๆ ซึ่งขณะที่สนทนากัน พี่อดุลย์ได้เสนอกับผู้วิจัยว่าจะเรียกกลุ่มต่างๆ มาพบผู้วิจัย เพื่อให้ได้สัมภาษณ์พร้อมกันทั้งหมด แต่ ณ วินาทีนั้นผู้วิจัยไม่ทันได้คิดไตร่ตรอง เนื่องจากคิดว่าผู้วิจัยยังไม่มีทักษะกระบวนการของการสนทนาพูดคุยแบบกลุ่ม ทำให้ผู้วิจัยต้องปฏิเสธข้อเสนออันนั้นไปอีกครั้งหนึ่ง เมื่อย้อนสะท้อนคิดหลังจากสิ้นสุดการสนทนา เมื่อกลับขึ้นไปบนที่พักซึ่งอยู่ชั้นบนของอาคารห้องสมุดจึงคิดว่าผู้วิจัยได้พลาดโอกาสไปอย่างน่าเสียดายในการพูดคุยสนทนาแบบกลุ่ม เพราะหากผู้วิจัยยอมรับข้อเสนอและต้องดำเนินการ สามารถขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษา และขอความร่วมมือรุ่นพี่นักศึกษาที่มีประสบการณ์เข้ามาช่วยดำเนินการได้ อีกทั้งเวทีเช่นนี้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงความจริงของเรื่องราวที่นำไปสู่การสร้างคำถามต่อไปเมื่อไปสัมภาษณ์รายบุคคล (บันทึกภาคสนาม, วันที่ 9 กรกฎาคม 2558)

3.6.7 ผู้วิจัยถูกมองว่าเป็นพระเรียไร

ช่วงปลายเดือนมิถุนายน (สัปดาห์ที่ 4) เป็นช่วงที่ผู้วิจัยเริ่มเดินทางเก็บข้อมูลตามบ้านของชาวบ้านตามกลุ่มเป้าหมายที่ผู้วิจัยมีรายชื่อ ซึ่งผู้วิจัยออกเดินทางในช่วงเช้าหลังจากฉันภัตตาหารเช้าเสร็จสิ้น การเดินเท้าไปตามท้องถนนเพื่อเก็บข้อมูลทั้งวัน ด้วยบ่นไหล่ของผู้วิจัยสะพายย่าม 1 ใบ พร้อมกับมีมือถือซึ่งใช้ถ่ายภาพระหว่างทาง รวมถึงบางครั้งได้กางร่มไปด้วยหากเป็นช่วงบ่ายที่แดดค่อนข้างร้อน ด้วยเหตุนี้ทำให้ชาวบ้านที่ไม่เคยรู้จักพระ (ผู้วิจัย) รูปนี้มาก่อน จึงทำให้การเดินทางไปเรียกชื่อตามบ้านแต่ละหลังสร้างความฉงนสงสัยให้กับชาวบ้านไม่น้อย ซึ่งชาวบ้านบางรายที่ถูกผู้วิจัยทักทายมีสีหน้ากังวล แต่ด้วยความเป็นพระชาวบ้านจึงพนมมือไหว้ถามว่าลูกหลวงมีอะไร แต่บางรายมีโอกาสเห็นพระมาก่อน เพราะเคยได้ใส่บาตรช่วงที่เดินตามหลังหลวงเพียงรับบิณฑบาตในตอนเช้าตามกิจของสงฆ์ อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็ยังไม่ทราบที่มาที่ไปว่าพระรูปนี้มาจากที่ใด จึงมีความวิตกกังวลที่แสดงออกผ่านสีหน้าอย่างชัดเจน เนื่องจากพื้นที่ชุมชนตะโหนดเคยมีพระปลอมมาจากภาคอีสานมาเดินเรียไรชาวบ้าน เมื่อมีพระมาเดินตามบ้านเช่นนี้ จึงส่งผลให้เกิดความเข้าใจผิดคิดในแบบเดียวกัน โดยพี่แอน (พิรดา เส็มหมาด) ซึ่งผู้วิจัยมีความคุ้นเคยกับพี่แอนอยู่บ้าง ได้เล่าให้ฟังและบอกความจริงกับผู้วิจัยว่า

“...ชาวบ้านมองน้องหลวงว่า พระเรียไร...”

สรุป การนำเสนอรายละเอียดปัญหาและอุปสรรคของการวิจัยที่กล่าวมาในแต่ละประเด็นนี้ เพื่อต้องการให้ผู้อ่านได้พิจารณาวิเคราะห์งานวิจัยชิ้นนี้ในส่วนของการสรุปผลการศึกษาของผู้วิจัย ซึ่งได้เห็นถึงการได้มาของข้อมูล วิธีการในการเข้าถึงข้อมูล และข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นจากการเก็บข้อมูลในพื้นที่สนาม อีกทั้ง เพื่อแสดงให้เห็นตัวตนของผู้วิจัยว่าอยู่ในลักษณะเช่นไรในการเข้าถึงข้อมูล และมีผลอย่างไรต่อข้อมูลที่ได้มา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำข้อมูลมาวิเคราะห์ พิจารณาเข้าถึงความจริงในสิ่งที่ค้นพบจากงานวิจัยชิ้นนี้

3.7 การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่มีความสำคัญด้วยการใช้เทคนิคสามเส้า (Triangulation) ดังนี้ (ชาย โปธิสิตา, 2556 ; สุภางค์ จันทวานิช, 2557)

3.7.1 การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) คือ จะพิจารณา ถึง เวลา สถานที่ บุคคล เช่น ตรวจสอบข้อมูลของพระสงฆ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลาย การถาม คำถามซ้ำ หรือถามคำถามเดิมในช่วงวัน / เวลาอื่น สถานที่อื่น หรือถามคำถามเดิมกับคนอื่น ๆ เพื่อ ตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูล

3.7.2 การตรวจสอบด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) คือ การใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้วิธีการสังเกตควบคู่กับการซักถาม และศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบกัน

3.8 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลหลังจากพื้นที่ โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (analytic induction) (สุภางค์ จันทวานิช, 2556) กล่าวคือ จัดจำแนกข้อมูลที่ได้มาตามวัตถุประสงค์ เขียนรวบรวมออกมาตามเนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้อง และเชื่อมโยงไว้ แบ่งหัวข้อของข้อมูลตามสิ่งที่ได้มา แบ่งไปตามช่วงเวลาของเรื่องราวที่เกิดขึ้น แล้วจัดข้อมูลเข้าสู่ประเด็นหลัก นำเรื่องราวมา เชื่อมโยงระหว่างกันเพื่ออธิบายเนื้อเรื่อง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้ครอบคลุมถึงกระบวนการได้มาซึ่งข้อมูล หรือความรู้ บริบทแวดล้อมของการเก็บข้อมูล และตัวตนของผู้วิจัยซึ่งมีผลต่อกระบวนการสร้างของข้อมูลด้วย เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ตัวตนของผู้วิจัยอาจมีผลต่อการวิเคราะห์ข้อมูล หากผู้วิจัยไม่สามารถ พิจารณาข้อมูลในฐานะคนนอกได้ (การพิจารณาในฐานะที่ผู้วิจัยไม่ใช่พระสงฆ์) เนื่องจากผู้วิจัยมี สถานภาพเป็น “พระสงฆ์” ย่อมจะมีผลในการพิจารณาถึงพระสงฆ์ในพื้นที่ศึกษาในด้านตีมากกว่าการ พบเห็นข้อบกพร่องและข้อจำกัดของพระสงฆ์ ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจจะนำเสนอในประเด็นเหล่านี้ได้ไม่ชัดเจน และเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยได้เรียนรู้และได้ ระมัดระวังในเรื่องนี้มากที่สุดเมื่อวิเคราะห์ข้อมูล

บทที่ 4

ความสัมพันธ์ระหว่างวัดตะโหมดกับชุมชนตะโหมด

เนื้อหาในบทนี้เป็นการอธิบายผลการวิจัยในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างวัดตะโหมดกับชุมชนตะโหมด และการทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนตะโหมด โดยได้อภิปรายผลไว้ท้ายบท ทั้งนี้ได้แบ่งเนื้อหาในการอธิบายข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน คือ

ข้อมูลส่วนที่ 1 เป็นการนำเสนอข้อมูลพื้นฐานชุมชนตะโหมดและวัดตะโหมด ประกอบไปด้วยเนื้อหา ดังนี้

- 1) สภาพทั่วไปของตำบลตะโหมด
- 2) ชุมชนตะโหมดและวัดตะโหมด
- 3) ประวัติเจ้าอาวาสวัดตะโหมดและพระสงฆ์วัดตะโหมด

ข้อมูลส่วนที่ 2 เป็นการนำเสนอข้อมูลบทบาทและความสำคัญของวัดตะโหมดที่มีต่อชุมชนตะโหมด ประกอบไปด้วยเนื้อหา ดังนี้

- 1) บทบาทด้านศาสนาและวัฒนธรรม
- 2) บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนตะโหมด

ข้อมูลส่วนที่ 1

ชุมชนตะโหนดและวัดตะโหนด

ข้อมูลส่วนนี้เป็นการนำเสนอในส่วนของรายละเอียดชุมชนตะโหนดและวัดตะโหนด รวมถึงข้อมูลของพระสงฆ์วัดตะโหนดตั้งแต่อดีตเจ้าอาวาส เจ้าอาวาสและพระสงฆ์ภายในวัด ทั้งนี้ในรายละเอียดบางส่วน ได้ชี้ให้เห็นความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อพระสงฆ์ ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งแยกเนื้อหาไว้ ดังนี้

- สภาพทั่วไปของตำบลตะโหนด
- ชุมชนตะโหนดและวัดตะโหนด
- ประวัติเจ้าอาวาสวัดตะโหนดและพระสงฆ์วัดตะโหนด

4.1 สภาพทั่วไปของตำบลตะโหนด

ข้อมูลสภาพทั่วไปของชุมชนตะโหนดผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยของ ธฤชวรรณ นนทพุท (2545) คำนวน นวลสนอง (2546) สนทญา เมืองสุข (2546) ปาริฉัตร วงศ์พานิช (2546) นางลักษณ์ รักเล่ง (2547) ธรรมศาสตร์ โสทธิพันธ์ (2548) นฤมล สุขพันธ์ (2549) มณฑา จันทมาศ (2549) เสาวลักษณ์ รุ่งตะวันเรืองศรี (2549) ทิพย์ทิวา สัมพันธมิตร (2550) สุนทรภรณ์ มะโน (2552) สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหนด (2558) เทศบาลตำบลตะโหนด (2558) และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในการลงพื้นที่สนามของผู้วิจัย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ชุมชนตะโหนด ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาบรรทัดและมีสภาพพื้นที่ลาดต่ำไปทางทิศตะวันตก เป็นพื้นที่ราบสลับเนินเขา มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่างๆ (เทศบาลตำบลตะโหนด, 2558 ; สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหนด, 2558) ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ ตำบลโคกม่วง อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง
ทิศใต้	ติดต่อกับ ตำบลคลองใหญ่ อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ตำบลคลองใหญ่ และตำบลแม่ขรี อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ เขื่อกเขาบรรทัดกั้นพรมแดนระหว่างจังหวัดพัทลุงกับ จังหวัดตรัง

ตำบลตะโหนด มีเนื้อที่ประมาณ 110,405.25 ไร่ ประกอบด้วยหมู่บ้านทั้งหมด 12 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านทุ่งโพธิ์ หมู่ที่ 2 บ้านหัวช้าง หมู่ที่ 3 บ้านตะโหนด หมู่ที่ 4 บ้านโพธิ์ หมู่ที่ 5 บ้านคลองนุ้ย หมู่ที่ 6 บ้านโหล๊ะจังกระ หมู่ที่ 7 บ้านควนอินนอโม หมู่ที่ 8 บ้านโหล๊ะเหรียญ หมู่ที่ 9 บ้านป่าพงค์ หมู่ที่ 10 บ้านทุ่งสบาย หมู่ที่ 11 บ้านนาส้อง หมู่ที่ 12 บ้านโนไปะ ประชากรมีจำนวน 3,133 คน (ปี พ.ศ. 2560) นับถือศาสนาพุทธร้อยละ 59 ศาสนาอิสลามร้อยละ 41 ซึ่งชุมชนอิสลามส่วนใหญ่อาศัยอยู่ใน หมู่ที่ 2, 5, 6, 7, 8 และหมู่ที่ 10 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร ทำสวนยางพารา ทำนา และทำสวนผลไม้

ลักษณะการปกครอง

ตำบลตะโหนดมีลักษณะการปกครอง 2 รูปแบบ คือ เทศบาลตำบลตะโหนด (ยกฐานะมาจากสุขาภิบาลชุมชนบ้านตะโหนดปี พ.ศ. 2542) และเทศบาลตำบลเขาหัวช้าง (ยกฐานะมาจากองค์การบริหารส่วนตำบลตะโหนด) ซึ่งหมู่ที่อยู่ในเขตปกครองเทศบาลตำบลเขาหัวช้าง จำนวน 7 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1, 2, 5, 6, 7, 8 และหมู่ที่ 10 ส่วนอีก 5 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 3, 4, 9, 11 และหมู่ที่ 12 พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลตำบลตะโหนด

4.2 ชุมชนตะโหนดและวัดตะโหนด

ข้อมูลส่วนนี้ได้มาจาก สมุดบันทึกประวัติชุมชนตะโหนดของ วรณ ชุนจันทร์, (ม.ป.ป.) ; คำนวณ นवलสนอง (2546, น.15-24) สภากานวัดตะโหนด (2543) วรณ ชุนจันทร์ (สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2558) และ พระครูสุนทรกิจจานุโยค (สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2558) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.2.1 ชุมชนตะโหนด

ตามการเล่าขานสืบต่อกันมาว่า ชุมชนตะโหนดเป็นชุมชนเก่าแก่ตั้งมาสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ตามหลักฐานโบราณวัตถุที่ปรากฏพบ คือ พระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย ขนาดหน้าตัก 20 เซนติเมตร เป็นศิลปะแบบอู่ทอง ขุดพบภายในสระน้ำของวัดเหนือ (วัดตะโหนดเดิม ราง) ซึ่งวัดอยู่ทางทิศใต้ของวัดตะโหนดในปัจจุบัน และมีวัดเก่าพระเป็นวัดร้างตั้งอยู่ที่เขาพระบ้านหัวช้าง ตำบลตะโหนด ซึ่งติดกับเขาหลักไก่อ และเขาตีนป่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา ปรากฏหลักฐานในเพลาวัดเขียนบางแก้วว่าเป็นวัดหนึ่งขึ้นกับคณะป่าแก้วหัวเมืองพัทลุง และบริเวณวัดมีถ้ำ

แห่งหนึ่งเรียกว่าถ้ำหัวช้าง ปากถ้ำหันไปทางทิศใต้ เดิมทีภายในถ้ำมีพระพุทธรูปปางไสยาสน์หนึ่งองค์ ยาวประมาณ 14 เมตร ฐานพระมีรูปช้างปูนปั้นโผล่แบกฐานเจ็ดเศือก มีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย และพระพุทธรูปไม้จำหลักอีกหลายองค์ แต่ด้วยพระพุทธรูปเหล่านี้ได้ถูกทำลายไปหมดแล้ว ประมาณ พ.ศ. 2484 นอกจากนั้น ยังพบขวานหินขัดหรือขวานหินทุบเปลือกไม้ใช้ในการนำมาทำทอผ้า พบที่โหล๊ะจันกระ ตำบลตะโหมด

ในยุคแรกเริ่มชุมชนตะโหมด ผู้ที่มาตั้งถิ่นฐานเป็นคนไทยมุสลิม แต่เนื่องจากมีชาวไทยพุทธได้ย้ายเข้ามาอยู่เพิ่มมากขึ้น ทำให้ต่อมาชาวไทยมุสลิมได้ย้ายบ้านเรือนออกไปอยู่ห่างไกลจากถิ่นฐานเดิม

ส่วนประวัติความเป็นมาของคำว่า “ตะโหมด” สันนิษฐานได้ว่ามาจากสองแนวทาง คือ

1) มาจากคำว่า “ตระ” เป็นชื่อของช่องเขา ซึ่งเป็นเส้นทางโบราณที่ใช้เดินทางจากอำเภอปะเหลียน เพื่อไปบรรทัดโดยผ่านช่องเขาที่เรียกว่า ช่องเขาตระและออกสู่ช่องเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด

2) มาจากคำว่า “โตะหมุด” จากคำบอกเล่าผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกเป็นคนไทยมุสลิม เพราะปรากฏหลักฐานหลายอย่างที่มีส่วนร่วมเกี่ยวกับชื่อของชาวไทยมุสลิม เช่น นาปะเจ๊ะ (ที่ตั้งโรงเรียนวัดตะโหมดปัจจุบัน) นาโคกแขกเจ๊ย หนองโตะอ่อน หนองโตะโล่ง ห้วยโตะเล็ม โคนสุเหว่า (ที่ตั้งวัดตะโหมดปัจจุบัน) โปะโตะหิม นาโตะโตบ หนองโตะเพชร หนองโตะสังข์ และห้วยทุ่งแขก เป็นต้น ดังนั้น คำว่า “ตะโหมด” จึงเรียกผิดเพี้ยนมาจากโตะหมุด ซึ่งเป็นผู้นำชาวมุสลิมคนแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในตะโหมด

การเดินทางออกสู่ภายนอกของชุมชนสมัยอดีต

สมัยก่อนชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนที่อยู่ห่างไกลสังคมเมืองและความเจริญ จึงไม่ได้รับความสนใจจากบุคคลภายนอก เพราะการไปมาหาสู่กันแต่ละครั้งต้องใช้เวลาเดินทางหลายกิโลเมตร เนื่องจากชุมชนตะโหมดตั้งห่างจากตัวเมืองพัทลุงไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณ 40 กิโลเมตร ในยุคนั้นชุมชนตะโหมดขึ้นตรงกับอำเภอปากพะยูน การเดินทางไปอำเภอแต่ละครั้งต้องใช้เวลาไปกลับถึง 2 วันหากมีความจำเป็นต้องการเดินทางไปจังหวัดพัทลุงจะต้องเดินทางไปขึ้นรถไฟที่สถานีบางแก้ว และพักค้างคืนที่บางแก้ว 1 คืน พอรุ่งเช้าจึงได้ขึ้นรถไฟต่อไปยังจังหวัดพัทลุง ซึ่งการเดินทางจากบ้านตะโหมดถึงบางแก้วมีระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตร ในการเดินทางแต่ละครั้งต้องเดินทางผ่านทุ่งนา และต้องมีพ่อค้าคนตัวไปรับประทานระหว่างการเดินทาง เพราะไม่มีร้านค้าและบ้านเรือนให้แวะ มีเพียงแต่ศาลาพักร้อน 1 หลัง ที่เรียกว่า “หลาคอแห่งงาม” (ศาลาที่นั่งพักดื่ม่น้ำ) ดังนั้น ชาวบ้านในชุมชนจะไปมาหาสู่กันจึงมีเพียงแต่ญาติพี่น้องที่มีสายสัมพันธ์กันเท่านั้น รวมถึงการเดินทางเพื่อไปติดต่อหน่วยงานราชการและการค้าขายผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งชาวบ้านตะโหนดที่เดินทางไปค้าขายสินค้าที่ตลาดบางแก้ว นิยมใช้การขนส่งสินค้าด้วยควาย ลากเกวียน ลากหอนวน (พาหะคล้ายเกวียนแต่ไม่มีล้อใช้สำหรับบรรทุกของหนัก) หรือใช้คนแบกหอน (การนำสิ่งของวางไว้บนศีรษะ) นำไปยังตลาดบางแก้วซึ่งเป็นตลาดหลักในการขายสินค้าในยุคนั้น

ต่อมา หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการตัดถนนสายยุทธศาสตร์ สายพัทลุง-รัตภูมิ-หาดใหญ่ ส่งผลให้แม่ขริซึ่งมีสภาพเป็นลักษณะทุ่งนามีต้นไม้ขึ้นอยู่ห่างๆ ไม่หนาแน่น เริ่มจะมีผู้คนทยอยเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนบ้างแล้ว ประกอบกับแม่ขริเป็นจุดศูนย์กลางระหว่างตะโหนด-บางแก้ว และยังคงติดกับถนนสายพัทลุง-หาดใหญ่ จึงเริ่มมีการเปิดตลาดนัดขึ้นเพื่อรองรับผลผลิตจากชุมชนตะโหนดและสินค้าจากตลาดบางแก้วให้ได้มาซื้อขายกัน นับตั้งแต่นั้นมาตลาดแม่ขริก็เริ่มมีความคึกคักมากขึ้น ส่งผลให้ตลาดบางแก้วที่เคยไปค้าขายเริ่มจะซบเซาลง เพราะชาวบ้านบางกลุ่มหันมาใช้บริการตลาดแม่ขริแทน อีกทั้งถนนสายพัทลุง-หาดใหญ่ ได้เริ่มเปิดให้มีรถประจำทางวิ่งผ่าน ส่งผลให้การเดินทางไปจังหวัดพัทลุง อำเภอกาบังใหญ่สะดวกขึ้น ชาวบ้านไม่ต้องใช้เวลานานในการเดินทางไปขึ้นรถไฟที่สถานีบางแก้วเหมือนก่อน

4.2.2 วัดตะโหนด

วัดตะโหนดเป็นวัดเก่าแก่ของชุมชนตะโหนด เดิมมีวัดอยู่ 2 วัด

วัดที่หนึ่ง เป็นสำนักสงฆ์ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของชุมชน ได้สถาปนาขึ้นเป็นวัดราวช่วงปี พ.ศ. 2370 (สมัยรัชกาลที่ 3) เมื่อครั้งชุมชนตะโหนดเป็นเส้นทางเดินทัพไปปราบเมืองไทรบุรี และได้ก่อตัวเป็นชุมชนที่มั่นคง ชาวบ้านจึงเรียกขานต่อกันมาว่า “วัดเหนือ” เพราะตั้งอยู่ติดกับลำคลองทางด้านเหนือของคลองตะโหนดที่ไหลผ่านกลางหมู่บ้าน (ปัจจุบันร้าง แต่เป็นที่ดินธรณีสงฆ์ของวัดตะโหนดใช้เป็นสถานที่ในการทำบุญให้กับบรรพชนซึ่งมี “บัว (เจดีย์ขนาดเล็ก)” ไว้เก็บกระดูกอยู่บริเวณวัดเดิมในช่วงทำบุญสงกรานต์)

วัดที่สอง วัดตะโหนดในปัจจุบันมีพื้นที่ตั้งตามเขตการปกครองท้องถิ่นอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 โดยมีลำคลองตะโหนดแบ่งแยกพื้นที่ทั้ง 2 หมู่บ้านซึ่งไหลผ่านกลางวัด ความเป็นมาของวัดตะโหนดเกิดจากหลวงพ่อเปี้ยซึ่งเดินทางมาจากวัดดอนคั่น ตำบลคูซุต อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา มาเห็นสภาพป่าช้าของชุมชนเป็นสถานที่เงียบสงบเหมาะสำหรับการปฏิบัติธรรม จึงได้สร้างสำนักสงฆ์ขึ้นในพื้นที่ดังกล่าว ชาวบ้านมักเรียกว่า “วัดใต้” (วัดตะโหนดปัจจุบัน) และได้มีการขออนุญาตสร้างขึ้นเป็นวัดขึ้นในปี พ.ศ. 2452

ปี พ.ศ. 2526 วัดตะโหนดได้รับการคัดเลือกจากกรมการศาสนาให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง และในปี พ.ศ. 2530 ได้รับการยกย่องให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่น

4.2.3 เจ้าอาวาสและพระสงฆ์วัดตะโหมด

วัดตะโหมดที่ผ่านมามีเจ้าอาวาสทั้งหมด 4 รูป ประกอบด้วย พระช่วย อินทสโร พระหมุน ธมมปาโล (พระครูพิมลชยานุรักษ์) พระจ้วน อตตมโน (พระครูอุทิตกิจจาทร) และพระครูสุนทรกิจจานุโยค นอกจากนี้ มีผู้ช่วยเจ้าอาวาสอีก 1 รูป คือ พระครูประยุตธรรมธัช และพระสงฆ์รูปอื่นๆ ที่มีอยู่ภายในวัดในช่วงที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลในพื้นที่ชุมชน ทั้งนี้ข้อมูลของพระสงฆ์ได้มาจากการสัมภาษณ์และการสังเกตในพื้นที่สนามของผู้วิจัย และจากเอกสารการบันทึกที่มีอยู่ภายในวัดตะโหมด ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

เจ้าอาวาส

1) เจ้าอาวาสรูปที่ 1 พระช่วย อินทสโร

ความเป็นมา

เมื่อหลวงพ่อบุญซึ่งเป็นผู้มาสร้างสำนักสงฆ์ไว้ตั้งแต่เริ่มแรก ดังกล่าวไว้ตอนต้น ได้ชราภาพลง ท่านจึงขอเดินทางกลับไปภูมิลำเนาเดิม ทำให้วัดตะโหมดไม่มีพระอยู่ ส่งผลให้ชาวบ้านได้เดินทางไปนิมนต์พระช่วย อินทสโร จากวัดข้างทอง เพราะเห็นว่ามีเคร่งครัดในสมณธรรมฐาน และมีปฏิปทาประสพการณ์ในการออกธุดงค์ตามสถานที่ต่างๆ ให้มาช่วยจำพรรษาอยู่ที่วัดตะโหมดเพื่อช่วยบุกเบิกพัฒนาวัด ซึ่งท่านมีภูมิลำเนาเป็นคนจังหวัดปัตตานี ต่อมาปี พ.ศ. 2453 พระช่วยได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสรูปแรกของวัดตะโหมด ตั้งแต่นั้นมาชาวบ้านมักเรียกขานนามท่านว่า “พ่อท่านช่วย”

ความศรัทธาและความเชื่อ

นอกจากนั้น ยังมีตำนานเล่าขานถึงวาจาศักดิ์สิทธิ์ของพ่อท่านช่วยไว้ว่า ในอดีตชุมชนตะโหมดถือว่าเป็นพื้นที่อยู่ห่างไกลออกมาจากสังคมเมือง ย่อมส่งผลให้กลุ่มโจรผู้ประพฤติผิดกฎหมายหนีการจับกุมของเจ้าหน้าที่ทางการเข้ามาหลบซ่อนในชุมชน ครั้งหนึ่งมีโจรผู้ร้ายนามกระเตื้อง ชื่อนายเมืองไม่ปรากฏนามสกุลได้พาพรรคพวกมาหลบซ่อนตัว เพื่อหนีการจับกุมของเจ้าหน้าที่ เมื่อพวกโจรเดินเข้ามาในชุมชนเดินผ่านกลางวัดตะโหมดซึ่งตั้งอยู่ท่ามกลางของหมู่บ้าน นายเมืองผู้เป็นหัวหน้าโจร ได้ถลกผ้าถุงไปเหน็บไว้ที่เสาเอว ทำให้มองเห็นกางเกงขั้วในสีแดงที่สวมใส่ในมือถือปืนเดินนำพรรคพวกผ่านลานวัดไป ในขณะที่นั้นพ่อท่านช่วยได้นั่งอยู่บนกุฏิ และมองเห็นพวกโจรเดินผ่านลานวัดไปโดยไม่ได้สนใจใยดีกับปูชนียสถานภายในวัด ท่านจึงเปรยคำพูดออกมาว่า “อ้าย

พวกโจรไม่รู้จึกที่ตาย” ปรากฏว่าในคำคินั้นพวกโจรได้ไปนอนพักอาศัยอยู่ที่ขนา (กระท่อม) ที่ไร้ทางเจ้าหน้าที่ซึ่งมีนายร้อยตรีบุตร (ขุนพันธรักษ์ราชเดช) ได้นำกำนันผู้ใหญ่บ้านติดตามไปด้วย

เมื่อถึงทางแยกสองแพร่งปรากฏว่าทางสายหนึ่งมีต้นไม้ล้มขวางทางเจ้าหน้าที่จึงเลือกเดินไปอีกเส้นทางหนึ่งซึ่งไม่มีสิ่งใดกีดขวาง เมื่อเดินไปก็พบกับขนาข้างทาง มองเห็นพวกโจรกำลังนอนหลับอยู่บนขนา (ศาลาล้างเล็ก) เจ้าหน้าที่ตะโกนให้พวกโจรลุกขึ้นมาจับตัว แต่พวกโจรได้ลุกขึ้นตื่นแล้วคว้าปืนยิงต่อสู้ ทำให้เจ้าหน้าที่ต้องยิงสาดกระสุนเข้าไป จนเสียงปืนสงบลง ปรากฏว่าพวกโจรนอนตายเรียงรายอยู่ และมีโจรอีกหนึ่งรายได้วิ่งหนีรอดไป แต่ถูกตามจับกุมมาได้ในเวลาต่อมา ผลจากการช่วยเหลือปราบโจรผู้ร้ายในครั้งนั้นส่งผลให้กำนันผู้ใหญ่บ้านได้รับการปูนบำเหน็จความดีความชอบจากทางราชการ ให้ นายล้อม ชนะสิทธิ์ กำนันตำบลตะโหมด เป็นขุนประนามตะโหมด และนายกลิ่ง ไชโยธา ผู้ใหญ่บ้าน เป็นหมื่นยงไชยกิจ

แม้ว่าพ่อท่านช่วยได้มรณภาพไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2481 แต่ท่านยังคงเป็นศูนย์รวมความศรัทธาของชาวบ้านตะโหมด โดยที่วัดตะโหมดได้สร้างวิหารรูปเหมือนพ่อท่านช่วยอยู่ติดกับอุโบสถของวัดตะโหมด ในขณะที่ผู้วิจัยพำนักอยู่ที่วัดเพื่อเก็บข้อมูล พบว่าในทุกๆวัน สังเกตเห็นชาวบ้านมากราบไหว้สักการะขอพรอยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันพระ (แรม 8 ค่ำ แรม 15 ค่ำ ขึ้น 8 ค่ำ และขึ้น 15 ค่ำ ของเดือน) และที่สำคัญมักพบว่าทุกเช้าวันอังคาร วันพฤหัสบดี และวันเสาร์ จะมีความพิเศษมากกว่าทุกวัน เนื่องจากชาวบ้านไม่ได้มากราบขอพรเพียงอย่างเดียว เพราะเป็นวันที่ชาวบ้านมีความนิยมนิยามเข้ามาแก้บน (การนำของมาถวายเมื่อสำเร็จผลตามที่ได้ตั้งใจไว้ของชาวบ้าน ตามความเชื่อของชาวบ้าน การแก้บนในวันดังกล่าว เป็นวันที่มีกำลังแรงกว่าวันอื่นๆ การแก้บนในวันดังกล่าวจะสำเร็จหายขาดกันจากสิ่งที่ได้บนบานไว้) ซึ่งมีทั้งการนำประทัดมาจุด ขนมต้มขาว (ขนมโค) ไข่ต้ม หรือสิ่งของอื่นๆ มาถวายรูปเหมือนพ่อท่านช่วยตามที่ได้บนบานขอพรไว้ หากช่วงเวลาอันเช้าเมื่อพบเห็นว่ามีขนมต้มขาวใส่จานนำมาถวายพระก็สันนิษฐานได้ว่าวันนี้มีการนำขนมต้มขาวมาแก้บนถวายพ่อท่านช่วย ซึ่งพระลูกวัดบอกว่า เป็นเช่นนี้ประจำ เพราะเมื่อแก้บนเสร็จชาวบ้านจะนำมาถวายพระต่อ

เช่นเดียวกับกรณีพระใหม่รูปหนึ่งในพรชกาล 2558 ได้เล่าเรื่องของตนเองให้ฟังว่า ที่ได้มาบวชเข้าพรรษาในปี (พ.ศ. 2558) เพราะได้บนบานขอพ่อท่านช่วยไว้ว่า ขอให้พ่อที่นอนป่วยหนักอยู่ที่โรงพยาบาลมีอาการหายป่วย และเมื่อพ่อมีอาการดีขึ้นหายป่วยเลยถือโอกาสเข้ามาบรรพชา – อุปสมบทเข้าพรรษามาตามที่ได้ลั่นวาจาไว้ แม้แต่ผู้อาวุโสชุมชนอย่างลุงวรรณ ขุนจันทร์ ได้พูดคุยกับผู้วิจัยว่าในช่วงที่จะมีงานแต่งลูกของตนเองช่วงนั้นมีฝนตกหนักตลอด จึงเกรงว่าถ้าฝนตกในวันพิธีแต่งงานจะทำให้เป็นอุปสรรค จึงได้ให้ลูกไปขอพรพ่อท่านช่วยขออย่าให้มีฝนตกในวันดังกล่าว ซึ่งปรากฏว่าในวันแต่งงานท้องฟ้าแจ่มใส

มิใช่เพียงบุคคลในชุมชนเท่านั้นยังคงมีบุคคลที่เคยเข้ามาร่วมทำกิจกรรมกับชุมชนได้เข้ามาขอพรพ่อบ้านช่วย ดังเช่น ข้อมูลที่ได้รับรู้และได้สังเกตเห็น ในกรณีที่พี่แอน (พิรดา เส็มหมาด) ซึ่งได้นำขนมต้มขามาถวายพ่อบ้านช่วยเพราะมีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งซึ่งมีความสนิทสนมกับพี่แอนได้สั่งไว้ และรออาจารย์มาแก้บนกับพ่อบ้านช่วย เนื่องจากอาจารย์ได้บนบานขอให้ลูกสาวสอบติดคณะแพทยศาสตร์ได้ และเมื่อผลสอบปรากฏว่าสอบติดจึงได้เข้ามาแก้บน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพ่อบ้านช่วย อดีตเจ้าอาวาสรูปแรกของวัดตะโหมด ยังคงเป็นศูนย์รวมความเคารพศรัทธา เนื่องจากชุมชนมีความเชื่อในความมีวาจาศักดิ์สิทธิ์ของท่าน และยังคงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการงานใดๆ ทั้งการแต่งงาน การบรรพชา-อุปสมบท การสอบเข้ารับบรรจุข้าราชการ การสอบเข้าศึกษาต่อของลูกหลานภายในชุมชน ชาวบ้านมักจะเข้ามากราบไหว้สักการะขอพรให้งานทั้งหลายนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้

2) เจ้าอาวาสรูปที่ 2 พระหมุน ธมฺมปาโล (พระครูพิมลชยานุรักษ์)

ความเป็นมา

เมื่อพ่อบ้านช่วยได้มรณภาพลง วัดตะโหมดได้ว่างเว้นการมีเจ้าอาวาสอยู่ระยะเวลา 3 ปี แต่ในช่วงเวลาดังกล่าวชาวบ้านได้ไปนิมนต์พระเลื่อนกับพระแข่งจากวัดเชิงแส มาช่วยดูแลรักษาวัดเป็นการชั่วคราว จนในปี พ.ศ. 2484 พระครูกาเดิม (พระสังฆาธิการของอำเภอ) วัดเขียนบางแก้ว ได้นิมนต์ พระหมุน ธมฺมปาโล (พระครูพิมลชยานุรักษ์) จากวัดใหม่ไทรงามให้มาเป็นเจ้าอาวาสรูปที่ 2 เมื่อพระหมุนเข้ามาเป็นเจ้าอาวาสได้ริเริ่มให้มีการพัฒนาทั้งทางด้านศาสนศึกษา ศึกษาสงเคราะห์ และสาธารณสุขสงเคราะห์ และเปิดการเรียนธรรมศึกษาขึ้นภายในวัดตะโหมด โดยอาศัยกำลังจากพระลูกวัดและชาวบ้านร่วมมือช่วยเหลือกัน (หนึ่งในพระลูกวัดที่เป็นกำลังหลักสำคัญในการทำงานร่วมกับพระหมุนด้วย คือ พระจ้วน อตตมโน อ่านเพิ่มเติมเจ้าอาวาสรูปที่ 3) ซึ่งอนุสรณ์ในการทำงานของพระหมุน คือ เป็นผู้ริเริ่มให้มีการสร้างอาคารเรียนหลังแรกของโรงเรียนประชาบาลในปี พ.ศ. 2496 แทนศาลาโรงธรรมการเปรียญหลังเก่าที่มีสภาพชำรุดทรุดโทรม

ในการสร้างอาคารเรียนได้มีพระจ้วนกับชาวบ้านเป็นกำลังสำคัญในการก่อสร้าง ซึ่งในช่วงนั้นได้รับงบประมาณมาจากหน่วยงานราชการแต่มีจำนวนน้อยไม่เพียงพอต่อการสร้างอาคารเรียน จึงได้อาศัยแรงศรัทธาและความร่วมมือจากแรงงานชาวบ้านในการก่อสร้าง และใช้วัสดุที่มีอยู่ภายในชุมชน เช่น การตัดไม้ ขนดิน ขนหิน จากในป่าของชุมชน และลงมือร่วมกันสร้างอาคารเรียนจนสำเร็จ และได้ดำเนินการส่งเรื่องไปยังหน่วยงานราชการเพื่อขอใช้นามโรงเรียนใหม่ว่า “โรงเรียนวัดตะโหมด (หมุน คณานุสรณ์)” เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการริเริ่มการสร้างอาคารเรียนของพระหมุน ธมฺมปาโล จนต่อมาท่านได้รับเลื่อนเป็นพระครูสัญญาบัตรที่ “พระครูพิมลชยานุรักษ์”

ต่อมา ในปี พ.ศ. 2499 พระหมุนได้นำพาชาวบ้านกลุ่มหนึ่งเดินทางไปบุกเบิกถากถางปรับพื้นที่แถวบริเวณบ้านแม่ขรีเพื่อช่วยกันสร้างวัดขึ้นใหม่ในพื้นที่ ซึ่งในช่วงเวลาที่มีการสร้างวัดที่บ้านแม่ขรี บางคืนได้มีการติดต่อหนังสือมาแสดงเพื่อสร้างขวัญกำลังใจในการทำงานของชาวบ้าน โดยการสร้างวัดดังกล่าว พระจ้วนได้ร่วมติดตามไปช่วยก่อสร้างด้วย เมื่อเริ่มเข้าใกล้ช่วงเช้าพระราชพระหมุนได้มอบหมายภาระให้พระจ้วนกลับไปช่วยดูแลรักษาวัดแทน ส่วนพระหมุนได้อยู่จัดการดูแลและจำพรรษาอยู่ที่วัดแม่ขรี หลังจากนั้นเป็นต้นมา พระจ้วนจึงรับภาระหน้าที่ในการบริหารจัดการวัดตะโหมดแทนพระหมุนมาโดยตลอด

3) เจ้าอาวาสรูปที่ 3 พระจ้วน อดตมโน (พระครูอุทกกิจจาทร)

จนกระทั่งพระหมุนได้รับตำแหน่งเจ้าอาวาสที่วัดแม่ขรี ส่งผลให้พระจ้วนได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสรูปที่ 3 พระจ้วนหรือที่ชาวบ้านมักเรียกขานนามว่า “ตาหลวง” ท่านต้องแบกรับภาระมีหน้าที่รับผิดชอบในการดูแลวัดแทนพระหมุนมาโดยตลอดในช่วงที่พระหมุนไปสร้างวัดแม่ขรี จนกระทั่งมีการแต่งตั้งพระหมุนให้เป็นเจ้าอาวาสวัดแม่ขรี ซึ่งส่งผลให้พระจ้วนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสในปี พ.ศ. 2510

ประวัติและความเป็นมา

พระครูอุทกกิจจาทร นามเดิม จ้วน เขียวจิ้น เป็นชาวบ้านชุมชนตะโหมด เกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2467 เป็นชาวบ้านทำน้าออก (ปัจจุบัน คือ หมู่ที่ 3 ตำบลตะโหมด) เกิดในครอบครัวชาวไร่ ชาวนา บิดาชื่อนายอินทร์ เขียวจิ้น มารดาชื่อนางฟัก พลเพชร ท่านเป็นผู้ที่มีอุปนิสัยสุขุมรอบคอบ รักความสะอาด มีระเบียบวินัย และรักความยุติธรรม เป็นนักสู้ที่ไม่ชอบรังแกใคร และมีความขยันมาตั้งแต่เด็ก ท่านเข้ารับการศึกษาที่โรงเรียนวัดตะโหมด ซึ่งในยุคนั้นใช้ศาลาโรงธรรมของวัดตะโหมดเป็นสถานที่ศึกษา

เมื่อย่างเข้าอายุ 22 ปี ท่านถูกนำมาฝากไว้ที่วัดในวันพฤหัสบดีกับเจ้าอาวาส พระอธิการหมุน ธรรมปาโล และได้รับท่านไว้เป็นนาค ขณะที่เป็นนาคอยู่ที่วัดท่านสามารถเรียนรู้ท่องจำบทสวดมนต์เจ็ดตำนานและสิบสองตำนานก่อนหน้านาคคนอื่นๆ ในรุ่นเดียวกัน ทำให้ท่านได้เป็นผู้นำนาค

ต่อมาได้รับการอุปสมบทในวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2488 เวลา 13.00 น. ณ พัทธสีมาวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอปากพะยูน (เป็นสังกัดในสมัยนั้นก่อนแยกเป็นอำเภอตะโหมด) จังหวัดพัทลุง มี พระครูวิลาศวีรญาณ วัดควนปิยาราม อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เป็นพระอุปัชฌาย์ พระเลี่ยม เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระน้อม เป็นพระอนุสาวนาจารย์ นำเข้าหมู่สงฆ์

5 รูป ได้รับฉายานามว่า “อตตมโน” แล้วจำพรรษาอยู่ที่วัดตะโหมด ในพรรษาที่ 1 (พ.ศ. 2488) ของท่านมีพระบวชใหม่รุ่นเดียวกันจำนวน 5 รูป

พรรษาแรกที่เข้ามาบวชพระอาจารย์หมุน ธมฺมปาโล มีอาการอาพาธ (ป่วย) พระเจิมซึ่งเป็นผู้มีอายุพรรษามากต้องไปพยาบาลอุปัฏฐากอยู่ที่วัดบ้านสวน ทำให้วัดตะโหมดจึงมีแต่พระใหม่ ทำให้ท่านจึงรับภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือปกครองดูแลวัด และเพื่อนภิกษุใหม่ด้วยกันให้ความเคารพยำเกรงในตัวท่าน เพราะเป็นพระที่มีปฏิปทาที่เรียบร้อย ส่วนในด้านการศึกษาศึกษาการเรียนนักธรรมได้ช่วยเหลือศึกษาเล่าเรียนด้วยตนเอง เมื่อว่างจากการเรียนก็จะเข้าป่าไปเพื่อหาไม้มาสร้างกุฏิเสนาสนะภายในวัด เมื่อวันใดที่ฝนตกในขณะที่เข้าป่าหาไม้ จีวรจะเปียกปอนทำให้การจำวัด (นอน) ต้องได้รับความทรมาณหนาวเย็นเพราะไม่มีจีวรผลัดเปลี่ยน

เนื่องจากยุคนั้นอยู่ในช่วงระหว่างหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้การจัดหาผ้าถุงห่มมีความแร้นแค้นผืดเคืองมาก จนเพื่อนพระภิกษุที่บวชในรุ่นเดียวกันที่มีความตั้งใจจะบวชให้นานจำเป็นต้องลาสิกขาเพราะไม่มีผ้าจีวรห่ม แต่ด้วยความที่จีวรหายากลำบากท่านเคยเดินทางไปไกลเพื่อไปขोजีวรจากพระที่ทราบข่าวว่าจะทำการลาสิกขาแล้วอำเภopakพะยูน แต่กลับผิดหวังในหลายๆ ครั้งเพราะมีพระรูปอื่นขोजีวรไปเสียก่อนหน้า ขณะที่ตัวท่านมีความโชคดีเนื่องจากในช่วงเวลานั้นไปได้จีวรที่ยัดไว้ด้านในของอาสนะสงฆ์บนธรรมาสน์ ซึ่งย้อมด้วยสีไม้แก่นขนุนและย้อมด้วยอิฐเผาอย่างละ 1 ผืน โดยท่านได้แบ่งมอบให้เพื่อนพระด้วยกัน 1 ผืน

เมื่อเข้าพรรษาที่ 2 ท่านสอบได้นักธรรมชั้นตรีผ่าน และพรรษาที่ 4 สอบได้นักธรรมชั้นโทผ่านด้วยความมานะพยายาม เมื่อสอบได้นักธรรมชั้นโทแล้วจึงได้รับการช่วยสอนหนังสือพระภิกษุ สามเณร พร้อมทั้งช่วยสอนหนังสือให้กับเด็กวัดที่ชาวบ้านพาเข้ามาฝากอาศัยอยู่ที่วัด ต่อมาเมื่อท่านพ้นการถือนิสสัยมุตตะกะ (การพ้น 5 พรรษา) ท่านได้เดินทางปลีกตัวออกจากวัดไปขอเรียนพระปาฏิโมกข์ที่วัดเชิงแส อำเภอกะแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา เมื่อเรียนจบแล้วจึงเดินทางกลับมาจำพรรษาที่วัดตะโหมด เพื่อต้องการกลับมาพัฒนาชุมชนตะโหมด

บุคลิกและอุปนิสัย

ในอดีตชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนที่อยู่ห่างไกลปืนเที่ยง มักจะมีนักเลงหัวไม้โจรผู้ร้าย เข้ามาช่อกชุมรวมกลุ่มซ่อนตัวกันมากในช่วงเทศกาลงานวัด ทั้งกลุ่มคนตี๋มเหล่า ชายเหล่า เล่นการพนันภายในวัด รวมถึงมีการแสดงหนังตะลุง มโนราห์ ทำให้พวกนักเลงอันธพาลทั้งในชุมชนและนอกชุมชนมักมีปัญหาทะเลาะวิวาทชกต่อยทุบตีฟันแทง อาละวาดวุ่นวายขึ้นภายในวัด

เมื่อพระจ้วนได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นรูปที่ 3 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 ท่านจึงมีความเด็ดขาดเอาจริงเอาจังกับพวกนักเลงที่ตี๋มเหล่าเมาสุรา เล่นการพนันภายในวัด ด้วยการที่ท่านเป็นพระที่ไม่ได้กลัวพวกนักเลงเหล่านั้นแต่อย่างใด จนได้ประกาศห้ามตี๋มเหล่า จำหน่ายสุรา

เล่นการพนันภายในวัด จนชาวบ้านในชุมชนขยายและเป็นที่เลื่องลือเกรงขามของพวกอันธพาลการพนันและนักเลงสุรา ไม่กล้าฝ่าฝืนกฎระเบียบที่ท่านวางไว้ ความที่ท่านเป็นคนเด็ดขาดจึงสั่งห้ามไม่ให้มีการเลี้ยงเหล้า ฆ่าวัว ฆ่าควายในงานบวช ผู้ใดฝ่าฝืนจะไม่รับอุปสมบทให้ นับแต่นั้นมาทำให้วัดตะโหมดเป็นพื้นที่ปลอดการเล่นพนัน และการดื่มสุราในงานต่างๆ (มาจนถึงเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน พระครูสุนทรกิจจานุโยค) นอกจากนั้นท่านมีอุปนิสัยเป็นพระที่พูดจริงทำจริง ซึ่งสะท้อนให้เห็นในการทำงานการพัฒนาชุมชนตั้งแต่เริ่มรับภาระเป็นเจ้าอาวาส (ดังกล่าวไว้ในข้อมูลส่วนที่ 2 บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนตะโหมด)

ตำแหน่งและสมณศักดิ์

พระจ้วน ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระฐานานุกรม (เป็นตำแหน่งในฐานศักดิ์ของเจ้าคณะอำเภอ และพระราชาคณะชั้นสามัญในคณะสงฆ์ที่ได้รับการแต่งตั้ง ซึ่งสามารถตั้งฐานานุกรมได้ตามที่บัญญัติไว้ในตำแหน่ง) ที่ “พระปลัดจ้วน อุตมโน”

ปี พ.ศ. 2518 ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะตำบลตะโหมด อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง และในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2521 ได้รับการโปรดเกล้าให้เป็นพระครูสัญญาบัตรเจ้าคณะตำบลชั้นตรีที่ “พระครูอุทิตกิจจาทร”

ปี พ.ศ. 2527 เป็นพระอุปัชฌาย์

ปี พ.ศ. 2530 เป็นพระครูสัญญาบัตรเจ้าคณะตำบลชั้นโท

ปี พ.ศ. 2542 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะอำเภอตะโหมด

ปี พ.ศ. 2546 เป็นครูสัญญาบัตรเจ้าคณะอำเภอชั้นเอก

ปี พ.ศ. 2548 เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะอำเภอตะโหมด

การทำงานและรางวัล

ในช่วงที่เริ่มรับผิดชอบดูแลวัดตะโหมด ท่านได้เป็นผู้นำในการพัฒนาวัดเริ่มด้วยเสนาสนะต่างๆ และเป็นผู้ริเริ่มนำการพัฒนาความเจริญเข้าสู่ชุมชนตะโหมด ทั้งในด้านสาธารณูปโภค สาธารณสงเคราะห์และการศึกษา (ดังกล่าวไว้ในบทบาทด้านการพัฒนาชุมชนตะโหมด) จนชาวบ้านให้ความเคารพและความศรัทธาท่านเป็นอย่างยิ่ง (สะท้อนให้เห็นชัดเจนในความรักความศรัทธาของชาวบ้าน ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุทิตกิจจาทร 24-26 กรกฎาคม พ.ศ. 2560) และผลจากการทำงานที่ท่านที่ได้กระทำมาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาในการพัฒนาชุมชนตะโหมดจากถิ่นทุรกันดารห่างไกลความเจริญ ให้กลายเป็นชุมชนที่มีการพัฒนาจนได้รับรางวัลเป็นที่ประจักษ์ คือ

พ.ศ. 2523 ได้รับเกียรติบัตรจากสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอดงหลวง
ในฐานะผู้บำเพ็ญประโยชน์ดีเด่น

พ.ศ. 2528 ได้รับเกียรติบัตรจากผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง ในฐานะผู้ทำ
คุณประโยชน์ดีเด่น

พ.ศ. 2530 ได้รับเสมาธรรมจักรจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ประเภทส่งเสริมการพัฒนาชุมชน
และการส่งเสริมประชาชนโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และปีเดียวกันได้รับพัสดุพัฒนา
ดีเด่น และเกียรติบัตรจากสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (ภาพที่ 19 ภาคผนวก ฅ)

พ.ศ. 2545 สภาสถาบันราชภัฏได้มีมติถวายปริญญามหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์
สาขาสังคมศาสตร์ โดยการเสนอของสถาบันราชภัฏสงขลา (มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา) จังหวัด
สงขลา (ภาพที่ 19 ภาคผนวก ฅ) และได้ถวายในปี พ.ศ. 2546

เมื่อย่างเข้าสู่วัยชราท่านมีสุขภาพไม่แข็งแรงป่วยด้วยโรคชรา ขณะที่ท่าน
อาพาธ พระครูสุนทรกิจจานุโยค คอยอยู่ปรนนิบัติอย่างใกล้ชิดสม่ำเสมอ รวมถึงพระลูกวัดตะโหมดที่
คอยผลัดเปลี่ยนกันดูแล ท่านต้องเข้ารับการรักษาสุขภาพและรักษาตัวที่โรงพยาบาลอยู่เป็นประจำ
เป็นระยะเวลาเกือบ 2 ปี และครั้งสุดท้ายท่านเข้ารับรักษาตัวที่โรงพยาบาลตะโหมดจนคณะแพทย์ได้
เยียวยารักษา แต่อาการอาพาธทรุดหนักลงเป็นผลให้มรณภาพลงใน วันพุธที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2556
เวลา 01.15 นาฬิกา ท่ามกลางพระสงฆ์วัดตะโหมด พระครูสุนทรกิจจานุโยค พระครูประยูทธธรรมธัช
และคณะญาติๆ สิริรวมอายุได้ 90 ปี 68 พรรษา และได้ขอพระราชทานเพลิงศพในวันอาทิตย์ ที่ 26
กรกฎาคม พ.ศ. 2558 มีอดีตนายกรัฐมนตรีอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เป็นประธาน

ความศรัทธา (งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุทิศกิจจาทร)

ความศรัทธาในบทบาทของพระครูอุทิศกิจจาทรที่มีต่อชุมชนตะโหมดได้
สะท้อนผ่านงานพระราชทานเพลิงศพในวันที่ 24-26 กรกฎาคม พ.ศ. 2560 (ภาพที่ 15 ภาคผนวก ช)
เป็นผลลัพธ์จากบทบาทในการพัฒนาชุมชนมาอย่างยาวนานในอดีต (ดังกล่าวไว้ในบทบาทด้านการ
พัฒนาชุมชน) ของพระครูอุทิศกิจจาทร (ตาหลวง) จวบจนวาระสุดท้ายในการละสังขารได้สะท้อนผ่าน
เหตุการณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านชุมชน
ตะโหมด เป็นผลมาจากความดีที่ท่านได้สร้างไว้ให้กับชุมชนในด้านการพัฒนาชุมชนทั้ง ถนน ไฟฟ้า
น้ำประปาและระบบการศึกษา ซึ่งท่านเป็นผู้นำอย่างไม่เป็นทางการที่คอยขับเคลื่อนร่วมกับชาวบ้าน
มาโดยตลอด

ดังนั้น ปรากฏการณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพในวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2558 โดยมีอดีตนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ เป็นประธานในการพระราชทานเพลิงศพ รวมถึงนักการเมืองอย่างนายนิพิฏฐ์ อินทรสมบัติ รองหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ เข้าร่วมในพิธี อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมเข้าร่วมในพิธี ได้สะท้อนให้เห็นความศรัทธาของชาวบ้านชุมชนตะโหนดเป็นอย่างดี

วันงานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุทิศกิจจาทร ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นคลื่นมวลชนที่มีความศรัทธามารวมกันภายในวัดตะโหนด มีจำนวนมากกว่า 5,000 คน ใช้เวลาในการวางดอกไม้จันทน์นานมากกว่า 1 ชั่วโมง จนกระทั่งหนังสือจำนวน 1,000 เล่มที่เตรียมไว้สำหรับแจกจ่ายผู้มาร่วมงานมีไม่เพียงพอต่อความต้องการของชาวบ้านที่เข้ามาร่วมงาน นอกจากนี้ยังมีพระสงฆ์จำนวนประมาณ 1,000 รูป ซึ่งมีทั้งมาร่วมงานและรับนิมนต์มาทอดผ้าบังสุกุลชุดละ 4 รูป เกือบร้อยชุด ซึ่งมีทั้งบุคคลที่เป็นครูอาจารย์ทั้งที่อยู่ในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษา ข้าราชการตำรวจ หน่วยงานท้องถิ่น ข้าราชการจังหวัด เป็นต้น ต่างมาร่วมด้วยความเคารพศรัทธา

ในช่วงก่อนที่จะถึงวันงาน 1 เดือน วัดตะโหนดมีความวุ่นวายในเรื่องของการก่อสร้างอาคารโรงฉัน และการสร้างเมรุชั่วคราวอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ซึ่งบางรูปมีพื้นฐานความรู้งานช่าง ได้ช่วยกันในการก่อสร้างและจัดเตรียมสถานที่เพื่อรองรับประชาชนที่จะเข้ามาร่วมงาน เมื่อใกล้ถึงวันงานพระราชทานเพลิงศพวันที่ 24 - 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2558 ในช่วง 1 สัปดาห์ก่อนถึงงานภายในวัดจะมีชาวบ้านคอยหมั่นเวียนกันเข้ามาทำความสะอาด จัดเตรียมอาคารสถานที่ต่างๆ ให้มีความพร้อมเพื่อรองรับประชาชนที่จะมาร่วมงาน รวมถึงมีนักเรียนและตำรวจซึ่งนำโดยผู้กำกับการโรงพักอำเภอตะโหนด ได้นำทีมเข้ามาช่วยกันพัฒนาวัดซึ่งกลุ่มตำรวจได้ลงแรงในการก่อสร้างบ่อน้ำไว้สำหรับพักปลาเพื่อใช้ประกอบอาหาร โดยได้เรียไ้เงินส่วนตัวในการสั่งปูนซีเมนต์เพื่อนำมาปรับพื้นที่ และช่วยกันสร้างด้วยความสมัครใจ

สภาพการทำงานในช่วงเวลาดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจในการทำงานของชาวบ้านในชุมชน เพื่อให้งานดังกล่าวออกมาดี และต้องการทำเพื่อท่านด้วยความเคารพศรัทธาเป็นครั้งสุดท้ายในขณะที่ร่างกายสังขารยังมีอยู่

เมื่อถึงวันแรกในการสวดพระอภิธรรมในคืนวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2558 ชาวบ้านจำนวน 500 คน และพระสงฆ์ภายในวัดทั้งหมดได้มารวมตัวกันบริเวณหน้ากุฏิเจ้าอาวาส เพื่อช่วยกันเคลื่อนย้ายโลงศพที่บรรจุร่างกายไปยังศาลาหลังใหญ่ (ศาลาโรงธรรม) ที่จัดเตรียมไว้เพื่อประกอบพิธีกรรม ก่อนที่จะทำการเคลื่อนย้ายพระสงฆ์ได้เข้าไปขอขมากราบลากันทั้งหมด และพระสงฆ์ได้ช่วยกันยกโลงศพขึ้นเคลื่อนย้ายออกมาด้านนอกกุฏิ ซึ่งมีชาวบ้านทั้งชายหญิงซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่สูงวัยคอยเฝ้ารออยู่ ได้ช่วยกันจับสายสัญญาณที่ผูกโยงไว้ด้านบนฝาโลงศพเดินนำเคลื่อนย้ายตาหลวงไปยังศาลา และในทุกๆ คำคืนจนถึงวันเช้างาน วันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2558

ชาวบ้านได้เข้ามาร่วมฟังพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมเป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคืนที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2558 เมื่อมีการฟังพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมจบแล้ว พระครูสุนทรกิจจานุโยคได้บอกกล่าวกับชาวบ้านผ่านไมโครโฟน (เครื่องขยายเสียง) ด้วยน้ำเสียงทุ้มหนักแน่นฟังชัดเจนว่าให้ชาวบ้านทุกคนไม่ต้องประกอบอาหารรับประทานกันที่บ้าน แต่ขอให้เข้ามาร่วมรับประทานอาหารกันที่วัดตั้งตอนเช้า กลางวัน เย็น รวมถึงได้ประกาศบอกชาวบ้านว่าในวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2558 จะตั้งโรงครัวไว้ให้พี่น้องชาวบ้านมุสลิมได้มาประกอบอาหาร บริเวณอาคารโรงเรียนวัดโหมด เพื่อให้พี่น้องชาวบ้านมุสลิมที่มีความผูกพันใกล้ชิดกับตาลวง เคยได้รับความเมตตาช่วยเหลือ และมีความเคารพศรัทธาในตัวท่าน ได้เข้ามาร่วมงานและรับประทานอาหารร่วมกัน

เช้าวันสุดท้ายก่อนจะทำการฌาปนกิจ บรรยากาศภายในวัดโดยรอบแสนจะวุ่นวาย เนื่องจากประชาชนและพระสงฆ์ต่างทยอยเข้ามาภายในวัดกันอย่างเนืองแน่น รวมถึงมีนักการเมืองทั้งท้องถิ่น จังหวัด เจ้าหน้าที่ข้าราชการทั้งท้องถิ่นและจังหวัด ตำรวจ กลุ่มนักเรียนอาสาที่เข้ามาช่วยงาน และประชาชนทั่วไปจำนวนมากกว่า 5,000 คน ที่ต่างมีเจตนาเดียวกัน คือ ได้มาร่วมส่งพระครูอุทิตกิจจาทรเป็นวาระสุดท้าย และเมื่อพระอาทิตย์ลับขอบฟ้าในเวลา 17.30 น. ได้ทำการเคลื่อนย้ายโลงศพของพระครูอุทิตกิจจาทรขึ้นรถที่ใช้สำหรับเคลื่อนย้ายศพ นำไปยังเมรุชั่วคราว ทำการวนรอบเมรุชั่วคราว 3 รอบตามประเพณี แล้วหามโลงศพขึ้นไปวางยังจุดที่จะทำการฌาปนกิจจริง โดยมีชาวบ้านกว่า 1,000 คนที่รอเคลื่อนย้ายศพ ยิ่งในช่วงค่ำแสงของพระอาทิตย์หมดลง ชาวบ้านยิ่งทยอยกันเข้ามาภายในวัดเป็นจำนวนกว่า 3,000 คน จนเนืองแน่นไปทั่วทุกพื้นที่บริเวณรอบเมรุชั่วคราวซึ่งต่างมาร่วมส่งพระครูอุทิตกิจจาทร

ก่อนที่จะเริ่มมีพิธีฌาปนกิจจริงในเวลา 20.00 น. (2 ทุ่ม) พระสงฆ์และชาวบ้านได้พร้อมใจกันร่วมสวดมนต์ทำวัตรเย็น และมีการกล่าวสัมนิยถาถึงพระครูอุทิตกิจจาทร จนเมื่อมีการฌาปนกิจศพจริงชาวบ้านทุกคนต่างพนมมือไหว้น้อมส่งท่าน กระทั่งบางคนถึงกับร้องไห้เมื่อเห็นเปลวไฟค่อยๆ ลุกไหม้ร่างกายสังขารของท่าน

ดังนั้น งานพระราชทานเพลิงศพ เป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความรัก ความเคารพศรัทธาที่มีอยู่มากของชาวบ้านที่มีต่อพระครูอุทิตกิจจาทร ซึ่งได้ทำคุณประโยชน์ในด้านต่างๆ ให้กับชุมชนตะโหมด และเป็นแกนนำขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญอย่างรวดเร็วขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านโครงสร้างพื้นฐานและระบบการศึกษาให้แก่เยาวชนและการให้ทุนการศึกษา

4) เจ้าอาวาสรูปที่ 4 พระครูสุนทรกิจจานุโยค (พ.ศ. 2556 เป็นต้นมา)

หลังจากที่พระครูอุทิตกิจจาทรมรณภาพลง พระสงฆ์ที่ปฏิบัติหน้าที่รักษาการแทน และได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ 4 เมื่อปี พ.ศ. 2556 คือ พระครูสุนทรกิจจานุโยค (พล่อง เตชปณฺโณ) หรือที่ชาวบ้านมักเรียกขานนามว่า “หลวงชาย”

ประวัติและความเป็นมา

พระครูสุนทรกิจจานุโยค มีนามเดิม พล่อง เพชรหนู เกิดเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2494 บิดา นายเคลื่อน เพชรหนู นางชวน เพชรหนู ที่บ้านเลขที่ 193 หมู่ที่ 12 บ้านโนไปะ ตำบลตะโหมด อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง เมื่อครบเกณฑ์ได้เข้าศึกษาต่อชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนวัดตะโหมด (หมื่นคนานุสรณ์) ในปี พ.ศ. 2506 เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ด้วยท่านเป็นผู้ที่รักบิดา มารดา จึงไม่ได้ไปศึกษาต่อที่อื่น ประกอบกับชีวิตวัยเรียนในวิถีชนบทได้ทำสวน เลี้ยงวัว จนกระทั่งปี พ.ศ. 2508 มีนายอำเภอเขาชัยสน นายดำรง สุขเจริญ ซึ่งได้มาพบเจอและมีความต้องการอยากมารับไปอุปการะเลี้ยงดูให้การศึกษา เป็นบุตรบุญธรรม แต่ด้วยความห่วงใยบิดา มารดา ท่านจึงหนีเข้าไปในป่าเขาหัวช้าง เพราะไม่ต้องการไปเป็นบุตรบุญธรรมของนายอำเภอ ต่อมาเมื่ออายุเข้าเกณฑ์ครบ 20 ปี จึงได้บรรพชา-อุปสมบท ในวันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2514 โดยที่บิดา มารดา มีความปรารถนาให้บวชเป็นระยะเวลาานาน เมื่อเข้าพรรษาแรก ปี พ.ศ. 2514 ท่านได้ตั้งใจเรียนหนังสือ นักธรรมชั้นตรี โดยมีตาหลวงเป็นผู้ถวายความรู้ จนกระทั่งสอบได้นักธรรมชั้นตรี และในปี พ.ศ. 2515-2516 สอบได้นักธรรมชั้นโท-เอก ตามลำดับ

หลวงชายมีความตั้งใจเรียนและต้องการสอบให้ได้นักธรรม เพราะอยากจะช่วยแบ่งเบาภาระของตาหลวง ซึ่งมีภาระหน้าที่หลายอย่างทั้งงานภายในวัดและการเป็นผู้นำการพัฒนาชุมชน แต่ท่านยังคงให้ความสำคัญกับพระใหม่ด้วยการสอนหนังสือด้วยตนเอง แม้ว่าจะเหน็ดเหนื่อยกับภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบอยู่มาก เนื่องจากในปีที่หลวงชายอุปสมบทเข้ามานั้น ตาหลวงเริ่มมีการสร้างอาคารเรียนหลังที่ 2 คือ การก่อสร้างอาคารเรียน 004 เพื่อต้องการขยายอาคารเรียนของนักเรียนระดับประถมศึกษาที่เริ่มมีจำนวนมากขึ้น และรองรับการศึกษาในระดับประถมศึกษาตอนปลายที่ตาหลวงได้ดำเนินการขอเปิด เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาให้กับเยาวชน

เมื่อหลวงชายและพระใหม่ในรุ่นเดียวกันบวชเข้ามาในช่วงเวลาดังกล่าว จึงได้เป็นกำลังในการช่วยกันก่อสร้างอาคารเรียนร่วมกับตาหลวงและชาวบ้านในชุมชน ต่อมาในปี พ.ศ. 2517 หลวงชายได้เริ่มเรียนท่องพระปาฏิโมกข์ ตามคำขอร้องของมารดา ท่านจึงใช้เวลา 48 วันในการท่องจำ จนสามารถขึ้นสวดพระปาฏิโมกข์ได้ หลังจากนั้นเป็นต้นมาท่านจึงเริ่มรับภาระหน้าที่การสอนนักธรรมแทนตาหลวง และได้ทำงานแบ่งเบาภาระในด้านต่างๆ มาอย่างต่อเนื่อง

ตำแหน่งและสมณศักดิ์

พ.ศ. 2522 เป็นรองเจ้าอาวาสวัดตะโหมด

พ.ศ. 2541 เป็นเจ้าคณะตำบลตะโหมด

พ.ศ. 2541 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร ที่

“พระครูสุนทรกิจจานุโยค” เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม

พ.ศ. 2547 เป็นรักษาการเจ้าคณะอำเภอตะโหมด

พ.ศ. 2548 เป็นเจ้าคณะอำเภอตะโหมด

พ.ศ. 2555 เป็นพระอุปัชฌาย์

พ.ศ. 2555 ได้รับมอบหมาย ปฏิบัติหน้าที่แทนเจ้าอาวาสวัดตะโหมด

พ.ศ. 2556 รักษาการเจ้าอาวาสวัดตะโหมด

พ.ศ. 2557 วันที่ 3 มกราคม ได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดตะโหมด

การทำงานและรางวัล

พ.ศ. 2524 เป็นพระจริยานิเทศก์ ประจำตำบลตะโหมด

พ.ศ. 2526 ได้รับการถวายความรู้ ตามโครงการประชุมพระสังฆาธิการ เพื่อ

พัฒนาชุมชน

พ.ศ. 2530 เป็นพระธรรมทูตเฉพาะกิจ บ้านโหล๊ะจันกระ

พ.ศ. 2536 เป็นพระธรรมทูตฝ่ายปฏิบัติการ ภาค ๑๘ สายที่ ๙

พ.ศ. 2542 เป็นประธานกรรมการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

พ.ศ. 2548 ได้รับการยกย่องเป็นครูภูมิปัญญาภาคใต้ ด้านการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พ.ศ. 2550 ได้รับเกียรติบัตร ด้านต้นแบบของการใช้ทรัพยากรอย่างรู้
คุณค่าและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีให้สังคม จากกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พ.ศ. 2554 เป็นวิทยากรอบรมตามโครงการ เสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม
และจรรยาบรรณ ของผู้ประกอบการวิชาชีพทางการศึกษา ของคุรุสภาพื้นที่การศึกษาพัทลุง เขต ๒

พ.ศ. 2560 สภามหาวิทยาลัยทักษิณ มีมติถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎี
บัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน

พ.ศ. 2561 วันที่ 8 มีนาคม ได้เข้ารับถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต
กิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยทักษิณ

นอกจากนั้น เป็นผู้แสดงธรรม ปาฐกถาธรรม และบรรยายธรรม ทั้งในวัด และสถานที่ต่างๆ ถือได้ว่าหลวงชายเป็นผู้ทำงานตามรอยตาหลวงและเป็นผู้รับช่วงในการทำงานสาน ต่อจากตาหลวงในการพัฒนาชุมชน ซึ่งท่านได้ปลูกความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านมาเป็นระยะเวลา ยาวนานตั้งแต่ทำการอุปสมบทเข้ามา ต่อมาในปี พ.ศ. 2541 ตาหลวงได้มอบหมายให้ทำหน้าที่ผู้นำ การพัฒนาชุมชนในฐานะประธานสภาลานวัดตะโหมด โดยที่ตาหลวงทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา

บุคลิกและอุปนิสัย

หลวงชายเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพเป็นอย่างยิ่ง ด้วยบุคลิกภาพของ หลวงชายเป็นคนที่เมื่อทำสิ่งใดก็จะมุ่งมั่นทำอยู่ตลอดเวลาจนสำเร็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ผู้วิจัย อยู่ในวัดตะโหมด เป็นช่วงเวลาที่วัดค่อนข้างมีความวุ่นวายกับงานก่อสร้างอยู่มาก ในงานก่อสร้างมี การสร้างอาคาร 3 ชั้น สำหรับเป็นที่ฉันภัตตาหารของพระสงฆ์และเป็นสถานที่ไว้สำหรับงานบำเพ็ญ กุศลศพบของชาวบ้าน รวมทั้งมีการสร้างเมรุชั่วคราว เพื่อใช้เป็นสถานที่เผาศพพระครูอุทิศกิจจาทร ซึ่ง ได้เก็บรักษาร่างกายสังขารไว้ และจัดสวดพระอภิธรรมบำเพ็ญกุศลมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา 1 ปีกว่า (ตั้งแต่เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2556 จนถึงวันพระราชทานเพลิงศพ เดือน กรกฎาคม 2558) การที่หลวง ชายต้องเก็บรักษาไว้เป็นระยะเวลานาน เนื่องจากต้องการเตรียมสร้างอาคารเพื่อรองรับ โดยได้ ดำเนินการก่อสร้างหอนอนอาคาร 3 ชั้นให้แล้วเสร็จก่อน เพื่อจะได้ใช้เป็นสถานที่สำหรับจัดเลี้ยงพระ และ ชาวบ้านทั่วไปที่จะมาร่วมงานพระราชทานเพลิงศพ

ทั้งนี้หลวงชายมีความเชี่ยวชาญในงานช่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่างไม้ โดยที่การดำเนินการก่อสร้างสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในวัดท่านจะเป็นผู้ควบคุมและร่วมก่อสร้างด้วย ตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานไม้ต่างๆ ซึ่งเป็นภาพที่พบเห็นจนเคยชินในทุกๆเช้า ที่ท่านจะวุ่นวายอยู่ กับการจัดการเลื่อยไม้ด้วยตนเอง และจัดการสิ่งต่างๆในการก่อสร้าง ซึ่งเริ่มทำงานตั้งแต่พระสงฆ์ได้ เดินออกไปรับบิณฑบาตจนถึงพระอาทิตย์ตกดิน

นอกจากนั้น การก่อสร้างบางอย่างได้ใช้แรงงานพระสงฆ์ภายในวัดช่วย ดำเนินการเช่นกัน ยิ่งในช่วงสุดท้ายก่อนถึงวันงาน พระสงฆ์ได้ช่วยกันทาสีอาคารหอนอน ทาสีเมรุ ชั่วคราว ทาสีรอบพระอุโบสถ จัดเตรียมสถานที่ยกพื้นปรับระดับ กางเต็นท์รับรอง เป็นต้น ซึ่งท่านได้ มอบหมายงานให้แก่พระสงฆ์ในช่วงเวลาของการฉันภัตตาหารเช้า ซึ่งการฉันภัตตาหารเช้าจึงเป็น ช่วงเวลาที่หลวงชายได้พบปะสนทนาพูดคุย สั่งการงานต่างๆภายในวัด ถึงแม้ว่างานบางอย่างได้สั่ง การให้มีผู้รับผิดชอบแล้วก็ตาม แต่ท่านก็มาร่วมลงมือช่วยทำด้วย เช่น เหตุการณ์ครั้งหนึ่งได้สั่งการให้ พระใหม่ชนจานขามเก่าๆ มาทำความสะอาดโดยใช้น้ำในลำคลองตะโหมด ในขณะที่พระใหม่รวมถึง ผู้วิจัยกำลังนั่งล้างจานขาม พร้อมกับเล่นน้ำกันอย่างสนุกสนาน หลวงชายได้เข้ามาร่วมล้างจานขามทำ ความสะอาดไปพร้อมกัน ท่ามกลางการล้างจานปนกับการเล่นกันอย่างสนุกสนานของพระใหม่

อีกทั้ง หลวงชายสามารถประสานงานเชิญชวนชาวบ้านให้เข้าร่วมกิจกรรมของวัดได้เป็นอย่างดี ด้วยน้ำเสียงการพูดจาที่มีความหนักแน่นฟังชัดเจน ยิ่งในช่วงพรรษากาล 2558 มีกิจกรรมพิเศษที่เพิ่มขึ้นมาในทุกๆคืนที่ตรงกับวันพระ คือ “การเทศน์ทศชาติชาดก” ซึ่งท่านได้ชี้แจงการจัดกิจกรรมดังกล่าวกับชาวบ้านทุกคนให้รับทราบในวันเข้าพรรษา และได้จัดการมอบหมายให้หมู่บ้านต่างๆ เป็นเจ้าภาพในแต่ละกัณฑ์ ซึ่งชาวบ้านทุกคนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เมื่อถึงกัณฑ์ที่หมู่บ้านของตนรับผิดชอบ ก็จะมีชาวบ้านทั้งผู้ใหญ่ วัยกลางคน วัยชรา และเด็กเล็กซึ่งมากับแม่ ได้มารวมตัวกันในศาลาเพื่อรอฟังเทศน์ทศชาติชาดก หลังจากที่มีการทำวัตรคำเรียบร้อยแล้ว โดยในกัณฑ์แรก หมู่ที่ 3 หมู่บ้านหน้าวัดตะโหนดเป็นเจ้าภาพ ชาวบ้านต่างแห่พุ่มเงินที่ร่วมกันทำบุญเข้าวัด ตีกลองยาวรำยรำ พร้อมทั้งนำผลไม้ต่างๆ ซึ่งเป็นช่วงของฤดูผลไม้ที่มีทั้ง มังคุด ทุเรียน เงาะ ลองกอง จัดวางเรียงไว้หน้าพระประธาน ถือว่าเป็นการเปิดฉากที่ดี ซึ่งในกัณฑ์แรกนี้ผู้รับผิดชอบเทศน์ คือ หลวงชายและหลวงเพียง ซึ่งเปิดฉากการเทศน์ สร้างเสียงหัวเราะ ส่งมุขรับเทศน์หยอกล้อระหว่างกัน ในช่วงของการสนทนาตามบทบาทในท้องเรื่อง ยิ่งการแหล่เปิดกลอนในท้องเรื่องของแต่ละช่วง รวมถึงการแหล่ให้พรในช่วงสุดท้ายเพื่อให้ญาติโยมได้ร่วมกันทำบุญเพิ่มเติม ได้สะกดคนให้เงียบฟัง และได้รับความสุขซึ่งแสดงให้เห็นผ่านสีหน้าที่เห็นรอยยิ้มของๆทุกคนที่มาพร้อมฟัง

หลวงชายจะใช้การสื่อสารด้วยน้ำเสียงที่ตั้งกังวาน หนักแน่นและฟังได้ชัดเจนเสมอ ซึ่งสามารถสะกดคนในศาลาเงียบฟังในสิ่งที่ท่านกำลังกล่าวได้เป็นอย่างดี คำแรกที่ท่านจะต้องกล่าวเพื่อเป็นสัญญาณให้ทุกคนต้องเงียบฟัง คือ “การลากเสียงคำว่า ‘โยม’ ยาวๆ ตั้งกังวาน หนักแน่น” แม้ในอดีตในยุคของตาหลวงนั้น ชาวบ้านนางรวน ขำกิม (สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2558) เล่าให้ฟังว่า แต่ก่อนนั้นวัดมีลำโพงกระจายเสียงอยู่หนึ่งตัว เวลาที่มีการงานใดๆภายในวัด หรือจะมีกิจกรรมใดๆเกิดขึ้น หลวงชายจะทำหน้าที่เป็นโฆษกประชาสัมพันธ์บอกกล่าวให้ชาวบ้านได้รับทราบผ่านหอกระจายเสียงในเวลาตอนเย็น เนื่องจากท่านมีน้ำเสียงดังฟังชัดเจน

หลวงชายเป็นพระนักเทศน์ในนามว่า “พระสมชาย” ของจังหวัดพัทลุง ที่เมื่อขึ้นธรรมมาสก็สามารถสร้างเสียงหัวเราะให้เกิดขึ้นได้เสมอ และสามารถเชื่อมโยงหลักธรรมได้อย่างน่าฟัง สิ่งนี้ยังสะท้อนให้เห็นได้ชัดกับปฏิภาณไหวพริบของท่าน ในการเป็นพระนักเทศน์ในช่วงที่มีการจัดเทศน์ทศชาติชาดกซึ่งท่านจะขึ้นเทศน์อยู่หลายครั้ง และสามารถสร้างเสียงหัวเราะได้ทุกๆครั้ง นอกจากนั้น ยังได้รับฉายาว่าพระนักเทศน์เงินล้าน เกิดจากการระดมทุนในการก่อสร้างอาคารหอฉัน 3 ชั้น เนื่องจากท่านเป็นพระนักเทศน์มานาน จึงเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไปมากมาย ทำให้ท่านจึงจัดทอดผ้าป่าและมีการเทศน์เพื่อหารายได้สมทบทุนในการสร้างอาคารหอฉัน กองละ 10,000 บาท ขึ้นในวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2557 จนสามารถระดมทุนได้จำนวนเงิน 8 ล้านบาท (ศักดิ์ เพชรสุข (สัมภาษณ์), 7 กันยายน 2558) ; วิรัตน์ ช่วยชุมชนชาติ (สัมภาษณ์), 29 สิงหาคม 2558)

ด้วยลักษณะนิสัยของหลวงชายจะมีความมุ่งมั่นในการทำงานอยู่เสมอ เมื่อต้องการทำอะไรก็จะทำอะไรเหล่านั้นจนสำเร็จ ดังนั้น การก่อสร้างต่างๆ ภายในวัดท่านจะควบคุมและร่วมสร้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งซุ้มประตูไม้สักฝั่งพระอุโบสถซึ่งท่านได้เป็นผู้ติดต่อประสานจัดหาไม้ตามพื้นที่ต่างๆ และลงมือทำร่วมกับนายช่าง แม้กระทั่ง โต๊ะไม้ เก้าอี้ไม้ ที่มีอยู่ภายในวัดซึ่งชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์เวลายามงาน ล้วนเป็นฝีมือของหลวงชายที่ลงมือทำด้วยตนเองเสียส่วนใหญ่ อีกทั้งช่วงที่ผู้วิจัยได้เข้าไปในพื้นที่ครั้งที่ 3 ในงานเชิดชูเกียรติชุมชนตะโหมดที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว พบว่า อาคารหอฉัน ชั้น 3 ซึ่งในตอนนั้นในงานพระราชทานเพลิงศพของพระครูอุทิศกิจจาทรเป็นเพียงพื้นปูนหยาบๆ เท่านั้นไม่ได้มีการตกแต่ง เมื่อเวลาผ่านไปท่านได้จัดการปูพื้นไม้ทั้งหมด ซึ่งนายมีชัย ขาวน้อย และนายสมเกียรติ บัญชาพัฒนาศักดา (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2560) ได้เล่าให้ฟังว่า ร้อยละ 80 เป็นฝีมือการทำของท่านซึ่งได้จัดการเลื่อยไม้และปูพื้นด้วยตนเอง ดังนั้น ในการทำงานอย่างมุ่งมั่นและมีความจริงจังในสิ่งที่ได้ลงมือทำอยู่เสมอ ทำให้ชาวบ้านในชุมชนตะโหมดให้ความเกรงใจและเชื่อฟังหลวงชายทุกครั้งเมื่อมีการขอความร่วมมือ

สรุปแล้ว หลวงชายได้ปฏิบัติตนตามแบบอย่างตาหลวง เนื่องจากท่านอุปสมบทเข้ามาในช่วงที่ตาหลวงยังคงขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ทำให้ท่านได้เรียนรู้และร่วมทำงานช่วยเหลือแบ่งเบาภาระมาด้วยกัน และมีความมุ่งมั่น ตั้งใจทำงาน ซึ่งชาวบ้านได้พบเห็นมาอย่างต่อเนื่อง

พระสงฆ์วัดตะโหมด

นอกจากเจ้าอาวาสที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ยังคงมีพระสงฆ์อีกรูปหนึ่งที่มีบทบาทและได้เรียนรู้การทำงานในการพัฒนาชุมชนของตาหลวงด้วย คือ พระครูประยุตธรรมธัช อีกทั้งได้ทำงานร่วมกันมากับหลวงชายในฐานะคณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการในฝ่ายบริหาร รวมถึงคณะกรรมการฝ่ายสิ่งแวดล้อมของสภากลานวัดตะโหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ดังกล่าวไว้ในบทที่ 5) ซึ่งถือว่าเป็นพระสงฆ์ที่ได้เรียนรู้ดำเนินรอยตามพระสงฆ์ทั้ง 2 รูป

1) พระครูประยุตธรรมธัช (พ.ศ. 2526)

ประวัติและความเป็นมา

พระครูประยุตธรรมธัช หรือที่ชาวบ้านมักเรียกว่า “หลวงเพี้ยง” สถานะเดิม วิชาญ หนูเสน เกิดเมื่อ วันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2500 บิดาชื่อ นายพลัด หนูเสน มารดาชื่อ นางแจต หนูเสน อยู่บ้านเลขที่ 167 หมู่ที่ 12 บ้านโนนไผ่ ตำบลตะโหมต อำเภอตะโหมต จังหวัดพัทลุง

เข้ารับบวช-อุปสมบทเมื่อวันที่ 20 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2526 ณ พัทธสีมา วัดนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง พระอุปัชฌาย์ พระครูพิทักษ์ชัยเขต วัดรัตนวราราม ตำบลท่ามะเตือ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง พระกรรมวาจาจารย์ พระครูสิริรักขณาภิรักษ์ วัดนาปะขอ ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง พระอนุสาวนาจารย์ พระมหาเจือ โสภโณ วัดวิทยาลัยครูรังสรรค์ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้รับฉายาว่า “ปสนนจิตโต” ท่านสำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอกในทางธรรม และจบนิเทศศาสตรบัณฑิต (นศ.บ.) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ตำแหน่งและสมณศักดิ์

พ.ศ. 2540 วันที่ 12 ธันวาคม รับตำแหน่งพระครูฐานานุกรมของ พระราชรัตนรังสี วัดพุทธาราม ประเทศสวีเดนที่ “พระครูสังฆรักษ์”

พ.ศ. 2541 เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดตะโหมต

พ.ศ. 2544 เป็นเลขานุการเจ้าคณะตำบลตะโหมต

พ.ศ. 2549 เป็นเจ้าคณะตำบลตะโหมต

พ.ศ. 2557 วันที่ 5 ธันวาคม ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ ที่

“พระครูประยุตธรรมธัช”

การทำงานและรางวัล

พ.ศ. 2534 จบหลักสูตรพระนักเผยแผ่รุ่นที่ 19 วัดคีรีวงศ์ จังหวัดนครสวรรค์

พ.ศ. 2536 จบหลักสูตรครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม วัดโคกสมาณคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

พ.ศ. 2536 จบหลักสูตรพระธรรมทายาทรุ่น 13 วัดชลประทานรังสฤษฎ์

พ.ศ. 2537 เป็นพระธรรมทูตฝ่ายปฏิบัติภาค 18 สายที่ 9

พ.ศ. 2540 ผ่านการจัดทำ แบบสรุปผลงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พ.ศ. 2542 เป็นกรรมการและเลขานุการหน่วยอบรมประชาชน วัดตะโหมด เป็นวิทยากรประจำการอบรม สำนักงานควบคุมความประพฤติ จังหวัดพัทลุง จังหวัดตรัง จังหวัดกระบี่ และเป็นวิทยากรประจำการอบรมนักศึกษา วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี จังหวัดสงขลา จังหวัดตรัง และจังหวัดนครศรีธรรมราช

พ.ศ. 2542 เป็นกรรมการเขียนหลักสูตรท้องถิ่น (ตะโหมดศึกษา) ของโรงเรียนประชาบำรุง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง

พ.ศ. 2544 เป็นกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนประชาบำรุง สังกัดกรมสามัญ ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง และเป็นกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนวัดตะโหมด สังกัด สปช. ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง

พ.ศ. 2545 เป็นพระนักเทศน์ต้นแบบของกรมการศาสนา

พ.ศ. 2548 ได้รับเกียรติบัตร เป็นวิทยากรอบรมคณะกรรมการนักเรียน สังกัดโรงเรียนตะโหมด โรงเรียนป่าบอนพิทยาคม และโรงเรียนประชาบำรุง

พ.ศ. 2549 ได้รับเกียรติบัตร เป็นวิทยากรอบรมคุณธรรมแก่นักเรียน โรงเรียนวัดควนแร่

พ.ศ. 2549 ได้รับเกียรติบัตร เป็นวิทยากรอบรม ชมรมวัฒนธรรมสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

พ.ศ. 2553 ได้รับเกียรติบัตรจากการทำหน้าที่วิทยากรทำการสอนหลักสูตร ศาสนศึกษาระยะสั้นของกรมการศาสนา

พ.ศ. 2553 ได้รับเกียรติบัตร เป็นวิทยากรอบรมคุณธรรมแก่นักเรียน โรงเรียนอนุบาลบางแก้ว โครงการธรรมกับสิ่งแวดล้อม

พ.ศ. 2555 ได้รับโล่เกียรติคุณ ด้านผู้ทำคุณประโยชน์แก่ชุมชนในการนำ หลักธรรมเชื่อมโยงผู้คนสู่การฟื้นฟูป่าไม้ สายน้ำและผืนดิน จาก สถาบันปฏิบัติการชุมชนเพื่อการศึกษา แบบบูรณาการ มหาวิทยาลัยทักษิณ

ทั้งนี้ยังเป็นผู้แสดงธรรม ปาฐกถาธรรม และบรรยายธรรมทั้งในวัดและ สถานที่ต่างๆ

บุคลิกและอุปนิสัย

หลงเพียงในขณะวัยเด็ก เป็นนักเรียนรุ่นแรกที่ตาหลวงได้เชิญชวนให้เข้ามาศึกษาต่อในระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย (ป.5-7) นอกจากนั้น ท่านเป็นพระนักเทศน์อีกรูปหนึ่งของวัดตะโหมด อีกทั้งมีบทบาทในการเป็นพระนักอบรมด้านคุณธรรมจริยธรรมตามโรงเรียนต่างๆ ซึ่งขณะที่ผู้วิจัยอยู่ในพื้นที่ได้มีโอกาสติดตามหลงเพียงไปด้วยเสมอเมื่อท่านเดินทางไปอบรม

คุณธรรมให้กับเด็กนักเรียนระดับศึกษาประถมและมัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และนักศึกษา มหาวิทยาลัย ในการอบรมท่านจะมีสื่อสำหรับช่วยสอนซึ่งช่วยส่งเสริมให้เด็กได้ร่วมคิด และร่วมทำ กิจกรรมไปพร้อมกัน รวมถึงการเปิดฉากแนะนำตนเองด้วยบทกลอน และปิดท้ายก่อนจบการอบรม ด้วยเสียงหัวเราะของทุกคน เมื่อท่านเห็นว่าเด็กกำลังเบื่อหน่ายกับการฟังที่ยาวนาน ท่านจะหา กิจกรรมเป็นการสร้างสีสันผ่อนคลายให้กับผู้ร่วมฟังอยู่เป็นระยะๆ

ในช่วงเดือนสิงหาคม (เดือนวันแม่แห่งชาติ) ท่านจะถูกเชิญให้ไปพูดถึง พระคุณแม่ให้กับเด็กและเยาวชน ซึ่งเรียกหยาดน้ำตาได้ทุกครั้ง อีกทั้งท่านให้ความสำคัญกับเด็กๆ เป็นพิเศษ ซึ่งช่วงที่เด็กๆ ในชุมชนปิดภาคเรียนท่านได้นำเด็กเข้าวัดในวันอาทิตย์เพื่อทำกิจกรรม อบรม สั่สอน หากิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ให้กับเด็กได้ช่วยกันทำความสะอาดภายในวัด และบางครั้งได้นำ เด็กไปร่วมทำกิจกรรมกับผู้ใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไปร่วมสร้างธนาคารน้ำ (ฝายชะลอน้ำ) ร่วมกับ กลุ่มนักศึกษาที่เข้ามาทำกิจกรรม ทั้งนี้ท่านได้ใช้เงินส่วนตัวในการสังกรินเสื้อให้กับกลุ่มเด็กๆ ซึ่งเป็น กลุ่มที่ท่านเรียกว่า “เด็กคุณธรรม” เพื่อต้องการให้เด็กเกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นทีมเดียวกัน โดย เสื้อผ้าที่สวมใส่จึงเป็นการสร้างตัวตนให้กับเด็กๆ เมื่อไปร่วมทำกิจกรรมกับกลุ่มต่างๆ

เนื่องจากบทบาทการเป็นพระนั้กอบรมตามโรงเรียนต่างๆ จึงทำให้ท่าน สามารถสร้างเครือข่ายกับโรงเรียนสถานศึกษาต่างๆ ซึ่งมีส่วนช่วยเหลือในการร่วมกิจกรรมต่างๆ ของ วัดตะโหมด นอกจากนี้ บุคลิกในการทำงานของท่านจะมีความคล่องแคล่วว่องไวและรวดเร็ว และเป็นคนชอบสังเกตสิ่งรอบข้างอยู่เสมอเมื่อได้เดินทาง อย่างเช่นกรณีที่ท่านเข้าไปสำรวจป่าเพื่อทำ กิจกรรมปลูกป่าในช่วงที่ผู้วิจัยอยู่ในพื้นที่ ท่านจะเดินนำหน้าทุกคนด้วยความคล่องแคล่วว่องไว และ สั่งการมอบหมายงานทันทีเมื่อพบเห็น ดังนั้น หลวงเพียงจึงเป็นพระสงฆ์รูปหนึ่งที่มีบทบาทอย่างยิ่งใน วัดตะโหมด

นอกจากนี้ ยังมีพระสงฆ์ที่อยู่ประจำวัดตะโหมด ขณะที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บ ข้อมูลในปี พ.ศ. 2558 (รายชื่อดังกล่าวผู้วิจัยใช้นามสมมติ) ซึ่งในการนำเสนอข้อมูลส่วนนี้เพื่อต้องการ จะแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ที่มีอยู่ภายในวัดตะโหมดมีบทบาทอย่างไร

2) พระเสียง พรธชา 27 เป็นพระสงฆ์ที่มีพรรษาลำดับอาวุโสรูปหนึ่งของ วัดตะโหมดบวชเข้ามาเมื่อปี พ.ศ. 2532 เป็นลูกหลานในชุมชนบ้านในโปิ๊ะ หมู่ที่ 12 เช่นเดียวกับ หลวงชายและหลวงเพียงมีหน้าที่เป็นเลขานุการเจ้าคณะอำเภอตะโหมด เป็นพระรูปหนึ่งที่มีลีลาการ เทศน์ด้วยน้ำเสียงที่น่าฟังไพเราะ และสามารถเทศน์แหล่ได้ดีอีกรูปหนึ่งของวัด บุคลิกภาพที่พบเห็น คือ เป็นพระที่วางตัวนิ่งๆ เรียบง่ายสบายๆ แต่ไม่ได้มีความทันสมัยในการใช้เทคโนโลยีมากนัก รวมถึง มีหน้าที่ช่วยอบรมและช่วยสอนหนังสือให้กับพระใหม่ การสอนสามเณรที่บวชภาคฤดูร้อน รวมถึงมี หน้าที่อื่นๆตามที่เจ้าอาวาสมอบหมาย

3) พระกร เป็นพระสงฆ์ซึ่งมีพรรษาเดียวกับพระอาจารย์เพียง เพียงแต่ว่า พระอาจารย์เพียงท่านบวชก่อน ซึ่งพระกรเป็นลูกหลานในชุมชนอยู่บ้านโนโปะ หมู่ที่ 12 เคยมีส่วนร่วมในยุคแรกเริ่มที่สภากานวัดตะโหมดมีความเฟื่องฟู ซึ่งได้ร่วมทำงานกับสภากานวัดมาโดยตลอด เนื่องจากในวัยที่ยังเป็นพระหนุ่มๆ ถือว่าเป็นพระที่มีรูปร่างหน้าตาดี แต่ด้วยปัจจุบันท่านประสบอุบัติเหตุทำให้การเดินไม่ค่อยคล่องตัว การนั่งพับเพียบบนพื้นก็ไม่สามารถนั่งได้นาน จึงต้องอาศัยการใช้การนั่งเก้าอี้แทน แม้แต่การเทศน์ในช่วงเข้าพรรษาท่านต้องนั่งเทศน์บนเก้าอี้ ดังนั้น บทบาทของท่านจึงเป็นพระลูกวัดรูปหนึ่งเพราะร่างกายท่านไม่เอื้ออำนวย

4) พระเล็ก พรรษา 19 เป็นชาวบ้าน หมู่ที่ 4 บ้านโน ท่านเป็นพระสงฆ์ที่ถูกทุกคนชอบหยอกล้อบ่อยที่สุด รวมทั้งพระใหม่ที่อยู่ในพรรษาเดียวกันกับผู้วิจัย มักจะชอบแกล้งหยอกล้อเสมอ เนื่องจากท่านเคยประสบอุบัติเหตุจนทำให้สมองมีความบกพร่องในการรับรู้หรือตอบสนองได้ช้า จึงทำให้ทุกๆคนชอบหยอกล้อ แต่ท่านไม่ได้มีความโกรธเคืองกับผู้ที่ยกล้อแต่อย่างใด ท่านสามารถปฏิบัติหน้าที่ในกิจของสงฆ์เช่นปกติในทุกเช้าๆ ทั้งการบิณฑบาต กวาดเศษใบไม้ภายในวัดซึ่งพบเห็นได้ทั้งตอนเช้าและตอนเย็น ดังนั้น จึงมีบทบาทเป็นพระลูกวัดรูปหนึ่ง

5) พระแสน พรรษา 13 บวชเข้ามาปี พ.ศ. 2546 เป็นชาวบ้านหมู่ที่ 4 บ้านโพธิ์ตึกหรือบ้านไร่ตึก ท่านเป็นพระที่ชอบการปฏิบัติธรรมเป็นอย่างมาก เมื่อออกพรรษา หากมีเวลาว่างหรือไม่มีภาระภายในวัดต้องรับผิดชอบ จะไปท่องเที่ยวปฏิบัติธรรมที่วัดป่าแถวภาคอีสาน อีกทั้งเป็นพระรูปหนึ่งที่คอยช่วยเหลือพระอาจารย์เพียงในการอบรมเมื่อมีการบวชชี บวชเนกขัมมนารี และบวชสามเณรภาคฤดูร้อนภายในวัดตะโหมด ตอนที่ท่านบวชเข้ามาใหม่ๆ ได้เคยไปร่วมสร้างฝายชะลอน้ำกับพระอาจารย์ชายเช่นกัน ซึ่งในช่วงหลังๆท่านชอบการเลี้ยงปลาในกระชังในลำคลองตะโหมดภายในวัด เพื่อต้องการปล่อยคืนสู่ธรรมชาติ ดังนั้น บทบาทที่พบ คือ การช่วยสอนปฏิบัติธรรมภายในวัด การดูแลสามเณรที่บวชภาคฤดูร้อน และการช่วยแบ่งเบาภาระงานของหลวงพี่เพียงในการอบรมเยาวชนรวมถึงการสอนหนังสือพระใหม่ในพรรษา

6) พระศักดิ์ พรรษา 10 เป็นชาวบ้านเกาะเรียน ในโซนตำบลคลองใหญ่ซึ่งติดกับพื้นที่ตำบลตะโหมด ท่านเป็นพระที่มีความสามารถทางด้านเทคโนโลยี สามารถใช้ช่องทางดังกล่าวประชาสัมพันธ์เผยแพร่กิจกรรมของวัดตะโหมดผ่านทาง Face book และช่องทางอื่นๆ ซึ่งมีเครือข่ายชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนตะโหมดเป็นเพื่อน อีกทั้งเป็นคนที่ชอบการถ่ายรูปและจะเก็บบันทึกภาพกิจกรรมของวัดไว้เสมอ ดังนั้นท่านจึงเป็นเสมือนช่างภาพของวัด ขณะที่งานในคณะสงฆ์ทำหน้าที่เป็นเลขานุการเจ้าคณะตำบลตะโหมด เมื่อวัดมีงานกิจกรรมต่างๆ หลวงชายมักมอบหมายให้

ช่วยดูแลการจัดเตรียมสถานที่ให้มีความสวยงาม อีกทั้งเป็นพระรูปหนึ่งที่มีเครื่องญาติพี่น้องมาก ในกรเทศน์ของท่านช่วงเข้าพรรษาจะมีญาติโยมที่เป็นเครือญาติมาร่วมฟังธรรมมาก นอกจากนั้น ยังเป็นผู้จัดการในเรื่องกิจนิมนต์เมื่อเจ้าอาวาสสั่งการ รวมถึงมีบทบาทหน้าที่การสอนหนังสือพระใหม่ในพรรษา

7) **พระจอม** พรรษา 9 เป็นชาวบ้านหมู่ที่ 1 บ้านทุ่งโพธิ์ เมื่อออกพรรษารับกฐินและทำงานที่ได้รับมอบหมายเสร็จสิ้น ท่านจะเดินทางออกธุดงค์ไปพบครูบาอาจารย์ในสายวัดป่าหรือไปช่วยเหลือครูบาอาจารย์ที่วัดป่า และมักจะเดินทางกลับมาวัดในช่วงใกล้ๆจะเข้าพรรษา ซึ่งบุคลิกภาพเป็นคนเคร่งขรึมอยู่บ้างในบางเวลา สามารถช่วยดูแลพระใหม่ในพรรษาที่เข้ามาบวชได้เป็นอย่างดี ดังนั้น ส่วนใหญ่ท่านจะไม่ได้อยู่วัดแต่จะกลับเข้าวัดในช่วงพรรษา ทำให้บทบาทจึงเป็นพระลูกวัดที่ทำหน้าที่เมื่อมีการสั่งการหรือได้รับมอบหมายจากหลวงชายและหลวงเพียง

8) **พระวัฒน์ และพระเอก** พระทั้งสองรูปนี้มีพรรษาเท่ากัน คือ 5 พรรษา ซึ่งถือว่ามีความพิเศษเกี่ยวกับผู้วิชัยในขณะนั้น พระวัฒน์เป็นชาวบ้านนาสอง หมู่ที่ 11 ส่วนพระเอกเป็นชาวบ้านทุ่งโพธิ์ หมู่ที่ 1 ทั้งสองรูปเป็นพระลูกวัดที่มีบทบาทในการช่วยดูแลอบรม สอนหนังสือพระใหม่ในช่วงพรรษา และช่วยเหลืองานวัดตามการมอบหมายของหลวงชายและหลวงเพียง ทั้งนี้พระทั้งสองรูปได้ลาสิกขาแล้วในปี พ.ศ. 2559

นอกจากนั้น ยังมีพระสงฆ์ที่ได้อุปสมบทจำพรรษามาแล้ว 3 พรรษา (พ.ศ. 2558) หากรวมปี พ.ศ. 2560 มีพรรษาครบ 5 คือ หลวงออม (ได้ลาสิกขาไปแล้วปี พ.ศ. 2560) และหลวงแดง พระทั้งสองรูป เป็นเพียงพระลูกวัดที่ทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายงานจากหลวงชายและหลวงเพียงเช่นกัน อีกทั้งมีพระสงฆ์ที่อุปสมบทมาได้ 3 พรรษาในช่วงที่ผู้วิชัยอยู่ในพื้นที่อีก 2 รูป คือหลวงบาส และหลวงกร แต่ทั้ง 2 รูปได้ลาสิกขาไปเมื่อปี พ.ศ. 2559 เช่นกัน โดยที่พระใหม่ที่เข้ามาบวชในช่วงเข้าพรรษามีจำนวน ดังนี้ ในปี พ.ศ. 2558 มีจำนวน 13 รูป ปี พ.ศ. 2559 มีจำนวน 6 รูป และพ.ศ. 2560 มีจำนวน 10 รูป

สรุป พระสงฆ์ตั้งแต่เจ้าอาวาสรูปที่ 3 และพระสงฆ์ที่อยู่ในวัดตะโหมด มีจุดร่วมที่เหมือนกันคือเป็นบุคคลที่มีถิ่นฐานอยู่ในชุมชนตะโหมด ซึ่งเข้ามาบรรพชา-อุปสมบทเมื่อมีอายุครบ 20 ปีตามกำหนด ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวไทยพุทธที่ผู้ชายต้องได้รับการบรรพชา-อุปสมบทเพื่อศึกษาพระธรรมในบวรพระพุทธศาสนา ยิ่งพระครูอุทิศกิจจาทร พระครูสุนทรกิจจานุโยค และพระครูประยุตธรรมธัช ทั้ง 3 รูปได้อยู่ศึกษาพระธรรมมาเป็นระยะเวลายาวนาน ยิ่งในยุคแรกพระครูอุทิศกิจจาทรถือว่าเป็นยุคที่พระสงฆ์ต้องใช้ความมานะอดุสสาหะในการครองสมณเพศบรรพชิตมากที่สุด

เนื่องจากอยู่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ชุมชนยังคงมีความยากลำบากอยู่มาก จนกระทั่งท่านมีโอกาเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน และต่อมาพระครูสุนทรกิจจานุโยค ได้เข้ามาช่วยแบ่งเบาภาระงานต่างๆ

เมื่อพระครูสุนทรกิจจานุโยคได้ครองสมณเพศบรรพชิตมาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ท่านเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนและร่วมเรียนรู้ในการทำงานร่วมกับพระครูอุทิตกิจจาทร และได้แสดงบทบาทให้ชาวบ้านได้เห็นอยู่เสมอ จนชาวบ้านยอมรับและไว้วางใจซึ่งเป็นการสะสมบารมีจนกระทั่งพระครูอุทิตกิจจาทรได้มอบหมายให้เป็นผู้นำองค์กรในฐานะประธานสภาสถานวัดตะโหมด และได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ดังกล่าวไว้ในบทที่ 5) นอกจากนั้น ยังมีพระครูประยุตธรรมธัชที่อุปสมบทเข้ามาในช่วงที่ยังคงมีการพัฒนาชุมชน ส่งผลให้ท่านได้ร่วมเรียนรู้การทำงานร่วมกันกับพระทั้ง 2 รูป รวมไปถึงการเรียนรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และในช่วงหลังๆ (ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ.2549) ท่านถือว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่าพระสงฆ์รูปอื่นๆภายในวัดตะโหมดที่มีอยู่ ยังไม่ปรากฏบทบาทเด่นชัด เช่นเดียวกับพระสงฆ์ทั้ง 3 รูป (พระครูอุทิตกิจจาทร พระครูสุนทรกิจจานุโยค พระครูประยุตธรรมธัช) โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ที่จะร่วมขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่อจากพระครูประยุตธรรมธัช หรือว่าอาจจะจะมีพระสงฆ์ที่สามารถมีบทบาทร่วมกันต่อไปได้ แต่ไม่ได้แสดงออกมาให้เห็นอย่างเด่นชัด ในขณะที่ผู้วิจัยศึกษาเก็บข้อมูลในพื้นที่วัดตะโหมดก็เป็นได้

อนึ่ง การที่พระสงฆ์ในวัดตะโหมดเป็นบุคคลในชุมชนซึ่งได้เข้ามาบรรพชา-อุปสมบทจนมีพระสงฆ์บางรูปสามารถครองสมณเพศบรรพชิตอยู่ได้หลายพรรษา ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนยังคงมีความผูกพันกันอย่างแนบแน่น ดังจะได้อธิบายในส่วนที่ 2 บทบาทและความสำคัญของวัดตะโหมดที่มีต่อชุมชนตะโหมด

ข้อมูลส่วนที่ 2

บทบาทและความสำคัญของวัดตะโหมดที่มีต่อชุมชนตะโหมด

ข้อมูลส่วนนี้เป็นการนำเสนอให้เห็นถึงบทบาทของพระสงฆ์วัดตะโหมดซึ่งมีความสำคัญกับชุมชนตะโหมด โดยผู้วิจัยได้สรุปรวมไว้ในสองลักษณะ คือ (1) บทบาทด้านศาสนาและวัฒนธรรม และ (2) บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนตะโหมด ซึ่งบทบาททั้งสองลักษณะนี้ ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน โดยบทบาทที่สองนั้นได้เกื้อหนุนให้พระสงฆ์ได้รับความศรัทธาเพิ่มขึ้น ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

4.3 บทบาทด้านศาสนาและวัฒนธรรม

ข้อมูลส่วนนี้ได้มาจากการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลในพื้นที่สนามของผู้วิจัย ซึ่งเป็นการนำเสนอกิจกรรมประเพณีที่เกิดขึ้นระหว่างวัดตะโหมดกับชุมชนตะโหมด เนื่องจากวัดตะโหมดเป็นศูนย์กลางของชุมชนทำให้ในระยะเวลา 1 ปี มีจำนวนกิจกรรมมากกว่า 20 กิจกรรมที่เกิดขึ้น ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ในตารางที่ 4.2 (ภาคผนวก ค) และในส่วนนี้ผู้วิจัยได้นำเสนออธิบายรายละเอียดประเพณีบางส่วนที่ผู้วิจัยมีส่วนร่วมและรับรู้ขณะอยู่ในชุมชน เพื่อแสดงให้เห็นความผูกพันระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านที่ยังคงมีอยู่ในชุมชนตะโหมด ประกอบไปด้วย

- ประเพณีการบวชเรียน
- ประเพณีการตักบาตรวันสำคัญ
- ประเพณีวันสงกรานต์
- กิจกรรมสวดมนต์ฟังธรรม
- ประเพณีทอดผ้าป่าข้าวเรียง

4.3.1 ประเพณีการบวชเรียน

กล่าวได้ว่า ประเพณีการบวชเรียนของผู้ชายที่นับถือพระพุทธศาสนาเมื่อครบเกณฑ์อายุ 20 ปีบริบูรณ์ ในทุกครัวเรือนจะต้องให้ลูกชาย หลานชายได้เข้ามาบวชเรียนเพื่อศึกษาพระธรรมหรือเรียนรู้ศิลปวิชาการต่างๆ ในช่วงพรรษา 3 เดือน และถือว่เป็นการบวชเพื่อทดแทนคุณบิดามารดาผู้ให้กำเนิดตามคตินิยมของผู้นับถือศาสนาพุทธ และประเพณีนี้ได้สร้างความผูกพันระหว่างวัดกับชุมชนให้ยังคงแน่นแฟ้น

ในการบรรพชา – อุปสมบทของวัดตะโหนด บุคคลที่จะเข้ามาต้องมีเตรียมตัวเข้าอยู่พักอาศัยภายในวัดก่อน ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะถูกเรียกว่า “เจ้านาค” การแต่งตัวของเจ้านาคไม่ได้มีลักษณะที่ตายตัว แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการนุ่งขาวห่มขาว คือ สวมใส่เสื้อสีขาว นุ่งผ้าถุง (ผ้าโสร่งของผู้ชาย) ซึ่งในยุคสมัยก่อนเจ้านาคจะต้องเข้ามาพักอาศัยอยู่ในวัดตั้งแต่ช่วงเดือน 4 (นับเดือนตามแบบโบราณกาล) ขณะที่ปี พ.ศ.2561 ยังคงมีเจ้านาคเข้ามาอยู่วัดในช่วงเวลาดังกล่าวอยู่บ้าง แต่ข้อจำกัดของการทำงานทำให้ไม่สามารถปฏิบัติได้เช่นในอดีต ส่งผลให้เวลาลดลงเหลือเพียงเฉพาะ 1 เดือนหรือเฉพาะในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์ และจะทำการอุปสมบทเข้าพรรษาหลังจากวันวิสาขบูชาไปแล้ว

การเข้ามาอยู่อาศัยของเจ้านาค คือ การเข้าฝึกท่องจำบทขนานนาคและบทสวดมนต์ที่จำเป็นต้องใช้ รวมถึงเข้ามาเป็นศิษย์วัดเดินตามพระบิณฑบาต เรียนรู้เส้นทางการบิณฑบาตในแต่ละสาย และฝึกฝนการปรับตัวเพื่อเป็นพระสงฆ์

ในอดีตพระครูสุนทรกิจจานุโยค (สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2558) เล่าให้ฟังว่า ยุคที่ความเจริญยังคงมีไม่มากนัก ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา และในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวเปลือกของชาวบ้านพระสงฆ์จะมารับบิณฑบาต แต่จะให้ศิษย์วัดหรือเจ้านาคเป็นผู้ออกไปรับบิณฑบาตข้าวสารประมาณเวลา 16.00 น. แล้วเจ้านาคหรือศิษย์วัดเป็นผู้จัดหุงข้าวถวายพระสงฆ์ได้ฉันเช้าและเพล

เมื่อชุมชนเริ่มมีความเจริญขึ้น ชาวบ้านมีความต้องการที่จะใส่บาตรเพิ่มขึ้น แต่พระสงฆ์ที่จะไปรับบิณฑบาตมีจำนวนไม่เพียงพอ จึงต้องให้เจ้านาคเป็นผู้นำบาตรไปรับอาหารบิณฑบาตแทนพระสงฆ์ เพื่อให้ชาวบ้านได้ตักบาตรและนำอาหารใส่ปิ่นโตนำกลับมาถวายพระ นอกจากนี้ วิธีการใส่บาตรในช่วงสมัยก่อนชาวบ้านจะนำกับข้าวใส่ในปิ่นโต ซึ่งเจ้านาคและศิษย์วัดมีหน้าที่ถือปิ่นโตตามพระสงฆ์ไปด้วย แต่ทว่าการถือปิ่นโตไปรับกับข้าวได้หายไป ประมาณปี พ.ศ. 2548 เนื่องจากชาวบ้านนำกับข้าวใส่ถุงพลาสติกมากขึ้น

ในช่วงที่ผู้วิจัยจำพรรษาอยู่ในวัดตะโหนด พบว่า สายบิณฑบาตของพระสงฆ์มีอยู่ 21 สาย (21 หมู่บ้าน) ดังแสดงไว้ในตารางที่ 4.1 ซึ่งสายบิณฑบาตนี้จะเป็นการเปิดสายครบทุกสายเฉพาะในช่วงเข้าพรรษาเท่านั้น เพราะมีพระสงฆ์อยู่เป็นจำนวนมาก และการไปรับบิณฑบาตแต่ละสายจะใช้เวลาจับฉลากหมุนเวียนกันสายละ 3 วัน (ภาพที่ 25 ภาคผนวก ฉ)

ตารางที่ 4.1 สายบิณฑบาตช่วงเช้าพรรษาของวัดตะโหมด

ลำดับที่	ชื่อสายบิณฑบาต
1	บ้านปากพลี
2	บ้านคลองใหญ่
3	บ้านควน
4	บ้านนาส้อง
5	บ้านยายลวณู
6	บ้านสายควน
7	บ้านออกวัด
8	บ้านใน
9	บ้านโพธิ์
10	บ้านไร่เหนือ
11	บ้านโพธิ์ตก
12	บ้านโป๊ะออก
13	บ้านโป๊ะตก
14	บ้านท่าน้ำตก
15	บ้านท่าน้ำออก
16	บ้านทุ่งโพธิ์
17	บ้านป่าพงค์
18	บ้านนา
19	บ้านห้วยพอ
20	บ้านคลองกง
21	บ้านเกาะเรียน

การรับบิณฑบาตของพระสงฆ์เป็นโอกาสที่ทำให้พระสงฆ์ได้มีปฏิสัมพันธ์กับญาติโยมอย่างสม่ำเสมอ เมื่อมีภาระงานใดที่ต้องการขอความช่วยเหลือภายในวัดพระสงฆ์สามารถบอกกล่าวได้ ซึ่งในช่วงที่ผู้วิจัยได้เดินตามหลวงเพียงนั้น พบว่า ท่านจะใช้การพูดคุยแจ้งข่าวสารต่างๆ ที่ต้องการขอความร่วมมือ หรือแม้แต่ชาวบ้านเองก็ได้ถามข่าวสารต่างๆ ภายในวัดกับพระสงฆ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่วัดดำเนินการสร้างเมรุชั่วคราวและมีการปรับพื้นที่ภายในวัด ได้เชิญชวนให้ชาวบ้านช่วยกัน

ปลูกผักสวนครัว เพื่อนำมาใช้ประกอบอาหารเลี้ยงชาวบ้านทั้งในและนอกชุมชนที่จะเข้ามาร่วมงานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุทิศกิจจาทร

นอกจากนั้น การรับบิณฑบาตของพระสงฆ์วัดตะโหมดเอื้อให้ผู้สูงอายุที่มีความผูกพันกับวัด และเคยเข้าวัดทำบุญทุกวันยังคงได้ใกล้ชิดกับพระสงฆ์ แม้ว่าสุขภาพร่างกายจะเป็นอุปสรรคทำให้การเดินทางไปวัดไม่สะดวก ได้แต่รอใส่บาตรพระสงฆ์ในตอนเช้า ทั้งนี้ผู้วิจัย พบว่า มีผู้สูงอายุประมาณ 80 ปีขึ้นไปที่เดินทางไม่สะดวกส่วนใหญ่จะรอใส่บาตรทำบุญอยู่ที่บ้าน ความปลื้มปิติในการทำบุญของผู้สูงอายุของชุมชนตะโหมด ตามที่ผู้วิจัยได้สัมผัสพบเห็นยังมีอยู่

กรณีตัวอย่างที่ผู้วิจัยพบ คือ เหตุการณ์ครั้งหนึ่งที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสไปรับบิณฑบาตที่สายเกาะเรียน ตำบลคลองใหญ่กับพระใหม่ แต่ด้วยในเช้าวันนั้นเกิดปัญหาขึ้นกับผู้วิจัยทำให้ต้องหยุดแวะเข้าห้องน้ำบ้านโยมที่รับบิณฑบาตอย่างกะทันหัน ส่งผลให้การเดินทางไปรับบิณฑบาตในบ้านหลังสุดท้ายซึ่งต้องเดินเข้าไปในซอยที่มีความกว้างพอที่รถมอเตอร์ไซด์ขับผ่านออกมาได้ พบว่า คุณยายแฉ่ม (นามสมมติ) อายุประมาณ 70 ปีขึ้นไป เมื่อเห็นพระเดินมา คุณยายได้รับเดินเข้าไปในบ้านอย่างทุลักทุเล และเมื่อพระสงฆ์มาถึงหน้าบ้านยื่นรอสักครู่ พบว่าในมือคุณยายถือข้าวสวยร้อนๆ มา 1 ถ้วยใหญ่พร้อมไข่ต้มจำนวน 2 ใบ เพื่อตักบาตร ขณะที่หยิบช้อนตักข้าวใส่บาตรยายได้พูดขึ้นมาว่า

“...บุญยังหลยลูกหลวง...”

เมื่อตักข้าวใส่บาตรเป็นที่เรียบร้อยแล้วพระสงฆ์ได้ให้พรจบ ยายลุกขึ้นยืนแล้วกล่าวต่อว่า

“...บุญจริงๆ ลูกหลวง ยายตื่นสายฟังหุงข้าว กลัวว่าข้าวจะไม่ทันสุก โชคดีที่ยายยังได้ใส่บาตรบุญจริงๆ...”

ความปลื้มใจของยายนั้น สะท้อนผ่านรอยยิ้มสีหน้าแห่งความปิติที่ได้ใส่บาตรทำบุญในเช้าที่คิดว่าคงไม่ทันได้ตักบาตรเสียแล้ว

การใส่บาตรของคุณยายหลายๆ คนเต็มไปด้วยความสุขและรอยยิ้ม เช่นเดียวกับคุณยายอ้อม (นามสมมติ) อายุประมาณ 80 ปี เมื่อพระสงฆ์ได้ให้พรจบ ได้เอามือที่พนมไหว้ลูบไปบนศีรษะจากด้านหน้าไปด้านหลังพร้อมเปล่งวาจาอุทานว่า

“...สาธุแหละคุณเฮ้อ...”

เป็นเสมือนปีติในการได้รับพรจากพระสงฆ์ นอกจากนั้น พบว่า ชาวบ้านที่ใส่บาตร มักจะพาลูกหลานตัวเล็กวัยประถมได้มาร่วมตักบาตรในยามเช้าด้วยเช่นกัน ถึงแม้ว่าคนในชุมชน บางส่วนต้องตื่นนอนตั้งแต่หัวค่ำเพื่อออกไปกรีดยางและเก็บน้ำยางในตอนเช้า แต่ชาวบ้านกลุ่มนี้ก็ ยังคงรอใส่บาตรพระสงฆ์ก่อนที่จะไปเก็บยางต่อ สังเกตได้จากเสื้อผ้าที่ปนเปื้อนไปด้วยเศษยางพารา (ขี้ยาง) และหากต้องรีบไปก็จะขอนิมนต์พระเพื่อใส่บาตรก่อน

สรุป ประเพณีการบวชเรียนและวิถีชีวิตของพระสงฆ์วัดตะโหนดเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชนกับวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่พระสงฆ์เข้ามาบวชเป็นลูกหลานของคนในชุมชนยิ่งเป็นการเพิ่มความใกล้ชิดมากขึ้น อีกทั้งการไปรับบิณฑบาตตามตรอกซอยต่างๆ ในชุมชน ยิ่งทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านยังคงมีอยู่อย่างสม่ำเสมอ รวมถึงได้สังเกตเห็นความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชน

4.3.2 ประเพณีการตักบาตรในวันสำคัญ

วัดตะโหนดมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการตักบาตรพระสงฆ์ในช่วงเช้าอยู่หลายครั้งในรอบ 1 ปี กล่าวได้ว่ากิจกรรมการตักบาตรนี้ในบางเทศกาลเป็นการตักบาตรที่ส่งต่อให้กับชาวบ้านที่ยากไร้ภายในชุมชน ซึ่งเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชนผ่าน กิจกรรมของพระสงฆ์ในแง่ของการทำบุญ ซึ่งได้กระทำมาเป็นระยะเวลายาวนาน ประกอบไปด้วย

1) วันแม่แห่งชาติ 12 สิงหาคม และวันพ่อแห่งชาติ 5 ธันวาคม

ชาวบ้านจะนำเฉพาะข้าวสารอาหารแห้งมาในการตักบาตร (ส่วนอาหารที่จะนำมาถวายพระจะทำใส่ปิ่นโตมาอีกส่วนหนึ่ง) พระสงฆ์จะเดินเป็นสองแถวยาวเพื่อรับบิณฑบาต และหลังจากนั้นพระสงฆ์จึงเดินขึ้นไปโรงฉันภัตตาหาร ขณะที่พระสงฆ์กำลังฉันเช้า ชาวบ้านบางกลุ่มก็ทำการแยกอาหารกระป๋องและข้าวสาร จัดใส่ถุงเป็นชุดๆ แยกให้ครบตามจำนวนหมู่บ้านที่ต้องการนำไปให้ และส่งมอบให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดำเนินการนำไปแจกจ่ายให้ลูกบ้านที่มีฐานะยากจนและผู้สูงอายุ ทั้งนี้บางส่วนได้แบ่งให้ผู้นำศาสนาอิสลามนำไปแจกจ่ายให้กับลูกบ้านที่ยากไร้ด้วยเช่นกัน ในปี พ.ศ. 2560 ได้มีการเพิ่มกิจกรรมการตักบาตรในวันคล้ายวันเฉลิมพระชนมพรรษาของในหลวงรัชกาลที่ 10 ในวันที่ 28 กรกฎาคม ขึ้นเป็นปีแรก

ดังนั้น กิจกรรมตักบาตรในวันสำคัญนี้ เป็นการทำบุญตักบาตรที่ส่งมอบต่อให้กับชาวบ้านที่ยากไร้หรือกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน เป็นการช่วยเหลือคนในชุมชนอีกทางหนึ่ง อีกทั้งการตักบาตรเพื่อนำสิ่งของไปมอบให้กับชาวบ้านนั้น พระสงฆ์ไม่ได้จำกัดเพียงชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธเท่านั้น แต่ยังเอื้อเพื่อไปยังพี่น้องชาวบ้านมุสลิม ซึ่งได้มอบให้กับผู้นำทางศาสนาอิสลาม (โต๊ะอิหม่าม)

เป็นผู้รับแทนและนำไปแจกจ่ายให้พี่น้องชาวบ้านมุสลิมที่ยากไร้ในชุมชนเช่นกัน ซึ่งถือว่าพระสงฆ์ได้อาศัยวันสำคัญของชาติเข้ามาประยุกต์กับการทำบุญ นอกจากนี้ ยังคงมีการตักบาตรที่เป็นไปตามประเพณีที่กระทำสืบทอดกันมาในช่วงของวันสำคัญทางศาสนาพุทธ คือ

2) วันเข้าพรรษา

การตักบาตรในวันเข้าพรรษาหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า“ตักบาตรห้วงษา” เป็นการตักบาตรในเช้าของวัน 3 วันแรกในวันเข้าพรรษา คือ แรม 2 - 4 ค่ำ เดือน 8 ซึ่งในตอนเช้าจะมีชาวบ้านจำนวนมากกว่า 1,000 คน ที่ยืนรอต่อแถวรอบสนามโรงเรียนวัดตะโหมด เพื่อรอพระสงฆ์เดินออกมารับบิณฑบาต ซึ่งผู้คนที่มาตักบาตรก็มีหลากหลายทั้งวัยรุ่น วัยหนุ่มสาว วัยกลางคน วัยชราทั้งชายหญิง รวมถึงเด็กเล็กที่มาร่วมตักบาตรในเช้าวันแรกของวันเข้าพรรษา (แรม 2 ค่ำ เดือน 8)

อีกทั้งมีกิจกรรมตักบาตรตามประเพณีที่มีผู้คนมาร่วมกันเป็นจำนวนมากว่า 1,000 คน เช่นกัน คือ การตักบาตรเทโว เข้าของวันหลังจากวันออกพรรษา (แรม 1 ค่ำ เดือน 11) ที่ชาวบ้านมารอตักบาตรกันอย่างเนืองแน่นภายในวัดตะโหมด และเข้าแถวยาวออกไปถนนหน้าวัดและวนกลับมาในวัดอีกฝั่งหนึ่งของประตูวัด ซึ่งพระสงฆ์เริ่มมีการตักบาตรภายในวัดตะโหมดเมื่อปี พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา เนื่องจากศาลาอาคารโรงฉันได้สร้างเสร็จแล้ว และมีบันไดสำหรับจำลองการลงมาจากสวรรค์ของพระพุทธเจ้าได้ ซึ่งก่อนหน้านี้ได้ใช้สถานที่บริเวณสนามโรงเรียนประชาบำรุงในการตักบาตรเทโวมาโดยตลอด

สรุป กิจกรรมการตักบาตรที่เกิดขึ้นเป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งในอีกแง่หนึ่งจากภาพที่ปรากฏนั้น แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีความศรัทธาต่อพระสงฆ์วัดตะโหมดเป็นอย่างดี

4.3.3 ประเพณีวันสงกรานต์

สงกรานต์เป็นประเพณีหนึ่งที่ชาวใต้ทุกคนจะได้กลับบ้านมาร่วมทำบุญให้กับบรรพบุรุษของตน ซึ่งชาวบ้านเรียกประเพณีนี้ว่า “ทำบุญวันว่าง” คือการว่างเว้นจากการทำงานแล้วได้รวมกลุ่มกันเข้าวัดทำบุญให้กับบรรพบุรุษผู้ล่วงลับซึ่งบรรจุอัฐิไว้ในบัว (ที่เก็บกระดูก) ซึ่งอยู่ภายในวัดหรือที่ป่าช้า ขณะที่การทำบุญวันว่างของชาวบ้านชุมชนตะโหมดจะเริ่มทำบุญตั้งแต่วันที่ 13-18 เมษายน ของทุกปี ตลอดระยะเวลา 6 วัน ดังนี้

วันที่ 13 เมษายน เป็นกิจกรรมทำบุญช่วงเช้าพระสงฆ์ได้สวดมาติกาบังสุกุลให้กับบรรพบุรุษ และช่วงบ่ายเป็นกิจกรรมสงฆ์ผู้สูงอายุที่จัดขึ้นภายในวัดตะโหมดเป็นประจำทุกปี เมื่อพระอาทิตย์ตกดินจะมีหรรษาของชาวบ้านที่เรียกว่ากิจกรรมประเพณีย้อนยุค เป็นการจำลองวิถีชีวิต การละเล่น การร้อง และอาหารแบบสมัยโบราณของชุมชนตะโหมด รวมถึงการแต่งกายย้อนยุคตามวิถีชุมชนสมัยก่อน

วันที่ 14 เมษายน ช่วงเช้ายังคงเป็นการทำบุญสวดมนต์อุทิศให้กับบรรพบุรุษ แต่ในช่วงบ่ายเป็นกิจกรรมสงฆ์น้ำพระ ซึ่งมีการสงฆ์น้ำพระสำริดองค์พระพุทธรูปเก่าแก่ประจำวัดตะโหมดและรูปเหมือนพ่อท่านช่วย รวมทั้งมีการจัดกิจกรรมสงฆ์น้ำเจ้าอาวาส พระสงฆ์และสามเณรภายในวัดทุกรูปที่บริเวณด้านหน้าพระอุโบสถ ซึ่งการสงฆ์น้ำเจ้าอาวาสชาวบ้านผู้ชายจะนอนคว่ำต่อแถวเรียงกันเป็นเหมือนสะพานมนุษย์แล้วพุงเจ้าอาวาสให้เดินเหยียบไปบนหลัง (ภาพที่ 21 ภาคผนวก ฉ) เริ่มตั้งแต่หน้ากุฏิของท่านหรือจากอาคารไปจนถึงจุดที่เตรียมไว้สำหรับสงฆ์น้ำพระ

วันที่ 15 เมษายน ประเพณีการทำบุญในเช้าวันนี้ เป็นการทำบุญที่ชาวบ้านเรียกว่า “ประเพณีสองศาสนา” ซึ่งจัดขึ้นบริเวณที่ป่าช้าบนควนของวัดตะโหมด ในขณะที่ป่าช้าบนควนซึ่งเป็นสถานที่ของบรรพบุรุษทั้งสองศาสนา คือ เป็นสถานที่ฝังศพของชาวมุสลิมและบวที่เก็บอัฐิของชาวไทยพุทธ โดยมีการตั้งเสาสองศาสนาเพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการทำบุญร่วมกันของชาวบ้านทั้งสองศาสนา

วันที่ 16-17-18 เมษายน อีก 3 วันที่เหลือนี้เป็นการทำบุญวันวางที่วัดเหนือ น้ำตกหม่อมจ้อย น้ำตกท่าช้าง ตามลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำบุญที่น้ำตกหม่อมจ้อย น้ำตกท่าช้าง นอกจากได้ทำบุญแล้วยังสร้างความสนุกสนานและเป็นการคลายร้อนเพราะทุกคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กๆ จะร่วมเล่นน้ำตกไปพร้อมกัน

สรุป กิจกรรมประเพณีวันสงกรานต์เป็นกิจกรรมที่ได้สร้างความสัมพันธ์ที่เป็นการทำบุญให้กับบรรพบุรุษ และการกลับมาพบหน้ากันของญาติพี่น้อง ทั้งนี้ยังสร้างความสนุกสนานในการสงฆ์น้ำพระสงฆ์และผู้สูงอายุเพื่อขอพร รวมไปถึงกิจกรรมย้อนยุคในช่วงค่ำซึ่งมีการแสดงและการละเล่นต่างๆภายในวัดตะโหมด ที่สำคัญยังสะท้อนให้เห็นความผูกพันที่ชาวบ้านมีต่อพระสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเคารพศรัทธา ซึ่งสะท้อนให้เห็นผ่านภาพชาวบ้านผู้ชายได้นอนเรียงกันเป็นสะพานมนุษย์ ให้เจ้าอาวาสได้เดินไปบนแผ่นหลังไปยังสถานที่เตรียมไว้สำหรับสงฆ์น้ำพระสงฆ์ เพื่อเป็นสิริมงคลให้กับตนเอง

4.3.4 ประเพณีสวดมนต์ฟังธรรม

การสวดมนต์เป็นการน้อมรำลึกถึงคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งทำให้จิตใจของผู้สวดมนต์มีความสงบร่มเย็น และการฟังธรรมเป็นการทำบุญที่เรียกว่า ธรรมัสสวนมัย ซึ่งชาวบ้านได้ให้ความสำคัญมีส่วนร่วมในการสวดมนต์ฟังธรรมในวันสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังนี้

1) ฟังธรรมในวันพระ

ประเพณีการเข้าวัดฟังธรรมในวันพระ ซึ่งในหนึ่งเดือนมีอยู่ 4 วัน คือ แรม 8 ค่ำ ขึ้น 8 ค่ำ แรม 15 ค่ำ และขึ้น 15 ค่ำ (กรณีเป็นเดือนขาดหรือเรียกว่าปักษ์ขาดจะเป็นแรม 14 ค่ำ) ของทุกเดือนตามปฏิทิน เป็นกิจกรรมที่ชาวไทยพุทธได้ปฏิบัติมาอย่างยาวนาน เช่นเดียวกับกรณีวัดตะโหนด เมื่อถึงเวลาประมาณ 09.00 น. จะพบเห็นชาวบ้านส่วนใหญ่ซึ่งเป็นคนเฒ่าคนแก่มีลูกหลานขับรถจักรยานยนต์มาส่งถึงวัด บางรายได้ปั่นจักรยานมาจากบ้านด้วยตนเอง ซึ่งทุกคนต่างหิ้วปืนโตพร้อมกับดอกไม้ธูปเทียนเพื่อไหว้พระ และมีผ้าหนึ่งผืนพาดอยู่บนบ่า (หัวไหล่) เมื่อเข้ามาถึงวัด บางรายก็เดินไปนั่งรอศาลาโรงธรรม บางรายได้นำดอกไม้มาไหว้รูปเหมือนพ่อท่านช่วยก่อนที่จะไปยังศาลาโรงธรรม เมื่อถึงเวลาที่กำหนดชาวบ้านจะร่วมสวดมนต์ทำวัตรเช้า รักษาศีลอุโบสถ (การรับศีล 8 เพื่อรักษาไว้เพียง 1 วัน 1 ค่ำ) และสวดรับฟังพระธรรมเทศนา ซึ่งส่วนใหญ่มีจำนวนชาวบ้านไม่ต่ำกว่า 100 คนในแต่ละครั้ง (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 ได้ใช้อาคารหอฉัน 3 ชั้นในการทำกิจกรรมวันพระ)

2) ฟังธรรมในวันเข้าพรรษาตลอด 3 เดือน

นอกจากนั้น ประเพณีวันเข้าพรรษา 3 เดือนชาวบ้านตะโหนดได้พร้อมใจกันเข้าวัดเพื่อสวดมนต์ ฟังธรรม ซึ่งการฟังธรรมในวันเข้าพรรษาเช่นนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ซึ่งในขณะนั้นมีผู้เข้าร่วม จำนวนไม่ถึง 50 คน กระทั่งมีเพิ่มขึ้นมาเรื่อยๆ พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์, 9 กันยายน 2558) กล่าวว่า ชาวบ้านเริ่มมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นในช่วง 2-3 ปี (ช่วงปีพรรษา 2554-2558) และในปี พ.ศ. 2560 ผู้วิจัยเข้าไปชุมชนอีกครั้ง พบว่าชาวบ้านยังคงมีไม่ต่ำกว่า 100 คน ที่เข้ามาวัดร่วมฟังธรรม โดยตลอดระยะเวลา 3 เดือนที่ชาวบ้านเข้ามาฟังธรรมภายในวัดจะสวมใส่เสื้อผ้าสีขาวกันทุกคน

บรรยากาศการฟังธรรมช่วงวันเข้าพรรษา (เก็บข้อมูลในปี พ.ศ. 2558)

ในเวลา 17.30 น. จะเริ่มเห็นชาวบ้านปั่นจักรยาน หรือขับมอเตอร์ไซด์ทยอยเข้าวัดมาเรื่อยๆ เมื่อมาถึงก็เดินขึ้นไปนั่งรอเตรียมความพร้อมที่ศาลา (โรงธรรม) จนกระทั่งเสียงระฆังดังขึ้นในเวลา 18.30 น. เป็นสัญญาณบ่งบอกให้ทราบว่าพระสงฆ์ทุกรูปจะต้องห่มจีวรและเดินมุ่งหน้าไปศาลา ในระหว่างที่รอเวลาพระสงฆ์เข้าสู่ศาลาจนครบทุกรูป ชาวบ้านมักจะจับกลุ่มสนทนาพูดคุย ส่วนกลุ่มผู้สูงอายุที่นั่งพื้นไม่สะดวกจะนั่งบนเก้าอี้ ส่วนผู้ที่ยังนั่งพื้นได้ก็นั่งลงบนพื้นซึ่งปูด้วยพรมสีแดง ขณะที่พระสงฆ์ที่เดินทางเข้ามาในศาลาแล้วต่างจับคู่ นั่งคุกเข่าเข้าหากันเพื่อกล่าวคำปลงอาบัติเป็นภาษาบาลี (การปลงอาบัติเป็นเหมือนการกล่าวบอกโทษของตนเองให้ผู้อื่นรับรู้ว่าคุณได้ล่วงละเมิดพระวินัยโดยไม่รู้ตัว เป็นการปลงอาบัติเฉพาะพระวินัยที่ได้อนุญาตไว้บางข้อเท่านั้น) โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระใหม่ที่มีมักจะต้องปลงอาบัติ เพื่อให้ตนนั้นมีศีลที่บริสุทธิ์ก่อนจะทำวัตรคำสวดมนต์ เมื่อพระสงฆ์เดินมายังศาลาจนครบทุกรูปในเวลา 19.00 น. และเจ้าอาวาสเริ่มเข้ามาในศาลา พระสงฆ์ทุกรูปและชาวบ้านลูกนั่งคุกเข่า เจ้าอาวาสจุดธูปเทียนที่หน้าโต๊ะหมู่บนอาสนะสงฆ์ ชาวบ้านจุดธูปเทียนที่หน้าพระประธานองค์ใหญ่ และจุดเทียนพรรษาที่วางเรียงรายอยู่ด้านหน้าของพระประธานประจำศาลา หลังจากนั้น เจ้าอาวาสเป็นผู้นำพระสงฆ์และชาวบ้านร่วมสวดมนต์พร้อมกัน เมื่อสวดมนต์เสร็จสิ้นแล้วจะเป็นการสวดมนต์บทพิเศษของพระสงฆ์ ตามแต่เจ้าอาวาสจะเป็นผู้นำ ซึ่งชาวบ้านจะคอยนั่งฟังอย่างสงบ หลังจากสวดมนต์จบพระสงฆ์ได้นำกรวดน้ำไปพร้อมๆ กับชาวบ้านจนจบ แล้วทำการกราบพระประธานพร้อมกัน หลังจากนั้นพระสงฆ์กราบเจ้าอาวาส แล้วหันหน้ากลับไปหาชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านกราบพระสงฆ์ ซึ่งในวันแรกของวันเข้าพรรษา ผู้แสดงพระธรรมเทศนา คือ เจ้าอาวาส และในวันถัดไปจะเป็นพระสงฆ์รูปอื่นๆ เรียงตามลำดับอาวุโสไปจนครบ (เฉพาะพระสงฆ์ที่มีพรรษา 2 ขึ้นไป) แล้ววนกลับมาเช่นเดิมยกเว้นเจ้าอาวาสซึ่งเทศน์เพียงวันเข้าพรรษาวันเดียว

ในช่วง 7 วันแรกมีชาวบ้านจำนวนประมาณ 200-300 คนเข้ามาฟังพระธรรมเทศนา และหลังจากนั้นลดจำนวนลงไปแต่ยังคงมีอยู่จำนวนประมาณ 100 คน และในช่วงท้ายๆ ใกล้จะออกพรรษาหรือในเดือนสุดท้ายชาวบ้านมีจำนวนลดลงแต่ไม่ต่ำกว่า 50 คน

กิจกรรมสำคัญซึ่งสามารถดึงความสนใจจากพ่อ แม่ ญาติพี่น้องให้เข้าวัดฟังธรรมเป็นพิเศษ คือ ในช่วงเดือนสุดท้ายก่อนจะออกพรรษา คือ การขึ้นแสดงพระธรรมเทศนาของพระใหม่ที่พระอาจารย์ได้ฝึกอบรมสอนการเทศนาและการให้ศีล ซึ่งจะให้พระใหม่ทุกรูปได้ขึ้นเทศนาคนละ 1 กัณฑ์ ดังนั้น เมื่อถึงกัณฑ์ของพระใหม่รูปใดจะมีพ่อ แม่ ญาติพี่น้องจะมาร่วมรับฟังการเทศนาด้วยเสมอ เนื่องจากพระใหม่นั้นเป็นพระนักเทศน์มือใหม่ จึงมักเกิดความผิดพลาดไปบ้างไม่มากนักน้อยขึ้นอยู่กับการเตรียมตัวของแต่ละคน ขณะที่ในความประหม่าตื่นเต้นบางครั้งสังเกตเห็นได้จากเหงื่อที่ไหลมากจนจีวรเปียกเมื่อได้ลงมาจากธรรมมาสน์ บางรายมือสั่นขณะให้ศีล และมีการให้ศีลผิด

บ้างเพราะความตื่นเต้น ทั้งนี้สิ่งที่เกิดขึ้นกับพระใหม่ขณะเทศนา เป็นการสร้างรอยยิ้มและเสียงหัวเราะเล็กๆให้กับผู้เฒ่าผู้แก่ที่มาพร้อมฟัง

แม้ว่าการเทศนาที่เกิดขึ้นอาจไม่ได้อรรถรสหรือความสนุกสนาน เพราะเป็นการเทศนาตามคัมภีร์ไบเบิลานที่พระใหม่เป็นผู้เลือกที่จะเทศนาเรื่องใด แล้วนำมาอ่านบททวนจนเกิดความคล่องแคล่ว เพื่อให้วันที่ขึ้นเทศน์จริงไม่เกิดความผิดพลาด ถึงอย่างไรในวันจริงชาวบ้านก็ยังคงพบเห็นกับความผิดพลาดเล็กน้อยๆ ที่พอสร้างเสียงหัวเราะให้กับคนฟังอยู่เป็นระยะในทุกๆ กัณฑ์ที่พระใหม่ได้ขึ้นเทศน์นั่นเอง

นอกจากนั้น มีกิจกรรมซึ่งได้สร้างความสัมพันธ์ในวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนต่อการทำบุญอีกหนึ่งกิจกรรมแต่ได้สูญหายไป เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของวิถีชุมชน คือ

4.3.5 ประเพณีทอดผ้าป่าข้าวเรียง

เกิดขึ้นในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวเปลือก ราวประมาณช่วงเดือน 3 (นับเดือนแบบโบราณ) ในช่วงต้นปีที่เริ่มมีการเก็บเกี่ยวข้าวในนาของตนเอง และชาวบ้านจะหาข้าวเปลือกบางส่วนเพื่อแบ่งมาถวายวัด โดยมาวางกองเรียงกันไว้และเมื่อชาวบ้านทุกหลังคาเรือนทำการเก็บเกี่ยวข้าวในนาจนเสร็จสิ้นครบทุกรายแล้ว วัดได้นัดหมายชาวบ้าน เพื่อมาร่วมทอดผ้าป่าถวายข้าวเปลือก ซึ่งข้าวเปลือกที่ได้ในสมัยก่อนนั้น ทางวัดจะนำไปเก็บไว้ในยุ้งฉางและนำออกไปขาย เพื่อนำเงินที่ได้มาใช้จ่ายในการซ่อมแซมบำรุงเสนาสนะหรือสร้างเสนาสนะภายในวัด จนกระทั่งในยุคของพระครูอุทิตกิจจาทร เจ้าอาวาสรูปที่ 3 เริ่มนำข้าวเปลือกบางส่วนที่ได้ไปแจกจ่ายให้กับชาวบ้านที่ยากไร้ภายในชุมชน แต่กิจกรรมดังกล่าวได้สูญหายไปในช่วงประมาณ ปี พ.ศ. 2547 ด้วยวิธีการทำนาในการปลูกข้าวซึ่งมีพันธุ์ข้าวหลากหลายขึ้น ส่งผลให้การเก็บเกี่ยวจึงไม่พร้อมกันดังเช่นในอดีต

สรุป บทบาทด้านศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งมาจากประเพณีและกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในวัดตะโหมด ช่วยส่งเสริมให้พระสงฆ์กับชาวบ้านได้รักษาความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างกันมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ชาวบ้านล้วนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากจำนวนชาวบ้านที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆที่วัดตะโหมดมี

นอกจากประเพณีกิจกรรมได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับวัด ให้มีความผูกพันอย่างมั่นคงมาอย่างต่อเนื่องแล้วนั้น ยังมีบทบาทของพระสงฆ์ที่มีความสำคัญกับชุมชน และส่งผลให้วัดตะโหมดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ จนทำให้พระสงฆ์วัดตะโหมดได้รับความเคารพศรัทธาเพิ่มขึ้น กล่าวคือ พระสงฆ์ได้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาชุมชนจนชุมชนมีความเจริญก้าวหน้าไปมาก ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

4.4 บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนตะโหมด

ข้อมูลส่วนนี้ได้มาจากการสัมภาษณ์ในพื้นที่สนามของผู้วิจัย ซึ่งชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลส่วนนี้จะต้องมีอายุ 60 ปีขึ้นไป (รายชื่อภาคผนวก ก) ผู้อาวุโสชุมชน พระครูสุนทรกิจจานุโยค และพระครูประยุตธรรมธัช รวมถึงข้อมูลจากเอกสาร คือ เอกสารประกอบการพิจารณาเพื่อถวายปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์การพัฒนาแต่พระครูอุทิศกิจจาทร และหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุทิศกิจจาทร พระผู้นำการพัฒนาบ้านตะโหมด ดังจะได้อธิบายต่อไป

ผู้มีบทบาทต่อการพัฒนา คือ พระครูอุทิศกิจจาทร (ตาหลวง) เจ้าอาวาสรูปที่ 3 เมื่อท่านเริ่มอุปสมบทเข้ามาในบวรพระพุทธศาสนาและเป็นผู้นำในพัฒนาชุมชนในหลายด้าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 - 2556 จนชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธาเป็นอย่างมาก เหมือนเช่นคำกล่าวของลุงวาทิ สุขเกษม อายุ 70 ปี (สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2558) ที่ว่า

“...เกรงความดีตาหลวง...”

เป็นคำพูดที่ทำให้เห็นว่าเพราะความดีที่ท่านได้ทำให้กับชุมชนตะโหมด ส่งผลให้ชาวบ้านมีความเคารพและศรัทธาต่อพระสงฆ์ในวัดตะโหมด

การเป็นผู้นำการพัฒนาของพระครูอุทิศกิจจาทร ส่งผลให้ท่านได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน โดยให้การสนับสนุนช่วยเหลือเป็นอย่างดี มากกว่ากำนันผู้ใหญ่บ้านของชุมชน ดังคำกล่าวที่ ป้ารวน ขำกิม อายุ 69 ปี (สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2558) กล่าวว่

“...ตาหลวงสั่งชาวบ้านไปหมด ถ้ากำนันผู้ใหญ่บ้าน
สั่งไปไม่หมด...”

ไม่ใช่เพียงชาวบ้านที่ตาหลวงสั่งแล้วให้ความร่วมมือ แต่ยังรวมไปถึงกำนันผู้ใหญ่บ้านที่ให้ความร่วมมือในการทำงานของพระครูอุทิศกิจจาทร นอกจากนั้น คำพูดของลุงวิสุทธิ ไชยชนะ อายุ 76 ปี (สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2558) ที่กล่าวถึงตาหลวงด้วยน้ำเสียงสะอื้นให้เพราะความคิดถึงตาหลวงกล่าวว่า

“...ความดีแกมีแยะ ตาหลวงแกช่วยพัฒนามามาก
สมัยก่อนนี้ว่าเวทนาถึงความลำบาก พอแกต้องการอะไร
ชาวบ้านให้หมด แกทำอะไรชาวบ้านสนับสนุนช่วยเหลือทุก
อย่าง...”

การที่ชุมชนมีความเจริญก้าวหน้าได้ทุกอย่างเช่นนี้ เพราะพระครูอุทิศกิจจาทรเป็น
พระนักพัฒนาที่ลงมือทำงานอย่างจริงจังจนเป็นผลสำเร็จ จากความมุ่งมั่นในความต้องการให้ชุมชนมี
ความเจริญก้าวหน้ามากขึ้นในด้านต่าง ๆ นานา ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นผ่านถ้อยคำการประพันธ์ในเอกสาร
ประกอบการพิจารณาเพื่อถวายปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาอุทศาสตร์การ
พัฒนา (สถาบันราชภัฏสงขลา, ม.ป.ป., น.12) มีใจความว่า

“...ตะโหนด มีสถานศึกษา เพราะท่านสร้าง
ตะโหนด มีไฟฟ้าสว่าง เพราะท่านประสาน
ตะโหนด มีเทศบาล เพราะท่านเห็นผล
ตะโหนด มีถนน เพราะท่านนำ
ตะโหนด มีคุณธรรม เพราะท่านสอน...”

เมื่อพิจารณาถ้อยคำการประพันธ์ในการพัฒนาชุมชน ยิ่งสะท้อนให้เห็นว่าที่ผ่านมา
ท่านได้ขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ เพื่อให้ชุมชนมีความเจริญมากยิ่งขึ้น โดยที่การ
ขับเคลื่อนประกอบไปด้วย

- 1) สาธารณูปโภคในชุมชน
- 2) การจัดตั้งหน่วยงานราชการในชุมชน
- 3) การส่งเสริมการศึกษา
- 4) การจัดตั้งองค์กรเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน

4.4.1 สาธารณูปโภคในชุมชน ประกอบไปด้วย การสร้างถนน การขอไฟฟ้าเข้าสู่ชุมชน และการขอจัดตั้งระบบน้ำประปาในชุมชน

1) ถนน

จุดเริ่มต้นของการเข้ามามีบทบาทผู้นำของท่าน คือ การทำถนนหนทางของชุมชนในปี พ.ศ. 2498 โดยเริ่มจากการขอความร่วมมือจากชาวบ้าน และเป็นผู้นำพาทั้งพระสงฆ์กับชาวบ้านได้ช่วยกันสร้างถนนซึ่งเป็นถนนดินจากหน้าวัดตะโหมดเพื่อไปเชื่อมต่อกับถนนสายแม่ขีระยะทาง 10 กิโลเมตร (เรียกว่าถนนสายตะโหมด-แม่ขี) เพราะเห็นว่าการเดินทางของชาวบ้านมีความยากลำบาก และเส้นทางดังกล่าวเป็นเส้นทางสายสำคัญในการเดินทางไปค้าขาย จับจ่ายซื้ออาหารการกินและข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ การสร้างถนนได้ดำเนินการในช่วงที่ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำงานของตนเองเป็นหลัก คือกระทำในช่วงช่วงเย็นและกลางคืน ซึ่งท่านต้องเดินไปพบกับเจ้าของที่ดินที่ตัดถนนผ่าน ปรากฏว่าเจ้าของที่ดินทุกคนเขายินดีให้ เมื่อสร้างถนนไปเชื่อมต่อกับถนนบ้านแม่ขีแล้ว ท่านยังขอที่ดินจากชาวบ้านเพื่อสร้างถนนสายต่างๆ ภายในชุมชน และต่อมาได้กำนันสวิงชนะสิทธิ์ กำนันตะโหมดเข้ามารับช่วงต่อในการดำเนินงานเพราะเริ่มได้งบประมาณของรัฐบาลเข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือ (“เงินผัน” ในปี พ.ศ. 2518 สมัย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี) (วรรณ ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์), 23 มิถุนายน 2558)

ถนนสายตะโหมด-แม่ขีเป็นถนนดินแดงที่ใช้สัญจรผ่านเข้า-ออกภายในชุมชนมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปี พ.ศ. 2531 ซึ่งได้ขาดการเหลียวแลจากหน่วยงานราชการทางจังหวัดมานาน กลายเป็นปัญหาเมื่อมีการสัญจรเข้า-ออกชุมชน เนื่องจากสภาวะฝุ่นละอองฟุ้งกระจาย จนเสื้อผ้าที่สวมใส่ขณะเดินทางของชาวบ้านต้องเปรอะเปื้อนไปด้วยฝุ่นในช่วงฤดูร้อน และถนนเป็นหลุมเป็นบ่อ เป็นดินโคลน ทำให้ติดร่องล้อรถในช่วงหน้าฝน และตาลวงมีความเป็นหวังที่ยังไม่สามารถหาวิธีการจัดการให้ถนนสายนี้เป็นถนนลาดยางได้อย่างเรียบร้อยตามความต้องการ

แม้ว่าท่านกับผู้นำชุมชนได้ดำเนินการประสานงานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการให้เข้ามาช่วยลาดยางมาโดยตลอด แต่กลับไม่ได้รับการช่วยเหลือจากทางจังหวัดแต่อย่างใด จนมีครั้งหนึ่งในที่ประชุมที่มีผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุงเข้าร่วมประชุมด้วย และมีการกล่าวล้อเลียนจากนายนิพนธ์ บุญญฤทธิ์โร ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง ในที่ประชุมกับคณะกรรมการคนหนึ่ง ซึ่งเป็นชาวบ้านตะโหมดว่า “คนตะโหมดคนนี้เจอหน้าที่ไหนขอแต่ถนนลาดยาง”

ในปี พ.ศ. 2532 จังหวัดพัทลุงได้ผู้ว่าราชการจังหวัดชื่อ ร้อยตรีอนุกุล สุภาไชยกิจ เป็นบุคคลที่มีความใกล้ชิดและมีความศรัทธาเลื่อมใสพระครูอุทิตกิจจาทร ตลอดจนเป็นบุคคลที่มีความเข้าใจสภาพปัญหาของชุมชนตะโหมดเป็นอย่างดี เมื่อเข้ารับตำแหน่งได้มีโอกาสเดินทางเข้ามาสักการะท่านจึงได้นำเสนอเรื่องของการขอถนนลาดยาง ถนนสายตะโหมด-แม่ขี ฝากให้

ร้อยตรีอนุกุล สุภาไชยกิจ เป็นธรรมาธิบดีช่วยเหลือให้กับชุมชนด้วย และได้รับปากในการหาวิธีการช่วยเหลือ

ต่อมาปี พ.ศ. 2533 นายบรรหาร ศิลปอาชา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคมในขณะนั้น ได้เดินทางมาเปิดสวนสาธารณะ สวนสมเด็จพระ ร.9 หลังสถานีรถไฟ จังหวัดพัทลุง จึงแจ้งข่าวไปยังชุมชนตะโหมดรับทราบ เพื่อเชิญนายบรรหาร ศิลปอาชา เข้าไปเยี่ยมชุมชนตะโหมด เพื่อจะได้ประจักษ์เห็นถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง เมื่อทราบข่าวเช่นนั้นทางชุมชนได้จัดเตรียมการต้อนรับขึ้นที่วัดตะโหมด และได้เขียนป้ายต้อนรับ พร้อมป้ายคำพูดที่สะท้อนปัญหาของชุมชนไว้ตลอดเส้นทางที่จะเข้ามาถึงวัดตะโหมด ลุงวรรณ ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2558) ได้เล่าบรรยากาศในวันนั้นให้ฟังว่า

วันนั้นบริเวณวัดตะโหมด หนาแน่นไปด้วยชาวบ้านที่พร้อมใจกันมาต้อนรับ นายบรรหาร ศิลปอาชา ซึ่งท่านถามว่าอยากให้ผมช่วยอะไร ทุกคนต่างตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า คือขอถนนลาดยาง เมื่อท่านทราบถึงปัญหาเรื่องความเดือดร้อน และความต้องการของชาวบ้าน ท่านได้รับปากท่ามกลางชาวบ้านที่มาร่วมกันภายในวัดตะโหมดว่า ผมจะให้กรมทางหลวงไปดำเนินการจัดการให้แล้วเสร็จโดยเร็ว วินาทีนั้นเสียงปรบมือ เสียงโห่ร้อง ดังกึกก้องไปทั่วอาณาบริเวณวัด ทุกฝ่ายต่างชื่นชมยินดี สีหน้าแววตาบ่งบอกถึงความหวังที่ต้องรอคอยมาเป็นเวลาแสนนาน วันนั้นมีประโยคคำพูดหนึ่งที่ท่านบรรหารชอบเมื่อพบเห็นป้ายระหว่างทางเข้ามาชุมชน คือ “เลือดสุพรรณเสียอย่างถนนลาดยางเรื่องเล็ก”

หลังจากนั้น ในปีเดียวกันกรมทางหลวงชนบทได้นำรถเข้ามาดำเนินการปรับพื้นที่ถนนเพื่อเตรียมการลาดยาง ถนนสายตะโหมด-แม่ขรี จนสำเร็จ และพระครูอุทิตกิจจาทรได้ประสานงานไปยังแขวงทางหลวงชนบทพัทลุงให้ช่วยลาดยางจากหน้าวัดตะโหมด-บ้านโน๊ะ ระยะทาง 1 กิโลเมตร ก็ได้ผลสำเร็จตามประสงค์ ด้วยเหตุผลนี้นายบรรหาร ศิลปอาชา จึงเป็นบุคคลที่ชาวบ้านชุมชนตะโหมดรักมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านที่เคยอยู่ร่วมในเหตุการณ์ในครั้งนั้น ต่างซาบซึ้งในน้ำใจเป็นอย่างยิ่ง

2) การไฟฟ้า

ปี พ.ศ. 2523 พระครูอุทิตกิจจาทรได้เชิญผู้นำท้องถิ่นเข้ามาร่วมปรึกษาหารือ เพราะมีความต้องการที่จะขอขยายไฟฟ้าแรงสูงจากตำบลแม่ขรีเข้ามาใช้ในหมู่บ้านตำบลตะโหมด จึงได้แต่งตั้งคณะทำงานขึ้นมาโดยมีพระสงฆ์เป็นประธาน เพื่อดำเนินการประสานงานกับการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค โดยได้รับคำตอบว่าภาครัฐมีนโยบายโครงการพัฒนาชนบท หากจะต้องรอการขยายไฟฟ้าตามโครงการพัฒนาชนบทชุมชนตะโหมดจะต้องรอไปถึง ปี พ.ศ. 2530 ทำให้

คณะทำงานจึงขอคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ว่ามีหนทางใดที่จะดำเนินการได้เร็วขึ้น และได้รับคำตอบว่า ต้องให้ชุมชนออกเงินสบทบร้อยละ 30 (สมทบประมาณ 650,000 บาท) และรัฐสมทบร้อยละ 70 แล้วการไฟฟ้าถึงจะดำเนินการจัดการได้ทันที โดยไม่ต้องรอโครงการตามนโยบาย เมื่อพระครูอุทิต กิจจาทรรับทราบข้อมูล ท่านได้มอบหมายให้กำนันผู้ใหญ่บ้านไปแจ้งลูกบ้านให้มาร่วมประชุมพร้อม กันภายในวัดตะโหมด เพื่อท่านได้พูดคุยทำความเข้าใจกับชาวบ้านในการขอใช้ไฟฟ้าด้วยตนเอง รวมทั้งสำรวจสอบถามว่ามีหมู่บ้านพื้นที่ใดที่มีความต้องการใช้ไฟฟ้าก่อนบ้าง หลังจากนั้นจึงขอให้ ชาวบ้านที่ต้องการใช้ไฟฟ้าขอให้ช่วยกันออกเงินสมทบ และขอให้มีการเฉลี่ยเงินกันโดยชาวบ้านที่มี มากก็ขอให้ช่วยจ่ายมาก ชาวบ้านที่มีน้อยก็จ่ายน้อย ลดหลั่นกันไปเพื่อความเป็นธรรม โดยที่พระสงฆ์ จะรับภาระเป็นประธานในการรวบรวมเงินจากชาวบ้านในบ้านตะโหมด บ้านทุ่งโพธิ์ และบ้านปลัก ปอม ได้เงินจำนวน 3 แสนกว่าบาท และส่วนที่เหลือพระครูอุทิตกิจจาทรได้จัดหาเงินเพิ่มเติมโดยใช้ เงินกฐินของวัดที่มีเข้าไปสมทบ และได้ส่งมอบเงินจำนวนทั้งหมดให้หน่วยงานการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค เพื่อดำเนินการลงหลักปักเสาเดินสายไฟฟ้าเข้าสู่ชุมชนตะโหมด ส่งผลให้ปี พ.ศ. 2525 ชุมชนจึงได้ใช้ ไฟฟ้า แต่ยังไม่ครอบคลุมทุกหมู่บ้าน มีบางส่วนยังรอคอยโครงการพัฒนาชนบทต่อไป

3) การจัดตั้งระบบน้ำประปา

การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของพระครูอุทิตกิจจาทรได้ดำเนินต่อไปจน มีการประสานงานให้ชุมชนได้มีระบบน้ำประปาใช้ภายในชุมชน โดยการนำน้ำจากน้ำตกหม่อมจ้วยมา ใช้ในการผลิตน้ำประปา ซึ่งท่านได้ปรึกษากับหัวหน้าโยธาธิการจังหวัดพัทลุง ผ่านผู้ช่วยโยธาที่เป็นลูก ศิษย์ของท่าน ส่งผลให้ทางโยธาธิการจังหวัดได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาสำรวจพื้นที่ ปรากฏว่าต้องใช้ งบประมาณในการก่อสร้างจำนวน 1 ล้านบาท และทางโยธาฯ ได้ดำเนินการก่อสร้างโดยใช้ งบประมาณของทางโยธาธิการจังหวัด แต่มีข้อแม้ว่า เมื่อดำเนินการสร้างเสร็จสิ้น ต้องส่งมอบให้ สุขาภิบาลตำบลตะโหมดเป็นผู้เข้ามาบริหารจัดการดูแล และน้ำประปานี้ต้องใช้เพื่อการอุปโภคบริโภค เท่านั้น หลังจากนั้นชุมชนตะโหมดจึงได้ใช้น้ำประปาในปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมา

4.4.2 การขอจัดตั้งหน่วยงานราชการในชุมชน ประกอบไปด้วย การขอจัดตั้งกิ่ง อำเภอตะโหมด และสุขาภิบาลตำบลตะโหมด

1) การจัดตั้งกิ่งอำเภอตะโหมด

เดิมตำบลตะโหมดสังกัดอำเภอปากพะยูนจังหวัดพัทลุง ตาม พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 ต่อมาช่วงปี พ.ศ. 2499 ตำบลตะโหมดได้ย้ายมา

สังกัดอำเภอเขาชัยสน มีนายสวิง ชนะสิทธิ์ เป็นกำนัน การปกครองของตำบลตะโหมดเป็นไปในลักษณะของสภาตำบล ต่อมาเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาชุมชน เมื่อพระครูอุทิตกิจจาทร ต้องการให้ชุมชนตะโหมดได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของภาครัฐ เนื่องจากเห็นว่าชาวบ้านในชุมชนไม่มีความสะดวกสบายในการเดินทางไปทำธุระติดต่อกับหน่วยงานราชการ หากศูนย์ราชการเข้ามาตั้งอยู่ในตำบลตะโหมด ความเจริญและการพัฒนาจะทยอยเข้ามาสู่ชุมชนเร็วขึ้น

ต่อมา พระครูอุทิตกิจจาทรได้ปรึกษาหารือกับนายเชาว์ ธีรกุล นายอำเภอเขาชัยสน ในปี พ.ศ. 2517 ขณะที่นายอำเภอได้ให้ความคิดเห็นว่าเป็นเรื่องขอแยกพื้นที่ตำบลตะโหมดออกมาเพิ่มขึ้น เพื่อจะได้ดำเนินเรื่องขอจัดตั้งเป็นกิ่งอำเภอ เมื่อได้รับคำแนะนำเช่นนั้นจึงได้มอบหมายให้ผู้นำชาวบ้านแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมารับผิดชอบ โดยมีพระครูอุทิตกิจจาทรทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา จนกระทั่งนายอำเภอได้เชิญผู้นำท้องถิ่นเข้าร่วมปรึกษาหารือ และได้ข้อสรุปว่าจะขอแยกตำบลตะโหมดออกเป็น 3 ตำบล คือ ตำบลตะโหมด ตำบลแม่ขรี ตำบลคลองใหญ่ขึ้นในปี พ.ศ. 2518 เมื่อได้ข้อสรุปดังกล่าวทางอำเภอจึงดำเนินการตามระเบียบราชการไปยังกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย และพระครูอุทิตกิจจาทรคอยติดตามเรื่องราวอยู่เป็นระยะจนเข้าสู่ ปี พ.ศ. 2520 จึงได้ยกฐานะตำบลขึ้นเป็นกิ่งอำเภอตะโหมด และปี พ.ศ. 2529 ยกฐานะจากกิ่งอำเภอเป็นอำเภอตะโหมดตามลำดับ

เนื่องจากการยกฐานะตำบลตะโหมดเป็นกิ่งอำเภอตะโหมดในครานั้น พระครูอุทิตกิจจาทรมีความต้องการที่จะให้ที่ว่าการกิ่งอำเภอเข้ามาตั้งในท้องที่ตำบลตะโหมด เพราะคาดหวังว่าสิ่งที่จะตามมาด้วย คือ สาธารณูปโภคด้านต่างๆ เช่น ถนนหนทาง การไฟฟ้า การประปา การสื่อสาร จะมีความสะดวกสบายมากขึ้น แต่ในขณะนั้น นายอำเภอเชาว์ ธีรกุลต้องการที่จะสร้างอำเภอตะโหมดที่บ้านโหละจันกระ หมู่ที่ 6 ตำบลตะโหมด ซึ่งอยู่ไม่ห่างไกลกับบ้านโหละจันกระ แต่ว่าตำบลกงหรามีความต้องการสร้างกิ่งอำเภอด้วยเช่นกัน จึงต้องสำรวจพื้นที่เหมาะสมขึ้นใหม่ เพื่อเป็นจุดศูนย์กลางที่เชื่อมโยงกับทุกหมู่บ้านได้สะดวก ซึ่งทางคณะกรรมการมองเห็นว่า หมู่ที่ 1 บ้านทุ่งโพธิ์ เป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสมในการจัดตั้งเป็นที่ว่าการกิ่งอำเภอจึงประสานงานติดต่อขอที่ดินของนายดม พลเพชร นายมณี ไชโยธา และนายขาว ไชโยธา มีเนื้อที่รวมทั้งหมด 74 ไร่ แต่ปรากฏว่าในช่วงเวลาต่อมา ตำบลแม่ขรีเกิดมีความต้องการอยากให้ที่ว่าการกิ่งอำเภอตะโหมดมาตั้งอยู่ในท้องที่ของตนด้วยเช่นเดียวกัน ทำให้ต้องจัดการประชุมเพื่อหาข้อยุติในการคัดเลือกพื้นที่ ขณะที่ในช่วงเวลาของการคัดเลือกพื้นที่ นายอำเภอเชาว์ ธีรกุล ได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งนายอำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงทำให้งานขอจัดตั้งที่ว่าการกิ่งอำเภอยังคงตกค้างอยู่ เมื่อนายอำเภอคนใหม่เข้ามารับตำแหน่งจึงได้เรียกประชุมสภาตำบล เพื่อลงมติเลือกพื้นที่ตั้งที่ว่าการกิ่งอำเภอตะโหมดระหว่างพื้นที่ตำบลตะโหมดและตำบลแม่ขรี

ตัวแทนทั้งสองตำบลได้นำเสนอเหตุผลในการตั้งที่ว่าการกิ่งอำเภอในพื้นที่ของตน ผลปรากฏว่าในครั้งแรกของการลงมติ ตำบลตะโหมดเป็นฝ่ายชนะด้วยคะแนนเสียงเพียง 1 คะแนน แต่ทว่าเจ้าหน้าที่ของทางอำเภออ้างว่า เลขที่ลงคะแนนไม่ชัดเจนซึ่งขัดแย้งกับสายตาผู้ที่เข้าร่วมประชุมในคณะทำงานของชาวบ้านตะโหมดเป็นอย่างยิ่ง ทำให้การลงมติคะแนนครั้งแรกเป็นโมฆะและมีการลงคะแนนใหม่อีกครั้งปรากฏว่า ตำบลแม่ขีร์เป็นฝ่ายชนะด้วยคะแนนเสียง 1 คะแนนเช่นกัน จึงสรุปให้มีการสร้างที่ว่าการกิ่งอำเภอในตำบลแม่ขีร์จวบจนถึงทุกวันนี้ อนึ่ง กล่าวได้ว่าจุดเริ่มต้นของแนวคิดการจัดตั้งกิ่งอำเภอเกิดขึ้นจากเจตนาารมณ์ของพระครูอุทิตกิจจาทรกับนายเชาว์ ธีรกุล นายอำเภอเขาชัยสนในสมัยนั้น (วรรณ ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์), 23 มิถุนายน 2558)

2) การจัดตั้งสุขาภิบาลตำบลตะโหมด

เมื่อการพัฒนาได้ดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง ภารกิจหนึ่งของพระครูอุทิตกิจจาทร คือการเข้าไปจัดการดูแลชุมชน เกี่ยวกับการรักษาความสะอาดบ้านเรือน เนื่องจากท่านเป็นบุคคลที่รักษาความสะอาดเป็นอย่างยิ่ง จึงได้ดำเนินการให้ชาวบ้านช่วยกันดูแลชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 โดยจัดกิจกรรมการทำความสะอาดบ้านเรือนในช่วงก่อนวันสงกรานต์ประมาณ 1 สัปดาห์ ที่เรียกว่า “สัปดาห์ทำความสะอาดชุมชน” ซึ่งกระทำมาทุกปี โดยมีการเชิญชวนให้ชาวบ้านในชุมชนได้ออกมาช่วยกันพัฒนาทำความสะอาดบ้านเรือนของตน และช่วยกันพัฒนาตามทางเข้าบ้าน ถนน คูคลอง เป็นต้น

ทั้งนี้ กิจกรรมที่เกิดขึ้นดังกล่าว พระครูสุนทรกิจจานุโยค (สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2558) เจ้าอาวาสวัดตะโหมด เล่าให้ฟังว่า หากบ้านเรือนหลังใดไม่มีการทำความสะอาดบ้านเรือน พระครูอุทิตกิจจาทร จะนำพระสงฆ์สามเณรภายในวัดไปช่วยกันทำความสะอาดให้กับบ้านหลังดังกล่าวแทน ซึ่งก็มีบ้านที่ไม่ได้ทำความสะอาดเช่นกัน ท่านจึงเข้าไปจัดการทำความสะอาดบ้านให้ ด้วยเหตุผลที่ท่านเห็นว่าชาวบ้านคงไม่มีเวลาว่างในการจัดเก็บกวาดบ้านเรือน เราควรไปช่วยชาวบ้านจัดเก็บทำความสะอาด เมื่อพระสงฆ์ได้ไปทำความสะอาดให้จริงตามที่กล่าวไว้ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความเกรงใจ จนทำให้เจ้าของบ้านทุกหลังต้องเร่งทำความสะอาดบ้านของตนเอง เพราะเกรงว่าพระสงฆ์จะเข้ามาทำความสะอาดให้แทน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2527 ปลัดอำเภอนายสุวัจ ต้นประวัติ ผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอตะโหมด ได้เดินทางเข้ามากราบสักการะพระครูอุทิตกิจจาทร ในโอกาสที่เข้ามาดำรงตำแหน่งในพื้นที่ และพวารถาตัวจะช่วยเหลือในการพัฒนาท้องถิ่นชุมชนตะโหมด เป็นผลให้ท่านได้ปรึกษาหารือ และฝากบอกว่าต้องการให้ชุมชนตะโหมดได้รับการพัฒนาจากปลัดอำเภอด้วย ซึ่งครั้งนั้นปลัดให้แนวทางว่าต้องทำเรื่องขอยกฐานะชุมชนตะโหมดให้เป็นสุขาภิบาล เมื่อเป็นเช่นนั้นท่านได้ทำการเรียกประชุมผู้นำชุมชนและแต่งตั้งคณะทำงานขึ้นมารับผิดชอบ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลตามที่

หน่วยงานราชการต้องการทั้ง 3 เรื่อง คือ จำนวนบ้านเรือน จำนวนประชากร จำนวนร้านค้าในชุมชน และจำนวนพื้นที่ในการดูแลเพื่อการขอจัดตั้งสุขาภิบาล โดยการเก็บข้อมูลดังกล่าวในครั้งนั้นได้ครอบคลุมถึงพื้นที่ตำบลคลองใหญ่บางส่วนที่มีพื้นที่ติดต่อกันกับตำบลตะโหมด

เนื่องจากในช่วงที่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อขอจัดตั้งสุขาภิบาลตะโหมด มีเสียงคัดค้านจากบุคคลผู้ไม่เห็นด้วยบางกลุ่ม โดยกล่าวอ้างว่าจะทำให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนในเรื่องของการเก็บภาษี และเป็นแผนการของผู้บริหารระดับอำเภอที่ต้องการเงินประจำตำแหน่งสร้างความสับสนให้แก่ชาวบ้านบางส่วนเริ่มคล้อยตามกลุ่มที่คัดค้าน ส่งผลให้พระครูอุทกกิจจาทรต้องเรียกประชุมชาวบ้านในชุมชนเพื่อพูดคุยชี้แจงทำความเข้าใจถึงผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับ จนมีคำพูดประโยคหนึ่งในที่ประชุมกลางลานวัดตะโหมดว่า (พระครูสุนทรกิจจานุโยค (สัมภาษณ์), 5 กันยายน 2558)

*“...เคยมีไหม พี่น้อง ที่เอาตมาเคยทำ แล้วทำให้พี่น้อง
เดือดร้อน ครั้งนี้ก็ขอให้เชื่อเถิด พี่น้องจะได้แต่ความเจริญ...”*

กระทั่งชาวบ้านเริ่มเข้าใจทิศทางในการพัฒนาของหมู่บ้านและให้ความร่วมมือ ส่งผลให้ในปี พ.ศ. 2528 ตะโหมดได้ยกฐานะขึ้นเป็นสุขาภิบาลตำบลตะโหมด

การจัดตั้งสุขาภิบาลตามเจตนารมณ์ของท่าน คือ มุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาชุมชนที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการขอจัดสรรงบประมาณจากหน่วยงานรัฐเข้ามาสนับสนุนการพัฒนาชุมชน อนึ่ง ในการจัดตั้งสุขาภิบาลในช่วงนั้น แม้ว่าข้อมูลบางประเด็นของชุมชนมีจำนวนไม่ได้ครบตามเกณฑ์ แต่ด้วยความต้องการพัฒนาระดับชุมชนให้มีสภาวะที่ดีขึ้น จึงได้จัดทำข้อมูลส่งไปให้ครบตามเกณฑ์ของทางหน่วยงานราชการ ในปัจจุบันนี้ คือ เทศบาลตำบลตะโหมด (สวาท ทองรักษ์ (สัมภาษณ์), 25 มิถุนายน 2558)

4.4.3 การส่งเสริมการศึกษา ประกอบไปด้วย การขยายการศึกษาของโรงเรียนวัดตะโหมด การจัดตั้งโรงเรียนประชาบำรุง และการจัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษา

พระครูอุทกกิจจาทรเป็นบุคคลที่ให้ความสำคัญต่อการศึกษาของเยาวชน ท่านมักจะให้ข้อคิดกับบุคคลต่างๆว่า ในการพัฒนาบ้านและสังคมรากฐานของการพัฒนา คือ การศึกษา และคนจะต้องได้รับการศึกษา ท่านจึงมีความมุ่งมั่นทุกวิถีทางทั้งทุ่มเทแรงกายและความคิดในการส่งเสริมให้ระบบการศึกษาเกิดขึ้นภายในชุมชนตะโหมด แม้ต้องฝ่าฟันอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน

นานานับประการจากปัญหาของการฟ้องร้อง ดังจะกล่าวต่อไปนี้ (พระครูสุนทรกิจจานุโยค (สัมภาษณ์) , 29 ตุลาคม 2558)

1) การขยายการศึกษาในโรงเรียนวัดตะโหมด

สมัยก่อนชุมชนตะโหมดยังไม่มีโรงเรียนเหมือนเช่นปัจจุบันนี้ วัดจึงทำหน้าที่เป็นสถานที่สำหรับการศึกษามีพระสงฆ์เป็นผู้สอนหนังสือ ต่อมาในปี พ.ศ. 2464 ทางราชการได้เปิดโรงเรียนประชาบาลขึ้นที่ชุมชนตะโหมด โดยอาศัยศาลาการเปรียญ (โรงธรรม) ของวัดตะโหมดเป็นสถานที่จัดการเรียนการสอนมาเป็นระยะเวลายาวนาน จนกระทั่งสภาพศาลาการเปรียญเริ่มชำรุดทรุดโทรมตามกาลเวลา ทำให้เจ้าอาวาสพระหมุน ธรรมปาโล มีความต้องการที่จะก่อสร้างอาคารเรียนหลังใหม่ขึ้นมาแทนศาลาการเปรียญหลังเก่า งบประมาณเท่ากับปี พ.ศ. 2496 ได้รับงบประมาณสนับสนุนการก่อสร้างอาคารเรียน (อาคารเรียน 004 ขนาด 4 ห้องเรียน) แต่งบประมาณที่ได้รับมามีจำนวนไม่เพียงพอ ทำให้วัดต้องดำเนินการจัดการก่อสร้างอาคารเรียนด้วยตนเองร่วมกับชาวบ้านในชุมชน โดยได้อาศัยวัสดุที่มีอยู่ภายในชุมชนเพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่าย ซึ่งในขณะนั้นได้พระครูอุทิตกิจจาทร เป็นกำลังสำคัญในการควบคุมการก่อสร้างและเป็นผู้ลงมือร่วมก่อสร้างอาคารเรียนทั้งหมดร่วมกับชาวบ้าน

เมื่อการก่อสร้างอาคารสำเร็จ ชุมชนจึงได้ดำเนินการขออนุญาตให้ใช้ชื่อโรงเรียนว่า “โรงเรียนวัดตะโหมด (หมุน คณานุสรณ์)” เพื่อเป็นอนุสรณ์ให้กับพระหมุน ธรรมปาโล เจ้าอาวาสผู้ริเริ่มให้มีการก่อสร้างอาคารเรียนหลังแรก ซึ่งโรงเรียนตั้งอยู่บนที่ดินของวัดตะโหมดโดยมีวัดเป็นผู้อุปถัมภ์ เปิดทำการสอนจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ต่อมาจำนวนนักเรียนเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งนักเรียนมีความต้องการเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น แต่ทว่าไม่สามารถเดินทางไปเรียนภายนอกชุมชนได้เพราะอุปสรรคในการเดินทาง เมื่อพระครูอุทิตกิจจาทรเห็นถึงความลำบากที่เกิดขึ้นและมีความต้องการให้ลูกหลานเยาวชนได้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ทำให้ในปี พ.ศ. 2513 ท่านได้ดำเนินการติดต่อกับทางหน่วยงานราชการเพื่อขอเปิดชั้นประถมศึกษาตอนปลาย (ป.7) จนได้รับการอนุมัติและได้ใช้ศาลาการเปรียญเป็นสถานที่สำหรับใช้เพื่อการเรียนการสอนไปชั่วคราวก่อน เพราะว่าอาคารเรียนมีไม่เพียงพอ

จนกระทั่งท่านได้ประสานงานติดต่อไปทางนายเชาว์ ธีรกุล นายอำเภอเขาชัยสน เพื่อขอจัดสรรงบประมาณในการจัดสร้างอาคารเรียน 1 หลัง ในเวลาต่อมาปรากฏว่ามีงบประมาณอนุมัติมาให้โรงเรียนในพื้นที่ตำบลตะโหมด ขณะที่โรงเรียนบ้านแม่ขรี (สวิงประชาสรรค์) มีความต้องการอาคารเรียนด้วยเช่นกัน ส่งผลให้นายอำเภอแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาถึงความจำเป็นก่อนหลังของทั้งสองโรงเรียน และได้มีการประชุมตัดสินใจกันที่วัดปลักปอม โดยให้ทั้ง

สองฝ่ายได้อภิปรายถึงเหตุผลความจำเป็นของแต่ละฝ่ายในการสร้างอาคารเรียนตามงบประมาณที่ได้มา ผลปรากฏว่ามีมติให้สร้างที่โรงเรียนวัดตะโหมด

ต่อมาปัญหา คือ ไม่มีสถานที่ในการก่อสร้างอาคารเรียน แม้ว่าจะเล็งเห็นว่า มีที่ดินอยู่แปลงหนึ่งบนที่วัดเหนือซึ่งเป็นวัดเก่าแก่เป็นที่ดินธรณีสงฆ์ขึ้นกับวัดตะโหมด อยู่ห่างจากวัดตะโหมดไปทางทิศใต้ประมาณ 400 เมตร หากจะดำเนินการสร้างอาคารเรียนบนที่ดินวัดเหนือก็ไม่ได้ ครั้งจะดำเนินการขายที่ดินย่อมไม่สามารถทำได้เนื่องจากเป็นที่ดินธรณีสงฆ์ ทำให้ท่านจึงพยายามหาหนทางวิธีการที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทั้งการประสานงานติดต่อไปขอคำปรึกษาจากผู้รู้กฎหมายทั่วทั้งจังหวัดพัทลุง ก็ไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้ แม้แต่ศึกษาธิการอำเภอเขาชัยสนในขณะนั้น ยังกล่าวว่า

“...ทำไม่ได้ ถึงให้ท่านนำคนเดินขบวนมากก็ทำไม่ได้...”

เมื่อท่านไม่สามารถขอความช่วยเหลือจากใครได้ จึงได้ประสานขอความช่วยเหลือไปยัง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) จังหวัดพัทลุง นายอำเภอ รongเงิน (ครู) โดยได้เล่ารายละเอียดที่เกิดขึ้นให้ฟังจนครูอำเภอได้กล่าวขึ้นว่า

“...ทุกสิ่งเมื่อคนตั้งขึ้นได้ คนก็แก้ได้ กฎหมายคนร่าง
ขึ้น คนก็แก้กฎหมายได้...”

ครูอำเภอจึงได้รวบรวมข้อมูลทั้งหมดแล้วนำเรื่องเข้าสู่การพิจารณาของสภาตามข้อเสนอของท่าน โดยใช้วิธีการขอแลกเปลี่ยนที่ดินวัดเหนือกับที่ดินของนายจัด ฤทธิเดช ซึ่งมีที่ดินอยู่ทางทิศตะวันตกติดกับคลองฝั่งตรงข้ามกับวัดตะโหมด จำนวน 6 ไร่ เป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารเรียน สนามโรงเรียน และต้องทำการปรับพื้นที่วัดเหนือที่ขอแลกเปลี่ยนนั้นให้กลายเป็นที่นาให้กับนายจัด ฤทธิเดช เหมือนเช่นดั้งเดิม

ขณะที่ ครูอำเภอ ได้นำเรื่องเข้าสู่กระบวนการพิจารณาของสภา ท่านได้เริ่มลงมือดำเนินการก่อสร้างอาคารเรียนบนที่ดินของนายจัด ฤทธิเดช ไปก่อน เพื่อต้องการให้อาคารเรียนสามารถใช้งานได้ทันในภาคการศึกษาใหม่ แต่ขณะเดียวกันปัญหาด้านงบประมาณในการก่อสร้างอาคารเรียนแบบ 004 ที่ได้มาไม่สมบูรณ์เนื่องจากงบประมาณมีจำนวนน้อย เพราะเป็นงบประมาณของจังหวัดจึงไม่มีผู้ใดขอยื่นซองประมูล ท่านจึงแก้ปัญหาโดยมอบหมายให้ลุงสวาท ทองรักษ์ ซึ่งเป็นนายช่างของสภาตำบลตะโหมดเข้ายื่นซองประมูลแทน เพื่อที่ท่านจะได้ใช้งบประมาณนั้นมาดำเนินการ

ก่อสร้างด้วยตนเอง และได้อาศัยแรงงานจากชาวบ้าน รวมถึงจัดหาวัสดุที่สามารถหาได้ภายในชุมชน แทนการจัดซื้อ

ทั้งนี้แรงงานในการก่อสร้างบางส่วนเป็นพระสงฆ์ที่อยู่ภายในวัดตะโหมด รวมไปถึงพระใหม่ที่บวชเข้ามาซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการช่วยเหลือลงมือก่อสร้างอาคารเรียน ซึ่งพระใหม่รูปหนึ่งในนั้น คือ พระครูสุนทรกิจจานุโยค (หลวงชาย) ที่อุปสมบทเข้ามาในช่วงเวลาที่เริ่มมีการก่อสร้างอาคารเรียนในปี พ.ศ. 2514 ด้วยเช่นกัน (วรรณ ชุนจันทร์ (สัมภาษณ์), 23 มิถุนายน 2558 ; สวาท ทองรักษ์ (สัมภาษณ์), 25 มิถุนายน 2558)

พระครูสุนทรกิจจานุโยค (สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2558) กล่าวว่า ช่วงที่มีการก่อสร้างอาคารเรียนได้มีบุคคลที่ไม่เห็นด้วยกับการกระทำของพระครูอุทิศกิจจาทร ได้ส่งเรื่องยื่นฟ้องร้องเอาผิดจนถึงขั้นต้องขึ้นศาล จากปัญหาที่เกิดขึ้นมีการตั้งกระทู้ยื่นเรื่องเข้าสู่สภาจังหวัดพัทลุง โดย สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัด (ส.จ.) เขตอำเภอเขาชัยสน มีนายลิขิต ลักษณะเวช เป็นผู้ตั้งกระทู้ร้องว่า “วัดเหนือถูกทำลาย” และมี ส.จ. นายสมพร ชนะสิทธิ์ นายสลับ ณ พัทลุง ลงชื่อรับรองสนับสนุน จนสภาจังหวัดพัทลุงรับเรื่องไว้ดำเนินการพิจารณาและมีการตั้งคณะกรรมการสอบสวน โดยมอบหมายให้ฝ่ายกรมการศาสนาส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปตรวจสอบพื้นที่ ขณะที่การก่อสร้างยังคงดำเนินการต่อไปจนแล้วเสร็จได้ใช้ในภาคการศึกษาปี พ.ศ. 2515 ขณะเดียวกันทาง ส.ส. นายอำ รองเงิน ได้ดำเนินการยื่นเรื่องเข้าสู่การแปรญัตติของสภา ในการขอแลกเปลี่ยนที่ดินธรณีสงฆ์จนในที่สุดได้ดำเนินการแปรญัตติผ่าน นำไปสู่การมีประกาศในราชกิจจานุเบกษา โอนที่ธรณีสงฆ์ วัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ให้แก่นายจัด ฤทธิเดช ลงวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2516 ช่วงสมัยนายกรัฐมนตรีสัญญา ธรรมศักดิ์ ทำให้ความกล้าใจของท่านในการสร้างอาคารเรียนได้ผ่านพ้นลุล่วงไปได้ด้วยดีและขอกกล่าวหาฟ้องร้องจึงยุติลง

เมื่อได้ดำเนินการสร้างอาคารเสร็จสิ้นแล้ว ในเวลาต่อมาปี พ.ศ. 2516 - 2517 ท่านได้ขอรับบริจาคที่ดินจากนายสวาท ทองรักษ์ นางแฉ้ว ทองรักษ์ นายนำ ศักดิ์แสง นางแฉล้ม ศักดิ์แสง นายซ้อง พลเพชร และนางเจื่อน พลเพชร ซึ่งมีที่ดินอยู่ทางทิศตะวันตกของวัด เพื่อขยายสนามโรงเรียน สร้างบ้านพักครู รวมถึงตัดถนนทางทิศเหนือเข้าสู่โรงเรียน

2) การก่อตั้งโรงเรียนประชาบำรุง

พระครูอุทิศกิจจาทร เล็งเห็นว่าเยาวชนลูกหลานในชุมชนตำบลตะโหมด และชุมชนตำบลคลองใหญ่ มีความยากลำบากอยู่พอสมควร การเดินทางไปเข้าเย็นกลับเป็นระยะทางหลายกิโลเมตร ทำให้เกิดค่าใช้จ่ายของผู้ปกครองเพิ่มขึ้น ส่งผลให้เด็กบางกลุ่มขาดโอกาสที่จะเข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษา ส่งผลให้ปี พ.ศ. 2521 ได้มีความคิดริเริ่มดำเนินการสร้างโรงเรียนระดับ

มัธยมศึกษาขึ้นภายในชุมชนตะโหนด โดยครั้งแรกมีความต้องการสร้างโรงเรียนบนที่ดินราชพัสดุของโรงเรียนวัดตะโหนด มีเนื้อที่ประมาณ 50 ไร่ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ห่างจากวัดตะโหนดไปทางทิศเหนือประมาณ 1 กิโลเมตร แต่พื้นที่ดังกล่าวไม่มีถนนตัดผ่านจึงไม่มีความสะดวกในการไปมาของนักเรียน ต่อมาได้ประสานขอรับบริจาคที่ดินของนายเคลื่อน เพชรหนู นายเชื่อง เพชรหนู นายซ้อง นายจรัส นายปรารถ นายเฉลียว พลเพชร และนายเวียนกับนางฉลวย เคว้งดำ ซึ่งได้พื้นที่รวมกันประมาณ 48 ไร่เศษ อยู่บริเวณบ้านป่าพงค์ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของวัดตะโหนด และพระครูอุทิตกิจจาทรเป็นแกนนำพาทั้งพระสงฆ์กับชาวบ้านไปร่วมกันบุกเบิกปรับพื้นที่เพื่อสร้างอาคารเรียนชั่วคราวกึ่งถาวร 6 ห้องเรียน พร้อมได้จัดหาครุภัณฑ์ โดยที่การสร้างอาคารหลังนี้ไม่ได้ใช้งบประมาณจากทางราชการ แต่เป็นงบประมาณที่มาจากแนวคิดของท่านโดยใช้วิธีการ “ขอย่างพาราแผ่นคนละ 1 เซ้า” (ผลผลิตยางที่ชาวบ้านกรี๊ดได้ในวันหนึ่ง) จากชาวบ้านทุกคน แล้วนำยางแผ่นที่ได้ไปขายรวบรวมเป็นเงิน เพื่อใช้สำหรับการก่อสร้างอาคารเรียน

เนื่องจากปณิธานแต่เดิมที่ตั้งใจว่าจะ “ขอย่างพาราแผ่นคนละ 1 เซ้า” (ผลผลิตยางที่ชาวบ้านกรี๊ดได้ในวันหนึ่ง) กับชาวบ้านเพียงครั้งเดียวในชีวิต เพราะมีความต้องการนำเงินมาสร้างพระอุโบสถของวัด แต่เมื่อการก่อสร้างอาคารเรียนมีความจำเป็นมากกว่าพระอุโบสถ ท่านจึงได้เปลี่ยนวัตถุประสงค์เป็นการสร้างอาคารเรียนแทน (เด่นชัย รุ่งเรือง (สัมภาษณ์), 13 มิถุนายน 2558)

เมื่อได้ดำเนินการสร้างอาคารเรียนจนสำเร็จ วัดได้นำเสนอเรื่องส่งไปยังอำเภอ ผ่านทางจังหวัดไปยังกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อขออนุมัติเปิดโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยขอใช้ชื่อโรงเรียนว่า “โรงเรียนประชาบำรุง” โดยที่ท่านพร้อมด้วยนายเฉลียว ชินินทุทวงศ์ กำนันตำบลตะโหนดขณะนั้น ทำหน้าที่ติดตามประสานงานทุกขั้นตอนจนได้รับอนุมัติให้มีการเปิดการเรียนการสอน และจัดตั้งขึ้นเป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2522 ขณะที่ในช่วงแรกของการจัดการเรียนการสอนยังไม่ได้รับงบประมาณเงินค่าจ้างครูผู้สอน และสิ่งของที่มีความจำเป็นในการเรียนการสอนจากทางหน่วยงานราชการ ทำให้ค่าใช้จ่ายทั้งหมดจึงเป็นงบประมาณที่ได้รับจากการช่วยเหลือของพระครูอุทิตกิจจาทรและชาวบ้านร่วมด้วยช่วยกัน นอกจากนั้น ยังได้สร้างห้องน้ำ โรงอาหาร รวมถึงอาคารหลังอื่นๆที่มีความจำเป็น

การให้ความสำคัญต่อการศึกษาของพระครูอุทิตกิจจาทรดังกล่าว ยังเป็นการขยายโอกาสให้การช่วยเหลือไปยังชุมชนใกล้เคียง กล่าวได้ว่า ยุคที่ชุมชนมีความยากลำบากกันดาร โรงเรียนส่วนใหญ่ใช้สถานที่ศาลาการเปรียญของวัดเป็นที่สถานที่จัดการเรียนการสอนอยู่ ซึ่งในเขตตำบลตะโหนดขณะนั้นมีโรงเรียนระดับประถมศึกษาอยู่ประมาณ 3 โรงเรียน คือ โรงเรียนวัดตะโหนด โรงเรียนวัดปลักปอม และโรงเรียนวัดโหล๊ะจันกระ หลังจากดำเนินการก่อสร้างอาคารเรียนโรงเรียนวัดตะโหนดเป็นการเสร็จสิ้นแล้ว พระครูอุทิตกิจจาทรได้ไปช่วยเหลือควบคุมการก่อสร้าง

อาคารเรียนที่โรงเรียนวัดโหล๊ะจันกระในปี พ.ศ. 2497 ซึ่งท่านได้เป็นขวัญและกำลังใจของชาวบ้านในละแวกนั้น ขณะที่ช่วงเวลาในการดำเนินการก่อสร้างนั้นมีชาวพุทธและชาวมุสลิมต่างนำภัตตาหารมาถวายเป็นประจำทุกวันจนได้สร้างอาคารชั่วคราวจนสำเร็จ และได้มีการเปิดสอนในปี พ.ศ. 2498

ต่อมา ปี พ.ศ. 2502 ทางบ้านคลองน้ยและบ้านหัวช้าง ต้องการสร้างโรงเรียนขึ้นใหม่ เพราะเด็กทั้งสองหมู่บ้านต้องเดินทางไกลไปเรียนสถานที่อื่น และยังไม่มีถนนหนทางทำให้กำนันสวิง ชนะสิทธิ์ ร่วมกับผู้นำชุมชนได้ปรึกษาหารือกับพระครูอุทิตกิจจาทร ซึ่งท่านมีความเห็นว่าควรสร้างโรงเรียนให้เป็นจุดศูนย์กลางระหว่างบ้านคลองน้ยและบ้านหัวช้าง โดยให้ใช้ที่ดินควนดินสอเป็นสถานที่ตั้งโรงเรียนมีการเปิดสอนในปี พ.ศ. 2504 ปัจจุบันคือ โรงเรียนบ้านหัวช้าง

3) การจัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษา

นอกจากนั้น ท่านยังคงให้ความสำคัญกับการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เมื่อทราบข่าวว่าเยาวชนในชุมชนสอบเข้ามหาวิทยาลัยได้ แต่ประสบกับปัญหาขาดแคลนทุนทรัพย์ในการศึกษา ต่อ ท่านจึงรับเป็นภาระในการออกหนังสือช่วยระดมทุนจากชาวบ้านเพื่อให้การช่วยเหลือ รวมทั้งได้สละทุนทรัพย์ส่วนตัวเพื่อเป็นทุนการศึกษา ทำให้ในเวลาต่อมาเริ่มดำเนินการจัดหาทุนสำรองไว้สำหรับเยาวชนที่ขาดโอกาสในการศึกษาต่อ และในปีพ.ศ. 2528 ตั้งเป็น “กองทุนอุทิตกิจจาทร” และต่อมามอบหมายให้สภากานวัดตะโหมดเป็นผู้ดำเนินการบริหารจัดการกองทุนดังกล่าว โดยที่ให้ทางโรงเรียนเป็นผู้เสนอรายชื่อตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด และใน ปี พ.ศ. 2552 ท่านได้มอบทุนทรัพย์ส่วนตัวเป็นจำนวน 1,106,367.77 บาท (หนึ่งล้านหนึ่งแสนหกพันสามร้อยหกสิบเจ็ดบาทสามสิบบ้างสตางค์) ได้จัดตั้งกองทุนเดิมที่มีอยู่ขึ้นเป็น “มูลนิธิพระครูอุทิตกิจจาทร” เพื่อใช้เป็นทุนในการศึกษาของนักเรียนที่เรียนดี มีความประพฤติเรียบร้อยแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ในการศึกษาต่อ (พระครูสุนทรกิจจานุโยค (สัมภาษณ์) , 29 ตุลาคม 2558)

สรุป บทบาทในการขับเคลื่อนด้านการศึกษาของพระครูอุทิตกิจจาทรมีทั้งการดำเนินการติดต่อประสานงาน เพื่อให้มีการเปิดการเรียนการสอนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย การเป็นผู้นำลงมือปฏิบัติร่วมกับชาวบ้านในการก่อสร้างอาคารเรียน รวมไปถึงการเป็นประธานจัดสร้างอาคารเรียนให้กับโรงเรียนในชุมชนใกล้เคียง อีกทั้งยังส่งเสริมให้ทุนการศึกษาให้กับเยาวชนในชุมชนที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ในการศึกษาต่อระดับมหาวิทยาลัยโดยจัดตั้งเป็นกองทุน และต่อมาได้ดำเนินการตั้งขึ้นเป็น มูลนิธิพระครูอุทิตกิจจาทร

ดังนั้น การขับเคลื่อนการพัฒนาในด้านต่างๆ ที่ผ่านมาเป็นการทำงานระหว่างสงฆ์กับชาวบ้านซึ่งได้ผ่านกระบวนการปรึกษาหารือเพื่อการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ โดยใช้วัด

ตะโหมดเป็นสถานที่ประชุม จนต่อมาได้นำไปสู่การรวมกลุ่มทำงาน ซึ่งมีการจัดระบบในรูปแบบองค์กรชุมชนที่เรียกว่า “สภาลานวัดตะโหมด” ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

4.4.4 การจัดตั้งองค์กรเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน

สภาลานวัดตะโหมด

เมื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนที่มีการสั่งการและระดมความคิดกันระหว่างพระสงฆ์กับแกนนำชาวบ้านในการขับเคลื่อนการพัฒนาในด้านต่างๆ ทำให้ชุมชนตะโหมดมีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น จากวิสัยทัศน์ของพระครูอุทิตกิจจาทรที่มองการณ์ไกล และเล็งเห็นการพัฒนาในอนาคตของชุมชนแต่ละด้าน จนเวลาต่อมาได้มีการพัฒนาการทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับแกนนำชาวบ้านให้เป็นระบบมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น การพัฒนาชุมชนที่ผ่านมามีจุดศูนย์กลางการระดมความคิดและการประชุมเกิดขึ้นในวัดตะโหมด ซึ่งเป็นการพูดคุยกันระหว่างพระครูอุทิตกิจจาทรกับแกนนำชาวบ้านที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ต่างมองเห็นสภาพปัญหาของชุมชนในด้านต่างๆ และมีการพูดคุยหารืออยู่ประจำ ทำให้พระครูอุทิตกิจจาทรเริ่มมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานให้เป็นระบบมากขึ้น เพื่อต้องการให้สามารถเข้าไปจัดการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว และทันต่อเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงของกระแสสังคมสมัยใหม่ จึงมีการรวมกลุ่มภายใต้โครงการสภาลานวัดตะโหมด ขึ้นในปี พ.ศ. 2538 โดยพระครูอุทิตกิจจาทรมีหน้าที่เป็นประธานโครงการ และมีพระครูสุนทรกิจจานุโยคร่วมอยู่ด้วย ซึ่งในตอนนั้นมีชาวบ้านรวมกลุ่มประมาณ 50 คน (เอกสารประกอบภาคผนวก ญ)

ต่อมา เมื่อสภาลานวัดตะโหมดเริ่มมีสมาชิกเพิ่มขึ้น และเพื่อให้การบริหารจัดการองค์กรมีความระบอบมากขึ้น จึงได้วางกฎระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ ของสภาลานวัดตะโหมดในการปฏิบัติงานให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น จนกระทั่งวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2541 ได้มีการประกาศใช้กฎระเบียบข้อบังคับของสภาลานวัดตะโหมด และพระครูอุทิตกิจจาทร ได้มอบหมายภาระหน้าที่การขับเคลื่อนองค์กรให้กับพระครูสุนทรกิจจานุโยค เป็นประธานสภาลานวัดตะโหมดแทน และตัวท่านได้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา ทั้งนี้มีพระครูประยุตธรรมธัชร่วมเรียนรู้การทำงานในฐานะคณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการฝ่ายบริหารสภาลานวัดตะโหมด รวมถึงได้เชิญหน่วยงานองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ในท้องถิ่นเข้าร่วมเป็นที่ปรึกษา

สภาลานวัดตะโหมดแบ่งการทำงานออกเป็น 4 ฝ่าย คือ ฝ่ายสังคม ฝ่ายเศรษฐกิจ ฝ่ายการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม และฝ่ายสิ่งแวดล้อม โดยมีฝ่ายบริหารเป็นแกนกลาง ยึดหลักปรัชญาที่ว่า “สร้างปัญญา พัฒนาสังคม เพื่อระดมความคิด และเพื่อชีวิตของประชาชน”

อนึ่ง สภากานวัดตะโหนดถือเป็นองค์กรชุมชนที่ไม่ได้มีการจดทะเบียนมาตั้งแต่ต้น เพียงแต่เป็นการรวมกลุ่มจัดตั้งขึ้นเป็นองค์กร เพื่อให้การทำงานของชุมชนมีรูปแบบและระเบียบการทำงานที่ชัดเจนมากขึ้น จวบจนถึงปัจจุบันนี้ (พ.ศ.2561) ก็ไม่ได้มีการจดทะเบียนเป็นองค์กรตามกฎหมาย แต่สิ่งที่น่าสนใจ คือ องค์กรดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นมาจากการรวมพลังมวลชนเพื่อร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนต่างๆ ภายใต้ความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อพระสงฆ์ (พระครูอุทิต กิจจาทร)

การเริ่มขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนโดยสภากานวัดตะโหนด

การทำงานอย่างเป็นทางการของสภากานวัดตะโหนดเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2539 คือ การขับเคลื่อนเกี่ยวกับระบบการสื่อสาร (โทรศัพท์) ในชุมชน จากการนำเสนอเรื่องเข้าสู่การประชุม สภากานวัดตะโหนด จนนำไปสู่การแต่งตั้งคณะทำงานซึ่งมีนายอภิชาติ ขุนจันทร์ เป็นหัวหน้าคณะ และต่อมาได้เชิญเจ้าหน้าที่องค์การโทรศัพท์และตัวแทนบริษัททีทีแอนด์ที เข้ามาร่วมประชุมเพื่อชี้แจงขั้นตอนของการขอใช้โทรศัพท์ โดยทั้งสองฝ่ายมีการชี้แจงในที่ประชุมว่า โครงการของ องค์การโทรศัพท์เข้ามาดำเนินการติดตั้งระบบราวปี พ.ศ. 2541 ส่วนโครงการของบริษัททีทีแอนด์ที เริ่มใช้ได้ในปี พ.ศ. 2540 ทำให้ที่ประชุมได้ตกลงเลือกโครงการของบริษัททีทีแอนด์ที ส่งผลให้เดือน มกราคม พ.ศ. 2540 ชุมชนตะโหนดมีโทรศัพท์ใช้จำนวน 582 เลขหมาย

การทำงานของสภากานวัดตะโหนดยังนำไปสู่การแก้ไขปัญหาเด็กวัยร่นขับรถเพื่อ แข่งขันประชันความเร็ว ซึ่งส่งเสียงดังรบกวนชาวบ้านในชุมชน จนชาวบ้านได้ร้องเรียนให้สภากานวัด ตะโหนดเข้าไปจัดการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งทางสภากานวัดตะโหนดได้เรียกบุคคลหลายๆฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามาปรึกษาหารือร่วมกัน เพื่อหาทางออกในการแก้ไข จนในที่สุดได้มีตกลงให้สร้างป้อม ยามและประสานงานให้ตำรวจชุมชนเข้ามาอยู่ประจำป้อมยามเพื่อเป็นการตรวจตราและจับกุม ผู้กระทำความผิดมาดำเนินการอย่างจริงจังเพื่อให้เกิดความเกรงกลัว

นอกจากนั้น มีการแก้ไขปัญหาของโรงงานทำยางแผ่นที่ลึกลอบปล่อยน้ำเสียลงสู่ลำ คลองการในชุมชน และเริ่มดำเนินการสร้างศูนย์วัฒนธรรมบ้านตะโหนด ณ โรงเรียนประชาบำรุง ไว้เป็น พิพิธภัณฑสถานกับศูนย์การเรียนรู้ และทำการย้าย฼าปนสถานจากบริเวณหน้าควน (เนินสูง) ขึ้นไปไว้บนควน พร้อมมีการสร้างศาลาเพื่อใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และมีการสร้างเชิงตะกอนเผาศพ (ก่อน จะมีการสร้างเมรุเผาศพในปี พ.ศ. 2554) (วรรณ ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์), 23 มิถุนายน 2558 ; สวาท ทอง รักษ์ (สัมภาษณ์), 25 มิถุนายน 2558)

ดังนั้น เมื่อมีการจัดตั้งองค์กรสภากานวัดตะโหนด ทำให้การขับเคลื่อนมีทิศทาง การพัฒนาที่ชัดเจนและรวดเร็วมากขึ้นในการเข้าไปจัดการแก้ไข ซึ่งการขับเคลื่อนการพัฒนาเป็นไปใน ลักษณะที่แต่ละฝ่ายได้นำเสนอแผนงานการขับเคลื่อน ต่อคณะกรรมการบริหารแล้วขับเคลื่อนการ

ทำงานตามที่ได้นำเสนอไว้ แต่ถ้าหากปัญหาของชุมชนเป็นปัญหาที่ใหญ่จะมีการประชุมคณะกรรมการบริหารพร้อมกับคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ เพื่อช่วยกันระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน (สม อักษรพันธ์ (สัมภาษณ์), 6 ตุลาคม 2558 ; พระครูสุนทรกิจจานุโยค (สัมภาษณ์), 18 พฤศจิกายน 2558 ; พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 18 กันยายน 2558)

อนึ่ง ในปี พ.ศ. 2558 ช่วงเวลาที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในชุมชน การทำงานของ สภากาชาดวัดตะโหนดไม่ได้มีการขับเคลื่อนชุมชนเหมือนเช่นในอดีตที่ผ่านมา เนื่องจากการพัฒนาชุมชนในระบบโครงสร้างพื้นฐานมีครบถ้วนแล้ว จนมีระบบหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่สามารถทำหน้าที่ให้บริการช่วยเหลือชาวบ้านได้ แต่ทว่ายังคงมีเพียงฝ่ายสิ่งแวดล้อมเท่านั้นที่ยังคงทำหน้าที่ขับเคลื่อนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง

ต่อมา สภากาชาดวัดตะโหนดเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2561 ประมาณปลายเดือนมกราคม ซึ่งมีการประชุมคณะกรรมการสภากาชาดวัดตะโหนดทั้งหมดขึ้น โดยการนำของพระครูสุนทรกิจจานุโยค เพื่อให้มีการคัดเลือกคณะกรรมการบริหาร และคณะกรรมการในแต่ละฝ่ายชุดใหม่ขึ้น โดยที่พระครูสุนทรกิจจานุโยค ได้มอบหมายหน้าที่ประธานสภากาชาดวัดตะโหนดให้กับพระครูประยุตธรรมธัช และท่านพร้อมทั้งคณะกรรมการบริหารชุดเก่าได้ไปเป็นที่ปรึกษา ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในรอบสองทศวรรษตั้งแต่มีการตั้งสภากาชาดวัดตะโหนด (พ.ศ. 2541-2561) (อดุลย์ แก้วคงธรรม (สัมภาษณ์), 19 กุมภาพันธ์ 2561)

บทสรุปบทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนตะโหนด

สภาพความทุกข์กันดารของชุมชนตะโหนดในอดีตส่งผลให้พระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก จนได้รับการยอมรับนับถืออย่างสูงจากชาวบ้านในชุมชน ขณะเดียวกันความศรัทธาพื้นฐานในพระพุทธศาสนาเป็นฐานรองรับความเชื่อมั่นให้กับชาวบ้านต่อภารกิจที่พระสงฆ์ได้ขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ อีกทั้งโครงสร้างความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ที่เกื้อกูลช่วยเหลือกันภายในชุมชน เอื้อให้เกิดความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านเพื่อการขับเคลื่อนงานต่างๆภายในชุมชนเป็นไปได้อย่างดี

นอกจากนั้น พระสงฆ์วัดตะโหนดเป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มองเห็นอนาคตในการพัฒนาแต่ละด้าน จะเห็นว่าบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510-2541 เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นระบบโครงสร้างทางกายภาพ หรือการสร้างทุนทางกายภาพที่มีความจำเป็นกับชุมชน ทั้งถนน ระบบน้ำประปา ไฟฟ้า และการส่งเสริมระบบการศึกษา ซึ่งพระสงฆ์ได้มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนงานให้กับชุมชน และเชื่อมโยงการทำงานกับเจ้าหน้าที่รัฐ จนได้จัดตั้งสุขาภิบาลตำบลในชุมชนตะโหนด เพื่อเข้ามาดูแลสุขภาวะของชาวบ้าน นอกจากนี้ ได้มีการนำทุนทางธรรมชาติที่มีใน

ชุมชนนำมาใช้ในการพัฒนาและการก่อสร้าง เห็นได้ว่า ช่วงของการก่อสร้างอาคารเรียน พระสงฆ์กับชาวบ้านได้นำทรัพยากรป่าไม้มาใช้ในการก่อสร้างเป็นอย่างมากเพื่อช่วยลดค่าใช้จ่าย อีกทั้ง ได้อาศัยความร่วมมือจากชาวบ้านและพระสงฆ์ในการเข้าไปตัดและเลื่อยไม้ นำมาใช้ในการก่อสร้างอาคารเรียน ทั้งนี้พระสงฆ์ได้แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นในการพัฒนาชุมชน โดยการร่วมลงมือปฏิบัติในการทำงาน รวมทั้งพระสงฆ์มีบทบาทในการขับเคลื่อนส่งเสริมระบบการศึกษาให้เกิดขึ้นในชุมชน แม้ว่าท่านจะต้องเผชิญกับการร้องเรียนจนเรื่องดำเนินไปถึงชั้นศาล แต่ก็สามารถแก้ไขปัญหานั้นได้ในที่สุด

อีกทั้งในการพัฒนาชุมชน พระสงฆ์ได้ใช้วิธีการสร้างความร่วมมือกับชาวบ้าน และมีการพึ่งพาหน่วยงานราชการในการขับเคลื่อน โดยอาศัยความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ ในการทำหน้าที่ช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งเห็นได้จากการที่พระสงฆ์ได้ขอให้ ร้อยตรีอนุกุล สุภาไชยกิจ ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง ช่วยประสานงานจัดการขออนุญาตยางเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน จนสามารถดำเนินการได้ในที่สุด รวมทั้งขอให้นายอำเภอช่วยพัฒนาชุมชนตะโหมด จนได้รับคำแนะนำให้ชุมชนจัดตั้งเป็นสุขาภิบาลตำบลขึ้น และการที่ ส.ส. นายอำเภอ รองเงิน ได้ให้การช่วยเหลือแก้ไขปัญหาแลกเปลี่ยนที่ดินธรณีสงฆ์ของวัด เพื่อก่อสร้างอาคารเรียนที่กำลังเป็นเรื่องฟ้องร้องจนถึงชั้นชั้นศาล เป็นต้น ซึ่งจะเห็นว่าความเคารพความเลื่อมใสศรัทธาของบุคคลต่างๆ ที่มีต่อพระสงฆ์ ทำให้เกิดเครือข่ายบุคคลซึ่งเข้ามาให้การช่วยเหลือ ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาของชุมชนจนสามารถดำเนินการลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขณะเดียวกัน การทำงานของพระสงฆ์ก็สอดคล้องกับนโยบายของรัฐในการพัฒนารากฐานของชุมชน จะเห็นได้ว่าในช่วงที่พระสงฆ์ต้องการให้มีการเดินสายไฟฟ้าจากตำบลแม่ศรีเข้าสู่ชุมชนตะโหมด เป็นการดำเนินการด้วยตนเองโดยไม่ได้รอคอยโครงการพัฒนาชนบทที่ต้องรอเวลาในการเข้ามาตามแผนงานของหน่วยงานราชการ เนื่องจากชุมชนมีความต้องการใช้ไฟฟ้า จึงทำให้ชุมชนต้องระดมงบประมาณในการเดินสายไฟฟ้าเข้าสู่ชุมชนก่อนบางส่วน ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากชาวบ้านที่ช่วยกันบริจาคตามกำลังทรัพย์ เพื่อมอบให้การไฟฟ้าดำเนินการจัดการจนบางพื้นที่ได้ใช้ไฟฟ้าก่อนกำหนด ดังนั้น การที่พระสงฆ์เป็นผู้นำตามธรรมชาติที่ลงมือปฏิบัติทำงานด้วยตัวท่านเองจึงเป็นผลดีในการขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชน

ฉะนั้น บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ตลอดจนการจัดตั้งโรงเรียนเพื่อพัฒนาเยาวชนให้ได้รับการศึกษา เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านซึ่งเป็นผู้นำตามธรรมชาติ และผู้นำที่เป็นทางการอย่างกำนันเข้าร่วมด้วย ทั้งนี้เมื่อมีการรวมกลุ่มการทำงานที่เป็นระบบในนามองค์กรสภาลานวัดตะโหมด ทำให้พระสงฆ์ได้เชิญหน่วยงานองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนในท้องถิ่นเข้ามาร่วมเป็นที่ปรึกษา เพื่อร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นภายในชุมชนก็สามารถแสวงหาทางออกร่วมกันได้โดยการประชุมพูดคุยกัน เห็นได้จากกรณีการเข้าไปแก้ไข

ปัญหาของการขับรถยนต์ไฮบริด ประสิทธิภาพของเครื่องยนต์ที่เร็วขึ้น ซึ่งส่งเสียงดังรบกวนชาวบ้านในเวลากลางคืน และการแก้ไขปัญหามาของโรงงานทำยางแผ่นที่ลักลอบปล่อยน้ำเสียลงสู่ลำคลองของชุมชน รวมถึงการติดต่อประสานงานขอติดตั้งหมายเลขโทรศัพท์ภายในชุมชน เป็นต้น

ดังนั้น จะเห็นว่าในช่วงระยะหลัง เมื่อชุมชนเริ่มมีการพัฒนามากขึ้นการทำงานของพระสงฆ์เริ่มมีการปรับเปลี่ยนการทำงานร่วมกันทั้งบุคคลและหน่วยงานหลายๆฝ่าย ในรูปแบบของการทำงานที่เป็นระบบองค์กรมากขึ้น เพื่อให้สามารถเข้าไปจัดการแก้ไขกับปัญหาได้ทันต่อสถานการณ์ จึงกล่าวได้ว่า พระครูอุทิศกิจจาทร เป็นพระสงฆ์ผู้มีบทบาทโดดเด่นในช่วงที่มีการพัฒนาชุมชน จนสามารถสร้างการยอมรับจากชาวบ้านและบุคคลภายนอกชุมชน ดังปรากฏให้เห็นในเหตุการณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความศรัทธาของสังคมที่มีต่อความดีงามของพระสงฆ์รูปนี้ ซึ่งมีบทบาทสำคัญกับชุมชนตะโหนดเป็นอย่างดี

สรุป บทบาทและความสำคัญของวัดตะโหนดที่มีต่อชุมชนตะโหนด มีอยู่ 2 บทบาท ได้แก่

บทบาทแรก ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นบทบาทที่วัดได้เกื้อกูลชุมชน เพื่อคลายความสับสนให้มีความแน่นอนแน่ชัด ตามกิจกรรมประเพณีที่เกิดขึ้นภายในวัดตะโหนด

บทบาทที่สอง การพัฒนาชุมชนตะโหนด เป็นบทบาทที่เกิดจากการที่พระสงฆ์เล็งเห็นความยากลำบากของชาวบ้านในชุมชน จนท่านต้องแสดงบทบาทผู้นำในการพัฒนาด้านต่างๆ คือ สาธารณูปโภค การขอจัดตั้งหน่วยงานราชการในท้องถิ่น การส่งเสริมการศึกษา และการจัดตั้งองค์กรเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน

ในบทบาททั้ง 2 ด้านนี้ บทบาทแรกเป็นบทบาทที่พระสงฆ์ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรง เนื่องจากเป็นบทบาทในด้านของพิธีกรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับการทำบุญตามประเพณี และความเชื่อในพระพุทธศาสนา แต่ในบทบาทที่สองเป็นบทบาทที่พระสงฆ์ได้เข้าไปเกี่ยวข้อง เพราะตระหนักถึงความยากลำบากของชาวบ้านในชุมชน จึงเข้าไปขับเคลื่อนการพัฒนาเพื่อให้ชาวบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งหากพิจารณาในอีกแง่หนึ่ง พระสงฆ์ต้องพึ่งพาปัจจัยสี่จากการถวายของชาวบ้าน หากชาวบ้านในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่อดคัต ประสบกับความทุกข์ยากในการดำรงชีวิตก็ย่อมส่งผลต่อความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ด้วยเช่นกัน

อภิปรายผลการศึกษา

บทบาทการขับเคลื่อนของพระสงฆ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510-2537 ดังแสดงไว้ในแผนภาพที่ 4.2 ส่วนใหญ่เน้นไปที่การพัฒนาชุมชนเป็นหลัก โดยที่พระสงฆ์ได้แสดงบทบาท 3 ลักษณะ คือ บทบาทผู้นำทางจิตวิญญาณ บทบาทผู้นำการพัฒนาชุมชน และบทบาทผู้นำเครือข่าย โดยบทบาทผู้นำจิตวิญญาณเป็นพื้นฐานที่สำคัญเอื้อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับพระสงฆ์ จนสามารถสร้างบทบาทผู้นำการพัฒนา และสร้างความร่วมมือระหว่างชาวบ้านและแกนนำชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา รวมทั้งส่งเสริมระบบการศึกษา และดำเนินการขอจัดตั้งหน่วยงานรัฐในชุมชน อีกทั้งการพัฒนาชุมชนได้รับปัจจัยเอื้อจากนโยบายบางส่วนของภาครัฐในบางช่วง เช่น การเดินสายไฟฟ้าเข้าสู่ชุมชน

เนื่องจากบทบาทผู้นำการพัฒนาของพระสงฆ์เกิดจากคุณลักษณะเฉพาะ ได้แก่ ความต้องการพัฒนาให้ชุมชนมีความเจริญก้าวหน้า ความมุ่งมั่นอดทนในการพัฒนาด้านต่างๆ และการลงมือปฏิบัติทำงานร่วมกับชาวบ้าน อีกทั้งการเป็นผู้นำของพระสงฆ์มีคุณสมบัติพื้นฐานซึ่งเป็นต้นทุนเดิม คือ มีคุณธรรม ความเมตตากรุณา และเป็นศูนย์รวมของความศรัทธาบนพื้นฐานของพุทธศาสนาที่มีอยู่เดิมด้วย จึงทำให้บทบาทผู้นำทางจิตวิญญาณช่วยส่งเสริมบทบาทผู้นำการพัฒนาให้ได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านและแกนนำชุมชน ทั้งนี้ยังพบว่าพระสงฆ์เป็นบุคคลในชุมชนซึ่งมีเครือข่ายติดบางส่วนอยู่ในชุมชน จึงส่งผลดีในการสร้างความร่วมมือ นอกจากนี้ กิจกรรมประเพณีที่มีอยู่หลากหลายในชุมชนส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านมีความแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น และความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันซึ่งพระสงฆ์ต้องพึ่งพาปัจจัยสี่จากชาวบ้าน จึงมีส่วนให้เกิดความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนั้น บทบาทผู้นำทางจิตวิญญาณทำให้พระสงฆ์สามารถสร้างเครือข่ายซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐที่มีอำนาจให้เข้ามาช่วยส่งเสริม สนับสนุนในการทำงานร่วมกับชุมชน ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์การขอลานลาดยาง การขอจัดตั้งสุขาภิบาลตำบลในชุมชน การขอแยกเป็นกิ่งอำเภอ ตะโหนด รวมถึงการช่วยเหลือในเรื่องแลกเปลี่ยนที่ดินธรณีสงฆ์ ซึ่งได้รับการส่งเสริม และช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งเห็นได้ว่าการเข้ามาช่วยเหลือนั้นตั้งอยู่บนความเคารพศรัทธาของบุคคลต่างๆ ที่มีต่อพระสงฆ์ จึงทำให้พระสงฆ์มีสถานะเป็นผู้นำเครือข่ายแบบปัจเจกบุคคลที่ได้เชื่อมโยงระหว่างภาครัฐกับแกนนำชุมชนให้เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ ร่วมกัน

ฉะนั้น ผู้นำทางจิตวิญญาณและผู้นำการพัฒนาชุมชน เป็นบทบาทที่หนุนเสริมซึ่งกันและกัน เห็นได้จากเหตุการณ์ที่มีชาวบ้านบางกลุ่มไม่เห็นด้วยในการจัดตั้งสุขาภิบาล จนพระสงฆ์ต้องเข้าไปจัดการชี้แจงให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง และให้เชื่อมั่นในการทำงานของพระสงฆ์ จนสามารถ

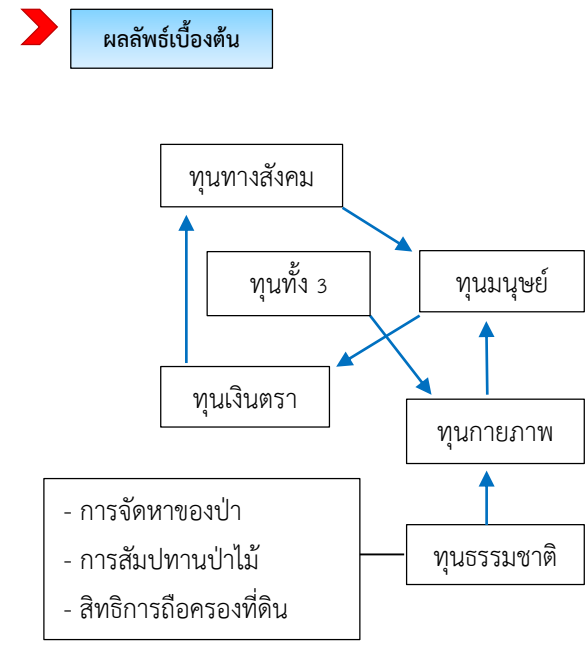
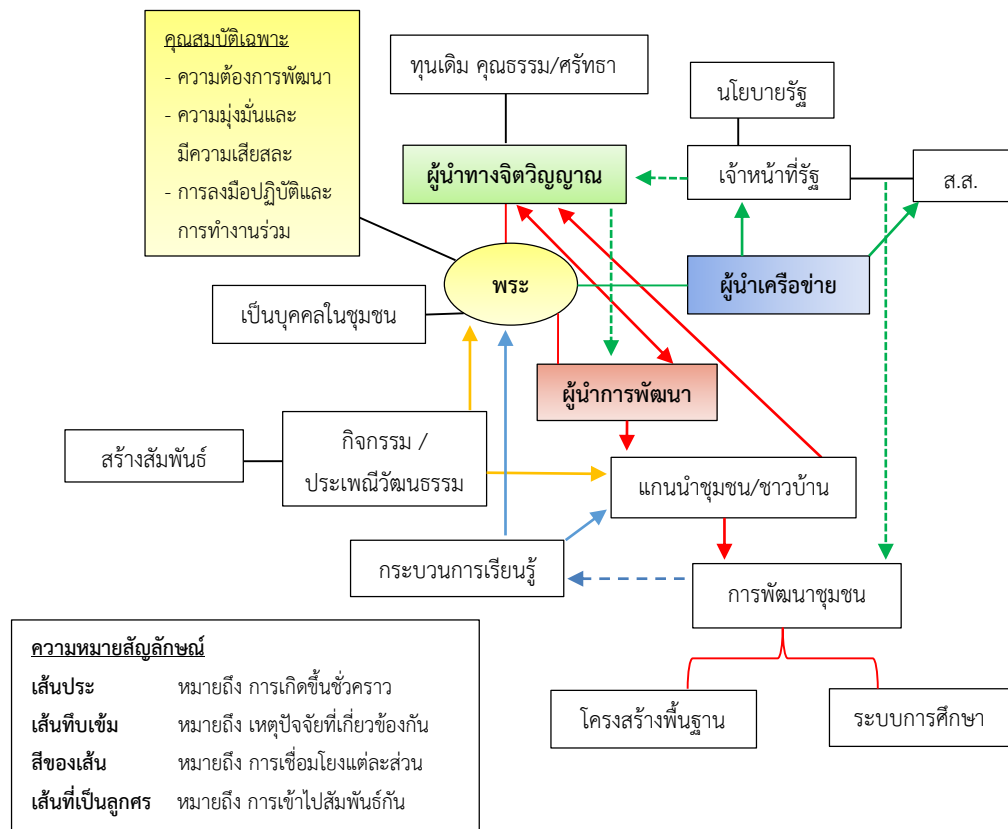
แก้ไขปัญหามาให้ผ่านพ้นไปได้ รวมถึงการระดมเงินจากชาวบ้านในการก่อสร้างอาคารเรียน และการระดมเงินสมทบในการเดินสายไฟฟ้าเข้าสู่ชุมชน ก็เป็นการใช้บทบาทในฐานะผู้นำจิตวิญญาณในการขับเคลื่อนการพัฒนา

กล่าวได้ว่า บทบาททั้งสามลักษณะของพระสงฆ์ได้เชื่อมโยงสัมพันธ์และเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดผลลัพธ์เบื้องต้นนี้ กล่าวคือ พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำตามธรรมชาติ ถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ได้ทำหน้าที่ขับเคลื่อนทุนมนุษย์ทั้งแกนนำชุมชนและชาวบ้าน ให้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนโดยอาศัยความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่เกื้อหนุน เมื่อการพัฒนาถูกขับเคลื่อนจึงทำให้ทุนกายภาพในระบบโครงสร้างพื้นฐานมีเพิ่มขึ้น เป็นการยกระดับความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชน อีกทั้งทุนมนุษย์ยังได้เรียนรู้และมีประสบการณ์ในการขับเคลื่อนการพัฒนาด้านต่างๆ จนเกิดการพัฒนาทุนทางสังคมด้วยเช่นกัน

นอกจากนั้น ทุนมนุษย์ยังได้รับการพัฒนาจากการที่พระสงฆ์ได้ส่งเสริมระบบการศึกษาให้กับเยาวชน ทั้งนี้ในการส่งเสริมระบบการศึกษาพระสงฆ์ได้ระดมทุนเงินตราที่มีอยู่ในชุมชนเข้ามาช่วยเหลือบางส่วน เห็นได้จากเหตุการณ์ขอยางแผ่นจากชาวบ้าน เพื่อนำไปเปลี่ยนเป็นเงินใช้ในการก่อสร้างอาคารเรียน อีกทั้งมีการระดมเงินเพื่อสมทบทุนให้กับหน่วยงานรัฐได้เดินสายไฟฟ้าเข้าสู่ชุมชนก่อนกำหนดตามโครงการนโยบายของภาครัฐ ซึ่งจะเห็นว่าการขับเคลื่อนทุนเงินตราที่เกิดขึ้น เกิดจากบทบาทผู้นำทางจิตวิญญาณที่นำไปสู่บทบาทผู้นำการพัฒนาชุมชน

ส่วนทุนธรรมชาติในชุมชน ช่วงที่มีการพัฒนายังไม่ได้รับผลกระทบ เพราะชาวบ้านยังคงประกอบอาชีพในการหาของป่า สัตว์ป่า เพื่อการค้าขายและค้าขาย รวมถึงการใช้ไม้เพื่อการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนเท่านั้น แต่ทุนธรรมชาติส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบจากนโยบายของภาครัฐ กล่าวคือ ภาครัฐเริ่มมีนโยบายให้สิทธิการถือครองที่ดินตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2489 และมีขึ้นตามมาอีก พ.ศ. 2525-2527 (รายละเอียดดังกล่าวไว้ในบทที่ 5) ส่งผลให้ชาวบ้านเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากชาวบ้านต้องการสร้างความมั่นคงในการประกอบอาชีพทางการเกษตร ทำให้นโยบายดังกล่าวเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้มีสิทธิในการถือครองที่ดินเพื่อการประกอบอาชีพอย่างถูกต้อง แม้ว่าจะเป็นการเร่งให้ชาวบ้านเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าก็ตาม แต่นโยบายดังกล่าวยังไม่ส่งผลกระทบเท่ากับนโยบายการเปิดสัมปทานป่าไม้ในพื้นที่ซึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2505 และปี พ.ศ. 2513 จำนวน 2 ครั้ง (รายละเอียดดังกล่าวไว้ในบทที่ 5) ทำให้ป่ามีจำนวนลดลงไปมาก เป็นผลให้ทุนธรรมชาติได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังเป็นการเปิดพื้นที่ป่าให้ชาวบ้านสามารถเข้าไปบุกรุกจับจองที่ดินเพื่อเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ง่ายยิ่งขึ้น

แผนภาพที่ 4.1 สรุปรูปบทบาทผู้นำการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ (พ.ศ.2510-2537)

บทที่ 5

การขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์

เนื้อหาบทนี้เป็นการอธิบายผลการวิจัย ในส่วนของการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ โดยได้อภิปรายผลไว้ท้ายบท ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอเป็นประเด็นไว้ ดังนี้

1. พลวัตทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนตะโหนด
2. การจัดการทรัพยากรป่าและน้ำของชุมชนตะโหนด
3. เครือข่าย รูปแบบ และผลลัพธ์ของการจัดการทรัพยากรน้ำ
4. ความภาคภูมิใจและรางวัลลูกโลกสีเขียวในการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ
5. กิจกรรมเชิดชูเกียรติชุมชนตะโหนด
6. หน่วยงานองค์กรภายนอกที่เข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมชุมชน
7. พลวัตของสังคมไทย (ก่อนปี พ.ศ.2538 -2560)

5.1 พลวัตทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนตะโหนด

ผู้วิจัยได้นำเสนอเหตุการณ์ต่างๆ ในการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนตะโหนดในช่วงเวลาที่ผ่านมา ซึ่งเป็นการประมวลข้อมูลจากการศึกษาเอกสารในงานของสนทญา เมืองสุข (2546) ธรรมศาสตร์ โสทธิพันธุ์ (2548) นฤมล สุขพันธ์ (2549) และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในการลงพื้นที่สนามของผู้วิจัย ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

พ.ศ. 2459 เริ่มมีการสร้างรถไฟระบบไอน้ำทางภาคใต้และเปิดใช้ในปี พ.ศ. 2549 ส่งผลให้ชาวบ้านเข้าไปบุกกรุกตัดไม้เนื้อใหญ่ในบริเวณพื้นที่ราบเพื่อขายให้กับการรถไฟใช้เป็นเชื้อเพลิงในการเดินรถไฟ เมื่อตัดแล้วเริ่มมีการใช้ประโยชน์พื้นที่

พ.ศ. 2460-2470 จากคำบอกเล่าของลุงสวาท ทองรักษ์ ที่ฟังผู้เฒ่าผู้แก่ในอดีตกล่าวว่าช่วงเวลานี้ชุมชนมีควัวเรือนประมาณ 200 ควัวเรือน ทำให้การยังชีพเป็นไปเพื่อการค้าขายของในชุมชนซึ่งได้อาศัยผลผลิตจากป่าเป็นหลักและเป็นแหล่งรายได้ เช่น น้ำมันยาง น้ำผึ้งรวง หวาย

สมุนไพร สัตว์ป่า เป็นต้น นอกจากนั้น เริ่มมีการตัดโค่นถางป่าในพื้นที่ราบในการทำนาปลูกข้าวไร่ เพื่อการบริโภค และมีการปลูกพืชผักต่างๆ เช่น พริก แตงกวา ฟักทอง มันเทศ ถั่วลิสง เป็นต้น

พ.ศ. 2464 ชุมชนตะโหนดเริ่มนำยางพาราเข้ามาปลูก โดยการนำเข้ามาของนาย มิ่ง ชนะสิทธิ์ และมีชาวบ้านซึ่งเป็นผู้นำท้องถิ่นที่เริ่มปลูกตามประมาณ 10 ราย แต่ละรายปลูกไม่เกิน 5 ไร่ และเป็นการปลูกในพื้นที่ราบใกล้บ้านเรือน

พ.ศ. 2477 รัฐเริ่มส่งเสริมการปลูกต้นยางพารา โดยตราพระราชบัญญัติควบคุมการ ยาง พ.ศ. 2477 ขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านชุมชนตะโหนดเริ่มทยอยปลูกต้นยางพารา เพราะเห็นลู่ทางของ รายได้

พ.ศ. 2481 รัฐออกพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า ซึ่งไม่มีการกำหนดเขต อย่างชัดเจน ซึ่งชาวบ้านทราบกันดีว่าพื้นที่ป่าบริเวณเทือกเขาเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและเป็นเขตหวง ห้ามของรัฐ แต่ทว่าชาวบ้านยังเข้าป่าเพื่อทำน้ำมันยางและหาของป่าเพื่อขายเช่นเดิม

พ.ศ. 2484-2489 เป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือที่เรียกว่าสงครามมหาเอเซีย บูรพา เป็นผลให้ญี่ปุ่นได้ทำการตัดถนนขึ้น 1 สาย เรียกว่าถนนสายยุทธศาสตร์ (สายพัทลุง-หาดใหญ่) อีกทั้งส่งผลให้เกิดภาวะข้าวยากหนักแฉง และมีความหวาดระแวง ไม่กล้าจุดตะเกียงเวลากลางคืน เพราะกลัวระเบิด เมื่อสงครามสงบลง ชาวบ้านเริ่มมีการเข้าไปสร้างบ้านในพื้นที่ป่าที่มีความอุดม สมบูรณ์ และมีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกยางพารา

ต่อมา รัฐมีนโยบายให้ราษฎรสามารถจับจองถือครองที่ดินได้ตามกำลังความสามารถ และสติปัญญา แต่ชาวบ้านยังคงบุกรุกอยู่ในขอบเขตจำกัด เนื่องด้วยเหตุผลที่ว่า (1) ชาวบ้านในชุมชน มีจำนวนไม่มากซึ่งการบุกเบิกต้องอาศัยกำลังคน (2) สมัยนั้นกระแสการผลิตเพื่อขายยังไม่รุนแรง และเส้นทางการขนส่งเพื่อนำไปขายยังไม่มีความสะดวกสบาย อีกทั้งชาวบ้านทำไปเพื่อยังชีพใน ครอบครัวเท่านั้น (3) การบุกเบิกพื้นที่ป่าของชาวบ้านในชุมชนยังไม่มีการบุกรุกไปยังพื้นที่ป่าที่บึกใหญ่ เพราะป่าในพื้นที่ราบป่าละเมาะยังมีให้บุกเบิกไม่ขาดแคลน อีกทั้งในพื้นที่ที่บึกนั้นเป็นพื้นที่เสี่ยงพบ เจอกับสัตว์ป่าดุร้ายนานาชนิด และมีไข้ป่า (มาเลเรีย) ชุกชุม และ (4) การจับจองที่ดินของราษฎรราย ย่อยอยู่ในขอบเขตจำกัด เพราะเมื่อจับจองพื้นที่แล้วจะต้องเข้าแจ้งต่อเจ้าหน้าที่ซึ่งอยู่อำเภอปาก พะยูง และทางเจ้าหน้าที่จะออก “ใบจับจอง” หลังจากเจ้าหน้าที่เข้ามาตรวจพื้นที่และพิจารณาก็จะ ทำการออกเป็น “ใบเหยียบย่ำ” แต่ทว่าการเดินทางไปยังอำเภอมิระยะทางห่างไกลและเจ้าหน้าที่เดิน ทางเข้ามาตรวจสอบยากลำบาก ทำให้เจ้าหน้าที่มอบหมายให้ผู้นำท้องถิ่นกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเป็น ผู้ดำเนินการรับแจ้งการครอบครองสิทธิ์ ทำให้ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ที่มีบทบาทและมีอิทธิพล มีการถือ ครองที่ดินมากกว่าชาวบ้าน

พ.ศ. 2490 ชาวบ้านชุมชนตะโหนดเริ่มปลูกต้นยางพาราเพิ่มขึ้น และในปี พ.ศ. 2492 รัฐมีการส่งเสริมให้จัดตั้งองค์การสวนยางขึ้น

พ.ศ. 2500 - 2501 สัตว์ป่าเริ่มลดจำนวนลง จากคำบอกเล่าของ สวาท ทองรักษ์ ผู้ อาวุโสในชุมชนเล่าว่าช่วงหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาการลดลงของสัตว์ป่าเริ่มเห็นชัดเจนมากขึ้น เมื่อคนในชุมชนเริ่มมีจำนวนเพิ่มขึ้น

พ.ศ. 2502 รัฐได้ออกกฎกระทรวง ฉบับที่ 65 ออกตามความในพระราชบัญญัติ คຸ້ມຄອງແລະສງວນປ່າ พุทธศักราช 2481 อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 10 และมาตรา 26 แห่ง พระราชบัญญัติคຸ້ມຄອງແລະສງວນປ່າ พุทธศักราช 2481 ซึ่งได้แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติ คຸ້ມຄອງແລະສງວນປ່າ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2497 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรออกกฎกระทรวงไว้ว่า ให้ป่าเทือกเขาบรรทัดแปลงที่ 1 ตอน 3 ในท้องที่ตำบลกงหรา ตำบลชะรัด อำเภอเมืองพัทลุง ตำบล ตะโหมด อำเภอเขาชัยสน และตำบลป่าบอน อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ภายในแนวเขตตาม แผนที่ท้ายกฎกระทรวงนี้เป็นป่าสงวน เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2502 โดยพลเอกสุรจิต จารุเศรณี เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร มีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี เหตุผลในการ ประกาศใช้กฎกระทรวงฉบับนี้ เนื่องจากป่าไม้แห่งนี้มีไม้ชนิดดีมีค่าเป็นปริมาณ เช่น ไม้ยาง ยุง สยา ตะเคียน มีเนื้อที่ประมาณ 257 ตารางกิโลเมตร เหมาะสมที่จะสงวนไว้เพื่อให้มีไม้ไว้ใช้ตลอดไป อัน จะเป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้นกว่าที่จะแผ้วถางลงเป็นที่เพาะปลูก หรือเพื่อกิจการอย่างอื่นจึงสมควรจัดการ สงวนป่าแห่งนี้ไว้ เพื่อประโยชน์แห่งรัฐและประชาชน การประกาศกฎกระทรวงฉบับนี้ นับเป็นครั้งแรกที่พื้นที่ป่าในเขตตำบลตะโหมดได้รับการประกาศเป็นป่าสงวน

พ.ศ. 2503 รัฐเข้ามาส่งเสริมการทำสวนยางโดยการจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์สวน ยางพาราในปีดังกล่าวขึ้น ทำให้เกิดแรงจูงใจให้กับชาวบ้านรายใหม่ในชุมชนตะโหมดเข้ามาปลูกต้น ยางพาราเพิ่มขึ้น และชาวบ้านผู้ที่ปลูกอยู่ก่อนแล้วมีการขยายพื้นที่การปลูกยางพาราเพิ่มขึ้นเช่นกัน

พ.ศ. 2504 เป็นช่วงของการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็น ช่วงที่ทรัพยากรธรรมชาติถูกดึงออกมาใช้เพื่อพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังก่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดินของชุมชนตะโหมดเช่นกัน ซึ่งชาวบ้านชุมชนตะโหมดจำนวนมากเปลี่ยนจากการทำน้ำมันยางขาย มาปลูกสวนยางพาราเป็นอาชีพหลัก ส่วนการทำนาเป็นการทำ เพื่อยังชีพเท่านั้น อีกทั้งพื้นที่ถือครองการทำนาในตะโหมดมีค่อนข้างน้อย ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงการ ใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงนี้ที่สำคัญ คือ การบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำสวนยางพารา ในช่วงแรกของยุคนี้ การบุกเบิกยังอยู่ในพื้นที่ราบ และยังไม่มีการบุกรุกป่าต้นน้ำลำธาร

พ.ศ. 2505 เกิดวาตภัยซึ่งทำให้พื้นที่ป่าของชุมชนตะโหมดได้รับความเสียหาย ส่งผลให้ต้นไม้ใหญ่ล้มระเนระนาด จนทำให้รัฐเปิดโอกาสให้บริษัทเอกชนเข้าสัมปทานไม้ในพื้นที่เป็น ครั้งแรก เพื่อนำไม้ที่ล้มออกจากพื้นที่ป่าซึ่งใช้เวลาในการเคลื่อนย้ายไม้ซุงออกจากพื้นที่อยู่หลายปีจึง จะหมด อีกทั้ง ในเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้สวนยางพาราที่ชาวบ้านปลูกไว้ได้รับความเสียหาย ส่งผลให้ กองทุนสงเคราะห์สวนยางเข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือให้ทุนในการปลูกยางพันธุ์ดี รวมทั้งพื้นที่ทั้งหมด

ประมาณ 1,000 ไร่ ซึ่งยางพันธุ์ดีดังกล่าวทำให้ได้ผลผลิตน้ำยางมากขึ้นและมีคุณภาพดี ยิ่งเป็นสาเหตุให้ชาวบ้านเริ่มขยายพื้นที่ปลูก แม้กระทั่งชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินในการปลูกมาก่อน เริ่มเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบุกเบิกพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมบริเวณที่ราบเชิงเขาที่ถูกพายุโคลนถล่มจากวาตภัย นอกจากนั้น พื้นที่สัมปทานไม้เมื่อเคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่ป่าหมดแล้ว เอื้อให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าได้ง่ายขึ้น โดยเข้าไปปลูกต้นยางพาราเป็นรายเล็ก ๆ เนื้อที่จำนวนไม่เกิน 20 ไร่

พ.ศ. 2506 มีการออกกฎกระทรวงฉบับที่ 167 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อ 13 สิงหาคม 2506 ออกตามความในพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่าพุทธศักราช 2481 โดยกำหนดให้ป่าเขาหัวช้าง ป่าเขาตีนป่า ป่าเขาหลักไก่อและป่าเขาพระในท้องที่ตำบลตะโหมด อำเภอตระโหมด จังหวัดพัทลุง เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเนื่องจากป่าแห่งนี้มีไม้ยาง ไม้หลุมพอ ไม้กะบาก ไม้ตะเคียนหิน ไม้พิกลป่า ไม้จันทร์หอม และไม้อื่นๆ ซึ่งเป็นชนิดดีมีค่า ขึ้นอยู่เป็นปริมาณมาก มีเนื้อที่ทั้งหมด 11,937 ไร่ (19.10 ตารางกิโลเมตร) มีลักษณะเหมาะสมและจำเป็นที่จะต้องสงวนไว้ให้เป็นป่าไม้โดยถาวรตลอดไป เพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจและการครองชีพของประชาชน อันจะมีประโยชน์มากกว่าจะใช้ที่ดินในป่าเพื่อประโยชน์แก่รัฐและประชาชน (พื้นที่ดังกล่าวเป็นที่เดียวกันกับพื้นที่ที่ได้รับประกาศในปี พ.ศ. 2502)

พ.ศ. 2509 เริ่มมีการปลูกไม้ผลในพื้นที่ชุมชนตะโหมดมีจำนวนประมาณ 1-2 ราย

พ.ศ. 2509 – 2513 ในช่วงปีสุดท้ายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 เข้าสู่ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514) ของรัฐ ซึ่งสาระสำคัญของแผนพัฒนาฉบับนี้ คือภาครัฐมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทในด้านการผลิตและการส่งออกเพิ่มขึ้น เป็นผลให้ทรัพยากรป่าของชุมชนตะโหมดได้รับผลกระทบ เนื่องจากภาครัฐได้อนุญาตให้บริษัทเอกชนเข้ามาสัมปทานป่าในเขตพื้นที่ชุมชนตะโหมดอีกครั้งหนึ่ง ตามรายละเอียดที่ทางราชการประกาศพื้นที่นี้เป็นเขตป่าโครงการเพื่อการใช้สอยแบบเอนกประสงค์หมวด พท.7 ตอนที่ 1 แปลงที่ 3 ป่าเทือกเขาบรรทัด ซึ่งกรมป่าไม้ได้สำรวจวางโครงการใน พ.ศ. 2512 เป็นป่าโครงการเพื่อใช้สอย โดยกรมป่าไม้อนุมัติให้ใช้โครงการเมื่อ พ.ศ. 2513 ตามหนังสือที่ กษ0703/581 ลงวันที่ 19 มกราคม 2513 จัดแบ่งเนื้อที่ออกเป็น 10 ตอนๆละ 3 แปลง เปิดให้มีการทำไม้ใช้สอยปีละแปลงกำหนดให้มีรอบตัดฟัน 30 ปี ใช้วิธีแบบเลือกตัด โดยเริ่มตัดเลือกไม้ใน พ.ศ. 2513 เพื่ออนุญาตให้นำไม้ออกในปี พ.ศ. 2514 ต่อไป โดยที่นายเพิ่ม หนูเสน ผู้นำชุมชนชาวบ้านที่อยู่ในช่วงนั้น กล่าวว่า พื้นที่ป่าที่รัฐทำการอนุญาตเป็นบริเวณป่าที่ชาวบ้านเรียกว่า “ป่าห้วยยวน” ซึ่งมีอยู่ 2 แปลง อนุญาตให้ตัดเฉพาะไม้ยางเท่านั้น นับว่าเป็นครั้งใหญ่ที่สุดที่ต้นไม้ถูกโค่นล้มและถูกขนย้ายออกจากป่า และเป็นการเปิดสัมปทานในพื้นที่ป่าครั้งที่ 2

พ.ศ. 2516 ทางราชการได้มอบหมายให้กรมแผนที่ทหารทำแผนที่ทางอากาศ ซึ่งจะปรากฏความแตกต่างระหว่างป่าไม้ซึ่งเป็นป่าสงวนแห่งชาติกับที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของราษฎร

พ.ศ. 2517-2520 ทางราชการได้ให้ราษฎรในพื้นที่ตำบลตะโหมดที่มีเอกสารการครอบครองที่ดิน (สค.1) ไปยื่นเรื่องต่อที่ว่าการอำเภอเขาชัยสนเพื่อขอออก นส.3ก. และในการยื่นเรื่องดังกล่าวผู้ขอยื่นจะต้องบอกลักษณะการได้มาของที่ดินนั้นด้วย เช่น รับมรดก หรือ ได้มาจากการหักร้างถางป่า และกรมที่ดินให้เจ้าหน้าที่ที่ดินสำรวจออก นส.3ก. ตามภาพถ่ายทางอากาศในท้องที่ตำบลตะโหมดตามเอกสารที่ราษฎรได้ไปทำไว้กับทางราชการแล้วถึง ปี พ.ศ. 2526

พ.ศ. 2518 รัฐได้ออกประกาศให้บริเวณป่าเพื่อรักษาพันธุ์สัตว์ป่าตามกฎหมายฉบับนี้เป็นการห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิด ซึ่งรวมพื้นที่ป่าในตำบลตะโหมดด้วย และต่อมาแกนนำชุมชนได้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัดให้เข้ามาจัดตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าบ้านตะโหมดในบริเวณน้ำตกลานหม่อมจ้วย ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง อนึ่ง การพึ่งพาป่าของชาวบ้านตะโหมดเริ่มมีน้อยลง เนื่องจากผลผลิตที่ได้จากป่าลดลงไปมากทำให้ชาวบ้านไม่สามารถหาของป่าเป็นอาชีพหลักได้อีก แต่เป็นการพึ่งพาผลผลิตจากป่าเป็นเพียงอาชีพเสริม การหาผลผลิตจากป่าที่ยังคงมีอยู่ เช่น น้ำผึ้ง สะตอป่า ลูกเหรี้ง ลูกกอก ลูกทองบั้ง และเห็ด สำหรับสัตว์ป่ายังมีการลักลอบล่ากันอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะมีประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแล้วก็ตาม

พ.ศ. 2519 - 2520 มีการจัดตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าบ้านตะโหมดขึ้นบริเวณน้ำตกหม่อมจ้วย เป็นหน่วยแรกของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด

พ.ศ. 2525 - 2527 รัฐประกาศให้สิทธิแก่ราษฎรที่บุกเบิกพื้นที่ป่าหรือพื้นที่สาธารณชน ได้มีการออกเอกสารสิทธิทำกิน (สทก.) รายละไม่เกิน 15 ไร่ และช่วงนั้นยางพาราเริ่มมีราคาดีทำให้ตอนนั้นมี การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนจำนวนมาก และขยายไปถึงพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารมากขึ้น และปี พ.ศ. 2527 เป็นต้นมา เริ่มมีการขยายพื้นที่การปลูกต้นยางพารามากขึ้นเรื่อยๆ เพราะเห็นรายได้จากการปลูกยางพารา และอีกปัจจัยหนึ่งเป็นผลพวงจากนโยบายภาครัฐที่ได้ส่งเสริมการปลูกยางพารา เห็นได้จากกรณี พ.ร.บ.ควบคุมการยาง และกองทุนสงเคราะห์สวนยาง ดังกล่าวไว้แล้วในตอนต้น

พ.ศ. 2525-2530 เริ่มมีการเปลี่ยนพื้นที่สวนยางเป็นพื้นที่ทำสวนไม้ผลมากขึ้น

พ.ศ. 2531 กรมป่าไม้มอบหมายให้เจ้าหน้าที่กองสำรวจ 3 เอาแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศมาตรวจสอบ และได้ขีดเส้นแดงแสดงป่าสงวนแห่งชาติ และเส้นเขียวแสดงป่าไม้ถาวรของชาติ โดยยึดหลักแผนที่ระยะ 1 : 50,000 ตารางกิโลเมตร ลงในแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พร้อมลงลายมือชื่อกำกับว่าได้ตรวจสอบแล้วและลงแนวเขตป่าในระวางถูกต้องแล้ว เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2531 ผล

ที่เกิดขึ้นตามมาคือที่ดิน นส.3ก. ของชาวบ้าน จำนวน 513 แปลง เนื้อที่ประมาณ 5,000 ไร่ ทับซ้อนกับเขตป่าไม้ถาวรและป่าสงวน ส่งผลให้ไม่สามารถนำไปทำนิติกรรมได้ โดยทางกรมป่าไม้อ้างว่ากรมที่ดินออก นส.3ก. ทับที่ของกรมป่าไม้ สร้างความไม่พอใจให้กับชาวบ้านในชุมชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากชาวบ้านชี้แจงว่าเจ้าหน้าที่ไม่ได้ลงไปตรวจสอบพื้นที่จริง เพียงแต่เอาภาพถ่ายทางอากาศเป็นข้อมูลหลักในการขีดเส้น ทั้งที่สภาพพื้นที่จริงเป็นพื้นที่นา สวนยางพารา และที่อยู่อาศัยซึ่งชุมชนได้มาก่อนมี พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานของรัฐ

พ.ศ. 2536 ผู้นำชุมชนตะโหนดทำหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุงเพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทบทวนแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติซึ่งทับพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน แต่ไม่มีความคืบหน้าใดๆ และในปีเดียวกันรัฐมีนโยบายปฏิรูปที่ดิน สปก.4-01 จำนวน 1,118.75 ไร่ บริเวณโซนป่าอนุรักษ์ด้านหลังป่าสงวนเขาหัวช้าง เนื่องด้วยในขณะนั้นทางสภาตำบลตะโหนดได้ทำหนังสือคัดค้านต่อสำนักงานปฏิรูปที่ดิน โดยให้เหตุผลว่าที่ดินดังกล่าวยังคงเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้การพิจารณาต้องถูกยกเลิกไป

พ.ศ. 2538 เริ่มมีการรวมกลุ่มระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านในการจัดตั้งโครงการสถานานวัดตะโหนด

พ.ศ. 2540 ได้มีการรื้อฟื้นนโยบายการปฏิรูปที่ดิน สปก. 4-01 ขึ้นมาอีกครั้ง ในบริเวณป่าสงวนเขาหัวช้าง ป่าเขาดินมา ป่าเขาหลักไก่อ และป่าเขาพระ ซึ่งมีจำนวนพื้นที่มากกว่าครั้งก่อน รวมทั้งหมดเป็นพื้นที่ป่า 7,451 ไร่ และได้รับการพิจารณาอนุญาตดำเนินการในที่สุด ที่สำคัญในช่วงปีนี้ กระแสสังคมเริ่มมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2540 ฉบับที่ 16 ประกาศใช้ในวันที่ 11 ตุลาคม ปีเดียวกัน และในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เริ่มให้สิทธิชุมชนในการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พ.ศ. 2541-2542 ราชการได้สำรวจประชาชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ป่า ส่งผลให้ชาวบ้านมีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อจับจองเป็นเจ้าของที่ดินเพิ่มขึ้น แม้ว่าไม่ได้เป็นไปเพื่อการออกเอกสารสิทธิ์ แต่ชาวบ้านเข้าใจผิดว่ารัฐมีนโยบายที่จะออกเอกสารสิทธิ์ให้อีกครั้ง ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมารัฐได้มีนโยบายออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินทำกินให้กับชาวบ้านอยู่หลายครั้ง จึงเป็นแรงจูงใจให้แก่ชาวบ้านที่ต้องการสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ทั้งผู้ที่มีที่ดินครอบครองอยู่แล้วและผู้ที่ยังไม่มีที่ดินครอบครองเป็นของตน

พ.ศ. 2541 มีการจัดทำระเบียบข้อบังคับขององค์กรสถานานวัดตะโหนดให้มีความชัดเจนและเป็นทางการ อนึ่ง สถานานวัดตะโหนดถือเป็นองค์กรชุมชนที่ไม่ได้มีการจดทะเบียน และในปีเดียวกันสถานานวัดตะโหนดได้เข้าไปแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านร้องเรียนว่าโรงงานทำยางแผ่นปล่อยน้ำเสียลงในลำคลอง และปีเดียวกัน วันที่ 27 กันยายน 2541 ชุมชนตะโหนดได้ยื่นเรื่องเสนอต่อนายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น เพื่อขอให้ดำเนินการแก้ไขปัญหาแนวเขตป่าซึ่งทับซ้อนกับที่ดินทำ

กินของชาวบ้าน ในการลงมารับฟังปัญหาเกี่ยวกับแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติและป่าไม้ถาวร ทัชชอน ที่ดิน นส.3ก. ของชาวบ้าน จนมีการตั้งคณะกรรมการของทั้งสองฝ่ายเพื่อเข้าไปตรวจสอบพื้นที่และดำเนินการแก้ไข แต่เรื่องก็เงียบหายไป

พ.ศ. 2543 สภากานวัดตะโหมดเริ่มเข้าไปจัดการป่าเขาหัวช้าง (ป่าสงวนแห่งชาติ) พื้นที่ ประมาณ 2,000 ไร่ ให้เป็นป่าชุมชน โดยได้จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนเข้าไปดูแลจัดการ และส่งเรื่องขอจัดตั้งอย่างถูกต้อง แต่ปรากฏว่าไม่ได้รับอนุมัติให้เป็นป่าชุมชน เพราะเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ แต่ว่าชุมชนมีการขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์และจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และในปีเดียวกัน ชุมชนได้ยื่นเรื่องปัญหาแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติและป่าไม้ถาวรทัชชอนทำกินของชาวบ้าน เสนอผ่านสมาชิกวุฒิสภาฝ่ายกรรมการเกษตรและสหกรณ์ แต่ปัญหาก็กไม่ได้รับการแก้ไข

พ.ศ. 2544 คณะกรรมการป่าชุมชนส่งโครงการเข้าประกวดป่าชุมชนดีเด่น ระดับประเทศของกรมป่าไม้ ผลปรากฏว่าได้รับโล่รางวัลชมเชยป่าชุมชนดีเด่น และได้รับเงินรางวัล 5,000 บาท และในปลายปีเริ่มมีนักศึกษา คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เข้ามาศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติป่าและน้ำของชุมชน

พ.ศ. 2545 เกิดวิกฤตราคาผลไม้มือของชุมชนตกต่ำทำให้สภากานวัดตะโหมดได้เข้าไปจัดการแก้ไข จนพบเห็นสภาวะวิกฤตของน้ำในลำห้วย และเริ่มเข้าไปจัดการทรัพยากรน้ำที่เรียกว่า “ธนาคารน้ำ” ขึ้น

พ.ศ. 2546 กรมชลประทานเริ่มเข้ามาสำรวจพื้นที่ป่าเขาหัวช้างเพื่อดำเนินโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างในชุมชน และในเดือนกันยายน 2546 นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้เข้ามาในชุมชนเพื่อรับฟังปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

พ.ศ. 2547 วันที่ 29 สิงหาคม 2547 คณะกรรมการป่าชุมชนได้รับพระราชทานธงพิภักษ์ป่าจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และในปีเดียวกัน สภากองค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมด อนุมัติให้กรมชลประทานใช้พื้นที่ป่าเพื่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างได้ ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากมีการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) คนแรก

พ.ศ. 2548 พระครูสุนทรกิจจานุโยค ได้รับการยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากคณะกรรมการเลขาธิการสภาการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

พ.ศ. 2549 ประมาณปลายปี กรมชลประทานได้เปิดสัมปทานไม้ในพื้นที่ป่าบริเวณที่จะดำเนินโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง และเริ่มมีการขนไม้ออกจากพื้นที่โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง และชุมชนได้ยุติการดูแลรักษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง และสำรวจพื้นที่เพื่อใช้สำหรับ

การทำกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าและน้ำขึ้นใหม่ บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด (ป่าอนุรักษ์) บริเวณป่าห้วยลำตรน

พ.ศ. 2550 เริ่มการเปิดพื้นที่การทำกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าและน้ำในพื้นที่ป่าห้วยลำตรน และเส้นทางท่อท่งเทียวป่า และมีการสร้างฝายชะลอน้ำ (ธนาคารน้ำ) ตามลำห้วย รวมไปถึงได้ขยายพื้นที่การดูแลรักษาป่าและน้ำไปจนถึงโซนป่าห้วยถ้ำ เพื่อต้องการให้การดูแลป่าและน้ำครอบคลุมพื้นที่แนวเขตป่าอนุรักษ์ซึ่งติดกับชุมชนตะโหนด ขณะเดียวกันสถาบันปฏิบัติการชุมชนเพื่อการศึกษาแบบบูรณาการ มหาวิทยาลัยทักษิณเริ่มเข้ามาสานสัมพันธ์กับวัดตะโหนด

พ.ศ. 2553 เริ่มโครงการปลูกพืชร่วมยาง

พ.ศ. 2555 วันที่ 18 เมษายน ชุมชนจัดกิจกรรมบุซารุกขเทวาบริเวณน้ำตกท่าช้าง และขณะเดียวกันชุมชนได้กลับเข้าไปจัดการป่าเขาหัวช้างขึ้นอีกครั้ง และวันที่ 18 สิงหาคม ได้รับการอนุมัติให้เป็นป่าชุมชน มีแนวเขตพื้นที่ 2,032-0-65 ไร่

พ.ศ. 2556 วันที่ 15 มกราคม สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเสด็จทอดพระเนตรรูปแบบการจัดการธนาคารน้ำ บริเวณห้วยลำตรนของชุมชนตะโหนด และในปีเดียวกันเริ่มมีการจัดการดูแลรักษาป่าริมห้วยโดยมีโครงการปลูกป่าริมห้วย

พ.ศ. 2558 เดือนสิงหาคม-กันยายน มีการประชุมเพื่อส่งผลงานเข้าประกวดรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ 17 ประเภทชุมชน และคณะกรรมการรางวัลลูกโลกสีเขียวระดับภาคใต้ ลงพื้นที่ชุมชนตะโหนดเพื่อรวบรวมข้อมูลในการทำงานของชุมชน ขณะเดียวกันวันที่ 14-15 ตุลาคม ชุมชนได้เอื้อเพื่อสถานที่ในการจัดกิจกรรมเครือข่ายลูกโลกสีเขียวสัญจรภาคใต้ ครั้งที่ 8

พ.ศ. 2559 เดือนกันยายน ชุมชนได้รับทราบข่าวว่าได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ 17 และวันที่ 21-22 พฤศจิกายน ชุมชนไปรับรางวัลลูกโลกสีเขียว

พ.ศ. 2560 วันที่ 18 สิงหาคม ชุมชนจัดงาน “คนตะโหนด ๙ อย่างตามทางพ่อ ดินน้ำ ป่า” และในงานมีการระดมทุนเพื่อจัดตั้งกองทุนเพื่อใช้สำหรับขับเคลื่อนกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พ.ศ. 2561 ประมาณปลายเดือนมกราคมมีการประชุมสภาสถานวัดตะโหนด เพื่อเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการสภาสถานวัดตะโหนดชุดใหม่ โดยพระครูสุนทรกิจจานุโยค มอบหมายให้พระครูประยุตธรรมธัช เป็นประธาน และท่านได้เป็นที่ปรึกษา รวมถึงการแต่งตั้งคณะกรรมการในแต่ละฝ่ายชุดใหม่เช่นกัน และในวันที่ 25 กุมภาพันธ์ ได้มีการประชุมเพื่อนำเสนอแผนการดำเนินงานของคณะกรรมการในแต่ละฝ่ายอีกครั้งหนึ่ง ขณะที่ในปีเดียวกัน วันที่ 8 มีนาคม พระครูสุนทรกิจจานุโยค ได้เข้ารับการถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน จากมหาวิทยาลัยทักษิณ

สรุป พลวัตที่ได้นำเสนอเป็นการอธิบายเพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากนโยบายของภาครัฐที่เกิดขึ้น และนโยบายบางส่วนนำไปสู่การใช้ประโยชน์จากที่ดินในพื้นที่ป่าของชาวบ้าน ซึ่งนโยบายของภาครัฐที่ผ่านมาได้ส่งผลให้ทรัพยากรป่าของชุมชนตะโหมลดลงจำนวนลง อีกทั้งการนำเสนอในส่วนนี้เพื่อต้องการแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในภาพรวมทั้งหมดที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว

5.1.1 จุดเริ่มต้นของบทบาทการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ

การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในอดีต เกิดจากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และนโยบายของภาครัฐ เช่น การเปิดสัมปทานป่าไม้ นโยบายการส่งเสริมการปลูกยางพารา นโยบายการให้สิทธิที่ดินทำกินภายในชุมชนตะโหม เป็นต้น ได้ส่งผลกระทบต่อจำนวนพื้นที่ป่าลดลงไปเรื่อยๆ จนกระทั่งผลลัพธ์จากการนำทรัพยากรป่าในชุมชนเริ่มปรากฏผลกระทบบ้างขึ้น แม้ว่าจะไม่ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนทำให้ชุมชนได้รับความเดือดร้อนอย่างเห็นได้ชัดเจน แต่ทำให้ชุมชนเริ่มตระหนักเห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าที่มีอยู่มากขึ้น กล่าวคือ

เนื่องจากช่วงระยะเวลา 4-5 ปี (ประมาณช่วงปี พ.ศ. 2534-2538) พระสงฆ์กับชุมชนได้สังเกตเห็นสภาพการเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่เรื่อยๆ จากสภาพน้ำในลำคลองที่ดูตื้นเขินไปทุกๆ ปี ทำให้สิ่งที่พบเห็นอยู่เป็นระยะ เริ่มมีการตระหนักถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้นตามมาได้ในอนาคต เนื่องจากวิถีชีวิตชุมชนตะโหมมีความผูกพันกับสายน้ำและป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเกษตร ทั้งการทำนาและการเพาะปลูกพืชชนิดต่างๆ

จากฐานข้อมูลสำนักงานเกษตรอำเภอตะโหม พบว่า ปี พ.ศ. 2558 ชุมชนตะโหมคงมีพื้นที่ในการทำนาอยู่ 777 ไร่ ที่ต้องพึ่งพาน้ำที่มีอยู่ภายในชุมชน ซึ่งต้นน้ำลำธารมาจากสายน้ำลำห้วยสาขาต่างๆ ที่มีอยู่ในป่าเทือกเขาบรรทัดที่ไหลมารวมกันเป็นต้นน้ำ และกลายเป็นลำคลอง 4 สายไหลผ่านในชุมชน โดยมี 2 สายหลักที่ไหลผ่านชุมชนตะโหมคือน้ำใน ซึ่งชุมชนใช้สำหรับการเกษตรและอุปโภคบริโภค สายแรก คือ คลองตะโหม ไหลผ่านบ้านนาส้อง บ้านไร่ตัก บ้านโพธิ์บ้านโน บ้านหน้าวัดตะโหม บ้านนอก บ้านทุ่งโพธิ์ และสายที่ 2 คือ คลองกง ซึ่งไหลผ่าน บ้านคลองกง บ้านโนโป๊ะ บ้านป่าพงค์ บ้านนา บ้านคลองนัย ส่วนคลองหัวช้างและคลองโหล๊ะจันกระ ไหลผ่านบริเวณชุมชนตะโหมรอบนอก

เมื่อคร้วเรือนเพิ่มจำนวนมากขึ้นกว่าในอดีต ปี พ.ศ. 2460-2470 ซึ่งมีอยู่ประมาณจำนวน 200 คร้วเรือน แต่ในปี พ.ศ. 2560 พบว่า มีจำนวนถึง 3,133 คร้วเรือน และทุกคร้วเรือนมีการใช้น้ำสำหรับการอุปโภคบริโภค โดยที่ระบบน้ำประปาของชุมชนได้มาจากแหล่งน้ำตกหม่อมจ้อยซึ่งเป็นต้นสายของคลองตะโหม จึงมีความจำเป็นที่ชุมชนต้องเริ่มเข้าไปดูแลจัดการทรัพยากรป่าและน้ำที่มีอยู่อย่างจริงจังก่อนที่จะเกิดสภาวะวิกฤตขึ้น เพราะเมื่อป่าและน้ำได้รับผลกระทบมากขึ้นจะส่งผล

ให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตามมา ทำให้พระสงฆ์กับชุมชนเริ่มเข้าไปจัดการก่อนที่จะเกิดวิกฤตป่าและน้ำขึ้น (วรรณ ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์), 18 กันยายน 2558 ; เจียง ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์), 5 ตุลาคม 2558)

ในอดีตการจัดการทรัพยากรป่าเป็นหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐ พระสงฆ์กับชุมชนไม่ได้มีบทบาทใดๆในการจัดการทรัพยากรป่า ทำให้การทำงานของพระสงฆ์กับชุมชนจึงเป็นไปในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างสภาตำบลตะโหมด ซึ่งมีกำนันตำบลตะโหมดเป็นประธานสภา ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้าน นายช่างสภาตำบล นายแพทย์ประจำตำบล และมีการคัดเลือกตัวแทนแต่ละหมู่บ้าน เป็นคณะกรรมการของสภาตำบล โดยประธานสภาตำบล นายแพทย์ นายช่าง และตัวแทนชาวบ้านล้วนเป็นบุคคลที่มีความใกล้ชิด และให้ความเคารพศรัทธาพระสงฆ์ (พระครูอุทิตกิจจาทร) วัดตะโหมดเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีส่วนร่วมช่วยเหลือขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน

ต่อมา ผลสืบเนื่องมาจากการจัดตั้งสภาลานวัดตะโหมด (พ.ศ. 2538) (ดังกล่าวไว้ในบทที่ 4 สภาลานวัดตะโหมด) และการจัดทำฝ่ายสิ่งแวดล้อม โดยมีคณะกรรมการอีกชุดหนึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบ มีพระสงฆ์ (พระครูสุนทรกิจจานุโยค) ทำหน้าที่เป็นประธานฝ่าย รวมถึงมีพระครูประยูตธรรมธัช เป็นคณะกรรมการในการขับเคลื่อน งานที่ฝ่ายสิ่งแวดล้อมรับผิดชอบ ประกอบไปด้วย งานป่าไม้ งานแหล่งน้ำ งานรักษาความสะอาด งานการท่องเที่ยว งานระเบียบชุมชน และงานรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

การสร้างฝ่ายสิ่งแวดล้อมจึงเป็นจุดเริ่มต้นของบทบาทการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์กับชุมชน โดยเข้าไปมีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ของภาครัฐ และในช่วงเริ่มแรกพระสงฆ์กับชุมชนขับเคลื่อนโดยเน้นที่การรณรงค์ ขอความร่วมมือ ให้หยุดการบุกรุกถากถางพื้นที่ป่าสงวน รวมทั้งช่วยกันเฝ้าระวังรักษาพื้นที่ป่าร่วมกันกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในพื้นที่ คือ หน่วยพิทักษ์ป่าบ้านตะโหมด เจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอ และเจ้าหน้าที่ตำรวจ ซึ่งเป็นการประสานการทำงานร่วมกันระหว่างหลายๆฝ่าย

ผลงานของฝ่ายสิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2541 คือการเข้าไปจัดการแก้ไขเรื่องปัญหาน้ำเสียในลำคลอง อันเกิดจากโรงงานทำยางแผ่นลากลอบปล่อยน้ำเสียลงสู่ลำคลอง สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านที่อยู่อาศัยบริเวณริมคลอง และชาวบ้านที่ต้องใช้น้ำเพื่อการเกษตร โดยที่พระสงฆ์ได้เชิญนายอำเภอตะโหมดเข้าร่วมปรึกษาหารือและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง จนได้ข้อตกลงในการจัดการแก้ไขปัญหา และเข้าไปจัดการได้เป็นผลสำเร็จ และไม่มีโรงงานทำยางแผ่นแล้วในปัจจุบัน (พ.ศ.2561) (สม อักษรพันธ์ (สัมภาษณ์), 6 ตุลาคม 2558 ; พระครูสุนทรกิจจานุโยค (สัมภาษณ์), 18 พฤศจิกายน 2558)

สรุป พระสงฆ์กับชุมชนเริ่มมีบทบาทในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเมื่อมีสภาพานวัดตะโหมด แม้ว่าการขับเคลื่อนในช่วงแรกๆตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538-2542 เป็นการขับเคลื่อนโดยการขอความร่วมมือกับชาวบ้านที่ยังคงมีการขยายพื้นที่ทำกินโดยการบุกรุกพื้นที่ป่าอยู่ จนกระทั่งบทบาทของพระสงฆ์กับชุมชนเริ่มมีความชัดเจนมากขึ้น เมื่อมีการจัดตั้งป่าชุมชน และเข้าไปจัดการทรัพยากรน้ำในเวลาต่อมา ดังจะได้อธิบายในหัวข้อถัดไป

5.2 การจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ

เพื่อให้เห็นการเชื่อมโยงของเหตุการณ์ในการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ ผู้วิจัยได้แยกเนื้อหาการนำเสนอในแต่ละประเด็น ดังนี้

1. ป่าชุมชนเขาหัวช้าง (พ.ศ. 2543)
2. การจัดการทรัพยากรน้ำ “ธนาคารน้ำ” (พ.ศ. 2545)
3. โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง (พ.ศ. 2546-2549)
4. จุดเปลี่ยนในการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำของชุมชน
5. การสร้างพื้นที่ป่าใหม่ของชุมชน
6. กิจกรรมบุชารุกขเทวา (พ.ศ. 2555)
7. การจัดการป่าชุมชนเขาหัวช้างครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2555)

5.2.1 ป่าชุมชนเขาหัวช้าง (พ.ศ. 2543)

บทบาทการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนเริ่มปรากฏขึ้น เมื่อมีการจัดตั้งป่าชุมชนเขาหัวช้างใน ปี พ.ศ. 2543 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของบทบาทพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนกิจกรรมการอนุรักษ์ร่วมกับชุมชน

ป่าเขาหัวช้างเป็นพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติ มีพื้นที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ หมู่ที่ 9 บ้านป่าพงค์ ซึ่งป่าเขาหัวช้างเป็นป่าที่ชาวบ้านในชุมชนมีความผูกพันมาอย่างยาวนานตั้งแต่ในยุคที่ชุมชนยังไม่มีกรรมสิทธิ์ เนื่องจากป่าเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บเกี่ยวผลผลิตในหลายลักษณะ อาทิ น้ำผึ้งป่า เปลือกไม้สำหรับทำยาสมุนไพร ผักกูด สะตอป่า เป็นต้น นอกจากนี้ ป่าเขาหัวช้างยังเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ป่า อย่างเช่น ลิงค่าง หมูป่า เลียงผา นกฮูก เป็นต้น และเป็นพื้นที่ของนายพรานที่เข้าไปล่าสัตว์ป่าเพื่อการเลี้ยงชีพ และนำไปค้าขายด้วยเช่นกัน (ขณะที่พระครูสุนทรกิจจานุโยค ชีวิต

ในวัยเยาว์ก็เคยเป็นพรานหนุ่มที่ชอบท่องเที่ยวตระเวนล่าสัตว์ และใช้ชีวิตอยู่ในป่าเขาหัวข้างมาก่อนที่จะอุปสมบท) เมื่อชุมชนมีการพัฒนามากขึ้นพื้นที่ป่าได้ถูกบุกรุกและลดจำนวนลงไป ส่งผลให้จำนวนสัตว์ป่าลดลงไปด้วยเช่นกัน (พระครูสุนทรกิจจานุโยค (สัมภาษณ์), 18 พฤศจิกายน 2558 ; วรรณ ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์), 18 กันยายน 2558) จากการสัมภาษณ์นายวรรณ ขุนจันทร์ ได้ข้อสรุปว่า

“...ตอนนั้นเราไปเห็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ถูกทำลายลง
ไปมาก เราจะไปห้ามไม่ให้คนเข้าไปทำลายนั้นเป็นไปได้
เพราะเราเป็นชาวบ้านธรรมดา ที่นี่ ก็เป็นที่มาของการจัดทำ
ป่าชุมชน พอทำป่าชุมชนขึ้นมา เราก็ไปขอพื้นที่ป่าจากทางป่า
ไม้ คือ ขอให้ชาวบ้านในพื้นที่ใกล้ๆ ไปจัดทำป่าของชุมชน คือ
ไปดูแลป่า ไม่ได้เข้าไปถาง เข้าไปโค่น ไม่ได้เข้าไปสร้าง
บ้านเรือนใดๆทั้งสิ้น เพียงแต่ขอ เพียงเพื่อดูแลรักษาป่า...”

มาตรการในการจัดตั้งป่าชุมชนจึงเป็นการเข้าไปบริหารจัดการป่าโดยชุมชน เพื่อเข้าไปหยุดยั้งห้ามปรามคนในชุมชน โดยทำหน้าที่ตรวจตราผู้ที่เข้ามาบุกรุกตัดไม้ในพื้นที่ป่าชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐ โดยจุดเริ่มต้นเกิดจากพระสงฆ์ (พระครูสุนทรกิจจานุโยค) ได้พา คณะกรรมการสถานวัดตะโหนด คณะกรรมการฝ่ายสิ่งแวดล้อมเดินทางไปศึกษาดูงาน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทอง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และศูนย์ป่าพรุโต๊ะแดง จังหวัดนราธิวาส ในวันที่ 15-16 กันยายน พ.ศ. 2543 และวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2543 พระสงฆ์ได้เรียกประชุมเพื่อสรุปผลของการไปศึกษาดูงาน โดยพระสงฆ์ (พระครูสุนทรกิจจานุโยค) มีแนวคิดที่ว่า

“...ถ้าไปดูงานแล้วต้องกลับมาทำ ถ้าไม่ทำจะไปให้
เปลืองค่ารถทำไม เห็นอะไรเราก็นำสิ่งนั้นมาปรับใช้ มาพัฒนา
บ้านเราในสิ่งที่เรามีศักยภาพทำได้...”

เมื่อผลสรุปออกมาว่าทุกคนต่างมีความประทับใจต่อป่าพรุโต๊ะแดง ที่มีสัตว์นานาพันธุ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งลิงค่างฮอก (ลิงหัวขาว) และความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าในพื้นที่ที่เข้าไปศึกษา พระสงฆ์ได้กล่าวต่อว่า

“...เรามาทำบ้านเราให้เป็นสวนสัตว์ได้ไหม เรามา
ห่วงแหนรักษา เอาเขาหัวข้างให้เป็นที่อยู่ของสัตว์...”

ผลลัพธ์ คือ ทุกคนเห็นพ้องต้องกันว่าจะต้องดำเนินการจัดตั้งป่าเขาหัวช้างขึ้นเป็นป่าชุมชน (พระครูสุนทรกิจจานุโยค (สัมภาษณ์), 18 พฤศจิกายน 2558)

ในวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2543 พระสงฆ์พร้อมทั้งกำนัน และผู้ใหญ่บ้านได้เรียกประชุมลูกบ้านในพื้นที่ หมู่ที่ 9 บ้านป่าพงค์ เพื่อชี้แจงและทำความเข้าใจกับชาวบ้านเพื่อขอมติในการจัดตั้งป่าชุมชนเขาหัวช้างมีเนื้อที่ 2,000 ไร่ ต่อมาวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2543 ได้เรียกประชุมชาวบ้านเพื่อคัดเลือกแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน และได้วางกฎระเบียบ กติกาของชุมชนร่วมกันในการดูแลรักษาป่าชุมชน และการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า โดยที่พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของคณะกรรมการป่าชุมชน ทั้งนี้คณะกรรมการป่าชุมชนเขาหัวช้างเป็นกลุ่มอนุรักษ์กลุ่มแรกที่ช่วยขับเคลื่อนในการดูแลรักษาป่าของชุมชนร่วมกับพระสงฆ์

คณะกรรมการป่าชุมชนมีการวางแผนในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับป่าชุมชน มีการสำรวจพื้นที่ป่า ลาดตระเวน และสำรวจพื้นที่เพื่อสร้างเส้นทางสำหรับใช้เป็นเส้นทางเดินศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติป่าชุมชน หลังจากนั้นได้ส่งโครงการขอจัดตั้งป่าชุมชนเขาหัวช้างไปยังทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ดูแลรับผิดชอบในเขตพื้นที่อำเภอตะโหมด แต่ไม่ได้รับอนุมัติ เนื่องจากทางเจ้าหน้าที่ระบุว่าพื้นที่เขตอนุรักษ์ซึ่งไม่สามารถจัดตั้งเป็นป่าชุมชนได้ ซึ่งมีได้ส่งผลกระทบให้ท้อถอยหมดกำลังใจดูแลรักษาป่า แต่กลับเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนต้องขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าอย่างเข้มแข็ง เพื่อเป็นการพิสูจน์การทำงาน ทำให้ในช่วงเวลา 1 ปี (พ.ศ. 2543-2544) (แสดงไว้ในตารางที่ 4.4 ภาคผนวก ค) คณะกรรมการป่าชุมชนร่วมกับพระสงฆ์ได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งการตรวจตราลาดตระเวนพื้นที่ป่า และสำรวจเส้นทางต่างๆเพื่อใช้เป็นเส้นทางเดินศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติ

เมื่อสำรวจพื้นที่ป่าและปรับพื้นที่เพื่อใช้เป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติแล้ว ทางคณะกรรมการป่าชุมชนได้นิมนต์พระสงฆ์ (พระครูสุนทรกิจจานุโยคและพระครูประยุตธรรมธัช) ไปสำรวจตรวจสอบเส้นทางดังกล่าวก่อน และในปี พ.ศ. 2544 พระสงฆ์จึงได้เชิญชวนชาวบ้านไปร่วมถวายเพลและทำบุญในพื้นที่ป่าบริเวณที่จะใช้เป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ทั้งนี้ ชาวบ้านได้ร่วมกันช่วยปรับปรุงเส้นทางศึกษาธรรมชาติให้สามารถเดินศึกษาตามเส้นทางดังกล่าวได้สะดวกมากขึ้น อีกทั้ง พระสงฆ์ได้ใช้โอกาสดังกล่าวบอกกับชาวบ้าน ขอให้พื้นที่ส่วนนี้ไม่มีการถากถางและการบุกรุกเพิ่มเติมอีก แต่ขอให้ช่วยกันดูแลรักษาไว้เป็นแหล่งเรียนรู้และพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าของชุมชน ฉะนั้น เส้นทางดังกล่าวจึงได้ใช้สำหรับจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในป่าชุมชนเขาหัวช้างมาโดยตลอด ซึ่งสามารถเชิญชวนหน่วยงาน องค์กร เยาวชน ชาวบ้านจากต่างชุมชนอื่นๆ ได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้การจัดการป่าชุมชน อีกทั้ง เส้นทางดังกล่าวยังใช้เป็นเส้นทางในการเดินลาดตระเวนตรวจตราเฝ้าระวังป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติม และในการสำรวจเฝ้าระวังบางโอกาสพระสงฆ์ได้เข้าร่วมเช่นกัน ตลอดจนในบางครั้งพระสงฆ์ได้เป็นผู้นำพาหน่วยงาน องค์กรต่างๆ

เข้าไปศึกษาเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนเขาหัวช้างด้วย (สมเกียรติ บัญชาพัฒนาศักดา (สัมภาษณ์), 18 สิงหาคม 2560)

หลังจากพระสงฆ์กับคณะกรรมการป่าชุมชนได้ขับเคลื่อนกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนมาเป็นระยะเวลา 1 ปี จึงได้ส่งผลงานการอนุรักษ์ป่าชุมชนเขาหัวช้างเข้าร่วมประกวด โครงการป่าชุมชนดีเด่นระดับประเทศซึ่งจัดโดยกรมป่าไม้ร่วมกับบริษัทผลิตไฟฟ้า EGCO ในปี พ.ศ. 2544 ผลปรากฏว่า ชุมชนตะโหมดได้รับโล่รางวัลชมเชยป่าชุมชนดีเด่น ในการจัดการป่าชุมชนจากอธิบดีกรมป่าไม้ ถือว่าเป็น 1 ใน 20 ป่าชุมชนดีเด่นระดับประเทศ (ภาพที่ 4 ภาคผนวก ข) รางวัลนี้เป็นความภาคภูมิใจของพระสงฆ์และคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งส่งผลให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างกรมป่าไม้ได้ให้การยอมรับในการอนุรักษ์ป่าของชุมชนตะโหมด อีกทั้งผลสืบเนื่องจากการได้รับรางวัลนี้ คือ ชุมชนเป็นที่รู้จักของหน่วยงาน องค์กร ชุมชนต่างๆเพิ่มขึ้น ส่งผลให้มีการเข้ามาส่งเสริม ทำกิจกรรมศึกษาวิจัย และศึกษาดูงานการจัดการป่าชุมชนเขาหัวช้างเพิ่มมากขึ้น

ต่อมา ปลายปี พ.ศ. 2544 มีนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา คือ ธรรมศาสตร์ โสติพันธ์ ได้เข้ามาสำรวจพื้นที่ชุมชนตะโหมด เพื่อใช้เป็นพื้นที่ของการศึกษาวิจัย และได้กลับไปนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา ผศ.ดร.เยาวนิจ กิตติธรรกุล จนได้เดินทางเข้ามาสำรวจพื้นที่ด้วยตนเองอีกครั้ง พบว่าชุมชนตะโหมดมีความพร้อมในระบบการทำงานที่เรียกว่า สภากาชาดวัดตะโหมด และสถานที่เอื้ออำนวยในการเข้ามาทำกิจกรรมของนักศึกษา จนกระทั่งได้นำนักศึกษา สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เข้ามาศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับชุมชน โดยเป้าหมายของหลักสูตร คือ ต้องการให้นักศึกษาได้เรียนรู้การทำงานร่วมกับชุมชนผ่านงานวิจัย รวมไปถึงการจัดทำโครงการ กิจกรรม การอบรมต่างๆที่มีความหลากหลาย เข้ามาช่วยส่งเสริมและพัฒนาทักษะการเรียนรู้ ให้แก่พระสงฆ์และแกนนำชุมชนอย่างต่อเนื่อง (จนถึงช่วงปี พ.ศ. 2549) โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของป่าชุมชนเขาหัวช้าง และการสร้างหลักสูตรป่าชุมชน รวมถึงงานวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน (ดังกล่าวไว้ในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องบทที่ 2) (เยาวนิจ กิตติธรรกุล (สัมภาษณ์), 2 มีนาคม 2561)

กระบวนการวิจัยดังกล่าวได้ช่วยสร้างกระบวนการเรียนรู้จากกิจกรรมต่างๆ เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับพระสงฆ์กับชุมชน ซึ่งเป็นการเสริมสร้างการเรียนรู้ และพัฒนาทักษะการทำงาน ให้แก่พระสงฆ์และกลุ่มแกนนำอนุรักษ์ และในช่วงเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 ถึง มีนาคม พ.ศ. 2545 มีทีมงานของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภาคใต้ได้เข้ามาศึกษาวิจัยเรื่องมาตรฐานการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน โดยเข้ามาจัดเวทีกับชาวบ้านและสำรวจเส้นทาง แหล่งท่องเที่ยวของชุมชน (ชยุต อินพรหม, 2547, น.111) นอกจากนั้น การจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเป็นการตอบสนองเจตนารมณ์ของพระสงฆ์ในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ เพื่อสร้างป่าชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามธรรมชาติ เนื่องจากมองเห็นศักยภาพของป่าชุมชนตะโหมด สามารถนำ

ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มาเป็นจุดเด่นเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวและเรียนรู้ได้ (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 7 สิงหาคม 2558)

นอกจากการจัดการป่าชุมชนซึ่งเป็นที่สนใจของบุคคลภายนอก ยังมีกิจกรรมการอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงปี พ.ศ. 2545 คือ การจัดการทรัพยากรน้ำ เป็นการสร้างฝายชะลอน้ำที่ชุมชนเรียกว่า “ธนาคารน้ำ” ในพื้นที่ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ยิ่งส่งผลให้มีหน่วยงานต่างๆ จากภายนอกเข้ามาเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานราชการในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้นำโครงการกิจกรรมในการสร้างฝายชะลอน้ำมาจัดทำร่วมกับชุมชน ฉะนั้น ธนาคารน้ำจึงเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการควบคู่ไปกับการจัดการป่าชุมชน ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

5.2.2 การจัดการทรัพยากรน้ำ “ธนาคารน้ำ” (พ.ศ. 2545)

การจัดการทรัพยากรน้ำมีมูลเหตุจากเหตุการณ์ของวิกฤตราคาผลไม้ในชุมชนตะโหมดปี พ.ศ. 2545 เนื่องจากผลผลิตมีราคาตกต่ำมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุเรียน จนชาวบ้านได้เข้ามาขอความช่วยเหลือกับพระสงฆ์ (พระครูสุนทรกิจจานุโยค) ในฐานะประธานสภาลานวัดตะโหมดให้เข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยที่พระสงฆ์เริ่มจากการเข้าไปสำรวจราคาผลไม้ในท้องตลาดที่ขายกันอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าว เพื่อค้นหาสาเหตุจนพบ ต่อมาได้เรียกเจ้าของสวนมาประชุมกัน เพื่อกำหนดราคาที่เขาของสวนมีความพึงพอใจ จนได้ขอสรุปว่าควรอยู่ที่ราคา กิโลกรัมละ 8 บาท แต่พระสงฆ์ได้สัญญาว่าจะดำเนินการให้ได้กิโลกรัมละ 10 บาท หลังจากนั้นจึงเป็นที่มาของการเข้าไปสำรวจปริมาณผลไม้ทั้งหมดในสวนไม้ผลของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ เพื่อวางแผนการกระจายผลไม้ จนเกิดเป็นโครงการอิม 30 บาท ซึ่งจัดขึ้นภายในวัดตะโหมด โดยให้เจ้าของสวนนำผลไม้ที่เก็บเกี่ยวผลผลิตมาได้ นำมากองแยกชนิดไว้แต่ละสวนและมีป้ายชื่อเจ้าของสวนแสดงไว้ด้วย โดยสภาลานวัดตะโหมดได้ช่วยประชาสัมพันธ์ และจัดจำหน่ายโดยเชิญชวนบุคคลภายนอกเข้ามารับประทานบุฟเฟ่ต์ผลไม้ และหากผู้บริโภคเข้ามารับประทานแล้วสนใจในรสชาติผลไม้ของสวนใคร สามารถติดต่อสั่งซื้อได้โดยตรงกับเจ้าของสวน

หากผลไม้เหลือจากการจัดจำหน่ายในโครงการ พระสงฆ์ได้จัดขบวนคาราวานนำผลไม้ใส่ท้ายรถกระบะ เพื่อนำไปขายตามตลาดในเมืองใหญ่ อาทิ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นต้น ซึ่งปรากฏว่าโครงการดังกล่าวสามารถช่วยบรรเทาปัญหาการค้าพืชผลตกต่ำได้เป็นอย่างดี ตลอดจนได้รับการตอบรับจากผู้บริโภคและมีการสั่งจองผลไม้โดยตรงกับทางเจ้าของสวนเมื่อสิ้นสุดโครงการอีกด้วย (โครงการนี้ได้ดำเนินการจัดขึ้นเพียง 2 ครั้งในปี พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2546) (วรรณ ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์), 9 ตุลาคม 2558 ; พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 4 พฤศจิกายน 2558)

สืบเนื่องจากการไปสำรวจผลไม้ในสวนต่างๆ ของชาวบ้าน ซึ่งนายหนู คุ่มเคี่ยม ได้ นิมนต์พระครูสุนทรกิจจานุโยครวมถึงพระสงฆ์รูปอื่นๆ ในวัดตะโหมด ไปฉันทเพลในสวนทุเรียนของตน ซึ่งอยู่ติดกับลำห้วยไทร จนพระครูสุนทรกิจจานุโยคพบเห็นกับวิกฤตการณ์ของการเปลี่ยนแปลงของ ปริมาณน้ำในลำห้วยไทร จนทำให้ท่านต้องฉกคิด เนื่องจากปริมาณน้ำในลำห้วยมีอยู่น้อยมากจนน่า ตกใจ เมื่อท่านไม่สามารถลงไปสร้งน้ำในลำห้วยไทรได้อย่างในอดีต เนื่องจากน้ำที่มีอยู่ในลำห้วยมีอยู่ เพียงระดับข้อเท้า ทำให้ท่านต้องขุดทรายออกให้เป็นหลุมเป็นบ่อ เพื่อเก็บกักน้ำให้มีพอใช้สำหรับตัก สร้งน้ำได้

ส่งผลให้ต่อมา ท่านได้นำพระสงฆ์ สามเณรภายในวัดไปร่วมกันสร้างฝายชะลอน้ำใน บริเวณลำห้วยไทรไว้ 1 ฝายก่อนเพื่อเป็นการทดลองเก็บกักน้ำ หลังจากนั้น จึงกลับไปสำรวจฝาย ดังกล่าว พบว่า สามารถเก็บกักน้ำได้ จึงได้กลับมาวางแผนการเข้าไปสร้างฝายอีกครั้ง และในปลาย เดือน สิงหาคม ปี พ.ศ. 2545 ได้เชิญชวนชาวบ้านไปร่วมกันถวายเพลพระสงฆ์และร่วมสร้างฝายกันที่ ลำห้วยไทรพร้อมกับพระสงฆ์ ซึ่งในครั้งนั้นมีกลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลาได้เข้าไปร่วมกัน สร้างฝายด้วย และการสร้างฝายครั้งนั้นเป็นการใช้วัสดุตามธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการทำฝายกั้นน้ำล้นตามคั่นนาของชาวบ้าน โดยนำวัสดุอย่างไม้ไผ่ที่ทำได้ง่ายในบริเวณริมห้วยไทร มาสานเป็นตาข่ายวางพิงกับไม้ที่ปักเสียบไว้เป็นแนวยาวทั้งสองฝั่งกั้นขวางทางน้ำ และนำทรายในลำ ห้วยตักใส่ถุงกระสอบวางกั้นอีกครั้งในช่องตรงกลางเพื่อชะลอน้ำ และเมื่อได้สร้างฝายจนสำเร็จ พระสงฆ์ได้ใช้โอกาสนี้พูดคุยกับชาวบ้านให้ช่วยกันดูแลจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนอย่างจริงจัง จน ต่อมาได้ขยายการสร้างฝายไปตามลำห้วยสายต่างๆ ในป่าลึกเข้าไปจนถึงแหล่งต้นน้ำ ซึ่งเป็นต้นน้ำ ของสายลำห้วยที่ไหลรวมกันลงคลองหัวช้าง คลองกง ตามลำดับ รวมถึงการสร้างฝายไว้ในลำคลอง ของชุมชนอีกด้วย

ฝายชะลอน้ำที่สร้างนี้พระสงฆ์กับชุมชนได้ตั้งชื่อเรียกว่า “ธนาคารน้ำ” ซึ่งให้ ความหมายว่า การสร้างฝายนี้เพื่อเป็นแหล่งเก็บรวบรวมน้ำไว้ตามลำห้วยน้อยใหญ่และลำคลองต่างๆ ไว้ให้มากที่สุด เพื่อสะสมไว้เป็นทุนสำรองของชุมชนได้ใช้ในช่วงฤดูแล้งและยังคงช่วยรักษาความชุ่มชื้น ให้กับป่า เปรียบเสมือนการนำเงินไปฝากสำรองไว้ในธนาคารแล้วได้รับดอกผลตามมา (พระครูสุนทร กิจจานุโยค (สัมภาษณ์), 18 พฤศจิกายน 2558)

ธนาคารน้ำเป็นการสร้างการเรียนรู้ให้พระสงฆ์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์เกิดทักษะใน การสร้างฝายในลักษณะรูปแบบต่างๆ ซึ่งช่วงแรกของการสร้างฝายเป็นการใช้วัสดุตามธรรมชาติที่มี อยู่ตามลำห้วย เช่น ไม้ไผ่ หิน เป็นต้น ต่อมาได้นำปูนซีเมนต์เข้ามาเป็นส่วนประกอบในการสร้างฝาย เป็นลักษณะฝายแบบกึ่งถาวรและถาวร โดยการสร้างฝายในแต่ละลำห้วยพระสงฆ์ได้คำนึงถึงสภาพ และลักษณะของลำห้วยว่ามีความเหมาะสมกับการสร้างฝายในลักษณะรูปแบบใด และจะเน้นเลือกใช้

วัสดุที่มีอยู่แล้วตามลำห้วยเข้ามาประยุกต์ใช้ เช่น หากเป็นลำห้วยที่มีแต่หินเป็นส่วนใหญ่จะเน้นการสร้างฝายโดยใช้หินเป็นหลัก เป็นต้น

ธนาคารน้ำจึงเป็นกิจกรรมที่พระสงฆ์ขับเคลื่อนควบคู่ไปกับการดูแลรักษาป่า และสามารถเชิญชวนชาวบ้านให้เข้าร่วมการสร้างธนาคารน้ำ จนสามารถสร้างกลุ่มอนุรักษ์ได้เพิ่มขึ้น สืบเนื่องจากมีชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ ได้มาร่วมสร้างฝายกับพระสงฆ์ตามลำห้วย จนเกิดเป็นกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่เมื่อมีการสร้างฝาย ได้แก่ กลุ่มห้วยนา กลุ่มห้วยรูเม่น กลุ่มห้วยลำตรน กลุ่มห้วยยวน กลุ่มห้วยถ้ำ และกลุ่มห้วยแม จนพระสงฆ์ได้รวมกลุ่มย่อยขึ้นเป็นกลุ่มอนุรักษ์ซึ่งเรียกว่า “กลุ่มธนาคารน้ำ” นอกจากนั้น ได้สร้างการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเด็กและเยาวชนซึ่งพระสงฆ์ได้นำเข้าไปร่วมกิจกรรมกับผู้ใหญ่อย่างต่อเนื่อง ทั้งการเดินสำรวจป่าและร่วมสร้างธนาคารน้ำ ซึ่งเยาวชนกลุ่มดังกล่าวพระสงฆ์ (พระครูประยุตธรรมธัช) ได้ตั้งชื่อว่า “กลุ่มเยาวชนต้นหญ้า” ซึ่งมีคำขวัญประจำกลุ่มว่า “ต้นไม้ให้ความร่มรื่นแก่ชีวิต นกตัวน้อยนิตให้เสียงเพลงแก่โลกหล้า ดอกไม้สวยให้ความงามแก่สายตา แมตต้นหญ้างักยังให้ออกซิเจน” ทั้งนี้สมาชิกของกลุ่มเยาวชนต้นหญ้าจะต้องผ่านการเข้าค่ายฝึกอบรมคุณธรรมของพระสงฆ์ด้วย (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 11 สิงหาคม 2558)

นอกจากนั้น ธนาคารน้ำยังเป็นกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ที่ทำให้พระสงฆ์กับชุมชนสามารถเชิญชวน หน่วยงาน องค์กร สถาบันการศึกษาและชุมชนอื่นๆ เข้ามาร่วมศึกษาเรียนรู้ ส่งเสริมการทำงาน และร่วมกิจกรรมในการสร้างธนาคารน้ำของชุมชน โดยกิจกรรมดังกล่าวมุ่งเน้นในการสร้างในลำห้วยสาขาตามจุดต่างๆ ให้ได้มากที่สุดในแต่ละลำห้วย ทั้งในพื้นที่ป่าชุมชนเขาหัวช้างและพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ยิ่งในเวลาที่มิโครกรสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างเริ่มดำเนินการเข้ามาในชุมชนส่งผลให้มีการเร่งสร้างไว้ให้ได้มากที่สุด (ดังกล่าวไว้ในหัวข้อ 5.2.3)

นอกจากนั้น การสร้างธนาคารน้ำเป็นเสมือนต้นแบบของการเรียนรู้ในการรักษาป่าและน้ำ ตามคำกล่าวของพระครูสุนทรกิจจานุโยค ได้พูดไว้กับกลุ่มเยาวชนที่ได้ร่วมกันสร้างธนาคารน้ำกับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ มีใจความตอนหนึ่งว่า (อ้างถึงใน ชยุต อินพรหม, 2547, น.92)

“...นักเรียนทั้งหลายลองคิดกันดูว่า ห้วยสายหนึ่งซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เมื่อเราทำธนาคารน้ำไว้ ก็กักน้ำได้มากขึ้น มีปลาเล็กปลาน้อยเพิ่มขึ้น ปากีสมบูรณ์ขึ้นแล้วในตะโหมดมีห้วยหลายสิบห้วย ถ้าเราทำธนาคารน้ำไว้ทุกห้วยทุกสาย เราจะมีน้ำมีปลาเพิ่มขึ้นขนาดไหน น้ำก็จะไม่แห้งและคนปลายน้ำที่อยู่ทางอำเภอบางแก้วและทะเลสาบสงขลาก็จะได้น้ำไว้ใช้อย่างทั่วถึงและเพียงพอ โดยที่เราไม่ต้องไปพึ่งอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่...”

เนื่องจากการสร้างธนาคารน้ำในช่วงเวลานี้ พระครูสุนทรภิกขานุโยค เป็นบุคคลที่บุกเบิกการสร้างฝายเป็นหลักและทุ่มเทลงมือสร้างด้วยตนเองอยู่เสมอ ซึ่งได้เชิญชวนชาวบ้านและนำพระสงฆ์ภายในวัดไปร่วมสร้างฝายอยู่อย่างต่อเนื่อง เมื่อฉันทสำเร็จท่านจะให้ชาวบ้านนำอาหารที่ได้จากการบิณฑบาตนำไปฉันทเพลในป่า รวมทั้งแบ่งปันอาหารให้กับชาวบ้านที่ไปร่วมสร้างได้รับประทานเช่นกัน

การสร้างฝายในขณะนั้น พระสงฆ์กับชาวบ้านต้องช่วยกันแบกสัมภาระ อุปกรณ์เครื่องมือและปูนซีเมนต์ เดินเท้าเข้าไปในป่าบริเวณพื้นที่ที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งการเดินเข้าไปในป่าบางครั้งมีการเดินขึ้นไปสร้างบนพื้นที่สูงชันของลำห้วย ซึ่งสร้างความยากลำบากในการขนสัมภาระ แต่พระสงฆ์กับชาวบ้านไม่ลดละความพยายามในการเข้าไปสร้างฝาย ส่วนค่าใช้จ่ายในการจัดซื้อปูน และเครื่องมืออุปกรณ์ต่างๆที่มีความจำเป็นต้องใช้ เป็นเงินส่วนตัวของพระครูสุนทรภิกขานุโยค ขณะที่บุคลิกภาพในการทำงานของท่านจะมีความมุ่งมั่น จริงจัง เมื่อได้ลงมือสร้างฝายแล้วจะต้องสร้างให้สำเร็จตามที่ตั้งใจไว้ จึงจะเดินทางกลับออกไปจากป่าทำให้ชาวบ้านต้องช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่

นอกจากนั้น การสร้างฝายในบางครั้ง พระสงฆ์ (พระครูประยุตธรรมธัช) ได้นำกลุ่มเยาวชนต้นหญ้าไปร่วมสร้างฝายด้วย เพื่อปลูกฝังให้เยาวชนเกิดความรักความหวงแหนต่อผืนป่าในชุมชน และช่วยเป็นเสียงสะท้อนเกี่ยวกับการดูแลรักษาป่าและน้ำไปยังผู้ใหญ่ ตามที่พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2558) เล่าว่า

“...เด็กกลุ่มนี้สามารถกลับไปบ้านแล้วให้พ่อแม่ฟังว่าตนเองได้เข้าไปเที่ยวป่า เห็นป่า พบเจออะไรในป่า ร่วมสร้างธนาคารน้ำ เป็นเหมือนกระจกสะท้อนไปยังผู้ใหญ่ให้ตระหนักคิดในสิ่งที่ลูกหลานตนกำลังไปร่วมทำ ร่วมกันดูแลรักษาป่าและน้ำ...”

ดังนั้น เมื่อเยาวชนเดินทางไปสร้างฝายในพื้นที่ป่าลึก ผู้ปกครองมักจะติดตามเด็กไปร่วมสร้างฝายกับพระสงฆ์ด้วย เพราะความเป็นห่วงลูกหลานจึงทำให้ผู้ปกครองได้เข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้ในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ เป็นการสร้างความร่วมมือกับชาวบ้านในทางอ้อมด้วยเช่นกัน (พระประสงค์ ปโมทิโต (สัมภาษณ์), 17 ตุลาคม 2558 ; สมเกียรติ ปัญญาพัฒนาศักดิ์ดา (สัมภาษณ์), 18 สิงหาคม 2560)

การที่พระสงฆ์นำกลุ่มเยาวชนต้นหญ้าไปร่วมสร้างฝายอยู่อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้รายการทุ่งแสงตะวัน ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 3 โดยที่นายสมคิด ทองสง ผู้อำนวยการโรงเรียนประชาบำรุง (ในขณะนั้น) ได้เป็นผู้ติดต่อประสานงาน ให้เข้ามาถ่ายทำรายการกับกลุ่มเยาวชนต้นหญ้าในช่วง

เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2547 ซึ่งรายการทุ่งแสงตะวันมีการถ่ายทำรายการแบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ “เรื่องธนาครน้ำ” ออกอากาศวันเสาร์ที่ 2 ตุลาคม และ “เรียนรู้บนหลังอาน (การปั่นจักรยานเพื่อเรียนรู้)” ออกอากาศวันเสาร์ที่ 9 ตุลาคม ในปีเดียวกัน (พันทวี ฝึกทอง (สัมภาษณ์), 14 กันยายน 2558)

นอกจากนี้ การจัดการทรัพยากรป่าและน้ำของชุมชนได้รับความสนใจจากรายการคนหวงแผ่นดินเข้ามาถ่ายทำสารคดี วิถีชีวิตชุมชน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การสร้างธนาครน้ำ และเวทีสหภาพวัดตะโหมด เมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2547 (ชยุต อินพรหม, 2547, น.92-93) อีกทั้งวันที่ 30 กันยายน ในปีเดียวกัน นายศิริพงศ์ หังสพฤกษ์ รองปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้เข้ามาร่วมรับฟังสภาพปัญหาในด้านการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำของชุมชนผ่านเวทีสหภาพวัดตะโหมด จนในวันนั้นพระสงฆ์ได้นำกลุ่มเยาวชนชนต้นหญ้ามาร่วมนำเสนอผลการทำงานของกลุ่มให้ท่านรองปลัดฯ ได้รับฟังด้วย จนท่านมีความชื่นชมในการทำงานของกลุ่มเยาวชนชนต้นหญ้า และสอบถามว่าอยากจะให้ช่วยเหลือหรือต้องการอะไรบ้างในการทำงาน ซึ่งกลุ่มเยาวชนชนต้นหญ้าบอกว่า มีความต้องการอยากจะได้ถุงมือไว้สวมใส่ขณะสร้างฝาย จนต่อมาท่านรองปลัดฯ ได้จัดหาถุงมือมาให้ตามคำสัญญาที่ได้ให้ไว้กับกลุ่มเยาวชนชนต้นหญ้า (พันทวี ฝึกทอง (สัมภาษณ์), 14 กันยายน 2558 ; สมเกียรติ บัญชาพัฒนาศักดา (สัมภาษณ์), 15 กันยายน 2558 ; พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 15 กันยายน 2558)

ในช่วงที่มีการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำซึ่งดำเนินการไปพร้อมกัน ตลอดจนมีการรณรงค์เพื่อสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านให้หยุดการบุกรุกพื้นที่ป่าซึ่งพระสงฆ์ได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง ผลลัพธ์ คือ ในปี พ.ศ. 2546 มีชาวบ้านจำนวนประมาณ 10 คน ซึ่งเคยมีประวัติเป็นผู้บุกรุกถากถางพื้นที่ป่าสงวนมาก่อน ได้เกิดจิตสำนึกและรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเป็นกำลังสำคัญในการรณรงค์สร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้านที่ยังคงมีการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนในชุมชน จนได้จัดตั้งกลุ่มขึ้นอย่างเป็นทางการ (ในปี พ.ศ. 2547) มีชื่อว่า “ชมรมอนุรักษ์น้ำตกท่าช้าง” และได้ทำงานร่วมขับเคลื่อนกับพระสงฆ์ ในการช่วยกันดูแลรักษาป่าเขาหัวช้างร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชน และช่วยดูแลรักษาป่าบริเวณโซนน้ำตกท่าช้างในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด

ในการขับเคลื่อนการจัดการป่าและน้ำในปี พ.ศ. 2546 จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในงานวิจัยของเสาวลักษณ์ รุ่งตะวันเรืองศรี (2549, น.114) ศึกษาการประเมินมูลค่าทางด้านเศรษฐศาสตร์ป่าชุมชนเขาหัวช้าง พบว่า มีผู้คน หน่วยงาน องค์กรต่างๆ ที่เข้ามาท่องเที่ยว ทักษณศึกษา การอบรม และการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน เป็นจำนวน 31 คณะ มีจำนวน 2,614 คน ซึ่งมาจาก จังหวัดพัทลุง สงขลา ปัตตานี และเพชรบุรี โดยการเข้ามานั้นทำให้พระสงฆ์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์สามารถดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ในมิติต่างๆ ได้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การเข้ามาของหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ภายนอกชุมชนในการศึกษาดูงาน (ตารางที่ 4.6 ภาคผนวก ค) ในแต่ละช่วงเวลาส่งผลให้

เกิดการทำกิจกรรมร่วมกันกับชุมชน ทำให้พระสงฆ์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ได้ฝึกทักษะ การเรียนรู้ และมีประสบการณ์ในการทำงานมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในมิติต่างๆ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่มีมาอย่างต่อเนื่องในช่วงนี้ จนถึงงานวิจัยของเสาวลักษณ์ รุ่งตะวันเรืองศรี (2549, น.51-116) ซึ่งเข้ามาดำเนินการวิจัยในช่วงที่มีโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง ตั้งแต่ เดือนเมษายน พ.ศ. 2547 – กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 เป็นระยะเวลา 1 ปี 10 เดือน ซึ่งช่วยสร้างกระบวนการเรียนรู้และความรู้ให้แก่แกนนำชุมชนเป็นอย่างมาก

สืบเนื่องจากงานวิจัยขึ้นดังกล่าว ส่งผลให้พระสงฆ์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ได้ร่วมเรียนรู้ถึงกระบวนการศึกษาวิจัยในหลายๆมิติซึ่งมีการเก็บรวบรวมข้อมูลในป่าชุมชนเขาหัวช้างเพื่อนำมาวิเคราะห์ผล โดยที่เสาวลักษณ์ รุ่งตะวันเรืองศรี ได้สร้างที่มนักวิจัยชุมชนที่เป็นแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ ชาวบ้าน และพระสงฆ์ จำนวนประมาณ 10 คน รวมถึงชาวบ้านอีกบางส่วนที่นักวิจัยชุมชนเชิญชวนเข้ามามีส่วนร่วม โดยงานวิจัยดังกล่าวทำให้ที่มนักวิจัยชุมชนได้เรียนรู้กระบวนการทำวิจัย การสำรวจพื้นที่ป่าเขาหัวช้างเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งต้องเข้าไปพักค้างแรมภายในป่า ส่งผลให้มีความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในป่าชุมชนเขาหัวช้างได้เป็นอย่างดี ซึ่งได้สะท้อนผ่านที่มนักวิจัยบางส่วนที่เข้าร่วม ประกอบด้วย สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ ประสิทธิ์ ชุนจันทร์ เสิน เพชรทอง ปาน พลเพชร และยุพา วัชร่วม (บทสัมภาษณ์ อ้างถึงใน เสาวลักษณ์ รุ่งตะวันเรืองศรี, 2549, น. 209) ได้กล่าวไว้ว่า

“...สามารถนำความรู้ในการประเมินไปปรับใช้ในการประเมินด้านอื่นๆ...ได้รู้จักพันธุ์ไม้ ความหลากหลายที่อยู่ในป่า และไม่คิดว่าจะได้ไปสัมผัส นอนค้างแรมในป่า ทำให้รู้สึก รักป่าเขาหัวช้างมากยิ่งขึ้น...รู้จักสมุนไพรเพิ่มมากขึ้น...เห็นคุณค่าของป่ามากขึ้น...ได้เรียนรู้ระบบนิเวศของป่า...ได้เรียนรู้การจัดการป่าโดยการจัดการของชุมชน...”

อีกทั้งงานวิจัยขึ้นนี้ได้ยกระดับให้เห็นว่าพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในป่าชุมชนเขาหัวช้างจำนวน 149 ชนิด เช่น กำลั้งช้างसान ว่านงูเห่า พญารากขาว ว่านนกส้มแรด เม่าเหล็ก ม้ากระทืบโรง สาวสะตู่ ขมิ้นเครือ จันแดง ปลาไหลเผือก ยอดหมุย เป็นต้น มีศักยภาพที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อรักษาโรคมูลค่า เท่ากับ 1,117,135,906.40 บาท/ปี และในกลุ่มของยาแผนปัจจุบันมีมูลค่า เท่ากับ 1,755,706,571,56 บาท/ปี (ทิพย์ทิศา สัมพันธ์มิตร, 2550) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเป็นผลมาจากการ

ที่ชุมชนช่วยกันดูแลรักษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง รวมไปถึงมีกิจกรรมที่เข้ามาทำร่วมกับชุมชน ทั้งการเข้ามาศึกษาดูงานของหน่วยงานองค์กรต่างๆ การเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุน เป็นต้น

ทั้งนี้พระสงฆ์ (พระครูประยุตธรรมธัช) ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรที่มีอยู่ในป่าชุมชนเขาหัวช้างมากขึ้น รวมถึงมีความเข้าใจในการสร้างเส้นทางศึกษาการเรียนรู้ธรรมชาติ (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 17 พฤศจิกายน 2558) สืบเนื่องจากงานวิจัยที่เข้ามาช่วยพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ รวมถึงงานอื่นๆของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม ดังกล่าวไว้แล้วในตอนต้น

สรุป ผลลัพธ์ในช่วงเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่เริ่มมีการสร้างธนาคารน้ำควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ป่า พระสงฆ์ได้นำพากลุ่มอนุรักษ์ไปสร้างฝายไว้หลายฝายด้วยกัน ได้แก่ สร้างธนาคารน้ำแบบชั่วคราว 210 ฝาย ธนาคารน้ำแบบกึ่งถาวร 20 ฝาย และธนาคารน้ำแบบถาวร 10 ฝาย (สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ (สัมภาษณ์), 17 ตุลาคม 2558, 18 สิงหาคม 2560 ; ปาน พลเพชร (สัมภาษณ์), 9 พฤศจิกายน 2558) ขณะเดียวกัน ปลายปี พ.ศ. 2546 การขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำมีความเข้มข้นมากที่สุด เมื่อโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างเริ่มเข้ามาสำรวจพื้นที่ป่าเพื่อต้องการสร้างอ่างเก็บน้ำ ส่งผลให้พระสงฆ์กับชุมชนเริ่มตื่นตัว และพยายามหามาตรการยับยั้งโครงการฯ ดังจะได้อธิบายต่อไป

5.2.3 โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง (พ.ศ. 2546-2549)

โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างเริ่มขึ้นช่วงปลายปี พ.ศ. 2546 เมื่อกรมชลประทานเริ่มเข้ามาดำเนินการตามกระบวนการ ได้แก่ การสำรวจพื้นที่ดำเนินการสร้างอ่าง การขอใช้พื้นที่ป่า การทำประชาคม เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยขอนำเสนอรายละเอียดไว้ ดังนี้

1) ความเป็นมาของโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง

สืบเนื่องจากปี พ.ศ. 2533 ตามหนังสือลงวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2533 เรียงราชเลขาธิการ ขอพระราชทานสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง (ภาคผนวก จ) ที่ออกโดยสภาตำบลทั้ง 3 ตำบล ประกอบด้วย นายบุญชอบ เพชรหนู ประธานสภาตำบลตะโหมด นายหวัง เสถียร ประธานสภาตำบลคลองใหญ่ นายสวัสดิ์ มุสิกะสงค์ ประธานตำบลแม่ขรี มีเหตุผลว่า ท้องที่ตำบลตะโหมด ตำบลคลองใหญ่ ตำบลแม่ขรี อำเภอตะโหมด จังหวัดพิจิตร รวม 25 หมู่บ้าน ประชากร 21,443 คน มีการประกอบอาชีพหลักเป็นเกษตรกร เนื้อที่การเกษตร 73,158 ไร่ แต่การประกอบอาชีพดังกล่าวไม่ได้ผลผลิตเต็มที่ เนื่องจากขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร และเป็นคลังจ่ายน้ำให้กับโครงการชลประทานท่าเขียด ทางสำนักกราชเลขาธิการมีหนังสือที่ รล 0005/5226 และ รล

0005/5227 แจ้งกรมชลประทานและผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุงว่าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับเป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (ไพรัตน์ ณรงค์ฤทธิ, 2550, น.1-2)

โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำมีพื้นที่ผิวน้ำที่ระดับเก็บกัก 2,750 ไร่ พื้นที่ผิวน้ำที่ระดับสูงสุด 3,056 ไร่ พื้นที่ระดับน้ำต่ำสุด 138 ไร่ มีพื้นที่โครงการอยู่ที่หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9 โดยมีสำนักงานชลประทานที่ 12 ในฐานะผู้รับผิดชอบ ซึ่งโครงการมีการใช้พื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติเขาหัวช้าง เขาตีนป่า เขาไก่และเขาพระ และมีพื้นที่ทำกินของชาวบ้านบางส่วนที่ติดกับพื้นที่โครงการ

ผลลัพธ์ คือ เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ท่ามกลางความไม่เห็นด้วยของชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ทางกรมชลประทานมักกล่าวอ้างว่า เป็นเพราะความต้องการของชุมชนที่มีมาตั้งแต่แรกเริ่มในอดีต และเป็นโครงการที่ทรงรับเป็นโครงการพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชกาลที่ 9

ชุมชนยืนยันว่า หนังสือของสภาตำบลที่มีการส่งเรื่องไปยังสำนักกราชเลขาธิการเพื่อขอพระราชทานสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างในยุคนั้น ไม่ได้มีการประชุมสภาทั้ง 3 ตำบลในเรื่องดังกล่าว และชุมชนไม่มีแนวคิดที่จะขอพระราชทานการสร้างอ่างเก็บน้ำเพราะชุมชนตะโหมดไม่ได้มีความเดือดร้อนหรือขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร ทั้งนี้ผู้ที่เป็นประธานสภาตำบลตะโหมด นายชอบ เพชรหนู กำนันตำบลตะโหมด และ นายสวาท ทองรักษ นายช่างสภาตำบลตะโหมด นายวรรณ ขุนจันทร์ นายแพทย์สภาตำบลตะโหมด นายสม อักษรพันธ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 เป็นกรรมการสภาตำบลตะโหมดในยุคนั้น ต่างยืนยันเป็นเสียงเดียวกันว่าไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการนำเสนอเรื่องดังกล่าว

เมื่อชุมชนได้ตรวจสอบไปยังประธานสภาตำบลในยุคนั้นอีกครั้ง ปรากฏว่าประธานไม่ทราบเรื่องการทำหนังสือดังกล่าว จนลุงแสนดี (นามสมมติ) (สัมภาษณ์, 18 กันยายน 2558) กล่าวต่อว่า

“...การแอบอ้างว่าทำตามโครงการพระราชดำริที่ทางสภาตำบลขออนุญาตไป ทั้งที่ในความเป็นจริง ในสมัยนั้นไม่เคยมีการประชุมพูดคุยในประเด็นนี้ ในสภาทั้ง 3 ตำบล และประธานสภาตำบลทั้ง 3 ตำบล ไม่เคยทราบเรื่องการทำหนังสือให้มีการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง ที่ส่งไปยังสำนักพระราชวังเลย แม้แต่ลุงเองก็เป็นกรรมการสภาตำบล เพราะเป็นแพทย์สภาประจำตำบล ก็ไม่เคยทราบเรื่องเพราะไม่เคยมีการประชุม แล้วอย่างนั้นใครทำหนังสือส่งขึ้นไปยังสถาบัน ถ้าวางบังอาจ เป็นการไม่บังควรเลย ที่สามัญชนธรรมดาจะกระทำเช่นนั้น คล้ายๆ กับว่า

เป็นการโกหก ถ้าเป็นสมัยก่อนเขาบอกว่าต้องตัดหัว 7 ชั่วโมง

...”

เมื่อโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างเริ่มเข้ามา พระสงฆ์กับชุมชนจึงต้องหามาตรการเพื่อยับยั้งโครงการดังกล่าว ด้วยวิธีการต่อสู้ที่หลากหลาย สรุปได้ดังนี้

2) วิธีการต่อสู้เพื่อยับยั้งโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง

(2.1) การนำเสนอรูปแบบการสร้างธนาคารน้ำ ช่วงที่มีโครงการสร้างอ่างฯ เข้ามาถือว่าการสร้างธนาคารน้ำในช่วงเวลานี้มีความเข้มข้นมากที่สุด เนื่องจากธนาคารน้ำเป็นมาตรการหนึ่งที่มีการริเริ่มสร้างไว้หลายตัวในลำห้วยสาขาต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำในลำห้วยที่ไหลลงสู่คลองหัวช้าง เพื่อให้เห็นเป็นที่ประจักษ์กับหน่วยงานภาครัฐ ถึงประโยชน์ของการมีธนาคารน้ำ ที่สามารถเป็นแหล่งเก็บสะสมน้ำไว้ได้ตามธรรมชาติ และเป็นการพิสูจน์ว่าชุมชนตะโหมดมีศักยภาพในการบริหารจัดการน้ำได้อย่างมีคุณค่า มากกว่าการไปทำลายป่าเพื่อสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งต้องสูญเสียพื้นที่ป่ามากกว่า 3,500 ไร่ และต้องใช้งบประมาณถึง 830,000,000 บาท (ไพรัตน์ ณรงค์ฤทธิ์ 2550, น.17)

“...ได้นำเสนอการทำฝายเพื่อเป็นการพิจารณา (กับกรมชลประทาน) ว่าไม่ต้องทำอ่างเก็บน้ำถึงขนาดใหญ่ ที่ต้องทำลายป่าถึงขนาดนั้น เราสร้างฝายชะลอน้ำตามห้วยต่างๆ ตามสายน้ำเล็กๆ เพื่อช่วยกันกักเก็บน้ำให้อุดมสมบูรณ์ในป่าเอาไว้ ทำลำห้วยสายนั้นให้น้ำเหลือ ฝนตกลงมามันก็อยู่ในนั้น มันไหลลงคลอง คลองก็จะไม่แห้ง สายนั้นมาลงคลองนี้ สายโน้นมาลงคลองนี้ น้ำมันก็จะไม่แห้ง มันมีน้ำอยู่ พอน้ำในห้วยไม่แห้ง คลองก็จะไม่แห้ง ช่วยทำให้ห้วยมันมีน้ำกักเก็บอยู่ตลอด...” (พระครูสุนทรกิจจานุโยค (สัมภาษณ์), 18 พฤศจิกายน 2558)

(2.2) พระสงฆ์กับชุมชนได้ทำหนังสือเพื่อชี้แจงไปยังสำนักงานกรมชลประทานว่า อ่างเก็บน้ำตะโหมดไม่มีความจำเป็นในการใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง แต่ทว่าสำนักงานชลประทานระบุว่า มีแผนนำน้ำจากอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างไปจ่ายให้พื้นที่อ่างบางแก้ว

อำเภอเขาชัยสน จนทำให้ทางพระสงฆ์กับชุมชนต้องไปสืบหาข้อมูลว่าเป็นจริงตามที่กรมชลประทานกล่าวอ้างหรือไม่ ซึ่งลุงวรรณ ชุนจันทร์ (สัมภาษณ์, 18 กันยายน 2558) กล่าวว่า

“...ตามทีสำนักงานกรมชลประทานอ้าง เมื่อไปสอบถามจึงได้รับคำตอบว่า ภัยธรรมชาติที่น้ำกลัวที่สุด คือ น้ำท่วม เขามีน้ำใช้เพียงพอ จนถึงขั้นเหลือเฟือ ช่วงน้ำท่วมข้าวในนา วัว ควายล้มตายปีๆ หนึ่ง จำนวนมาก และในช่วงนั้นพื้นที่ก็ถูกเปลี่ยนเป็นสวนยางกันมากขึ้นเป็นลำดับ แต่ในความเป็นจริงพบว่าทั้งสองอำเภอไม่เคยขาดแคลนน้ำ ชาวอำเภอบางแก้วบอกว่าทุกวันนี้น้ำชลประทานมีเพียงพอแล้ว แต่การบริหารจัดการของชลประทานต่างหากที่ไม่มีประสิทธิภาพ...”

ดังนั้น การสร้างอ่างเก็บน้ำจึงเป็นดังข้อสรุปของนายประสิทธิ์ ชุนจันทร์ (บทสัมภาษณ์ อ้างถึงใน ชยุต อินพรหม 2547, น.101-102) ที่ยืนยันว่า

“...การสร้างอ่างเก็บน้ำเขาหัวช้าง ถ้าทำก็ได้ แต่คนตะโหมดก็ไม่ได้ใช้น้ำ เขาไม่ได้ทำให้คนตะโหมด แต่ไปทำให้ทางบางแก้วและเขาชัยสน ทางเราก้เสียประโยชน์เสียพื้นที่ป่า ต้องเสียทั้งที่ดิน สันททรัพย์ ต้นไม้ และอะไรอีกหลายอย่าง แต่ได้เขื่อนมา 1 เขื่อน...”

มาตรการในการทำหนังสือชี้แจงเพื่อขอคัดค้านจึงเป็นมาตรการหนึ่งที่พระสงฆ์กับชุมชนพยายามชี้ให้เห็นว่าโครงการดังกล่าวนี้ไม่มีความจำเป็นกับชุมชน

(2.3) พระสงฆ์กับชุมชนได้เชิญหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง และสำนักงานกรมชลประทานเจ้าของโครงการเข้าร่วมปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้น ผ่านเวทีศาลานวัดตะโหมด เพื่อพูดคุยทำความเข้าใจตามหลักฐานข้อมูลและข้อเท็จจริงต่างๆ ซึ่งในการพูดคุยฝ่ายพระสงฆ์กับชุมชนยืนยันว่าไม่มีความจำเป็น ในการสร้างอ่างเก็บน้ำ หรือแม้แต่เหตุผลที่ทางสำนักงานกรมชลประทานกล่าวอ้างว่าเพื่อช่วยเหลืออำเภออื่นที่เดือดร้อน เมื่อชุมชนไปสอบถามกลับ

พบว่า ไม่ได้เป็นจริงอย่างที่กล่าวอ้าง ทำให้ในการประชุมนั้นทางตัวแทนสำนักงานกรมชลประทานถึงกลับนั่งนิ่งเงียบกับข้อมูลที่ชุมชนนำมาโต้แย้ง

แม้ว่าการพูดคุยกันหลายๆ ฝ่ายเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้เหตุการณ์มีความกระจ่างชัดเจนขึ้น แต่กลับไม่ได้ทำให้โครงการดังกล่าวนั้นถูกยกเลิกแต่อย่างใด (สม อักษรพันธ์ (สัมภาษณ์), 6 ตุลาคม 2558; วรรณ ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์), 18 กันยายน 2558; สวาท ทองรักษ์ (สัมภาษณ์), 4 ตุลาคม 2558; ชอบ เพชรหนู (สัมภาษณ์), 11 ตุลาคม 2558)

(2.4) การทำหน้าที่ของสภาองค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมด ในช่วงนั้น เป็นด้านสำคัญอีกด้านหนึ่งในการอนุญาตให้ใช้พื้นที่ป่าในการสร้างอ่างเก็บน้ำ เพราะคณะกรรมการสภาฯ ส่วนใหญ่เข้าใจว่าชุมชนไม่เห็นด้วยกับโครงการดังกล่าวเป็นอย่างมาก เมื่อมีเจ้าหน้าที่ของกรมชลประทานเข้ามาประชุมร่วมกับสภาองค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมด และมีการนำเสนอข้อมูลชี้แจงเพื่อขออนุญาตใช้พื้นที่ป่าเขาหัวช้างในการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างถึง 2 ครั้ง แต่กลับไม่ได้รับอนุญาต เป็นผลจากการที่ชุมชนไม่เห็นด้วยกับการสร้างอ่างเก็บน้ำ และในขณะนั้นผู้เป็นประธานองค์การบริหารส่วนตำบล รวมถึงสมาชิกส่วนใหญ่ของสภาตำบลไม่เห็นชอบเช่นกัน ซึ่งในขณะนั้นองค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมดยังไม่ได้เข้าสู่ระบบการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นเพียงการทำงานในฐานะประธานองค์การบริหารส่วนตำบล ทำให้อำนาจการต่อรองในการต่อสู้ยังเป็นของชุมชน

ต่อมา เจ้าหน้าที่กรมชลประทานขอใช้พื้นที่ได้สำเร็จ เนื่องจากในปี พ.ศ. 2547 เจ้าหน้าที่ได้เข้าไปพบนายกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) คนใหม่ นายสถาพร ชนะสิทธิ์ (ซึ่งเข้ารับตำแหน่ง 25 กรกฎาคม 2547) มาจากการเลือกตั้งครั้งแรก (ระบบการเลือกตั้งนายก อบต. เกิดขึ้นในช่วงเดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2547) มีความเห็นชอบกับโครงการ หลังจากนั้นได้ไม่นานมีการประชุมสภาองค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมดเกิดขึ้น มีวาระเกี่ยวกับการขออนุญาตใช้พื้นที่เพื่อการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างของสำนักงานกรมชลประทาน ผลสรุปว่า สภาฯ อนุมัติ ให้มีการใช้พื้นที่เพื่อดำเนินโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำฯ ถึงแม้ว่าจะมีบางกลุ่มในสภาฯ ไม่เห็นด้วย แต่มีความเกรงกลัวอำนาจของนายก ทำให้ในขณะนั้นไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างเต็มศักยภาพ ขณะที่เจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมดได้เล่าให้ฟังว่า ในช่วงเวลานั้นทางสำนักงานกรมชลประทานพยายามทำทุกวิถีทาง เพื่อจะได้เข้ามาใช้พื้นที่ในการสร้างอ่างเก็บน้ำ และสุดท้ายก็ทำได้สำเร็จเมื่อเข้าไปพบนายกคนใหม่ ซึ่งให้การสนับสนุนเป็นอย่างดีกับสำนักงานกรมชลประทาน (กาญจนา และเพ็ญศรี (นามสมมติ) (สัมภาษณ์), 22 กันยายน 2558)

(2.5) เครือข่ายความร่วมมือขององค์กรภายนอกชุมชน เป็นอีกมาตรการหนึ่งที่ชุมชนเลือกใช้ ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไปนี้

ประการแรก เครือข่ายจากสถาบันการศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่งในการเข้ามาช่วยส่งเสริมชุมชนในด้านวิชาการ กล่าวได้ว่า ช่วงที่ชุมชนประสบความสำเร็จกับการจัดการป่าชุมชน เป็นผลสืบเนื่องจากการได้รับรางวัลชมเชยในโครงการประกวดป่าชุมชนดีเด่นระดับประเทศ ยิ่งทำให้มีบุคคลภายนอกรู้จักชุมชนตะโหนดและป่าชุมชนเขาหัวช้างเพิ่มมากขึ้น จนกระทั่งเริ่มมีการเข้ามาศึกษาวิจัยในพื้นที่ป่าชุมชนเขาหัวช้างเพิ่มขึ้น

หน่วยงานที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างใกล้ชิด เนื่องจากมีนักศึกษาเข้ามาทำวิจัยเป็นจำนวน 5 คน ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2544 จนพระสงฆ์ได้ขอความร่วมมือจาก ผศ.ดร.เยาวนิช กิตติธรรกุล คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ที่ได้นำนักศึกษาเข้ามาศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการอยู่ในพื้นที่ขณะนั้น และได้ประสานงานให้ ผศ.ดร.เสาวลักษณ์ รุ่งตะวัน เรืองศรี (ตำแหน่งขณะนั้น) ให้เข้ามาช่วยศึกษาประเมินมูลค่าทางด้านเศรษฐศาสตร์ของป่าชุมชนเขาหัวช้างดังกล่าวไว้แล้วในตอนต้น เพื่อนำผลการวิจัยไปยืนยันความอุดมสมบูรณ์ของป่าชุมชนเขาหัวช้างที่ควรมีการอนุรักษ์ไว้

ในกระบวนการวิจัยเรื่องการประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของป่าชุมชนเขาหัวช้าง พระสงฆ์กับชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ได้ทำหน้าที่เข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ป่า และมีการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามกับสมาชิกในชุมชนและนอกชุมชนอื่นๆ รวมถึงในจังหวัดอื่นๆ ส่งผลให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าและมูลค่าของทรัพยากรที่มีอยู่ในป่าเขาหัวช้างเพิ่มมากขึ้น อีกทั้ง พระสงฆ์กับแกนนำชุมชนสามารถนำข้อมูลดังกล่าวไปยืนยันถึงคุณค่าการมีอยู่ของพื้นที่ป่าเขาหัวช้างได้อย่างเป็นรูปธรรม

ประการสุดท้าย การใช้เครือข่ายความสัมพันธ์ในระดับปัจเจกบุคคลของรองประธานสภาลานวัดตะโหนด นายวรรณ ขุนจันทร์ ซึ่งเป็นช่องทางในการยับยั้งโครงการฯ

การรู้จักบุคคลภายนอก นำไปสู่การรับรู้ของหน่วยงานรัฐ ซึ่งเข้ามารับฟังปัญหาของชุมชน กล่าวคือ นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในขณะนั้น ได้ลงมาปฏิบัติภารกิจในพื้นที่จังหวัดพัทลุง แล้วได้โทรศัพท์ถึง นายวรรณ ขุนจันทร์ ผู้เป็นมิตรสหายเพื่อจะนัดหมายเข้ามาเยี่ยมเยือน

ในวันที่ 15 กันยายน 2546 นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ได้เข้ามาในชุมชน จึงเป็นโอกาสดีที่สภาลานวัดตะโหนดได้จัดการต้อนรับในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์กับชุมชนได้นำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง ตลอดจนนำพาท่านรัฐมนตรีเดินทางไปสำรวจสภาพพื้นที่จริง ที่จะมีการสร้าง

อ่างเก็บน้ำ เพื่อให้ได้เห็นถึงสภาพป่าที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยตนเอง จนนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ กล่าวกับชุมชนว่าป่าบริเวณนี้ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ สมควรที่จะอนุรักษ์ไว้ รวมทั้งถามถึงเจ้าหน้าที่ที่ดูแลรับผิดชอบและฝากให้ช่วยกันดูแลรักษาพื้นที่ป่าดังกล่าวไว้ การรับรู้ปัญหาของชุมชน และคำสัญญาที่จะเข้าไปช่วยดูแลโครงการดังกล่าว ทำให้ชุมชนรู้สึกมีความหวังกับการต่อสู้มากขึ้น (วรรณขุนจันทร์ (สัมภาษณ์), 18 กันยายน 2558)

นอกจากนั้น ชุมชนได้นำเสนอสภาพปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ 3 ประเด็น โดยที่นายวรรณ ขุนจันทร์ เป็นผู้กล่าวรายงานได้แก่

ประเด็นที่ 1 งบประมาณในการดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนทั้งดิน น้ำ ป่าไม้

ประเด็นที่ 2 ปัญหาเส้นสีแดงของเขตป่าสงวนแห่งชาติเขาบรรทัดแปลงที่ 1 ตอนที่ 3 ทับที่ทำกิน ซึ่งเป็นปัญหาต่อโครงการที่ดำเนินการในพื้นที่ชุมชนตะโหมด ทำให้ไม่สามารถดำเนินการได้ อาทิ โครงการนิคมเกษตรกรรมนาแค ซึ่งชาวบ้านไม่สามารถนำเอกสารสิทธิ์นส.3ก. ไปทำนิติกรรมได้ จึงเรียกร้องให้มีการแก้ไข

ประเด็นที่ 3 การเสนอให้ออกพระราชบัญญัติป่าชุมชนและแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องทางด้านทรัพยากรที่ยังไม่เอื้อต่อการให้ประชาชนเข้าไปจัดการ

ผลคือ นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ได้รับปากที่จะหาแนวทางแก้ไขปัญหาให้อย่างเร่งด่วน และในข้อแรกเรื่องงบประมาณสำหรับการแก้ไขปัญหาและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเข้าไปมอบหมายให้เลขานุการคณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาจัดทำแผนงบประมาณ กำหนดให้ชุมชนตะโหมดไว้ในการจัดสรรงบประมาณการจัดทำฝายดักตะกอน ตามบทเสวนาที่เกิดขึ้นในเวทีของนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ บางส่วนมีใจความว่า

“...สิ่งที่คุณวรรณ ขุนจันทร์ ได้กล่าวไว้ทั้ง 3 ด้าน คือ ป่าไม้ สายน้ำ ที่ดิน อันที่จริงป่าไม้ สายน้ำเป็นสิ่งเดียวกัน ตัดกันไม่ขาด ป่าเทือกเขาบรรทัดสมบูรณ์น้ำไหลไม่ขาดสาย ถ้าเมื่อไรไม่เหลือป่า เหลือแต่ที่ดิน น้ำคงมาเฉพาะหน้าฝน ช่วงหน้าแล้งก็คงไม่มีน้ำ พื้นที่ต้องเดือดร้อน ลูกหลานเดือดร้อน ผมเห็นด้วยที่ชาวตะโหมดได้ขึ้นไปจัดตั้ง (ธนาคารน้ำ) ซึ่งทางวิชาการเรียกว่า ฝายน้ำล้น บ้านเราเรียกว่า นบ หน้าทีคือ การชะลอน้ำไหลให้ช้าลง และดักตะกอนไม่ให้ตะกอนไหลลงสู่

ทะเลสาบสงขลามากเกินไป...ตอนนี้มีงบอยู่ก้อนหนึ่งไม่ทราบว่าจะ
ในแผนได้กำหนดตะโหมดไว้ด้วยหรือไม่ ถ้าไม่มีผมจะเกลี้ย
งบประมาณมาให้...คณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
มีงบประมาณสำหรับจัดการเพื่อไม่ให้ตะกอนไหลลงสู่ทะเลสาบ
มากเกินไป ที่อำเภอตะโหมดก็เป็นเป้าหมายหนึ่ง...ผมจะจัดไว้
แล้วไปบอกให้เลขาธิการลุ่มน้ำทะเลสาบให้จัดทำแผนส่วนนี้ไว้
ด้วย งบประมาณในการทำฝายดักตะกอน..." (อ้างถึงใน ชยุต
อินพรหม, 2547, น.112-113)

ดังนั้น วิธีการใช้เครือข่ายระดับปัจเจกบุคคลทำให้ชุมชนได้รับ
งบประมาณที่เข้ามาสนับสนุนโครงการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชน กล่าวคือ

คณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

ปลายปี พ.ศ. 2545 ได้มีมติแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำ
ทะเลสาบสงขลา เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2545 มีพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ รองนายกรัฐมนตรีเป็น
ประธาน ที่สำคัญ มีชาวบ้านของชุมชนตะโหมดร่วมเป็นส่วนหนึ่งในคณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำ
ทะเลสาบสงขลา คือ นายสมบุรณ์ จิตสารธรรมาธิ ในฐานะตัวแทนภาคประชาชน

คณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ถือว่ามีบทบาทสำคัญ
อย่างยิ่งกับชุมชนตะโหมด เพราะชุมชนตะโหมดเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ ทำให้ในปีเดียวกันชุมชนตะโหมด
ได้รับการคัดเลือกภายใต้โครงการจัดการป่าชุมชนให้เป็นโครงการนำร่องในพื้นที่ลุ่มน้ำ และใน
วันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2546 ได้เข้ามาเปิดเวทีเพื่อรับฟังความคิดเห็น และสภาพปัญหาเกี่ยวกับ
การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่วัดตะโหมด

การเรียกร้องของพระสงฆ์กับชุมชนนั้นเป็นผลสำเร็จในช่วง
ระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งสามารถชะลอโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างไว้ได้ชั่วคราว เนื่องจากมีมติ
คณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ที่มีรองนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน ได้ระงับโครงการฯ
แล้วให้มีการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมและคุณค่าทางสังคม รวมถึงความคุ้มค่าของ
โครงการฯ ให้มีความชัดเจนขึ้นใหม่อีกครั้ง

การเข้ามาของนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ยังส่งผลให้ข้อ
เรียกร้อง เรื่องงบประมาณในการดำเนินการทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ของชุมชนได้รับอนุมัติ
ผ่านการสนับสนุนจากคณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ในโครงการธนาคารน้ำเฉลิมพระ
เกียรติ 72 พรรษามหาราชินี ในปี พ.ศ. 2547 ซึ่งเป็นการสร้างฝายน้ำล้นให้ได้ครบ 72 จุดตามลำห้วย

ต่างๆในพื้นที่ป่าของชุมชนตะโหนด เพื่อเป็นการอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำและเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในวโรกาสพระชนมายุครบ 6 รอบ 72 พรรษา (สมบูรณจิตสารอารมณ์ (สัมภาษณ์), 1 สิงหาคม 2558 ; ชยุต อินพรหม 2547, น.102)

สรุป แม้ว่ามาตรการต่างๆ ที่พระสงฆ์กับชุมชนได้ขับเคลื่อนเพื่อยับยั้งโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำ ไม่สามารถยับยั้งไปได้อย่างถาวร แต่ทว่าสิ่งที่พระสงฆ์กับชุมชนได้รับ คือ บทเรียนและประสบการณ์ในการขับเคลื่อนเพื่อยับยั้งโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำของหน่วยงานภาครัฐ

ในช่วงเวลาที่พระสงฆ์กับชุมชนพยายามใช้มาตรการต่างๆ เพื่อยับยั้งโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำ เป็นช่วงเวลาที่พระสงฆ์ร่วมพลังมวลชนได้อย่างเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ จนส่งผลให้ได้รับพระราชทานธงพิทักษ์ป่า ซึ่งเป็นขวัญกำลังใจที่สำคัญท่ามกลางกระแสของโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำ รวมไปถึงการที่พระสงฆ์ได้รับการยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังจะได้อธิบายต่อไป

3) รางวัลท่ามกลางกระแสโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง

(3.1) การได้รับพระราชทานธงพิทักษ์ป่า

ผลลัพธ์ในการจัดการป่าชุมชน คือ การได้รับพระราชทานธงพิทักษ์ป่าจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2547 (ภาพที่ 5 ภาคผนวก ข) เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นท่ามกลางการขับเคลื่อนพลังชุมชนเพื่อดูแลรักษาป่า ในช่วงที่กำลังหามาตรการยับยั้งโครงการสร้างอ่างฯ ฉะนั้น การได้รับธงพิทักษ์ป่านี้เป็นขวัญกำลังใจที่ดียิ่งสำหรับพระสงฆ์และคณะกรรมการป่าชุมชนในช่วงเวลานี้ (สมเกียรติ พัฒนศักดิ์ (สัมภาษณ์), 14 กันยายน 2558)

ต่อมา พระสงฆ์ (พระครูประยุตธรรมธัช) ได้ใช้สัญลักษณ์ธงพิทักษ์ป่าเพื่อเป็นเครื่องหมายสำหรับใช้ปักปันแนวเขตป่ากับที่ดินทำกินของชาวบ้าน เพื่อสร้างแนวเขตป่าให้มีความชัดเจนมากขึ้น และต้องการสร้างความเกรงกลัวให้กับชาวบ้านที่จะเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าหรือขยายพื้นที่ทำกิน และเป็นการกระตุ้นเตือนจิตสำนึก ทั้งนี้ได้ดำเนินการโดยใช้วิธีการเดินขบวนรณรงค์ในช่วงวันคล้ายวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2547 โดยได้จัดทำธงสัญลักษณ์ขึ้นมาอีกหลายผืน เพื่อส่งมอบให้กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์และชาวบ้านได้นำไปปักไว้เป็นแนวเขตตามพื้นที่ป่า แต่กิจกรรมนี้ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากพระสงฆ์ไม่ได้มีการติดตามผล ทำให้ไม่ได้มีการนำไปปักไว้ในพื้นที่

ตามที่วางแผนไว้ อีกทั้งเกิดจากการไม่ได้สำรวจพื้นที่ป่าให้มีความชัดเจนไว้ก่อนล่วงหน้า จึงเป็นบทเรียนในการทำงานของพระสงฆ์ (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 14 กันยายน 2558)

(3.2) การได้รับยกย่องเป็นครุภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ผลลัพธ์ในบทบาทการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำของพระสงฆ์ ซึ่งมีความมุ่งมั่น จริงจังในการดูแลรักษาป่าเขาหัวช้างและการสร้างธนาคารน้ำที่มีมาอย่างต่อเนื่อง ยิ่งในท่ามกลางกระแสโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำฯ ดังนั้น มูลเหตุของการได้รับประกาศเกียรติคุณยกย่องนี้สืบเนื่องมาจากเจ้าหน้าที่ของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาได้เข้ามาศึกษาดูงาน และเข้ามาประเมินงานวิจัยกับผู้ที่ได้รับทุนสนับสนุนวิจัยเกี่ยวกับการจัดการให้วัดตะโหมดเป็นแหล่งเรียนรู้ดีเด่นของ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา เมื่อทางเจ้าหน้าที่ได้เข้ามาตรวจงาน ทำให้ได้พบเห็นถึงการทำงานที่เป็นรูปธรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำของพระสงฆ์วัดตะโหมด จึงเสนอให้ชุมชนได้รวบรวมข้อมูลผลงานของท่าน ส่งไปยังสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา เพื่อประกอบการพิจารณาผลงาน ทำให้ในปี พ.ศ. 2547 นายสมคิด ทองสง ผู้อำนวยการโรงเรียนประชาบำรุง ได้จัดรวบรวมผลงานนำเสนอชื่อ พระครูสุนทรกิจจานุโยค ให้เป็นครุภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต่อคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (หรือในยุคนั้นมีชื่อว่า เลขาธิการสภาการศึกษา) (สมคิด ทองสง, 2547, น.16)

ต่อมาต้นปี พ.ศ. 2548 มีการประกาศผลบุคคลที่ได้รับการยกย่องให้เป็นครุภูมิปัญญาในด้านต่างๆ ปรากฏว่าคณะกรรมการเลขาธิการสภาการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ได้ประกาศเกียรติคุณยกย่อง พระครูสุนทรกิจจานุโยค ให้เป็นครุภูมิปัญญาภาคใต้ รุ่นที่ 4 ประจำปี พ.ศ. 2548 ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ภาพที่ 6 ภาคผนวก ข) (สมาคมครุภูมิปัญญาไทยภาคใต้, 2558)

เมื่อพระครูสุนทรกิจจานุโยค ได้รับการยกย่องให้เป็นครุภูมิปัญญา จึงได้รับความสนใจต่อสื่อมวลชนในท้องถิ่นได้เข้ามาสัมภาษณ์ และนำไปเขียนบทความลงในคอลัมน์หนังสือพิมพ์ ข่าวสด ฉบับวันอาทิตย์ที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548 หน้า 16 (วัดท่าไทร, 2558) โดยเนื้อหาบทสัมภาษณ์มีใจความตอนหนึ่งของการทำงานที่ผ่านมา กล่าวว่

“...ก่อนหน้านี้ ชุมชนบ้านตะโหมดมีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติมากมาย แต่หลังจากมีคนอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนเป็นจำนวนมาก การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนฯ โค่นตัดไม้ ทำสวนยางขยายตัวอย่างไม่หยุดยั้ง พอมีคนหนึ่งทำก็จะมีคนทำ

ตามข้าง จนป่าต้นน้ำและสภาพนิเวศน์ในตะโหมดเริ่มถูกทำลายลงไป ต่อมาเกิดความคิดในการกอบกู้สิ่งแวดล้อมในชุมชนตะโหมด เห็นว่าขึ้นปล่อยไว้ธรรมชาติคงจะย่อยยับ วัดและชาวบ้านจึงเดินหน้าลงมือดำเนินการจัดระบบทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนใหม่ โดยอาศัยศรัทธาที่มีอยู่เดิมของชาวบ้านที่มีต่อวัดและให้ความเคารพเชื่อฟังพระ อาตมาได้นำชาวบ้านและนักเรียนกว่า 400 คน ไปช่วยกันรณรงค์การจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติ ท้องถิ่น ดูแลห้วย หนอง คลองบึง และป่าไม้ ให้การปกป้องและคอยชี้แนะผู้ที่ตัดไม้ว่า ถ้ายังตัด ยังโค่นกันต่อไปไม่หยุดธรรมชาติจะตกอยู่ในภาวะอันตราย พื้นที่ที่เคยแผ้วถางใช้ทำมาหากินก็มีเพียงพอแล้ว อย่าหักถางเพิ่มขึ้นเลย ให้ยึดทฤษฎีชุมชนพอเพียงตามพระราชดำรัสของในหลวง ซึ่งทุกคนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี การตัดไม้ก็ลดลง ธรรมชาติก็ดีขึ้นดีคืน ด้วยความร่วมมือร่วมใจจากทุกฝ่าย..."

บทสัมภาษณ์นี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์มีความมุ่งมั่นอย่างจริงจังในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ จากสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับป่าและน้ำ ซึ่งพระสงฆ์ได้สังเกตเห็นมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้เมื่อถึงเวลาพระสงฆ์กับชุมชนต้องรีบเข้าไปจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่มีอยู่ให้ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ สามารถอำนวยประโยชน์ให้กับชุมชนได้ในระยะยาว โดยอาศัยความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อพระสงฆ์วัดตะโหมดเป็นที่ตั้ง ซึ่งความศรัทธาที่เกิดขึ้นนี้ เป็นการยอมรับในบทบาทการทำงานของพระสงฆ์ในช่วงที่มีการพัฒนาชุมชนมาอย่างยาวนาน (ดังกล่าวไว้ในบทที่ 4)

สรุป รางวัลที่ได้รับทั้ง 2 รางวัล จึงเป็นความภาคภูมิใจในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำในท่ามกลางของโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง

การจัดตั้งป่าชุมชนอย่างถูกต้องท่ามกลางการสร้างอ่างเก็บน้ำ

อนึ่ง แม้ว่าชุมชนไม่สามารถยับยั้งโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำได้ ซึ่งส่งผลไม่สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมในพื้นที่ป่าชุมชนเขาหัวช้างได้ แต่ในปี พ.ศ. 2550 นายสมเกียรติ บัญชาพัฒนา ศักดา (สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560) หนึ่งในแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ และเป็นเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาและ

พัฒนาวิทยาศาสตร์ชุมชนที่ 17 (ปัจจุบัน พ.ศ. 2560 เปลี่ยนเป็นศูนย์ศึกษาฯ ที่ 12) ได้รับคำสั่งจากหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ ให้เข้าไปสำรวจพื้นที่ เพื่อขอจัดตั้งป่าชุมชน เนื่องจากเป็นที่ทราบกันว่าชุมชนมีการดูแลจัดการป่ามาโดยตลอด ทั้งนี้ เพื่อจะได้รับงบประมาณจำนวน 20,000 บาท เพื่อใช้สำหรับดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ ทำให้ทีมงานต้องลักลอบเข้าไปสำรวจจับพิกัดพื้นที่ป่าชุมชนบางส่วนในช่วงที่ดำเนินการสร้างอ่างเก็บน้ำ เพื่อจัดทำโครงการขอจัดตั้งป่าชุมชนเขาหัวช้างให้ได้ตามเกณฑ์ ซึ่งมีพื้นที่จำนวนประมาณ 20 กว่าไร่เท่านั้น และหัวหน้าศูนย์ศึกษาฯ ได้เป็นธุระช่วยจัดการดำเนินเรื่องขอขึ้นทะเบียน ทำให้การจัดตั้งครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ป่าเขาหัวช้างบางส่วนได้เป็นป่าชุมชนถูกต้องตามกฎหมาย

ฉะนั้น เมื่อป่าชุมชนเขาหัวช้างไม่สามารถเข้าไปดำเนินการได้อย่างปกติ ทำให้เกิดจุดเปลี่ยนที่ส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจของพระสงฆ์และแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ ผู้ที่มีความมุ่งมั่นในการขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ในพื้นที่ป่าชุมชนเขาหัวช้าง อีกทั้งทำให้พระสงฆ์ต้องสร้างพื้นที่ในการขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ขึ้นใหม่ ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

5.2.4 จุดเปลี่ยนในการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำของชุมชน

การขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำมีจุดเปลี่ยนที่ต้องยุติกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าชุมชนเขาหัวช้าง เมื่อกรมชลประทานผู้รับผิดชอบโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง โดยเริ่มปรับพื้นที่ทำถนนเพื่อเข้าไปในพื้นที่โครงการฯ และมีการสัมปทานไม้ออกจากพื้นที่โครงการฯ ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2549

เมื่อชุมชนไม่สามารถดำเนินการยับยั้งโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง บริเวณพื้นที่ป่าเขาหัวช้างได้อีกต่อไป จนถึงวันที่พระสงฆ์กับชุมชนได้เห็นภาพการสูญเสียพื้นที่ป่าไปอย่างน่าเสียดาย เนื่องจากมีต้นไม้ใหญ่ถูกโค่นล้มในพื้นที่จำนวนมากกว่า 3,500 ไร่ (วรรณ ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์), 18 กันยายน 2558) จนเกิดภาพการขนเคลื่อนย้ายไม้ขนาดใหญ่มากมายมหาศาลออกมาจากพื้นที่โครงการฯ ด้วยรถบรรทุกขนาดใหญ่ต่างวิ่งเข้าออกพื้นที่โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำ

“...ในช่วงปี พ.ศ. 2550 ไม้ ได้ถูกขนออกมาจากพื้นที่เป็นจำนวนมาก ภาพที่เห็นตอนนั้นรู้สึกตกใจ เราสูญเสียป่าไปแยะขนาดนี้เลย หลังจากนั้นทางเรา (องค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมด) ก็ตกเป็นจำเลยสังคม...” (พัชรี ทองพันซัง (สัมภาษณ์), 22 กันยายน 2558)

การสัมปทานไม้ในพื้นที่โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างในครั้งนี้ เป็นการสัมปทานไม้ครั้งที่ 3 หลังจากในอดีตได้เกิดขึ้นและได้ห่างหายไปนานแล้ว อีกทั้ง การเข้ามาของโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำยังส่งผลให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น โดยการนำต้นไม้เข้าไปปลูกใหม่เพื่อหวังเงินค่าเวนคืน อนึ่ง ความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการสร้างอ่างเก็บน้ำยังคงส่งผลเสียหายต่อความสมบูรณ์ของพื้นที่บริเวณริมคลองหัวช้างทั้งสองฝั่งที่มีผักกูดขึ้นอยู่มากมาย ซึ่งเคยเป็นทั้งแหล่งอาหารและสร้างรายได้เสริมให้กับชาวบ้าน และเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานในพื้นที่ป่าชุมชนเขาหัวช้าง (พระครูสุนทรกิจจานุโยค (สัมภาษณ์), 18 พฤศจิกายน 2558)

เมื่อมีการสูญเสียพื้นที่ป่าชุมชนเขาหัวช้างบางส่วนไป ยังส่งผลให้ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์บางคนได้รับผลกระทบทางสภาพจิตใจ จนได้ลอบทบาทของตนเองและถอยห่างจากการทำงานออกไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะกรรมการป่าชุมชนที่เริ่มหมดขวัญกำลังใจ อีกทั้งยังส่งผลต่อสภาพจิตของพระครูสุนทรกิจจานุโยค ได้หมดกำลังใจและรู้สึกผิดหวังเป็นอย่างยิ่งกับโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำ เนื่องจากพระสงฆ์มีความผูกพันกับป่าเขาหัวช้างเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากท่านจะทุ่มเทในการรักษาป่าและน้ำแล้ว ในสมัยวัยรุ่น (ก่อนอุปสมบท) ท่านได้ใช้ชีวิตเป็นพรานป่าท่องเที่ยวอยู่ในพื้นที่ป่าเขาหัวช้างซึ่งมีความผูกพัน ได้สะท้อนจากคำพูดซึ่งปรากฏออกมาด้วยน้ำเสียงแผ่วเบา รวมทั้งนัยน์ตาและสีหน้าเศร้ากล่าวว่า (สัมภาษณ์ ,18 พฤศจิกายน 2558)

“...มาหมดกำลังใจ เพราะราชการนี้แหละ จากนั้นเราไม่แตะต้อง ไม่เกี่ยวข้องอีกเลย ไม่ไป จากนั้นไม่ไป ก็ไม่เข้าป่าแล้ว...” และมีคำพูดแทนความรู้สึกอีกว่า “...เมื่อเราดูแลไม่ได้ ก็ตัดเสียเอง ดีกว่าให้คนอื่นมาตัดไป...”

อีกทั้งคำพูดของพระสงฆ์ที่ได้บอกกล่าวว่าจะไม่เข้าไปเหยียบย่างในพื้นที่นั้น ยังได้รับการยืนยันจาก พชรี ทองพันชั่ง (สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2558) ได้กล่าวว่า

“...ตั้งแต่นั้นมาที่ไม่เคยเห็นหลวงชาย (พระครูสุนทรกิจจานุโยค) เข้ามาในพื้นที่นี้อีกเลย แม้นิมนต์มาร่วมงานทำบุญที่อ่างเก็บน้ำ ก็จะไม่มอบหมายให้พระรูปอื่นมาแทน...”

ความผิดหวังในการต่อสู้เพื่อดูแลรักษาพื้นที่ป่าของพระครูสุนทรกิจจานุโยค จึงเป็นการถอยห่างจากบทบาทการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ยังคงทำหน้าที่ในฐานะประธานสภาลานวัดตะโหนดฝ่ายบริหาร อนึ่ง ท่านยังคงทำหน้าที่ให้ความรู้กับนักศึกษา

และผู้ที่ได้เข้ามาศึกษาดูงานในพื้นที่ชุมชนตะโหมคอยู่บ้างเป็นบางครั้งแล้วแต่จังหวะโอกาส หลังจากนั้นบทบาทนี้ได้ถูกส่งต่อให้กับพระครูประยุตธรรมธัชในช่วงเวลาต่อมา ในฐานะผู้นำขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีหน้าที่เป็นประธานฝ่ายสิ่งแวดล้อมแทน (พระครูสุนทรกิจจานุโยค (สัมภาษณ์), 18 พฤศจิกายน 2558)

อีกเหตุผลที่ส่งผลให้การดูแลรักษาพื้นที่ป่าชุมชนหัวช้างได้ยุติลง เนื่องจากเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนเขาหัวช้างได้กลายเป็นพื้นที่ของโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำ รวมถึงปัญหาที่ชุมชน กล่าวว่ามี การคุกคามจากกลุ่มผู้มีอิทธิพลท้องถิ่นที่กีดกันไม่ให้พระสงฆ์กับคณะกรรมการป่าชุมชนได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวในพื้นที่ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ในขณะที่มีการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ จนบางครั้งมีการใช้เสียงปืนยิงขู่เป็นระยะ เพื่อสร้างความหวาดกลัวเมื่อเข้าไปสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ส่งผลให้พระสงฆ์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ต้องยุติการดูแลรักษาพื้นที่ป่าชุมชนเขาหัวช้างในช่วงเวลาดังกล่าว (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 12 กันยายน 2558 ; สม อักษรพันธุ์ (สัมภาษณ์) , 6 ตุลาคม 2558 ; สมเกียรติ บัญชาพัฒนาศักดา (สัมภาษณ์), 28 สิงหาคม 2558)

แม้ว่ามีสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์บางรายหมัดกำลังใจในการขับเคลื่อนดูแลรักษาพื้นที่ป่า แต่ยังคงมีสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์บางคน ที่ยังคงเดินหน้าร่วมขับเคลื่อนอยู่ แม้ว่าจะมีความรู้สึกผิดหวังอยู่ก็ตาม แต่ไม่ได้ลดละถอยห่างหรือยุติบทบาทลงทั้งหมด ทำให้พระครูประยุตธรรมธัชได้เข้ามาแสดงบทบาทในการสร้างขวัญกำลังใจให้กับกลุ่มอนุรักษ์ที่ยังคงมีอยู่ และสร้างกิจกรรมอนุรักษ์ให้มีอย่างต่อเนื่อง และท่านเองก็ลงไปปฏิบัติร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์อย่างเข้มแข็ง โดยมีพระครูสุนทรกิจจานุโยค ทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง และให้การช่วยเหลือในฐานะประธานสภาสถานวัดตะโหมค

พระครูประยุตธรรมธัชได้เข้ามามีบทบาทสำคัญยิ่ง ในท่ามกลางสภาวะที่จิตใจสมาชิกไม่มีความพร้อมในการทำหน้าที่ ทำให้หน้าที่อย่างแรกของท่านคือการประคับประคองให้กลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่มียังสามารถทำหน้าที่ในการดูแลรักษาป่าและน้ำได้ต่อไป ตามคำกล่าวของนายอดุลย์ แก้วคงธรรม (สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2558) และนายสมเกียรติ บัญชาพัฒนาศักดา (สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2558) ซึ่งกล่าวว่า

“...ท่านเป็นบุคคลสำคัญที่ปลุกความมุ่งมั่นให้
กลับคืนมา และเดินหน้าทำงานไปพร้อมกับกลุ่มอนุรักษ์ ร่วม
วางแผน ร่วมสำรวจพื้นที่ป่าใหม่ตามโซนต่างๆ หากจุดเด่นแต่
ละพื้นที่ เพื่อใช้เป็นสถานที่สำหรับสร้างกิจกรรมอนุรักษ์ และ
เป็นเส้นทางในการเดินศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติ รวมถึง
ประคับประคองกลุ่มอนุรักษ์ สร้างขวัญกำลังใจในการทำงาน
อยู่เป็นระยะ...”

ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2549 พระสงฆ์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์จึงได้ไปสำรวจพื้นที่ป่าโซนใหม่ โดยได้เลือกพื้นที่ป่าห้วยลำตรนซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด) เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างกิจกรรมอนุรักษ์ โดยเน้นหนักไปในเรื่องของการจัดการทรัพยากรน้ำ “ธนาคารน้ำ” ตามลำห้วยสาขาต่างๆ (สมเกียรติ บัญชาพัฒนาศีกดา (สัมภาษณ์), 2 สิงหาคม 2558)

นอกจากนั้น ได้สำรวจเส้นทางที่มีจุดเด่นของป่าห้วยลำตรน เพื่อใช้สำหรับเป็นเส้นทางในการศึกษาธรรมชาติเพื่อทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มองค์กร หน่วยงานต่างๆ ที่จะเข้ามาศึกษาเรียนรู้ทรัพยากรป่าในชุมชน ดังนั้น เมื่อได้มีการสำรวจและปรับพื้นที่เพื่อใช้เป็นเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติเสร็จแล้ว จึงได้นิมนต์ พระครูสุนทรกิจจานุโยค มาเป็นผู้เปิดเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าห้วยลำตรนในช่วงปี พ.ศ. 2550 โดยท่านเองได้เชิญชวนชาวบ้านไปร่วมทำกับข้าว หิ้วบิ๋นโตไปร่วมถวายเพลพระสงฆ์ในป่าห้วยลำตรนด้วย และการเชิญชวนชาวบ้านไปในครั้งนั้น ทำให้ท่านได้ใช้โอกาสพูดคุยเพื่อขอพื้นที่ป่าบริเวณนี้ ให้เป็นสถานที่สำหรับทำกิจกรรมอนุรักษ์ของชุมชนและขอความร่วมมือไม่ให้มีการบุกรุกส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความเกรงใจ

ดังนั้น การเข้าไปจัดการในพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์ของพระครูประยุตธรรมธัช ทำให้ท่านสามารถสร้างกิจกรรมอนุรักษ์ป่าและน้ำให้กับกลุ่มอนุรักษ์ได้ขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นไปที่การสร้างธนาคารน้ำเป็นหลัก ซึ่งในระยะหลังปลายปี พ.ศ. 2549 การสร้างธนาคารน้ำในพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์ เริ่มไม่มีการใช้ปูนซีเมนต์เป็นส่วนผสมในการสร้างฝาย แต่เน้นการสร้างฝายโดยใช้ถุงกระสอบทรายซึ่งสามารถใช้ทรายที่มีอยู่ในลำห้วยได้ โดยใช้วิธีการจัดเรียงถุงกระสอบทรายวางไว้กลางลำห้วยจัดเป็นชั้นๆ และเว้นช่องตรงกลางไว้บางส่วนเพื่อให้้ำสามารถไหลผ่านได้สะดวกมากขึ้น ซึ่งการจัดวางถุงกระสอบทรายในลักษณะเช่นนี้พระสงฆ์ได้เรียนรู้และพัฒนารูปแบบมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มเข้าไปทำกิจกรรมอนุรักษ์ในพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์ จนได้ลักษณะการสร้างธนาคารน้ำอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนตะโหมด (ดังแสดงให้เห็นในภาพที่ 7 และ 8 ภาคผนวก ง) มาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2561) รวมถึงยังคงมีการการสร้างฝายหินหากพื้นที่ดังกล่าวมีก้อนหินมากกว่าดินทราย (พระประสงค์ ปโมทิโต (สัมภาษณ์), 17 ตุลาคม 2558 ; สมเกียรติ บัญชาพัฒนาศีกดา (สัมภาษณ์), 18 สิงหาคม 2560 ; พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 12 กันยายน 2558)

สรุป การสร้างฝายในรูปแบบการใช้ถุงกระสอบทรายเป็นการพัฒนาและการเรียนรู้รูปแบบการสร้างฝายที่สามารถกักเก็บน้ำและแบ่งปันน้ำได้ เป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมาจากการทำงานของพระครูประยุตธรรมธัชที่เข้าร่วมเรียนรู้ในการสร้างฝายในรูปแบบต่างๆ ของชุมชนร่วมกันมา กับพระครูสุนทรกิจจานุโยค อีกทั้งพื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ชุมชนได้เริ่มเข้าไปขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ป่าและน้ำในเขตป่าอนุรักษ์เพิ่มมากขึ้น โดยเน้นหนักที่การสร้างธนาคารน้ำ ซึ่งธนาคารน้ำเป็นเครื่องมือที่ทำให้กลุ่มอนุรักษ์และสมาชิกได้ร่วมขับเคลื่อนอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลานี้

พระครูประยุตธรรมธัช ต้องแสดงบทบาทในการเป็นผู้นำอย่างเข้มแข็งในการฟื้นฟูสภาพจิตใจของกลุ่มอนุรักษ์ และต้องร่วมลงมือปฏิบัติไปพร้อมกัน ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้กลุ่มอนุรักษ์มีการทำงานอยู่อย่างต่อเนื่อง

สถาบันการศึกษาช่วยเกื้อหนุนการทำงานของพระสงฆ์

การขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ป่าและน้ำในสภาวะที่พระครูประยุตธรรมธัชจะต้องประคับประคองกลุ่มอนุรักษ์ให้มีการขับเคลื่อน เป็นช่วงเวลา ที่สถาบันปฏิบัติการชุมชนเพื่อการศึกษาแบบบูรณาการ มหาวิทยาลัยทักษิณได้เริ่มเข้ามาสานสัมพันธ์กับชุมชนปลายปี พ.ศ. 2549 และเริ่มนำนักศึกษาเข้ามาร่วมเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำของชุมชนในช่วงปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา ส่งผลให้ท่านได้สร้างกิจกรรมที่สามารถมอบหมายให้กลุ่มอนุรักษ์ได้ขับเคลื่อนกิจกรรมร่วมกับกลุ่มนักศึกษาที่เข้ามา

การที่สถาบันปฏิบัติการชุมชนฯ เลือกพื้นที่ชุมชนตะโหนดเป็นศูนย์กลางในการศึกษาเรียนรู้และทำกิจกรรมของนักศึกษา เนื่องจากชุมชนตะโหนดมีต้นทุนเดิมในการทำงาน อันประกอบไปด้วย ฐานการเรียนรู้การจัดการชุมชนแบบองค์รวมสถานวัดตะโหนด ฐานการเรียนรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าและน้ำ ฐานการเรียนรู้พหุวัฒนธรรมสังคมสองศาสนา และฐานการเรียนรู้สังคมพีชร่วมยาง อีกทั้งการมีวัดเป็นศูนย์กลางและศูนย์ร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆของชุมชน เป็นการง่ายที่ทางสถาบันฯจะเข้าถึงชุมชน เมื่อสามารถสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นกับพระสงฆ์วัดตะโหนด ดังคำกล่าวของอาจารย์สมศักดิ์ โชคนุกูล (สัมภาษณ์, 2 พฤศจิกายน 2558) ที่ว่า

“...ชุมชนตะโหนดเป็นศูนย์กลางของความเชื่อของ
ผู้คน ด้วยเหตุผลที่วัดเป็นที่พึ่งของประชาชนเกือบทุกด้าน ซึ่ง
วัดเป็นผู้ดำเนินการ ดังนั้น วัดจึงเป็นศูนย์รวมน้ำใจของชุมชน
ซึ่งสะดวกและง่ายต่อการดำเนินการหากเข้าถึงวัดได้...”

สถาบันปฏิบัติการชุมชนฯได้ใช้เวลาอยู่ประมาณ 1 ปี เพื่อสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นกับพระสงฆ์ จนมีคำพูดของพระสงฆ์ที่อาจารย์สมศักดิ์ โชคนุกูล กล่าวว่า

“...หลวงชาย (พระครูสุนทรกิจจานุโยค) บอกว่า
อาจารย์สมศักดิ์ ไม่ใช่เป็นญาติทางสายเลือดและสายรก แต่
เป็นญาติทางธรรม เข้ามาด้วยเจตนาดีที่จะช่วยเหลือชุมชน
...”

เมื่อพระสงฆ์ให้ความไว้วางใจกับสถาบันฯ จึงมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชนอยู่อย่างต่อเนื่องเป็นต้นมา

ช่วงเวลานี้พระสงฆ์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ได้เข้าไปขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ในเขตป่าอนุรักษ์เริ่มตั้งแต่ป่าห้วยลำตรนไปจนถึงป่าห้วยถ้ำ เพื่อให้มีการดูแลรักษาพื้นที่ป่าได้ครอบคลุมแนวเขตป่าที่ติดกับตำบลตะโหนด ซึ่งเริ่มขับเคลื่อนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 - 2555 ทั้งการตรวจตราดูแลรักษาป่า และการสร้างธนาคารน้ำไว้ตามลำห้วยสาขาต่างๆ รวมถึงการซ่อมแซมธนาคารน้ำที่เริ่มมีการชำรุด ซึ่งในช่วงนี้หลักๆ เป็นการสร้างฝายโดยใช้ถุงกระสอบทราย ซึ่งในเวลาต่อมาสถาบันปฏิบัติการชุมชนฯ ได้ให้การสนับสนุนออกแบบพัฒนาถุงกระสอบทรายให้มีขนาดที่เหมาะสมในการสร้างฝายในลักษณะรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์ที่ชุมชนกำลังดำเนินการ จนได้นำถุงกระสอบดังกล่าวมาใช้ในการสร้างฝายอยู่จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2561) (ภาพที่ 8 ถุงกระสอบสี่เหลี่ยม ภาคผนวก ง)

ต่อมา ในปี พ.ศ. 2553 ชุมชนได้มีการสร้างพื้นที่ป่าใหม่ขึ้นจากโครงการปลูกไม้ร่วมยาง ซึ่งได้กำลังของนักศึกษาในการร่วมปลูกต้นไม้ในกิจกรรมนี้ด้วย ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

5.2.5 การสร้างพื้นที่ป่าใหม่ของชุมชน

การจัดการทรัพยากรป่าของพระสงฆ์กับชุมชนในช่วงระยะเวลากว่า 11 ปี (พ.ศ. 2543-2553) ได้ช่วยกันดูแลรักษาป่าและน้ำที่มีอยู่ทั้งในเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด ภายใต้ปรัชญาที่ว่า “รักษาป่าเดิม เพิ่มเติมป่าใหม่” แม้ว่าช่วงเวลาที่ผ่านมามีชุมชนได้ทำหน้าที่รักษาป่าในการคัดค้านเพื่อไม่ให้พื้นที่ป่าต้องกลายเป็นอ่างเก็บน้ำ และพยายามจัดการทรัพยากรน้ำตามธรรมชาติ ด้วยวิถีของชุมชนโดยการสร้างฝายชะลอน้ำอย่างเข้มแข็ง แต่ไม่สามารถยับยั้งโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำไว้ได้ ด้วยประสบการณ์ในการสูญเสียพื้นที่ป่าไปให้กับการสร้างอ่างเก็บน้ำ ซึ่งแม้ว่าจะส่งผลต่อสภาวะจิตของพระสงฆ์และแกนนำกลุ่มอนุรักษ์อยู่มีใช่น้อย แต่ความพยายามในการช่วยกันดูแลรักษาป่าและน้ำของชุมชนก็ยังคงต้องขับเคลื่อนกันต่อไปเพราะว่า

“...ป่าในตะโหนดจะต้องมีอยู่กับชุมชนตะโหนด...”

เป็นคำกล่าวของ ลุงวรรณ ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์, 18 กันยายน 2558) ผู้อาวุโสชุมชนตะโหนดและรองประธานสภาตำบลตะโหนด

ประสบการณ์ของพระสงฆ์กับชุมชนที่ได้ขับเคลื่อนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 - 2545 ในการฟื้นฟูป่า จากการปลูกต้นไม้เข้าไปในป่าไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะว่าขาดการดูแลต้นกล้าไม้ที่ปลูกไว้ในพื้นที่ป่า ส่งผลให้ต้นกล้าไม้ไม่สามารถเจริญเติบโตแข่งกับต้นไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติได้ ฉะนั้น การเฝ้าระวังไม่ให้พื้นที่ป่าถูกบุกรุกเพิ่มขึ้นและปล่อยให้ป่าได้ฟื้นฟูสภาพตามธรรมชาติ เป็น

วิธีการที่ดีกว่าการปลูกต้นไม้เข้าไปในพื้นที่ป่าซึ่งส่วนใหญ่ไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างต่อเนื่อง ทำให้ต้นกล้าไม้ที่รอดจนเจริญเติบโตมีจำนวนน้อย (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 10 ตุลาคม 2558)

เมื่อการปลูกต้นไม้ในพื้นที่ป่าเดิมไม่เป็นผลสำเร็จ จึงริเริ่มโครงการปลูกต้นไม้ตามหัวไร่ปลายนาที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์บนที่ดิน เพื่อต้องการให้เจ้าของที่ดินช่วยกันดูแลรักษาต้นไม้ที่ปลูกไว้ให้สามารถเจริญเติบโตได้ โดยเน้นการปลูกป่าบนที่ดินที่มีเอกสารกรรมสิทธิ์ถูกต้อง ซึ่งนอกจากจะเพิ่มต้นไม้ที่มีอยู่ในชุมชนแล้ว สามารถนำไม้ที่ปลูกไว้ไปใช้สอยประโยชน์ได้โดยไม่ต้องเข้าไปบุกรุกตัดไม้ในพื้นที่ป่า

การปลูกป่าบนที่ดินที่มีเอกสารกรรมสิทธิ์เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2545 เมื่อสภากลานวัดตะโหมดได้ช่วยกันรณรงค์อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ชาวบ้านได้เข้ามารับกล้าไม้ภายในวัดตะโหมดเพื่อนำไปปลูกในพื้นที่ว่างเปล่าของตนเอง แต่ทว่าโครงการนี้ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากชาวบ้านให้ความสนใจกับกิจกรรมดังกล่าวไม่มากนัก และการปลูกต้นไม้ส่วนใหญ่ยังคงจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มผู้นำชุมชน รวมถึงปัญหาที่ไม่สามารถติดตามผลในพื้นที่ที่มีการปลูก จำนวนกล้าไม้ที่ปลูกและการเจริญเติบโตของต้นไม้จากชาวบ้านได้

จากบทสัมภาษณ์ ลุงวรรณ ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์, 18 กันยายน 2558) ได้กล่าวถึงการสร้างพื้นที่ป่าใหม่ของชุมชนไว้ว่า

“...เราไปสร้างพื้นที่ป่าใหม่ จึงเป็นที่มาว่า รักษาป่าเดิม เพิ่มเติมป่าใหม่ ป่าเดิมที่มีอยู่เรายังคงจัดการดูแล ขอร้องกันอยู่ แม้ว่าเราจะไม่มียานาจับกุมคุมขัง หรือจัดการทางกฎหมาย แต่เราคิดว่า ป่าเป็นทรัพยากรที่ทุกคนควรมีสิทธิ์เข้าไปดูแลเพราะเรายึดกฎหมายรัฐธรรมนูญที่ว่า ทรัพยากรธรรมชาติชุมชนจะต้องจัดการจะต้องดูแล เราคิดว่าพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุก แผลวถางไป เราจะเข้าไปปลูกต้นไม้ที่นั่นเราปลูกได้ แต่เวลาที่เขายึด หรือทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เราไม่สามารถเข้าไปหวงห้ามหรือคัดค้านได้ อาทิ เขาเข้ามาสร้างอ่างเก็บน้ำ เราไม่เห็นด้วยในการสร้างอ่าง แต่เขาทำ หรือเราจะไปปลูกต้นไม้บนถนนหนทาง ริมถนน เวลาที่เขาขยายถนน เขาต้องการปรับปรุงถนน เขาค้นต้นไม้ทั้ง ตัดไม้เราทิ้งไป เราไม่สามารถไปคัดค้านเขาได้ เลยคิดใหม่ว่า ต่อไปนี้เราจะต้องปลูกต้นไม้ เพราะตะโหมดนั้นจะขาดต้นไม้เสียไม่ได้ ก็เลยเป็นที่มาของนโยบายให้มีการปลูกป่าในที่ดินกรรมสิทธิ์เป็นของตนเอง ตามหัวไร่ ปลาย

นา ในสวน ตามข้างบ้านในที่ดินของชาวบ้านที่มีกรรมสิทธิ์เป็นของตนเอง คำว่ากรรมสิทธิ์ หมายถึง เรามีสิทธิ์ในที่ดินนั้น แต่ ถ้าเป็นป่าสงวนนั้นเราไม่มีสิทธิ์ นี่จึงเป็นที่มาของการปลูกต้นไม้ ในที่ดินกรรมสิทธิ์ให้เป็นป่า...”

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้พระสงฆ์กับชุมชนยกระดับแนวคิดเดิมที่เคยกระทำไว้ โดยมุ่งเพิ่มพื้นที่ป่าในชุมชนตะโหนดให้ได้มากที่สุดจึงนำมาสู่โครงการปลูกไม้ร่วมยางในปี พ.ศ. 2553

1) โครงการปลูกไม้ร่วมยาง (พ.ศ. 2553)

การปลูกไม้ร่วมยางเป็นแนวคิดของพระสงฆ์กับชุมชนที่ยกระดับจากประสบการณ์การสร้างพื้นที่ป่าที่ยังไม่ประสบความสำเร็จในอดีต และการที่พระสงฆ์สังเกตเห็นว่าชาวบ้านตะโหนดมีพื้นที่การปลูกยางพาราอยู่มากพอสมควร จากฐานข้อมูลของสำนักงานเกษตรอำเภอตะโหนด พบว่า ชาวบ้านตำบลตะโหนดใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตร ปี 2558 เฉพาะการปลูกยางพารามีพื้นที่จำนวน 42,329 ไร่ (บุญกัญญา มาคง (สัมภาษณ์), 12 ตุลาคม 2558) รวมถึงการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในสวนยางพาราของนายชูร หนูเสน อายุ 68 ปี (พี่ชายของพระครูประยุตธรรมธัช) ที่พบว่า การปล่อยให้ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติภายในสวนยางพาราได้เจริญเติบโตอย่างอิสระเป็นระยะเวลาานกว่า 10 ปี ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อด้านลบกับผลผลิตน้ำยาง แต่กลับช่วยให้น้ำยางที่กรีตได้มีคุณภาพดีขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากต้นไม้ที่มีความหลากหลายที่เจริญเติบโตในสวนยางพาราได้ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน อาทิ ใบไม้ที่ร่วงหล่นบนพื้นดินช่วยปกคลุมหน้าดิน ช่วยสร้างความชุ่มชื้นให้กับหน้าดินจนเกิดการย่อยสลายตามธรรมชาติจึงกลายเป็นปุ๋ยเป็นแร่ธาตุให้กับดิน เป็นต้น (วิฑูร หนูเสน (สัมภาษณ์), 7 กรกฎาคม 2558)

ฉะนั้น ความพยายามของพระสงฆ์ที่ต้องการให้ชาวบ้านได้มีไม้ไว้ใช้สอยในครัวเรือน โดยไม่เข้าไปลักลอบตัดไม้ในพื้นที่ป่าสงวน ได้สะท้อนผ่านมุมมองของพระสงฆ์ที่ว่า (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 9 พฤศจิกายน 2558)

“...ต้องทำให้ชาวบ้านสร้างป่าของครอบครัว ที่ชาวบ้านครอบครองปลูกไว้ใช้เอง ไม่ต้องไปตัดไม้จากป่า...”

ก่อนหน้านี้พระสงฆ์จะดำเนินโครงการปลูกไม้ร่วมยาง ได้ปรึกษารื้อกับผู้อาวุโสชุมชน ลุงวรรณ ขุนจันทร์ ลุงสวาท ทองรักษ์ รวมถึงลุงวิฑูร หนูเสน เจ้าของสวนยางพาราแบบ

วนเกษตร และต่อมาได้มอบหมายให้แกนนำกลุ่มอนุรักษ์เข้าไปเชิญชวนชาวบ้านที่มีสวนยางพาราได้เข้ามาร่วมฟังรายละเอียดเพื่อโน้มน้าวจิตใจในการเข้าร่วมโครงการ โดยมีผู้ให้คำแนะนำและสร้างความเข้าใจ คือ ลุงวรรณ ขุนจันทร์ ลุงสวาท ทองรักษ์ และลุงวิฑูร หนูเสน รวมถึง อาจารย์สมศักดิ์ โชคนุกูล มหาวิทยาลัยทักษิณ ได้เข้าร่วมสร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้านในฐานะนักวิชาการเช่นกัน จนชาวบ้านที่ปรังพังเริ่มมีความสนใจและสมัครเข้าร่วมโครงการดังกล่าว และพระสงฆ์ได้นัดหมายวันเพื่อไปร่วมปลูกต้นไม้ในสวนยางพาราของสมาชิกแต่ละคน

ในการปลูกไม้ร่วมยางพระสงฆ์เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดหากล้าไม้ให้กับสมาชิก โดยได้ขอความอนุเคราะห์จากกรมป่าไม้ และชุมชนได้ทำการเพาะกล้าไม้ไว้ด้วย โดยการนำเมล็ดพันธุ์ที่ได้จากในป่าของชุมชนมาเพาะต้นกล้าไว้ และสร้างโรงเรือนจัดเก็บไว้ที่วัดตะโหมด ส่วนวิธีการปลูกต้นไม้ในสวนยางพาราของสมาชิกแต่ละคน ใช้วิธีการช่วยเหลือกันหรือที่เรียกว่า “การลงแขก” โดยให้เจ้าของสวนทำอาหารเลี้ยงสมาชิกที่เข้าร่วมช่วยกันปลูกต้นไม้ ซึ่งได้ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนช่วยเหลือกันเช่นนี้ตามที่พระสงฆ์ได้กำหนดวันนัดหมาย

โครงการปลูกไม้ร่วมยางทำให้พระสงฆ์ต้องจัดตั้ง “กลุ่มป่ายางพารา” ขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่จัดการรับผิดชอบดูแลสมาชิก และทำหน้าที่ประสานงานช่วยเหลือให้คำแนะนำและเข้าไปตรวจตราจดบันทึกการเจริญเติบโตของต้นไม้ที่ได้ปลูกไว้ ส่วนพระสงฆ์เป็นที่ปรึกษากลุ่ม

โครงการปลูกไม้ร่วมยางเริ่มได้รับความสนใจจากชาวบ้านเพิ่มขึ้นในช่วงเดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2553 หลังจากเกิดภัยพิบัติน้ำท่วมครั้งใหญ่ เนื่องจากฝนตกหนักติดต่อกันหลายวัน ทำให้มีน้ำป่าไหลหลากส่งผลให้น้ำในลำคลองเอ่อล้นท่วมบ้านเรือน จนชุมชนตะโหมดได้รับผลกระทบถูกน้ำท่วมขังอย่างหนักเป็นเวลา 3-4 วัน อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เหตุการณ์ครั้งนั้นชาวบ้านต้องประสบกับปัญหาดินโคลนถล่มในบริเวณพื้นที่ราบเชิงเขาที่มีการปลูกไม้ยางพารา แต่ยังไม่ได้สร้างความเสียหายให้กับบ้านเรือน ซึ่งเหตุการณ์นี้ส่งผลให้ชาวบ้านเริ่มเห็นความสำคัญกับโครงการฯ มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ปลูกยางพาราที่อยู่บริเวณที่ราบเชิงเขา

อย่างไรก็ตาม โครงการปลูกไม้ร่วมยางมีข้อจำกัดหลายประการ เนื่องจากชาวบ้านมีความเข้าใจว่าการปลูกไม้ร่วมเข้าไปในสวนยางพารานั้น ต้นยางพาราที่ปลูกในพื้นที่ต้องได้อายุปลูก 2-4 ปี ก่อน เพราะต้นกล้าพันธุ์ไม้ที่ปลูกแซมจะเข้าไปแย่งธาตุอาหารในดินและส่งผลกระทบต่อเจริญเติบโตของต้นยางพารา นอกจากนี้ อายุต้นยางพาราในสวนที่จะปลูกต้นไม้ร่วมเข้าไปไม่ควรเกิน 8 ปีขึ้นไป เพราะต้นยางพาราเริ่มมีขนาดลำต้นที่สูงขึ้นมีร่มเงามากขึ้น หากปลูกแซมเข้าไปทำให้ต้นกล้าพันธุ์ไม้ไม่สามารถเจริญเติบโตได้ดีเท่าที่ควร

นอกจากนี้ยังมีอุปสรรค เนื่องจากขาดกล้าไม้ที่จะนำไปปลูกให้กับสมาชิก และขาดวิธีการสร้างแรงจูงใจให้กับสมาชิกรายใหม่ๆ รวมถึงขาดการประชาสัมพันธ์ให้แก่บุคคลทั่วไป อนึ่ง โครงการนี้ ได้ขยายความรู้ไปยังชาวบ้านในอำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง ซึ่งได้เข้ามาศึกษาดูงาน

ในชุมชนตะโหนด ฉะนั้น โดยภาพรวมจากการจัดบันทึกข้อมูลของกลุ่มป่าบางพาราซึ่งพระสงฆ์เป็นผู้เก็บข้อมูลไว้ พบว่า โครงการปลูกไม้ร่วมยางที่เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553-2558 สามารถสร้างพื้นที่ป่าได้เพิ่มขึ้น 623 ไร่ และมีการปลูกต้นไม้จำนวน 25,790 ต้น (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 9 พฤศจิกายน 2558)

สรุป การอนุรักษ์ป่าเดิมและสร้างพื้นที่ป่าใหม่ในชุมชนตะโหนด เป็นแนวคิดที่เน้นว่าต้อง “รักษาป่าเดิม เพิ่มเติมป่าใหม่” ให้กับชุมชนให้ได้มากที่สุด การรักษาป่าเดิมเป็นการรักษาป่าในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาหัวช้าง และป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัดซึ่งมีแนวเขตพื้นที่ติดกับชุมชนตะโหนด ส่วนการเพิ่มเติมป่าใหม่ คือ การปลูกต้นไม้เพิ่มเติมเข้าไปในที่ดินที่เจ้าของมีเอกสารกรรมสิทธิ์ถูกต้อง

เมื่อพระสงฆ์กับชุมชนได้ดำเนินโครงการปลูกไม้ร่วมยาง รวมไปถึงได้มีการดูแลรักษาป่าและน้ำในเขตป่าอนุรักษ์มาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา ทำให้ในปี พ.ศ. 2555 พระสงฆ์ได้ริเริ่มกิจกรรมบุขารุกขเทวาขึ้นมา เพื่อแสดงจุดยืนของชุมชนว่าได้ยุติการบุกรุกพื้นที่ป่าของชุมชนตะโหนด ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

5.2.6 กิจกรรมบุขารุกขเทวา (พ.ศ. 2555)

การที่พระสงฆ์ได้รื้อฟื้นความเชื่อดั้งเดิมผ่านพิธีกรรมบุขารุกขเทวา เพื่อเป็นแกนศรัทธาในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ และเพื่อเป็นการประกาศการยุติบุกรุกพื้นที่ป่าของชาวบ้านในชุมชนตะโหนด ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2555 บริเวณน้ำตกท่าช้างเป็นครั้งแรก โดยมีหน่วยงานท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ในพื้นที่ นายอำเภอ สถาบันการศึกษา ทั้งระดับมัธยมศึกษา มหาวิทยาลัย และชาวบ้านเข้าร่วมจำนวนประมาณ 1,000 คน รวมไปถึงสื่อมวลชนท้องถิ่น โดยสถานาวัดตะโหนดได้เชิญนายสมพร ใช้บางยาง อธิบดีกรมป่าไม้กระทรวงมหาดไทย มาเป็นประธาน รวมถึงเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุงเข้าร่วมกิจกรรม (ในวันจริงผู้ว่าราชการจังหวัดได้มอบหมายให้นายสุชาติ สุวรรณภาค รองผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง เข้าร่วมแทน)

เนื่องจากพระสงฆ์ได้ประยุกต์ใช้พิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เพื่อสร้างความเกรงกลัวให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านทุกกลุ่มในชุมชน ไม่ให้เข้าไปตัดไม้ทำลายป่าในพื้นที่ โดยนำพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับศาสนาพุทธมาปรับใช้ คือ การสวดเจริญพระพุทธมนต์เพื่อเป็นสิริมงคลให้กับป่าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านมีความเคารพนับถือ อย่างเช่นทวดหัวช้าง เป็นต้น และชาวบ้านได้ทำพิธีกรรมขอมาเจ้าป่าเจ้าเขาเทพอารักษ์ในพื้นที่ป่า และการนำพิธีกรรมการอธิฐานจิตของพระสงฆ์ในลักษณะการปลุกเสกวัตถุมงคลเข้ามาปรับใช้ในการประกอบพิธีการปลุกเสกผ้าหลากสี หรือชาวบ้านเรียกว่า “ผ้าเจ็ดสี” เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับผ้าทุกๆผืน ที่จะนำไปผูกไว้กับต้นไม้ใน

ลักษณะการบวชป่า ซึ่งในกิจกรรมบวชรุกขเทวาณี พระสงฆ์ได้เชิญผู้นำศาสนาอิสลาม (โต๊ะอิหม่าม) เข้าร่วมเพื่อสวดขออูอาฮ์ให้กับป่า เป็นการสร้างความเกรงกลัวต่อบาปจากการบุกรุกป่าของชาวบ้านที่นับถือศาสนาอิสลามอีกด้วย

หลังจากนั้นพระสงฆ์ได้มอบผ้าให้แก่ประธานและชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรม นำผ้าไปผูกไว้กับต้นไม้ใหญ่ในพื้นที่ป่าบริเวณน้ำตกท่าช้าง และส่งมอบผ้าให้กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ได้นำกลุ่มชาวบ้านขึ้นรถไปร่วมผูกผ้าในพื้นที่ป่าที่กลุ่มรับผิดชอบดูแล ซึ่งต้นไม้ในแต่ละพื้นที่ได้มีการทำเครื่องหมายสัญลักษณ์ โดยการพ่นสีแดงไว้ที่ต้นไม้ทุกๆต้น ก่อนหน้าจะมีการจัดกิจกรรม

การสำรวจป่าในแต่ละครั้ง พระครูประยุตธรรมธัช ได้เข้าร่วมด้วยในทุกพื้นที่เกือบทุกครั้ง มีบางครั้งหากติดกิจในงานคณะสงฆ์ไม่สามารถไปร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ในพื้นที่นั้นๆได้ แกนนำกลุ่มอนุรักษ์จะต้องกลับมารายงานผลการทำงานให้ท่านทราบด้วยเสมอ และในการสำรวจได้จับบันทึกชื่อต้นไม้ที่ได้พ่นสีในพื้นที่ป่านั้นไว้ด้วย

กิจกรรมดังกล่าวนอกจากเป็นการแสดงเจตนารมณ์ของคนในชุมชนตะโหนดว่าได้ยุติการบุกรุกพื้นที่และสร้างความเกรงกลัวให้แก่ชาวบ้านที่ยังคงมีการบุกรุกแล้ว พระสงฆ์ยังมุ่งใช้โอกาสนี้สำรวจแนวเขตพื้นที่ป่า โดยต้องการแบ่งแยกให้เห็นอย่างชัดเจนระหว่างพื้นที่ป่ากับที่ดินทำกินของชาวบ้าน ซึ่งพระสงฆ์ได้เชิญเจ้าของสวนที่มีที่ดินติดกับแนวเขตป่าอนุรักษ์ ไปทำการชี้เขตพื้นที่ของตนเช่นกัน และในวันที่ทำกิจกรรมพระสงฆ์ได้ให้กลุ่มอนุรักษ์ที่รับผิดชอบในแต่ละพื้นที่ ได้นำผ้าไปผูกไว้กับต้นไม้ใหญ่ที่ได้ทำเครื่องหมายไว้แล้ว เพื่อแสดงเขตป่าอนุรักษ์ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น และป้องกันการรุกรานเข้าไปในพื้นที่ป่าอนุรักษ์รวมถึงจ่ายต่อการดูแลรักษาป่า อีกทั้งได้ขอความร่วมมือกับเจ้าของสวนให้ช่วยสอดส่องดูแลพื้นที่ป่าที่ติดกับที่ดินทำกินของตนเองด้วยเช่นกัน

อนึ่ง ก่อนจะมีการสำรวจต้นไม้ในป่าเพื่อจัดกิจกรรม พระสงฆ์ได้ผลักดันให้ชาวบ้านที่ร่วมสร้างธนาคารน้ำและดูแลรักษาป่ามาด้วยกัน ได้จัดตั้งกลุ่มเพิ่มขึ้นมาใหม่อีก 2 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มพิทักษ์ป่าห้วยถ้ำหมู่ที่ 11 (เป็นสมาชิกในกลุ่มธนาคารน้ำ) และชมรมอนุรักษ์น้ำตกห้วยยวน (เป็นสมาชิกในชมรมอนุรักษ์น้ำตกท่าช้าง) ซึ่งการเพิ่มกลุ่มอนุรักษ์ทั้งสองกลุ่มนี้เพื่อให้สามารถดูแลรับผิดชอบพื้นที่ป่าได้ครอบคลุมทั่วทั้งแนวเขตป่าที่ติดกับชุมชนตะโหนด อีกทั้งได้เชิญกลุ่มน้ำตกหินลาด หมู่ที่ 6 เข้ามาร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการดูแลพื้นที่ป่าไปพร้อมกับพระสงฆ์

ในการนี้พระสงฆ์ได้มอบเงินส่วนตัวให้กับกลุ่มที่ได้จัดตั้งขึ้นมาใหม่ ไปสั่งทำเสื้อทีมไว้สวมใส่ เป็นการแสดงตัวตนของกลุ่มอนุรักษ์ ซึ่งพระสงฆ์เห็นว่าการใส่เสื้อทีมที่เหมือนกันเป็นการสร้างความภาคภูมิใจให้กับสมาชิกที่ช่วยกันดูแลรักษาป่าและน้ำ ได้มีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยกันดูแลรักษาป่าของชุมชน (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 17 พฤศจิกายน 2558 ; มีชัย ขาวน้อย (สัมภาษณ์), 18 ตุลาคม 2558 ; สมเกียรติ บัญชาพัฒนาศักดา (สัมภาษณ์), 15 กันยายน 2558)

กิจกรรมบุซารุกขเทวาเป็นการแสดงเจตนารมณ์ยุติการบุกรุกพื้นที่ป่าของชาวบ้านในชุมชนตะโหนด และสร้างความรู้สึกตื่นตัวให้ชาวบ้านได้มีความหวงแหนป่าที่มีอยู่ในชุมชนได้เป็นอย่างดี ผลลัพธ์จากกิจกรรมดังกล่าวทำให้การบุกรุกพื้นที่ป่าลดน้อยลง ดังเช่น พื้นที่ป่าในโซนห้วยถ้ำ ของกลุ่มพิทักษ์ป่าห้วยถ้ำ หมู่ที่ 11 ที่ประธานกลุ่มอนุรักษ์นายสถาพร ชัยรัตน์ (สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2558) เล่าว่า

“...ผ้าสามสีที่หลวงเพียง (พระครูประยุตธรรมธัช) ได้แจกจ่ายให้ทุกคนไปผูกไว้ ตอนนี้งัดไม้ที่มีผ้าผูกพันไว้รอบได้โตขึ้น ทำให้ผ้าบางส่วนฉีกขาดไปบ้าง ตั้งแต่วันนั้นพื้นที่ป่าในโซนที่กลุ่มรับผิดชอบไม่พบการบุกรุก สภาพป่าที่เสื่อมโทรมจากการลักลอบตัดไม้ที่เคยพาหลวงเพียงไปสำรวจ เดียวนี้กลับมีต้นไม้ใหญ่มากขึ้น มีความสมบูรณ์เขียวขจี แทบจำสภาพเก่าที่เคยเห็นไม่ได้ แม้พี่พาหลวงเพียงไปสำรวจซ้ำอีกครั้ง หลวงเพียงแทบจำไม่ได้เช่นกัน ตอนนี้งัดบ้านเขาไม่ค่อยเข้าไปบุกรุกแล้ว เขากลับ...”

กิจกรรมบุซารุกขเทวาจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี ในการประกาศจุดยืนของชุมชนเพื่อยุติการบุกรุกพื้นที่ป่า ตามคำยืนยันของพระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2558) ที่กล่าวว่า

“...ปิดตำนานการบุกรุก การทำลายป่าไปได้เลย มันไม่กล้าตัดแล้ว มันกลัวเรามากกว่า มันพูดกันได้ เรารู้แล้วว่าป่ามันมีแค่นี้หนอยังไร...”

พระสงฆ์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ได้ใช้เวลาในการดูแลรักษา สำรวจตรวจตราพื้นที่ป่าในเขตตำบลตะโหนดทั้งหมดมาอย่างยาวนาน ตั้งเริ่มมีการขับเคลื่อนทำให้มีความรู้เกี่ยวกับสภาพพื้นที่ป่าที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ในแต่ละโซนเป็นอย่างดี

ผลลัพธ์ในการขับเคลื่อนดังกล่าว คือ ชุมชนตะโหมดมีการบุกรุกพื้นที่ป่าลดน้อยลง และชาวบ้านมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าเพิ่มมากขึ้น ดังเช่นคำยืนยันของนายทศพล สวัสดิสุข นายอำเภอตะโหมด (สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2558) ที่ว่า

“...ชาวบ้านที่นี่เขามีจิตสำนึกจริงๆ ชาวบ้านให้ความร่วมมือ ทำให้คดีป่าไม้ในที่นี่ (อำเภอตะโหมด) น้อยมากถ้าเทียบกับทางโซนด้านบนของจังหวัดพัทลุง ทางอำเภอป่าพะยอม ศรีบรรพต ศรีนครินทร์ทางโน้นจะมีการบุกรุกทำลายป่ามากกว่า ทางเราก็มีอยู่แต่น้อยลงแล้ว คนที่บุกรุกส่วนใหญ่เป็นนายทุนจะไม่ใช้ชาวบ้าน...”

คำกล่าวของนายอำเภอตะโหมด สะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์กับชุมชนได้ช่วยกันดูแลรักษาป่ามาอย่างจริงจัง การขอความร่วมมือให้ชาวบ้านยุติการบุกรุกขยายพื้นที่ป่า การเชิญชวนชาวบ้านที่เคยเป็นผู้บุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเข้ามาร่วมทำกิจกรรมอนุรักษ์กับพระสงฆ์ และรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มอนุรักษ์ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นนี้ เป็นผลมาจากความมุ่งมั่นทำงานอย่างจริงจังของพระสงฆ์ที่ได้ลงมือขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์อย่างเข้มแข็งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จนหน่วยงานราชการได้ให้การยอมรับในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน

สรุป การดำเนินกิจกรรมบุซารุกขเทวา พระสงฆ์ได้เชื่อมโยงหลักความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพุทธเข้ามาประยุกต์ใช้ เพื่อสร้างความเกรงกลัวในหมู่ชาวบ้าน และเป็นการสร้างความตื่นตัวและจิตสำนึกในการดูแลรักษาป่าของชุมชน เนื่องจากการดำเนินงานในช่วงระยะเวลากว่า 5 ปี (ปลายปี พ.ศ. 2549 - 2555) ที่ผ่านไประนั้น ทำให้ความตื่นตัวของชุมชนเริ่มห่างหาย แม้ว่าจะยังคงมีกิจกรรมอนุรักษ์ที่ได้ดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่องก็ตาม ส่งผลให้พระสงฆ์จึงต้องใช่วิธีการปลุกกระแสการอนุรักษ์ในชุมชนโดยใช้กิจกรรมบุซารุกขเทวาขึ้น

ในปีเดียวกันนี้ พระสงฆ์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์สามารถกลับไปจัดการป่าชุมชนเขาหัวช้างได้อีกครั้ง ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

5.2.7 การจัดการป่าชุมชนเขาหัวช้างครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2555)

ก่อนที่จะกลับเข้าไปจัดการป่าเขาหัวช้างอีกครั้งนั้น ในช่วงระยะเวลาที่มีการสร้างอ่างเก็บน้ำ พระสงฆ์ (พระครูประยุตธรรมธัช) ยังคงแวะเวียนเข้าไปสังเกตสภาพพื้นที่ป่าโดยรอบอยู่บ้างในช่วงที่มีการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ โดยนำสามเณรที่บวชภาคฤดูร้อนเข้าไปเดินตรวจรอบป่าชุมชน มีเป้าหมายเพื่อต้องการสำรวจและสังเกตสภาพความเปลี่ยนแปลงของป่าเขาหัวช้าง (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 15 พฤศจิกายน 2558)

จนกระทั่งกลางปี พ.ศ. 2555 หลังจากโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำได้ดำเนินการใกล้เสร็จสมบูรณ์ เหลือเพียงการปรับตกแต่งพื้นที่และจัดภูมิทัศน์ ทำให้ชุมชนสามารถเข้าไปสำรวจสภาพพื้นที่ป่าเขาหัวช้าง ต่อมา พระสงฆ์ได้ประสานงานให้เจ้าหน้าที่ของกรมชลประทานสำรวจแนวเขตพื้นที่อ่างและทำการปักหลักเขตให้มีความชัดเจน และชุมชนจะได้สำรวจพื้นที่ป่าเขาหัวช้างที่เหลือได้ ซึ่งหลังจากมีการปักกำหนดแนวเขตอ่างเก็บน้ำที่ชัดเจนแล้ว ทางชุมชนจึงเริ่มดำเนินการสำรวจพื้นที่และกำหนดปักหลักพื้นที่โดยรอบของป่าชุมชน เพื่อกำหนดแนวเขตป่าชุมชนให้มีความชัดเจน และดำเนินการจัดทำโครงการขอจัดตั้งป่าชุมชนเขาหัวช้างบนพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติขึ้นใหม่ โดยส่งเรื่องไปยังสำนักงานจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 12 (นครศรีธรรมราช) เพื่อขออนุมัติจัดตั้งป่าเขาหัวช้างเป็นป่าชุมชน

การขอจัดตั้งขึ้นเป็นป่าชุมชนในครั้งนี้ได้รับอนุมัติอย่างถูกต้องเป็นครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2555 มีกำนันสม อักษรพันธ์ เป็นประธานคณะกรรมการป่าชุมชน (ปัจจุบัน พ.ศ. 2560 เป็นอดีตกำนัน) มีพื้นที่การดูแลตามแนวเขตป่าชุมชน 2,032-0-65 ไร่ โดยให้ใช้ชื่อว่า “ป่าชุมชนบ้านป่าพงค์” เพราะพื้นที่ตั้งป่าชุมชนอยู่หมู่ที่ 9 บ้านป่าพงค์ ทางเจ้าหน้าที่จึงให้ใช้ชื่อในการจัดตั้งป่าชุมชนตามพื้นที่ที่ตั้งป่าชุมชน (ภาคผนวก ข) การจัดตั้งป่าชุมชนอย่างถูกต้องในครั้งนี้ มีพื้นที่ครอบคลุมทั้งหมดของป่าเขาหัวช้าง ซึ่งชุมชนสามารถเข้าไปดูแลจัดการป่าชุมชนได้อย่างจริงจังได้อีกครั้ง หลังจากครั้งแรก (พ.ศ. 2543) ชุมชนได้ดูแลกันอย่างเข้มแข็ง และได้ยุติลงเพราะโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง จนมีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการใน ปี พ.ศ. 2550 แต่ว่าชุมชนไม่สามารถเข้าไปดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ได้

ดังนั้น การเข้าไปจัดการป่าชุมชนในครั้งนี้พระสงฆ์กับชุมชนต้องเผชิญกับสภาพความเสื่อมโทรมของป่าชุมชนเขาหัวช้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณพื้นที่ซึ่งติดกับแนวเขตอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง และยังพบปัญหาใหญ่ คือ การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบุกรุกป่าเพื่อขยายพื้นที่การปลูกยางพาราของชาวบ้านและนักธุรกิจ ซึ่งพระสงฆ์กับชุมชนได้ขับเคลื่อนฟื้นฟูป่าและทางคืนพื้นที่ป่า ดังนี้

มาตรการแรก เมื่อพระสงฆ์กับชุมชนดำเนินการจัดตั้งป่าชุมชน คือ การนำเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าไปร่วมสำรวจพื้นที่ป่าชุมชน เพราะเมื่อเจ้าหน้าที่พบพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุก ก็สามารถตรวจยึดคืนพื้นที่และแจ้งความเพื่อดำเนินคดีตามกฎหมายได้ทันที (ภาพที่ 17 ภาคผนวก ฉ) ดังนั้น มาตรการทางกฎหมายจึงเป็นวิธีการแรกที่ใช้เพื่อทวงคืนพื้นที่ป่ากลับสู่การฟื้นฟู และจัดกิจกรรมการปลูกป่าในวันสำคัญ คือ วันพ่อแห่งชาติ วันแม่แห่งชาติเพื่อให้ชาวบ้าน หน่วยงาน องค์กร และสถาบันการศึกษาซึ่งพระสงฆ์กับชุมชนได้เชิญเข้ามาร่วมกิจกรรมในการฟื้นฟูป่า

มาตรการที่สอง คือ การขอพื้นที่คืนจากชาวบ้านและนายทุนนักธุรกิจที่ปลูกต้นยางพาราบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ โดยการดำเนินการกับพื้นที่ที่มีต้นยางพาราเริ่มมีการกรีดหน้ายางแล้ว ได้ใช้วิธีการให้แกนนำกลุ่มอนุรักษ์เข้าไปสืบเสาะหาเจ้าของ และพยายามบอกกล่าวเกลี้ยกล่อมให้แสดงตน เพื่อจะเข้าไปเจรจาขอให้ยุติการบุกรุกป่า และสร้างข้อตกลงร่วมกันว่าจะไม่โค่นต้นยางพาราที่ปลูกแล้ว แต่ทางกลุ่มอนุรักษ์จะขอเข้าไปปลูกต้นไม้ชนิดอื่นๆ เข้าไปทดแทนในระหว่างแนวต้นยาง โดยที่สามารถทำกินได้ไม่เกิน 30 ปี และห้ามขยายพื้นที่การปลูกต้นยางพาราเพิ่มเข้าไปอีก รวมถึงไม่สามารถตัดไม้ยางนำออกจากพื้นที่ป่าได้ ผลลัพธ์คือ สามารถทวงคืนผืนป่าได้จำนวนประมาณ 500 ไร่ โดยไม่มีเหตุการณ์ความรุนแรง ดังคำกล่าวที่พระสงฆ์ (พระครูประยุตธรรมธัช) ว่า

“...อาศัยกลุ่มอนุรักษ์เดินเวียนเข้าไปพูดคุยกับชาวบ้าน โดยที่หากไม่ได้ผลเรา (พระสงฆ์) ก็ได้เข้าไปคุยด้วยเพื่อทำความเข้าใจ ทำข้อตกลงร่วมกันว่า คุณมีสิทธิ์ในสวนยาง แต่ที่ดินคุณไม่มีสิทธิ์ และขอรื้ออย่ามีการขยายพื้นที่รื้อกล้าเข้าไปเพิ่ม และเราจะทำการปลูกไม้เข้าไปแซม...”

มาตรการเข้าไปเจรจากับเจ้าของสวนยางพาราที่บุกรุกนี้ เป็นการช่วยลดความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นระหว่างกลุ่มอนุรักษ์กับชาวบ้านผู้บุกรุก ซึ่งไม่ได้ใช้มาตรการทางกฎหมายเข้าไปจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพบว่าเป็นชาวบ้านในชุมชน เป็นการระงับข้อพิพาทให้สามารถใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินได้เท่านั้น แต่ไม่มีสิทธิ์ในที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ ขณะที่วิธีการเช่นนี้ทำให้กลุ่มอนุรักษ์สามารถเดินสำรวจพื้นที่ป่าได้อย่างราบรื่นและมีความปลอดภัย แต่ยังคงมีบางรายที่ยอมแสดงสิทธิ์ความเป็นเจ้าของในทรัพย์สิน (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาชนัน), 15 พฤศจิกายน 2558)

มาตรการนี้ จึงเป็นการประนีประนอมและสร้างความร่วมมือกับชาวบ้านที่บุกรุกพื้นที่ โดยการสร้างข้อตกลงร่วมกัน เพื่อให้การทำงานตรวจตราของกลุ่มอนุรักษ์เป็นไปอย่าง

ราบรื่นและปลอดภัย ดังประโยคที่พระสงฆ์ว่า (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 15 พฤศจิกายน 2558)

“...ถ้าเราไม่ไปสร้างศัตรู เราก็เดินตรวจป่าอย่างมีสุข
แต่ถ้าเราไปโค่นยางเขา เราก็เดินตรวจป่าอย่างมีเกราะคุ้มกัน
(หมายถึง การสวมเสื้อกันกระสุนปืน ขณะเดินสำรวจเผ่าระวาง
การบุกรุกป่า) นี่คือการที่เราอยู่ร่วมกัน...”

ดังนั้น การขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ของพระสงฆ์ จึงคำนึงถึงการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างประนีประนอม โดยวิธีการเจรจาขอความร่วมมือ ทั้งนี้ เพื่อป้องกันเหตุร้ายที่จะเข้ามาคุกคามสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์เมื่อต้องเข้าไปตรวจตราเผ่าระวางพื้นที่ป่าไม่ให้มีการบุกรุกเพิ่ม แต่ถ้าหากเป็นกรณีพื้นที่ที่มีความเสี่ยง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มนักธุรกิจจากภายนอกชุมชน เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ จะใช้วิธีการเชิญเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเข้าไปร่วมเดินสำรวจด้วย ซึ่งเป็นการใช้มาตรการกฎหมายในการแก้ไขปัญหา

มาตรการสุดท้าย การทวงคืนพื้นที่ป่าของพระสงฆ์กับชุมชนผ่านกิจกรรมการปลูกป่าในวันสำคัญ คือ วันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 9 เดือนสิงหาคม และวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 เดือนธันวาคม ปี พ.ศ. 2557 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกป่าในวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2558 (ภาพที่ 16 ภาคผนวก ฉ) เป็นกิจกรรมที่ได้เชิญชวนหน่วยงานต่างๆ โดยมีนายอำเภอตะโหมดเป็นประธานในการปลูกป่าร่วมกับชาวบ้าน กลุ่มอนุรักษ์ กลุ่มนักเรียน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เป็นต้น ก่อนที่จะเริ่มต้นกิจกรรมปลูกป่า พระสงฆ์ได้ให้ทุกๆกลุ่มที่เข้าร่วมปลูกป่าได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับทรัพยากรป่า เพื่อสร้างความตระหนักถึงการอนุรักษ์และวางแผนทรัพยากรป่า และต้องการแสดงพลังมวลชนของทุกๆกลุ่มที่เห็นความสำคัญต่อทรัพยากรป่า ดังนั้น การทำงานดังกล่าวจึงเป็นการพึ่งพาเจ้าหน้าที่ในการช่วยตัดฟัน เพื่อลดความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นกับกลุ่มอนุรักษ์ เพราะเจ้าหน้าที่มีอำนาจหน้าที่ในการใช้กฎหมายป้องกันและปราบปรามการบุกรุกพื้นที่ป่า

นอกจากนั้น ยังมีการยกระดับความสำคัญของกิจกรรมการอนุรักษ์ป่า โดยมีการเชิญชวนหน่วยงาน องค์กร กลุ่มอนุรักษ์ นักเรียน นักศึกษา และชาวบ้านทุกคนได้มาร่วมกันเป็นพลังในการทวงคืนพื้นที่ป่ากลับสู่การฟื้นฟูในกิจกรรมที่เรียกว่า “รุกฆาต” ซึ่งจัดขึ้นในเดือนธันวาคม วันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช กิจกรรม “รุกฆาต” นี้เป็นความต้องการของพระสงฆ์ที่อยากจะให้หลายๆฝ่ายมารวมตัวกันเป็นจำนวนมาก ทั้ง

เจ้าหน้าที่ป่าไม้ หน่วยงานท้องถิ่น รวมถึงมีการเชิญหน่วยงานระดับจังหวัดเข้าร่วม และเชิญชวนชาวบ้านในชุมชน กลุ่มนักเรียน นักศึกษา กลุ่มอนุรักษ์ เพื่อร่วมกันปลูกป่าและเป็นการแสดงผลของมวลชนในเชิงสัญลักษณ์ว่าทุกคน และทุกกลุ่ม มีเจตนาในการประกาศทวงคืนพื้นที่ป่าเขาหัวช้าง รวมทั้งต้องการชมขวัญกลุ่มที่ยังคงบุกกรุกพื้นที่ป่าได้เกิดความเกรงกลัว ผลสืบเนื่องก็คือ กิจกรรมการปลูกป่าในวันสำคัญ วันพ่อและวันแม่แห่งชาติซึ่งดำเนินการอย่างต่อเนื่อง สามารถเพิ่มจำนวนต้นไม้ได้ 19,500 ต้น เป็นพื้นที่ 195 ไร่ (พระครูประยุตธรรมธัช (สมภาษณ์), 7 สิงหาคม 2557)

อนึ่ง การทวงคืนผืนที่ป่าเขาหัวช้างที่ถูกบุกกรุก เกิดขึ้นในเงื่อนไขทางสังคม ซึ่งอยู่ในช่วงการรัฐประหาร กล่าวคือ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 โดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) อันมี พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นหัวหน้าคณะเป็นผลให้มีประกาศคำสั่งในการแก้ไขปัญหาต่างๆของรัฐบาลตามมา หนึ่งในคำสั่งที่เกิดขึ้นและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนตะโหนด ในการจัดการกับปัญหาการบุกกรุกพื้นที่ป่าสงวน คือ มีประกาศคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 64/2557 ลงวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2557 เรื่องปราบปรามและหยุดยั้งการบุกกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ และต่อมามีคำสั่งฉบับที่ 66/2557 ลงวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2557 เรื่องเพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับการปราบปรามหยุดยั้งการทำลายทรัพยากรป่า และนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสถานการณ์ปัจจุบัน (ประชาไท, 2557; ไทยรัฐ, 2557; คณะรักษาความสงบแห่งชาติ, 2559)

คำสั่งทั้งสองฉบับนี้เป็นผลดีสำหรับการขับเคลื่อนของพระสงฆ์เป็นอย่างดี ในการสร้างความร่วมมือจากหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยเหลือได้ดียิ่งขึ้น และได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี เพื่อตอบสนองนโยบายของภาครัฐในยุคของรัฐบาลทหาร เห็นได้ชัดผ่านเหตุการณ์ในปลูกป่าในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2557 เป็นช่วงเวลาที่พระสงฆ์เตรียมสถานที่สำหรับจัดกิจกรรมปลูกป่าซึ่งจัดขึ้น ณ บริเวณด้านหลังของป่าชุมชนเขาหัวช้าง โดยกิจกรรมดังกล่าว พระสงฆ์ได้เข้าไปประชุมร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์น้ำตกท่าช้างเพื่อเตรียมการ รวมถึงเข้าไปในพื้นที่ป่าเพื่อสำรวจสถานที่ที่จะทำการปลูกต้นไม้และช่วยกันขุดหลุมเตรียมพื้นที่ในป่าที่จะทำการปลูกซ่อมแซม เมื่อถึงวันจัดกิจกรรม วันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2557 ได้เชิญนายอำเภอตะโหนด (นายทศพล สวัสดิสุข) เป็นประธาน

เมื่อทุกคนมีความพร้อมเพรียงกันทั้งหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง นักเรียนชาวบ้าน กลุ่มอนุรักษ์ พระสงฆ์ได้กล่าวเชิญชวนให้แต่ละกลุ่มได้ออกมาแสดงความคิดเห็นถึงความสำคัญของป่าในมุมมองของแต่ละกลุ่ม เพื่อปลูกจิตสำนึกให้มีความหวงแหนและช่วยกันดูแลรักษาป่า ก่อนที่จะมีการกล่าวเปิดงานและบันทึกภาพร่วมกัน ในวันนั้นนายอำเภอเป็นผู้นำชาวบ้านและนักเรียน เดินเข้าไปในป่า และถือต้นไม้เข้าไปร่วมกันปลูกในพื้นที่ที่กลุ่มอนุรักษ์ได้เตรียมขุดหลุมไว้ก่อนแล้ว ในขณะที่การเดินปลูกต้นไม้เพื่อซ่อมแซมป่านั้น มีชาวบ้านบางส่วน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และนายอำเภอได้นำมิดพรวน ขวานเข้าไปพร้อมกันด้วย เพื่อจะได้ตัดพินต้นยางพาราที่มีอายุ 1-4 ปี ซึ่งได้ลักลอบปลูกเข้าไปในพื้นที่ป่าสงวน ซึ่งนายอำเภอเป็นผู้นำตัด โดยมีชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ป่าไม้

เจ้าหน้าที่ทหารให้ความร่วมมือช่วยกันตัดฟันเมื่อพบเห็น ภาพบรรยากาศในครั้งนั้น พบว่า มีต้นยางพาราซึ่งลักลอบปลูกแซมขยายพื้นที่เข้าไปในป่าเป็นจำนวนมาก ซึ่งนายอำเภอเป็นแกนนำในการตัดฟันทั้งหมด และได้ช่วยกันปลูกต้นไม้ทดแทนเพื่อเป็นการทวงคืนพื้นที่ป่ากลับคืนมา

แม้ว่าการทำงานดังกล่าวของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ทหาร และนายอำเภอจะเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งหากแกนนำและสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์เป็นผู้ลงมือปฏิบัติตัดฟันต้นยางพาราเช่นนี้ โดยไม่มีหน่วยงานผู้มีอำนาจในการสั่งการและร่วมลงมือปฏิบัติ ก็ไม่สามารถดำเนินการได้ เพราะชาวบ้านไม่มีอำนาจหน้าที่ อีกทั้งจะเป็นการสร้างความขัดแย้งกับเจ้าของอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากพื้นที่ดังกล่าวเป็นของนักธุรกิจที่บุกรุก ก็คงยิ่งสร้างความไม่ปลอดภัยให้แก่กลุ่มอนุรักษ์เช่นกัน ในวันนั้นผู้วิจัยสังเกตเห็นว่ามีชาวบ้าน 2-3 คนที่แต่งกายคล้ายชุดของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ นั่งพูดคุยวิพากษ์วิจารณ์การนำตัดฟันต้นยางพาราของนายอำเภอ ว่าไม่เห็นด้วยกับวิธีการเช่นนี้

สรุป กล่าวได้ว่าในยุคของคณะรัฐบาล คสช. เอื้อให้พระสงฆ์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาได้สะดวกมากขึ้น เพราะกระแสรัฐบาลได้มีการปราบปรามผู้ที่กระทำ ความผิดบุกรุกพื้นที่ป่าอย่างจริงจัง จนมีคำกล่าวจากพระสงฆ์ (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 13 สิงหาคม 2557) ว่า

“...พวกที่บุกรุกพื้นที่ป่ามันกลัวเรา (พระสงฆ์) มันกลัวเราเอาทหารเข้าไปจัดการ...”

ในการฟื้นฟูพื้นที่ป่าชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าบริเวณพื้นที่ราบต่ำที่มีแนวเขตติดกับอ่างเก็บน้ำ ซึ่งมีสภาพเสื่อมโทรมไปมากหลังจากมีการสร้างอ่างเก็บน้ำ ได้มุ่งเน้นการปลูกต้นไม้ที่เป็นไม้สมุนไพรและพันธุ์พืชท้องถิ่นชนิดต่างๆของชุมชน เพื่อสร้างสวนพฤกษศาสตร์เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน รวมถึงเพื่อเกิดพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 17 พฤศจิกายน 2558)

การจัดการทวงคืนพื้นที่ป่าชุมชนเขาหัวช้าง จากมาตรการที่พระสงฆ์ได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องในช่วงระยะเวลา 5 ปี (พ.ศ. 2555 - 2560) ดังกล่าวไว้ในตอนต้น ทำให้สามารถทวงคืนพื้นที่ป่ากลับสู่การฟื้นฟูเป็นป่าของชุมชนได้ ในขณะเดียวกันพระสงฆ์ได้พยายามสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านได้เห็นถึงคุณค่าของการมีป่าชุมชนมากขึ้น ทั้งนี้ ยังเป็นการสร้างเงื่อนไขให้กลุ่มอนุรักษ์ของพระสงฆ์สามารถทำหน้าที่ในการรักษาฟื้นฟูและดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ได้ด้วยตนเอง ดังประโยคของพระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2560) ที่ว่า

“...การจัดการป่าชุมชนในตอนนี้ทำอย่างไรให้ชาวบ้านมีการหวงแหนป่าผืนนี้ ทำให้ความสมบูรณ์ของป่ากลับมีสภาพดีขึ้น มีป่าชุมชนแล้วชาวบ้านดีขึ้น (หมายถึง การได้ประโยชน์จากป่าชุมชนทำให้ชีวิตชาวบ้านดีขึ้น)...”

ความกังวลและความเป็นห่วงของพระสงฆ์ต่อกลุ่มอนุรักษ์

แม้ว่าพระสงฆ์สามารถจัดการพื้นที่ป่าและน้ำในชุมชนได้อย่างครอบคลุม แต่ทว่าก็ยังคงมีความกังวลกับกลุ่มอนุรักษ์ ที่ไม่สามารถนำเสนอผลงานการอนุรักษ์ป่าและน้ำให้สาธารณชนรับรู้ได้ รวมถึงสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตั้งคำถามของพระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์, 16 พฤศจิกายน 2558) ที่ว่า

“...การที่เรา (พระสงฆ์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์) จะร่วมประชุมสัมมนาอะไรต่างๆ ก็องค์กรต่างๆ นั้น รู้สึกว่าน้อยลงไปมาก เวทีต่างๆน้อยลง ลดลงไปมากเมื่อเทียบกับเมื่อก่อน (ในช่วงปี พ.ศ. 2544 - 2550) บางครั้งที่มีมันก็ไม่จูงใจเท่าที่ควร...”

ดังนั้น พื้นที่เวทีวิชาการดังกล่าวเป็นสิ่งที่พระสงฆ์ปรารถนา เพราะเห็นว่าจะเป็นการช่วยฝึกทักษะและประสบการณ์ รวมทั้งหล่อหลอมให้กลุ่มได้พัฒนาตนเองและสามารถนำศักยภาพของกลุ่มให้ปรากฏออกสู่สาธารณชน

อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะหลังของการขับเคลื่อน พระสงฆ์เองก็มีข้อจำกัด เนื่องด้วยวัยที่เพิ่มขึ้นและภาระหน้าที่ในศาสนาที่ต้องรับผิดชอบมีมากขึ้น ซึ่งไม่สามารถทุ่มเทในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำได้ตลอดเวลา ตั้งคำถามของพระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2560) ที่ว่า

“...ให้เวลามันไม่ได้ทุกวัน เราอยากไปมันทุกวัน ไปดูไปชมมันทุกวัน มันทำไม่ได้ เพราะเราเป็นพระมีหน้าที่ความรับผิดชอบที่ต้องทำอยู่...”

ส่วนผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของพระสงฆ์ (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 19 พฤศจิกายน 2558) ก็คือ

“...ประโยชน์อันยิ่งใหญ่
คือ ทรัพยากรธรรมชาติ
ไม่ใช่ประโยชน์ที่ตัวเรา
ตัวเรานั้นไม่สำคัญ...”

อนึ่ง ในปี พ.ศ. 2559 ชุมชนได้มีการจดทะเบียนเป็นป่าชุมชนอีกครั้ง โดยครั้งนี้มี
กำนันบัณฑิต หนองมา เป็นประธานคณะกรรมการป่าชุมชน เนื่องจากการขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชนมี
กำหนดระยะเวลา 5 ปี และพระครูประยุตธรรมธัชได้กล่าวว่า (สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2561)

“...เอากำนันมาเป็นประธาน คือ ต้องการให้กำนันนำ
ผู้ใหญ่มาสร้างความเข้มแข็ง ในการดูแลรักษาป่า แต่กำนันไม่
สามารถจัดการได้อย่างที่ตั้งใจไว้...(กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า)...คน
ในชุมชนที่ทำงานอยู่มันยังอ่อนแอ ยังไม่มีความเสียสละ ไม่
กล้าที่จะแสดงตนออกมา...”

5.3 เครือข่าย รูปแบบ และผลลัพธ์ของการจัดการทรัพยากรน้ำ

5.3.1 เครือข่าย

การจัดการทรัพยากรน้ำในรูปแบบธนาคารน้ำ ได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ
ให้กับชุมชนอื่นๆ ที่ประสบภาวะวิกฤตภัยแล้งในบริเวณลำห้วยของชุมชน เช่น ชุมชนเกาะลิบง
อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ที่เข้ามาเรียนรู้วิธีการสร้างฝายชะลอน้ำ และขอความร่วมมือให้พระสงฆ์ไป
ช่วยเป็นที่เลี้ยงช่วยถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างฝายให้กับสมาชิกภายในชุมชน และได้ร่วมลงมือ
ปฏิบัติ จนพระสงฆ์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ได้เข้าไปช่วยเป็นที่เลี้ยงในการสร้างฝายในพื้นที่ตามความ
ต้องการของชุมชนเกาะลิบงซึ่งส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ส่งผลให้กลุ่มแกนนำชุมชนและชาวบ้าน
ในพื้นที่ต่างมีความรู้สึกประทับใจในความมีน้ำใจไมตรีของพระสงฆ์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ที่ได้เข้ามา
ช่วยเป็นที่เลี้ยงและร่วมสร้างฝายชะลอน้ำให้

ในปี พ.ศ. 2557 มีหมู่บ้านทุ่งยาว หมู่ที่ 11 ตำบลโคกม่วง อำเภอเขาชัยสน จังหวัด
พัทลุง ได้เข้ามาเรียนรู้การสร้างธนาคารน้ำของชุมชน โดยประสานงานผ่านนายอดุลย์ แก้วคงธรรม

นายกสมาคมอนุรักษ์ลุ่มน้ำพัทลุง เนื่องจากชุมชนต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง จนต้องขอให้พระสงฆ์กับกลุ่มแกนนำอนุรักษ์ไปช่วยถ่ายทอทองคำความรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน โดยพระสงฆ์ได้มอบหมายให้แกนนำกลุ่มอนุรักษ์เข้าไปช่วยและร่วมสร้างฝายให้ที่ลำห้วยสังเก และในปี พ.ศ. 2558 พระสงฆ์ได้นำนักศึกษาจากทางสถาบันปฏิบัติการชุมชนเพื่อการศึกษาแบบบูรณาการ มหาวิทยาลัยทักษิณเข้าไปร่วมสร้างฝายให้กับชุมชนอีกด้วย

นอกจากนั้น ยังมีชุมชนบ้านนกรำ อำเภอองครักษ์ ชุมชนบ้านในกอย อำเภอป่าบอน ที่เข้าเรียนรู้การสร้างธนาคารน้ำเช่นกัน ฉะนั้น ชุมชนภายนอกที่เข้ามาศึกษาการสร้างธนาคารน้ำ จึงกลายเป็นเครือข่ายความร่วมมือ

5.3.2 รูปแบบ

ในการจัดการทรัพยากรน้ำ พระสงฆ์ได้มีการรณรงค์ขอความร่วมมือกับเจ้าของสวน ที่มีพื้นที่ติดกับลำคลองทั้ง 4 สาย (คลองกง คลองตะโหนด คลองหัวช้าง คลองโหล๊ะจันกระ) และมีลำห้วยที่ไหลผ่านสวน ให้ช่วยเว้นต้นไม้ริมห้วยและริมคลองทุกสายมีระยะห่าง 5 เมตร และจัดโครงการปลูกป่าริมห้วยในปี พ.ศ. 2556 เป็นต้นมา เพื่อป้องกันการพังทลายของตลิ่งริมห้วยโดยจัดการไปแล้ว 4 ลำห้วย คือ ห้วยลำตรน ห้วยนา ห้วยแม่ และห้วยพอ รวมถึงรณรงค์ให้ปลูกพืชริมน้ำประจำถิ่น อาทิ พรุเตย ซึ่งเป็นระบบโพรงรากในการเก็บกักน้ำ (water catchment) เพราะเมื่อพืชขยายพันธุ์ออกไป จะเป็นการช่วยเก็บกักน้ำตลอดเส้นทางได้เช่นกัน (สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ (สัมภาษณ์), 17 ตุลาคม 2558 ; พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 15 พฤศจิกายน 2558)

ยิ่งไปกว่านั้น การจัดการน้ำในรูปแบบธนาคารน้ำยังได้รับความสนใจจากสื่อมวลชน ในการนำเสนอข่าวการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชน สำนักข่าวของช่องไทยรัฐTV มีความสนใจต่อระบบการจัดการทรัพยากรน้ำในรูปแบบธนาคารน้ำของชุมชนตะโหนด ได้เข้ามาบันทึกเทปรายการเรื่องของการบริหารจัดการน้ำ เพื่อนำเสนอเป็นต้นแบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในรูปแบบของชุมชนในสภาวะที่เกิดวิกฤต เพื่อนำเสนอออกอากาศในรายการชัตทันข่าว เสาร์-อาทิตย์ ตอนการบริหารจัดการน้ำต้นทุนของชุมชนตะโหนด เผยแพร่ออกอากาศเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2558 (ไทยรัฐทีวี, 2558) อีกทั้งนำเสนอผ่านรายการช่วงข่าวค่ำของช่อง Thai PBS ที่เข้ามาถ่ายทำการสร้างฝายชะลอน้ำของชุมชนตะโหนดซึ่งชุมชนได้ยึดหลักการทำงานเพื่อสืบสานต่อปณิธานในการดูแลรักษาป่าและน้ำตามแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ซึ่งเผยแพร่ออกอากาศ เมื่อ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2559 (ไทยพีบีเอส, 2559)

5.3.3 ผลลัพธ์

การบริหารจัดการน้ำในลำห้วยและลำคลองอย่างต่อเนื่อง ทำให้น้ำในลำคลองช่วงระยะหลัง 4-5 ปี (พ.ศ. 2554-2558) ชุมชนมีน้ำใช้อยู่ตลอดไม่ได้ขาดสาย ส่งผลให้ชุมชนไม่ประสบกับสภาวะภัยแล้งเหมือนเช่นชุมชนอื่นๆ ตามคำยืนยันของพระครูประยุตธรรมธัช ซึ่งกล่าวเปิดงานเวทีเครือข่ายลูกโลกสีเขียวสัญจรภาคใต้ครั้งที่ 8 ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2558 ว่า

“...ด้านน้ำใน 4-5 ปี มานี้ภาวะความแห้งแล้งเกิดขึ้นที่อื่นมากมายในจังหวัดพัทลุง พื้นที่อำเภอต่างๆ ต้องประกาศให้เป็นเขตอันตรายเกี่ยวกับภัยแล้ง แต่ตะโหมด 4-5 ปี มานี้ไม่พบกับภัยแล้งเลยก็ว่าได้ ไม่รู้เกิดจากการที่เราจัดการน้ำหรือเปล่า เพราะเราจัดการน้ำไปทุกลำห้วยในตะโหมด ตั้งแต่รอยต่ออำเภอตะโหมดทั้งหมดของเรา...”

ทั้งนี้ นายสมเกียรติ บัญชาพัฒนาศักดา นายอดุลย์ แก้วคงธรรม ลุงวรรณ ขุนจันทร์ ลุงสวาท ทองรักษา และนายศักดิ์ เพชรสุข ต่างกล่าวว่าชุมชนตะโหมดไม่พบกับปัญหาภัยแล้งมากนัก ในขณะที่ชุมชนอื่นในจังหวัดพัทลุงมีความเสี่ยงต้องประสบปัญหาภัยแล้งอย่างหนัก

5.4 ความภาคภูมิใจและรางวัลลูกโลกสีเขียวในการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ

5.4.1 ความภาคภูมิใจ

ความภาคภูมิใจในการทำงานที่ผ่านมาระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน คือ การได้รับเสด็จสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเสด็จทอดพระเนตรรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำที่เรียกว่า “ธนาคารน้ำ ที่ป่าห้วยลำตรน เมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2556 (ภาพที่ 18 ภาคผนวก ฉ) การเสด็จชุมชนตะโหมดจึงเป็นความภาคภูมิใจของพระสงฆ์กับชุมชนเป็นอย่างยิ่ง หลังจากที่ชุมชนกับพระสงฆ์ได้ผ่านพันธอุปสรรคต่างๆมาอย่างยาวนาน และเมื่อชุมชนตะโหมดไปนำเสนอข้อมูลการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำในสถานที่หรือหน่วยงานใดก็ตามสิ่งที่พบเห็นเสมอ คือ การนำรูปภาพ พระบรมฉายาลักษณ์ที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เสด็จเยือนชุมชนตะโหมด ทรงทอดพระเนตรการสร้างธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมด ณ ห้วยลำตรน นำไปแสดงให้บุคคลทั่วไปได้รับทราบด้วยเสมอ

ความเป็นมาในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนชุมชนตะโหมด เป็นไปตามคำกราบทูลเชิญของมหาวิทยาลัยทักษิณ ซึ่งมีที่มาจากพระครูสุนทรกิจจานุโยคได้ปรารภกับ ดร.สมศักดิ์ โชคนุกูล มีความต้องการให้พระองค์ได้เสด็จเป็นประธานทรงเปิด “ห้องสมุดเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี” ซึ่งสร้างขึ้นใหม่แทนอาคารห้องสมุดประชาชนหลังเก่า ซึ่งมีประวัติความเป็นมาในครั้งหนึ่งสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี เสด็จพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิอดุลเดช รัชกาลที่ 9 ทรงเสด็จพระราชดำเนินเป็นประธานทรงเปิดห้องสมุดประชาชนของชุมชนตะโหมดเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2516 ซึ่งต้องการให้ห้องสมุดที่สร้างขึ้นใหม่ทดแทนอาคารหลังเดิมที่ชำรุด เพื่อน้อมรำลึกถึงสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนีและเป็นเกียรติกับชุมชนอีกครั้ง จึงขอความร่วมมือให้มหาวิทยาลัยทักษิณช่วยเหลือ

อนึ่ง ก่อนหน้าการเสด็จเยือนชุมชนตะโหมดทางสถาบันปฏิบัติการชุมชนเพื่อการศึกษาแบบบูรณาการ มหาวิทยาลัยทักษิณ ได้นำตัวแทนชุมชนตะโหมด ได้แก่ พระครูสุนทรกิจจานุโยค นายเหล็ก สาเหล็ก พระครูประยุตธรรมธัช นายวรรณ ขุนจันทร์ และนางสาวปราณี มลิวรรณ ไปร่วมจัดนิทรรศการ ประกอบไปด้วย ฐานการเรียนรู้ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ฐานการเรียนรู้การบริหารจัดการป่าต้นน้ำ ฐานการเรียนรู้สังคมพืชป่าบางพารา และฐานการเรียนรู้พหุวัฒนธรรมสังคมสองศาสนา ที่มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตพัทลุง ในการที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เสด็จพระราชดำเนินมหาวิทยาลัยทักษิณ เป็นการส่วนพระองค์ เพื่อเยี่ยมชมการดำเนินงาน เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2551 และทรงเยี่ยมชมนิทรรศการต่างๆ ที่จัดขึ้นจนกระทั่งมาถึงนิทรรศการของชุมชนตะโหมด สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงสนพระทัยทรงจดบันทึกอย่างละเอียดในทุกฐานการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฐานการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ ทรงรับสั่งให้ผู้ติดตามส่วนพระองค์ได้ศึกษาฐานดังกล่าวเป็นกรณีเฉพาะ ดังที่วรรณ ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์, 13 ตุลาคม 2558) กล่าวยืนยันว่า

“...วันนั้นพระองค์ท่านตรัสเรียกข้าบาทให้มาดูการจัดการน้ำของชุมชนตะโหมด เป็นที่สนพระทัยในการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนตะโหมดเป็นอย่างยิ่ง...”

นอกจากนั้น ทรงตรัสถามถึงพันธุ์พืชที่เจริญเติบโตอยู่ร่วมกับต้นยางพาราในฐานการเรียนรู้สังคมพืชป่าบางพารา (สมศักดิ์ โชคนุกูล (บรรณาธิการ) 2552, น.29)

การเสด็จป่าห้วยลำตรนสร้างความตื่นตัวให้กับพระสงฆ์และกลุ่มแกนนำอนุรักษ์เป็นอย่างยิ่ง เพราะช่วงเวลาที่ต้องปรับพื้นที่ถนนทางเข้าไปยังห้วยลำตรน ซึ่งพระครูประยุตธรรมธัช มี

หน้าที่รับผิดชอบในการดูแลปรับพื้นที่ จนกระทั่งเมื่อเจ้าหน้าที่ได้เข้ามาตรวจสอบพื้นที่เพื่อดูความเรียบร้อย แต่กลับพบว่าการปรับพื้นดินยังคงไม่เรียบร้อย สร้างความกังวลใจให้กับเจ้าหน้าที่ ขณะที่ท่านสัญญาว่าจะดูแลการปรับพื้นที่ให้แล้วเสร็จทันตามกำหนด ขณะที่การเตรียมสถานที่เพื่อรับเสด็จมีระยะเวลาเพียง 1 เดือน ที่ทุกฝ่ายจะต้องจัดเตรียมสถานที่ให้พร้อม หลังจากได้รับทราบข่าวจากมหาวิทยาลัยทักษิณว่าจะมีการเสด็จ จนสถานที่ทุกอย่างสามารถดำเนินการได้ทันตามกำหนด

เมื่อถึงวันที่พระองค์เสด็จเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายต่างเตรียมการต้อนรับ พร้อมทั้งผู้กล่าวรายงานการดำเนินงานของชุมชน คือ ลุงวรรณ ขุนจันทร์ ซึ่งในวันดังกล่าวพระองค์เสด็จ 3 แห่งในชุมชนตะโหนด คือ การเปิดห้องสมุดเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้า การเสด็จห้วยลำตรนเพื่อทอดพระเนตรการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชน และการเสด็จเปิดศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

ทั้งนี้การเสด็จไปพื้นที่ห้วยลำตรนสร้างความปลาบปลื้มตื่นตันใจให้แก่บุคคลผู้ทำงานทุกฝ่าย หนึ่งในชาวบ้านผู้เฝ้ารับเสด็จและเป็นบุคคลที่ร่วมทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำร่วมกับพระองค์ คือ นายเลิน เพชรทอง (สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2558) กล่าวว่า

“...วันนั้นพระองค์ทรงชื่นชมการทำงานของพวกเรา และขอให้ช่วยดูแลรักษาป่าและน้ำกันต่อไป...”

นอกจากนั้น นายสมเกียรติ บัญชาพัฒนาศักดา (สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2558) ยังกล่าวว่า

“...การที่พระองค์ท่านเสด็จไปพื้นที่การทำงานในการดูแลจัดการน้ำของชุมชน ยังเป็นการสร้างขวัญกำลังใจต่อกลุ่มอนุรักษ์เป็นอย่างดี เพราะการทำงานระหว่างพระองค์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ที่ผ่านมา (ปลายปี พ.ศ.2549-2555) ตั้งแต่เริ่มเข้าไปในพื้นที่ป่าห้วยลำตรน จนมาถึงวันที่พระองค์เสด็จ ทุกคนรู้สึกหายเหนื่อยห้อยจากการทำงาน และเป็นขวัญกำลังใจยิ่งที่จะร่วมกันทำงานต่อไป...”

ผลของความภาคภูมิใจนี้ส่งผลให้พระองค์กับชุมชนมีความมุ่งมั่นในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำเป็นอย่างดี

5.4.2 รางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ 17 ประจำปี พ.ศ. 2558

ผลลัพธ์เชิงประจักษ์จากการทำงาน ตั้งแต่จุดเริ่มต้นเมื่อเข้าไปจัดการป่าในรูปแบบป่าชุมชน ปี พ.ศ. 2543 (พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ) และขยายพื้นที่การอนุรักษ์ไปยังพื้นที่ป่าเขตอนุรักษ์ (เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด) ไปจนถึงการจัดการทรัพยากรน้ำ (ธนาคารน้ำ) ปี พ.ศ. 2545 และผ่านพ้นอุปสรรคต่าง ๆ นานาที่พระสงฆ์กับชุมชนต้องเผชิญ จนกระทั่งสามารถดูแลรักษาป่าได้ครอบคลุมแนวเขตป่าที่มีพื้นที่ติดกับชุมชนตะโหมด ทำให้การบุกรุกพื้นที่ป่าอนุรักษ์ลดลง

ประสบการณ์ในการขับเคลื่อนที่สั่งสมมา ซึ่งมีทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุการณ์โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง ที่ไม่สามารถยับยั้งให้ถูกระงับไปอย่างถาวร นั้นเป็นบทเรียนและประสบการณ์ที่มีค่าในการทำงานของชุมชน ทำให้ในปี พ.ศ. 2558 พระสงฆ์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ได้ตัดสินใจส่งผลงานการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำที่ผ่านมามาตลอดระยะเวลาที่มากกว่าสองทศวรรษ (พ.ศ. 2543 - 2558) เข้าประกวดรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 17 ประจำปี พ.ศ. 2558 หัวข้อ “วิถีพอเพียง แบ่งปัน ผูกพัน ดิน น้ำ ป่า” ประเภทชุมชน ซึ่งเป็นการประสานงานจากแกนนำในชุมชนอย่าง นายอดุลย์ แก้วคงธรรม นายกสมาคมคนรักน้ำพุทลุง เป็นผลให้วันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2558 คณะกรรมการรางวัลลูกโลกสีเขียวระดับภาคใต้ ได้เข้ามาเก็บรวบรวมข้อมูลจากชุมชน โดยให้ชุมชนนำเสนอผลการดำเนินงานที่ผ่านมาและตอบประเด็นคำถามต่างๆ รวมถึงได้เข้าไปบันทึกภาพผลการดำเนินงานในสถานที่จริง (ภาพที่ 14 ภาคผนวก ฉ)

ในปีเดียวกัน ชุมชนตะโหมดได้รับความไว้วางใจให้เอื้อเฟื้อสถานที่ (โดยใช้สถานที่วัดตะโหมดและอาคารโรงเรียนวัดตะโหมด) ในการจัดกิจกรรมเวทีเครือข่ายลูกโลกสีเขียวสัญจรภาคใต้หนึ่งเดียวครั้งที่ 8 ภายใต้หัวข้อ “รวมพลังคนกล้า สร้างคุณค่า เมืองลุง” วันที่ 14-15 ตุลาคม พ.ศ. 2558 โดยคณะกรรมการรางวัลลูกโลกสีเขียวระดับภาคใต้ได้ประสานงานผ่าน นายอดุลย์ แก้วคงธรรม และในพิธีเปิดกิจกรรมได้นิมนต์ พระครูประยุตธรรมธัช เป็นผู้กล่าวให้โอวาทเปิดกิจกรรมในคำคืนวันที่ 14 ซึ่งการที่ชุมชนได้เอื้อเฟื้อสถานที่ในการจัดกิจกรรมครั้งนี้เป็นผลดีต่อชุมชน เนื่องจากผู้เข้าร่วมงานได้ใช้ฐานการเรียนรู้การจัดการทรัพยากรป่าและน้ำของชุมชนเป็นสถานที่ศึกษาเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ รวมถึงทำให้คณะกรรมการพิจารณารางวัลลูกโลกสีเขียวที่เข้าร่วมกิจกรรมได้เห็นสภาพพื้นที่จริงของชุมชนในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำกันมาอย่างยาวนาน

ต่อมา ในช่วงเดือน กันยายน พ.ศ. 2559 ชุมชนตะโหมดได้ทราบข่าวว่าเป็น 1 ใน 7 ชุมชนที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ซึ่งสร้างความปลาบปลื้มใจให้กับพระสงฆ์และแกนนำกลุ่มอนุรักษ์เป็นอย่างยิ่ง (นายอดุลย์ แก้วคงธรรม (สัมภาษณ์), 8 กันยายน 2559) และได้เข้ารับรางวัลลูกโลกสีเขียวกับนายอานันท์ ปันยารชุน เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2559 โดยที่พระครูประยุตธรรมธัช ตัวแทนชุมชนเป็นผู้รับรางวัล พร้อมเงินรางวัล 250,000 บาท (ภาพที่ 10 ภาคผนวก ฉ) (GreenGlobe

Institution, 2559) และวันที่ 21 พฤศจิกายน 2559 ในช่วงบ่ายมีเวทีเสวนาโดยผู้ปฏิบัติงานในชุมชน หนึ่งในผู้เข้าร่วมวงเสวนา คือ พระครูประยุตธรรมธัชซึ่งเป็นตัวแทนชุมชนตะโหมด (ศูนย์ข่าวพลังงาน, 2559)

เมื่อพระสงฆ์รับทราบข่าวว่าได้รับรางวัลดังกล่าว จึงนำงบประมาณบางส่วนเป็นเงิน 100,000 บาท และเงินส่วนตัวอีกจำนวน 50,000 บาท และได้ติดต่อนำเครื่องจักรเข้าไปปรับที่ดินที่มีสภาพเสื่อมโทรมบริเวณด้านหลังและด้านหน้าป่าชุมชนเขาหัวช้างติดกับแนวเขตอ่างเก็บน้ำ เพื่อปรับพื้นที่ให้มีความเรียบเสมอกัน ซึ่งพระสงฆ์ต้องการจัดการให้พื้นที่ดังกล่าวเพื่อปลูกต้นไม้ให้เป็นสวนพฤกษศาสตร์ได้สะดวกมากขึ้น และต้องการสร้างลานพื้นที่สำหรับเป็นแหล่งสนทนาในการทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ของชุมชน รวมถึงปรับถนนเส้นทางให้แก่นักกลุ่มอนุรักษ์เข้าไปสำรวจตรวจตราเผ่าระวังพื้นที่ป่าได้สะดวกมากยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นพื้นที่การศึกษาเรียนรู้ป่าชุมชนของหน่วยงานองค์กรและชุมชนอื่นๆ จากภายนอก (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 19 สิงหาคม 2560) นอกจากนี้ ผลจากการได้รับรางวัลนี้เอง ทำให้มหาวิทยาลัยทักษิณได้ใช้โอกาสนี้เข้ามาจัดกิจกรรมเชิงวิชาการ ดังจะได้อธิบายต่อไป

5.5 กิจกรรมเชิดชูเกียรติชุมชนตะโหมด “คนตะโหมด ๙ อย่างตามทางพ่อ ดิน น้ำ ป่า”

กิจกรรมเชิดชูเกียรติชุมชนตะโหมด ใช้ชื่องานว่า “คนตะโหมด ๙ อย่างตามทางพ่อ ดิน น้ำ ป่า” จัดขึ้นในวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2560 (ภาพที่ 11 ภาคผนวก ฉ) มีนายวันชัย คงเกษม ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง เป็นประธานเปิดงาน และมีผู้นำศาสนาอิสลามเข้าร่วมพิธีเปิดสวดขออู่อ้า ก่อนที่พระสงฆ์จะได้เจริญชัยมงคลคาถาเปิดงาน งานครั้งนี้สถาบันปฏิบัติการชุมชนเพื่อการศึกษาแบบบูรณาการ มหาวิทยาลัยทักษิณ ได้สนับสนุนงบประมาณ และชุมชนตะโหมดโดยสภากาชาด ตะโหมดมีหน้าที่จัดเตรียมสถานที่สำหรับจัดกิจกรรมทั้งหมด และนายบุญเติมภู่ รองเลือน นายอำเภอ ตะโหมด (ย้ายเข้ามาดำรงตำแหน่ง วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2560 แทนนายทศพล สวัสดิสุข ย้ายไปเป็นนายอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา) ทำหน้าที่ประสานงานและออกคำสั่งให้องค์กรภายในชุมชนมีส่วนร่วมจัดงานนี้

เสียงวิพากษ์วิจารณ์การจัดกิจกรรมของสถาบันปฏิบัติการชุมชนฯ

งานดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อแสดงผลงานทางด้านวิชาการของสถาบันฯ ที่เข้าร่วมดำเนินการกับชุมชนตะโหมด โดยได้ใช้เงื่อนไขการได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวของชุมชนตะโหมดในการจัดกิจกรรม ซึ่งมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากแก่นนำกลุ่มอนุรักษ์และชาวบ้านผู้มีบทบาทสำคัญ ในยุค

ตั้งแต่การทำงานบุกเบิกการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำร่วมกับพระสงฆ์มาอย่างยาวนานได้กล่าวว่า เป็นการดึงเอาผลงานจากความสำเร็จของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำว่าเป็นเพราะผลงานของสถาบันปฏิบัติการชุมชนฯได้เข้ามาช่วยส่งเสริมสนับสนุนทำให้ชุมชนได้รับรางวัลดังกล่าว

5.5.1 การระดมทุนจัดตั้งกองทุนขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ป่าและน้ำ

วัตถุประสงค์ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การระดมทุนให้กับพระสงฆ์เพื่อสมทบทุนสำหรับจัดตั้งกองทุนป่าต้นน้ำของชุมชนตะโหนด ซึ่งกองทุนนี้ใช้สำหรับการขับเคลื่อนกิจกรรมด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวคิดการจัดตั้งกองทุนของพระสงฆ์ (พระครูประยุตธรรมธัช) เริ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 โดยพยายามหาวิธีการในการจัดหาเงินทุนเพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนขึ้นสืบเนื่องจากการได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวจึงเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เป็นจุดเริ่มต้นในการระดมทุนได้อีกทั้งการที่สถาบันปฏิบัติการชุมชนฯเข้ามาจัดกิจกรรมนี้จึงสอดคล้องให้สามารถดำเนินการไปพร้อมกันกับกิจกรรมดังกล่าว อนึ่ง กองทุนนี้นอกจากใช้เป็นทุนในการขับเคลื่อนกิจกรรมด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว เงินบางส่วนพระสงฆ์มีเจตนาใช้เป็นสวัสดิการให้กับสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ที่มีจิตอาสาดูแลรักษาป่าและน้ำในยามจำเป็นเช่นกัน

รูปแบบ และระเบียบข้อบังคับในการขับเคลื่อนกองทุน ยังไม่มีความชัดเจนเป็นรูปธรรม เพราะอยู่ในช่วงของการเริ่มต้นเรียนรู้ของพระสงฆ์ แต่ว่างประมาณที่จัดหามาได้จากการระดมทุนในวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2560 ได้เป็นเงินประมาณ 300,000 บาท และเงินรางวัลลูกโลกสีเขียวที่เหลืออีก 150,000 บาท รวมเป็นเงิน 450,000 บาท ดังนั้น เงินรายได้ทั้งหมดจึงเป็นจุดเริ่มต้นในความต้องการของพระสงฆ์ที่จะให้กองทุนนี้เป็นตัวขับเคลื่อนกิจกรรมด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มอนุรักษ์ ทั้งนี้ พระสงฆ์ต้องคิดพิจารณาถึงวิธีการจัดหางบประมาณในปีต่อไปอีกด้วย เนื่องจากไม่สามารถจัดกิจกรรมขอรับบริจาคได้ทุกครั้ง จึงต้องหาวิธีการที่จะรักษากองทุนนี้ให้มีความยั่งยืน ซึ่งในเบื้องต้นสำหรับกองทุนนี้พระสงฆ์ (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 19 สิงหาคม 2560) ได้วางแผนไว้ว่า

“...ให้แต่ละกลุ่มเขียนโครงการขึ้นมา ของบสนับสนุน และเรา (พระสงฆ์) จะลงไปติดตามผลของโครงการ เรา พยายามปล่อยให้กลุ่มสามารถมีความเข้มแข็งด้วยตัวของเขาเอง เราจะลงไปแสดงบทบาทเหมือนเมื่อก่อนมันคงมีไม่มากแล้ว เพราะเราสามารถดูแลพื้นที่ป่าและจัดการน้ำได้ทุกลำห้วย เพียงต้องการให้กลุ่มนั้นคอยดูแล และคอยซ่อมแซมฝายที่ชำรุดในแต่ละพื้นที่...”

เวทีครั้งนี้ใจจริง เราต้องการให้กลุ่มได้แสดงผลงานของตนเอง แต่กลุ่มก็ไม่สามารถดึงผลงานออกสู่สาธารณชนได้ อย่างที่เห็นในงาน ยังไม่มีใครที่คิดได้ นอกจากกลุ่มของทีมอดุลย์...”

เจตนาของพระสงฆ์ในการจัดกิจกรรม “คนตะโหมด ๙ อย่างตามทางพ่อ ดิน น้ำ ป่า”

พระสงฆ์ (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 19 สิงหาคม 2560) ได้พยายามยกระดับงานจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นในปีนี้ (พ.ศ.2560) และต้องการจัดกิจกรรมในรูปแบบเช่นนี้ในชุมชนขึ้นทุกๆปี เพื่อให้กลุ่มได้มีพื้นที่ในการแสดงผลงานออกสู่สาธารณชนและมองว่า

“...ทำอย่างไรที่จะพัฒนาให้เขา (กลุ่ม) สามารถยืนได้ด้วยปัญญาความคิดของเขาเอง สามารถรองรับกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนที่มาจากภายนอกได้ นอกจากการดูแลรักษาป่าและน้ำ เพียงอย่างเดียว สามารถแสดงผลงานที่ตนทำออกมาได้...”

สาระสำคัญที่พระสงฆ์ได้กล่าวมานั้นปรากฏออกมาพร้อมกับสีหน้าแววตาที่มีความกังวลเกี่ยวกับกลุ่มอนุรักษ์ เพราะในงานที่จัดขึ้นนี้มุ่งหวังให้กลุ่มอนุรักษ์ได้แสดงผลงานของตนเองที่ได้ขับเคลื่อนกันมา แต่กลุ่มยังไม่สามารถนำเสนอผลงานที่ดำเนินการของตนออกสู่สาธารณชนได้

จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมงานดังกล่าว สังเกตเห็นว่า การจัดงานเพื่อเชิดชูเกียรติชุมชนที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว มิได้มีเวทีที่ให้ความสำคัญกับการนำเสนอการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา หรือจะเป็นเวทีเสวนาที่ถ่ายทอดประสบการณ์ในการขับเคลื่อนของชุมชนกว่าจะได้รับรางวัลนี้ อีกทั้ง การนำเสนอผลงานในการขับเคลื่อนของแต่ละกลุ่มอนุรักษ์ มีเพียงผลงานของทีมงานอดุลย์ แก้วคงธรรม ซึ่งทำงานในฐานะสมาคมคนรักกลุ่มน้ำพิทลุง และมีบางกลุ่มก็ไปจัดแสดงผลงานร่วมกับหน่วยงานราชการซึ่งได้กลายเป็นผลงานของหน่วยงานราชการมากกว่าการนำเสนอผลงานของกลุ่ม ทำให้ปรากฏการณ์ที่เห็นมีเพียงการนำผลิตภัณฑ์ของแต่ละชุมชนมานำเสนอและจัดจำหน่าย คงมีเพียงหมู่ที่ 9 บ้านป่าพงค์ที่มีการจัดนิทรรศการนำเสนอเหตุการณ์การบุกรุกและยุติการทำลายป่า รวมถึงการนำเสนอภาพการทำนาอินทรีย์ของกลุ่มทำนาอินทรีย์ นอกจากนั้น เป็นผลงานของหน่วยงานและชุมชนในพื้นที่อื่นๆ

ส่วนเวทีเสวนาเองก็ไม่ได้มีการกล่าวถึงความเป็นมาและบทเรียนการทำงานที่ชัดเจนมากนัก จนสามารถเป็นประโยชน์ให้กับชุมชนอื่นๆให้ได้รับรู้ ว่ากว่าที่ชุมชนตะโหมดจะประสบความสำเร็จได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวมีความเป็นมาอย่างไร นอกจากนั้น ผู้ร่วมงานส่วนใหญ่เป็น

นักเรียนมากกว่าชาวบ้านและประชาชนทั่วไปจากชุมชนอื่นๆ อนึ่ง งานดังกล่าวพระสงฆ์ได้ทุ่มเททั้งแรงกายแรงใจอย่างเต็มที่ในการจัดเตรียมงานและสถานที่ในนามของสภากาลานวัดตะโหนด ถือได้ว่างานนี้จึงเป็นงานที่ชุมชนตะโหนดได้จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่อีกครั้ง ถึงแม้ว่าสถาบันปฏิบัติการชุมชนฯ เป็นผู้ใช้ออกสการได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว เป็นจุดเด่นในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของทางสถาบันปฏิบัติการชุมชนฯ ก็ตาม

5.6 หน่วยงานองค์กรภายนอกที่เข้ามาสนับสนุน ส่งเสริมชุมชน

ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ เจื่อนไขสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้พระสงฆ์กับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์มีกิจกรรมการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับป่าและน้ำอย่างต่อเนื่อง คือ การเข้ามาศึกษาดูงาน ของหน่วยงาน องค์กร สถาบันการศึกษาและชุมชนอื่นๆ รวมถึงมีงานวิจัยของสถาบันการศึกษาที่เข้ามาอยู่เป็นระยะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่เข้ามามีบทบาทในทำกิจกรรมในช่วงแรกๆ ซึ่งพระสงฆ์กับชุมชนเริ่มมีบทบาทการขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ป่าและน้ำ ทั้งในด้านการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการและสร้างกระบวนการเรียนรู้ในมิติต่างๆ เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับพระสงฆ์และแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ในช่วงปี พ.ศ. 2544 - 2549 ดังกล่าวไว้แล้วในตอนต้น

ช่วงปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2561) มีสถาบันปฏิบัติการชุมชนเพื่อการศึกษาแบบบูรณาการ มหาวิทยาลัยทักษิณ ได้เข้ามาใช้พื้นที่ชุมชนตะโหนดเป็นฐานการเรียนรู้และทำกิจกรรมของนักศึกษาดังกล่าวไว้แล้วในตอนต้นบางส่วน และในปี พ.ศ. 2556 ทางสถาบันปฏิบัติการชุมชนฯ ได้เข้ามาช่วยพัฒนาสูตรปุ๋ยอินทรีย์ที่มีความเหมาะสมกับชุมชนตะโหนด เนื่องจากการทำปุ๋ยอินทรีย์มีจุดเริ่มต้นจากความต้องการของพระครูประยุตธรรมธัช ที่ต้องการอยากให้ชาวบ้านในชุมชนเลิกใช้ปุ๋ยเคมีในการทำเกษตร จึงได้ขอความร่วมมือให้ทางสถาบันปฏิบัติการชุมชนฯ เข้ามาช่วยส่งเสริมในการถ่ายทอดความรู้ให้กับแกนนำชาวบ้าน จนทำให้มีการรวมกลุ่มเป็น “กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์” และได้ยกระดับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์สู่การทำนาข้าวอินทรีย์ และได้รวมกลุ่มเป็น “กลุ่มทำนาอินทรีย์” ทั้งสองกลุ่มมีพระสงฆ์เป็นที่ปรึกษา และในปี พ.ศ. 2558 กลุ่มทำนาอินทรีย์ มีสมาชิกเข้าร่วม 92 ครัวเรือน ในหมู่ที่ 3 หมู่ที่ 12 มีจำนวนพื้นที่การทำนารวม 232 ไร่ ซึ่งในปีเดียวกันนี้ มหาวิทยาลัยทักษิณได้นำนักศึกษาชั้นปีที่ 1 มารับน้องอย่างสร้างสรรค์โดยการร่วมทำนาโยนในแปลงนาอินทรีย์ของสมาชิกภายในกลุ่ม

เนื่องจากสถาบันปฏิบัติการชุมชนฯ มีการเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้พระครูประยุตธรรมธัชมีกิจกรรมอนุรักษ์ป่าและน้ำซึ่งทำให้กลุ่มอนุรักษ์ได้ร่วม

ขับเคลื่อนกิจกรรมกับกลุ่มนักศึกษาอย่างไม่ขาดสาย ทั้งการทำหน้าที่เป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับป่าและการสร้างธนาคารน้ำ และมอบหมายให้นักศึกษาเข้าไปเรียนรู้การจัดการทรัพยากรป่าและร่วมปฏิบัติในการสร้างธนาคารน้ำหรือซ่อมแซมธนาคารน้ำตามลำห้วยในชุมชน

ด้วยเหตุนี้ทำให้พระครูประยุตธรรมธัชในฐานะผู้นำการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ จึงได้รับการยกย่องจากมหาวิทยาลัยทักษิณ ให้เข้ารับโล่ประกาศเกียรติคุณผู้ทำคุณประโยชน์ต่อชุมชนในฐานะผู้เชื่อมโยงหลักธรรมผู้คนสู่การฟื้นฟูป่าไม้ สายน้ำ และผืนดิน เข้ารับโล่ต่อพระพักตร์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในการเสด็จพระราชทานปริญญาบัตร เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555 (สมศักดิ์ โชนุกูล (สัมภาษณ์), 2 พฤศจิกายน 2558)

อนึ่ง วันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2558 คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตศรีวิชัย จังหวัดสงขลา ได้เข้ามาทำพิธีลงนามข้อตกลงความร่วมมือ (Memorandum of Understanding หรือ MOU) ร่วมกันกับสถาบันวัดตะโหนด เทศบาลตำบลตะโหนด เทศบาลตำบลเขาหัวช้าง และสมาคมการท่องเที่ยวจังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นการเข้ามาช่วยสนับสนุน ส่งเสริม การพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ทางด้านวิชาการที่ชุมชนตะโหนดมี ระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 - 2560 โดยการนำเข้ามาของ ดร.นุชลี ทิพย์มณฑล ซึ่งเป็นลูกหลานชุมชนตะโหนดตระกูล ขุนจันทร์ (นุชลี ทิพย์มณฑล (สัมภาษณ์), 9 ตุลาคม 2558)

นอกจากนั้น ในปี พ.ศ. 2558 สำนักงานบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 6 (สงขลา) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้นางบประมาณเข้ามาร่วมทำกิจกรรมกับกลุ่มแกนนำอนุรักษ์ ในการจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรป่า การพัฒนาทักษะความรู้ และการนำไปศึกษาดูงานในต่างพื้นที่ เป็นต้น ทั้งนี้ นพวรรณ เสวตานนท์ (สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2558) นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการพิเศษ สำนักงานบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 6 (สงขลา) ได้ให้เหตุผลที่เลือกเข้ามาทำงานในชุมชนตะโหนดว่า

“...เหตุที่พี่เลือกพื้นที่ชุมชนตะโหนด เพราะชุมชนที่นี่เขามีฐานของกลุ่มอนุรักษ์ที่มีความพร้อมในการดูแลป่าอยู่ก่อนแล้ว ง่ายที่พี่จะเข้าไปช่วยส่งเสริม พัฒนาพวกเขาโดยพี่ไม่ต้องเสียเวลาไปสร้างกลุ่มให้กับเขาใหม่ เราเพียงมาส่งเสริมให้พวกเขามีความเข้มแข็งภายในกลุ่ม... พี่รู้สึกประทับใจกับชุมชนนี้ เพราะเคยมาร่วมปลูกป่ากับเขา (กลุ่มอนุรักษ์) ช่วงวันแม่ปี 57 ทั้งพระ เด็ก ชาวบ้าน หน่วยงานราชการ เขามีความพร้อมเพรียงกันมาก เขาสามารถที่จะกล้าออกมาพูดคุยเล่าให้คนอื่นฟังเรื่องความสำคัญของป่าได้ชัดเจน เราเจ้าหน้าที่ป่าไม้รู้สึกดีใจเห็นแล้วรู้สึก

*เขามีความตั้งใจ เขารวมพลัง ก็เลยอยากมีกิจกรรมอะไรร่วมกับ
เขา เราเลยจะเข้ามาส่งเสริม ในสิ่งที่เขาต้องการอะไร หรืออยาก
ให้มีอะไรเกิดขึ้น เพราะเขาช่วยเราดูแลป่าอยู่แล้ว ทำอย่างไรให้
เขาเข้มแข็ง ทำอย่างไรให้ชาวบ้านที่ช่วยดูแลป่ามีชีวิตที่ดี...”*

การเข้ามาของหน่วยงานดังกล่าว จึงเป็นการช่วยส่งเสริมและพัฒนาทักษะความรู้
ของกลุ่มอนุรักษ์ต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนในการดูแลรักษาป่า โดยการฝึกอบรมและนำไปทัศนศึกษาออก
สถานที่ ซึ่งได้เข้าไปร่วมทำกิจกรรมกับกลุ่มพิทักษ์ป่าห้วยถ้ำหมูที่ 11 ชมรมอนุรักษ์น้ำตกท่าช้าง กลุ่ม
พิทักษ์ป่าหมูที่ 4 และได้มีการเชิญชาวบ้านหมูที่ 3 ซึ่งเป็นคณะกรรมการสถานวัดตะโหนด รวมถึง
ตัวแทนชาวบ้านหมูที่ 2 และหมูที่ 5 เป็นชาวบ้านมุสลิมซึ่งมีพื้นที่ติดกับแนวเขตป่าอนุรักษ์เข้ามาร่วม
กันดูแลรักษาพื้นที่ป่า นอกจากนั้น สำนักงานบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 6 (สงขลา) ได้สนับสนุน
งบประมาณให้กับกลุ่มอนุรักษ์ เพื่อเป็นการส่งเสริมอาชีพให้สมาชิกได้มีความมั่นคงและมีชีวิตที่ดีขึ้น
จากการร่วมอาสาช่วยกันดูแลรักษาป่า

ทั้งนี้ การเข้ามาดำเนินกิจกรรมของหน่วยงานดังกล่าว ในช่วงแรกไม่ใช่เรื่องง่าย
เพราะภาพลักษณ์ที่กลุ่มอนุรักษ์มีต่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้ คือ บุคคลที่ไม่มีความจริงจัง ซึ่งเป็นผลมาจาก
เหตุการณ์โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างที่มีประสบการณ์กับเจ้าหน้าที่ซึ่งไม่มีความจริงจังกับ
ชุมชน ตามคำกล่าวของ นพวรรณ เสวตานนท์ (อ้างแล้ว)

*“...การเข้ามาทำงานกับชุมชนเหมือนจะไปไม่รอด เพราะ
ชาวบ้านเขามองเหมือนกับว่า ราชการจะมาเอาประโยชน์ อยาก
ได้ผลงาน พอได้ผลงานก็กลับออกไป ปล่อยให้ชาวบ้านลำบาก ไม่
คิดว่าการเข้ามาอบรมครั้งแรก (ปี พ.ศ. 2557 ใช้สถานที่เทศบาล
ตำบลตะโหนด) จะได้รับการต่อต้าน ด้วยลึกลงๆ ในใจชาวบ้านมี
ความไม่ชอบใจ เพราะภาพลักษณ์ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของเรานั้นมี
ปัญหาอยู่บ้าง เมื่อครั้งก่อนที่ปล่อยให้มีการสร้างอ่างเก็บน้ำ ทำให้
ชุมชนเสียป่า...”*

ในการจัดเวทีอบรมครั้งที่ 2 ในวัดตะโหนด ปี พ.ศ. 2558 หน่วยงานได้นิมนต์พระ
ครูประยุตธรรมธัชเข้าร่วมด้วย โดยชี้แจงเจตนารมณ์ของการเข้ามาให้ท่านรับทราบ เพื่อให้ท่านช่วย
ประสานสร้างความเข้าใจกับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ที่ยังไม่พอใจการทำงานของเจ้าหน้าที่ ทำให้การ
ดำเนินงานจึงผ่านพ้นไปได้จากการสร้างความเข้าใจของพระครูประยุตธรรมธัช และหน่วยงานได้

สนับสนุน ส่งเสริม และนำโครงการเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกันมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2561) กับกลุ่มอนุรักษ์ของชุมชน

ดังนั้น การเข้ามาของหน่วยงานได้ช่วยส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพการทำงาน และการเพิ่มพูนประสบการณ์ให้กับกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชน ซึ่งเป็นการสานต่อเจตนารมณ์ของพระสงฆ์ ในการสร้างกลุ่มขึ้นมาเพื่อรองรับการเข้ามาของหน่วยงานองค์กรต่างๆ (พระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์), 8 พฤศจิกายน 2558)

สรุป การเข้ามาศึกษาวิจัยของสถาบันการศึกษา รวมไปถึงการมีหน่วยงาน องค์กร ชุมชนอื่นๆ ที่มีเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้พระสงฆ์สามารถจัดกิจกรรมภายในชุมชนเพื่อขับเคลื่อนกลุ่มอนุรักษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้ามาของหน่วยงานราชการในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้นำงบประมาณผ่านโครงการเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน และช่วยทำให้กลุ่มอนุรักษ์มีความภาคภูมิใจในการเป็นส่วนหนึ่งของการดูแลรักษาป่า อีกทั้งการเข้ามาของหน่วยงานต่างๆ ได้ช่วยสร้างกระบวนการเรียนรู้ ฝึกทักษะ สร้างประสบการณ์ และได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ให้แก่ผู้นำและสมาชิกในกลุ่มอนุรักษ์ ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่เอื้อให้พระสงฆ์สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ให้กลุ่มอนุรักษ์ได้มีการดูแลรักษาป่าและน้ำได้อย่างต่อเนื่อง

นอกจากการเข้ามาของหน่วยงาน องค์กร ชุมชนต่างๆที่เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกับพระสงฆ์และแกนนำกลุ่มอนุรักษ์แล้ว ยังมีเงื่อนไขทางสังคมเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งเป็นปัจจัยที่เอื้อให้เกิดผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ ซึ่งบางอย่างกลับส่งผลดีในการขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ของพระสงฆ์ ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

5.7 พลวัตของสังคมไทย (ก่อนปี พ.ศ. 2538 - 2560)

เนื่องจากในช่วงเวลาที่พระสงฆ์กับชุมชนเริ่มขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พลวัตของสังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น บางครั้งส่งผลดีในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบไปด้วย

1. รัฐธรรมนูญไทย
2. นโยบายของภาครัฐ
3. การร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน

5.7.1 รัฐธรรมนูญไทย (นิตยา โปธินอก 2557, น.66-84)

รัฐธรรมนูญเป็นตัวบทกฎหมายสูงสุดของประเทศ ตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 - 2560 มีรัฐธรรมนูญทั้งสิ้น 20 ฉบับ หากพิจารณาสาระสำคัญที่กล่าวถึงประเด็นด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เริ่มมีขึ้นในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 10 พ.ศ. 2521 และฉบับที่ 15 พ.ศ. 2534 สาระสำคัญในประเด็นนี้ คือ รัฐเป็นผู้มีบทบาทหลักในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การรักษาและอนุรักษ์ จัดหาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การจัดสรรที่ดินทำกิน เป็นต้น ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญกับบทบาทรัฐ และไม่มีการระบุถึงหรือให้สิทธิแก่ชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การรับรองสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่ได้มีการระบุว่าบุคคลนั้นเป็นชุมชน และไม่ได้ระบุเฉพาะเจาะจงให้การร้องเรียนนั้นเป็นประเด็นสิ่งแวดล้อม แต่มีการรับรองสิทธิแก่บุคคลในการเสนอเรื่องราวร้องทุกข์ ซึ่งมีอยู่ในบางฉบับ เช่น ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2492) ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2511) และ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2517) และต่อมารัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 เริ่มให้สิทธิกับชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

รัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 พุทธศักราช 2540

สาระสำคัญที่มีบทบัญญัติเฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในหมวดที่ 3 สิทธิและเสรีภาพประชาชนชาวไทย ประกอบด้วย

มาตรา 46 ที่กำหนดว่าบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 56 รับรองสิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมทั้งกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่ออันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 59 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจหรือราชการส่วนท้องถิ่นก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมสุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้ส่วนเสีย

สำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 79 รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการการพัฒนาที่ยั่งยืนตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน

ดังนั้น รัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 ปี พ.ศ. 2540 จึงเป็นรัฐธรรมนูญที่เริ่มให้สิทธิกับชุมชน ในการเข้าไปจัดการทรัพยากรธรรมชาติขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งเป็นผลดีกับชุมชนสามารถเข้าไปจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติได้ตามบทบัญญัติ

ต่อมาปี พ.ศ. 2549 ได้มีการเปลี่ยนผ่านรัฐบาล อันเป็นผลมาจากความขัดแย้ง ระหว่างกลุ่มการเมือง กลุ่มต่อต้านและกลุ่มสนับสนุน ดร.ทักษิณ ชินวัตร จนนำไปสู่การรัฐประหาร ของฝ่ายทหารในนามคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น ประมุข (คปค.) ภายหลังเปลี่ยนเป็นคณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติ (คมช.) นำโดยพลเอกสนธิ บุญยรัตกลิน ในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 ซึ่งส่งผลให้รัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 พุทธศักราช 2540 ต้องสิ้นสุดลง

สรุป แม้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้สิ้นสุดลงไปแล้วก็ตาม แต่รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็น จุดเริ่มต้นที่เอื้อให้ชุมชนตะโหมดมีสิทธิ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ดังปรากฏให้เห็นว่า การที่ชุมชนเข้าไปจัดตั้งป่าชุมชนเขาหัวช้าง (พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ) ในปี พ.ศ. 2543 ซึ่งไม่ได้รับอนุมัติจากเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานสังกัดกรมป่าไม้ที่รับผิดชอบก็ตาม แต่ชุมชนไม่ได้ ลดละความพยายามในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบการจัดการ “ป่าชุมชน” ด้วยชุมชนได้ยึด หลักตามรัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 ปี พ.ศ. 2540 ที่ได้ให้สิทธิชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังกล่าวไว้แล้วในตอนต้น

นอกจากนั้น ยังมีรัฐธรรมนูญอีกหลายฉบับในช่วงระยะเวลาในการทำงานของชุมชน ตะโหมดต่อการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้กล่าวถึงสิทธิในการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนไว้เช่นกัน (ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในภาคผนวก ข)

5.7.2 นโยบายของภาครัฐ (นิตยา โปธินอก, 2557, น.66-84)

นโยบายด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในคณะรัฐบาลที่ผ่านมา ในบางคณะรัฐบาลเริ่มให้สิทธิและบทบาทของประชาชนในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ซึ่งนโยบายของคณะรัฐบาลบางรัฐบาลเอื้อให้ชุมชนเข้าไปมีสิทธิในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี อีกทั้งนโยบายในบางช่วงได้ให้ความสำคัญในช่วงเวลาของกระแสสังคมได้มีการเรียกร้อง พ.ร.บ. ป่าชุมชน (ดังกล่าวไว้ในหัวข้อ 5.7.3) ดังนั้นผู้วิจัยจึงกล่าวถึงเฉพาะบางคณะรัฐบาลที่เชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับกระแสสังคม และเกี่ยวข้องในการเกื้อหนุนชุมชนตระหนักรู้ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ

นโยบายของรัฐบาลคณะที่ 48 ของนายกรัฐมนตรีพลเอกสุจินดา คราประยูร (ระหว่างวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2535 – 10 มิถุนายน พ.ศ. 2535) พบว่า มีนโยบายในการอนุรักษ์ฟื้นฟู การอนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้ต้นน้ำ มีการสนับสนุนให้องค์กรประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมพัฒนา บริหาร และบำรุงรักษา ส่วนการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เป็นมลพิษนั้น รัฐบาลมีการสนับสนุนชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชนได้มีบทบาทร่วมกับภาครัฐ ในรัฐบาลคณะที่ 50 ของนายชวน หลีกภัย (ระหว่างวันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2535 – 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2538) ได้สนับสนุนองค์กรท้องถิ่นและประชาชน ให้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าไม้ และปลูกสร้างป่าชุมชน กระจายอำนาจการจัดการสิ่งแวดล้อมจากส่วนกลางไปสู่ส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ชุดรัฐบาลคณะที่ 51 ของนายกรัฐมนตรี นายบรรหาร ศิลปอาชา (ระหว่างวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2538 – 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539) และคณะที่ 52 ของนายกรัฐมนตรี พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ระหว่างวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539 – 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2540 ได้มีการออกนโยบายเร่งรัดการออกกฎหมายว่าด้วยป่าชุมชน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนและองค์กรมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

ต่อมา ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 (ฉบับที่ 16) ในคณะรัฐบาลที่ 53 ของนายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งสมัยที่สอง (9 พฤศจิกายน 2540 – 9 พฤศจิกายน 2543) มีประเด็นที่เชื่อมโยงกับสิทธิชุมชนอยู่ในนโยบายการเมือง การปกครอง และการบริหารโดยมีประเด็นเกี่ยวกับสิทธิ คือ การส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจในสิทธิเสรีภาพ และหน้าที่ ส่วนนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ว่าด้วยเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นประเด็นที่ถูกละเลยเชื่อมโยงกับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากที่สุด ได้แก่ การกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เหมาะสมกับชุมชน การดูแลรักษาป่าไม้และปลูกสร้างป่าชุมชน และบังคับใช้กฎหมาย ปลูกฝังความตระหนักรู้ด้านสิ่งแวดล้อม โดยการสนับสนุนระหว่างส่วนราชการ ชุมชนและองค์กรเอกชน การเพิ่มพื้นที่สีเขียวในเขตชุมชนหรือเมือง

เมื่อเข้าสู่คณะรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร (ยศขณะนั้น) เป็นนายกรัฐมนตรี (9 กุมภาพันธ์ 2544 – 11 มีนาคม 2548) มีการส่งเสริมเศรษฐกิจและสวัสดิการชุมชน มากกว่าการส่งเสริมสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรง แต่ยังคงส่งเสริมการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมโดยยึดหลักการธรรมาภิบาล การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม และสนับสนุนการนำทุนทางสังคมมาใช้ แต่จุดเปลี่ยนสำคัญในรัฐบาลนี้ คือ การจัดตั้งกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2545 ตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545 เพื่อบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการสงวน อนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และดูแลหน่วยงานราชการอื่นตามที่มีกฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือส่วนราชการที่สังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบไปด้วย หน่วยงานระดับกรม คือ สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมป่าไม้ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ กรมทรัพยากรธรณี กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมทรัพยากรน้ำบาดาล กรมทรัพยากรน้ำ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ส่วนหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ ประกอบไปด้วย องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ องค์การสวนสัตว์ องค์การจัดการน้ำเสีย องค์การสวนพฤกษศาสตร์ และเมืองการมหาชน อีก 2 องค์การ คือ องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน) สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน) โดยมีรัฐมนตรีคนแรก คือ นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ (ดำรงตำแหน่ง 3 ตุลาคม 2545-10 มีนาคม 2547) (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2559) ดังนั้น เมื่อมีการจัดตั้งกระทรวงขึ้นทำให้การทำงานในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความเป็นระบบมากขึ้น มีการผลักดันกฎหมายสิทธิชุมชนกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามรัฐธรรมนูญ 2540 จนในปี พ.ศ. 2546 มีการจัดตั้งคณะกรรมการร่างกฎหมายสิทธิชุมชน โดยคำสั่งของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่การดำเนินการต้องยุติลงเมื่อ นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ถูกปรับออกจากรัฐมนตรี (บันชูล เศรษฐศิริโรตม์, 2553, น.30-31)

นโยบายที่ส่งผลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าของภาครัฐ

คณะรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร (ยศขณะนั้น) ได้ดำรงตำแหน่งเป็นสมัยที่สอง (9 มีนาคม 2548 - 19 กันยายน 2549) นโยบายที่สำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ และเป็นแรงจูงใจให้เกิดการบุกรุกป่าเพิ่มขึ้น เป็นผลมาจากโครงการปลูกยางพารา 1 ล้านไร่ เป็นโครงการที่รัฐบาลต้องการขยายพื้นที่ปลูกยางใน 36 จังหวัด โดยแบ่งเป็น 300,000 ไร่ ใน 17 จังหวัดภาคเหนือ และ 700,000 ไร่ ใน 19 จังหวัดภาคอีสาน ซึ่งใช้งบประมาณทั้งสิ้น 1,400 ล้านบาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาความยากจน และต่อมากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงเสนอต่อคณะรัฐมนตรีขอเพิ่มพื้นที่ปลูกยางพารา ระยะที่ 1 (ปี 2547-2549) จำนวน 1 ล้านไร่ ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้อนุมัติโครงการดังกล่าวไปเมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2546 ส่งผลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าของรัฐเพื่อเข้าไปปลูกต้นยางพารา การปลูกต้นยางในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม รวมถึงการคัดค้านกล้ายางพาราผิดพระราชบัญญัติควบคุมยาง พ.ศ. 2545 มาตรา 21 คือ ผู้ใดจะขยายพันธุ์ยางต้องได้รับการรับรองจากกรมวิชาการเกษตร ฯลฯ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, เข้าถึงเมื่อ 14 มิถุนายน 2559) ขณะที่ในช่วงเวลาดังกล่าวเมื่อเริ่มมีนโยบายราคายางพารามีการขยับขึ้นจากกิโลกรัมละไม่ถึง 50 บาท ขึ้นเป็นกิโลกรัมละ 60 บาท 90 บาท ตามลำดับ และราคามีการผันผวนอยู่เป็นระยะจนกระทั่งช่วงปี พ.ศ. 2553 - 2554 มีการขยับราคาขึ้นไปถึงกิโลกรัมละ 100 บาท จนไปถึงกิโลกรัมละ 120 บาท ยิ่งส่งผลในการสร้างแรงจูงใจที่จะขยายพื้นที่การปลูกต้นยางพาราเพิ่มมากขึ้น (ตลาดกลางยางพาราอำเภอหาดใหญ่, 2559; ผู้จัดการออนไลน์, 2559)

เกิดการรัฐประหาร

ต่อมาเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 เกิดรัฐประหารขึ้นอีกครั้ง โดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) มีพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นหัวหน้าคณะ ทั้งนี้ได้มีประกาศคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 64/2557 ลงวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2557 เรื่องปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ โดยมีเนื้อหาให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุก ครอบครอง ทำลายป่า ติดตามผลคดีป่าไม้และฟื้นฟูสภาพป่าที่สมบูรณ์ ดำเนินการฟื้นฟูพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกทำลาย ให้คืนสภาพป่าที่สมบูรณ์ดังเดิม โดยประสานกับทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งภาคประชาชนและองค์กรชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการดังกล่าวอย่างจริงจัง และให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมติดตามผลการดำเนินงานให้คสช. ทราบต่อเนื่อง และต่อมามีคำสั่งฉบับที่ 66/2557 ลงวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2557 เรื่องเพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับการปราบปรามหยุดยั้งการทำลายทรัพยากรป่า และนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสภาวการณ์ปัจจุบัน มีเนื้อหากล่าวถึงวิธีการปฏิบัติงานและนโยบายของหน่วยงานในการ

ปราบปราม หยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ (ประชาไท, 2557; ไทยรัฐ, 2557) ซึ่งนโยบายดังกล่าวส่งผลต่อการจัดการแก้ไขการบุกรุกพื้นที่ป่าของพระสงฆ์ดังกล่าวไว้แล้วในตอนต้น

5.7.3 การร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน (อรรถภาค เล่าจินตนาศรี (บรรณาธิการ), 2545, น.9-27; ลีนช และอัลคอน, 2535, น.15)

ป่าชุมชน (Community Forests) คือ พื้นที่ป่าทั้งป่าบก และป่าชายเลน รอบชุมชน หรือใกล้เคียงกับชุมชน ซึ่งชุมชนใช้อาศัยเพื่อการเลี้ยงชีพ และเลือกใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งในเชิง เศรษฐกิจ และระบบนิเวศ โดยป่าชุมชนนั้น ชุมชนเป็นผู้วางแผนในการพัฒนา ดูแลรักษา ฟื้นฟู ซึ่งเป็นไปตามจารีตประเพณี วิถีชีวิตในการจัดการป่าของชุมชน ซึ่งดำเนินการจัดการโดยกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ ชาวบ้าน กลุ่มชาวบ้าน หรือกลุ่มชาวบ้านระดับตำบล ขณะเดียวกัน ป่าชุมชนแบบ ประเพณีดั้งเดิมมักไม่ได้รับริเริ่มโดยหน่วยงานของภาครัฐ และในช่วงเริ่มแรกยังไม่ได้รับการยอมรับจาก ทหาราชาการ

ในส่วนของพื้นที่ภาคใต้ นั้น พบว่า ป่าชุมชน มีทั้งป่าต้นน้ำบนยอดเขา ป่าพรุชุมชน ป่าชายเลน นอกจากนี้ ในระดับครอบครัวได้มีการดูแลป่าผสมกับการทำสวน เป็นสวนสมรม สวนยาง ดั้งเดิมผสมป่า จากการสำรวจของคณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปี พ.ศ. 2536 มีป่าชุมชนไม่น้อยกว่า 101 ป่า เป็นพื้นที่ 1.79 แสนไร่ เมื่อรวมกับป่าครอบครัวอีก 3 หมื่นไร่ รวมเป็น 2 แสนไร่

แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายป่าชุมชน เริ่มขึ้นปี พ.ศ. 2532 เมื่อทางกรมป่าไม้เปิดให้นายทุนเข้ามาเช่าพื้นที่ป่าห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อปลูกสวนป่าเศรษฐกิจ ทำให้เริ่มมีการบุกรุกทำลายป่าของกลุ่มนักรูทกิจ จนชาวบ้านห้วยแก้วรวมตัวกันต่อสู้คัดค้าน เรียกร้องให้ กรมป่าไม้เพิกถอนการให้เช่าพื้นที่ป่าของกลุ่มนักรูทกิจ เพื่อให้ชาวบ้านเข้าไปจัดการกันเองในรูปแบบ “ป่าชุมชน”

กรณีการเรียกร้องป่าห้วยแก้วได้ถูกเผยแพร่ออกไป ทำให้ชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวบ้านที่ได้ต่อสู้คัดค้านการสัมปทานป่าไม้มาก่อนในบริเวณภาคเหนือเกิดความตื่นตัวเข้ามามีส่วน ร่วมในการจัดการป่ามากขึ้น การรณรงค์เรื่องป่าชุมชนมีความเข้มข้นขึ้น ระหว่าง พ.ศ. 2532-2536 เมื่อปรากฏว่ามีความล้มเหลวในการอพยพคนออกจากเขตป่าอนุรักษ์ ต่อมา กรมป่าไม้ได้ยก ร่าง กฎหมายป่าชุมชนขึ้นในปี พ.ศ. 2534 และมีการปรับปรุงเสร็จในปี พ.ศ. 2536 ซึ่งเป็นร่างกฎหมายที่ สนับสนุนการปลูกป่าเศรษฐกิจ และอนุญาตให้ชุมชนมีสิทธิใช้สอยป่าเฉพาะป่าที่ปลูกขึ้นเท่านั้น แต่ ทว่าองค์กรภาคประชาชนปฏิเสธร่างกฎหมายฉบับนี้ เพราะเห็นว่ายังให้อำนาจแก่กรมป่าไม้มาก เกินไป และการสนับสนุนปลูกป่าเศรษฐกิจยังถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนัก เพราะเจตนาารมณ์ของการ

มีป่าชุมชนเป็นไปเพื่อการอนุรักษ์ มิใช่การแสวงหาผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ ขณะที่ปี พ.ศ. 2532 ภาครัฐมีการตอบสนองกระแสการเรียกร้องกฎหมายป่าชุมชน ขณะเดียวกันปี พ.ศ. 2536 นักวิชาการองค์กรพัฒนาเอกชน ชาวบ้านเครือข่ายชุมชนภาคเหนือได้ร่วมกันยกร่างกฎหมายป่าชุมชนฉบับประชาชนขึ้น ในปี พ.ศ. 2537 และชาวบ้านเริ่มรณรงค์ให้รัฐบาลนำร่างกฎหมายป่าชุมชนฉบับประชาชนเข้าสู่การพิจารณา

ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนมีการเคลื่อนไหวมาอย่างต่อเนื่อง (อรรถภาค เล้าจินตนาศรี (บรรณาธิการ) 2545, น.30-31; จาริต ดิงศภักดิ์ (บรรณาธิการ) 2551, น.44-46) และในปี พ.ศ. 2542 สมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือ ได้ประกาศเจตนารมณ์ในการผลักดันกฎหมายป่าชุมชนฉบับประชาชน ซึ่งระดมการลงนาม 50,000 รายชื่อเข้าเสนอกฎหมายฉบับดังกล่าว และได้ยื่นเสนอต่อประธานรัฐสภา ตามมาตรา 170 แห่งรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2543 ต่อมาในวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2543 รัฐบาลมีการรับหลักการในการพิจารณาร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน พร้อมแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชน ต่อมาในช่วงเดือน สิงหาคม-พฤศจิกายน พ.ศ. 2543 มีตัวแทนภาคประชาชนผู้เสนอกฎหมาย และตัวแทนองค์กรอนุรักษ์ เข้าร่วมเป็นที่ปรึกษากรรมาธิการท่ามกลางกระแสในช่วงบรรยากาศที่ ส.ส. ฝ่ายค้านลาออกจากสภาเกือบจะหมด และ ส.ส. ที่เป็นกรรมาธิการขาดความเข้าใจ พ.ร.บ. ป่าชุมชน สรุปว่าในช่วงเดือน พฤศจิกายน มีการยุบสภา ทำให้ร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชนตกไป

ต่อมา ช่วงปี พ.ศ. 2544 เมื่อได้มีการเลือกตั้งสภาผู้แทนราษฎร (สมัย ดร.ทักษิณ ชินวัตร) ได้หยิบยก พ.ร.บ. ป่าชุมชน เข้าสู่การพิจารณาอีกครั้งและมีการแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาร่างกฎหมายป่าชุมชนอีกครั้ง ผ่านการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร มีมติรับรอง เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน ปีเดียวกัน คือ การจัดตั้งป่าชุมชนในเขตอนุรักษ์ ให้กระทำได้เฉพาะกรณีที่ชุมชนนั้นเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม และมีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึง วัฒนธรรมการอยู่อาศัยที่เกี่ยวเนื่องต่อการดูแลรักษาป่าอย่างต่อเนื่องมาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี ก่อนวันที่ขอจัดตั้งเป็นป่าชุมชน ก่อนจะส่งต่อให้สมาชิกวุฒิสภาพิจารณา

ในปี พ.ศ. 2545 (ธันวาคม 2544 - กุมภาพันธ์ 2545) เริ่มมีการสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อศึกษาข้อมูล พร้อมมีการรับฟังข้อมูลจากหลายๆฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชน และ 15 มีนาคม พ.ศ. 2545 สมาชิกวุฒิสภามีมติเสียงข้างมากด้วยคะแนน 107 ต่อ 58 ไม่ผ่านมาตราที่อนุญาตให้มีการจัดตั้งป่าชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ให้กระทำได้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติเท่านั้น และได้มีการแก้ไขรายละเอียดในบางมาตราที่ทำให้การจัดการป่าชุมชนถูกบิดเบือนไปจากเจตนารมณ์เดิม

วันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547 สภาผู้แทนราษฎรได้มีมติไม่เห็นชอบด้วยกับการแก้ไขเพิ่มเติม จากนั้นได้มีการตั้งคณะกรรมการร่วม จำนวนสภาละ 12 คน และมีการประชุมพิจารณาร่าง พ.ร.บ.ฉบับนี้เป็นครั้งแรกในวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2548 และวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ.

2548 คณะกรรมาธิการร่วมกันร่างพิจารณาแล้วเสร็จ จึงรายงานและเสนอร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชนต่อประธานสภาผู้แทนราษฎร จนวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 ได้มีประกาศพระราชกฤษฎีกายกยอบสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2549 เป็นเหตุให้ร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน เป็นอันตกไป

กล่าวโดยสรุป ปราบกฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา เป็นผลจากการดำเนินงานของภาครัฐซึ่ง อรรถภาค เล้าจินตนาศรี (2545, น.5-6) ได้สรุปสาเหตุของการสูญเสียพื้นที่ป่าไว้ว่า สืบเนื่องมาจากแนวทางการจัดการป่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และการเมืองของประเทศในแต่ละยุคสมัย กล่าวได้ว่าการสูญเสียพื้นที่ป่าในประเทศไทยเกิดขึ้นประมาณสามครั้งใหญ่ๆ ดังนี้ (1) การสูญเสียป่าครั้งแรก เกิดขึ้นจากการให้สัมปทานป่าไม้ ซึ่งดำเนินการโดยรัฐมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2407 ขณะที่ในช่วงระยะเวลาก่อนหน้านี้หรือประมาณตั้งแต่ปี พ.ศ. 2398 มีการค้าไม้โดยเจ้านายฝ่ายเหนือมาโดยตลอด ต่อมาส่วนกลางเข้ามารวมอำนาจในการค้าไม้ และมีการตั้งกรมป่าไม้ขึ้นในปี พ.ศ. 2439 เพื่อรักษาผลประโยชน์ ทำให้การสัมปทานกินระยะเวลา นานมาจนถึง ปี พ.ศ. 2532 จึงได้มีการประกาศปิดป่า รวมระยะเวลากว่า 132 ปี พร้อมกับพื้นที่ป่าที่เคยมีมากกว่าร้อยละ 60 ลดลงเหลือร้อยละ 28 (2) การสูญเสียพื้นที่ป่าครั้งที่สอง เกิดจากเงื่อนไขทางการเมือง เนื่องด้วยนโยบายเปิดป่าเพื่อความมั่นคงในสมัยที่ประเทศไทยเผชิญกับปัญหาความไม่มั่นคงทางการเมือง ซึ่งเกิดจากกระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การปกครองในแถบอินโดจีน ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวรัฐมีนโยบายการส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้าไปเปิดพื้นที่ป่าเพื่อง่ายต่อการเข้าไปควบคุมและเป็นยุทธศาสตร์ในการปราบปรามกองกำลังติดอาวุธของพรรคคอมมิวนิสต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ป่าบางส่วนของภาคเหนือและป่าส่วนใหญ่ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เห็นได้ในช่วงปี พ.ศ. 2516-2521 และ (3) การสูญเสียพื้นที่ป่าครั้งที่สาม เป็นผลพวงทางอ้อมจากการปฏิรูปการเกษตรภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ที่มีการส่งเสริมการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้า ซึ่งส่งผลต่อการขยายพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นทั้งในพื้นที่ราบและพื้นที่สูง แต่ทว่าการลดลงไปอย่างรวดเร็วของพื้นที่ป่าในช่วงของการพัฒนาประเทศที่เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างหนัก นำมาซึ่งผลกระทบต่อทรัพยากรน้ำและคุณภาพดินตามมา และมีผลต่อผลผลิตทางการเกษตรของประเทศตามมาเช่นกัน

บทสรุปพลวัตของสังคมไทย (ก่อนปี พ.ศ. 2538 - 2560)

ภายใต้รัฐธรรมนูญและนโยบายมีผลต่อเนื่องกับชุมชนในการเข้าไปมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 (ฉบับที่ 16) สาระสำคัญที่มีบทบัญญัติที่เฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย เป็นปัจจัยที่เอื้อให้ชุมชนตระหนักรู้ สามารถเข้าไปใช้สิทธิในการเข้าไปบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ภายใต้การรับรองของรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดตั้งป่าชุมชนเขาหัวช้างปี พ.ศ. 2543

อีกทั้งในช่วงที่กระแสข่าวการพาราไมท์ราคาแพงทะลุขึ้นไปกิโลกรัมละ 100 บาท ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นให้ชาวบ้าน และนายทุนนักธุรกิจได้บุกกรุกพื้นที่ป่าสงวนในการขยายพื้นที่การปลูกยางพาราเพิ่มขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนในช่วงที่พระสงฆ์กับชุมชนได้เข้าไปจัดการป่าชุมชนเขาหัวช้างขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2555 และต้องประสบกับปัญหาการบุกกรุกพื้นที่ป่าปลูกยางพารา ทำให้พระสงฆ์กับชุมชนต้องเข้าไปจัดการทวงคืนพื้นที่ป่า ในขณะที่การเข้าไปจัดการนั้น ได้รับอิทธิพลจากนโยบายในช่วงของการรัฐประหาร ของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้มีคำสั่งนโยบายในการปราบปรามหยุดยั้งการบุกกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้อย่างเข้มงวด ซึ่งเป็นปัจจัยเอื้อให้การดำเนินงานของพระสงฆ์กับชุมชนสามารถเข้าไปจัดการได้อย่างคล่องตัว โดยอาศัยเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องได้ใช้มาตรการทางกฎหมาย

สรุป ช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาของการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำของพระสงฆ์ พบว่า กระแสสังคมในแต่ละช่วงเวลาดังกล่าว มีส่วนช่วยเกื้อหนุนในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ

อภิปรายผลการศึกษา

บทบาทผู้นำในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538-2560 ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปภาพรวมการขับเคลื่อนงานดังกล่าว ดังแสดงไว้ในแผนภาพที่ 5.1 จะเห็นว่า พระสงฆ์มีบทบาทอยู่ 3 ลักษณะ กล่าวคือ ผู้นำจิตวิญญาณ ผู้นำองค์กร ผู้นำเครือข่าย ดังจะได้กล่าวในต่อไป

เนื่องจากบทบาทที่มีอยู่แล้วของพระสงฆ์ คือ ผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งมีทุนศรัทธาเดิม ได้เชื่อมโยงการทำงานร่วมกันกับชาวบ้าน โดยมีบทบาทผู้นำการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ดังกล่าวไว้ในบทที่ 4 ซึ่งทำให้บทบาทนี้ได้เพิ่มทุนศรัทธาเดิมให้กับพระสงฆ์ ส่งผลให้การทำงานในฐานะผู้นำการพัฒนาดำเนินควบคู่ไปกับผู้นำทางจิตวิญญาณที่เกื้อหนุนกัน ซึ่งทำให้พระสงฆ์สามารถสร้างความร่วมมือระหว่างกันกับแกนนำชุมชนและชาวบ้านได้ขับเคลื่อนงานในรูปแบบองค์กรชุมชนที่เรียกว่า “สถานวัตตะโหมต” จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2538 ซึ่งพระสงฆ์มีสถานะเป็นประธาน จึงทำให้ความเป็นผู้นำขององค์กรปรากฏขึ้น โดยมีสมาชิกชุมชนรับผิดชอบการขับเคลื่อนการพัฒนาในด้านต่างๆ อย่างชัดเจน รวมไปถึงมีฝ่ายสิ่งแวดล้อมได้เข้าไปขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งมีพระสงฆ์เป็นผู้นำเช่นกัน

สถานวัตตะโหมตจึงเป็นจุดเริ่มต้นในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากการมีฝ่ายสิ่งแวดล้อม ซึ่งพระสงฆ์ได้แสดงบทบาทในฐานะผู้นำองค์กร โดยผู้นำอย่างพระสงฆ์ นั้นมีคุณสมบัติเฉพาะเมื่อขับเคลื่อนงานดังกล่าว คือ การมีจิตใจอนุรักษ์ธรรมชาติ การลงมือปฏิบัติงานด้วยตนเอง ด้วยความเสียสละและมุ่งมั่นอยู่เสมอ

การเป็นผู้นำองค์กรของพระสงฆ์ เกิดจากบทบาทผู้นำทางจิตวิญญาณที่มีอยู่เดิม เป็นปัจจัยสำคัญในการเชิญชวนชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ป่าและน้ำ ทั้งการจัดการป่าชุมชน (เขตป่าสงวนแห่งชาติ) การดูแลรักษาป่าในเขตป่าอนุรักษ์ (เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด) การจัดการธนาคารน้ำ และการปลูกพืชร่วมยาง เนื่องจากชาวบ้านมีความเกรงใจและมีความเคารพศรัทธาพระสงฆ์ ฉะนั้น เมื่อท่านขอความร่วมมือในด้านต่างๆ ชาวบ้านจึงให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี อีกทั้งการขับเคลื่อนในฐานะผู้นำยังขึ้นอยู่กับคุณสมบัติเฉพาะ (ดังกล่าวไว้ในตอนต้น) และเมื่อพระสงฆ์ได้ขับเคลื่อนงานอย่างจริงจังต่อเนื่อง ด้วยความมานะ อุทิศและเสียสละ จนชาวบ้านได้ประจักษ์เห็นจึงได้เข้าร่วมกิจกรรมกับท่าน จนท่านสามารถสนับสนุนให้ชาวบ้านรวมกลุ่มขึ้นจัดตั้งเป็น “กลุ่มอนุรักษ์” ตั้งแต่ปี พ.ศ.2543 ซึ่งมีคณะกรรมการป่าชุมชน เป็นกลุ่มอนุรักษ์กลุ่มแรก และต่อมา มีชมรมอนุรักษ์น้ำตกท่าช้าง (ปี พ.ศ. 2558 เป็นสมาคมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำตะโหมต) กลุ่มพิทักษ์ป่าหมู่ที่ 4 กลุ่มพิทักษ์ป่าห้วยถ้ำหมู่ที่ 11 กลุ่มน้ำตกหินลาด ซึ่งได้ช่วยกันอนุรักษ์ป่าและน้ำได้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบลตะโหมต ดังแสดงไว้ในภาพที่ 5.2 (แผนที่แสดงพื้นที่การอนุรักษ์ป่าและ

น้ำของกลุ่มอนุรักษ์ชุมชนตะโหนด) และมีกลุ่มธนาคารน้ำเป็นกลุ่มสนับสนุนการดูแลธนาคารน้ำที่ได้สร้างไว้ โดยเข้าไปตรวจตราและซ่อมแซมธนาคารน้ำ รวมทั้งกลุ่มเยาวชนต้นหญ้า เป็นกลุ่มเยาวชนที่พระสงฆ์สร้างขึ้นเพื่อให้สมาชิกรุ่นใหม่ของชุมชนได้มีจิตสำนึกรักธรรมชาติและได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ รวมไปถึงการร่วมเรียนรู้ในการสร้างธนาคารน้ำไปกับกลุ่มผู้ใหญ่ ดังนั้น กลุ่มต่างๆ จึงกลายเป็นเครือข่ายการทำงานกิจกรรมอนุรักษ์ในชุมชน เป็นเสมือนกำลังพลที่พระสงฆ์ใช้ขับเคลื่อนโดยพระสงฆ์เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนกลุ่มไปสู่การทำกิจกรรมอนุรักษ์ป่าและน้ำให้บทบาทผู้นำเครือข่ายจึงเกิดขึ้น

อนึ่ง การขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำของพระสงฆ์มีหน่วยงานภายนอกที่ได้เข้ามา เช่น สถาบันการศึกษาซึ่งเข้ามาศึกษาวิจัย และมีการพานักศึกษาเข้ามาร่วมทำกิจกรรมกับชุมชน รวมถึงหน่วยงานภาครัฐและเอกชนได้เข้ามาส่งเสริมทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน ตลอดจนมีชุมชนอื่นๆ ได้เข้ามาเรียนรู้การจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ การเข้ามาทำกิจกรรมของหน่วยงานภายนอกจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้พระสงฆ์และกลุ่มอนุรักษ์ได้เกิดกระบวนการเรียนรู้และความรู้ และได้พัฒนาทักษะในการทำกิจกรรมอนุรักษ์ รวมทั้งส่งเสริมให้กิจกรรมอนุรักษ์มีการเคลื่อนไหวอยู่อย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกัน ก็มีชาวบ้านในชุมชนที่ออกไปขับเคลื่อนกิจกรรมภายนอกชุมชน เช่น ในช่วงเวลาหนึ่ง ปลายปี พ.ศ. 2545 มีแกนนำชุมชนได้เป็นตัวแทนภาคประชาชนในคณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ตลอดจนมีแกนนำชุมชนเป็นนายกสมาคมอนุรักษ์ลุ่มน้ำพัทลุง ซึ่งได้ทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนต่างๆ ทำให้สามารถเชิญชวนหน่วยงานและชุมชนอื่นๆ เข้ามาทำงานร่วมกับชุมชนตะโหนด

การขับเคลื่อนทรัพยากรป่าและน้ำในช่วงที่ผ่านมาจะพบว่า นโยบายบางส่วน และกระแสสังคม มีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมกับชุมชนตะโหนด และบางนโยบายก็เอื้อให้บทบาทในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ มีความเข้มแข็งและมุ่งมั่นในการขับเคลื่อน รวมถึงสามารถจัดการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ เช่น

กรณีที่ 1 การจัดตั้งป่าชุมชนเขาหัวช้างในปี พ.ศ. 2543 ที่ชุมชนไม่สามารถขอขึ้นทะเบียนจัดตั้งเป็นป่าชุมชนได้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่อ้างว่าเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ แต่ทว่าปัญหาดังกล่าวไม่ได้มีผลกับชุมชนในการขับเคลื่อนการจัดการป่าชุมชน เนื่องจากภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 (ฉบับที่ 16) ซึ่งให้สิทธิในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับชุมชน เป็นปัจจัยที่เอื้อให้พระสงฆ์กับชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ และการขับเคลื่อนเพียงระยะเวลา 1 ปี ทำให้ชุมชนได้รับโลรางวัลชมเชยป่าชุมชนดีเด่นระดับประเทศจากอธิบดีกรมป่าไม้ในปี พ.ศ. 2544 อีกทั้งในช่วงที่ชุมชนเริ่มจัดการป่าชุมชนก็มีกระแสการอนุรักษ์ที่มีการตื่นตัวมากขึ้นจากปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งชุมชนต่างๆ เริ่มได้รับผลกระทบ จนมีมวลชนในสังคมได้ผลักดันเสนอร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน โดยที่ชุมชนตะโหนดก็ให้ความสำคัญกับการออก

พระราชบัญญัติป่าชุมชน เห็นได้จากการนำเสนอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปี พ.ศ. 2546

กรณีที่ 2 นโยบายโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง เหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าภาครัฐไม่ได้ให้สิทธิกับชุมชนในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำอย่างจริงจัง จนทำให้ชุมชนต้องสูญเสียทรัพยากรป่าไปกว่า 3,500 ไร่ เพื่อการสร้างอ่างเก็บน้ำ แม้ว่าในกระบวนการต่อสู้ของชุมชนจะนำเสนอรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำในรูปแบบการสร้างฝายชะลอน้ำ (ธนาคารน้ำ) และการนำเสนอข้อมูลความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าจากการประเมินมูลค่าทางด้านเศรษฐศาสตร์ป่าชุมชนเขาหัวช้าง รวมไปถึงวิธีการอื่นๆ ก็ไม่สามารถยับยั้งให้โครงการยุติลงไปได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นท่าทีของภาครัฐในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีกับชุมชน นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงการมีอยู่ของกลุ่มอำนาจผู้มีอิทธิพลท้องถิ่นที่ได้ให้การสนับสนุนโครงการของภาครัฐ ทำให้การขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำจึงอยู่ในสถานะความเสี่ยงเช่นกัน

อนึ่ง นโยบายดังกล่าวได้สร้างความตื่นตัวและกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำของสังคมไทยและชุมชน ส่งผลให้มีการขับเคลื่อนอย่างเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น อีกทั้งสะท้อนให้เห็นว่าการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากภายนอกชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการทำงานขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ ซึ่งในกรณีของชุมชนตะโหนดแกนนำชุมชนได้เป็นตัวแทนภาคประชาชนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในคณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จนเข้ามาให้การช่วยเหลือเพื่อยับยั้งโครงการชั่วคราว เพื่อให้มีการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมใหม่อีกครั้ง และการขอความร่วมมือจากสถาบันการศึกษาเข้ามาช่วยประเมินมูลค่าทางด้านเศรษฐศาสตร์ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ทำให้ได้ข้อมูลวิชาการเพื่อยืนยันความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่า

กรณีที่ 3 การเข้าไปจัดการป่าชุมชนเขาหัวช้างขึ้นใหม่อีกครั้งในปี พ.ศ. 2555 เหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงนโยบายของภาครัฐและกระแสสังคมที่มีผลกระทบได้เป็นอย่างดี เนื่องจากชุมชนได้ยุติการดูแลพื้นที่ป่าเขาหัวช้างเมื่อมีการสร้างอ่างเก็บน้ำ ทำให้ต่อมาเมื่อเข้าไปจัดการและจัดตั้งขึ้นเป็นป่าชุมชนอีกครั้ง ต้องเผชิญกับปัญหาพื้นที่ป่าถูกบุกรุกเพิ่มขึ้น ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเมื่อชุมชนไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่า เจ้าหน้าที่รัฐก็ไม่สามารถดูแลพื้นที่ป่าได้อย่างเต็มกำลังและครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดจนเกิดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น และสืบเนื่องจากราคายางพาราในช่วงนั้นที่มีการปรับตัวสูงขึ้นเรื่อยๆ จนทะลุกิโลกรัมละ 100 บาท (ช่วงปี พ.ศ. 2552 – 2554) ซึ่งเป็นการสร้างแรงจูงใจให้ชาวบ้านและกลุ่มนักธุรกิจเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนของรัฐเพื่อขยายพื้นที่การปลูกยางพารา

เมื่อชุมชนเริ่มเข้าไปจัดการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ชุมชนได้ใช้มาตรการทางด้านกฎหมายเข้าไปตรวจยึดพื้นที่คืนเพื่อทำการฟื้นฟู รวมถึงใช้มาตรการสร้างความร่วมมือกับผู้บุกรุกพื้นที่ป่า ซึ่งการจัดการในลักษณะเช่นนี้ได้รับปัจจัยเอื้อให้สามารถดำเนินการได้ง่ายยิ่งขึ้น ในช่วงสภาวะของการรัฐประหารของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ซึ่งได้มีคำสั่งตามนโยบายที่มุ่งเน้นการปราบปรามหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้อย่างเข้มงวด ทำให้การขับเคลื่อนของพระสงฆ์กับชุมชนเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องได้บังคับใช้มาตรการทางกฎหมาย

กล่าวโดยสรุปแล้ว จากกรณีเหตุการณ์ที่กล่าวมานั้น นโยบายภาครัฐและกระแสสังคมในแต่ละช่วงเวลา เป็นปัจจัยเอื้อให้เกิดการขับเคลื่อนในการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนด้วยเช่นกัน

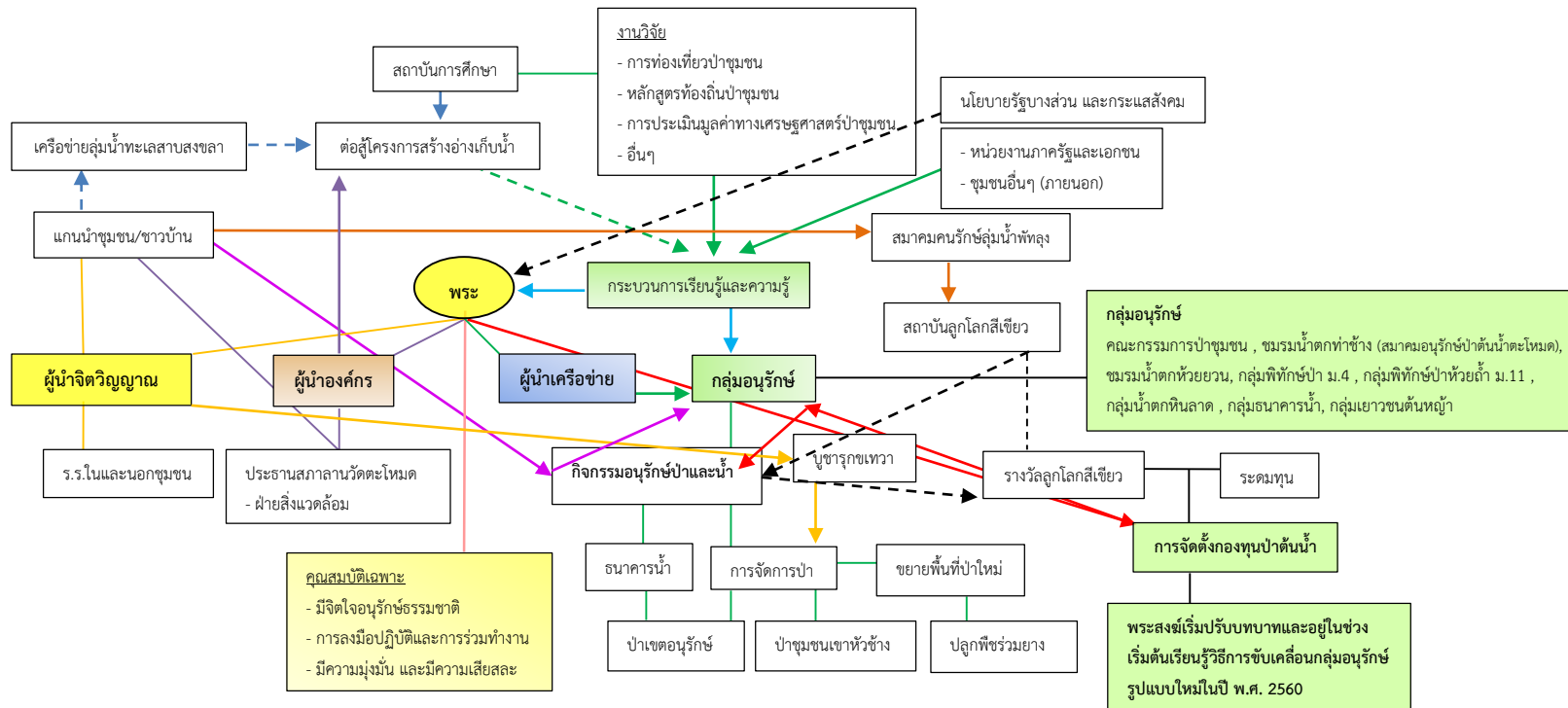
ส่วนผลลัพธ์เบื้องต้นในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำของพระสงฆ์ที่ผ่านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 – 2560 เมื่อได้จัดตั้งสภากาชาดวัดตะโหนดแล้ว พบว่า พระสงฆ์ได้สร้างทุนทางสังคมให้มีพลวัตเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มจากการสร้างทุนทางสังคมโดยใช้ฐานจากทุนธรรมชาติในการขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นภายในชุมชนจนก่อให้เกิดกลุ่มอนุรักษ์ขึ้นมา ทั้งนี้เมื่อมีการจัดการทุนธรรมชาติ จึงเป็นการพัฒนาให้ทุนทางสังคมจากภายนอกซึ่งมีหน่วยงานต่างๆ ทั้งองค์กรภาครัฐและเอกชน สถาบันการศึกษา และชุมชนอื่นๆ เข้ามาเรียนรู้ ส่งเสริมและศึกษาวิจัยในมิติต่างๆ เกี่ยวกับทรัพยากรป่าและน้ำ ในขณะที่การเข้ามาของหน่วยงานเหล่านั้นก็เป็นการช่วยพัฒนาทุนมนุษย์ทั้งพระสงฆ์และแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ให้เกิดทักษะ กระบวนการเรียนรู้และมีประสบการณ์ในการขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์เพิ่มขึ้น ทั้งนี้โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างของหน่วยงานภาครัฐที่ส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อชุมชนก็เป็นบทเรียนในการทำงานของชุมชนด้วยเช่นกัน

นอกจากนั้น การเข้ามาของหน่วยงานในบางครั้งยังส่งผลให้มีทุนเงินตราจากภายนอกชุมชนเข้ามาช่วยขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ อาทิ การนำงบประมาณมาร่วมสร้างฝายชะลอน้ำ (ธนาคารน้ำ) เป็นต้น ในขณะที่ทุนเงินตราซึ่งเกิดจากพระสงฆ์เป็นผู้ขับเคลื่อนนั้นปรากฏในยุคหลังๆ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 จากการได้รับเงินรางวัลวัลลูกโลกสีเขียว และได้รับระดมทุนเพิ่มเติมในงาน “คนตะโหนด ๙ อย่างตามทางพ่อ ดิน น้ำ ป่า” ในเดือน สิงหาคม พ.ศ. 2560 จนทำให้เกิดการจัดตั้งกองทุนป่าต้นน้ำ เพื่อใช้ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำของชุมชน แทนการอาศัยกิจกรรมจากหน่วยงานภายนอกชุมชน อีกทั้ง ในปี พ.ศ. 2560 เป็นต้นมา ท่านได้ปรับบทบาทในการทำงานมาเป็นที่ปรึกษามากกว่าการลงไปปฏิบัติงานด้วยตนเอง เนื่องจากไม่สามารถไปร่วมขับเคลื่อนได้อย่างคล่องตัว เนื่องด้วยวัยและภาระหน้าที่ในศาสนาเพิ่มมากขึ้น ทำให้ต้องทำหน้าที่ผลักดันให้กลุ่มอนุรักษ์ที่มีการเรียนรู้ร่วมกับพระสงฆ์มาตั้งแต่แรกได้ส่งสมประสบการณ์ในการขับเคลื่อนการจัดการ

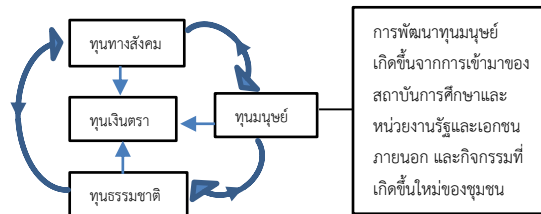
ทรัพยากรป่าและน้ำด้วยตนเองมากขึ้น โดยใช้กองทุนป่าต้นน้ำดังกล่าว แต่ทว่ากองทุนนี้ยังอยู่ในช่วงของการเริ่มต้นและเป็นวิธีการรูปแบบใหม่ที่พระสงฆ์ได้เริ่มเรียนรู้เท่านั้น

อนึ่ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 เป็นต้นไป แม้ว่าการที่ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติยังคงมีพลวัตอย่างต่อเนื่อง และเริ่มมีการใช้ทุนเงินตราเข้ามาร่วมขับเคลื่อนทุนทั้งสามด้าน แต่ในขณะเดียวกัน การพัฒนาทุนมนุษย์ในกลุ่มอนุรักษ์ที่พระสงฆ์ได้สร้างขึ้น จะดำเนินการได้มากหรือน้อยนั้น ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยเงื่อนไขภายนอกของกิจกรรมอนุรักษ์ดังกล่าวที่เข้ามาทำร่วมกับชุมชนว่าจะสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มแกนนำอนุรักษ์ในชุมชนได้ในระดับใด

แผนภาพที่ 5.1 สรุปบทบาทผู้นำการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ป่าและน้ำของพระสงฆ์ (พ.ศ.2538 - 2560)

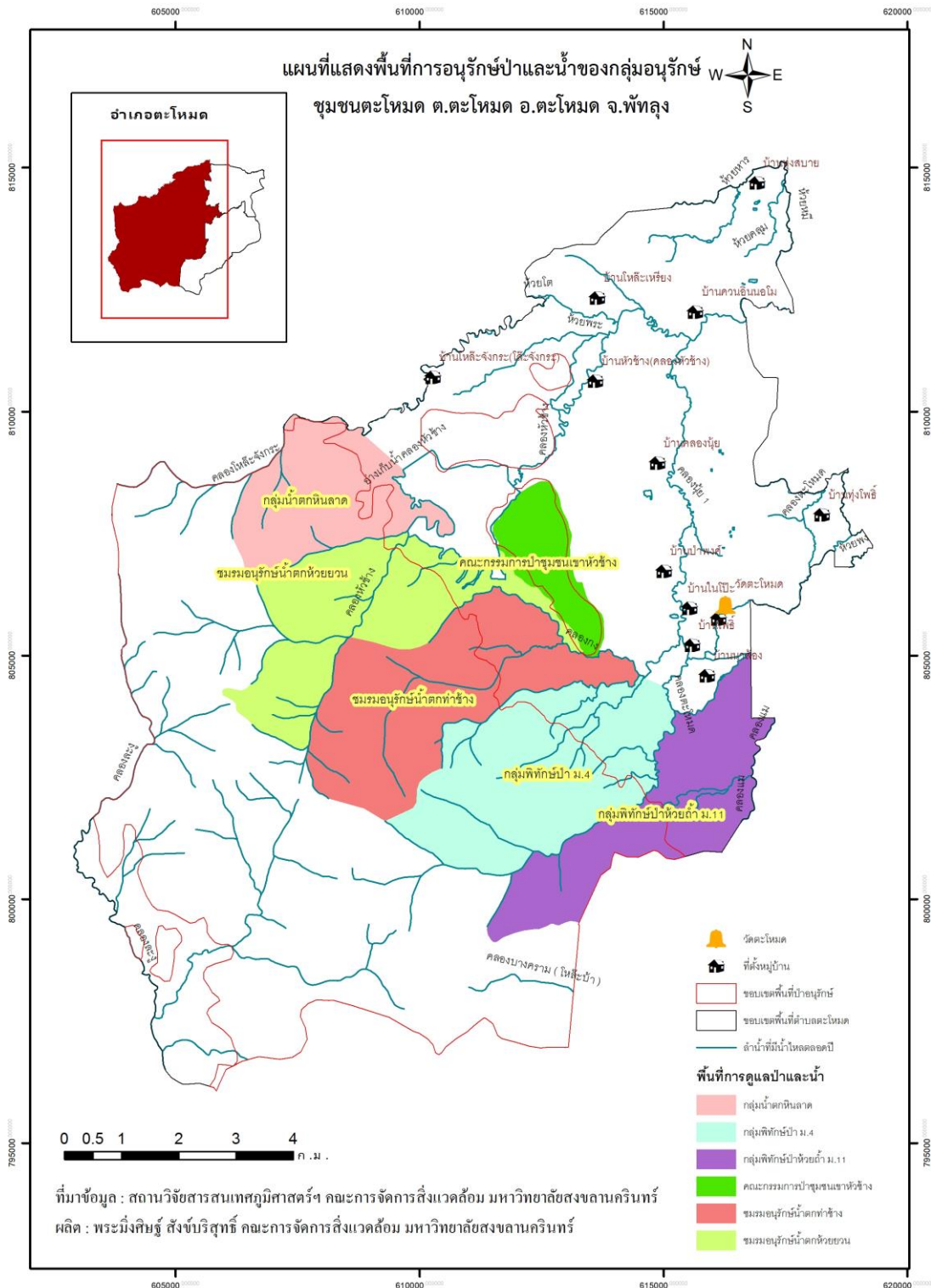
ผลลัพธ์เบื้องต้น

ความหมายสัญลักษณ์

- เส้นประ** หมายถึง การเกิดขึ้นชั่วคราว
- เส้นทึบเข้ม** หมายถึง เหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกัน
- สีของเส้น** หมายถึง การเชื่อมโยงแต่ละส่วน
- เส้นที่เป็นลูกศร** หมายถึง การเข้าไปสัมพันธ์กัน

ภาพที่ 5.2 แผนที่แสดงพื้นที่การอนุรักษ์ป่าและน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ชุมชนตะโหมด

บทที่ 6

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

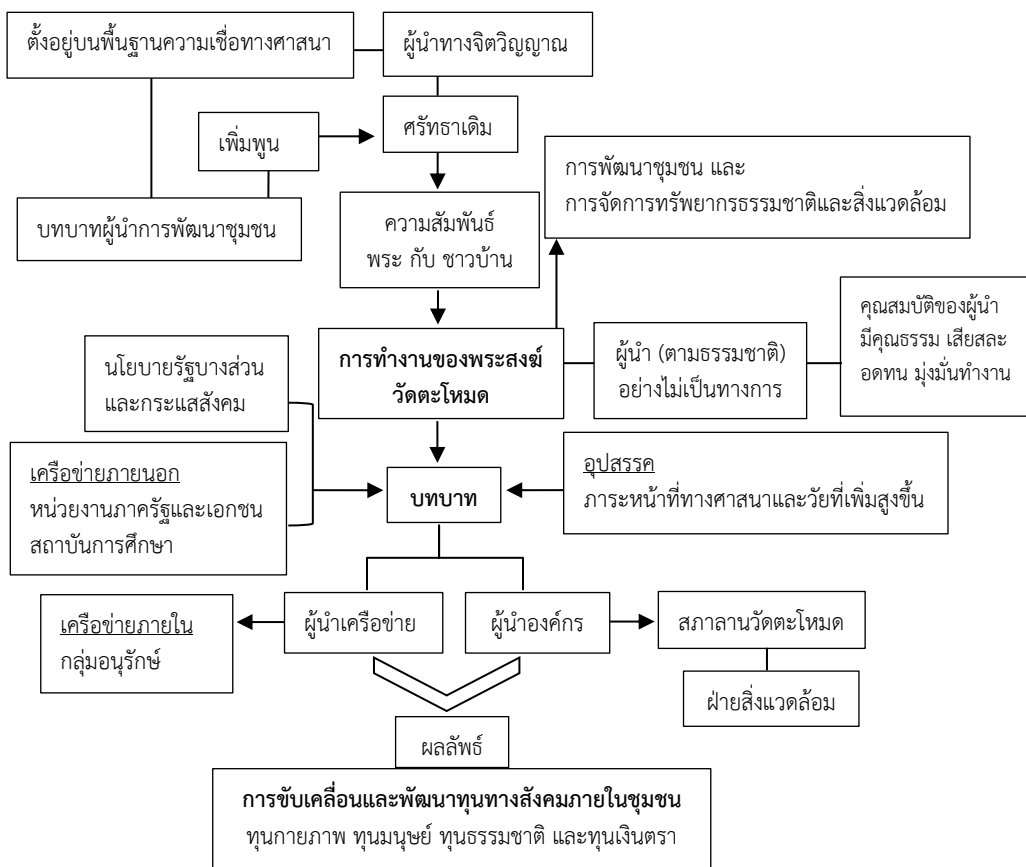
บทสรุปและข้อเสนอแนะในที่นี้ได้มาจากผลการวิจัยการศึกษาเรื่อง พระสงฆ์กับการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนตะโหนด ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง ซึ่งมุ่งเน้นศึกษา (1) ความสัมพันธ์ระหว่างวัดตะโหนดกับชุมชนตะโหนด และการทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนตะโหนด (2) บทบาทพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนตะโหนด รวมถึงปัจจัยที่เกื้อหนุน และเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ (3) ผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างชุมชนตะโหนดกับพระสงฆ์

การศึกษาใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการเก็บข้อมูลทั้งจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิทั้งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้พักจำพรรษาอยู่ที่วัดตะโหนดในฐานะพระสงฆ์รูปหนึ่งของวัดตะโหนด รวมระยะเวลา 6 เดือน เนื่องจากผู้วิจัยมีสมณเพศเป็นพระสงฆ์จึงมีส่วนช่วยให้การศึกษา การปรับตัวกับสภาพแวดล้อมในวัดตะโหนดและชุมชนตะโหนดเป็นไปได้ง่ายขึ้น และสามารถติดตามสังเกตและการตั้งคำถาม การทำงานของพระสงฆ์ภายในวัดได้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้ง สามารถสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านได้ง่ายขึ้น ในฐานะพระสงฆ์รูปหนึ่งที่เข้ามาปฏิบัติศาสนกิจในวัดตะโหนด

6.1 บทสรุปผลการวิจัย

การสรุปภาพรวมผลการวิจัยที่พบของบทบาทพระสงฆ์ในวัดตะโหนดกับการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้วิจัยได้อธิบายรายละเอียดไปตามวัตถุประสงค์ ดังนี้ (1) ความสัมพันธ์ระหว่างวัดตะโหนดกับชุมชนตะโหนด และการทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน (2) บทบาทพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (3) ปัจจัยที่เอื้อและอุปสรรค และ (4) ผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งผลการวิจัยสรุปได้ตามแผนภาพที่ 6.1 ดังนี้

แผนภาพที่ 6.1 สรุปบทบาทการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์

6.1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดตะโหมดกับชุมชนตะโหมดและการทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน

1) ความสัมพันธ์ระหว่างวัดตะโหมดกับชุมชนตะโหมดมีอยู่ 2 ลักษณะ

(1.1) ความสัมพันธ์ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา

กล่าวคือ วัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์เริ่มต้นจากศาสนาเป็นพื้นฐาน ซึ่งชาวบ้านมีความเคารพศรัทธาต่อพระสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีการบวชเรียนเอื้อให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านมีความผูกพันแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น ซึ่งในวัดตะโหมดเองจะพบว่า อดีตเจ้าอาวาสรูปที่ 3 และเจ้าอาวาสรูปที่ 4 รวมถึงพระสงฆ์ภายในวัดเป็นชาวบ้านที่เข้ามาบวชอยู่จำพรรษาที่วัด และสามารถครองสมณเพศบรรพชิตได้อย่างยาวนานโดยไม่ได้ลาสิกขา

นอกจากนั้น ความสัมพันธ์ในทางพระพุทธศาสนาที่ได้กำหนดไว้ในพระวินัยบัญญัติว่า การดำรงอยู่ของพระสงฆ์จะพึ่งพิงไว้กับการถวายปัจจัยด้านอุปโภคบริโภคจากชาวบ้าน ส่งผลให้วัดกับชุมชนมีความใกล้ชิดกันมากขึ้น ตามที่พระราชวรมุนี (2527) ได้กล่าวว่า หน้าที่ความผูกพันของพระสงฆ์มีความเชื่อมโยงผูกพันด้วยความเป็นอยู่เป็นสำคัญ เมื่อเกิดความสำคัญ เช่นนี้ทำให้พระสงฆ์ต้องมีหน้าที่ช่วยเหลือชาวบ้านให้พ้นทุกข์ ด้วยเมตตาธรรมและกรุณาธรรม จึงทำให้พระสงฆ์ต้องออกรับบิณฑบาตในทุกเช้าเพื่อโปรดญาติโยมในชุมชน ซึ่งในอีกแง่หนึ่งนั่นการออกไปรับบิณฑบาต คือ การได้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านอย่างแท้จริง เช่นเดียวกับ อรรถวิกรมวิทยาพงศ์ และคณะ (2558) ซึ่งได้กล่าวว่า การรับบิณฑบาตทำให้พระสงฆ์ได้พบปะพูดคุยกับชาวบ้านทุกวัน และได้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ถึงบ้านเรือน ในขณะที่อาหารที่ใส่บาตรได้สะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์หรือความอดัดขาดแคลนของชาวบ้านในชุมชน ยิ่งในชุมชนตะโหมดชาวบ้านมีความต้องการในการทำบุญมาก การใส่บาตรที่เกิดขึ้นในชุมชนจึงมีมาก สะท้อนจากสายบิณฑบาตที่มีอยู่ในชุมชน รวมถึงยังเอื้อให้ผู้สูงอายุที่ไม่สะดวกเดินทางไปร่วมทำบุญที่วัดยังสามารถใส่บาตรทำบุญอยู่ที่บ้านได้ โดยที่พระสงฆ์เองก็สามารถพูดคุยสนทนาถึงความเป็นอยู่ของชาวบ้านได้เช่นกัน ความสัมพันธ์เช่นนี้ยังคงมีอยู่มากในชุมชนแบบชนบท ที่ชาวบ้านกับพระสงฆ์ยังคงมีความใกล้ชิดกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในวัดตะโหมดได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนเมื่อมีการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนและการบรรพชา-อุปสมบทของชาวบ้าน ซึ่งจะต้องเข้ามาอยู่ภายในวัดเพื่อซ้อมคำขานนาค และนาคสามารถนำบาตรไปรับอาหารจากชาวบ้านมาถวายพระสงฆ์ได้เช่นกัน

ส่วนวิถีประเพณี วัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการทำบุญจากการที่พระสงฆ์เป็นผู้ให้บริการทางด้านพิธีกรรม ซึ่งปรากฏว่าประเพณี วัฒนธรรมพิธีกรรมต่างๆ ที่มีความหลากหลายในช่วงระยะเวลา 1 ปี ระหว่างวัดตะโหมดกับชุมชนตะโหมดช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างกันอยู่อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งกิจกรรมบางอย่างเอื้อให้วัดได้ช่วยเหลือชาวบ้านในชุมชน เช่น ประเพณีทอดผ้าป่าข้าวเรียง (ข้าวเปลือก) ในยุคอดีต โดยประเพณีนี้ทางวัดได้แบ่งข้าวเปลือกบางส่วนไปมอบให้ผู้ที่ขาดแคลนในชุมชน รวมไปถึงประเพณีการตักบาตรในวันสำคัญ ซึ่งนำอาหารแห้งที่ได้รับไปแจกจ่ายให้กับผู้สูงอายุและผู้ที่ยากไร้ในชุมชน รวมไปถึงได้เอื้อเพื่อให้แก่ชาวบ้านมุสลิมด้วย เนื่องจากในชุมชนตะโหมดมีชาวบ้านนับถือศาสนาอิสลามถึงร้อยละ 41 ดังนั้น

ประเพณีบางอย่างได้เอื้อเพื่อช่วยเหลือระหว่างกัน อีกทั้งได้ปรากฏให้เห็นในงานพระราชทานเพลิงศพของพระครูอุทิศกิจจาทร ที่มีการจัดโรงครัวให้พี่น้องชาวบ้านมุสลิมมาปรุงอาหาร เพื่อมาร่วมรับประทานอาหารในงานดังกล่าวด้วย เนื่องจากท่านได้เอื้อเพื่อช่วยเหลือกันมา รวมไปถึงประเพณีที่มีการทำร่วมกันอย่าง “ประเพณีทำบุญสองศาสนา” ณ สถานที่ฝังศพที่มีทั้งพี่น้องชาวไทยพุทธและมุสลิม ในทุกวันที่ 15 เมษายน รวมถึงในการจัดกิจกรรมบุซารุกขเทวา ซึ่งพระสงฆ์ได้เชิญผู้นำทางศาสนาอิสลาม (โต๊ะอิหม่าม) มาร่วมสวดขอคูอาร์ให้กับป่า และกิจกรรมเชิดชูเกียรติชุมชนในการรับรางวัลลูกโลกสีเขียวก็เช่นเดียวกัน ซึ่งได้เชิญผู้นำทางศาสนาอิสลาม (โต๊ะอิหม่าม) มาร่วมเปิดงานด้วยกิจกรรมดังกล่าวมีความสอดคล้องกับผลงานวิจัยของอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2561) ในกรณีวัดภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนชาวบ้านมุสลิมและมีผู้นำชุมชน คือ นายกองค้การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เป็นชาวมุสลิม ทำให้กระบวนการฟื้นฟูวัดในกรณีดังกล่าว ต้องเอื้อให้เกิดการอยู่ร่วมกันภายใต้ความแตกต่างของสองศาสนา โดยเจ้าอาวาสและพระลูกวัดได้มีโมเตรีให้ความช่วยเหลือเอื้อเพื่อวัตถุประสงค์ของแก่ชาวบ้าน โดยที่ชาวบ้านมุสลิมเองก็ให้ความเอื้อเพื่อในรูปแบบต่างๆ เป็นการตอบแทนเช่นกัน รวมทั้งนาย ก อบต. ได้มาขอความร่วมมือให้พระสงฆ์ช่วยดำเนินการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยพุทธ เช่น กิจกรรมรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุในวันสงกรานต์ เป็นต้น

ฉะนั้น ความสัมพันธ์ในประเพณีต่างๆ ที่เกิดขึ้นหลากหลายภายในวัดตะโหมดทำให้พระสงฆ์กับชาวบ้านในชุมชนนั้นมีความแน่นแฟ้นระหว่างกัน ตามที่พระราชวรมนี (2527) ได้กล่าวไว้ว่า พิธีกรรมล้วนเสริมสร้างความสัมพันธ์กับประชาชน หรือที่เรียกว่าบทบาทบำรุงขวัญซึ่งเป็นเรื่องศาสนาที่ผสมกับวัฒนธรรม อีกทั้งในมุมมองพระไพศาล วิสาโล (2552, น.386) ได้กล่าวว่า ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน เป็นพื้นฐานสำคัญของพุทธศาสนาไทยที่มีมาตั้งแต่อดีต ซึ่งมีงานบุญประเพณีร่วมกัน ส่งผลให้มีความสัมพันธ์กันอย่างเกื้อกูลระหว่างวัดกับชาวบ้านในระดับชุมชน

สรุป ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นความศรัทธาพื้นฐานที่ชาวบ้านมีในการนับถือพระพุทธศาสนาจากบทบาทผู้นำทางจิตวิญญาณ โดยที่พระสงฆ์ได้ใช้ความศรัทธาเช่นนี้ ในการเข้าไปขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะต่อมา

(1.2) ความสัมพันธ์ในบทบาทผู้นำการพัฒนาชุมชน กล่าวคือ พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ เป็นการเพิ่มพูนความสัมพันธ์บนความศรัทธาที่มีอยู่เดิม และส่งผลดีต่อความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชน เนื่องจากในยุคที่พระสงฆ์เข้ามาบวชเป็นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และหน่วยงานภาครัฐยังไม่มีโครงการพัฒนาเข้ามาถึงชุมชน ทำให้พระสงฆ์ได้พบเห็นความยากลำบากของชาวบ้าน จึงทำให้พระสงฆ์ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับบทบาทผู้นำการพัฒนาเพื่อต้องการบรรเทาความทุกข์ยากให้กับชาวบ้าน ซึ่งเป็นไปตามที่พระราชวรมนี (2527) กล่าวไว้ว่า หน้าที่ความผูกพันของพระสงฆ์ เกิดขึ้นเพราะความผูกพันในด้านของความเป็นอยู่ เมื่อชาวบ้านมีความทุกข์ในการดำรงชีวิตทำให้พระสงฆ์จะต้องเข้าไปช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์ โดยอาศัยเมตตาและกรุณาธรรมเป็นที่ตั้ง

อนึ่ง บทบาทพระสงฆ์ในวัดตะโหนดมีความสอดคล้องกับมุมมองของสมบูรณ สุขสาราญ (2530) ได้กล่าวว่า พระสงฆ์ยังมีอิทธิพลและมีบทบาทในวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนแบบชนบท เนื่องจากพระสงฆ์มีความเข้าใจวิถีชีวิต ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมในชุมชน ทำให้พระสงฆ์สามารถเป็นผู้นำชุมชนที่นำพาความเจริญเข้าสู่ชุมชน ในทำนองเดียวกันพระไพศาล วิสาโล (2552, น.423) ระบุว่า ในสมัยก่อนวัดเป็นศูนย์กลางทั้งทางด้านการศึกษา สังคม วัฒนธรรม ทำให้วัดและพระสงฆ์มีบทบาทมาก ไม่เฉพาะในด้านจิตใจหรือด้านศาสนาเท่านั้นแต่มีบทบาทในทางสังคมหรือในทางโลกด้วยเช่นกัน

2) การทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนในช่วงปี พ.ศ. 2510-2560
คือ การขับเคลื่อนชุมชนใน 2 ด้าน

(2.1) การพัฒนาชุมชน เป็นการอาศัยทุนทางสังคม และทุนมนุษย์ที่มีอยู่ในชุมชนทั้งพระสงฆ์แกนนำชาวบ้าน ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่มีอยู่ โดยใช้ทุนเงินตราเข้ามาเป็นปัจจัยเสริมในการขับเคลื่อนการพัฒนา เมื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุนดังกล่าวส่งผลให้ทุนมีการเคลื่อนไหวจึงทำให้ทุนกายภาพ หรือโครงสร้างพื้นฐานได้รับการพัฒนาให้มีความสะดวกสบายมากขึ้น เช่น การสร้างถนนเชื่อมต่อถนนสายหลักตะโหนดแม่ขี และตัดถนนสายต่างๆ ในชุมชน ระบบไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ รวมไปถึงการขอจัดตั้งเขตการปกครอง (จัดตั้งกิ่งอำเภอ) และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (การจัดตั้งสุขาภิบาล) อีกทั้งมีการพัฒนาทุนมนุษย์ เนื่องจากการส่งเสริมขยายโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง ทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และการสนับสนุนทุนการศึกษา

(2.2) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการใช้ทุนทางสังคมและทุนมนุษย์ ในการขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ป่าและน้ำ จนทุนทางสังคมพัฒนาระดับและขยายออกสู่ภายนอกชุมชน สืบเนื่องจากการทำกิจกรรมอนุรักษ์ การเข้ามาของหน่วยงานองค์กรต่างๆ รวมถึงสถาบันการศึกษาที่เข้ามาศึกษาวิจัย และนำนักศึกษาเข้ามาร่วมเรียนรู้ และทำกิจกรรม ทำให้ทุนมนุษย์ได้รับการพัฒนาจากการฝึกฝนทักษะและประสบการณ์การเรียนรู้ในการอนุรักษ์ การฝึกอบรม และการวิจัย และในยุคหลังๆ มีการพัฒนาทุนเงินตรา จากการจัดตั้งเป็นกองทุนป่าต้นน้ำ เพื่อใช้สำหรับขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มอนุรักษ์ภายในชุมชน

6.1.2 บทบาทพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

บทบาทในการเป็นผู้นำการขับเคลื่อน ซึ่งเป็นบทบาทหลักๆ ที่เห็นเด่นชัด การเป็นผู้นำขับเคลื่อนของพระสงฆ์เป็นการริเริ่มให้มีการจัดการในรูปแบบองค์กรของชุมชนที่เรียกว่าสถานาวัดตะโหนด โดยพระสงฆ์มีฐานะเป็นประธาน และฝ่ายสิ่งแวดล้อมทำหน้าที่ขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แม้ว่าพระสงฆ์จะทำหน้าที่เป็นประธาน แต่การทำงานเป็นลักษณะของการลงมือปฏิบัติงานร่วมกับชุมชนมากกว่าการสั่งการลงไปเท่านั้น การขับเคลื่อนในลักษณะเช่นนี้ ทำให้พระสงฆ์ได้รับความไว้วางใจและความเกรงใจเป็นอย่างสูง ส่งผลให้มีชาวบ้านเข้าร่วมทำกิจกรรมอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง จนสามารถส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมกลุ่มขึ้นเป็น “กลุ่มอนุรักษ์” และพระสงฆ์ทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ในฐานะผู้นำเครือข่ายด้วยเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของประสพสุข พันธุ์ประยูร (2535) ซึ่งศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย และพบว่า บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ป่าไม้ คือ ผู้นำ การสร้างจิตสำนึก การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ และการสร้างเครือข่าย รวมไปถึงงานของ เกษริน สุขตัว (2545) ซึ่งศึกษา บทบาทพระสงฆ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ กรณีศึกษาการจัดการป่าต้นน้ำ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา เป็นการศึกษากรณีของพระครูมานัสทิพพิทักษ์ ซึ่งพบว่า ท่านมีบทบาทในฐานะผู้นำท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำของชุมชน โดยใช้วิธีการหลายรูปแบบ เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกให้ชาวบ้าน เห็นการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่า และผลกระทบที่จะตามมาเมื่อป่าถูกทำลายลดจำนวนลง จนชาวบ้านได้เข้าร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าของชุมชน

เมื่อพิจารณาด้วยแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ พบว่า พระสงฆ์วัดตะโหนดทำหน้าที่เป็นผู้นำ (ตามธรรมชาติ) แบบไม่เป็นทางการ (Informal leader) เนื่องจากการเป็นผู้นำของพระสงฆ์นั้น ประกอบไปด้วยคุณธรรมที่มีเป็นพื้นฐาน ที่เอื้อให้เกิดความศรัทธาบาบามีเพิ่มขึ้นในฐานะผู้นำ แต่ว่าการที่ท่านจะแสดงบทบาทผู้นำร่วมกับชุมชน นอกเหนือไปจากการมีคุณธรรมของผู้นำแล้ว คุณลักษณะอื่นๆ ที่จำเป็นต้องมี ได้แก่ ความเสียสละ และความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงานเพื่อชุมชน ดังคำกล่าวของพระครูประยุตธรรมธัช (สัมภาษณ์, 26 มีนาคม 2561) ซึ่งให้เห็นชัดเจนในประเด็นนี้ว่า

“...การเป็นผู้นำต้องมีคุณธรรม มีความเสียสละ ความจริงใจ ความตั้งใจจริงจัง และมีจิตใจหนักแน่นในการพัฒนาชุมชน (โดยที่) ผู้นำต้องมีหูตากว้างไกล (หรือที่เรียกว่า) ‘ปากจู้ หูกว้าง (พูดน้อย ฟังมาก) มองไกล ไปให้ถึง’ ทั้งนี้ท่านให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมอีกว่า

“...การที่พระสงฆ์เข้ามาเป็นผู้นำได้นั้น ด้วยเงื่อนไขของพระสงฆ์ไม่มีภาระของครอบครัว ไม่มีภาระส่วนตัวจึงสามารถทำงานได้อย่างเต็มที่ อีกทั้ง สถานที่ในการพบปะสามารถดำเนินการได้อย่างสะดวกสบายภายในวัด และวัดเป็นพื้นที่ส่วนกลางที่คนสามารถเข้ามาประชุมได้สะดวกใจ...”

นอกจากนั้น ท่านกล่าวอีกว่า “...แม้ไม่ใช่พระสงฆ์ (เป็นผู้นำ) แต่เป็นคนในชุมชน ใครก็ได้ ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ตั้งใจทำเพื่อชุมชน ก็สามารถเป็นผู้นำได้ (โดยต้องมีคุณธรรม ความเสียสละ ความมุ่งมั่นกำกับเป็นพื้นฐาน)...”

ทั้งนี้ อานันท์ ปันยารชุน (2542) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การเป็นผู้นำไม่ใช่จะนำคนอื่นได้ แต่ต้องเป็นผู้นำที่คนอื่นอยากเดินตาม และเป็นผู้ที่คนมีความศรัทธาเห็นว่าบุคคลนั้นมีความเป็นผู้นำ ซึ่งต้องมีคุณธรรม จริยธรรมประกอบด้วย และพระธรรมปิฎก (2542) ได้กล่าวว่า ผู้นำต้องมีคุณสมบัติภายใน คือ ความดีงาม ความบริสุทธิ์ของตนเองเป็นจุดเริ่มต้น และมีจุดมุ่งหมายที่มีความชัดเจนถ่องแท้ และแน่วแน่ในจุดมุ่งหมายนั้น ดังเช่นที่ พระครูประยุตธรรมธัช (อ่างแก้ว) ได้ย้ำว่า การจะเป็นผู้นำนั้นจะต้องตั้งใจมุ่งมั่นไปให้ถึงเป้าหมาย (มองไกล ไปให้ถึง)

ฉะนั้น การขับเคลื่อนงานของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำมีความได้เปรียบกว่าชาวบ้านทั่วไป เนื่องจากไม่มีภาระผูกพันด้านครอบครัวที่ต้องรับผิดชอบ สามารถเสียสละเพื่อการทำงานได้อย่างเต็มที่ อีกทั้ง มีพื้นที่วัดเป็นจุดศูนย์รวมในการประชุมหรือปรึกษาหารือ ซึ่งทุกคนสามารถเข้ามาร่วมประชุมกันได้อย่างสบายใจ ดังจะเห็นว่าตั้งแต่อดีตปี พ.ศ. 2510 วัดตะโหมดได้ใช้เป็นศูนย์กลางของการทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับแกนนำชุมชน และในปี พ.ศ. 2538 ได้พัฒนาการทำงานในรูปแบบองค์กรชุมชน สภากานวัดตะโหมด มีสมาชิกชุมชนทำงานขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนถึงในปี พ.ศ. 2561 ส่งผลให้ความศรัทธาต่อพระสงฆ์ยังคงดำรงอยู่อย่างยาวนานและต่อเนื่อง นอกจากนี้ คุณสมบัติและคุณธรรมของพระสงฆ์ยังเป็นต้นทุนที่สำคัญที่ช่วยเพิ่มพูนความศรัทธาในฐานะผู้นำอีกด้วย

นอกจากนั้น การเข้ามาทำหน้าที่ผู้นำของพระสงฆ์ (พระครูอุทิศกิจจาทร) ส่วนหนึ่งเกิดจากท่านพบเห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่เริ่มอุปสมบทเข้ามาในช่วงปี พ.ศ. 2488 ซึ่งยังมีความอึดอัดและชุมชนยังไม่ได้รับการพัฒนา ส่งผลให้มีโอกาสได้ทำหน้าที่เป็นผู้นำชาวบ้านให้ร่วมพัฒนาชุมชนด้านโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ดังกล่าวไว้ในบทที่ 4 ซึ่งการทำงานของพระสงฆ์วัดตะโหมดจะมีความมุ่งมั่น ปฏิบัติงานอย่างจริงจัง เป็นคุณลักษณะสำคัญของการเป็นผู้นำ (ดังกล่าวไว้ในตอนต้น) ทำให้พระสงฆ์วัดตะโหมดได้รับการยอมรับอย่างสูงจากชาวบ้าน จนมีความเต็มใจและให้ความร่วมมือในการพัฒนาทุกๆ ด้านที่เกิดขึ้น รวมไปถึงการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่ อุทัย ดุลยเกษมและอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540, น.28-31) และปาริชาติ วลัยเสถียร

และคณะ (2552, น.337) ได้กล่าวว่า ผู้นำตามธรรมชาติต้องมีคุณสมบัติพื้นฐาน คือ คุณธรรม เช่น ความเสียสละ อดทน ซื่อสัตย์ มีเมตตากรุณา รวมทั้งต้องมีความรู้ ความสามารถในการทำกิจกรรมที่มีอยู่ในชุมชน เป็นที่ยอมรับ และมีความมุ่งมั่นมานะในการทำงาน เป็นต้น

ความศรัทธาของชุมชนที่มีต่อพระสงฆ์วัดตะโหนด สามารถใช้เป็นต้นทุนขับเคลื่อนหรือจุดประกายความคิดการทำงานภายในชุมชนได้ ดังคำกล่าวของ สมเกียรติ บัญญาพัฒนาศักดา (สัมภาษณ์, 26 มีนาคม 2561) หนึ่งในแกนนำชุมชนตะโหนดมีมุมมองเกี่ยวกับพระสงฆ์ว่า

“...ตะโหนดแม้จะไม่มีพระ ตะโหนดก็สามารถเดินต่อไปได้ แต่อยากให้คิดว่า การที่ตะโหนดมีพระ หมายถึง มีทุนศรัทธา เป็นจุดศูนย์รวมในการทำงานชุมชน เนื่องจากทุนศรัทธาของพระสามารถคลี่คลายแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้...”

นอกจากนั้น กล่าวอีกว่า “...การมีพระสงฆ์ในพื้นที่ (พระสงฆ์วัดตะโหนด) เข้ามาเป็นพี่เลี้ยงหรือเป็นที่ปรึกษากลุ่ม ในกรณีที่มีประเด็นขัดแย้งไม่สามารถตกลงกันได้ พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่ระงับความขัดแย้ง ที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มได้ จนคลี่คลายและสามารถทำงานไปด้วยกันได้ เนื่องจากทุกคนต่างมีศรัทธาในศาสนา...”

ทุนศรัทธาดังกล่าวของพระสงฆ์เป็นทุนสำคัญที่มีมากกว่าชาวบ้านทั่วไป ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้น ดังนั้น ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนตลอดจนการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์ได้ใช้ความศรัทธาเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนงานดังกล่าว ดังเห็นได้ชัดเจนในช่วงการพัฒนาชุมชน (ในบทที่ 4 ข้อมูลส่วนที่ 2) รวมทั้งกิจกรรมประเพณีต่างๆ ที่วัดตะโหนดกับชุมชนตะโหนดร่วมกันจัดทำ พบว่า ในบางกิจกรรมมีชาวบ้านจำนวนมากกว่า 1,000 คน และปรากฏชัดเจนว่าชาวบ้านจำนวนมากในชุมชนตะโหนด มีการใส่บาตรพระในตอนเช้าอยู่เป็นประจำ

โดยสรุป ความศรัทธาของชาวบ้านต่อพระสงฆ์วัดตะโหนด จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญทั้งในช่วงของการพัฒนาชุมชนและการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ อรศรี งามวิทยาพงศ์และคณะ (2561, น.75-76) ในโครงการวัดบันดาลใจ ที่ได้รวบรวมกรณีศึกษาวัดจำนวน 5 วัด ทั้งวัดในเขตเมืองหลวงและวัดกึ่งเมืองกึ่งชนบท ที่มีความโดดเด่นในการฟื้นฟูบทบาทวัดและพระสงฆ์ให้กลับคืนสู่ชุมชน กล่าวคือ วัดในเขตเมืองหลวง ได้แก่ วัดนายโรง เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร วัดนางชี เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และวัดกึ่งเมืองกึ่งชนบท ได้แก่ วัดภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดป่าสุขสมบุรณ์ อำเภอกะรัง จังหวัดบุรีรัมย์ และวัดลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งพบว่า กระบวนการ

พื้นฟูวัดไม่จำเป็นที่จะต้องตั้งต้นจากการมีทุนทรัพย์ แต่มีปัจจัยที่มีความสำคัญประการหนึ่ง คือ ความศรัทธา เนื่องจากความศรัทธาที่ยังมีอยู่ในชุมชน เป็นทุนสำคัญในการเข้าไปมีบทบาทของพระสงฆ์ ซึ่งพุทธศาสนิกชนหรือญาติโยมในสังคมพร้อมที่จะให้การสนับสนุนพระสงฆ์ แต่พระสงฆ์ต้องสร้างความเลื่อมใสศรัทธาให้เกิดขึ้นก่อน เมื่อชุมชนมีความศรัทธา และความเชื่อมั่นในพระสงฆ์ที่เป็นผู้นำ รวมถึงศรัทธาในวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ภายในวัด และมีกระบวนการทำงานที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้คนอยากสนับสนุน จากความมุ่งมั่นตั้งใจทำงานจริงของพระสงฆ์ ในทำนองเดียวกัน พระไพศาล วิสาโล (อ้างถึงใน อรศรี งามวิทยาพงศ์และคณะ 2561, น.125) ย้ำข้อค้นพบจากการศึกษาชิ้นนี้ว่า

“...ความสำเร็จ ของวัดเหล่านี้มิใช่เป็นผลของปัจจัยเฉพาะตัวเท่านั้น หากยังมีปัจจัยร่วมอีกมากมาย ซึ่งมีอยู่ในวัดอย่างน้อยๆ ปัจจัยหนึ่งซึ่งมีอยู่ในแทบทุกวัดหรือกับพระแทบทุกรูป ก็คือ ความศรัทธาของญาติโยม นี่เป็นทุนทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งในสังคมไทย ที่แม้จะลดน้อยถอยลงไปพอสมควร แต่ศรัทธาที่เหลืออยู่ยังมากพอที่จะเกื้อกูลอำนวยความสะดวกแก่วัดที่ต้องการฟื้นฟูบทบาทให้มีคุณค่าในสังคมสมัยใหม่ ขณะเดียวกันก็สามารถเพิ่มพูนต่อยอดได้ด้วย...”

ข้อสรุปของ อรศรี งามวิทยาพงศ์และคณะ และพระไพศาล วิสาโล สอดคล้องกับข้อค้นพบของผู้วิจัยในกรณีศึกษาวัดตะโหมด ที่เห็นว่า “ทุนศรัทธา” หรือที่พระไพศาล วิสาโล เรียกว่า ทุนวัฒนธรรม เป็นปัจจัยสำคัญในฐานะพลังขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนและการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

อนึ่ง ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์วัดตะโหมด เป็นการประสานความร่วมมือกับชาวบ้านให้เป็นผู้ขับเคลื่อนและเรียนรู้ไปพร้อมกัน โดยใช้บทบาทผู้นำทางจิตวิญญาณ ในการสร้างความร่วมมือและจิตสำนึกร่วมกับชาวบ้าน แม้ว่าในช่วงหลังๆ ในการขับเคลื่อนพระสงฆ์เริ่มกลับไปแสดงบทบาทเป็นที่ปรึกษามากขึ้น โดยใช้กองทุนป่าต้นน้ำเข้ามาขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ เพื่อให้กลุ่มอนุรักษ์ได้พัฒนาการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ด้วยตนเองมากขึ้น

การที่พระสงฆ์ถอยกลับมาทำหน้าที่ที่ปรึกษาและส่งเสริมให้กลุ่มอนุรักษ์ได้ขับเคลื่อนด้วยตนเองนั้น ท่านต้องการให้กลุ่มอนุรักษ์ได้พัฒนาความเป็นผู้นำและกล้าคิดกล้าตัดสินใจด้วยตนเองมากขึ้น โดยที่พระสงฆ์ทำหน้าที่เสมือนเป็นที่เลี้ยงที่คอยช่วยเหลือแก้ไขปัญหา เมื่อกลุ่มอนุรักษ์ไม่สามารถขับเคลื่อนไปได้ ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองของพระไพศาล วิสาโล (2545) ได้กล่าวว่าการที่พระสงฆ์เปลี่ยนบทบาทเป็นผู้กระตุ้นเชิญชวนให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันจัดทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง โดยท่านเป็นเพียงที่ปรึกษา ให้ข้อคิดความเห็นในการทำงาน หรือช่วยประสานให้เกิดความสามัคคีในกลุ่ม และการรวมกลุ่มชาวบ้านในลักษณะเช่นนี้ช่วยแบ่งเบาภาระของพระสงฆ์ และเป็นการศึกษาที่สำคัญสำหรับชาวบ้าน เพราะกระบวนการกลุ่มเอื้อให้ชาวบ้านได้แลกเปลี่ยนความเห็น

และประสบการณ์ ตลอดจนสามารถเรียนรู้ระหว่างกันและกันได้มากขึ้น ซึ่งต่างไปจากการเป็นผู้นำในลักษณะที่พระสงฆ์เป็นทั้งผู้ตัดสินใจและผู้บริหาร โดยชาวบ้านเป็นเพียงผู้ช่วยสนองงานหรือเป็นฝ่ายรับประโยชน์จากโครงการ และการเป็นผู้นำในลักษณะเช่นนี้ ทำให้โครงการทั้งหลายขึ้นอยู่กับพระสงฆ์ผู้เดียว โดยชาวบ้านไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นผู้นำได้ ดังนั้น เมื่อพระสงฆ์จำเป็นต้องยุติบทบาทลงโครงการก็มักสิ้นสุดลงด้วย

6.1.3 ปัจจัยที่เอื้อและอุปสรรคในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์

1) ปัจจัยที่เอื้อมีอยู่ 3 ประการ คือ

ประการแรก การมีกลุ่มอนุรักษ์เป็นเครือข่ายภายในชุมชนคอยขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ร่วมกับพระสงฆ์ เป็นผลดีที่ทำให้มีหน่วยงาน องค์กรภาครัฐและเอกชน สถาบันการศึกษา เข้ามาให้การส่งเสริม สนับสนุน ศึกษาเรียนรู้ และศึกษาวิจัย ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของกิจกรรมอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง และเป็นการช่วยฝึกฝนทักษะ ประสบการณ์และความรู้ให้เกิดการพัฒนาขึ้นภายในกลุ่มอนุรักษ์

ประการที่สอง เกิดจากคุณสมบัติเฉพาะบุคคลของผู้นำอย่างพระสงฆ์ ได้แก่ คุณธรรม การมีวิสัยทัศน์ มองการณ์ไกล การมีความเสียสละ มุ่งมั่น อดทน และที่สำคัญการมีจิตใจอนุรักษ์ รวมไปถึงการมีวาทศิลป์ในการติดต่อสื่อสาร และประสานความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกชุมชน

ประการที่สาม ข้อกำหนดรัฐธรรมนูญ นโยบายภาครัฐบางส่วน และกระแสสังคมในแต่ละช่วงเวลามีผลต่อการขับเคลื่อน

ปัจจัยที่เอื้อบางประการมีความสอดคล้องกับงานของ สุพิมล ศรศักดิ์และคณะ (2555) ซึ่งศึกษากระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนป่าดงบังไฟ ป่าดงใหญ่วังอ้อ ป่าดงฟ้าห่วน จังหวัดอุบลราชธานี ได้สรุปปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมต่อการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน คือ การมีพระสงฆ์และการเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนของหน่วยงานรัฐ องค์กรหน่วยงานส่วนท้องถิ่น (อบต.) รวมถึงงานวิจัยของกาญจนา คุ่มทรัพย์ (2558, น.34) ซึ่งศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี ก็มีข้อสรุปในทำนองเดียวกันว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในกระบวนการจัดการป่าชุมชน คือ การมีเครือข่ายความร่วมมือจากหน่วยงาน องค์กรจากภายนอกชุมชนที่เข้ามาช่วยส่งเสริมสนับสนุน รวมถึงการเรียนรู้ผ่านกระบวนการทำงานวิจัย

2) ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค คือ

ภาระหน้าที่ของพระสงฆ์ในศาสนาที่เพิ่มขึ้นจากการได้รับสมณศักดิ์ และตำแหน่งเจ้าคณะปกครองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รวมไปถึงวัยที่เพิ่มสูงขึ้นของพระสงฆ์ ทำให้ไม่สามารถไปปฏิบัติงานร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ได้ทุกครั้ง ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองของพระไพศาล วิสาโล (2559, น.13-14) ที่กล่าวว่า พระที่เคยเป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวอนุรักษ์ เมื่อมีอายุมากขึ้น ส่งผลให้ศักยภาพในการทำงานอ่อนแรงลงเพราะชราภาพ และการได้รับสมณศักดิ์ ตำแหน่งในการปกครอง เช่น เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ ทำให้มีภารกิจในหน้าที่การงานของคณะสงฆ์เพิ่มขึ้น ส่งผลให้งานที่เคยทำร่วมกับชุมชนลดน้อยถอยลง

6.1.4 ผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ มี 2 ประการ กล่าวคือ

ประการแรก ทำให้ชุมชนเกิดทุน 5 ด้าน กล่าวคือ ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนเงินตรา และทุนกายภาพ ซึ่งเมื่อพิจารณาผ่านกรอบแนวคิดความเข้มแข็งของ Norman Uphoff สรุปว่า ความเข้มแข็งขององค์กร สถาบัน ชุมชน กลุ่ม ฯลฯ ทั้งหลายมีปัจจัยที่สำคัญ 4 ประการ คือ ทุน กระบวนการเรียนรู้ ความรู้ การจัดการ และจิตวิญญาณ (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2551) พบว่า

ปัจจัยทุนที่มีอยู่ในชุมชนตะโหมดเกิดพลวัต เนื่องจากพระสงฆ์ซึ่งเป็นทุนมนุษย์ได้ใช้ทุนวัฒนธรรมหรือความศรัทธาที่ชุมชนมีต่อพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนงานพัฒนาในด้านต่างๆ รวมถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และส่งผลต่อกระบวนการพัฒนาทุนกายภาพ ทุนเงินตรา ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคมและทุนธรรมชาติ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ในช่วงการพัฒนาชุมชน เริ่มต้นจากการขับเคลื่อนทุนทางสังคมของพระสงฆ์นำไปสู่การเชื่อมโยงทุนมนุษย์ ในระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และความศรัทธาซึ่งแกนนำชุมชนและชาวบ้านมีให้กับพระสงฆ์ นำไปสู่การพัฒนาทุนกายภาพให้เพิ่มขึ้นจากการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้ชุมชนมีความสะดวกสบายขึ้น และได้ใช้ทุนเงินตราบางส่วน of ชาวบ้านในการพัฒนาทุนกายภาพร่วมด้วย ซึ่งทุนเงินตรานั้นเกิดจากความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อพระสงฆ์เป็นสำคัญ ทั้งนี้ พระสงฆ์ได้ส่งเสริมระบบการศึกษาในชุมชน และสนับสนุนทุนการศึกษาโดยการจัดตั้งมูลนิธิ ซึ่งเป็นการยกระดับการพัฒนาทุนมนุษย์ของเด็กและเยาวชนในชุมชนให้ได้รับความรู้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ ทุนมนุษย์ทั้งพระสงฆ์และแกนนำชุมชนได้ส่งเสริมประสพการณ์ในการพัฒนาด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้น

เมื่อทุนกายภาพมีความสะดวกสบายมากขึ้น พระสงฆ์เริ่มเข้าไปใช้ฐานของทุนธรรมชาติที่ชุมชนมี โดยใช้ทุนทางสังคมและทุนมนุษย์ร่วมอนุรักษ์ทุนธรรมชาติทั้งป่าและน้ำอย่างจริงจัง จนทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมของพระสงฆ์ กระทั่งพระสงฆ์ได้ให้ชาวบ้านรวมกลุ่มจัดตั้งขึ้นเป็นกลุ่มอนุรักษ์ ยิ่งทำให้ทุนทางสังคมในชุมชนเพิ่มขึ้นจากการมีเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ และขับเคลื่อนกิจกรรมการอนุรักษ์ที่มีความหลากหลายและดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และได้ส่งผลงานเข้าประกวด ทำให้ทุนทางสังคมได้พัฒนาระดับออกสู่ภายนอกชุมชน ทั้งนี้ ทุนทางสังคมภายนอกได้เริ่มเข้ามาทำกิจกรรมอนุรักษ์ร่วมกับชุมชน ทั้งหน่วยงาน องค์กรภาครัฐและเอกชน และสถาบันการศึกษาซึ่งเข้ามาทำงานวิจัยในมิติต่างๆของทรัพยากรป่าและน้ำ ยิ่งทำให้ทุนทางสังคมภายในมีการเคลื่อนไหวผ่านกิจกรรมที่มีความหลากหลายเพิ่มขึ้น และทำให้พระสงฆ์และแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ได้พัฒนาความรู้ จากประสบการณ์การทำงาน และการเรียนรู้ร่วมกับหน่วยงานภายนอก เป็นการพัฒนาทุนมนุษย์ของชุมชนทั้งพระสงฆ์และแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ ทั้งนี้ ทุนทางสังคมจากภายนอกที่เข้ามาได้นำผลงานของชุมชนออกสู่การรับรู้ภายนอกเพิ่มขึ้นเช่นกัน รวมทั้งพระสงฆ์ได้ขยายทุนทางสังคมในกิจกรรมอนุรักษ์ไปสู่ชุมชนอื่นๆ ในการช่วยถ่ายทอดความรู้และช่วยเหลือการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ

ต่อมา พระสงฆ์ได้พัฒนาทุนเงินตรา ซึ่งเกิดจากการระดมทุน โดยใช้ทุนศรัทธาที่พระสงฆ์มี และการรับรู้จากทุนทางสังคมภายนอกชุมชนในการขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ของพระสงฆ์ได้อย่างกว้างขวาง ทำให้สามารถระดมทุนในการจัดตั้งกองทุนป่าต้นน้ำ เพื่อใช้สำหรับขับเคลื่อนทุนธรรมชาติของกลุ่มอนุรักษ์ และในช่วงหลังๆ การทำงานของพระสงฆ์ทำให้ทุนธรรมชาติได้รับการฟื้นฟูเพิ่มขึ้น โดยพัฒนารูปแบบการทำกิจกรรมที่มีความหลากหลายเพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้ทุนทั้ง 4 ด้าน คือ ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนเงินตรา ทุนธรรมชาติ มีพลวัตอย่างต่อเนื่องในชุมชน

ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชยุต อินพรหม (2547) ซึ่งศึกษาทุนทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนตะโหมด กรณีศึกษาสถานวัดตะโหมด ที่กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนได้อาศัยทุนที่มีอยู่ ทั้งทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนความรู้และภูมิปัญญา ซึ่งผู้นำในชุมชนอย่างพระสงฆ์และแกนนำชาวบ้านเป็นปัจจัยภายในที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ในการระดมทุนต่างๆ มาใช้ประโยชน์และมีส่วนช่วยสร้างทุนทางสังคมเพิ่มขึ้นอีกด้วย

ประการที่สอง ทำให้ชุมชนเกิดเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ กล่าวคือ เนื่องจากพระสงฆ์ใช้กิจกรรมหลากหลาย ในการสร้างจิตสำนึกร่วมกับชาวบ้านให้เข้าร่วมทำกิจกรรม ทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มอนุรักษ์ขึ้นเป็นเครือข่ายภายในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับข้อสรุปของ สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537) ซึ่งได้กล่าวว่าเครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรม ซึ่งส่วนมากเป็นกิจกรรมเครือข่ายภายในชุมชนที่สมาชิกมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการดำเนินกิจกรรม สืบเนื่องจากการมีกิจกรรมและเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ภายในชุมชนทำให้มีองค์กร หน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน สถาบันการศึกษาและชุมชนอื่นๆ เข้ามาทำกิจกรรมร่วม ซึ่งการขับเคลื่อนเครือข่ายของชุมชนตะโหนดสอดคล้องกับทัศนของพระมหาสุทิตย์ อาภากรโร (2548, น.149) ซึ่งระบุว่า ในการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายต้องใช้ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก กล่าวคือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน จิตสำนึกร่วมของปัจเจกบุคคล การมีผู้นำเครือข่ายที่มีความรู้ ความสามารถ และการมีกิจกรรมที่มีการจัดการพัฒนาความรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นการเสริมสร้างภูมิความรู้และขบวนการทางปัญญา ส่วนปัจจัยภายนอก คือ การส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การมีแหล่งทุน สถาบันวิชาการ การมีเวทีสาธารณะ ขบวนการประชาสังคม และสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดพลังเครือข่าย ทั้งนี้ความเข้มแข็งของเครือข่ายภายในชุมชน ควรพิจารณาถึงการมีส่วนร่วม ผลของกิจกรรม และความเข้มแข็งของผู้นำเป็นสำคัญ (สัมพันธ์ เตชะอธิก 2537, น.97)

6.2 ข้อเสนอแนะ

6.2.1 ข้อเสนอแนะจากชุมชนตะโหนด

ข้อมูลส่วนนี้เป็นการประมวลเนื้อหาจากการสนทนากลุ่มเพื่อคืนข้อมูลผลการวิจัยกลับสู่ชุมชน มีผู้เข้าร่วมจำนวน 14 คน (รายชื่อภาคผนวก ข) ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยและตั้งคำถามเกี่ยวกับอนาคตในการขับเคลื่อนการพัฒนาในมิติต่างๆ ของชุมชน

1) การทำงานของชุมชน

สภากานวัดตะโหนดเป็นภารกิจของชุมชน มีใช้การดำเนินงานเพื่อพระหรือวัด แต่ศูนย์กลางตั้งอยู่ภายในวัดตะโหนด เนื่องจากมีผู้คนหลายภาคส่วนที่เข้ามาร่วม และวัดเป็นพื้นที่ส่วนกลางที่ทุกคนเข้ามาประชุมได้สะดวกใจ ดังนั้น ในการขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชนตะโหนด สภากานวัดตะโหนด จะต้องเป็นศูนย์กลางที่สำคัญและเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งไม่ได้เน้นที่พระสงฆ์เท่านั้น ทั้งนี้ กรอบนโยบายและโครงสร้างต้องมีความชัดเจน และกลุ่มต่างๆต้องมีการกำหนดนโยบายและดำเนินการตามนโยบายที่ชัดเจนได้เช่นกัน เพื่อให้สามารถขับเคลื่อนงานตามภารกิจได้ และการทำงานจะต้องมีการเชื่อมโยงร่วมกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งภายในองค์กร

ปัญหาที่ชุมชนเป็นกังวลมากที่สุด คือ การทำงานแบบแยกส่วน ต่างคนต่างทำ เมื่อจบประมาณจากหน่วยงานต่างๆ เข้ามา ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกที่ทำให้เกิดความวุ่นวายและความแตกแยกในการทำงาน เพราะมีการดำเนินงานเข้าไปสู่กลุ่มต่างๆ โดยตรง ไม่ได้มีการกระจายออกจากสภากานวัดตะโหนด ส่งผลให้เกิดการทำงานแบบแยกส่วน เมื่อเป็นเช่นนี้จะส่งผลกระทบต่อสภากานวัดตะโหนดอ่อนแอลง เนื่องจากไม่สามารถเชื่อมโยงหรือบูรณาการการทำงานระหว่างกลุ่มต่างๆได้

ดังนั้น การเข้ามาของหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ควรจะมุ่งหาที่สภากานวัดตะโหนดเป็นหลัก และให้สภากานวัดตะโหนดเป็นผู้กระจายสู่ส่วนต่างๆ (กลุ่มต่างๆ) ในขณะที่เดียวกันชุมชนตะโหนดจะต้องมีการเตรียมการ โดยมีแนวทางในการรับมือกับหน่วยงานภายนอก ทั้งภาครัฐและองค์กรต่างๆ ที่จะเข้ามาทำงานร่วมกับชุมชนเพิ่มมากขึ้น

2) การทำงานของพระสงฆ์

ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ผู้นำไม่จำเป็นต้องเป็นพระสงฆ์ คนในชุมชนสามารถเป็นผู้นำได้ทุกคนแต่จะต้องมีหูตา กว้างไกล มีใจพัฒนา หรือจะกล่าวเป็นข้อคิดได้ว่า “ปากจู้ หูกว้าง (พูดน้อย ฟังมาก) มองไกล ไปให้ถึง” และจะต้องมีคุณธรรม มีความเสียสละ ความจริงใจ และความตั้งใจอย่างจริงจังในการทำงาน

ฉะนั้น สืบเนื่องจากเงื่อนไขของพระสงฆ์ไม่มีภาระของครอบครัว และไม่มีภาระส่วนตัวจึงสามารถทำงานในฐานะผู้นำได้อย่างเต็มที่ และพระสงฆ์สามารถเป็นผู้จุดประกายความคิด ให้ข้อเสนอแนะ การขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง อนึ่ง การที่ชุมชนตะโหมดมีพระสงฆ์ร่วมขับเคลื่อนงาน ส่งผลให้ชุมชนมีทุน ซึ่งเป็นพลังขับเคลื่อนกลุ่ม เนื่องจาก “พระมีทุนศรัทธา” และ “ทุนเงินตรา” ทำให้การทำกิจกรรมกลุ่มบรรลุผลสำเร็จได้ ร้อยละ 70 โดยที่ทุนเงินตราที่ท่านมีจะช่วยขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มให้สามารถดำเนินไปได้ อีกทั้งทุนศรัทธาของพระสงฆ์ ทำให้มีหน้าที่เป็นคนกลางช่วยคลี่คลายความขัดแย้งภายในกลุ่ม ส่งผลให้กลุ่มนั้นยังคงทำงานและมีการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง

3) การส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์รุ่นใหม่ภายในวัดตะโหมด

พระสงฆ์ในวัดตะโหมดที่มีศักยภาพและมีใจในการพัฒนายังคงมีอยู่เพียงแต่อาจจะยังไม่พร้อมที่จะเข้าร่วมทำงานอย่างจริงจังหรือไม่กล้าจะเข้าร่วม จึงควรไปเชิญท่านเข้าร่วมเป็นที่ปรึกษาหรือคณะทำงาน ซึ่งจะทำให้ท่านเป็นส่วนหนึ่งในคณะทำงานที่สามารถให้ข้อเสนอแนะและร่วมขับเคลื่อนการทำงานในฝ่ายต่างๆ ของสภากาชาดวัดตะโหมดที่มีภารกิจในหลายๆ ด้าน ทั้งนี้ ควรมีการเปิดพื้นที่และสร้างเวทีต่างๆ ให้พระสงฆ์รุ่นใหม่ภายในวัดตะโหมด ได้มีโอกาสแสดงความสามารถในการทำงานซึ่งทำให้บทบาทของท่านมีความชัดเจนและเด่นชัดมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นวิธีการส่งเสริมทำให้ท่านได้แสดงบทบาทออกสู่สาธารณชน

สรุป การมีพระสงฆ์วัดตะโหมดร่วมขับเคลื่อนเป็นสิ่งจำเป็นมากกว่าการไม่มีพระสงฆ์ เนื่องจากท่านสามารถเป็นพลังขับเคลื่อนการทำงานของชุมชนตะโหมดให้บรรลุผลสำเร็จได้

6.2.2 ข้อเสนอแนะจากผู้วิจัย

ประเด็นแรก ต้องเริ่มสร้างผู้นำพระสงฆ์ภายในชุมชน ให้เข้าร่วมเรียนรู้ในการขับเคลื่อนการพัฒนาพร้อมกับชุมชน

เนื่องจากบทบาทการทำงานของพระสงฆ์เป็นการทำงานสืบทอดและต่อเนื่องกันมา ทั้ง 3 รูป อีกทั้งสถานการณ์และกิจกรรมของพระสงฆ์ต้องใช้ระยะเวลายาวนานจึงจะได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้าน การที่พระสงฆ์รุ่นใหม่จะเข้ามาทำงานสานต่อได้นั้น ต้องเริ่มเข้ามามีบทบาทในการร่วมเรียนรู้ไปกับผู้นำรุ่นเก่า เพื่อสร้างการยอมรับจากชุมชนและสังคม แต่ทว่าการทำงานของพระสงฆ์ในรุ่นต่อไปยังไม่ปรากฏผู้นำที่จะเข้ามาทำงานสานต่อได้อย่างชัดเจน

ข้อเสนอแนะของผู้วิจัย สอดคล้องกับข้อคิดเห็นของชุมชนว่าพระสงฆ์ในวัดตะโหมด หลายๆรูปนั้น มีความสามารถในการเป็นผู้นำการพัฒนาได้ เพียงแต่ขาดโอกาสและพื้นที่ในการทำงานอย่างจริงจัง ดังนั้น การสร้างพื้นที่ เปิดโอกาสให้ท่านได้เข้ามาฝึกทักษะประสบการณ์ และร่วมแสดงบทบาทในการทำงานอย่างจริงจังมากขึ้น จึงเป็นวิธีการที่จะส่งเสริมให้พระสงฆ์ที่มีอยู่ภายในวัดตะโหมด ค่อยๆ ปรากฏตัวขึ้นมาจากการแสดงบทบาทร่วม ซึ่งเป็นไปตามที่ ประเวศ วะสี (2544) ได้กล่าวไว้ว่า กระบวนการทำงาน เหตุการณ์ และสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดการดำเนินงานร่วมกันภายในชุมชนส่งผลทำให้ผู้นำปรากฏตัวขึ้นมาได้

ประเด็นที่สอง ต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนากลุ่มอนุรักษ์ให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

เนื่องจากผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ภายในชุมชน ยังคงมีการพึ่งพิงกลไกสำคัญอย่างพระสงฆ์ที่คอยกระตุ้นเตือนให้เกิดการทำงานอยู่เสมอ โดยผู้นำกลุ่มไม่สามารถจัดการหรือพัฒนาต่อยอดขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ภายในกลุ่มได้ด้วยตนเอง อีกทั้งกลุ่มต่างๆที่มีอยู่ก็ไม่สามารถเชื่อมโยงการทำงานเป็นเครือข่ายร่วมกันได้อย่างกลมเกลียว ย่อมจะมีผลให้เกิดปัญหาได้ในอนาคต ยิ่งเมื่อหน่วยงานองค์กรภายนอกเข้ามาเพิ่มมากขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่เข้าไปทำกิจกรรมเฉพาะกลุ่ม จึงทำให้กลุ่มดังกล่าวไม่มีความสนใจที่จะเชื่อมโยงการทำงานกับกลุ่มอื่นๆ

ดังนั้น เมื่อกลุ่มไม่มีความสนใจที่จะเชื่อมโยงการทำงานระหว่างกันอย่างเข้มแข็งมากที่พอ และไม่สามารถสร้างกิจกรรมหรือต่อยอดในการขับเคลื่อนได้ด้วยตนเอง จึงเป็นวิกฤตที่น่าเป็นห่วง หากไม่มีพระสงฆ์คอยเชื่อมโยงการทำงานระหว่างกัน และคอยกระตุ้นเตือนหรือร่วมคิดกิจกรรมให้กับกลุ่มอนุรักษ์ภายในชุมชน

อนึ่ง การพัฒนาผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ยังคงต้องพึ่งหน่วยงานองค์กรจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันการศึกษาที่จะต้องเข้ามาสร้างกระบวนการทำงานกลุ่มให้เกิดขึ้นกับกลุ่มอนุรักษ์ต่างๆที่มีอยู่ เป็นการช่วยเหลือหลอมกลุ่มต่างๆให้ร่วมกันทำงานได้แน่นแฟ้นจนสามารถเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายภายในชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง อีกทั้งผู้นำกลุ่มสามารถพัฒนาความรู้ต่อยอดยกระดับกิจกรรมอนุรักษ์ได้ด้วยตนเอง

ยิ่งในช่วงหลังๆ ปี พ.ศ. 2561 หน่วยงานภาครัฐ และสถาบันทางการศึกษาที่เข้ามาเป็นเพียงการพัฒนาทักษะการทำงานของผู้นำชั้นพื้นฐาน แต่ไม่ได้มีการพัฒนาความรู้ที่จะส่งผลให้เกิดการพัฒนากลุ่มต่างๆได้อย่างเต็มที่ จนบางครั้งการพัฒนาที่เกิดขึ้นเป็นเพียงการพัฒนาความรู้เฉพาะบุคคลเท่านั้น ดังนั้น เมื่อกลุ่มไม่มีความเข้มแข็งและไม่สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ภายในกลุ่มได้ จึงเป็นวิกฤตที่น่าเป็นห่วงที่ทำให้กลุ่มอ่อนแอลง

6.2.3 การศึกษาวิจัยที่ควรดำเนินการต่อไป

ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษาว่ากลุ่มอนุรักษ์ที่มีอยู่ของพระสงฆ์นั้น หากไม่มีพระสงฆ์ผู้ก่อตั้งและขับเคลื่อนกลุ่มซึ่งมีส่วนผลักดันแล้ว กลุ่มสามารถขับเคลื่อนทรัพยากรป่าและน้ำต่อไปได้หรือไม่ และการพัฒนาของชุมชนในกรณีที่ไม่ใช่พระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชน เหมือนเช่นในอดีตจะเป็นอย่างไร

6.2.4 แนวทางการส่งเสริมพระสงฆ์

1) การส่งเสริมภูมิความรู้ของพระสงฆ์ให้เกิดขึ้นทั้งทางธรรมและทางโลก

การรื้อฟื้นบทบาทพระสงฆ์ให้กลับคืนมา มีความสำคัญและเป็นนโยบายอย่างยิ่งกับชุมชน เนื่องจากผลการวิจัย พบว่า ความศรัทธาของพระสงฆ์นั้นสามารถเป็นพลังขับเคลื่อนกิจกรรมให้เกิดขึ้นในระดับชุมชนได้ ซึ่งความศรัทธานี้จะมีมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับข้อวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์แต่ละรูปด้วย เนื่องจากคุณลักษณะเบื้องต้นในการเป็นผู้นำ คือ คุณธรรมซึ่งพระสงฆ์ทุกรูปต้องมี แต่การทำงานพัฒนาในระดับชุมชนต้องใช้ความเสียสละ ความมุ่งมั่น และมีความตั้งใจจริงในการปฏิบัติงานและขับเคลื่อนการทำงานอย่างต่อเนื่อง จนเมื่อชาวบ้านเห็นความมุ่งมั่นตั้งใจจริงของพระสงฆ์ ก็จะเข้ามาร่วมทำงานด้วย และการทำงานร่วมกันจะเป็นการเพิ่มพูนความศรัทธาให้กับพระสงฆ์ ทั้งนี้เมื่อชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม พระสงฆ์จะต้องปล่อยให้ชาวบ้านเป็นผู้ขับเคลื่อนการทำงาน โดยที่พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ซึ่งจะทำให้โครงการนั้นๆ ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

ข้อค้นพบในงานชิ้นนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของอรศรี งามวิทยาพงศ์และคณะ (2561) ในโครงการวัดบันดาลใจ ซึ่งได้นำเสนอว่า พลังของความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนต่อสถาบันสงฆ์นั้นมีความสำคัญมาก หากจะมีการรื้อฟื้นบทบาทวัดและพระสงฆ์ให้กลับคืนสู่สังคม ต้องทำให้พุทธศาสนิกชนมีความศรัทธาต่อพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ซึ่งจะทำให้การขับเคลื่อนงานฟื้นฟูเกิดขึ้นได้ อีกทั้งทุนทางสังคมต่างๆ ที่เป็นการส่งสมถายทอดมาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีมาอย่างยาวนาน เป็นปัจจัยที่มีพลังในการเปลี่ยนแปลงบทบาทวัดได้

อนึ่ง ผู้วิจัยเห็นด้วยว่าความศรัทธานั้นเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญ แต่ปัจจัยหลัก คือ พระสงฆ์ หากท่านไม่มีภูมิความรู้ในทางธรรมและทางโลกมากพอ หรือมีขึ้นทั้งสองประการแล้วก็ตาม แต่ไม่สามารถจัดการกับระบบความรู้เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ พลังศรัทธาที่มีก็ไม่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นได้

ฉะนั้น การส่งเสริมให้พระสงฆ์สามารถเป็นพลังขับเคลื่อนได้ อย่างเช่นในอดีตที่วัดและพระสงฆ์เคยมีบทบาทโดดเด่นในหลายๆด้าน ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะพระสงฆ์มีองค์ความรู้ในทางธรรมและทางโลกประกอบกัน จึงทำให้พระสงฆ์สามารถสร้างคุณธรรมไปพร้อมกับการพัฒนาคน อนึ่ง อย่างน้อยที่สุด เมื่อชายไทยได้บรรพชา-อุปสมบทเข้ามาในพระพุทธศาสนา และเมื่อได้ลาสิกขาออกไปดำเนินชีวิตตามปกติแบบฆราวาส ก็ยังสามารถถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับอันจะเป็นประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นในสังคมได้ อนึ่ง ยิ่งในท่ามกลางกระแสสังคมข่าวสารด้านลบเกี่ยวกับพระสงฆ์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ได้บั่นทอนความศรัทธาที่พุทธศาสนิกชนมีต่อสถาบันสงฆ์ลดลงไปไม่น้อยแล้ว ซึ่งการเข้าไปพัฒนาปัญญาของพระสงฆ์ ส่งเสริมและสร้างบทบาทให้เกิดขึ้นนั้น เพื่อยังคงรักษาศรัทธาเดิมให้เพิ่มพูนมากขึ้น

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าหากต้องการให้พลังศรัทธานั้นนำไปสู่การขับเคลื่อนการพัฒนาในระดับชุมชนและระดับสังคมได้ ต้องพัฒนาทุนมนุษย์อย่างพระสงฆ์ และการพัฒนาที่สำคัญต้องมุ่งเน้นที่ระบบการศึกษาซึ่งจำเป็นต้องมีการปฏิรูประบบการศึกษาของคณะสงฆ์ด้วย แต่เนื่องจากการปฏิรูประบบการศึกษาของคณะสงฆ์อาจมีเงื่อนไขที่ซับซ้อนหลายประการซึ่งต้องใช้ระยะเวลา แต่อย่างน้อยที่สุดการผลักดันให้เกิดการพัฒนา ฝึกอบรมปัญญาให้แก่พระสงฆ์จึงมีความจำเป็นเร่งด่วน ที่สามารถดำเนินการไปได้ก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ที่มีความต้องการเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนในมิติต่างๆ

สำหรับการปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น พระไพศาล วิสาโล (2552) ได้เคยนำเสนอแนวทางดังกล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต” ไว้ว่า การปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์หลักการที่สำคัญ คือ การบูรณาการการศึกษาหรือการเชื่อมโยงอย่างไม่แยกส่วน ทั้งในด้านบทบาท เนื้อหา และการจัดการ คือ (1) การทำหน้าที่ในบทบาทสองด้านไปพร้อมกัน ได้แก่ บทบาทในการสร้างภิกษุสามเณรที่มีคุณภาพ และบทบาทในการส่งเสริมการศึกษาของมวลชน (2) การให้ความรู้ทางธรรมควบคู่กับความรู้ทางโลก (3) การประสานระหว่างปริยัติกับปฏิบัติ (4) ประสานระหว่างการศึกษาในรูปแบบและนอกรูปแบบ และ (5) จัดการศึกษาแนวราบควบคู่กับการศึกษาแนวตั้ง

ในมุมมองของพระไพศาล วิสาโล ได้อธิบายเพิ่มเติมในเรื่องระบบการศึกษาของคณะสงฆ์อีกว่า ชาวบ้านในชุมชนชนบทยังคงต้องพึ่งพิงการศึกษาของคณะสงฆ์ ในการส่งเสริมการศึกษาให้กับลูกหลานคนยากจนที่ไม่สามารถส่งเข้าเรียนในโรงเรียนมัธยมของรัฐได้ จึงมีความจำเป็นต้องเข้ามาบวชเรียนเพื่อหวังโอกาสทางการศึกษา จึงเท่ากับการศึกษาของคณะสงฆ์และมหาวิทยาลัยสงฆ์กลายเป็นช่องทางสำคัญสำหรับผู้ด้อยโอกาสในสังคม ซึ่งการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ต้องให้มีความสอดคล้องกับความเป็นจริง แต่ทว่าในความเป็นจริง ปัญหาคือ เมื่อบวชเรียนแล้วพบว่า การศึกษาที่จัดขึ้นภายในวัดนั้น ไม่มีความสอดคล้องกับความต้องการ เพราะไม่มีวิชาทางโลก หากแต่เป็นวิชาทางพระล้วนๆ เนื่องจากคณะสงฆ์เน้นเปลี่ยนการศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาทที่ดี ด้วยความหวังว่าต้องการให้ผู้บวชเรียนเป็นกำลังของศาสนา แต่ไม่ได้คิดจัดการระบบการศึกษาเพื่อเตรียมคนไปสู่สังคม ผลที่ตามมา คือ พระเณรไม่มีแรงจูงใจในการศึกษาปริยัติธรรมที่วัดจัดขึ้น เพราะไม่เห็นประโยชน์สำหรับชีวิตเมื่อต้องลาสิกขาออกไป จึงจำใจเรียนตามกฎระเบียบของวัด และดิ้นรนชวนขวยหาทางศึกษาในระบบการศึกษาอื่นที่สอดคล้องกับความต้องการ และมีการลาสิกขาออกไปเมื่อสำเร็จ ทำให้คณะสงฆ์ต้องสูญเสียปัญญาที่สำคัญไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดในชนบท พระสงฆ์ที่มีภูมิความรู้มีจำนวนน้อยลง จนไม่สามารถเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณได้

ข้อเสนอแนะดังกล่าวของผู้วิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของ อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ (2561) ซึ่งระบุว่า จะต้องมีการปฏิรูปคณะสงฆ์ด้านระบบการศึกษา หรือผลักดันให้เกิดการฝึกอบรมที่จะพัฒนาคุณลักษณะของพระสงฆ์ ประกอบด้วย (1) มีภูมิความรู้ทางธรรมและทางโลก (2) มีความรู้ความเข้าใจ มีทักษะและความสามารถในการจัดการกระบวนการเรียนรู้ และ (3) มีความรู้ความเข้าใจชัดเจนในบทบาทของวัด นอกจากนี้ พระสงฆ์ต้องมีการศึกษาหาความรู้ทั้งการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ (ไม่เป็นทางการ) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษานอกระบบนั้น ส่วนใหญ่ได้มาจากประสบการณ์ของการปฏิบัติงานจริง และในส่วนสำคัญอีกประการ คือ เนื้อหาความรู้ในทางธรรมมีการศึกษาทั้งปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ นอกจากนี้ ในการแสวงหาความรู้ในทางโลกนั้น พระสงฆ์ต้องมีคุณสมบัติเป็นผู้ใฝ่รู้ เป็นนักอ่าน เป็นผู้ชอบทัศนศึกษาดูงานในที่ต่างๆ เพื่อนำมาปรับใช้ และติดตามข่าวสารการเปลี่ยนแปลงรอบตัว

นอกจากนี้ งานวิจัยของ อรศรี งามวิทยาพงศ์และคณะ (2559) โครงการวัดบันดาลใจในการศึกษาระยะที่ 1 ประกอบด้วย กรณีศึกษาวัดจำนวน 4 วัด คือ วัดไผ่เหลือง จังหวัดนนทบุรี วัดพระศรีอรารย์ จังหวัดราชบุรี วัดคลองแห จังหวัดสงขลา และวัดโพธิ์เผือก จังหวัดนนทบุรี พบว่า ปัจจัยเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อต่อการฟื้นฟูบทบาทของวัดในเมืองและกึ่งเมือง ซึ่งวัดและพระสงฆ์สามารถมีการพัฒนาขึ้นมาได้ ประกอบไปด้วย (1) ปัจจัยด้านคุณสมบัติของแกนนำพระสงฆ์และคฤหัสถ์ ต้องประกอบไปด้วย ภูมิความรู้ในระดับโลกุตระธรรม มีทักษะในการออกแบบวิธีการศึกษา มีความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่ ทั้งนี้มีปัจจัยที่เอื้อให้หนุนเสริมของคุณสมบัติผู้นำ คือ ความคิดที่ประกอบไปด้วย วิสัยทัศน์ ทั้งในความคิดเชิงกลยุทธ์และความคิดเชิงสร้างสรรค์ เพื่อขับเคลื่อนให้เกิดกิจกรรมที่เข้าถึงความหลากหลายของกลุ่มบุคคล และด้านปฏิบัติการที่สามารถประสานความร่วมมือ สร้างเครือข่ายภาคีที่มีความหลากหลาย อีกทั้ง ต้องสามารถบริหารจัดการทรัพยากรทุนเงินตรา ทุนมนุษย์ ทุนความรู้ ทุนทรัพยากรวัตถุ ได้อย่างชำนาญ รวมถึงต้องมีความใฝ่รู้

แสวงหาความคิดและความรู้ใหม่อย่างสม่ำเสมอ (2) การดำเนินกิจกรรมที่มีความหลากหลายต่อเนื่องไม่หยุดนิ่ง ซึ่งในกรณีปัจจัย ข้อที่ (1) และ (2) ทั้งสองประการนี้ สอดคล้องกับปัจจัยในการทำงานของพระสงฆ์วัดตะโหมดที่พบซึ่งได้นำเสนอไว้ก่อนหน้า รวมทั้ง (3) ปัจจัยสถานที่ยังมีเงื่อนไขพัฒนาสัปปายะได้ และ (4) ปัจจัยของการจัดการทุนด้วยท่าทีที่เอื้อให้เกิดความศรัทธา

ทั้งนี้ งานวิจัยชิ้นนี้ได้มีการนำเสนอแนวทางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ การฝึกอบรม ว่าควรมีองค์ประกอบ ดังนี้ (1) ด้านเนื้อหา ประกอบด้วย (1.1) ความรู้พุทธศาสนาในระดับโลกุตระธรรมหรือแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา (1.2) ความรู้ที่เท่าทันวัฒนธรรมปรีภคินิยม (1.3) ความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่จะส่งเสริมการบริหารจัดการทั้งภายในและภายนอกวัด และ (1.4) ฝึกฝนทักษะในการประยุกต์ความรู้ต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ต่อมา (2) ด้านกระบวนการเรียนรู้ของเนื้อหา ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของเนื้อหา ควรเน้นที่การเรียนรู้จากของจริง ผ่านกรณีศึกษาและการทัศนศึกษาจากของจริงที่มีอยู่ แล้วนำมาถกเถียงแลกเปลี่ยนเน้นประยุกต์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของตน รวมถึงการเรียนรู้ผ่านกลุ่มการสัมมนา กระบวนการที่แลกเปลี่ยนการเรียนรู้ ไปพร้อมกับการพัฒนาเพิ่มพูนความสัมพันธ์ทางสังคม คือ ความสนิทสนมไว้วางใจ มีศรัทธาร่วม อีกทั้งต้องมีการฝึกทักษะการสื่อสาร การนำเสนอ การจับประเด็น ไปพร้อมกัน และสุดท้าย (3) ด้านแหล่งเรียนรู้ที่ต้องมีความหลากหลายทั้งตัวบุคคล หนังสือ สื่อหลายรูปแบบ (Multimedia) สถานที่ เพื่อให้เกิดการฝึกทักษะ การพูด การสื่อสาร การตั้งคำถาม การสังเกต

อนึ่ง ข้อสังเกตที่สำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนที่มีพระสงฆ์บางกลุ่มกำลังดำเนินการอยู่ในชุมชนและสังคม ยังไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจังจากทางคณะสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาเถรสมาคมผู้มีอำนาจในการปกครองดูแลคณะสงฆ์ ซึ่งในงานวิจัยดังกล่าวของ อรศรี งามวิทยาพงศ์และคณะ (2561) กรณีศึกษาวัดทั้ง 5 วัดในเขตชุมชนเมืองและชุมชนเมืองกึ่งชนบท (ดังกล่าวไว้แล้วในตอนต้น) พระไพศาล วิสาโล (อ้างถึงใน อรศรี งามวิทยาพงศ์และคณะ 2561, น.127) มีข้อสังเกตจากงานชิ้นนี้พบว่า

“...ความสำเร็จของวัดเหล่านี้เป็นผลจากการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ในวัดกับฆราวาสญาติโยมทั้งใกล้และไกล แต่องค์ประกอบหนึ่งที่ไม่ปรากฏชัด คือ การสนับสนุนของคณะสงฆ์ต่างๆ สิ่งนี้เป็นงานสำคัญอย่างหนึ่งที่คณะสงฆ์ควรให้ความสนใจเป็นอย่างยิ่ง ไม่ต้องสงสัยเลยว่าหากคณะสงฆ์ให้ความสนใจในเรื่องนี้อย่างจริงจัง สนับสนุนและส่งเสริมให้วัดทั้งประเทศปรับตัวเพื่อเป็นแบบอย่างทางจิตวิญญาณ...เชื่อมั่นว่าพุทธศาสนาไทยจะมีอนาคตสดใสอย่างแน่นอน...”

ผู้วิจัยเห็นด้วยว่าเมื่อคณะสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาเถรสมาคม หากให้ความสำคัญเข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมอย่างจริงจังเป็นรูปธรรมกับพระสงฆ์กลุ่มนี้ รวมถึงให้การส่งเสริมพระสงฆ์รุ่นใหม่ให้มีบทบาทช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชนและสังคมในมิติต่างๆ ควบคู่ไปกับการพัฒนาจิตใจคนให้มีคุณธรรม ยิ่งจะเป็นผลดีกับคณะสงฆ์ในการเพิ่มพูนความศรัทธาท่ามกลางกระแสสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

2) การส่งเสริมพระสงฆ์ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พลังการขับเคลื่อนจะมีผลได้อย่างไร หากยังไม่ได้รับการสนับสนุนให้มีความสำคัญอย่างจริงจังจากภายในคณะสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาเถรสมาคม ผู้มีอำนาจในการออกนโยบายและคำสั่งต่างๆ ตลอดจนสามารถทำงานประสานกับหน่วยงานเจ้าหน้าที่รัฐในระดับรัฐบาลได้ จนนำไปสู่การเคลื่อนไหวในระดับนโยบายของการขับเคลื่อนจากระดับบนลงล่าง ส่งผลให้เกิดการปฏิบัติงานในระดับแนวราบ คือ ระดับชุมชน ฉะนั้น ท้ายที่สุดพระสงฆ์ที่จะเข้ามามีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนในมิติต่างๆ จะต้องมีเหตุปัจจัยสำคัญซึ่งเป็นคุณลักษณะส่วนตัวที่สามารถสร้างขึ้นได้ คือ ความต้องการปรารถนาจะทำงานเพื่อชุมชนและสังคมด้วยความเสียสละ มุ่งมั่นอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทั้งนี้ในแง่ของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็เช่นเดียวกัน ต้องอาศัยคุณลักษณะเช่นนี้ประกอบด้วย

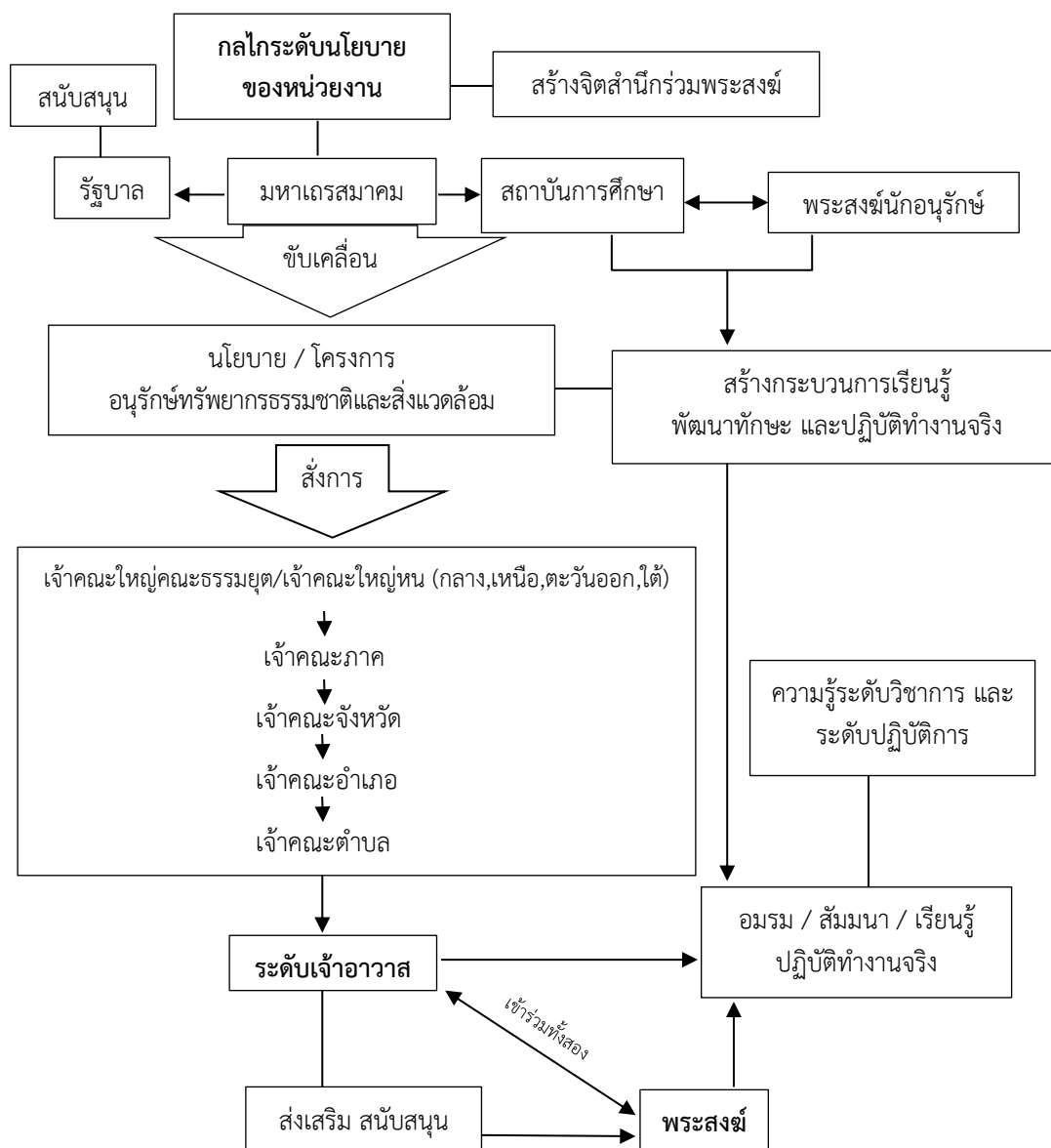
ส่วนการส่งเสริมในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หากสังคมหันกลับมาให้ความสำคัญกับพระสงฆ์ สืบเนื่องจากบทบาทที่มีอยู่เดิม โดยมุ่งเน้นการพัฒนาความรู้ให้แก่พระสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดที่อยู่ใกล้ฐานทรัพยากรป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ หรือมีพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน ซึ่งพระสงฆ์สามารถทำหน้าที่ เป็นผู้ช่วยกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์ภายในชุมชนได้ ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางในการส่งเสริมไว้ 2 ระดับ คือ กลไกการส่งเสริมพระสงฆ์ในระดับนโยบายจากบนลงล่าง (Top-Down) ของหน่วยงาน ซึ่งจะนำไปสู่ กลไกการส่งเสริมพระสงฆ์ในระดับแนวราบ (Horizontal) ของชุมชน ดังนี้

(2.1) กลไกการส่งเสริมพระสงฆ์ในระดับนโยบายจากบนลงล่าง (Top-Down) ของหน่วยงาน ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ระดับนโยบายของหน่วยงานในการสร้างพระสงฆ์รุ่นใหม่ให้เข้ามา มีบทบาทต่อการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องใช้กลไกอย่าง มหาเถรสมาคมเข้ามาร่วมขับเคลื่อนในระดับของนโยบาย โดยเข้าไปเชื่อมโยงระดับรัฐบาลให้เข้ามา สนับสนุนนโยบายดังกล่าวของคณะสงฆ์ ซึ่งคณะสงฆ์สามารถส่งการลงไปสู่การทำงานในระดับสาย การปกครอง ตั้งแต่ระดับเจ้าคณะใหญ่ทั้งฝ่ายธรรมยุตและมหานิกาย ลงไปสู่ระดับเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล ไปสู่ระดับเจ้าอาวาสในชุมชน และนำเจ้าอาวาสเข้าสู่การพัฒนาความรู้ในด้านการอนุรักษ์ และกรณีที่เจ้าอาวาสไม่สามารถเข้าร่วมพัฒนาความรู้ได้ เจ้าอาวาส ต้องเข้าไปส่งเสริมและสนับสนุนพระสงฆ์ภายในวัดเข้าสู่การพัฒนาความรู้ในด้านการอนุรักษ์ หรือเจ้าอาวาสและพระสงฆ์จะเข้าร่วมพัฒนาความรู้ร่วมกัน ซึ่งในกรณีนี้ การเข้าร่วมกันทั้งสองรูปจะทำให้ เกิดการช่วยเหลือสนับสนุนระหว่างกันเมื่อได้ทำงานอนุรักษ์ในระดับชุมชน

โดยวิธีการนี้มหาเถรสมาคมต้องสร้างความร่วมมือกับ สถาบันการศึกษาเข้ามาร่วมขับเคลื่อนในการทำหน้าที่ช่วยสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อถวายเป็นความรู้ แต่พระสงฆ์ ซึ่งการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของสถาบันการศึกษา จะต้องนำพระสงฆ์นักอนุรักษ์ที่ ขับเคลื่อนอยู่ในสังคม ให้เข้ามา มีบทบาทในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ ร่วมถวายเป็นความรู้ และช่วย พัฒนาทักษะของการปฏิบัติงานจริง ในฐานะผู้มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานในพื้นที่จริง เพื่อให้ ได้รับความรู้ทั้งในระดับวิชาการและระดับปฏิบัติการไปพร้อมกัน และต้องนำพระสงฆ์กลุ่มนี้ไปร่วม เรียนรู้และปฏิบัติทำงานจริงกับชุมชนที่มีการขับเคลื่อนงานดังกล่าว ซึ่งกลไกในการถวายเป็นความรู้และ พัฒนาปัญญา เป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมให้เกิดขึ้นกับพระสงฆ์ มีเป้าหมายเพื่อให้พระสงฆ์ได้เข้าไป ร่วมขับเคลื่อนสร้างกิจกรรมอนุรักษ์ภายในชุมชน ดังแสดงไว้ในแผนภาพที่ 6.2

แผนภาพที่ 6.2 กลไกการส่งเสริมพระสงฆ์ในระดับนโยบายจากบนลงล่าง (Top-Down) ของหน่วยงาน ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

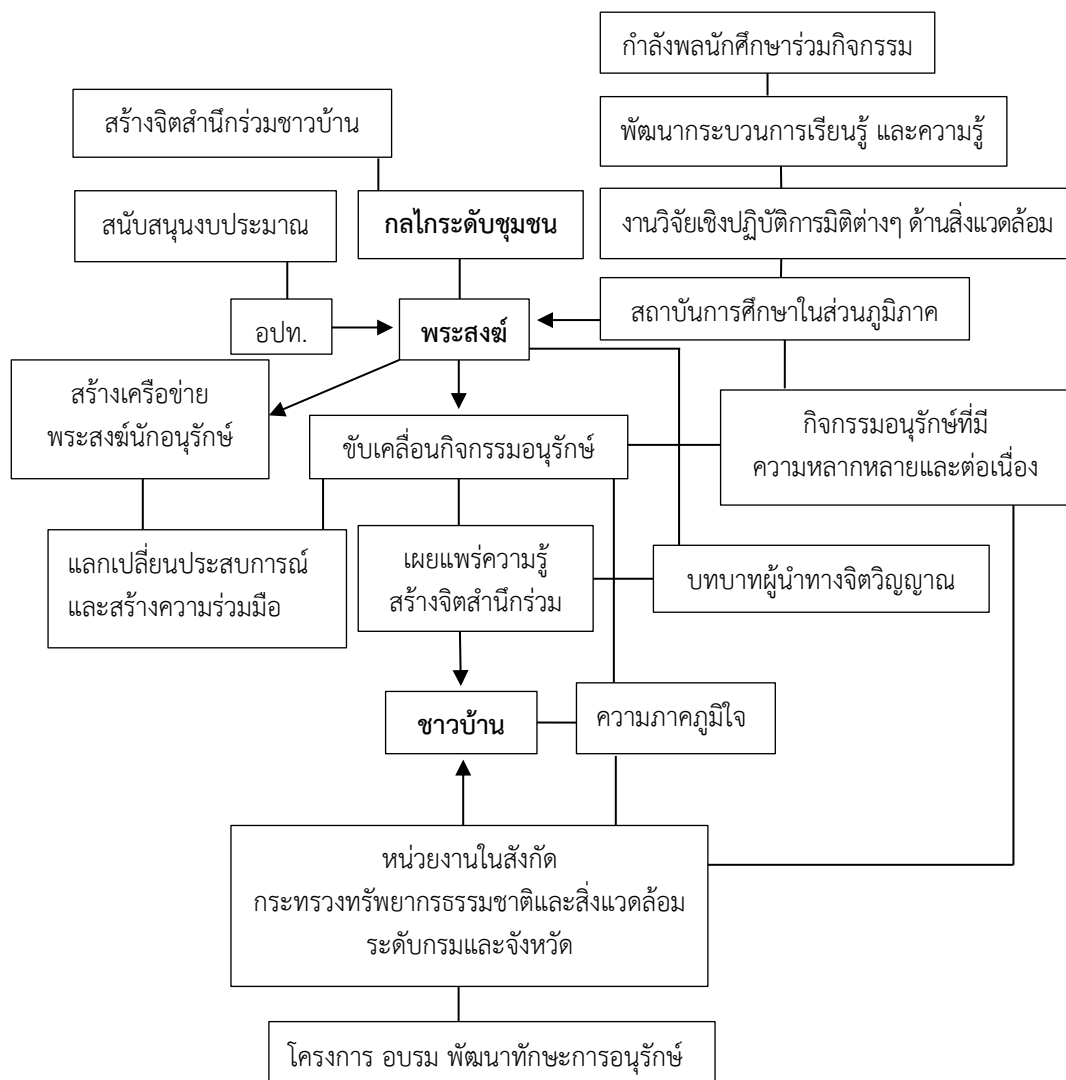

(2.2) กลไกการส่งเสริมพระสงฆ์ในระดับแนวราบ (Horizontal) ของชุมชน ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ระดับชุมชน พระสงฆ์ต้องนำความรู้ที่ได้รับไปเผยแพร่โดยใช้กลยุทธ์และวิธีการต่างๆ ที่ได้เรียนรู้จากกระบวนการฝึกอบรม โดยประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของชุมชน เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านโดยใช้บทบาทผู้นำทางจิตวิญญาณที่พระสงฆ์มีอยู่แล้ว ขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) จะต้องเข้ามามีบทบาทร่วมสนับสนุนและส่งเสริมพระสงฆ์ ในด้านการช่วยจัดสรรงบประมาณ และช่วยเหลือในด้านอื่นๆ ที่จำเป็นให้แก่พระสงฆ์ เพื่อทำให้เกิดการขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ขึ้นภายในชุมชน ทั้งนี้พระสงฆ์จะต้องสร้างกิจกรรมที่มีความหลากหลายและมีความต่อเนื่อง

ในขณะเดียวกัน สถาบันการศึกษาในส่วนภูมิภาคนั้นๆ จะต้องเข้ามาร่วมขับเคลื่อนในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และความรู้ โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการในมิติต่างๆ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการส่งเสริมการขับเคลื่อนกิจกรรมและช่วยพัฒนาทักษะ เพิ่มพูนความรู้ และประสบการณ์ให้แก่พระสงฆ์ อีกทั้ง ต้องนำนักศึกษาเข้ามาร่วมเรียนรู้และทำกิจกรรมอนุรักษ์ร่วมกับชุมชน ซึ่งจะทำให้กิจกรรมอนุรักษ์มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้หน่วยงานในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งระดับกรมและระดับจังหวัดที่มีความเกี่ยวข้อง จะต้องนำโครงการเข้ามาช่วยฝึกอบรม พัฒนาทักษะให้ชาวบ้านได้เกิดการเรียนรู้ และเป็นการสร้างความภาคภูมิใจให้ชาวบ้านแกนนำกลุ่มอนุรักษ์เช่นกัน ทั้งนี้พระสงฆ์จะต้องสร้างเครือข่ายกับพระสงฆ์ในท้องถิ่นด้วยกัน เพื่อเป็นกลุ่มเครือข่ายที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการปฏิบัติงานจริง และสามารถพึ่งพาอาศัยในการสร้างความร่วมมือระหว่างกันได้ ซึ่งกลไกดังกล่าวเป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมให้เกิดขึ้นกับชาวบ้าน มีเป้าหมายเพื่อให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยมีพระสงฆ์เป็นกลไกเชื่อมโยงการขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ ดังแสดงไว้ในแผนภาพที่ 6.3

แผนภาพที่ 6.3 กลไกการส่งเสริมพระสงฆ์ในระดับแนวราบ (Horizontal) ของชุมชน
ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

โดยสรุป

“...ศรัทธาของพระสงฆ์ที่มี ใช้เป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนและสังคมในมิติต่างๆให้เกิดขึ้นได้ หากพระสงฆ์เห็นทุกข์ของชาวบ้านและเข้าใจกระแสสังคมอย่างชัดเจน และมีภูมิความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลกประกอบกัน จนสามารถจัดการกับความทุกข์ที่ตนมี นำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคม ไปพร้อมกับการพัฒนาจิตใจคน จากฐานศรัทธาเดิมที่ท่านมี...”

บรรณานุกรม

- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (20 มีนาคม 2559). สืบค้นจาก [https://th.wikipedia.org/wiki/กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม_\(ประเทศไทย\)](https://th.wikipedia.org/wiki/กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม_(ประเทศไทย))
- กาญจนา คุ่มทรัพย์. (2558, มกราคม-มิถุนายน). การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี. วารสารการเกษตรราชภัฏ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 14(1), 31-36.
- การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม. (3 มีนาคม 2558). วารสาร Spatial policy makers. สืบค้นจาก <http://spatialpolicymakers.blogspot.com/2008/07/social-network-analysis.html>
- เกษตรชัย และหิมา, ตลมนรรัตน์ บากา, ฮัสบูลเลาะ ตาเฮ, และ สะสือรี วาลี. (2555). *รายงานการวิจัย เรื่อง บทบาทผู้นำมุสลิมในการดูแลเยาวชนตามวิถีอิสลาม เพื่อเสริมสร้างสันติสุขในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้*. โครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ, สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- เกษริน สุขตัว. (2545). บทบาทพระสงฆ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ: กรณีศึกษาการจัดการป่าต้นน้ำ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา. (สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม.
- คณะรักษาความสงบแห่งชาติ. (8 มิถุนายน 2559). สืบค้นจาก <https://th.wikipedia.org/wiki/คณะรักษาความสงบแห่งชาติ>
- คำนวน นวลสนอง. (2543). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: ศึกษากรณีการจับฝิ่งของชาวบ้าน ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง. วารสารมหาวิทยาลัยทักษิณ, 3(2), 42-54.
- คำนวน นวลสนอง. (2546). *การวิจัยและพัฒนาศูนย์วัฒนธรรมชุมชน ศึกษากรณีชุมชนบ้านตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง*. สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- จริยาภรณ์ มาสวัสดิ์. (2548). การบูรณาการหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียน: กรณีศึกษา โรงเรียนประชาบำรุง ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา.

- จาริต ดิงศัทธิย์ (บรรณาธิการ). (2551). *ป่าต้นน้ำ กับ พ.ร.บ.ป่าชุมชน*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิราภรณ์ แซ่หลี่. (2549). กระบวนการเกิดผู้นำเพื่อการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาผู้ได้รับรางวัลคนดีศรีสังคมในจังหวัดสงขลา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- เฉลิมเกียรติ แก้วหอม. (2552). บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา บริเวณเทือกเขาพนมดงรัก: กรณีศึกษาพุทธอุทยาน วัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนา.
- ชยุต อินพรหม. (2547). ทูทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน: กรณีศึกษา สภาลานวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- ชาย โพธิ์สีดา. (2556). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งฯ.
- ณัฐชา สัมเขียวหวาน. (2541). บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดราชบุรี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สาขาวิชารัฐศาสตร์.
- ณัฐนรี ศรีทอง. (2551). *การเพิ่มศักยภาพภาวะความเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์.
- ดุสิตา กระจวนชิต. (2543). บทบาทในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของพระสงฆ์ ในจังหวัดนครราชสีมา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล, สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา.
- ตลาดกลางราคายางพาราอำเภอหาดใหญ่. (14 มิถุนายน 2559). ราคายางแผ่นดิบคุณภาพ 3 เฉลี่ยรายเดือน ปี 2546-2559. สืบค้นจาก www.rubber.co.th/rubber2012/rubberprice_1a.xls
- ทัพย์ทิว สัมพันธ์มิตร. (2550). การประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของศักยภาพการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม.
- ทัศนีย์ ลักษณะภิกษนซ์. (15 กุมภาพันธ์ 2558). การบริหารสังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง. สืบค้นจาก <http://www.tu.ac.th/org/socadm/about/teach/การบริหารสังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของสังคมเมือง.doc>.
- เทศบาลตำบลตะโหมด (20 กันยายน 2558). สืบค้นจาก <http://tamodcity.go.th/public/texteditor/data/index/menu/507>

ไทยพีบีเอส. (2559). (11 พฤศจิกายน 2559). สร้างฝายชะลอน้ำเทิดพระเกียรติในหลวง.

<https://www.youtube.com/watch?v=qHGNp9FKF80>

ไทยรัฐ. (2557). (8 มิถุนายน 2558). คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 66 / 2557 เรื่องเพิ่มเติม

หน่วยงานสำหรับการปราบปรามฯ. สืบค้นจาก <https://www.thairath.co.th/content/430224>

ไทยรัฐทีวี. (2558). (30 กรกฎาคม 2558). พัทลุงชาวบ้านทำธนาคารน้ำ. สืบค้นจาก

<https://www.youtube.com/watch?v=llLxPFPr9tg>

ธนพฤษช์ ชามะรัตน์. (2 มีนาคม 2558). สถานภาพองค์ความรู้ของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม. สืบค้น

จาก <http://www.kroobannok.com/blog/4252>

ธรรมศาสตร์ โสภณพันธ์. (2548). กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา

ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง. (วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม.

ธฤชวรรณ นนทพุทธ. (2545). การพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

: กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง. (วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา.

ธีรวิทย์ กายแก้ว. (2556). การสร้างเครือข่ายทางสังคม: กรณีศึกษา นักฟุตบอลสมัครเล่นในกลุ่ม

กรุงเทพเหนือ. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะ
พัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, สาขาวิชาการบริหารการพัฒนาสังคม.

นงลักษณ์ รักเล่ง. (2547). การพัฒนาป่าชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชน โดยกระบวนการมี

ส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษา ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอดงหลวง จังหวัด
พัทลุง. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สาขาวิชา
สิ่งแวดล้อมศึกษา.

นฤมล นิราทร. (2543). *การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ*. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นฤมล สุขพันธ์. (2549). วัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : กรณีศึกษาธนาคารน้ำ

ของชุมชนตะโหมด อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต)
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม.

นิตยา โพธิ์นอก. (2557). *ชุมชนกับสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ :

สถาบันพระปกเกล้า.

- บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์. (2553). ความขัดแย้งปัญหาที่ดิน-ป่า: แง่มุมปัญหาด้านโครงสร้างกฎหมาย และนโยบายรัฐ. ใน การสัมมนาวิชาการประจำปี 2553 เรื่อง การลดความเหลื่อมล้ำและสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ วันที่ 29-30 พฤศจิกายน 2553 (หน้า 15-33). สืบค้นจาก http://v-reform.org/wp-content/uploads/2012/08/3_4_bs.pdf
- บุญเรือง บวรภักดี. (2527). พระสงฆ์ควรมีบทบาทช่วยสังคมอย่างไร. รัฐสภาสาร, 32(7), 35-54.
- ประกิจ ศรีมันทยามาต. (2542). บทบาทของพระสงฆ์จังหวัดลำปางในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้. (สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม.
- ประชาไท. (2557). (8 มิถุนายน 2558). คำสั่ง คสช. 64/2557 ปราบปราม-หยุดยั้งการทำลายป่าไม้. สืบค้นจาก <https://www.prachatai.com/journal/2014/06/54015>
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล. (23 มกราคม 2558). ภาวะผู้นำ พลังขับเคลื่อนองค์กร. สืบค้นจาก http://www.tpa.or.th/publisher/pdfFileDownloadS/fq121_p33-37.pdf
- ประเวศ วะสี. (2544). ภาวะผู้นำ: ความเป็นไปในสังคมไทยและวิธีการแก้ไข. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ประเวศ วะสี. (2554). ธรรมชาติของสรรพสิ่ง การเข้าถึงความจริงทั้งหมด. (พิมพ์ครั้งที่ 3). นนทบุรี: กรีนปัญญาญาณ.
- ประสพสุข พันธุ์ประยูร. (2535). บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปรีวัตร เป็เลียนศิริ. (2555). การประยุกต์ใช้สุนทรียศาสตร์เพื่อพัฒนากระบวนการสืบทอดตำแหน่งผู้นำในชุมชนที่มีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านคองซ่าย อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, สาขาวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์กร.
- ปาริฉัตร วงศ์พาณิชย์. (2546). การจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทิตย์ ออบอ่อน, สหัทธยา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์, และชลกาญจน์ ฮาชันนารี. (2552). กระบวนการ และเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

- ปิยรัตน์ ปั่นลี. (2555). รายงานฉบับสมบูรณ์ เครื่องช่วยสังคมออนไลน์: ผลกระทบของการสร้าง
แบรนด์ของอุตสาหกรรมเครื่องตีแม่เหล็กฮอลล์ที่มีต่อการอยากลองตีแม่ของวัยรุ่น. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- ผู้จัดการออนไลน์. (2559). (14 มิถุนายน 2559). ยุคทองของยางพารา อดีตที่ยากจะหวนกลับ. สืบค้น
จาก <http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9590000005016>
- พระครูใบฎีกาถาวร. (2554). บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณี
บทบาทของพระนิภากรโสภณ (ไกร ฐานิสฺสโร) วัดหนองกลับ อำเภอนองบัว จังหวัด
นครสวรรค์. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา.
- พระครูสุนทรกิจจานุโยค และคณะ. (2558). พระครูอุทิศกิจจาทร จัวัน อุดมโน (เขียนจีน): พระผู้นำ
การพัฒนาบ้านตะโหนด. พัทลุง: สภากานวัดตะโหนด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2542). ภาวะผู้นำ. ใน สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, และ สุทธิลักษณ์
สมิตะสิริ (บรรณาธิการ), ผู้นำ (พิมพ์ครั้งที่ 4), (น. 1-24). กรุงเทพฯ: มติชน.
- พระปลัดชูศักดิ์ สุทธิจิตโต (เขตกัน). (2549). บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษา
เฉพาะกรณีพระครูไพบุลย์พัฒนารักษ์ วัดพระธาตุแม่เจดีย์ ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ อำเภอ
เวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช,
สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา.
- พระไพศาล วิสาโล. (2545). (18 มีนาคม 2557). พระสงฆ์เพื่อสังคม. สืบค้นจาก
<http://www.visalo.org/article/matichon254501.htm>
- พระไพศาล วิสาโล. (2552). พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต.
(พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระไพศาล วิสาโล (2559). คำนำ. ใน ชูชาน ดาร์ลิงตัน (เขียน), นัยนา นาควัชระ (แปล), *บวชต้นไม้:
การอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อมตามวิถีพุทธ* (หน้า 8-14). กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์สวนเงินมีนา.
- พระมหาธีระวุฒิ ธีระธมโม (โสมเกษตริรินทร์). (2543). บทบาทของพระสงฆ์ สื่อบุคคลในการชี้แนะ
และปลุกจิตสำนึกประชาชนชนบทเพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ :
ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส จังหวัดอุบลราชธานี. (วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สาขาธรรมนิเทศ.

- พระมหาพนนต์ สุนตจิตโต (พันธ์วัตร). (2550). บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ: กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านปะอ่าว ตำบลปะอ่าว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, สาขาวิชาสังคมศาสตร์ เพื่อการพัฒนา.
- พระมหาวิรัชย์ น้ำแก้ว. (2555). วัดกับการจัดการสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษา วัดป่ายาง หมู่ที่ 4 ตำบลท่าจี้ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม.
- พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร. (2554). บทบาทพระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์. ในพระมหาพรหมชาธมมหาโส (บรรณาธิการ), *พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจ*, รวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ 8 เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก 12-14 พฤษภาคม 2554, (น. 335-392). กรุงเทพฯ: บริษัท 21 เซ็นจูรี่.
- พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น). (2548). *เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- พระมหาสุภา อุตโท. (2542). *พระสงฆ์ไทยใน ๒ ทศวรรษหน้า (พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๖๐)*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2527). *สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระหล้า กำคำ. (2547). บทบาทของพระสงฆ์เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้. (สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม.
- พระอุปกกรณ์ ชูเชื้อ. (2544). บทบาทพระสงฆ์และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าไม้ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (วิทยานิพนธ์พัฒนารัฐบาลบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- พลเดช ปิ่นประทีป. (2556). (3 มีนาคม 2558). การสร้างและบริหารเครือข่ายในยุคปัจจุบัน. สืบค้นจาก http://www.ldinet.org/2008/index.php?option=com_content&task=view&id=768&Itemid=32
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2550). *ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไพรัตน์ ณรงค์ฤทธิ์. (2550). โครงการอ่างเก็บน้ำคลองห้วยช้างอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง (เอกสารโครงการ). สำนักชลประทานที่ 16 สงขลา.

- ไพลิน ภู่อัจฉริยะ. (2559). บทเรียนจากชุมชน ความเชื่อและการสืบสานแนวทางการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ตำบลทาเหนือ อ.แม่อน จ.เชียงใหม่, (หน้า 281-301).
เอกสารประกอบการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ : สถาบัน
พระปกเกล้า.
- มณฑา จันทมาศ. (2549). ผู้หญิงในกลุ่มพัฒนาชุมชนกับการจัดการสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษาชุมชน
ตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม).
- มานะ ชุนวีช่วย. (2552). ประเพณีสองศาสนา: ความกลมกลืนบนความแตกต่างทางศาสนาของชุมชน
ตะโหมด จังหวัดพัทลุง. วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, 4(1), 175-
196.
- เยาวนิจ กิตติธรรมา, ศิริมาศ ภูเจริญพงศ์, วิจิตรา อุตะมะมณี, และยุรี แก้วชูช่วง. (2557). รายงาน
ฉบับสมบูรณ์ การจัดการความรู้โครงการเพิ่มศักยภาพการปรับตัวของชุมชนชายฝั่งที่เสี่ยงต่อ
การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (INCA). สงขลา: สถาบันทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- รงค์ บุญสวยขวัญ. (2 มีนาคม 2558). การจัดการทางสังคม: สังเคราะห์แนวคิดเพื่อการอธิบายการ
จัดการกลุ่มองค์กรประชาชนในสังคมชนบทไทย. สืบค้นจาก
file:///C:/Users/user%20pc/Downloads/72-59-1-PB.pdf
- ลินช, โอเร็น เจ และอัลคอน, จานิส บี. (2535). การดูแลป่าของชาวบ้าน การยอมรับในสิทธิการมี
ส่วนร่วมและความสามารถในการจัดการของชาวบ้านในเขตป่าสงวน. กรุงเทพฯ:
สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรรณ ชุนจันทร์. (ม.ป.ป.). สมุดบันทึกประวัติชุมชนตะโหมด. ม.ป.ท.
- วัดท่าไทร. (30 ตุลาคม 2558). สืบค้นจาก http://www.watthasai.net/article/kruthai_2548.html
- วีระวัฒน์ ปันนิตามัย. (2544). ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Leader). กรุงเทพฯ: ธนาเพลส
แอนด์กราฟฟิค.
- วีระศักดิ์ อนันตมงคล. (2545). รายงานการวิจัย เสริมสร้างความเข้มแข็งประชาคมตำบลเพื่อกำหนด
มาตรฐานคุณภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัด
พัทลุง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ศูนย์ข่าวพลังงาน. (2559). (24 พฤศจิกายน 2559). มอบ45รางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่17. สืบค้นจาก
<http://www.energynewscenter.com/index.php/activity/detail/135>
- เศกสรรค์ ยงวณิช และ วีระศักดิ์ จารุชัยนิวัฒน์. (2553). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ภาวะผู้นำ
ท้องถิ่นภาคใต้. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และ สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ (บรรณาธิการ). (2542). *ผู้นำ*. (พิมพ์ครั้งที่ 4).
กรุงเทพฯ: มติชน.
- สถาบันราชภัฏสงขลา. (ม.ป.ป.). เอกสารประกอบการพิจารณาเพื่อถวายปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
กิตติมศักดิ์ สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา แต่พระครูอุทิศกิจจาทร. ม.ท.ป.: สถาบันราชภัฏสงขลา.
- สถาบันลูกโลกสีเขียว. (20 กันยายน 2560). รางวัลลูกโลกสีเขียว. สืบค้นจาก
<https://pttinternet.pttplc.com/greenglobe/history.html>
- สนทญา เมืองสุข. (2546). การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น:
กรณีศึกษา เรื่องป่าของชุมชน ตำบลตะโหมด อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง. (วิทยานิพนธ์
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา.
- สภากาชาดไทย. (2543). ตะโหมดศึกษา หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมด. พัทลุง: สำนักงาน
ป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้
- สมคิด ทองสง. (2547). เอกสารประกอบแบบคำขอเสนอผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อประกาศยกย่องเชิดชู
เกียรติเป็นครูภูมิปัญญาไทย ของพระครูสุนทรกิจจานุโยค. พัทลุง: โรงเรียนประชาบำรุง.
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2530). *การพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา: กรณีศึกษาพระสงฆ์นักพัฒนา*.
กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- สมศักดิ์ โชนกุล (บรรณาธิการ). (2552). *กระบวนทัศน์ใหม่: ชุมชนเป็นศูนย์กลางแก้ปัญหา
จริยธรรม นำพัฒนาคุณภาพชีวิต*. สงขลา: สถาบันปฏิบัติการชุมชนเพื่อการศึกษาแบบบูรณา
การมหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สมาคมครูภูมิปัญญาไทยภาคใต้. (26 กันยายน 2558). สืบค้นจาก
<http://www.souththaiwisdomscholarsassociation.com/index.html>
- สัมพันธ์ เตชะอภิก, ปรีชา อุตระกุล, และ ชื่นศรีสวัสดิ์. (2537). *ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น
คู่มือและทิศทางการพัฒนาผู้นำชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาในชนบท*. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น.
- สาร ไหมเกตุ. (2552). การมีส่วนร่วมและเจตคติต่อการป้องกันอาชญากรรมของผู้นำชุมชนใน
จังหวัดปัตตานี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. สาขาวิชา
ศึกษาศาสตร์เพื่อพัฒนาชุมชน.
- สำนักงานเกษตรอำเภอดงหลวง. (5 กันยายน 2558). สืบค้นจาก <http://tamot.phatthalung.doae.go.th/index.html>
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2548). *วัดตะโหมด อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง แหล่งเรียนรู้
ของชุมชนดีเด่น*. กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายและแผนการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภา
การศึกษา.

- ลีปนันท เกตุทัต. (2542). วิสัยทัศน์กว้างไกล ปฏิบัติได้ผลจริง. ในสงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และ
 สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ (บรรณาธิการ), *ผู้นำ* (พิมพ์ครั้งที่ 4), (น. 32-41). กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุนทรภรณ์ มะโน. (2552). การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้จริยธรรมสำหรับเยาวชนโดยวัดและ
 ชุมชน: กรณีศึกษาสถานวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง.
 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สาขาวิชาสิ่งแวดล้อม
 ศึกษา.
- สุพิมล ศรศักดิ์, พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิวัฒน์, และพระใสว โขติวัฒนโณ. (2555). รายงาน
 วิจัย *เรื่องรูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี*.
 มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2556). *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ:
 สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2557). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. (พิมพ์ครั้งที่ 22). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. (2548). *ภาวะผู้นำ ทฤษฎีและปฏิบัติ: ศาสตร์และศิลป์สู่ความเป็นผู้นำที่สมบูรณ์*.
 (พิมพ์ครั้งที่ 2 ฉบับปรับปรุง). เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- เสาวลักษณ์ รุ่งตะวันเรืองศรี. (2549). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องการประเมินมูลค่าทาง
 เศรษฐศาสตร์ของป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง*. สงขลา:
 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อดุลย์ ดวงดีวีรัตน์. (2536). *ผู้นำตามธรรมชาติการเปลี่ยนแปลงของชุมชน*. (วิทยานิพนธ์ปริญญา
 มหบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สาขาวิชาการศึกษานอกกระบบ.
- อนุดิษฐ์ สมฤทธิ์. (2542). *การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อำเภอยอด
 จังหวัดเชียงใหม่*. (สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สาขาวิชาส่งเสริม
 การเกษตร.
- อมร สุวรรณรัตน์. (2541). *ศึกษาปัจจัยการรวมกลุ่มและการดำเนินงาน ของกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมด
 ตำบลตะโหมด อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง*. (ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต).
 มหาวิทยาลัยทักษิณ, วิชาเอกไทยคดีศึกษา.
- อรรถภาค เล้าจินตนาศรี (บรรณาธิการ). (2545). *พ.ร.บ.ป่าชุมชน : ชาวบ้านคือคนรักษาป่า*.
 กรุงเทพฯ: เครือข่ายป่าชุมชนประเทศไทย.
- อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2549). *กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลง: จากยุคชุมชนถึง
 ยุคพัฒนาความทันสมัย*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.

- อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2551). *กรอบความคิดเพื่อการศึกษาชุมชนอย่างบูรณาการ*. กรุงเทพฯ: สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ. (2558). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ปัจจัยที่เอื้อต่อการฟื้นฟูบทบาทหน้าที่การพัฒนาจิตวิญญาณของวัดในเขตเมือง*. สถาบันอาศรมศิลป์.
- อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ. (2559). *พื้นวัด คืบเมือง*. กรุงเทพฯ: สถาบันอาศรมศิลป์.
- อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ. (2561). *กลยุทธ์ พื้นวัด คืบเมือง นำเมือง*. กรุงเทพฯ : สถาบันอาศรมศิลป์.
- อรสา จิตสวาสดี. (2553). การพัฒนาหน่วยการเรียนรู้ท้องถิ่น เรื่อง Tamod a Land of Paradise กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยทักษิณ, สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน.
- อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). *ระบบการศึกษากับชุมชนรอบแนวคิดและข้อเสนอเพื่อการศึกษาวิจัย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อาทิตยา พองพรหม และวีระชัย นาควิบูลย์วงศ์. (2557). *พัฒนาการการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดิน น้ำ และป่าไม้ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- อานันท์ ปันยารชุน. (2542). “ผู้นำ” คือผู้ที่คนอื่นอยากเดินตาม. ใน สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และ สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ (บรรณาธิการ), *ผู้นำ* (พิมพ์ครั้งที่ 4), (น. 25-31). กรุงเทพฯ: มติชน.
- GreenGlobe Institution. (2559). (24 พฤศจิกายน 2559). ชุมชนตะโหมด รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 17 ประเภทชุมชน. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/watch?v=V2fi2PR4lv&t=7s>

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์ รวมจำนวน 65 คน ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

1) พระสงฆ์วัดตะโหมด จำนวน 7 รูป

ที่	รายชื่อ	พรรษา	ตำแหน่ง
1	พระครูสุนทรกิจจานุโยค		เจ้าอาวาส, เจ้าคณะอำเภอตะโหมด, ประธานสภาลานวัดตะโหมด (พ.ศ. 2561 ที่ปรึกษาสภาลานวัดตะโหมด)
2	พระครูประยุตธรรมธัช		ผู้ช่วยเจ้าอาวาส, เจ้าคณะตำบลตะโหมด ประธานฝ่ายสิ่งแวดล้อมสภาลานวัดตะโหมด, ผู้ช่วยเลขานุการคณะกรรมการสภาลานวัดตะโหมด (พ.ศ. 2561 ประธานสภาลานวัดตะโหมด)
3	พระปลัดบุญเชิด อาทโร	27	เลขานุการเจ้าคณะอำเภอตะโหมด
4	พระสีหนุ อดตทโม	10	เลขานุการเจ้าคณะตำบลตะโหมด
5	พระประสงค์ ปโมทีโต	13	
6	พระเอกพจน์ เอกคคจิตโต	5	
7	พระจิรวัดน์ สิริวฑฒโน	5	

หมายเหตุ พรรษาในที่นี้เป็นช่วงปี พ.ศ. 2558

2) ผู้อาวุโสชุมชน จำนวน 2 คน

ที่	รายชื่อ	อายุ	ตำแหน่ง
1	วรรณ ขุนจันทร์	84	รองประธานสภาลานวัดตะโหมด (พ.ศ. 2561 ที่ปรึกษาสภาลานวัดตะโหมด)
2	สวาท ทองรักษ์	88	คณะกรรมการฝ่ายบริหารสภาลานวัดตะโหมด (พ.ศ. 2561 ที่ปรึกษาสภาลานวัดตะโหมด)

3) กลุ่มแกนนำและกลุ่มอนุรักษ์ จำนวน 20 คน

ที่	รายชื่อ	อายุ	ตำแหน่ง
1	อดุลย์ แก้วคงธรรม		นายกสมาคมอนุรักษ์ลุ่มน้ำพัทลุง, คณะกรรมการฝ่ายสิ่งแวดล้อมสภาลุ่มน้ำพัทลุง
2	สมเกียรติ บัญชาพัฒนาศักดา		เลขาธิการสมาคมอนุรักษ์ลุ่มน้ำพัทลุง, คณะกรรมการฝ่ายสิ่งแวดล้อมสภาลุ่มน้ำพัทลุง, เจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวิทยาศาสตร์ชุมชนที่ 12 กรมป่าไม้
3	สมบูรณ์ จิตสารธารณ์		อดีตคณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา, คณะกรรมการสภาลุ่มน้ำพัทลุง
4	สม อักษรพันธ์	62	อดีตกำนันตำบลตะโหมด, อดีตประธานองค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมด, ประธานคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าพงค์
5	เด่นชัย รุ่งเรือง	62	เลขานุการคณะกรรมการสภาลุ่มน้ำพัทลุง
6	มีชัย ขาวน้อย	33	คณะกรรมการชมรมอนุรักษ์น้ำตกห้วยยวน, เลขานุการคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าพงค์, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9
7	เวียงศักดิ์ วรศรี	53	อดีตประธานกลุ่มชมรมน้ำตกท่าช้าง, คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าพงค์
8	นิพัฒน์ ชูสังข์	56	เลขานุการกลุ่มพิทักษ์ป่า หมู่ที่ 4, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4
9	สถาพร ชัยรัตน์	53	ประธานกลุ่มพิทักษ์ป่าห้วยถ้ำ หมู่ที่ 11, ผู้ช่วยฝ่ายรักษาความสงบหมู่ที่ 11
10	ปราโมทย์ พลเพชร	54	ประธานกลุ่มชมรมอนุรักษ์น้ำตกท่าช้าง, รองประธานคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าพงค์, (นายกสมาคมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำตะโหมด)
11	จุฑาภรณ์ เพชรทอง	44	เลขานุการกลุ่มชมรมน้ำตกท่าช้าง เลขานุการสมาคมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำตะโหมด
12	ประจวบ ทองรักษ์	83	ประธานกลุ่มปลูกพืชร่วมยาง
13	วิฑูร หนูแสน	67	ประธานเกษตรวิถีพุทธ

กลุ่มแกนนำและกลุ่มอนุรักษ์ (ต่อ)

ที่	รายชื่อ	อายุ	ตำแหน่ง
14	เสิน เพชรหนู	63	ประธานกลุ่มธนาคารน้ำ
15	ปาน พลเพชร		กลุ่มชมรมอนุรักษ์น้ำตกห้วยยวน
16	วิรัตน์ ช่วยชุมชนชาติ		ประธานกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์
17	ศักดิ์ เพชรสุข		ประธานกลุ่มทำนาเกษตรอินทรีย์
18	นพรัตน์ ทิพย์เศษ	46	อดีตหัวหน้ากลุ่มน้ำตกหินลาด
19	วาที สุขเกษม	70	ที่ปรึกษากลุ่มพิทักษ์ป่าห้วยถ้ำ หมู่ที่ 11
20	เรณูณรงค์ฤทธิ์ หนูใหม่	59	ประธานกลุ่มพิทักษ์ป่า หมู่ที่ 4

4) กลุ่มชาวบ้านชุมชนตะโหนด จำนวน 25 คน

ที่	รายชื่อ	อายุ	ตำแหน่ง
1	พิรดา เส็มหมาด	53	สมาชิกเทศบาลตำบลตะโหนด
2	พันทวี ฟ้าทอง	48	ครูโรงเรียนประชาบำรุง
3	บุญชอบ เพชรหนู	85	อดีตกำนันตำบลตะโหนด
4	ประพันธ์ ชนะสิทธิ์	81	
5	ประยูณ อักษรพันธ์	70	
6	คลอง พลเพชร	74	
7	เจียง ขุนจันทร์	68	
8	ฉลาด พลเพชร	80	
9	ชะแอม ชนะสิทธิ์	97	
10	เชื้อ ชนะสิทธิ์	78	
11	ณรงค์ ไพชำนาญ	63	
12	ถนอม หนองมา	71	
13	ถัน ขุนหล้า	75	
14	ถัน วุ่นซิว	81	
15	พล คุ่มเคี่ยม	75	
16	รวน ขำกิม	69	
17	วินัย นवलสนอง	68	

กลุ่มชาวบ้านชุมชนตะโหนด (ต่อ)

ที่	รายชื่อ	อายุ	ตำแหน่ง
18	สมยศ ทองรักษ์	55	
19	อรุณี ทองรักษ์	58	
20	สัมพันธ์ ศรีนวลเอียด	71	
21	สายใจ ชูทอง	68	
22	เสนอ พลเพชร	81	
23	อภิชาติ ขุนจันทร์	71	
24	อรัญณี ทิพย์สุภลักษณ์	73	
25	วิสุทธ์ ไชยชนะ	76	

5) กลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาล) จำนวน 3 คน

ที่	รายชื่อ	อายุ	ตำแหน่ง
1	พัชรี ทองพันซัง	46	ปลัดเทศบาลตำบลเขาหัวช้าง
2	เศกสิทธิ์ ชนะสิทธิ์		รองปลัดเทศบาลตำบลตะโหนด
3	พรรณี ขุนหล้า	50	ผู้อำนวยการกองคลังเทศบาลตำบลเขาหัวช้าง

6) หน่วยงานราชการ จำนวน 4 คน

ที่	รายชื่อ	อายุ	ตำแหน่ง
1	ทศพล สวัสดิสุข		นายอำเภอตะโหนด
2	นพวรรณ เสวตานนท์		นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการพิเศษ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 6 (สงขลา) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช
3	บุญกัญญา มาคง		นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติการ สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหนด
4	ระวีง รตะวังกุล	72	อดีตหัวหน้าหน่วยพิทักษ์ป่าบ้านตะโหนด, อดีตหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด

7) อาจารย์มหาวิทยาลัย จำนวน 4 คน

ที่	รายชื่อ	อายุ	ตำแหน่ง
1	ผศ.ดร.เยาวนิจ กิตติธรรกุล		รองผู้อำนวยการสถาบันทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง
2	ดร.เปลื้อง สุวรรณมณี		ผู้อำนวยการสถาบันปฏิบัติการชุมชนเพื่อการศึกษาแบบบูรณาการ มหาวิทยาลัยทักษิณ
3	ดร.สมศักดิ์ โชคนุกูล	69	อดีตผู้อำนวยการสถาบันปฏิบัติการชุมชนเพื่อการศึกษาแบบบูรณาการ มหาวิทยาลัยทักษิณ
4	ดร.นุชลี ทิพย์มณฑา (ขุนจันทร์)	41	คณบดีคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล

หมายเหตุ อายุและตำแหน่งในที่นี้อยู่ในปี พ.ศ. 2558

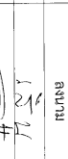
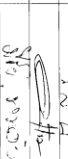
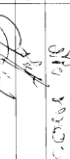

ภาคผนวก ข

รายชื่อผู้เข้าร่วมในการคืนข้อมูลผลการวิจัย

รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาข้อสังเกตการวิจัย

เรื่อง พระสงฆ์กับการขับเคลื่อนการจัดการศึกษารัฐบาลพรรคธรรมชาตินี้และสิ่งแวดล้อมของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนตะโพก

วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2561 ณ วัดตะโพก ต.ตะโพก อ.ตะโพก จ.พัทลุง

ลำดับที่	ชื่อ - สกุล	ตำแหน่ง	ลงนาม
1	โจน ธรรมทอง	คณะสงฆ์	
2	นพอดด นิลวิไลธรรม	รองคณบดีคณะศึกษาศาสตร์	
3	ดร. สันติ งามน้อย	รองคณบดี	
4	น.ส. นภาพร งามน้อย	น.ส. นภาพร งามน้อย (คณาจารย์)	
5	นพดาม วัฒน	คณาจารย์	
6	พ.รศ.ณรงค์ สังคาร อดิศ		
7	ดร.วิภา วัฒน		
8	น.ส.จิภา วัฒน	คณาจารย์	
9	คุณหญิงสุวิไล วัฒน	อธิการบดี	
10	พ.ศ. นพดาม วัฒน	คณาจารย์	
11	พ.ศ. นพดาม วัฒน	คณาจารย์	

รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาข้อสังเกตการวิจัย

เรื่อง พระสงฆ์กับการขับเคลื่อนการจัดการศึกษารัฐบาลพรรคธรรมชาตินี้และสิ่งแวดล้อมของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนตะโพก

วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2561 ณ วัดตะโพก ต.ตะโพก อ.ตะโพก จ.พัทลุง

ลำดับที่	ชื่อ - สกุล	ตำแหน่ง	ลงนาม
12	พ.ศ. นพดาม วัฒน	คณาจารย์	
13	ดร. สันติ งามน้อย	รองคณบดี	
14	นพดาม วัฒน	คณาจารย์	
15			
16			
17			
18			
19			
20			
21			
22			

ภาพที่ 1

คืนข้อมูลผลการวิจัยให้กับชุมชนตะโหมด ณ วัดตะโหมด วันที่ 26 มีนาคม 2561

ภาคผนวก ค

ตารางที่ 4.2 ประเพณีกิจกรรมของวัดตะโหนดใน 1 ปี

ตารางที่ 4.4 แผนงานและการดำเนินงานคณะกรรมการป่าชุมชนเขาหัวช้าง ปี พ.ศ.2543 - 2545

ตารางที่ 4.6 หน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนและทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน ปี พ.ศ. 2545 - 2548

ตารางที่ 4.2 ประเพณีกิจกรรมของวัดตะไหมดใน 1 ปี

วัน / เดือน	ประเพณี / กิจกรรม	รายละเอียด
1 มกราคม	ตักบาตรปีใหม่	
ทุกแรม 15 ค่ำ เดือนยี่ (กุมภาพันธ์)	ถวายข้าวสลาภภัต	ชาวบ้านถือปิ่นโตเข้าวัดพร้อมร่วมทำบุญ กิจกรรมนี้ทำเฉพาะในเขตพุทธบริษัท วัดตะไหมด
2 เมษายน	โครงการบรรพชา-อุปสมบท บวชนЕКขัมม จารีณี	
13 เมษายน	สงกรานต์วัดตะไหมด	- ทำบุญวันว่าง - ช่วงบ่ายรดน้ำขอพรผู้สูงอายุ - ช่วงค่ำประเพณีย้อนยุค
14 เมษายน	สงกรานต์วัดตะไหมด	- ทำบุญวันว่าง - ช่วงบ่ายสร่งน้ำรูปเหมือน พ่อท่านช่วย เจ้าอาวาส พระสงฆ์ สามเณร (ชาวบ้านผู้ชายนอนเป็นสะพานให้เจ้าอาวาสเดินบนหลังตั้งแต่หน้ากุฏิไปยังหน้าพระ อุโบสถเพื่อสร่งน้ำ)
15 เมษายน	สงกรานต์ ทำบุญวันว่างบนควน	ประเพณีสองศาสนา (ทำพิธีกรรมร่วมกันทั้งศาสนาพุทธและอิสลาม)
16 เมษายน	สงกรานต์ที่วัดเหนือ	วัดตะไหมดเดิม (วัดอยู่เหนือคลองตะไหมด)

ประเพณีกิจกรรมของวัดตะโหมดใน 1 ปี (ต่อ)

วัน / เดือน	ประเพณี / กิจกรรม	รายละเอียด
17 เมษายน	สงกรานต์ ทำบุญวันว่างน้ำตกหม่อมจ้อย	
18 เมษายน	สงกรานต์ ทำบุญวันว่างน้ำตกท่าช้าง	
ตั้งแต่เดือน 4 (นับแบบไทย)	นาคเข้าวัดนุ่งโจงผ้าถุง สวมใส่เสื้อขาว	นาคที่จะขอบวชเข้าพรรษาเริ่มทยอยเริ่มเข้ามาอยู่วัดนับแต่ช่วงเดือน 4 อยู่ในช่วงมีนาคม เป็นต้นไป จะต้องมาเป็นลูกศิษย์วัดตามพระบิณฑบาต ซ้อมท่องสวดมนต์บทต่างๆ และทุกเช้า เวลาคืนเช้า จะต้องมาทยอยสวดมนต์ที่ได้แล้วให้ฟัง เพื่อที่จะซ้อมท่องบทอื่นๆต่อไป ซึ่งเป็นการต่อบทสวดมนต์ที่มีความจำเป็นให้ได้ก่อนที่จะบวช รวมถึงการซ้อมคำขานนาค ซึ่งนาคบางคนได้เข้ามาอนวัดและบางคนเดินทางไปกลับ
วันเพ็ญเดือน 6	สิ้นสุดการอุปสมบท นอกฤดูกาลออกพรรษา	สิ้นสุดการอุปสมบท นอกฤดูกาลออกพรรษา ที่โบสถ์วัดตะโหมด แต่เริ่มการอุปสมบทให้กับบุคคลที่ขอบวชเข้าพรรษา
ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6	วิสาขบูชา	- ช่วงเช้ากิจกรรมวันพระ ถือนีล 8 ฟังธรรม - ช่วงค่ำ สวดมนต์เย็น ฟังเทศน์ เวียนเทียน
ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8	อาสาฬหบูชา	- ช่วงเช้ากิจกรรมวันพระ ถือนีล 8 ฟังธรรม - ช่วงค่ำ สวดมนต์เย็น ฟังเทศน์ เวียนเทียน
28 กรกฎาคม	วันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑๐	มีการตักบาตรข้าวสารอาหารแห้งช่วงเช้า เริ่มปี พ.ศ. 2560 เป็นปีแรก

ประเพณีกิจกรรมของวัดตะไหมดใน 1 ปี (ต่อ)

วัน / เดือน	ประเพณี / กิจกรรม	รายละเอียด
แรม 1 ค่ำ เดือน 8	วันเข้าพรรษา และสวดมนต์ ฟังธรรมช่วง เข้าพรรษาตลอด 3 เดือน	<ul style="list-style-type: none"> - ช่วงบ่าย 3 โมง หน่วยงาน องค์กร ชาวบ้านแท้เทียนพรรษาเข้าวัด เจ้าอาวาส พระสงฆ์ 9 วัด ที่อยู่ในเขตปกครองเจ้าคณะอำเภอตะไหมด จะมารอรับเทียนพรรษาที่วัดตะไหมด เพื่อให้ชาวบ้านหน่วยงานองค์กรต่างๆได้ร่วมกันถวายพร้อมกัน โดยหน่วยงานองค์กรชาวบ้านจะต้องจับฉลากว่าจะได้ไปถวายเทียนวัดใด ก็นำไปถวายพระวัดนั้นที่ท่านนั่งรอรับเทียนพรรษาอยู่ หากบุคคลใดถวายจนเจาก็แจ้งความจำนงได้ - หลังเสร็จสิ้นพิธีถวายเทียนก็จะเป็นการบวชชี บวชเนกขัมม บวชผู้รักษาศีล 8 ทั้งชายและหญิงรวมถึงมีเยาวชน - ช่วงค่ำพระสงฆ์ทำการขอมาครุบาอาจารย์ อธิฐานเข้าพรรษา ทำวัตรเย็น เทศนา 1 กัณฑ์และสวดชัยมงคลคาถา (พาหุง) ให้ชาวบ้านได้เวียนเทียนรอบศาลาการเปรียญ
แรม 2 ค่ำ เดือน 8	ประเพณีตักบาตรหัวขานวันแรก	<ul style="list-style-type: none"> - ช่วงเช้ามีการตักบาตร ซึ่งชาวบ้านจำนวน 1,000 คน เข้าแถวรอบสนาม ร.ร.วัดตะไหมด รอใส่บาตรพระสงฆ์ในวันแรกของการเข้าพรรษา - ช่วงค่ำเวลาประมาณ 18.30 น. พระสงฆ์กับชาวบ้านทำวัตรค่ำ ฟังเทศน์ เป็นกิจกรรมเข้าวัดสวดมนต์ฟังธรรมช่วงเข้าพรรษาตลอด 3 เดือน และวันนี้เมื่อเทศน์จบชาวบ้านเวียนเทียนคืนสุดท้าย (คืนที่ 3) และการเทศน์ในวันเข้าพรรษาช่วงเดือนสุดท้ายของพรรษาจะเป็นการขึ้นเทศน์ของพระใหม่ที่บวชในพรรษาคณะ 1 กัณฑ์
แรม 3 ค่ำ เดือน 8	ประเพณีตักบาตรหัวขานวันที่ 2	<ul style="list-style-type: none"> - ช่วงเช้ามีการตักบาตร

ประเพณีกิจกรรมของวัดตะโหมดใน 1 ปี (ต่อ)

วัน / เดือน	ประเพณี / กิจกรรม	รายละเอียด
แรม 4 ค่ำ เดือน 8	ประเพณีตักบาตรหว่าชา วันสุดท้าย และพิธีฉลองข้าวตอก	- ช่วงเช้ามีการตักบาตร - ช่วงสายชาวบ้านถือปิ่นโตเข้าวัด ฟังเทศน์ 1 กัณฑ์ และพระสงฆ์สวดมนต์ ฉลองข้าวตอก ชาวบ้านตักบาตร และฉลองแม่ชี ผู้บวชเนกขัมม ผู้รักษาถือศีล 8 - ช่วงบ่าย ทำพิธีออกบวช ของแม่ชี ผู้บวชเนกขัมม ผู้รักษาถือศีล 8
12 สิงหาคม	วันแม่แห่งชาติ	- ช่วงเช้ามีการตักบาตรข้าวสารอาหารแห้ง - ช่วงค่ำสวดมนต์ / ลงนามถวายพระพร จุดเทียนชัย จัดโดยกลุ่มแม่บ้านแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งวัดเป็นผู้กำหนดผู้จัดงาน และแม่บ้านทุกหมู่บ้านได้มีโอกาสเป็นผู้จัดงาน
14 สิงหาคม	ประเพณีการทำบุญอุทิศนี้เริ่มปี พ.ศ. 2559 เป็นปีแรกทำบุญอุทิศวันคล้ายวันมรณภาพ ของพระครูอุทิศกิจจาทร	ได้ถือโอกาสในวันนี้ มอบทุนการศึกษาของมูลนิธิพระครูอุทิศกิจจาทร รวมถึงพระสงฆ์ ภายในวัดได้มอบทุนการศึกษาให้แก่เยาวชนในชุมชนที่กำลังศึกษาเช่นกัน
แรม 1 ค่ำ เดือน 10 และ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10	งานบุญเดือน 10 วันรับ และวันส่งเปรต	- ช่วงเช้าฟังเทศน์ / สวดชัยมงคลคาถา (พาหุง) ชาวบ้านตักบาตร / ฉันทเพล เมื่อ พระสงฆ์ได้อนุโมทนา เริ่มแย่งชิงของที่นั่งร้าน - กิจกรรมช่วงบ่าย เป็นการแข่งขันของเด็กและเยาวชนขึ้นเสาเปรต และพระสงฆ์สวด มาติกาบังสุกุล (มีชาวบ้านมาร่วมกิจกรรมจำนวนกว่า 1,000 คน ทั้งวันรับและวันส่ง)

ตารางที่ 4.2 ประเพณีกิจกรรมของวัดตะโหนดใน 1 ปี (ต่อ)

วัน / เดือน	ประเพณี / กิจกรรม	รายละเอียด
ขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11	สวดมนต์ ฟังธรรมช่วงเช้าพรรษา ตลอด 3 เดือน วันสุดท้ายของกิจกรรม	- ช่วงค่ำ ทำวัตรค่ำ สวดมนต์ ฟังธรรม
ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11	วันออกพรรษา	- ช่วงบ่ายพระสงฆ์ลงอุโบสถ ปวารณาออกพรรษา และช่วงค่ำมีการสมโภชเรือพระ และชาวบ้านเข้าวัดร่วมสวดมนต์ประจำวันเกิดเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์
แรม 1 ค่ำ เดือน 11	ประเพณีตักบาตรเทโว	- ช่วงเช้ามีการตักบาตรเทโว - ช่วงสายมีกิจกรรมแห่เรือพระ พระสงฆ์ไปฉันทเพลตำบลคลองใหญ่ ลากเรือพระกลับวัดตะโหนด
แรม 3 ค่ำ เดือน 11	สมโภชองค์กฐิน	ในช่วงช่วงค่ำมีการสวดสมโภชองค์กฐิน
แรม 4 ค่ำ เดือน 11	ประเพณีทอดกฐิน	- ถวายผ้าพระกฐิน - พระสงฆ์กรานกฐิน
5 ธันวาคม	วันพ่อแห่งชาติ	- ช่วงเช้ามีการตักบาตรข้าวสารอาหารแห้ง / ถวายเทียนไข - ลงนามถวายพระพร จุดเทียนชัย พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา - กลุ่มองค์กร หน่วยงานในชุมชนตะโหนด หมุนเวียนกันเป็นผู้จัด (ซึ่งวัดเป็นคนกำหนดหน่วยงาน) กิจกรรมนี้ได้ยุติในปี พ.ศ. 2559 เนื่องจากการสวรรคตพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชกาลที่ 9
31 ธันวาคม	สวดมนต์ข้ามปี	ชาวบ้านเริ่มเข้ามาวัดตอนประมาณ 4 ทุ่มเริ่มกิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี

ตารางที่ 4.4 แผนงานและการดำเนินงานป่าชุมชนเขาหัวช้าง ปี พ.ศ. 2543 - 2545

การดำเนินงานป่าชุมชนเขาหัวช้าง ปี พ.ศ. 2543	
วันที่	รายละเอียด
25 กันยายน 2543	มีการประชุมชาวบ้านเพื่อทำความเข้าใจในการมีป่าชุมชน จนมีมติที่ประชุมหมู่ที่ 9 บ้านป่าพงค์ ให้มีการจัดตั้งป่าชุมชนเขาหัวช้าง โดยใช้พื้นที่รอบป่าเขาหัวช้าง
9 ตุลาคม 2543	มีการประชุมชาวบ้านหมู่ที่ 9 บ้านป่าพงค์ เพื่อดำเนินการคัดเลือกเพื่อแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนเขาหัว
29 พฤศจิกายน 2543	คณะกรรมการป่าชุมชนมีการประชุมครั้งที่ 1/2543 เพื่อวางแผนในการปฏิบัติงานปี พ.ศ. 2544
15 ธันวาคม 2543	คณะกรรมการป่าชุมชน พระสงฆ์ คณะกรรมการสถานวัด มีการเดินสำรวจป่าชุมชนครั้งที่ 1/2543
การดำเนินงานป่าชุมชนเขาหัวช้าง ปี พ.ศ. 2544	
วันที่	รายละเอียด
31 มกราคม 2544	คณะกรรมการป่าชุมชนมีการประชุมครั้งที่ 1/2544 เพื่อแต่งตั้งคณะกรรมการทำงานป่าชุมชนเพิ่มเติม
17 กุมภาพันธ์ 2544	เดินสำรวจปิดป้ายแนวเขตป่าชุมชน ครั้งที่ 1
2 มีนาคม 2544	เดินสำรวจปิดป้าย พร้อมดูแลรักษาป่าชุมชน ครั้งที่ 2
7 มีนาคม 2544	คณะกรรมการป่าชุมชนมีการประชุมครั้งที่ 2/2544 เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการทำงาน
12 มีนาคม 2544	เดินตรวจดูแลรักษาป่าชุมชน ครั้งที่ 3
15 มีนาคม 2544	เดินตรวจดูแลป่าชุมชน ครั้งที่ 4
10 เมษายน 2544	ปิดป้ายประกาศป่าชุมชนพร้อมเดินตรวจดูแลรักษาป่าชุมชน ครั้งที่ 5
23 พฤษภาคม 2544	คณะกรรมการป่าชุมชนมีการประชุมครั้งที่ 3/2544 เรื่องหาแนวทางในการเดินสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ
29 พฤษภาคม 2544	เดินสำรวจศึกษาเส้นทางธรรมชาติ พร้อมเดินดูแลรักษาป่า ครั้งที่ 6
7 มิถุนายน 2544	เดินสำรวจศึกษาเส้นทางธรรมชาติ พร้อมเดินดูแลรักษาป่า ครั้งที่ 7
22 มิถุนายน 2544	เดินสำรวจศึกษาเส้นทางธรรมชาติ พร้อมเดินดูแลรักษาป่า ครั้งที่ 8
29 มิถุนายน 2544	เดินสำรวจศึกษาเส้นทางธรรมชาติ พร้อมเดินดูแลรักษาป่า ครั้งที่ 9

3 กรกฎาคม 2544	เดินตรวจตราดูแลและพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ครั้งที่ 10
การดำเนินงานป่าชุมชนเขาหัวช้าง ปี พ.ศ. 2544 (ต่อ)	
วันที่	รายละเอียด
10 กรกฎาคม 2544	เดินตรวจตราดูแลและพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ครั้งที่ 11
25 กรกฎาคม 2544	เดินตรวจตราดูแลและพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ครั้งที่ 12
10 สิงหาคม 2544	เดินตรวจตราดูแลและพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ครั้งที่ 13
13 สิงหาคม 2544	เดินตรวจตราดูแลและพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ครั้งที่ 14
17 สิงหาคม 2544	เดินตรวจตราดูแลและพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ครั้งที่ 15
5 กันยายน 2544	เดินตรวจตราดูแลและพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ครั้งที่ 16
23 ตุลาคม 2544	ประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนที่ 3/2544 สรุปผลการปฏิบัติงานประจำปี 2544 และแต่งตั้งคณะกรรมการชุดต่างๆ

แผนปฏิบัติงานป่าชุมชนเขาหัวช้างประจำปี พ.ศ. 2544		
กิจกรรม	เดือน	ผู้รับผิดชอบ
ปิดป้ายตามแนวเขตป่าชุมชน	ม.ค. – มี.ค.	คณะกรรมการป่าชุมชนร่วมกับชาวบ้าน
สำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ	มี.ค. – มิ.ย.	คณะกรรมการป่าชุมชน
อบรมศึกษาดูงานด้านป่าไม้	พ.ค. – ก.ค.	คณะกรรมการป่าชุมชน
ตรวจตราและดูแลป่าชุมชน	ม.ค. – ธ.ค.	คณะกรรมการป่าชุมชน
การประชุมคณะกรรมการ	ม.ค. , พ.ค. , ต.ค.	คณะกรรมการป่าชุมชน
ปิดป้ายประชาสัมพันธ์	ม.ค. – เม.ย.	คณะกรรมการป่าชุมชน
การปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ	ส.ค. , ธ.ค.	คณะกรรมการป่าชุมชน ชาวบ้าน นักเรียน หน่วยงานรัฐ และเอกชน
แผนปฏิบัติงานป่าชุมชนเขาหัวช้างประจำปี พ.ศ. 2545		
กิจกรรม	เดือน	ผู้รับผิดชอบ
ประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน	ม.ค. , พ.ค. , ต.ค.	คณะกรรมการป่าชุมชน
การศึกษาดูงานด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์	มี.ค. – เม.ย.	คณะกรรมการป่าชุมชน

ประชุมชี้แจงป่าชุมชนเขาหัวช้างและการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์	พ.ค. - ก.ค.	คณะกรรมการป่าชุมชนและชาวบ้าน
แผนปฏิบัติงานป่าชุมชนเขาหัวช้างประจำปี พ.ศ. 2545 (ต่อ)		
กิจกรรม	เดือน	ผู้รับผิดชอบ
จัดฝึกอบรมโครงการจริยธรรมนำสิ่งแวดลอม (ยุวชน เยาวชน และชาวบ้าน)	พ.ค. - ก.ค.	พระครูสังฆรักษ์วิชาญ และประธานคณะกรรมการป่าชุมชน
พัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ	ม.ค. - ธ.ค.	คณะกรรมการป่าชุมชน
จัดประชุมเครือข่ายการจัดตั้งป่าชุมชนตำบลตะโหมด	พ.ค. - ก.ค.	คณะกรรมการสถานีวิจัยและอนุรักษ์และคณะกรรมการป่าชุมชน
การตรวจตราดูแลป่าชุมชน	ม.ค. - ธ.ค.	คณะกรรมการป่าชุมชน
การปลูกต้นไม้วันสำคัญ	ส.ค. , ธ.ค.	คณะกรรมการป่าชุมชน ชาวบ้าน นักเรียน หน่วยงานรัฐ และเอกชน

หมายเหตุ

ข้อมูลดังกล่าว ได้มาจากเอกสารการบันทึกของนายสมเกียรติ บัญชาพัฒนาศักดา แกนนำชุมชนตะโหมด ซึ่งผู้วิจัยได้ขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลรวบรวมไว้ประกอบงานชิ้นนี้

ตารางที่ 4.6 หน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนและทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนปี พ.ศ. 2545-2548

ปี พ.ศ.	หน่วยงาน	เหตุการณ์	หมายเหตุ	ที่มา
2545	สำนักนโยบายและแผน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม ร่วมกับ สถาบันทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	เข้ามาจัดทำโครงการนำร่องเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มน้ำ ทะเลสาบสงขลา ซึ่งชุมชนตะโหนดเป็นพื้นที่ต้นน้ำที่ได้รับการ คัดเลือกให้เป็นพื้นที่นำร่องภายใต้โครงการการจัดการป่าชุมชน ตะโหนด และมีความคิดต่อยอดไปสู่การจัดการน้ำและดิน และ วันที่ 27 สิงหาคม 2545 มีการประชุมสภาลานวัดตะโหนดร่วมกับ สผ. สถาบันฯ และตัวแทนชุมชนเพื่อก่อตั้ง “แกนนำด้าน สิ่งแวดล้อม” ซึ่งแบ่งคณะทำงานออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านป่าไม้ดูแล เรื่องการจัดการป่าชุมชนเขาหัวช้าง และ ด้านน้ำดูแลเรื่องการทำ ธนาคารน้ำ และด้านดินเกี่ยวกับการเกษตรดูแลนิคมเกษตรกรรม นาแค		ธรรมศาสตร์ โสทธิพันธุ์ 2548, น.131
2545	คณะกรรมการพัฒนา ทะเลสาบสงขลา	ได้คัดเลือกป่าชุมชนเขาหัวช้างเป็นโครงการนำร่องในพื้นที่กลุ่มน้ำใน การจัดการป่าและน้ำ		ชยุต อินพรหม 2547, น.112
2546	คณะกรรมการพัฒนา ทะเลสาบสงขลา	วันที่ 27 กรกฎาคม 2546 เข้ามาจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นและ สภาพปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรป่าและน้ำที่วัดตะโหนด		ชยุต อินพรหม 2547, น.111

ปี พ.ศ.	หน่วยงาน	เหตุการณ์	หมายเหตุ	ที่มา
2547	หน่วยจัดการต้นน้ำคลองบางแก้ว จ.พัทลุง	ได้สนับสนุนงบประมาณในการจัดทำธนาคารน้ำตามห้วยต่างๆ ใน เขตพื้นที่หมู่ที่ 4 มีห้วยนา ห้วยลำตรน ห้วยรูเม่น โดยมีกลุ่มห้วยนา เป็นผู้รับชอบ และเมื่อได้รับงบประมาณได้มีการประชุมตั้ง คณะกรรมการกลุ่มห้วยนา ซึ่งได้รับความร่วมมือกับชาวบ้านเป็น อย่างดี แต่เมื่อการนัดหมายในการลงมือทำกลับพบว่ามีการทำ ธนาคารน้ำเพียง 3 คน (นายเสิน เพชรทอง) เพราะว่ามีสมาชิกหลาย คนต้องการค่าตอบแทนแรงงาน ซึ่งงบประมาณที่ได้มาเป็นเพียงค่า วัสดุก่อสร้าง ส่วนค่าตอบแทนเป็นเพียงสินน้ำใจไม่มากนัก ไม่ใช่ ค่าแรงงานตามรายวัน จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในกลุ่มเนื่องจาก สมาชิกที่หวังผลประโยชน์ไม่ยอม จนมีคำพูดจากปากลุงเสิน เพชร ทอง ประธานกลุ่มว่า “ถ้างบประมาณมาให้ผมทำอีก ผมก็จะทำ ถึง ไม่มีใครมาช่วยทำก็จะทำเองคนเดียว” เป็นคำพูดเชิงน้อยเนื้อต่ำใจ	ขัดแย้ง ผลประโยชน์	ชยุต อินพรหม 2547, น.152
2547	สถานีพัฒนาและส่งเสริมอนุรักษ์ พันธุ์สัตว์ทะเลน้อย	ได้นำนักเรียนประถมในเขตพื้นที่จังหวัดพัทลุงมาเข้าค่ายในเขตรักษา พันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด โดยมีการจัดกิจกรรมการศึกษาเรียนรู้ เส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนเขาหัวช้าง ซึ่งพระครูสังฆรักษ์ วิชาญ เป็นวิทยากรและเป็นพี่เลี้ยงคอยกำกับช่วยเหลือให้คำแนะนำ กลุ่มชมรมน้ำตกท่าช้างซึ่งรับผิดชอบในการจัดค่าย		ชยุต อินพรหม 2547, น.153

ปี พ.ศ.	หน่วยงาน	เหตุการณ์	หมายเหตุ	ที่มา
2547	รายการทุ่งแสงตะวัน	รายการทุ่งแสงตะวันเข้ามาถ่ายทำรายการสารคดีกับกลุ่มเยาวชนต้นหญ้าในการเรียนรู้การทำนาकारน้ำและการเรียนรู้บนหลังอาน (การปั่นจักรยานเรียนรู้ชุมชน) ในวันที่ 27-28 สิงหาคม 2547		ชยุต อินพรหม 2547, น.152
2547	สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	กลุ่มนักศึกษาได้จัดกระบวนการเรียนรู้กับสภาพานวัดตะโหนดวันที่ 7-8 กันยายน 2547 เป็นเวทีการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “ตะโหนด ภาคีสัมพันธ์เพื่อรังสรรค์สิ่งแวดล้อม” โดยมีความมุ่งหวังเพื่อให้ชาวบ้าน (กลุ่มห้วยนา กลุ่มเยาวชนต้นหญ้า กลุ่มห้วยถ้ำ กลุ่มชมรมน้ำตกท่าช้าง) และภาคราชการได้ร่วมคิด แลกเปลี่ยน วางแผนร่วมกัน ซึ่งเชิญรองผู้ว่าราชการ จ.พัทลุง นายถาวร พรหมมีชัย มาเป็นประธานเปิดการประชุมซึ่งจัดขึ้นบริเวณน้ำตกท่าช้าง ซึ่งมีการอภิปรายในหัวข้อ “ภาคีสัมพันธ์ในกระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกับทิศทางตะโหนด” โดยมีศาสตราจารย์สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ ร่วมในเวทีอภิปราย		ชยุต อินพรหม 2547, น.160
2547	สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา	26 กันยายน 2547 คณะประเมินงานวิจัยสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา เข้ามาประเมินงานวิจัยที่อาจารย์ณรงค์ อ้วนอง มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช เข้ามาศึกษาวิจัยวัดแหล่งเรียนรู้ดีเด่น ซึ่งวัดตะโหนดได้รับการคัดเลือกเป็นวัดนาร่องของโครงการ เป็น 1 ใน 30 วัดทั่วประเทศ		ชยุต อินพรหม 2547, น.161

ปี พ.ศ.	หน่วยงาน	เหตุการณ์	หมายเหตุ	ที่มา
2547		15 กันยายน 2547 คณะกรรมการป่าชุมชนมีการประชุมเพื่อเตรียมความพร้อมในการเดินทางไปรับพระราชทานธงพิทักษ์ป่าจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งจะเข้ารับในวันที่ 29 กันยายน 2547 จ.นราธิวาส		ชยุต อินพรหม 2547, น.161
2547	ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ ชุมชนที่ 15 จ.พัทลุง	จัดโครงการถวายเป็นความรู้พระสงฆ์ “พระสงฆ์กับป่าไม้” เป็นเวลา 2 วัน (16-17 กันยายน 2547) โดยมีพระสงฆ์วัดตะโหนดกับวัดโหล๊ะจังกระ จำนวน 30 รูป โดยได้มีกิจกรรมการระดมความคิดเพื่อแก้ไขปัญหาทรัพยากรของชุมชนตะโหนด และมีการพาไปศึกษาดูงานที่สวนพฤกษศาสตร์ หาดใหญ่ และสำนักสงฆ์ภูหลง ต.ทุ่งหวัง จ.สงขลา		ชยุต อินพรหม 2547, น.162-163
2548	หน่วยป้องกันรักษาป่าแม่ขรี จ.พัทลุง	เข้ามาจัดอบรมราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต ให้กับชาวบ้าน		นฤมล สุขพันธ์ 2549, น.104-105
2548	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม จ.พัทลุง	สำนักงาน ฯ ได้สนับสนุนงบประมาณในการทำธนาคารน้ำบริเวณน้ำตกท่าช้าง 1 จุด ซึ่งคณะกรรมการสถานีวิจัยได้จัดทำโครงการนำเสนอไป		นฤมล สุขพันธ์ 2549, น.104

ปี พ.ศ.	หน่วยงาน	เหตุการณ์	หมายเหตุ	ที่มา
2548	สำนักงานทรัพยากรน้ำภาค 8 กรม ทรัพยากรน้ำ	วันที่ 20 เมษายน 2548 ได้มีการฝึกอบรมตามโครงการฝึกอบรม เสริมสร้างขีดความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อ ฝึกปฏิบัติก่อสร้างฝาย ณ ชุมชนตะโหนด โดยได้มีนักเรียนโรงเรียน ประชาบำรุง ชาวบ้านเข้าร่วมการฝึกอบรมสาธิตการสร้างธนาคาร น้ำแบบกึ่งถาวรแบบใช้ตาข่ายเหล็กนำมาประกอบเป็นกล่อง นำหิน หรือกระสอบทรายมาจัดวางในกล่องตาข่าย แล้วผูกยึดตาข่ายด้วย เหล็ก และหลังจากนั้นช่วงบ่ายได้ไปลงมือปฏิบัติสร้างจริงที่ห้วย หลุมพอร่วมกัน		นฤมล สุขพันธ์ 2549, น.105

ภาคผนวก ข

เอกสารการจัดตั้งป่าชุมชนบ้านป่าพงศ์ (ป่าชุมชนเขาหัวช้าง)

5. วัตถุประสงค์

- 5.1 เพื่อการจัดการป่าไม้ โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการ ควบคุม ดูแล รักษา หรือบำรุงป่า เพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อม
- 5.2 เพื่อเป็นการพัฒนาป่าไม้และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนควบคู่กันไป ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงให้ชุมชนสงบสุข หรือด้วยความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ ดินและน้ำ
- 5.3 เพื่อเป็นแหล่งอาหารของชุมชน เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและเป็นแหล่งตั้งบ้านของหมู่บ้าน
- 5.4 เพื่อให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกรักและหวงแหน และรู้คุณค่าประโยชน์ของป่าไม้ที่ได้ร่วมแรงร่วมใจบริหารจัดการ
- 5.5 เพื่อเป็นการลดภาวะโลกร้อน
- 5.6 เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ ความหลากหลายของทรัพยากรในพื้นที่ให้คงอยู่ตลอดไป

6. เป้าหมาย

- 6.1 จัดตั้งองค์การป่าชุมชนในพื้นที่เป้าหมายให้เข้มแข็ง เนื้อที่ 2,032-0-65 ไร่
- 6.2 เสริมสร้างองค์การท้องถิ่นให้มีศักยภาพในการบำรุง รักษา ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และขยายผลไปสู่ชุมชนอื่น
- 6.3 ส่งเสริมให้ราษฎรในชุมชน ปลูกป่าเพิ่มในพื้นที่ 2,032-0-65 ไร่ ในบริเวณพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาหัวช้าง ป่าเขาดินป่า ป่าเขาหลักโก่ และป่าเขาพระ
- 6.4 มีกลุ่ม องค์การ ขึ้นมาบริหารจัดการป่า จำนวน 1 กลุ่ม

7. กิจกรรมและวิธีการดำเนินงาน

- 7.1 กิจกรรมด้านการป้องกันรักษาป่าไม้
 - 7.1.1 การตรวจลาดตระเวนพื้นที่ป่า
 - 7.1.2 จัดทำป้ายโครงการและป้ายแนวเขต
 - 7.1.3 จัดทำบัญชีกฎระเบียบป่าชุมชน
- 7.2 กิจกรรมด้านการส่งเสริมและพัฒนาป่าไม้
 - 7.2.1 ปลูกไม้ยืนต้นเพิ่มเติมในพื้นที่ป่าชุมชน
 - 7.2.2 เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 7.3 กิจกรรมด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน
 - 7.3.1 จัดฝึกอบรมราษฎร
 - 7.3.2 จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน
 - 7.4 กิจกรรมด้านอื่นๆ
 - 7.4.1 จัดทำฝ่ายละอุน้ำ

อำนาจสิทธิ์

 นายสมพร เทชระทองเกลี้ยง
 เจ้าพนักงานป่าไม้อาวุโส

/8. ระยะ...

สำเนา

โครงการป่าชุมชนบ้านป่าพงค์ แปลงที่ ๒ หมู่ที่ ๙ ตำบลตะโหมด อำเภอดงระดง จังหวัดพัทลุง

๑. ชื่อโครงการ

โครงการป่าชุมชนบ้านป่าพงค์ แปลงที่ ๒ หมู่ที่ ๙ ตำบลตะโหมด อำเภอดงระดง จังหวัดพัทลุง

๒. ที่ตั้งโครงการ

ตั้งอยู่ในเขตที่ป่าบ้านป่าพงค์ หมู่ที่ ๙ ตำบลตะโหมด อำเภอดงระดง จังหวัดพัทลุง

๓. พื้นที่ดำเนินการ

การดำเนินการโครงการป่าชุมชนแห่งนี้ มีพื้นที่ทั้งหมดจำนวน ๒,๐๓๒-๐-๖๕ ไร่ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาหัวช้าง ป่าเขาดินป่า ป่าเขาหลักโก่ และป่าเขาพระ (บริเวณเขาหัวช้าง)

๔. หลักการและเหตุผล

หลักการ การดำเนินงานป่าชุมชนเป็นการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้และราษฎรในชุมชนตามแนวทางที่กำหนดด้วยวิธีการ เช่น การควบคุม ดูแล รักษา หรือบำรุงป่า ทั้งนี้เพื่อให้ป่าไม้สมบูรณ์ขึ้น และราษฎรในชุมชนได้ร่วมจัดการทรัพยากรป่าไม้ ได้ใช้ประโยชน์ภายใต้หลักการของความยั่งยืน

ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเขาหัวช้าง ป่าเขาดินป่า ป่าเขาหลักโก่ และป่าเขาพระ บริเวณพื้นที่บ้าน ป่าพงค์ หมู่ที่ ๙ ตำบลตะโหมด อำเภอดงระดง จังหวัดพัทลุง ลักษณะภูมิประเทศของหมู่บ้านเป็นที่ราบเนินและภูเขา ราษฎรส่วนใหญ่มีอาชีพหลัก คือ ทำสวน ไร่สวน การค้า เลี้ยงสัตว์ และรับจ้างทั่วไป พื้นที่ป่าสงวนแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์ มีไม้ชนิดดีมีค่ามากมาย เป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ มีสายน้ำหลายสายที่ไหลลงมาจากภูเขา มีสัตว์ป่าหลายชนิด แต่ปัจจุบันพื้นที่ป่าได้ถูกบุกรุกทั้งจากบุคคลภายนอกและบุคคลภายในหมู่บ้าน ทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงเรื่อยๆ เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๕๕ เจ้าหน้าที่จากศูนย์ประสานงานป่าไม้พัทลุง และเจ้าหน้าที่จากสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ ๑๒ (นครศรีธรรมราช) ได้เข้ามาส่งเสริมประชาสัมพันธ์ให้ดำเนินการจัดทำโครงการป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ เพื่อที่ชุมชนจะได้ร่วมมือกันดูแลรักษาป้องกันมิให้มีการบุกรุกและทำลายป่าอีกต่อไป

เหตุผล ราษฎรในชุมชนได้รับการส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้มีส่วนร่วมตามที่รัฐอรรมนูญเปิดโอกาส และราษฎรได้สนองตอบโดยรวมกันเป็นกลุ่มที่มีความพร้อมในการร่วมดำเนินการจัดการ ป่าไม้แล้ว จึงมุ่งหวังที่จะร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ดำเนินการจัดการป่าไม้แห่งนี้ โดยให้ชุมชนและวัดเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการ ควบคุม ดูแล รักษา หรือบำรุงป่า พัฒนาสิ่งแวดล้อม และการใช้ประโยชน์ภายใต้หลักการความยั่งยืน และราษฎรในหมู่บ้านได้เล็งเห็นถึงประโยชน์ที่ได้รับ ผู้มาชุมชนและราษฎรมีความรู้

อำนาจสิทธิ์

 นายสมพร เทชระทองเกลี้ยง
 เจ้าพนักงานป่าไม้อาวุโส

/๕. วัตถุประสงค์...

12.2 แผนที่สังเขปแสดงพื้นที่โครงการและบริเวณใกล้เคียง ซึ่งได้จำแนกขอบเขตพื้นที่ที่จะดำเนินการตามกิจกรรมต่างๆ ตามข้อ 7

13. ผู้เขียนโครงการ

(ลงชื่อ) ผู้เขียนโครงการ*
(นายสม อักษรพันธ์)
ตำแหน่ง กำนันตำบลตะโหมด

(ลงชื่อ) ผู้แนะนำและร่วมการเขียนโครงการ**
(นายขวัญชัย เข็ชชัย)
ตำแหน่ง นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ

14. ความคิดเห็นของนายกเทศมนตรีเขาหัวช้าง นายจรูญ ใจจริง นายก อบต.เขาหัวช้าง
๕.๑ ม. ๑๑/๒๖ ก. ๑.๓/๒๖ ก. ๑.๓/๒๖

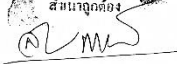
(ลงชื่อ) นายสุรินทร์ ช่างสีหิ
(นายสุรินทร์ ช่างสีหิ)
ตำแหน่ง นายกเทศมนตรีตำบลเขาหัวช้าง

15. ผู้ตรวจสอบโครงการ (ผู้อำนวยการส่วนจัดการป่าชุมชน สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 12 นครศรีธรรมราช)

(ลงชื่อ) ผู้ตรวจสอบโครงการ
(นายสมพร เพชรทองเกี๋ยง) (นายเสกสิทธิ์ จุลนกิจ)
ตำแหน่ง ผู้อำนวยการส่วนจัดการป่าชุมชน นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ

16. ผู้เสนอโครงการ (ผู้อำนวยการสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 12 นครศรีธรรมราช)

(ลงชื่อ) ผู้เสนอโครงการ
(นายสมพร เพชรทองเกี๋ยง) (นายประจักษ์ ช่างสีหิ)
ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ ๑๒ นครศรีธรรมราช นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ

สำเนาถูกต้อง

(นายสมพร เพชรทองเกี๋ยง)
เจ้าพนักงานป่าไม้อาวุโส

(นายประจักษ์ ช่างสีหิ)
เจ้าพนักงานป่าไม้อาวุโส
/17. ผู้อนุมัติ...

8. ระยะเวลาดำเนินการ

กำหนดระยะเวลาดำเนินการ 5 ปี นับตั้งแต่วันที่กรมป่าไม้อนุมัติโครงการ (วันที่... เดือน... พ.ศ. 25...)

9. ผู้รับผิดชอบโครงการ

- 9.1 ผู้รับผิดชอบหลัก ได้แก่
 - 1) กำนันตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด/เทศบาล ในพื้นที่ตั้งโครงการ
 - 2) คณะกรรมการป่าชุมชนและราษฎรในชุมชน
- 9.2 ผู้สนับสนุน ได้แก่
 - 1) สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 12 (นครศรีธรรมราช)
 - 2) ศูนย์ประสานงานป่าไม้ที่ทุ่ง
 - 3) เทศบาลตำบลเขาหัวช้าง
 - 4) จังหวัดพัทลุง

10. งบประมาณ

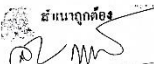
- 10.1 กรมป่าไม้ ซึ่งระบุไว้ตามแผนงานและงบประมาณประจำปี
- 10.2 เทศบาลตำบลเขาหัวช้าง
- 10.3 จังหวัดพัทลุง
- 10.4 องค์กร/วิสาหกิจเอกชน

11. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 11.1 มีการร่วมกันจัดการป่าไม้ โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการควบคุม ดูแล รักษา หรือบำรุงป่า พัฒนาสิ่งแวดล้อม
- 11.2 ไม่มีการบุกรุกทำลายป่าเพิ่มขึ้น
- 11.3 ป่ามีสภาพสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ
- 11.4 มีแหล่งอาหารและสมุนไพรของชุมชน

12. แผนที่ประกอบโครงการ

12.1 แผนที่ระวางของกรมแผนที่ทหาร มาตราส่วน 1 : 50,000 ที่มีหมายเลขแสดงคำพิภพกริดชัดเจน พร้อมรายละเอียดเลขระวางและแสดงรูปแปลงจุดที่ตั้ง ทั้งนี้ได้ผ่านการตรวจสอบของเจ้าหน้าที่ด้านที่ดินป่าไม้ของสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่นฯ และลงนามกำกับด้วย

สำเนาถูกต้อง

(นายสมพร เพชรทองเกี๋ยง)
เจ้าพนักงานป่าไม้อาวุโส

/12.2 แผนที่...

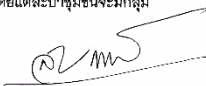
คณะกรรมการบริหารจัดการป่าชุมชน
ระหว่างปี พ.ศ. 2555-2559
แนบท้ายโครงการป่าชุมชนบ้านป่าหงษ์
บ้านป่าหงษ์ หมู่ที่ 9 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ทำหน้าที่	หมายเหตุ/ตำแหน่ง
1	นายสม อักษรพันธ์	ประธาน	
2	นายเจริญสิงห์ ชนะสิทธิ์	รองประธาน	
3	นายปราโมทย์ พลเพชร	รองประธาน	
4	นายมีชัย ขาวน้อย	เลขานุการ	
5	นายวิฑูรย์ หนูเสน	เหรัญญิก	
6	นายเวียงศักดิ์ วรศรี	กรรมการ	
7	นายสมพร ไชยกิจ	กรรมการ	
8	นายกอนี หนูไข่	กรรมการ	
9	นางปราณี ตามแก้ว	กรรมการ	
10	นายพิณ พลเพชร	กรรมการ	
11	นางพันธ์ ช่วยราชการ	กรรมการ	
12	นายสิทธิโชค พลเพชร	กรรมการ	
13	นายสุชาติ กุทธิบูรณ์	กรรมการ	
14	นายบัว ชัยทอง	กรรมการ	
15	นายอำนาจ พลเพชร	กรรมการ	
16	พระครูสังฆรักษ์วิฑูรย์ (เปสนนจิต โต)	ที่ปรึกษา	
17	นายวัน ขุนจันทร์	ที่ปรึกษา	
18	นายสวาท ทองรักย์	ที่ปรึกษา	

ที่ทำการศูนย์ประสานงานป่าชุมชน ศาลาประจำหมู่บ้าน
หมายเลขโทรศัพท์ 089-6637952

หมายเหตุ

- เอกสารนี้เป็นเอกสารแสดงโครงสร้างคณะกรรมการป่าชุมชน ที่ได้รับการยอมรับจากรายการในชุมชนเพื่อทำหน้าที่ในการบริหารจัดการป่าชุมชนร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ โดยแต่ละป่าชุมชนจะมีกลุ่มราษฎรเหล่านี้เป็นแกนหลักเข้ามาบริหารจัดการตามความเหมาะสมของพื้นที่
- ขอให้สำเนาแนบท้าย ปชช.3 ส่งให้กรมป่าไม้ทราบทุกโครงการ

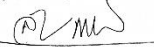
- 5 -

17. ผู้อนุมัติโครงการ (อธิบดีกรมป่าไม้)

(ลงชื่อ) ผู้อนุมัติโครงการ
(นายประมุข หรือผู้ทรงคุณวุฒิ)
อธิบดีกรมป่าไม้
ตำแหน่ง อธิบดีกรมป่าไม้

หมายเหตุ

- * ผู้ใหญ่บ้านกำนันนายก อบต. ซึ่งเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ แล้วแต่กรณี
- **ข้าราชการตั้งแต่ระดับปฏิบัติงานที่มีคำสั่งให้ปฏิบัติ
- ***ความคิดเห็นของนายอำเภอ เฉพาะกรณีของการจัดตั้งป่าชุมชนในที่อื่นเป็นสาธารณประโยชน์ที่มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (มาตรา 122 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พระพุทธศักราช 2457)
- ****ความคิดเห็นของผู้ว่าราชการจังหวัด และหน่วยงานรับผิดชอบต้องแจ้งรายชื่อเจ้าหน้าที่ในสังกัด ประกอบด้วย ข้าราชการ 1 คน และพนักงานราชการ 2 คน (สมควรเป็นเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับ ปชช. 2-3) เสนอมาพร้อมกับการเสนอโครงการป่าชุมชน เพื่อกรมป่าไม้จะได้มีคำสั่งแต่งตั้งเป็นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานโครงการป่าชุมชนต่อไป

สั่ง นายภูวดล

นายสมพร เกษรทองชัย
เจ้าพนักงานป่าไม้อาวุโส

๔๘๑
เล่ม ๘๐ ตอนที่ ๘๒ ราชกิจจานุเบกษา ๑๓ สิงหาคม ๒๕๐๖

กฎกระทรวง

ฉบับที่ ๑๖๗ (พ.ศ. ๒๕๐๖)

ออกตามความในพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า
พุทธศักราช ๒๔๘๑

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๐ และมาตรา ๒๖ แห่ง
พระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พุทธศักราช ๒๔๘๑
ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า
(ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๔๘๗ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรออก
กฎกระทรวงไว้ดังต่อไปนี้

ให้ป่าเขาหัวช้าง ป่าเขาต้นป่า ป่าเขาหลักไก่อ่ และป่าเขาพระ
ในท้องที่ตำบลตะโหมด อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ภายใน
แนวเขตตามแผนที่ท้ายกฎกระทรวงนี้ เป็นป่าสงวน

ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๖

พลเอก สุรจิต จารุเศรณี

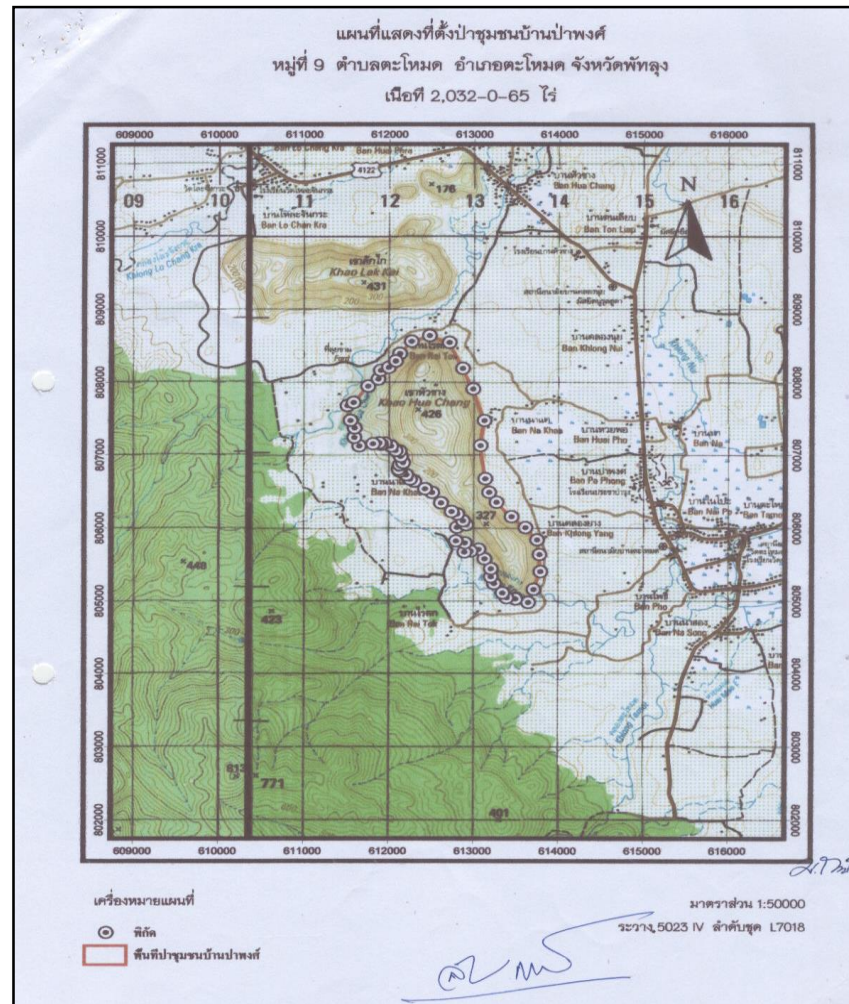
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร

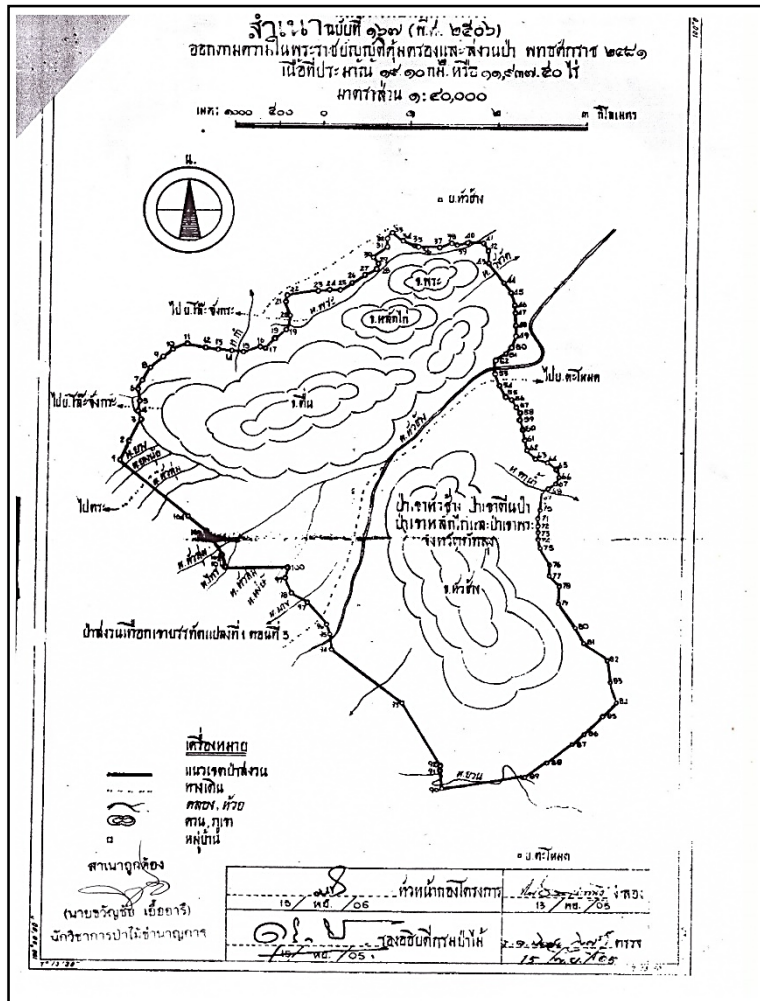
सानาณุดต้อง

(นายขวัญชัย เขื่อนอารี)

นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ

ภาพที่ 2 แผนที่แสดงที่ตั้งป่าชุมชนบ้านป่าพงค์ (ป่าชุมชนเขาหัวช้าง)

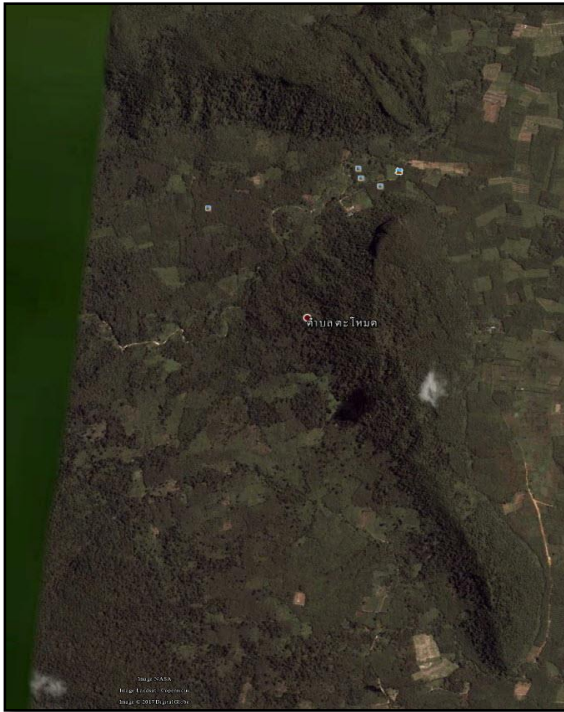
๔๘๒

เล่ม ๘๐ ตอนที่ ๘๒ ราชกิจจานุเบกษา ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๖

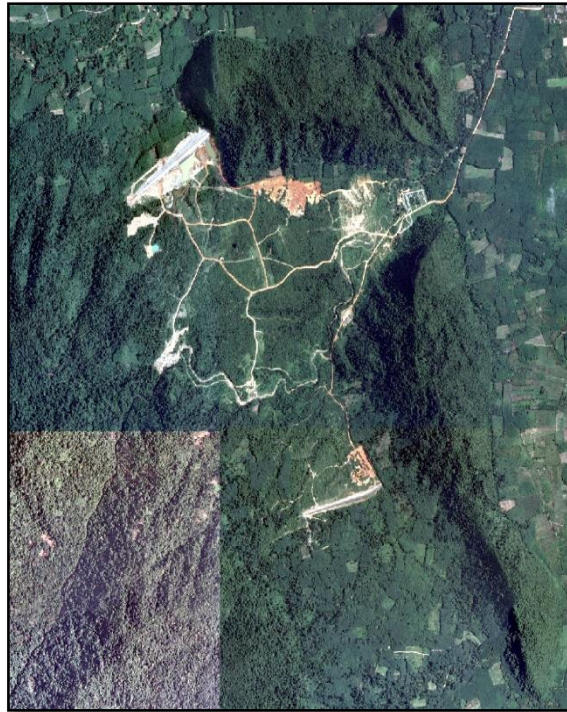
หมายเหตุ:— เหตุผลในการประกาศใช้กฎกระทรวงฉบับนี้ คือ เนื่องจาก
 ป่าแห่งนี้มีไม้ยาง ไม้หลุมพอง ไม้กะบาก ไม้ตะเคียนหิน ไม้พิกุลป่า
 ไม้จันทร์หอม และไม้อื่นๆ ซึ่งเป็นไม้ชนิดมีค่าขึ้นอยู่เป็นปริมาณมาก
 เนื้อที่ประมาณ ๕๙.๑๐ ตารางกิโลเมตร มีลักษณะเหมาะสมและจำเป็น
 ที่จะต้องสงวนไว้ให้เป็นป่าไม้โดยถาวรตลอดไป เพื่อประโยชน์ทาง
 เศรษฐกิจและการครองชีพของประชาชน อันจะมีประโยชน์มากกว่า
 จะใช้ที่ดินในป่านี้เพื่อประกอบกิจการอย่างอื่น ๆ จึงสมควรสงวนป่า
 แห่งนี้ไว้ เพื่อประโยชน์แห่งรัฐและประชาชน

สถานีปลูก
 (นายจรัญชัย เอื้ออารี)
 นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ

ภาพที่ 3 แสดงพื้นที่ป่าบริเวณเขาหัวช้างก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง
ภาพจาก Google Earth

ภาพถ่ายปี พ.ศ. 2543

ภาพถ่ายปี พ.ศ. 2553

ภาพถ่ายปี พ.ศ. 2560

รางวัลที่ได้รับการจัดการประชุมชนเขาหัวช้างในช่วงก่อนการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง

ภาพที่ 4 โล่รางวัลชมเชยในการประกวดป่าชุมชนดีเด่น ปี พ.ศ. 2544

ภาพที่ 5 ได้รับพระราชทานธงพิทักษ์ป่า ปี พ.ศ. 2547

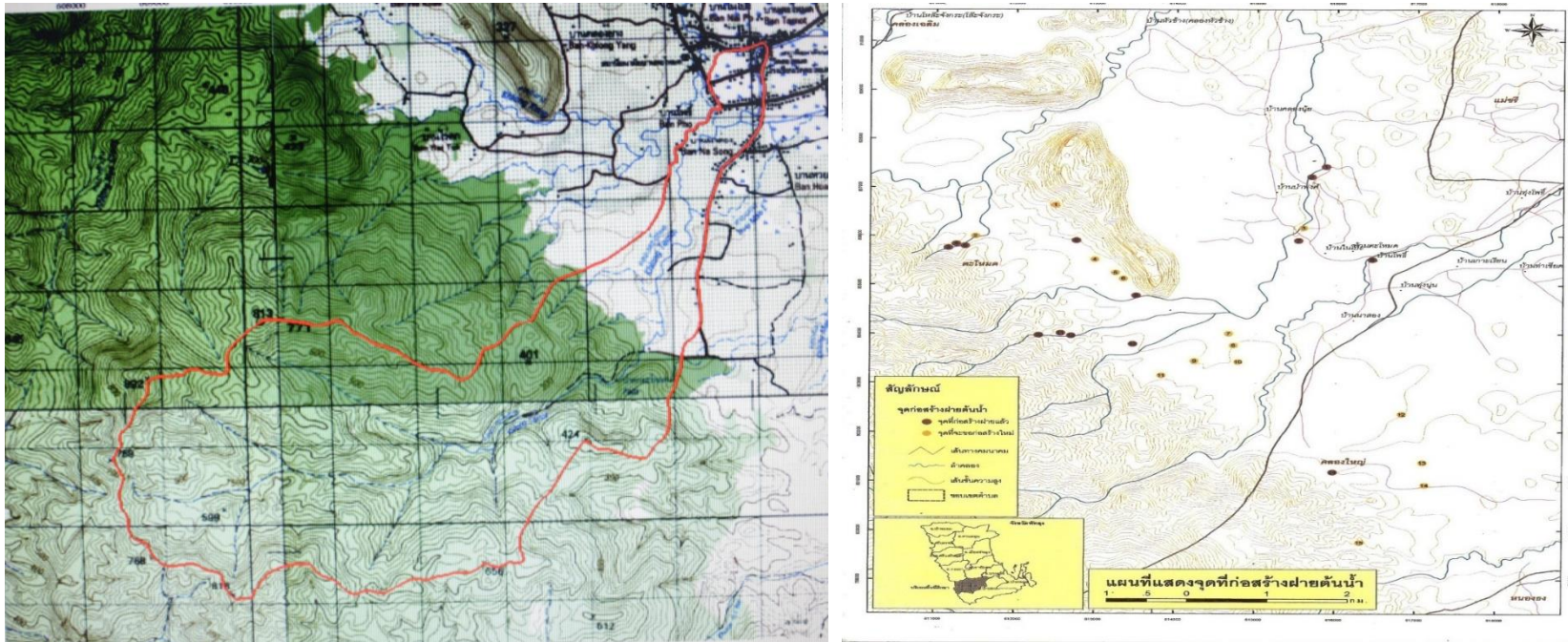
ภาพที่ 6 เกียรติบัตรครุภูมิปัญญาไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ภาคผนวก ง

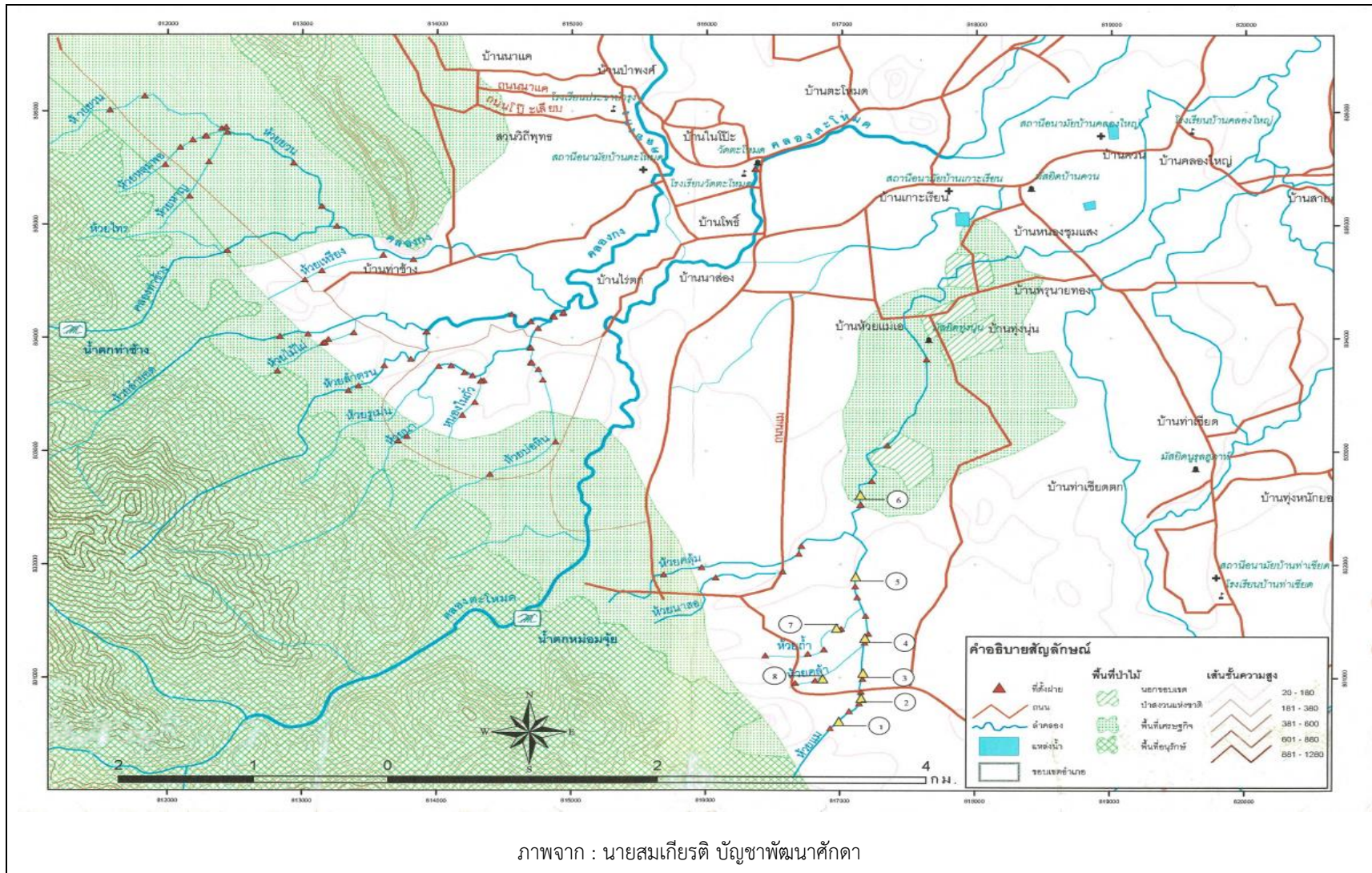
การสร้างธนาคารน้ำ

การสร้างฝายที่เรียกว่า “ธนาคารน้ำ”

ภาพที่ 7 แสดงพื้นที่และตำแหน่งการสร้างธนาคารน้ำของชุมชนตะโหนด

ภาพจาก : พระครูประยุตธรรมชัย

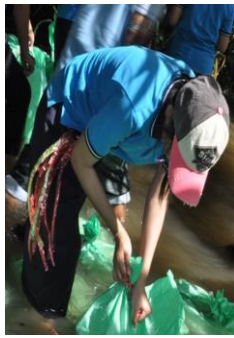

ภาพจาก : นายสมเกียรติ บัญชาพัฒนาศักดา

ภาพที่ 8

รูปแบบการสร้างธนาคารน้ำของชุมชนตะโหนดโดยอุ้งกระสอบทราย

ภาคผนวก จ

เอกสารการขอจัดสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง

เอกสารการขอจัดสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง

สำนักราชเลขาธิการ
 เลขที่ 9796
 วันที่ 20.0.39
 เวลา
 นักการทูต (ยศ)

6 กรกฎาคม 2533

เรื่อง ขอพระราชทานสร้างอ่างเก็บน้ำเขาวัวช้าง

เรียน นายเสนาบดี

กรมในของข้าพระพุทธเจ้า ตำบลของใหญ่ และตำบลเมรุ อำเภอโคกโพธิ์
 ตำบล รวม 25 หมู่บ้าน ประชากร 21,443 คน มีภูมิลำเนา อยู่ในเขตชลประทาน
 23,158 ไร่ และกรมประมงชลประทาน (กรมชลประทาน) ไปโดยพื้นที่ เนื่องจากขาดแคลนน้ำ
 และน้ำ เพื่อเป็นการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรซึ่งราษฎร
 5 ตำบลของใหญ่ อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดสิงห์บุรี เมื่อเห็นความจำเป็นในการเกษตรซึ่งสามารถส่งน้ำไปปลูกข้าว
 3 ตำบลของใหญ่ อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดสิงห์บุรี และคลองชลประทาน ซึ่งราษฎรสามารถประกอบ
 การเกษตรได้เพิ่มขึ้นประมาณ 2,500 ไร่ และเห็นสมควรให้ข้าพระพุทธเจ้าได้มีโครงการขอพระราชทาน
 อนุญาตให้จัดสร้างอ่างเก็บน้ำดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาขอพระราชทานสร้างอ่างเก็บน้ำเขาวัวช้างไว้ในโครงการ
 พระราชดำริจะเป็นประโยชน์แก่ราษฎรซึ่งมีประมาณ 3 ตำบล จำนวน 25 หมู่บ้านโดยพื้นที่

ขอแสดงความนับถือ

(นายบุญชอบ เจริญบุญ)
 ประธานสภาตำบลโคกโพธิ์

(นายพ่วง เจริญพร)
 ประธานสภาตำบลของใหญ่

สำนักราชเลขาธิการ
 พระบรมมหาราชวัง โทร. 2255833-43

ที่ รล 0005/12206

26 กรกฎาคม 2533

เรื่อง - ขอพระราชทานสร้างอ่างเก็บน้ำเขาวัวช้าง

เรียน นายเสนาบดีกรมชลประทาน
 ถึงที่ส่งมาด้วย สำนักราชเลขาธิการ วันที่ 6 กรกฎาคม 2533

ด้วย นายบุญชอบ เจริญบุญ ประธานสภาตำบลโคกโพธิ์ อำเภอโคกโพธิ์
 จังหวัดสิงห์บุรี ได้ขอจัดสร้างอ่างเก็บน้ำเขาวัวช้าง ตำบลของใหญ่ อำเภอโคกโพธิ์
 จังหวัดสิงห์บุรี เพื่อใช้ในการเกษตรซึ่งราษฎร 5 ตำบลของใหญ่ อำเภอโคกโพธิ์
 จังหวัดสิงห์บุรี และคลองชลประทาน ซึ่งราษฎรสามารถประกอบ การเกษตรได้เพิ่มขึ้น
 ประมาณ 2,500 ไร่ และเห็นสมควรให้ข้าพระพุทธเจ้าได้มีโครงการขอพระราชทาน
 อนุญาตให้จัดสร้างอ่างเก็บน้ำดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อขอโปรดพิจารณา และหากมีความเห็นสมควรโปรด
 อนุญาตให้ข้าพระพุทธเจ้าได้มีโครงการขอพระราชทานสร้างอ่างเก็บน้ำเขาวัวช้าง
 ในโครงการพระราชดำริจะเป็นประโยชน์แก่ราษฎรซึ่งมีประมาณ 3 ตำบล จำนวน 25
 หมู่บ้านโดยพื้นที่

ขอแสดงความนับถือ

(นายพ่วง เจริญพร)
 นายเสนาบดีกรมชลประทาน

กองโครงการสัมพันธ์
 โทร. 2255833-43 ต่อ 422

ศาลากลางจังหวัดพัทลุง
 เลขที่ 13462
 วันที่ 22 มิ.ย. 2534
 ลำดับรอยเลขคดี.....

ที่ รล 0005/ 2217
 พระบรมหาราชวัง กทม. 10200
 เมษายน ๒๕๓๔

เรื่อง ขอพระราชทานสร้างอ่างเก็บน้ำ
 เรือน ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง
 อ้างถึง หนังสือ ที่ พท 0015.2/14946 ลงวันที่ 22 สิงหาคม ๒๕๓๓

สำนักงานจังหวัดพัทลุง
 เลขที่ 1648
 วันที่ 23 / มิ.ย. / 34

ตามที่ได้ออกความดูแลระงับให้พิจารณา เรื่อง นายบุญชอบ เพชรหนู ประธานสภาตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง ขอพระราชทานพระกรุณาธิคุณในการสร้างอ่างเก็บน้ำเขาหัวช้าง หมู่ 5 ตำบลตะโหมด เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ทำการเกษตร และจังหวัดพัทลุงกลุ่มจังหวัดภาคใต้ โครงการอ่างเก็บน้ำเขาหัวช้างเป็นโครงการหนึ่งของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำท่าแขก อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมควรให้การสนับสนุนการก่อสร้างเป็นกรณีเร่งด่วน ดังความละเอียดแจ้งแล้ว นั้น

บัดนี้ ได้รับแจ้งจากกรมชลประทานว่า มีผู้ทางที่จะดำเนินการก่อสร้างโครงการอ่างเก็บน้ำเขาหัวช้าง ซึ่งจะได้ทำการศึกษารายละเอียดสำรวจ ออกแบบ และก่อสร้างให้ตามความเหมาะสมโดยเร่งด่วนต่อไป และสมควรรับไว้เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับไว้เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความนับถือ
 (หม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์)
 ราชเลขาธิการ

กองโครงการสัมพันธ
 โทร. 2255853-43 ต่อ 428

ที่ รล 0005/0207
 26 กรกฎาคม 2533

สามารถชำระค่าฤๅษี
 พระบรมหาราชวัง กทม. 10200
 27/8/33
 10/8/33

เรื่อง ขอพระราชทานสร้างอ่างเก็บน้ำเขาหัวช้าง
 เรือน ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง
 ถึงที่ส่งมาด้วย ลำเนาหนังสือลงวันที่ 6 กรกฎาคม 2533

ด้วย นายบุญชอบ เพชรหนู ประธานสภาตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง ได้มีหนังสือขอให้ความกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอพระราชทานพระกรุณาธิคุณในการสร้างอ่างเก็บน้ำเขาหัวช้าง บริเวณตอนบนของเขตตำบล หมู่ที่ 5 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง เพื่อกักเก็บน้ำไว้สำหรับทำการเกษตร รวม 3 ตำบล ใช้ประกอบการเกษตร ความละเอียดความสำเนาหนังสือที่แนบมาพร้อมกันนี้ จึงเรียนมาเพื่อโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม และหากมีความคิดเห็นหรือข้อสงสัยในเรื่องนี้โปรดทราบให้ทราบแจ้งให้สำนักงานเลขาธิการทราบด้วย สภาชลประทานจึง

ไว้ ณ วันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๓๓

ขอแสดงความนับถือ
 ในนามของเลขาธิการ
 (หม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์)
 เลขาธิการ

(หม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์)
 เลขาธิการ

(ข้าบ่าว)

ที่ กษ ๐๐๐๑/๑๙๒๕

กรมชลประทาน
ถนนสามเสน กรุงเทพฯ ๑๐๐๐๐

๑๑ สิงหาคม ๒๕๒๕

เรื่อง ขอพระราชทานสร้างอ่างเก็บน้ำเขาดินวัง

เรียน นายเสวกิจการ

อ้างถึง หนังสือสำนักพระราชวังกรมที่ดินที่ รล ๐๐๐๑/๑๙๒๕ ลงวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๒๕

ซึ่งมีเนื้อความว่า รายงานการพิจารณาเบื้องต้นโครงการอ่างเก็บน้ำเขาดินวัง ตำบล ๓ แห่ง

ตำบลเขาดินวัง ตำบลเขาดินวัง และตำบลเขาดินวัง อำเภอเขาดินวัง จังหวัดสุพรรณบุรี
ตามคำสั่งเดิม โดยไม่แจ้งถึงข้อเท็จจริงถึงความเหมาะสมของโครงการ ต่อมากรมชลประทาน
ในคราวที่ส่งร่างคำสั่งเดิมนี้เขาดินวังซึ่งมีบริเวณของของหัวเขาดิน วัง ๕ ตำบลและไร่นา อ่างเก็บน้ำ
เขาดินวัง จังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อเพิ่มเติมน้ำไว้ใช้ทำการเกษตร ซึ่งความละเอียดแจ้งแล้ว เป็น

กรมชลประทานได้พิจารณาแล้วขอเรียนว่า มีบริเวณที่สร้างอ่างเก็บน้ำ
โครงการอ่างเก็บน้ำเขาดินวังได้ความเหมาะสมในรายงานการพิจารณาโครงการเบื้องต้น
ขอความร่วมมือความพึงพอใจของราษฎรในพื้นที่เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งกรมชลประทาน
จะดำเนินการที่เขาดินวังและเขาดิน วังจรจร ตลอดจน และดำเนินการก่อสร้างตามความเหมาะสมโดย
เร่งด่วนต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

สีเทา ๑๘๒๕
อเนก
ก๊วย สักก.

ขอแสดงความนับถือ
(ลงชื่อ) **สุวิทย์ วัฒนสุข**
(นายจตุรนต์ รัตนธรรม)
อธิบดีกรมชลประทาน

สำนักงานชลประทาน
โทร. ๒๕๕๒๒๒

สุวิทย์ วัฒนสุข
๒๕๒๕

ที่ รล ๐๐๐๕/ ๕๒๒๕

สำนักพระราชวัง
พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพฯ ๑๐๐๐๐

๑๙ เมษายน ๒๕๒๕

เรื่อง ขอพระราชทานสร้างอ่างเก็บน้ำ

เรียน อธิบดีกรมชลประทาน

อ้างถึง หนังสือ ที่ กษ ๐๑๐๑/๑๙๒๕ ลงวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๒๕

ตามที่ได้ออกความอนุเคราะห์ให้พิจารณาเรื่อง นายสุวิทย์ วัฒนสุข
ประธานสภาตำบลเขาดินวัง อำเภอเขาดินวัง จังหวัดสุพรรณบุรี ขอพระราชทานพระมหา
กรุณาธิคุณในการสร้างอ่างเก็บน้ำเขาดินวัง อ.อ.เขาดินวังของคลองเขาดิน วัง หมู่ที่ ๕
ตำบลเขาดินวัง เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ทำการเกษตร และกรมชลประทานได้แจ้งให้
ทราบว่า มีผู้คัดค้านสร้างโครงการอ่างเก็บน้ำเขาดินวัง และกรมชลประทานได้แจ้งโครงการ
อื่นเนื่องมาจากพระราชดำริ ความละเอียดแจ้งแล้ว

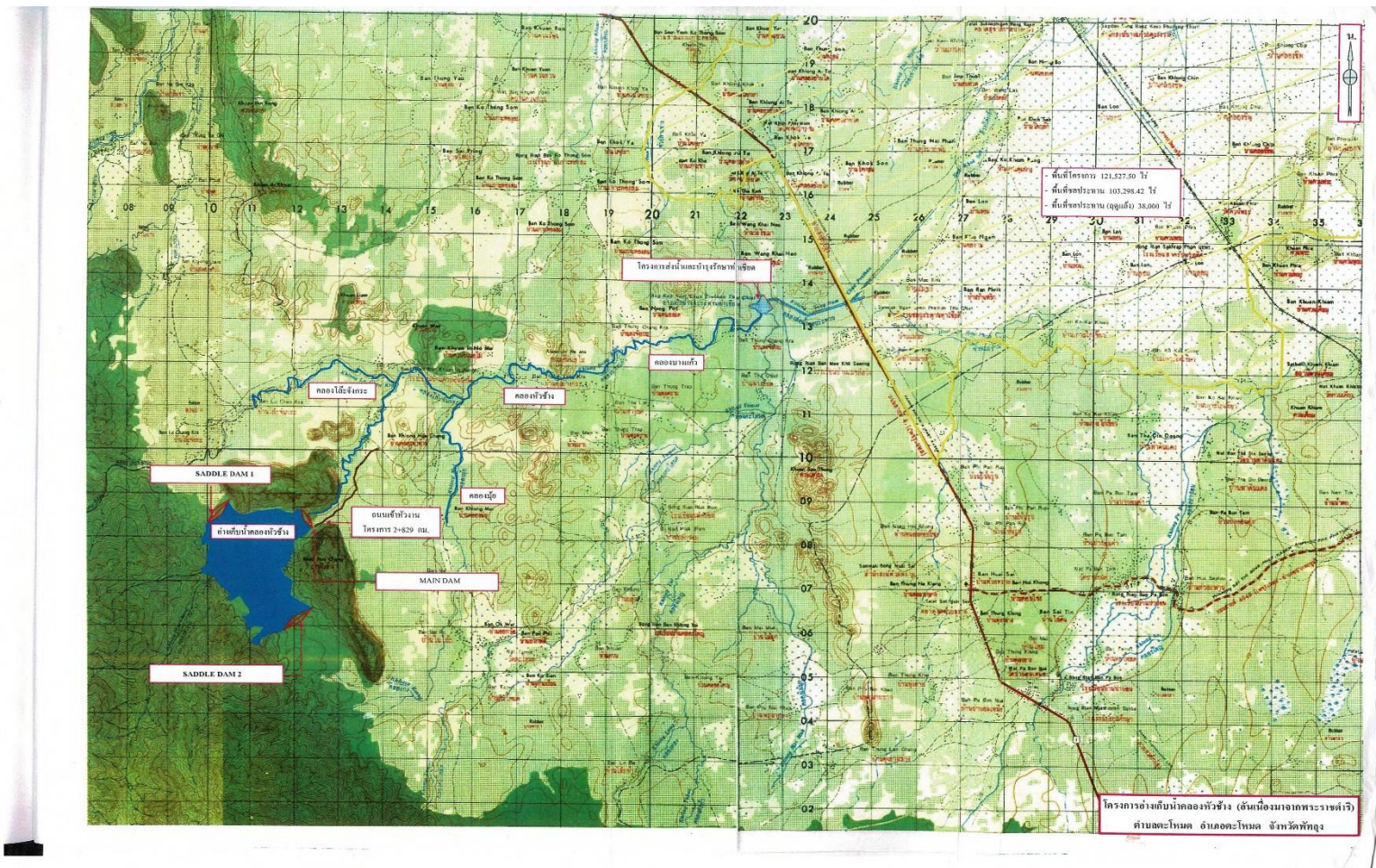
ไม่มีความทราบบังคับผู้ลบล้างความดีของสุวิทย์ วัฒนสุข
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับไว้เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์
(พร้อมพระบรมราชโองการ)
กรมชลประทาน

กองบริหารวังหน้า
โทร. ๒๒๕๕๘๓๓-๔๓ ต่อ ๔๒๘

ภาพที่ 9
แผนที่อ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง

ภาคผนวก ฉ

รางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ 17 ประจำปี พ.ศ. 2558

รางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ 17 ประจำปี พ.ศ. 2558

ภาพที่ 10 รับรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ 17 : 22 พฤศจิกายน 2559

ภาพจาก: นายอดุลย์ แก้วคงธรรม

ภาพที่ 11 กิจกรรม “คนตะโหมต ๘ อย่างตามทางพ่อ ดิน น้ำ ป่า” : 18 สิงหาคม 2560

ภาพที่ 12 แบบฟอร์มการขอรับบริจาคสบทบ “กองทุนป่าต้นน้ำ”

ภาพที่ 13 การประชุมเตรียมข้อมูลนำเสนอต่อคณะกรรมการระดับภาคใต้รางวัลลูกโลกสีเขียว 6 กันยายน 2558

ภาพที่ 14 นำเสนอผลงานการจัดการป่าและน้ำต่อคณะกรรมการระดับภาคใต้รางวัลลูกโลกสีเขียว 11 กันยายน 2558

ภาคผนวก ช

รัฐธรรมนูญไทยฉบับที่ 18 (พ.ศ. 2550) และฉบับที่ 20 (พ.ศ. 2560)

รัฐธรรมนูญไทย ฉบับที่ 18 (พ.ศ. 2550) และ ฉบับที่ 20 (พ.ศ. 2560)

จากรายละเอียดเนื้อหาที่กล่าวไว้ในหัวข้อที่ 5.7 พลวัตของสังคมไทย หัวข้อย่อยที่ 5.7.1 รัฐธรรมนูญ ไว้เฉพาะรัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 (พ.ศ.2540) เท่านั้น ในส่วนนี้ได้อธิบายรัฐธรรมนูญอีก 2 ฉบับที่ได้ให้สิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 18 (พ.ศ.2550) และ ฉบับที่ 20 (พ.ศ.2560) ดังจะได้กล่าวต่อไป

สืบเนื่องจาก ปี พ.ศ. 2549 ได้มีการเปลี่ยนผ่านรัฐบาล อันเป็นผลมาจากความขัดแย้งระหว่างกลุ่มการเมือง กลุ่มต่อต้านและกลุ่มสนับสนุน ดร.ทักษิณ ชินวัตร จนนำไปสู่การรัฐประหารของฝ่ายทหารในนามคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ภายหลังเปลี่ยนเป็นคณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติ (คมช.) นำโดยพลเอกสนธิ บุญยรัตกลิน ในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 ซึ่งส่งผลให้รัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 พุทธศักราช 2540 ต้องสิ้นสุดลงและได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ 17 (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2549 และในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2549 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ 24

ต่อมาคณะรัฐบาลได้จัดร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ ซึ่งร่างโดยสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.) ในระหว่างปี พ.ศ. 2549 -2550 เป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ฉบับที่ 18 ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงลงพระปรมาภิไธยเมื่อวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2550 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่ม 124 ตอนที่ 47 ก หน้า 1 ในวันที่เดียวกันนั้น และมีผลใช้บังคับเป็นกฎหมายทันที แทนที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2549

1. รัฐธรรมนูญฉบับที่ 18 พุทธศักราช 2550

รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีบทบัญญัติว่าด้วยเรื่องสิทธิชุมชนเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในมาตรา 66 และ 67 (นิตยา โพธิ์นอก, 2557, น.88-90)

มาตรา 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมรวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

มาตรา 67 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง

ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว

สิทธิของชุมชนมีสิทธิที่จะฟ้องหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้ปฏิบัติตามหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ ย่อมได้รับการคุ้มครอง ขณะที่มาตรา 57-58 บุคคลสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารการดำเนินโครงการของรัฐที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชุมชน รวมทั้งสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของรัฐหากการดำเนินการนั้นจะกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพตน

ส่วนมาตรา 85 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังต่อไปนี้

(1) กำหนดหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินให้ครอบคลุมทั่วประเทศ โดยให้คำนึงถึงความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งผืนดิน ผืนน้ำ วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น และการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และกำหนดมาตรฐานการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินนั้นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย

(2) กระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมและดำเนินการให้เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิในที่ดินเพื่อประกอบการเกษตรกรรมอย่างทั่วถึงโดยการปฏิรูปที่ดินหรือวิธีอื่น รวมทั้งจัดหาแหล่งน้ำเพื่อให้เกษตรกรมีน้ำใช้อย่างพอเพียงและเหมาะสมแก่การเกษตร

(3) จัดให้มีการวางผังเมือง พัฒนา และดำเนินการตามผังเมืองอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

(4) จัดให้มีแผนการบริหารจัดการน้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่นอย่างเป็นระบบและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ทั้งต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล

(5) ส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนตลอดจนควบคุม และกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และ

คุณภาพชีวิตของประชาชนโดยประชาชน ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน

ความแตกต่างระหว่างรัฐธรรมนูญนี้กับฉบับ ปี พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่ได้ให้สิทธิในการร่วมกันจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้กับชุมชนท้องถิ่น แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ในเรื่องของสิทธิชุมชน คือ การไม่มีกฎหมายรองรับ ทั้งนี้รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 ได้ขยายบทบัญญัติสิทธิชุมชนให้กว้างขึ้น และตัดคำว่า “ ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ ” ออก เพื่อให้ชุมชนสามารถใช้สิทธิชุมชนได้ทันทีโดยไม่ต้องรอการตรากฎหมายระดับพระราชบัญญัติรองรับ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2557 รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 ได้สิ้นสุดลงยกเว้นหมวด 2 พระมหากษัตริย์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 จากการรัฐประหารโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ทำให้รัฐธรรมนูญนี้สิ้นสุดลง และสิ้นสุดลงทุกมาตราเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 โดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติเป็นผู้ร่างจนได้รัฐธรรมนูญฉบับที่ 20

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 เป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับที่ 20 ซึ่งจัดร่างโดยคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ในระหว่าง พ.ศ. 2557–2560 ภายหลังการรัฐประหารในประเทศโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร ทรงลงพระปรมาภิไธยเมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2560

2. รัฐธรรมนูญฉบับที่ 20 พุทธศักราช 2560 (เขตไท ลังการ์พินธุ์, 2560, น.47-60)

รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีการกล่าวถึงเรื่องสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยไว้ในหมวด 3 โดยสิทธิของชุมชนในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลไว้ที่

มาตรา 43 บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ.....

(๑) อนุรักษ์ ฟื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ

(๒) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติสิทธิของบุคคลและชุมชนตามวรรคหนึ่ง หมายความว่ารวมถึงสิทธิที่จะร่วมกับองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น หรือรัฐในการดำเนินการดังกล่าวด้วย

ส่วนสิทธิของบุคคลในการแสดงความคิดเห็นต่อโครงการต่าง ๆ บัญญัติไว้ในมาตรา 43 ในข้อที่ (๓) เข้าชื่อกันเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐให้ดำเนินการใดอันจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชน หรือชุมชน หรืองดเว้นการดำเนินการใดอันจะกระทบต่อความเป็นอยู่อย่างสงบสุขของประชาชนหรือชุมชน และได้รับแจ้งผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว ทั้งนี้ หน่วยงานของรัฐต้องพิจารณาข้อเสนอแนะนั้นโดยให้ ประชาชนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพิจารณาด้วยตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

ในหมวด 4 หน้าที่ของปวงชนชาวไทย บัญญัติไว้ตาม มาตรา 50 บุคคลมีหน้าที่....
ในข้อที่

(๘) ร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์และคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลาย ทางชีวภาพ รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรม

ทั้งได้เพิ่มเติมหน้าที่ของรัฐไว้ในหมวด 5 ตามมาตรา 57 รัฐต้อง.....

(๑) อนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ใช้สิทธิและมีส่วนร่วม ในการดำเนินการด้วย

(๒) อนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา ฟื้นฟู บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิด

ประโยชน์อย่างสมดุล และยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม
ดำเนินการและได้รับประโยชน์ จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามที่กฎหมายบัญญัติ

และตามมาตรา 58 การดำเนินการใดของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใดดำเนินการ
ถ้าการนั้นอาจมี ผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต
หรือส่วนได้เสีย สำคัญอื่นใดของประชาชนหรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง รัฐต้องดำเนินการ
ให้มีการศึกษา และประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนหรือชุมชน
และจัดให้มีการรับฟัง ความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อน เพื่อ
นำมาประกอบการพิจารณาดำเนินการหรืออนุญาตตามที่กฎหมายบัญญัติ

บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐ
ก่อนการดำเนินการหรืออนุญาตตามวรรคหนึ่ง

ในการดำเนินการหรืออนุญาตตามวรรคหนึ่ง รัฐต้องระมัดระวังให้เกิดผลกระทบต่อ
ประชาชน ชุมชน สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพน้อยที่สุด และต้องดำเนินการให้มีการ
เยียวยา ความเดือดร้อนหรือเสียหายให้แก่ประชาชนหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรมและ
โดยไม่ชักช้า

หมวด 4 หน้าที่ของปวงชนชาวไทย บัญญัติไว้ตาม มาตรา 50 บุคคลมีหน้าที่
ดังต่อไปนี้

(๘) ร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์และคุ้มครองสิ่งแวดล้อม
ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลาย ทางชีวภาพ รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรม

ทั้งนี้รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2560 มีการกำหนดนโยบายแห่งรัฐเกี่ยวกับการจัดการ
สิ่งแวดล้อม แต่ว่ารัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 ทั้งสองฉบับก่อนหน้านี้ไม่ได้กำหนด
รายละเอียดไว้ ซึ่งตามรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2560 มาตรา 43 รัฐพึงดำเนินการเกี่ยวกับที่ดิน ทรัพยากร
น้ำและพลังงาน ดังต่อไปนี้

(1) วางแผนการใช้ที่ดินของประเทศให้เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่และ
ศักยภาพของที่ดินตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน

(2) จัดให้มีการวางผังเมืองทุกระดับและบังคับการให้เป็นไปตามผังเมือง
อย่างมีประสิทธิภาพพร้อมตลอดทั้งพัฒนาเมืองให้มีความเจริญโดยสอดคล้องกับความต้องการของ
ประชาชนในพื้นที่

(3) จัดให้มีมาตรการกระจายการถือครองที่ดินเพื่อให้ประชาชนสามารถมีที่
ทำกินได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

(4) จัดให้มีทรัพยากรน้ำที่มีคุณภาพและเพียงพอต่อการอุปโภคของ
ประชาชนรวมทั้งการประกอบเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการอื่น

(5) ส่งเสริมการอนุรักษ์พลังงานและการใช้พลังงานอย่างคุ้มค่า รวมทั้งพัฒนาและสนับสนุนให้มีการผลิตและการใช้พลังงานทางเลือกเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงด้านพลังงานอย่างยั่งยืน

ในการนี้ เขตไท่ ลังการ์พินธุ์ (2560, น.54) ได้สรุปเปรียบเทียบรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 พ.ศ. 2550 และ พ.ศ.2560 ว่าทั้ง 3 ฉบับที่ผ่านมาได้มีการบัญญัติสิทธิทางด้านสิ่งแวดล้อมบางอย่างไว้ เช่น สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมในสิ่งแวดล้อม สิทธิของบุคคลในการแสดงความคิดเห็นต่อโครงการต่าง ๆ และการจัดตั้งองค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้ถูกตัดออกไปในรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2560 ถึงแม้ว่าในรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 ทั้งสองฉบับก่อนหน้ามีถ้อยคำในส่วนขององค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ แต่ทว่าไม่ได้กำหนดรายละเอียดไว้ว่า องค์การอิสระจะมีองค์ประกอบและมีอำนาจหน้าที่อย่างไรบ้าง (แม้ว่าภาคประชาชนเคยผลักดันให้ออกกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องนี้มารองรับแต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จเป็นรูปธรรม) แต่ในส่วนฉบับปี พ.ศ. 2560 ได้บัญญัติให้ออกกฎหมายลูกออกมารองรับไว้ในภายหลัง ซึ่งไม่มีการกำหนดระยะเวลาที่แน่นอน เป็นจุดอ่อนสำหรับรัฐธรรมนูญฉบับนี้ จะเห็นว่าจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2561) ประเทศไทยได้มีการบัญญัติไว้เฉพาะสิทธิสิ่งแวดล้อมในสิทธิเชิงกระบวนการ (Procedural Rights) เท่านั้น

เอกสารอ้างอิง

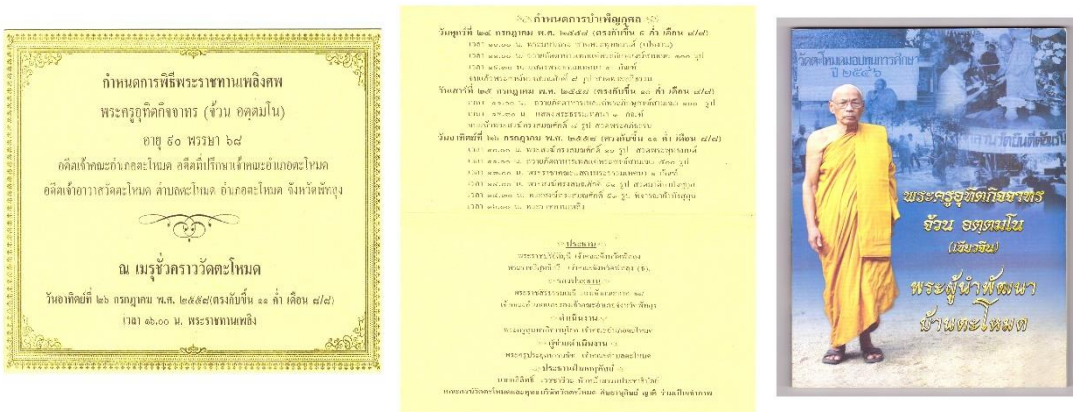
- เขตไท่ ลังการ์พินธุ์. (2560, มกราคม-มิถุนายน). สิทธิในสิ่งแวดล้อมในรัฐธรรมนูญของประเทศไทย ศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ. วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 10(1), 47-61.
- นิตยา โปธินอก. (2557). *ชุมชนกับสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
- ราชกิจจานุเบกษา รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (6 พฤศจิกายน 2560). สืบค้นจาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2560/A/040/1.PDF>
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550. (6 พฤศจิกายน 2560). สืบค้นจาก https://th.wikipedia.org/wiki/รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย_พุทธศักราช_2550
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (6 พฤศจิกายน 2560). สืบค้นจาก https://th.wikipedia.org/wiki/รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย_พุทธศักราช_2560
- รัฐประหารในประเทศไทย พ.ศ. 2549. (12 พฤศจิกายน 2559). สืบค้นจาก https://th.wikipedia.org/wiki/รัฐประหารในประเทศไทย_พ.ศ._2549
- วิกฤตการณ์การเมืองไทย พ.ศ. 2548–2553. (12 พฤศจิกายน 2559). สืบค้นจาก https://th.wikipedia.org/wiki/วิกฤตการณ์การเมืองไทย_พ.ศ._2548–2553

ภาคผนวก ซ

งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุทิศกิจจาทร

งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุทิศกิจจาทร

ภาพที่ 15 งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุทิศกิจจาทร

กำหนดการและหนังสือที่ระลึกงานศพ

นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ประธานในพิธีพระราชทานเพลิงศพ

ตั้งโรงครัวสำหรับชาวบ้านมุสลิมในงานพระราชทานเพลิงศพ วันที่ 25 กรกฎาคม 2558

ภาคผนวก ฅ

ภาพประกอบการเก็บข้อมูลและกิจกรรมในชุมชน

ภาพที่ 16 กิจกรรมการฟื้นฟูป่าชุมชนเขาหัวช้างและการตัดฟันต้นยางพารา : 7 สิงหาคม 2557
มาตรการฟื้นฟูป่าชุมชนเขาหัวช้าง

ภาพที่ 17 ป้ายแสดงการตรวจยึดคืนพื้นที่ป่าเขาหัวช้าง (บางส่วน) ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้
มาตรการฟื้นฟูป่าชุมชนเขาหัวช้าง

ภาพที่ 18 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จห้วยลำตรน
ทอดพระเนตร “การสร้างธนาคารน้ำ” ของชุมชนตะโหมด
ภาพจาก : พระครูประยุตธรรมธัช

ภาพที่ 19 รางวัลในด้านการพัฒนาชุมชนของพระครูอุทิศกิจจาทร

ภาพที่ 20 พระครูประยุตธรรมธัช อบรมคุณธรรม จริยธรรมเยาวชน

ภาพที่ 21 ชาวบ้านนอนเป็นสะพานมนุษย์ให้เจ้าอาวาสเดินบนหลังในวันสงกรานต์
เพื่อไปยังสถานที่สร้างน้ำพระสงฆ์

พระครูอุทิศกิจจาทร เจ้าอาวาสรูปที่ 3

พระครูสุนทรกิจจานุโยค เจ้าอาวาสรูปที่ 4

ภาพที่ 22 ชาวบ้านร่วมเวียนในวันสำคัญทางศาสนาพุทธ

ภาพที่ 23 ชาวบ้านร่วมกิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี

ภาพที่ 24 ชาวบ้านร่วมทำบุญฟังธรรมถวายเพลพระสงฆ์ในวันพระ

ภาพที่ 25 จับฉลากผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนสายบิณฑบาตในชุมชนช่วงวันเข้าพรรษา

ภาพที่ 26 กิจกรรมวันแม่ 12 สิงหาคม

ภาพที่ 27 ประเพณีทอดกฐินวัดตะไทรหมัด

ภาพที่ 28 ประเพณีแห่เทียนวันเข้าพรรษา (แรม 1 ค่ำ เดือน 8)

ภาพที่ 29 กิจกรรมฟิงเทคน์ทชาติชาดกในพรรษากาล 2558

ภาพที่ 30 พระสงฆ์วัดตะโหมดช่วยกันทำนั้งร้านชิงเปรตในประเพณีงานบุญเดือน ๑๐

ภาพที่ 31 ชาวบ้านร่วมสวดมนต์ประจำวัดเกิดในวันออกพรรษาเพื่อสะเดาะเคราะห์

ภาพที่ 32 รูปเหมือนพ่อท่านช่วย

ภาพที่ 33 การเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ของผู้วิจัย

ภาพที่ 33 การเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ของผู้วิจัย (ต่อ)

ภาพที่ 34 การสร้างตัวตนด้วยการเทศน์ของผู้วิจัยที่วัดตะโหมด

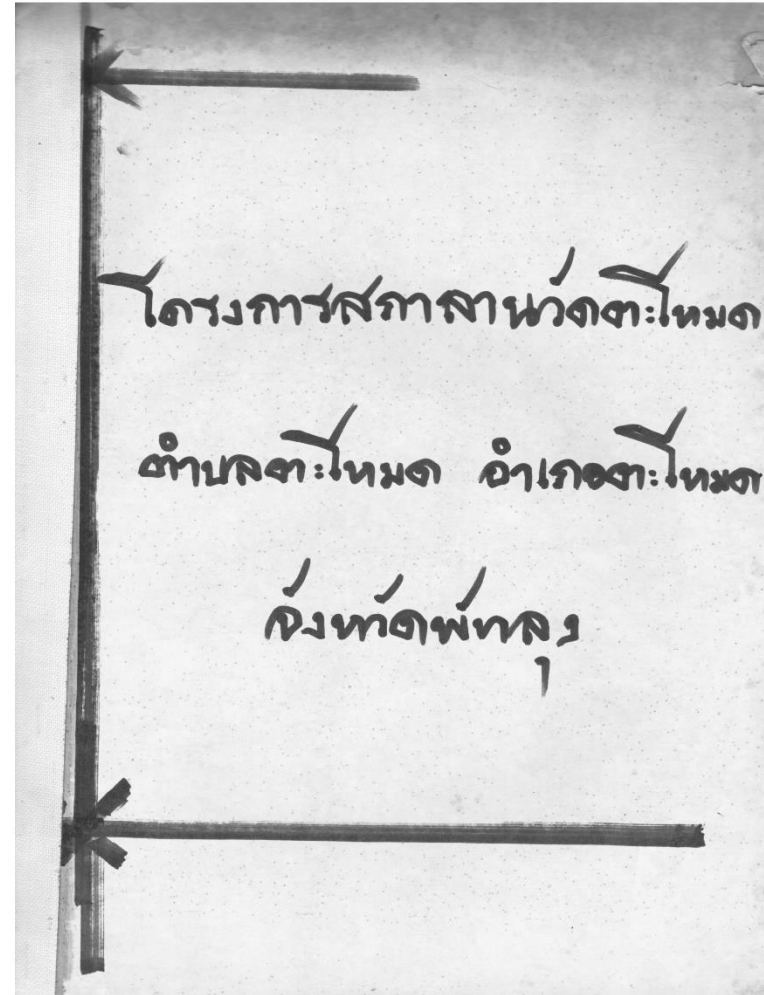
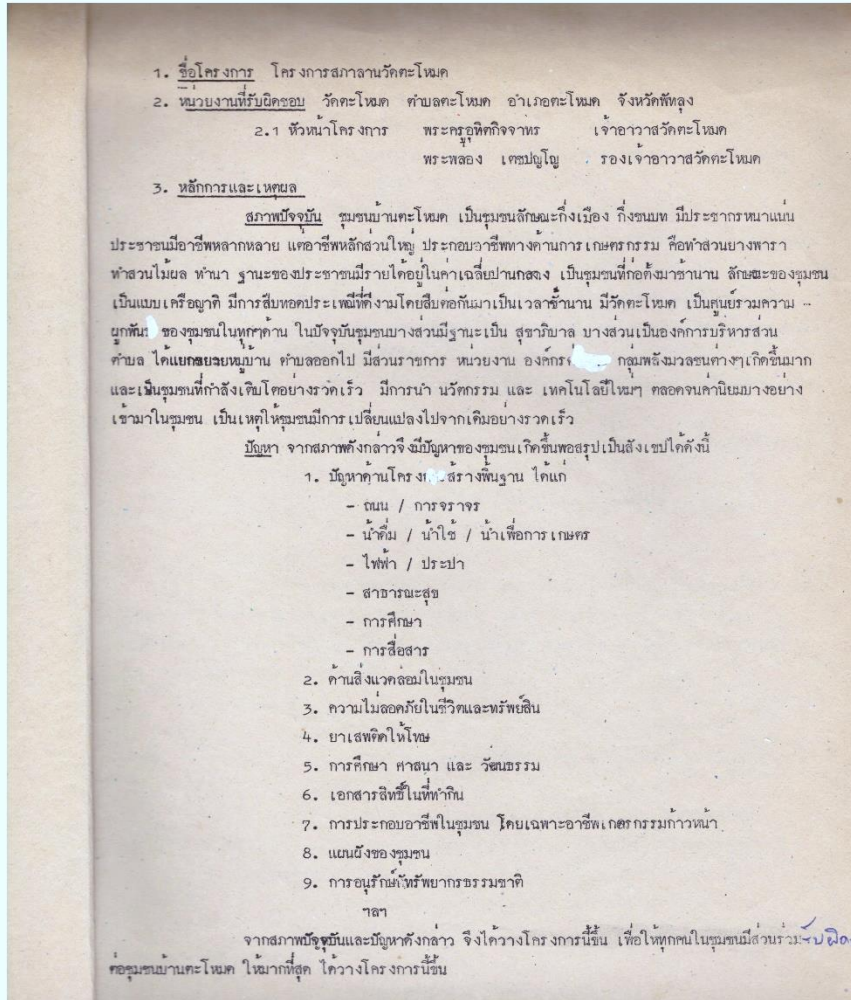
ภาพที่ 35 พระครูสุนทรกิจจานุโยครับถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยทักษิณ ปี พ.ศ. 2561

ภาคผนวก ญ

เอกสารโครงการสถานวัดตะโหนด

เอกสารโครงการสถานวัดตะโหนด

- แบ่งกลุ่มร่วมกันแก้ปัญหา
 - วางแผนการดำเนินงาน
 - สรุปแผนงานระยะสั้น และ ระยะยาว
3. กำหนดให้สมาชิกมาประชุมร่วมกันเดือนละ 1 ครั้ง
 4. เชิญวิทยากรที่มีความรู้เฉพาะเรื่อง หรือ หัวหน้าส่วนราชการ บุคคลที่เกี่ยวข้องในระดับ ตำบล อำเภอ จังหวัด หรือ นักการเมืองในระดับต่างๆ หรือผู้ที่มีประสบการณ์ในด้านต่างๆ มาให้ความรู้เพิ่มเติมแก่สมาชิก
 5. จัดประชุมสัมมนา นอก หรือ ใน สถานที่ ตามเหตุการณ^{ที่}โอกาส^{ที่}อำนวย
 6. เผยแพร่ความเคลื่อนไหวและข่าวสารต่างๆ ให้สมาชิกได้รับทราบอยู่เสมอ
 7. สรุปผลการปฏิบัติงาน 1 ครั้ง
8. ปฏิทินการปฏิบัติงาน
1. ทบทวนเดือนเชิญสมาชิกเข้าร่วมประชุม
 2. กลางเดือนของทุกเดือน ประชุมสมาชิก 1 ครั้ง โดยใช้เวลาราว 18.30 น. เป็นต้นไป
 3. หลังจากการประชุมผ่านไปแล้ว สมาชิกนำข้อตกลงในที่ประชุมไปดำเนินการ แล้วแจ้งผลการดำเนินงานให้ทราบในการประชุมครั้งต่อไป
9. การประเมินผล
1. ประเมินจากความสนใจ และ ทักษิกรรรมของสมาชิกในระหว่างการประชุม และการดำเนินงานตามโครงการ
 2. ประเมินจากผลงานตามแผน ในระยะสั้น และ ระยะยาว
10. ผลที่คาดว่าจะได้รับ
1. บุคคลในชุมชนมีความรัก ความสามัคคีและ ห่วงแหนชุมชนมากยิ่งขึ้น
 2. เป็นการอนุรักษวัฒนธรรม วัฒนธรรมนิยมประเพณีที่ดีงามของชุมชนไว้
 3. เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานราชการ องค์กรต่างๆ ในชุมชน มีความเข้าใจที่ตรงกัน สามารถปฏิบัติงานโดยมีทิศทาง และต่างฝ่ายต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
 4. มีข้อมูลต่างๆ ที่ถูกต้อง และเป็นจริง สำหรับดำเนินการด้านต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชน
 5. บุคคลในชุมชนอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

4. วัตถุประสงค์

1. เพื่อวางแผนการพัฒนาชุมชนภาคเหนือ ให้มีทิศทาง
2. เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของส่วนราชการ องค์กร และ กลุ่มพลังมวลชนต่างๆ ในพื้นที่ให้มีความภาพในการดำเนินงานให้สูงขึ้น
3. เพื่อยกระดับกิจกรรมของประชาชนในชุมชน
4. เพื่อส่งเสริม ฟื้นฟู และ รักษาวัฒนธรรมนิยมประเพณี วัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชนให้คงอยู่ต่อไป
5. เพื่อสนับสนุน ส่งเสริม และ ยกย่องบุคคลที่มีความสามารถเป็นแบบอย่างที่ดี ในการประกอบอาชีพ ครอบงม ครอบเรือน หรือหน่วยงาน ที่ประสบความสำเร็จ ในการปฏิบัติงาน ให้ได้ทราบโดยทั่วกัน
6. เพื่อเสริมสร้าง ความรัก ความสามัคคี ของบุคคลในชุมชน เน้นให้ทุกคนมีส่วนร่วม ห่วงแหน ชุมชนของตนเอง
7. เพื่อส่งเสริม และสนับสนุนเยาวชนในชุมชน ให้มีความเป็นเลิศในด้านต่างๆ ซึ่งเป็นที่ศอกการของสังคม และประเทศชาติ
8. เพื่อช่วยเหลือบุคคลที่มีปัญหา ซึ่งเห็นว่าพอจะช่วยเหลือได้
9. เพื่อรวมกันแก้ปัญหาต่างๆของชุมชน

5. เป้าหมาย

รวบรวมบุคคลจากทุกสาขาอาชีพ มารวมกันเป็นหนึ่งเดียวกัน เพื่อประชุมปรึกษาหารือวางแผนดำเนินงานการพัฒนาชุมชน โดยแต่ละ คนมาด้วยความสมัครใจ และยินดีสละทั้งเวลา กำลังกาย - กำลังเงิน และ กำลังความคิด โดยไม่มีค่าตอบแทนและผลประโยชน์แต่อย่างใด โดยให้ชื่อองค์กรที่ทำการจะทำการร่วมกันว่า "สภาส่วนวิเศษเหนือ"

6. งบประมาณ

1. ค่าบุคลากร
- จากประชาชนผู้อาสาสมัครที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ อำเภอพะเยา หรือใกล้เคียง
2. วัสดุ
- ได้รับความสนับสนุนจาก วัตถุประสงค์ เอื้อเฟื้อในเรื่อง วัสดุสำหรับจัดทำเอกสาร สถานที่จัดประชุมสัมมนา และ สนับสนุน น้ำชา กาแฟ สำหรับชดเชยสิ่งที่เข้าร่วมประชุมทุกครั้ง

7. ขั้นตอนในการดำเนินงาน

1. ปรึกษาแก่นำของแต่ละกลุ่มอาชีพ วางแนวทางในการร่วมกลุ่ม
2. เชิญบุคคลในแต่ละอาชีพมาร่วมประชุม แจ้งให้ทราบถึงความจำเป็นของโครงการ

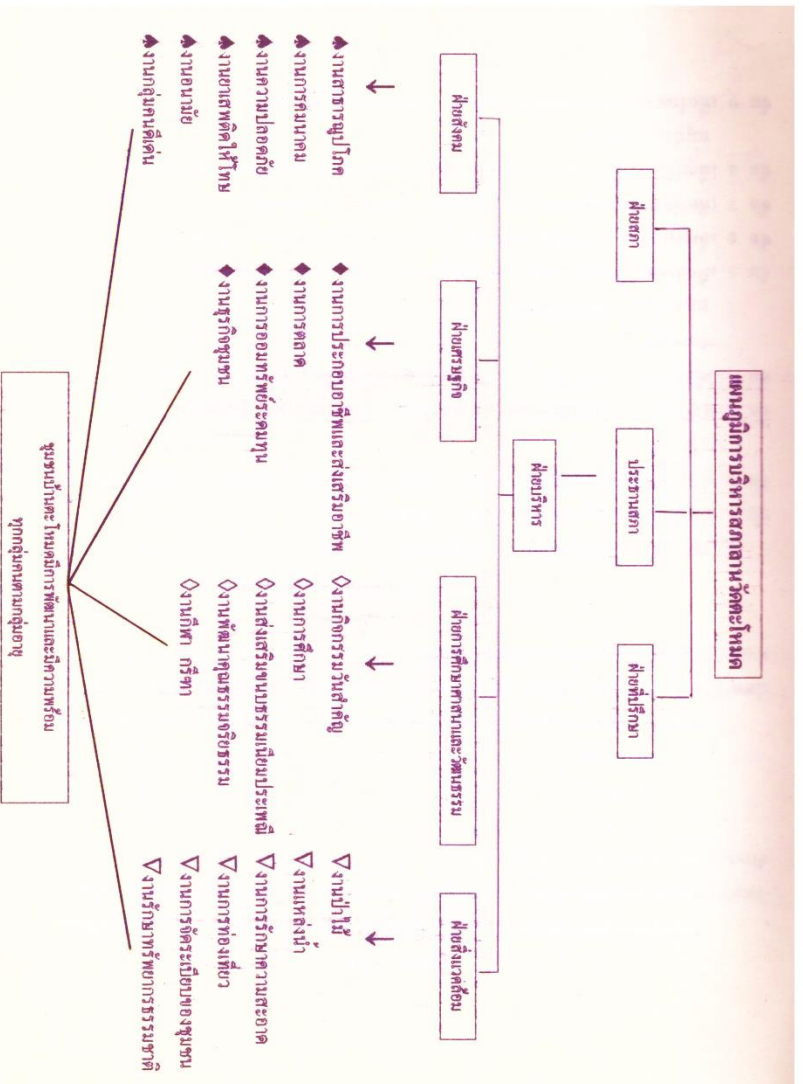
และร่วมกันสรุปปัญหาของชุมชน

- ให้ที่ประชุมสรุปสภาพปัจจุบันปัญหาของชุมชนร่วมกัน
- จัดลำดับความสำคัญของปัญหา

คำนำ

การพัฒนาชุมชน หรือสังคมให้สมบูรณ์นั้น ถ้าจะรอให้เจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานของรัฐ ดำเนินการ ไปตามวิถีทางของราชการนั้นย่อมกระทำไม่ได้ แต่รัฐจะต้องให้เวลางบประมาณและบุคลากรมากและบางครั้งผลที่ได้ก็อาจไม่ตรงกับสภาพปัญหา หรือความต้องการของชุมชน บังคับสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นเห็นว่าบุคคลในท้องถิ่นมีส่วนร่วมรับผิดชอบร่วมกับเจ้าหน้าที่ หน่วยงานของรัฐ องค์กร และกลุ่มพลังต่าง ๆ ในการพัฒนาดูแลรักษาชุมชนของตนเอง โดยให้ทุกคนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขที่ได้กำหนดจัดตั้งสัญญาประชาคมในท้องถิ่นร่วมสนับสนุนการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาล และองค์กรในท้องถิ่น

สถาดาน วัตตะโหมค
13 กรกฎาคม 2541

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ สกุล พระมิ่งศิษฐ์ สังข์บริสุทธิ์

รหัสประจำตัวนักศึกษา 5610920024

วุฒิการศึกษา

วุฒิ	ชื่อสถาบัน	ปีที่สำเร็จการศึกษา
วิทยาศาสตร์บัณฑิต (เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม)	มหาวิทยาลัยแม่โจ้ วิทยาเขตเชียงใหม่	2553

ทุนการศึกษา

ทุนอุดหนุนการวิจัยบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ประจำปี พ.ศ. 2558
 ทุนอุดหนุนการวิจัยประเภทบัณฑิตศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
 ประจำปี พ.ศ. 2559

ตำแหน่งและสถานที่ทำงาน

เลขานุการเจ้าคณะอำเภอจะนะ (ธรรมยุต) วัดน้ำขาวนอก ตำบลน้ำขาว
 อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา
 ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดน้ำขาวนอก ตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา

การตีพิมพ์เผยแพร่ผลงาน

พระมิ่งศิษฐ์ สังข์บริสุทธิ์, เยาวนิจ กิตติธรรกุล, ลือชัย ศรีเงินยวง, และพระมหาฉัตรชัย มูลสาร. (2560).
 พทวัตของการจัดการทรัพยากรป่าของชุมชนตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัด
 พัทลุง (พ.ศ.2541-2559). นเรศวรวิจัยครั้งที่ 13: วิจัยและนวัตกรรมขับเคลื่อนเศรษฐกิจและ
 สังคม, 1217-1227.